

НИКӘАЛА КӘҮТЦНИА

Ағымтақәа реизга

Ажәыбжытәи атом

Ажәеинраалақәа
Ароманқәа

Ақәа
Аңхәйншәкәтүйкүртә
2018

ББК 84 (5 Абх) 6-5

Кә 94

Кәытниа, Н. Т.

Кә 94 Афымтакәа реизга. Ажәйбжытәи атом:
ажәеинраалақәа, ароманқәа / Никәала Кәытниа. –
Ақәа : Апхәынҭшәќетыжырта, 2018. – 616 д.

Ари аусумта CC0 1.0 ала иарбоуп.
Алицензия ахфылаа шәахәапшырц азы шәтал:
<https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.ru>

© Кәытниа, Н. Т., 2018
© Апхәынҭшәќетыжырта, 2018

СЫБЖЫЫ СЫРГАР СТАХНЫ...

Сеңтакылсит илтагъалон еипш сымра.
Снапш-аапшуа штақәак сныртталт,
Сыбжыы сыргар стахын ара иахым рахь.
Иргъежкуа, еитагъежкуа абарбал.

Уи, аамта абарбал ду, сахъагаша
Акрыздыруама, сахъгәкүа сахъынхалт.
Әхә-өымтроуп, азәй ибжыы иргашам,
Аха аргъежыра сақәытцуам абарбал.

Ус ихы қәацәза азә даацәыртцеит,
Дағыстааха, ихъча хылпа ихаташәа.
Даақәыххуеит єыуағыкгы ашта цәыртәан,
Дшааиз еипш агәашә дынтқыараши.

Нас арахь иғааихахуеит дылчыжәдан,
Сидыруашәа, сизымдыруа, даасқыан,
Гәакъак иеипш иеынахишыит сыйкәфа,
Иагъаатиркьеит иара сыхъз: – Аугъан!

Лад иоуп, уара, ари! – Ладхеит,
Унзырхазеи, са санажә, ушғаз?!

Схы днықәсит, сгәы дадхеит,
Ихоутцома, дсеигәрыгъан дысфаст.

Уи сара сарғәиргъеит, сгәы арпшаант,
Даасгәйдсырғәалт, сааихан, даөазнык.

Сазыпшымкәа, дасит даеазә аршәаа,
– Унан! – лхәахт исзымдыуаз анык.

Аңсы ҭалт аҳабла, лассы иөыхан,
Иаайларгъель-аайлалауатырт дыр, тахы.
Снамтагылар стахын сара ныхак,
Сқышә икәкүн ажәақәакгы еишьтаххы

Схәыцра иалан иҝаз, иҝамызгы,
Мци иашеи еилафашыон, сдыргазон.
Иаршаќъон, шыоук анөыха, рымамысгы,
Үрт арахь иаауан, арантә ицион.

Ачара руазшәа збахит ۋىناتاكا،
Еиқәйттәо үахынҭа иааۋуз шәаҳәابжын.
Стагъелькуан исоуз азцаара аتاکا،
Уи сызтаз данаацәиртىز шыજын...

Ус зызбеи, иташәахъанеи сымра?
Иаатынчراхеит, иҝазгы ҭыкәкәалт.
Сыбжыы сыргар стахын ара иахым рахъ,
Иргъелькуя, еитаргъелькуя абарбал.

2017

* * *

Сыңаамтәеижъетеи краатцуан ауаңыа. Сыңаамтәаазаргъ акәхап уи наҝ-наҝ,
Аха сшаҳәшахәуа уажәазы
Уи сиңаатәоуп, иагъааталеит сыйцы.

Ахъта сакхьеит, сара аپхара сыйын
Жәынгыы, ғанғыы. Сқәышын, зны сарнагын, –
Мца ахъеиқәым еиғышашәа саауан,
Изулагыы, исхәалакгы ауан.

Ахдырра иатәын, агаζара.
Уи амфала сағын ацара,
Аха сышнеиуаз сара нас,
Сұңға, саадырсызшәа саанғаст.

Снаңш-аапшны, ићаз цқяа исымбейт.
Лашыцарап аптеиңш исхәпейт.
Иагахт ус ихараңамкәа бжыык.
Сара уи снаштылент шыыжык.

Сахьнеиз мцак еиқәым ихәыжжаза,
Убасқан ауп ишшаралы ианшаңа.
Амца сгәйтшашт, иеилыскаит уи зыңдаз.
Краамта стәан сара уа саңда.

Нас, сөғалылан, сдәықәлеит сәаагара,
Ианызгазгы нашшоуп схы агера.
Сымцахә зырцәарц иаштылаз анцәирт,
Азныказ ара сыйкамшәа сүесырзт.

Сгәы икәкәашарц аныртахха иаауз,
Иамуаз збеит сара ара, иаауз
Үрти сарен ҳшени ҳамтәышәи еилыргоуп.
Иахымайыра, үңаңынмә, рымфа гоуп

Сыңғаатәоуп уажә араҝа ауаңыаҝ,
Сыңғаатәазарғ акәхап уи наҝ-наҝ .

2017

ГӘАЛАШӘАРАК

Зегъ рапхъя илаңш лықәшәоу Митушъя...
Мап, сара сакәзар қалап, сара соуп
Ашта дааталаанжагъ аены дызбагәышъаз,
Сзаашаҝьшаҝьязгы, ҳәарада, уи азоуп.

Насшәоуп Митушъя данаатцеикыз илаңш.
Лафқәак ҳәаны, аха ихың ဇашәа,
Дуауаза, краамта дадырсызышәа дгылан,
Арахъ иааниуз иара изын даауашәа.

Лара дааскъян дычча-ччо, дкәапкәапуа,
Шьоук амға нарыто, апсшәакғы ҳәо.
Митушъя дгылан ара ак ҳасабуа,
Сарах – ғымт, гәаныла сыйхәхәо.

Илырғыхазшәа, иагыныеилалырсызышәа ақыта,
Дахысызышәа збейт зегъ шыаене.
Әа мәфак ианылаз са сакәмыйз ахыда,
Сақәшәомызд изуа-исхәогъ аәнене.

Тата лыхъзын уи, дтатазаргъ ды଺ан.
Сара стағын, аха ччаңшык сыйғыршнейт.
Ашыбыжъыштыахъ саауан сара ағны଺а
Истахцәамкәа – сызлааз ахъ сыйшүеит.

Уа ды଺ан лара, Тата хазына,
Хартцағ ғың, ақәыпш҃а, анцәахша.
Хазшаз арахъ дзааигаз сара сзын ауп,
Аха дыспәхалт Митушъя алахша.

Ҳасабтәыс иҳайтон ҳасабшъя змазамыз.
Инықәтдан саатәон зегъ рапхъя иҳасаб.
Иҳәон уи, дгәаар, ара иахәтазамыз,
Слеишәаз ашколахъ дипхъалон саб.

Игәеимтәшагъ гәеитоу ашколағ Митушъя,
Антыңғы иҝаз идыруан зегъ реиха.
Аөынкылара ахымазғы иңүушъап,
Дааиташәаар дышхатцақъалозғы акакеиҳәа.

Сыпсы шылахаз гәеңтейт Митушья
Уи ахазына, Гыртәылантә иаҳзааз.
Лымхә интишыт ҳәйла Дадушья
Иара дымтсаимырсыргы шамуа, афаст.

Уи Дадушья лікноуп дахъаднакылаз
Тата хазына, Тата анцәахша.
Арахъ даакылст уи лышьта ихылаз
Мызкы аатцаанзагы, ҳаргы дахзыпшуа.

Митушья дсызгәаан, иааиз дсызгәаан,
Ҳайғаҳайт. Сара схәычын, среитцыбзан.
«Рұыпқа ҳаалыхар акәхоит Бигәаа», –
Усгыл лхәахит лафشاқәшәа сан.

Иқалашаз қалеит ара, ҳшенилаз ҳайлыхо:
Тата илышьталан иааз дымтсаирст.
Икоуп, рхәон, иахынеиз уа, таленцыыха,
Дроухьеит рымшын шыта хаттарпыск.

...Дыңсызаап иқамхашаз Митушья
Ағы иеатан дышдәықәыз Жәыргыт.
Сара исзынхаз гәалашәарагәышшоуп,
Ҳазшаз, өа пытрак пәтазаара сыйт.
2017

АУАХӘАМА

Абна ахытәан иғылоуп уахәамак.
Изуам, сыбла ихгылоуп уахык.
Аамтәи уи ауахәамеи меихәама,
Дамоуит иазхъапшуа ҭынхак.

Амғақәа рәғыцуп, уахъ акгы нагам.
Ахыбрақәа рғылоуп – ауахәама еилыбгоит.

Апсшыңаңцәа ықәхәит сахыныңшы ага,
Уахынтың, арахынтың аччабжықәа гоит.

Адгылаң икоу жәғанахъ ифенеит,
Иалазуенит уи, арахъ иаахынхәуенит.
Ишгылаң иғылоуп амра шеишиенуа,
Дғылгы акы ахәеит, жәғанғы акы ахәеит.

Зыңзырдагәада, уртқәа змаҳада?
Дарбан, уара, ара нцәа дызмам?
Ас азәыр ихыны шәаҳау ҳара ҳада?
Иңаз арахъ ахала иааум.

Саатәалоит сара слымхақәа кыдцан
Иаңи иаҳьеи иаҳырыбжъартаз асал.
Абжы саҳауенит, харакғы сыйдзо,
Аманхәамаң икнырхыз саркъалк.

2017

Атәы сахан, сааузыртәомызд.
Санхәычыз сарғы схәычын.
Сырбон, аха сагырызбомызд,
Сақетәа сдәықәын слаба чын.

Санығеидас, самкит ҳашта,
Хәарабжъара слыбжыууаит.
Сеикәазыргъежкуазгы схаштуам, –
Сымцданарсырц саамтагъ ааит.

Сөйнасхеит ахәы схытцын,
Снығынгылан, զиаск сирт.
Исыцрымшәо схәычра сыңын.
Исзымдыруаз қыргыз здырт.

Сабагари, схөон, сығура,
Сахыууаа сахьнеиуаз дәык.
Сыртаҳаргы шауа здыруан
Тышақәакгыы. Имцеит митәык,

Аамта снаган схықәнаргылеит
Сгәы аатзызартә урт руак.
Сдыргәатеиуа исылоу исылам,
Икәтатәхеит зегбы рұқ.

Ишпәргәақгахеи сыйхымзаз,
Пшак иағашшәа исыцәказ.
Ишпасыхои зны сахьзыицаз,
Сышпакыдхалеи сахьцаз!

Арахъ иааниует исыштагылан,
Схәычра ақетәан слаба чын.
Сара соумашь шәапхъя иғылоу?..
Санхәычыз саргыы схәычын.
2017

Ишааиц иааниует, аңтазаара тәгәтасуеит,
Сканажкуеит, саргылоит, сархәацәоит.
Сымшқәа рбаха соуаанза имфасуеит,
Саамта сшалагылоу исцәиртәоит.

Ицаz аауам, иаaz цақьюшәа садхалт,
Хәык схытны, хәык сыйхалом, саапсаزوу.
Акы саццоит, өекы сақәшаҳатхом,
Сызғу ак аргамоуп, ак маzoуп.

Дгыли жәфани скәафза срыбжыагылоуп,
Сахынтәаауа сазхәыциуа, исхаштызшәа сахьцо.

Исалам усгыы исалам, саршаڭъоит исылоу,
Уара идыр сахъагхо, сахъахъзо!
2017

* * *

Санақтәаз сөйиң цышишә кәадырны,
Иансааз схазы санынцәаз,
Садыргалон сгәйи, – ирзыымдырыкәа, идырны, –
Исеңгүз ма исеицәаз.

Исгәалашәоит усқан исзырхәаз,
Исзыруз схаштум бэнтүү,
Скарыжкыр шпартахыз сөйжөхөан,
Снагангыр сартарц азы.

Иѣкан сымфақәа анпыртәоз,
Исхышәишәнүү хәакгүү цакъан.
Иѣкан сымфаҳартә сандыртәоз,
Иагараан сыйрысны саапшхъан.

Сағын, ихәеит, ахра цыфцыфра,
Иѣвалон уи ёнак сагъағкыар .
Сыбжкы ашъха пагъақәа ирғызуу,
Истахын даеа пытрак снаскыар

Сазымгейт, исыжәлан иууууа,
Ихъатит иахынтаааз апшаш.
Аамҭа, ухыдахоу, иууеи,
Сугарц уағуп сырхәаша.

Усхысны узымцаҗеит насгыы,
Исылсыз ағеиңш тсҳыпсааит.
Схъаақәеи сгәалақәеи мфасны,
Еибгала иагъанзагы сааит.
2017

Бзия дбаны Сталин ихъз ахъырхәаз,
Саргысы сиңан, исмаңашазгыса саңаит.
Сырғаңалан, зназы саатәеит сыршырхәа.
– Ҳайт, – иңәеит азә дахъылаз, – ҳайт!

Уара уоума Сталин ду данызхуа!
Уара айлымга, амзанра, ағажажә!.. –
Сыршыр қалон анағас өәк анысчәа.
Иныңдыжылеит ағаарахәагь ашә.

Еишыңаланы арахь иаадәилтит рәпарцәак,
Деңкәышла рапхыагь дғылахын цәйлдүзк.
Дрышыңагылан аңсшәа сазхәалоз икартәан,
Дааскъон арахь хахәенилүжәкәа арпыск.

Азәгыры издыруамызт иңалашаз, сыйзыргашаз,
Иааилагылеит нашшәа дара ғымт.
Урхәахәаргы унеини уаңәи уабашшуен,
Иаңызды изғыз иаҳынагы иағын

Аратәиқәа, иааз рғыгцәа рғылан
Акәа иаляз, ирхъаз зны Егры.
– Икоудо акғыры ыңам арт урпылан,
Узахәозар ухы уахә, упры!..

Саарблајеит иаағыз, аха сгәы мәртисит,
Сыпсы згарц ағааңахь смеихаңеит.
Исзейлымкаант сара сқынитә иртәхызи
Итңыркөзөи... Ҳнейилтцзаргы, имцеит

Уи ахтыс ашықәсқәа инарылаз.
Стылоуп уа, сахыглац, сшылжәара.
Шәара ғышәтуам, шәрүлазшәа исәғылааз,
Шәагынхама шәшүсәғылааз ус шәара?
2017

* * *

Ақамзаара ахысспеипшү сгәры ахәуеит,
Ицо аамта салагылоуп сеиланашыаан.
Сара сыда пашашыпсыхәоз сгәахәуеит,
Амшгыры сара истәымкә шыыжымтән.

2017

АЧАРАХҮТӘ

Атх ҳалоуп ҳара арыжәтә ҳеатан,
Ажәфсан ағәры кылнатқәоит хапак.
Ас еипш атх абоубари ҳа ҳәада,
Шәаҳәароуп, кәашароуп уахык.

Азәры ибжыры цахьеит, имчгыры даара,
Аха иара убригыры ашәа ахәоит.
Ағыжәреипш, шәаҳәаран дызғызыгы ачарағ,
Даунаштыуеит дышнеиуа, дәнахәоит

Ииаиз, зегь ириааниуа, ағыжәцәа
Ргәры зырхатдало, изырхагалогъ – арыжәтә!
Ари атх дара иртәуп, ағызыцәа,
Иқалозар, иааниуа амфа рышәт!

Адунеи зегь сгәйтаскыр стахыхуп,
Саргыры снеиуеит цәаҳәақәак снарыхъашо.
Ачараҳүтә иааяа ачараҳүтә ргәры рыхоит,
Аха иалагазар, уара, шытә ишо?!

Аамта цоз, имцоз, зегьры ҳзеинпшуп,
Адунеи шәаҳәоит уаха – уи ауп аус.
Ихәздыруам макъана уатә иаҳпенпшү,
Ҳәмлазаргыры амуеи шытарнахыс!
2017

Заблудился я в небе – что делать?

O. Мандельштам

Ажәған салоушәа зызбазеи сқъалан?
Сабаго, сабақьо арантәи аңша?
Игәастөйт, са сахь амфақәа халоит,
Амца акуп ұйара анна, сахыпшуа.

Инкылатәу нызқыло мчы ықаму уаҳа,
Аңша нағасуа амца анақза,
Иблахгыгаха иғылаз неилахан,
Сырзыпшуеит уажә сылахъ еиқәтә.

Иуархалха аптақәа еиңыхны срынтәалоуп,
Сыргойт хара нақза, иахъцо.
Сахънеиуагъ, сахыпшоугъ иарбан исзалоу
Сара арии ажәған? Усгы сахъзом,

Избоит ауп ажәған ду сшаларшәу схала
Сара – иахъанза уи иамбаң апсаатә.
Сабацари адғыл сыйқәхар зны сқъалап,
Ажәғанағ сқъалар – адғыл ахъ саап.

2017

Избаз раңаңауышәа, исахаңашәа исмахашаз,
Сахъынтәаая схаштшәа, исзымдыруа сахъцо,
Мәғакы сыйқәуп саапсаха, схашхашуа,
Сара истәүшәа, истәымшәа сназыхъз.

Сытзыркъаз саанагеит, хара саштыум.
Сеаларпсны искуп исмыхәашагъ иацеңпш.
Амач сызхеит, ихәеит, амџә саштам,
Еилыргашыагъ амамкәа збалахуеит спеиңш.

Сылоит, сөыхоит саргыы амш ангыло,
Ажәған сатапшуеит атх анцо икауя.
Адунеи ду сгәы шахым – иахылоит,
Сгәы шнырхуогы саареигәрыгъоит ауаа

Сааигәрыгъоит цәгьеи бзиен сахырбжымзыз,
Сныштыасқәазаргы сыштамхакәа сахьяауа,
Схала агәы санықәхагыы саххыамтыз,
Иацы исчаапқуаз, иамуаз ахъая.

2017

АРЕАНИМАЦИАӘ

Уахь днанагеит ашыбыжкышытах Ушьагъ...
Ареанимация ашә дылахеит тыпхак.
Дахьгылаз уи Анцәа дихәагәышон,
Дақәгәрыга ақыиара ду, аҳақ.

Аамта неиуан иақәымшәо ацашья,
Иаангылашәа, иаатгылошәа, иццакрашәа.
Ихы адкылан дгылан азәы агәашья,
Дыкны дагон уи агәақ ажәа

Ишәон, аха, зегъ акоуп, игәрыгуан
Лымхатасс ироуа иазыпшыз.
Арахь идәйлтүз деңтаныфнаххуан,
Өеи шықам, рымшын, анцәинис.

Даадәйлтращәа ипшызгыы дыକан Ушья,
Дшибаң еипш, пасеипш, деилыхха.
Аха ажәак ауп иихәаз – «Иамугәышьеит!» –
Иаадәйлтүз, иөы еилымго, деибархха.

«Иамугәышьеит», – ихәеит, иәаартынч, нашәа,
Даөазныкгыы, иәааиргәән иаҳа.

Еңәак еипш, ажәған дқыдшәан, дрылашәазшәа,
Длеиуан зшъапқәа ирықәкъаң атыпқа.

2017

ЧАРАЗ

Азынраха, – хұтамыз, апшагы асуан, –
Ашкол ахь ҳанцоз ма ҳанаауаз,
Азмах ду ихтаалан, ҳақәчаразуан,
Ҳайбархаган ҳақәзан уи, ҳаивас.

Иҳамбазакәа аамта цон, ҳаицәхасуа
Ақыта мәға ҳнанылон ҳаапсаха.
Азынраха, – хұтамыз, апшагы асуан, –
Ианбашои ҳәа сныштылан уаха.

Снарыхъзор, иаашар, ғапхъа сәғизцәа:
Хықәапеи-Хазарат, ғарапа-Алхас...
Уара еилкаа ҳқыатеиах пыздәоз,
Ҳагъналагон ғың ҳара Чараз.

Ҳанықәымтүза, исгәалашәоит, иагараан
Иҳатапқөхъан атсаа, аха азмах
Ҳапыртқуамызт – ара хәйцы хәмарран,
Ҳаиштығапало ҳәааххалон еитах...

Аңтазаара атсааршә сықәчаразны
Сааскьеит сара аранза нас.
Атамғъар адырхәоит шыук асны,
Ишықалаң сара иқастқоит Чараз.
2017

Сгәы сыйғпраан санханагалоз
Сәара ашәт еипш иснаркырц,

Ииасуан даәакала апшалас,
Илеиуан даәакала акырцх.

Даәе цәамыз адунеи зегъ
Ибраһыкыгаха иахаз.
Сзыргәрғоз хәыцрашәк сзеизон,
Дабақаз усқан исағаз.

Игылаз амра саргәйбзыгуан,
Амза гәирпшааган уаха.
Иааниуз амшқәа сдырлахұыхуан,
Атхқәа срылан сеилыхха.

Дгыили жәфани срыбжыагылан
Схы сгәы азтаzanы.
Истахын зегъы сырпыларц,
Бзиак зур снарыхъзаны.

Исәхәмаруа збон астәхәа,
Салагылан аамта-ахъы.
Сышнеиуа зны сыйсып ҳәа
Имааицизт усқан схахы.

2017

* * *

Узлагылоу упсы ҭартсоит ма иухырхуеит,
Нақ уанырхзар алшоит зны ақыаад.
Иахъала уара иара абригы удырхуеит,
Иузымдырқәогъ шықоу дырны, дада.

Иузымдыруа жәпак саргыы исыздыруам,
Үрт ртцаха соую Анцәа идырп.
Снейеит снартахая, ӡқәакгы срыруа,
Цъара исықәни, үзара исықәымкәа ҳатыр.

Сыпсы ҭырхым иахъа арақа сывлагылоу,
Рыңсы ҭаздо санаштазуа сеиқәхап.
Узпыло роуп уара арахъ иуپыло,
Итаурхо үсгүү үдүруеит, утадырхап.
2017

* * *

Узатдәза, ухъапш-кәапшуа уанныйкәо,
Үзрырхая, угәү ҭызкью закәи?
Иарбан хәқәитроу иуртaran икоу
Уара ухы иузамтазар уи!?

2017

* * *

Абжылжә өңүөрит, абар, аға өнеиуеит,
Иаххаагеит азын хышаашәа, аапынроуп.
Сгәы каршәнны аштағе, снеиғеиуеит,
Сыпсы ахътоу, сакхатәугыы ароуп.

Ажәфанағ аҳаирплан ак афуеит,
Исзеилымкааз цәаҳәақәак антсоуп.
Ихарацәамкәа шәаҳәабжылыкгыы аафуеит, –
Ағар ракәхап, – иғацууп, имџоуп.

Сыпшыхуеит схы шытыхны агәашә ахъ,
Иахзаараны икоу сасңақәак
Ишгац игоит, исзааигәахоит ашәа,
Иаасгәалашәоит, исхаштхъаз цәаҳәақәак.

Иаңтәи амш иатәын, иагьеинаалан,
Дызбазшәа саақалеит изғыз.
Сқышә иаақәыххит ус даеа жәенинраалак,
Изғызгыы, ҳай, дзакә уағыз!

Дымғасгәышьеит уигыы дықәрахъымзан,
Ибжы шаағың иаағуан, дразза.

Исыхъеит сахъылаз өа шьоук рымцагъ,
Сазырхәыңуа схата слахъынта.

Анаңыалбейт, сгәхәйт, иааигәахама
Атыхәтәнтәи сара сымшгы шытә?
Акаө, акаө, акаөхә ауахәамахтә
Абжы аафит асаркъал еита.

Саатлагылт ажәған сыйәхәрызышәа,
Адгылағ ҭынчрак ахра ауан.
Аамта цон, ишцара ицарызышәа,
Ара макъана иқаз аапынран.

2017

СЫҚАН АХЬЗЫН, ИХӘЕИТ...

Сгәи еилнамыргеит, схы иңамќеит
Иқаз, иқалашаз, сызлашәаз.
Ҽынкылашья смоузт уаҳа, самќеит,
Иара уи акәхап нашшәа сегъхәызжәаз.

Иқаз ықамызышәа санахысуаз
Иқалашаз уаҳа иаасымбо,
Сабацахуаз сара қадыңь схысхысуа,
Сзыхъқәа зегъ ақакала итабо:

Аарғарахеит азысаамта шықаз,
Апша асаба аргылон сахъцалак.
«Шәықаз, уара, шәара арақа шәықаз», –
Сымшын, сагырпыртцшан, аха иааг.

Сааныркылон арахъ сыштыа ихылаз,
Еибарығны рәаархон, исыхъзон.
Сара ацақъа сагәыдлахуан хыла,
Сыццакы-ццак.. сахымаара сцон.

Адәы сықәын хыда-гәыда, скәафза,
Сұнагалазшә асықан нас ҳапык.
Ишықастңаз иқастон ак ағсан,
Схы дәлан слырблағыон қаҳпый.

Аҳапы санаатың, афаса сасит,
Ус сымамкә збахъан ауаа рахъ.
Сықан ахъзын, сымамызд, сымғасит,
Аөадажә еипш исықәыртдан акъахъ.
2017

* * *

Дцон, уара!
Душып дхәырны!
Даҳтәацгы дтәами...
Дтачхәырны.
2017

* * *

Иреиғымзааит, аха усгы
Сара стәами иааниа март.
Икәадахеит сырхха сыйкызғы,
Сәапхъа шәахәақәак аахәмарт.

Ажәған сықәыжәом иахъала,
Адғыыл саақәгылт сласза.
Еилгақәазаап зегъ лыңхала,
Анахъ иеиштыаз зыекынта.

Избоит иааниа еибаргәйбзығуа,
Ацараптахым ицо.
Аапынрахап сарғы исыхо,
Мәеки сануп смыццакз

Издыруада сахъагаша
Ари амш хазына иааз.

Сназыштаалаз акғы башам,
Сырхымзар ҳәа сшәоит, афаст!
2017

* * *

Ахаан үзара мцы имхәацызт Сиң.
Сыңсует ихәан, дахыныштыалаз... дыңсит.
2017

* * *

Иұмбара иқоузен усгы!
Снанагахт өнек сыңсрағы.
Сара сакәзамшәа иңсызғы,
Сназыңшит иңсыз ихы-иғы

Деңқәыхъишәашәа... Уи сара сакәхын.
Әзәыхын... Са сакәхын, сара:
Пхызхын ари, уара, лакәхын,
Иабастахыз макъана аңсра!

– О, уара, иууен! – иасхәахын,
Сағылент схы ааларкәшәа.
Спаңғызы ҹапшыңа исахын,
Избейт сөөиҳарғы ауашәа.

– Дыңсит, уара, далгеит, – ихәахит, –
Хтынчхеит! – иаағит азәы ибжы –
– Дәғагылоит – амитәғы ҳахыит!
Дғылоит, исгәйдән сышәшь!

Абригы аасаҳант – саағыхеит.
Ааигәа иаакыркырит аеы.
Аңсрахъ уаҳа исмыхеит...
Снанагахт өнек сыңсрағы.
2017

СЫҚАЗАР...

Сықазар – сахымцагы сцоит,
Адъыл атыхәахъгы сдәықәлап.
Сызхымзац уеизгы-уеизгь срыхъзойт,
Снаицлоит сөзыакгы, сықәлак.

Сықазар – сымфақәа нымтәап,
Испыртца смыштырц снахынхалап.
Сынхап-сынтып, срыцәхымтәап,
Шәгәрырғарагь, шәгәақрагы салаз.

Сықазар – ашәирқәагы шәзыстаап,
Икеикеиуа ихыстып азыхъгы.
Исыгхаз, тшәйсымтац шәыистап.
Сышәптылап сыча-ччо, пыхьеипш.

Сықазар-сгәылагы сихәап,
Сөзыак ахаангы дсырзрым.
Хшааниуа исцәыцәаз сырғыхап,
Схатагы сажәызшәа саацәиртрым.

Икәз еиқәызтогы силахь,
Сеастарым уи, изтахыда.
Исгәытцахәхәа искуп сара стәала,
Сахзыз сналалап скыта.

Сықазар – исхасыршта схаштып,
Изурым агәат ахы ифахар.
Ауафра, агәыразра сеастап,
Схахац еиپш сахалап аға.

Саахап, изрыжетәу сызрыжәлап,
Аз иамгаша амысхлап сеалажь.
Ирацәатцәкью дырны са сыйкелар,

Имиасзо шәырны срызғалап.
Сықазар...
2017

* * *

Сара сзыхъчоз зынзагы дыхъчамызт,
Иштәз лассы ибға ылапыртәон
Саазкәйлаз сиңәамызт, сшәарымызт,
Икәз збон, идиртәйзгы здыртәон.

Рхы ықәйргеит, рүпсү ргеит имыхәаз, –
Икәз зөйзәз, икән хара икәтцыз
Исидалон сиңсү аиқәйрхарараз псыхәак,
Иахәтән уи, саргы сахынаикәзиз.

2017

* * *

– Бнейма? – маңа бнаныстдан,
Сгылан сцауеит сара арантә.
Ахәа шығағкы сахысзом,
Интәазшәа арақа хроман.

«Сааихъеит» аафуеит иаразнак,
Мачқ иааивызгоит сиңсү.
Сызлоу адунеи ду базиан
Баацәйртцеит уақа лассы.

Бызрашәа зызбеи ахыда!
Макъана иагараан, таны,
Бааргыы бңап сара сыда,
Исырхынхәа збом сахъзаны.

Саңхъақа ишьтоу сазхәцлап,
Сшәа-зызо, сгәй тыпсаая.

Бхала уи амға бандылар?
Иҳаздыруам уатқәйизны иаҳзаауа.
2017

Сара соуп издыруа, иҳәеит, инсыжъуа,
Шақа хаамыз здыруа, шақа ашаз.
Иахъоуп снаган санкарыйжъуа
Иаңызыны сзыхкъашаз.

2017

... Аха уи нас-насшәа.
Мшапұп уажәазы.
Ажәған ахъ сағашшәа,
Иласуп сыпсы.

Амш ҳәа закә мшузei,
Сарпрыуеit, имшup.
Сылан сыйзыпшузei?
Зегъы сырзыпшup.

Сара сзоуп изғыхаз
Иғыхаз адунеi.
Саццару исыхаз?
Уи сагеit, сагеit!

Седру сахъагаша,
Нас сахъаанаго.
Тынч акы сартәашам,
Сдәықәым ак гәйнго.

Иразқәоуп исپыло,
Ихааup, илашоup.
Ашыац тата сылоup,
Исөахәмаруа пшоup.

Сназхысса пштараҳуп,
Сахзызойт, сағыацәшәоит.
Иаафуазеи? Ашәахуп.
Инафуа? Сааикәашәоит.

Инымтәазоз нтәахуеит,
Имцаша ццакуеит.
Сыzzыпшымыз сахәуеит,
Шәык аатын, иакуеит.

Тқалеи ара, мшәан?
Иарбан иаазырхәыз
Ағара ғарамшәа?
Сөашьоу, анцәинис...

Сығазшәа, сырбазшәа,
Аха, апشاқәа анас...
Аха уи нас-насшәа,
Аха уи нас-нас.

2017

Ицахью еихауп икоу рааста,
Икоугъ амфа икәуп, уахъ ицашт.
Наунагза икалаզаргы, игәастаз,
Ақазаара маң-маң ргәи ахшәоит.
Еигъзаргы қалап, схәоит, акгы մ30,
Ацара утахымкәа ушцара уанцо.
2017

АЦАРТАЗ

Икоуп ианығамгы ацартა,
Үтәгъежъуа амаңәаз уантажо.

Еижәибатда иушытоуп, угәартан,
Иухъзар, уатәы утазырхо.

Бжырабжытәа уцамлар адгыыл,
Упрырны жәфанд ахъ умцар,
Иулган атзамң ду унадкыл,
Умхаркып иааниуа ухъзар.

Иөеим иумыррееиз аусқәа,
Унеилароуп нақ утқыаны.
Ма акәапт ургылароуп усқан,
Ухы арагәапшы ианкыаны.

2017

Даагәирғылар лтахуп, аха иауамеи,
Ииасуент, иканзорит уи лышәт.
Насып хәызық дашытоуп, шәуаами,
Шәамеигзан, насып хәызық лышәт!

Агәы ахым дзыфеноу арии ахангы,
Игәытгагам рашта, ргәара, ркәата.
Дықамшәа лбоит, джалазом ахаангы
Иказза лыварағ иңеоу лхатагь.

2017

Упсы тнахуа, аха усгыы иаэтымхуа,
Иаакылкьюит зны убас еиңш гәырфак,
Амш уара иузыштымхуа мшымхо,
Иунарбом уи уапхъақа мфак.

Ушааниуз иахъанза ухы шытыхны,
Ушағыз иуғағыло урыцәцарц,

Иагоит уи зегъы-зегъы ғәыхны,
Иагоит наڭ икәхәан афар3.

Усшәа убейт уара усшәа,
Удунеи аргама иаахәып.
Қбалап ахахә узаузшәа,
Иумоурашәа уаҳа насып.

Аҳаҳаи, амар҃ыа, үекаумыжъын.
Умнеилан иукәшәа акъахъ.
Аамта өакала имаахәышеи,
Ухы хазар арахъ, ауаа раҳъ.
2017

* * *

Дқәацә-қәацәуа, длышътаңало
Дцион... дахъымаара дышътын.
2017

АПСТАЗААРАЗ

Избеит шыңа сахьызци, сахьзыымци,
Гәыграк баша өазнык сахьынхалт.
Нқылашыас иамоузеи сыйзхымзо –
Ахылағъара италаз абарбал!
2017

ИҚАМ ИНИЖЪЫЗ ЦӘАХӘАҚӘАК

Саақәхеит адгыл ду самкуа.
Ара сынхаңаңар – сеилагап.
Избеит анаңс исзаңсамкәа,
Иаарласны иргилатәни акәап.

Избаз раңауп, ибатәызма?
Исхызгаз хынхәыр – еиқәннажәоит,

Саамта саркарацәеит, стәызма?
Хөхана смоур ҳәа сшәоит.

Уағытәйеса ихәашам спышәа,
Иңеит, зегъ цеит еиңхүйтта.
Мөләк ауп икоу – анышә ахъ!
Схынхәып ҳәа укоу еита!

Үгәәкүа иқәхада схъааган?
Дықам, уаф дықазам ус.
Ихъапшыргы сыштыбжъ ахъааго,
Иаатгыларым зны сыйтахыз.

Иқәхә рымәала инеилап,
Үрт ццакуеит – еилахоуп
Русқәа ирыхъзап, идырееилап,
Сара аамта сыннажыт – исагоуп.

Сызгылом, сгылар – сызныкәом,
Зегъ еиланарагъежыт апша.
Сыбла изаенлыргом икоу,
Акгыны ыкamu уахъ, сахыпшуа?

2017

ПСЫК

Аңтазаара блейхақәысрак
Шакәыз дырны сааласит.
Сзыхъзазеи амған? Кәысрак.
Нас сынкаһаны сыйсит.

2017

* * *

Азия ташәеи абаҳәкәа еимаҳан.
Изаҳаз алаңајажәон мчыбжык.

Тынчра ҳнатомызт уи ҳаргыс уаҳа.
Уахъ амфа ҳнықәлеит шыыжбык.

Ҳахьнеиз ҳғылан иаабаз ҳазхамтço,
Азиа ҳеңпхъа имшынха итатәан.
Ахықәан шьюук иааңқәиртцахит амца,
Исгәалашәоит ишаажәуазгыс ашәан.

Атәан мацароума, атәцақәа иртыпсо
Фылкгыс аажәуан ҳара аөнис.
Азы далаҳан ҳайхабык ихатыпсаф,
Дыңсырц акгыс игмызт дхәаөнис.

Деңкәхархеит. Ҳеңааххеит джаман,
Ҳайхлафуа, ипсы антаха.
Анафстәи ажәабжы шәргыс ишәаҳама?
Иалацәажәон илакәшшо жәаха.

Цыашъахәуп, нас: абаҳәқәа ааимкъязшәа,
Иңеит уантә азы лтыхекәаны
Азиа азбахәгыс ыңкамызт нассәа,
Иңаз схылкәоит иқәаны.

Қәйршағны исхысит арии ахтыс зегъ,
Иарғыхаз дәықәлазшәа збеит иеигәаны.
Изакәүзеи сгәи итајамкәа итысуа,
Сцуу схатагыс стылкәаны?

2017

ТАМАРА ШЬАҚРЫЛПХА

Дызлагылаз шәахәак еиңш данрылпха, –
Лыуафра анырба, лажәа анраха,
Зегъ аалызхъапшит Ҙамара Шьақрылпха,
Дырзааигәан даагылеит иаҳа.

Игәартеит, илуазгы илхәозгы мцымызт,
Изышътаз акәын – Аиаша ахата!
Даргы ларгы анағсан еицымыз,
Иркын бирақк еипш ишътыхны Ахада.

Ихадазгы иара акәын – Аиаша,
Зық изымгаз, иаламблыз мца.
Ахы анлықәшәагьы Җамара дызгашаз,
Әбаалтит: Ианашәйжүи, агаңа...

Сара сусым, шәусқәа нышәмыйжын... –
Аброуп, – иамуит уаҳа, – дзыхъзаз...
Инаргоз амшын ихыртахъаз нышын,
Ажәлар рзымшын – Җамара дызгаз.

Днеигоит иахъанзагъ рнапы даныргылан.
«Сара сусым...» – Иаағуеит лыбжы.
Ак ахырхәа дшәоит Аңсынтақыла,
Дыңсызшәагь сгәы иснаңаҳуам, сшы.
2017

Иаҳцәызгода, икоу ыкоуп усгыы.
Икоу ҳара иаҳтәума ҳазыршуюеит.
Икам ауп иҳамоу ҳара хысгы,
Пхыз иаабоит, ҳашташтарц ҳапшауеит

Икам хыхъза ажәған иалакнаңауп,
Ҳзахъзозар ҳәа уаҳа еснагы ҳаихоит.
Икоу ҳгәы ахымлаҗашыу уаҳа,
Икам ҳазхәыңуа ҳтәоуп, ҳагъарххоит.

Ахазына ағны дығноуп ахаты,
Ихы раҳан ағәилара дыңшуеит.

Иацоуп ара данааиз шьоукы рتاца,
Даеацъара лхы-лгэы деиланаршуюйт.

Бара ибчацазар, иара ажэыдгы шпахаау!
Гъама амамшэа ибахуеит еги лкэац...
Зны ихамам ибатэу абаха,
Уназвысша еиғыу ҳаббазац.

2017

МИХА БГАЖӘБА

Ақалақу уналс-аалсуа шъапыла.
Уи усқан Аңсны дахадан.
Аңсшэа нарахәо днеиуан иңилоз,
Аусурахъ дцон шыыжымтән.

Диғаччон, ажәагь наимакуа дааниуан,
Игәалашәоит, шыыбжыыштахъ Кыршыал.
Ианааскъа, ирхәоз слымхә иаатәфуан,
Сыпхашьоу, «гәарбжъарак» сныбжъалт.

Аха саахъапшит иқалаз гәастән.
Иқалазгы уи ауп: ишаауз
Фардағек, ихъзгыры сгәалашәоит, – Қәастә, –
Иркалан иңиз икөиза диғаст.

Иеаалипиан уахь иғынеихеит Миха, –
Икъағ Кыршыал инаитан, дласы, –
Ахацәа хыбажәо иғылан, еиғыхо,
Иштибахр уақа рыңсы.

Имтакәа иңиз уаха акы ахәаха,
Иркалент Миха итачкәым.
Деизкъя ағардаң иапхъа данкаха,
Иқаитказшәа джамлеит уи иакәым.

– Уишаануеит акәү?! Уаахықәласуа... иууен!..
Ухы уахәан узцозар, уеиха!..
Атаңкәым зықәшәаз дөаңкъаны дыңуеит...
Сара, арии қалазшәа жәаха,

Иахъанзагы исхаштуам. Ирхәогы здыруеит:
– «Иага умхәан... Аеынкылара ихәтан...»
Зыбла хызғо азыхәашьқәа дрыруоуш?..
Уи усқан Аңны даҳадан.

2017

Ируа, ирхәо акы узахымпә...
Үрт абыргңәа са срыхъзеит
Амщәаф дықәрыжыломызт рымпән,
Ианцоз излақаз рымгаζеит.

Иахъартамшәа збоит инрыжыз,
Изызхәыцим, нагза итам.
Уи ауп ҳаазгогы, ҳаипызшұуаз,
Иахъанзагы хәы змазам.

Ҳааскъахьеит акыр рхыпшала,
Инхоит ракәа хбызшәаны.
Тыпқ агазаргы апшалас,
Ҳқышә иқәкүп иажәаны.

Инаскъеит шысқәало иааңәиртцеит,
Иаалиагылоит иааңбаркәыш.
Исызгәамтоу, акы сңәирзоит,
Пшаашьа сзамтар – сланаңкәышт.

Иаңсыуашәа псыуарамкәа
Акы сналагар – иааскъоит.

Хаиуарагы еиуарамкәа,
Схы схэыцраха saatəoit.

Ргәы нсырхоу аказыхәа
Иаалигылоит зымфа.
Исырталоит аеыпныхәа,
Снаныларгы даңа мәфак...

Адгыл сықәуп, ажәған салоуп,
Сара сусқәа нагзазам.
Зны сымтәыжәфакәа еидыпсалоуп.
Сгазангы сеигъгазазам.

Исызнаргарым исытоу
Мшьамхы заа икәадахар.
Аха ицаz рыла еибытоуп,
Исымамшәагь сыйкоуп хар...

Бираikk еипшрыңсуара рымдаан,
Иғааихоит арахъ уара утцеигъ...
Ируа, ирхәо акы узахымдо...
Үрт абыргцәа са срыхъзент.
2017

ИСПЫХЬАШӘАЗ БҰҒЫЦҚ

Саzәзам, схәалоит, саzәзам, саzәзам!
Адунеi сара сзы итацәзам...
Аха саагылоит өапхъ ара сзатәза,
Сналаңшуеит адунеижәгы тацәза.

Еилыхароуп, еилагъежъроуп, еибашъроуп,
Иашахәароуп икоу, зны-хжъароуп.
Арахъ, сгәы ахзыршәазеи, истахым,
Цәхәыран сапхъ аицәиртцеит, уаф дахым.

Уара еилкаа ара иକаз ахъагаз.
Ирхадыдит, ирхамацәйсит, апша аст.
Иқәнагазар акәхап нас фыртынк...
Гәашәкәак ыдҳалт агәараҳәа, зны иаатын.

Сзынгылоу арии амфа үзаргы игам.
Ақазара апсоу иапсаму еилыргам.
Сыпсы сыйдаст, сқалап арантә сагар
Ажәған ахь... Ицәгъамыздың снагәагәар.

Дгъили жәғани есааира еихағәөйт.
Хайпырхагоуп. Ажәала зегъ ҳайхәөйт.
Сылоуп ус, сышгылаң, сзаңда.
Салаңшуюйт адунеижәгы ҭаңда.

2017

Уапсыуами, иуузәи, сымшын,
Ианпиртәоз сылах ада.
Еигбала салтцуан азымшын,
Сырфашха схытуан схата.

Араକ амшқәа сдырғыхон,
Атхқәа срылан, сиртәын.
Сагалон сапхъаକа ак сыхон,
Саамта насып дула итәын.

Сымфасуейт араକа сапсыуан,
Сгәы пшааует уамашәа.
Сыштакъаକа инсыжъуа сахътәыуо,
Иаана сапылоит сымшәа.

Сышхакәа агәахәара сыртоит,
Сырхакәа срықәуп сласза.

Арақа иқоуп сырсырта,
Арақа ишан слахынта.

Снейуеит сырпыларц игыло,
Снаскъазго ракәхап иаая.
Үрт зегъ аңсуа шъа рылоуп.
Үрт, сара исзамуа ззауда.

2017

* * *

Шытакхъка ицеит аамта еиңапан,
Иаалиланаргъежыт сыхшығ.
Иқам қытак – Ахалдаба –
Иналаххит сара сөйіф.

Гәлашәароуп уа, саргылом,
Ара сааизаргы, сартәом.
Киносаҳъак сыбла ихғылан,
Интәом уаҳа, интәазом.

Азә датцахойт, өазә даинааниеит,
Иеиғахысуеит, уи уаршәоит.
Азы иеалаижът Чапаев,
Дахызымыруа сғәры пнажәоит.

Анаңызбалбейт, уи деңкәханда,
Ахалдабанза ҳанаах...
Сғәры арахәыцқә амырханда
Анағас иқаз ахлымзаах,

Уи аамтагъ, Ахалдабагъ
Аайран иқазма схағы.
Даға зныкгы аамта еиңапан,
Амца иалпейт уақа сөйі.
2017

АИАШАЗ ДАӘАЗНЫҚГЫ

Иахъа унахап, уатқәгъы нақ унахап,
Үеурдагәап, убла хыуғап зны.
Уахъзалақгы иуғаҳап убла ұнахып,
Ушыбзоугты урыднарабап упсны.

Амца уалқарц, уалаган иаразнак,
Ианыңғұя, ишааниуз иануңрас,
Ушәеит уара, уазыпшны утәазма,
Үеихеит, ухгыы уахәеит нас.

Аха аиаша иамағам таҳышъа,
Бжърабыжътәа иоутарғы иахъа анышә,
Амған ғъара усгыы иухъзагәышъап,
Уғаннанажып анқватәи үғаныжә.

Урхысхысуа уи мәфакы ианылап,
Ағәыр ата уқылнарпап ушцо.
Саңаңеит шұхәо иаанины иаауғағылап,
Уахәаөуагыы убап нас иахъухъз

Сара сиашоуп изырлашо сымға,
Саңадырқыалоз – иаraphы сгъежып.
Машәйршәа срағнагаргыы нақ атәымуаа,
Сиаша ғъбараз сара стәқәа сыршып.

2017

Дшааниуз уигыы, иғызыцәа дрыпсаҳын,
Хгарта имоуа даақәхеит адәы.
Игәы ижъжьюит, егъаурым иҳәаҳуан,
Аха имамкәагь ибейт қататәы.

Озызакгы дықамшәа адғылағ уаҳа,
Ажәған датсаңшуа өнек данынха

Дызтыймца ибейт тышак дук дтахан,
Дихагылазшәагъ дааини иаға.

Дыләхәар итаххеит арцәаҳәа ахатә,
Дызхыныңдалаз амакә өә птәеит.
Иәаиртынчit, дцаргы дабацоз,
Икәз ықан, егылкам, интәеит

Имфасит ипхызы, инхеит иара шлакәыз,
Дызман иааниуз аамтагъ аанғаст...
Схағы исзаагомызт, –
Игәақуа апстазаара ахра иағаз.

2017

* * *

Схынхәны саауан арахь исышыклахысуа,
Уажәы-уажә ашьабыстыпш сыштыпон.
Амш өеимызт аәнү – идады-маңысуан,
Сеилукаарын үказар схатыпдан.

Ажрақәа сырхыууаун, үзара хтыйстак
Пынгылоушәагъ исымбеит – сыйсаатәын.
Аеыш еипш адәениужықәа ирхистәын,
Стәымуафушәа сааниуан, аха аратәын.

Амш иарырхаз, атх изаламгылаз,
Изыштаз, уаҳа иаазыштымзааз,
Исхаҳарашәа ажәған шысхагылаз
Саәзент сара, изулак, ағынза.

Ағыны схәахит, уи ара иабақаз,
Амца илкъаяхъан, ицахъан иццишәха.
Амш агәы саақәнархеит сырғақуа,
Иаасызынжыны искыз зегбы нышәха.

Уара иухугаз аума, дад, сызлаҳаз,
Исзыпшу акы акәзар иқамхаша?!
Сапхъақа акгы ықамкәа уаха,
Саалагылент сааини иахъа ахәаша.

Исымхәеит, изымсоит ак хәыңны,
Сызлашәаз ауп арии, сагызылымтүа.
Сзеигәрыртъо – избейт иара пхыңы,
Сагъаат арахъ, изулак, ағынзә.
2017

АКОНЦЕРТ

Нестор хәың имфагион аконцерт.
Итәан атаацәа зөгө еикәшаны.
Агәылацәа рхәыңқәа анааи, имцеит,
Имемпитет ишәхәаны, икәашаны.

Хәмарраха ирысит, инеицәхасқәеит,
Иаадыртынчырц ӡы хаақәакгы ддиржәт.
Ишнеиуаз аимак роуит, инеицәхасқәеит,
Иқайцеит, даарылъян, азә цигәхыршәт.

Еитакәашеит, еиташәаҳәеит, рыйедырхаган,
Ианааитәиз иааиз ианцатәиз имцеит.
Нестор ус нарылаижът инаган:
– Иазхоуп шыңа, ҳалагеит аконцерт!
2017

Иҳалшозеи апсра ағапхъа, дадхеит...
Уағаапкны уанағылаз, зөгө акоуп,
Ацақъа уағысырц баша уадхеит,
Арахъ иааум, умфа нақ игоуп,

Наڭ, иауан-нашәан акгы ахыркам,
Икоу ықәхәан атыша иахъабго...
Схы сырхеит сынкахәыцуа ағнышы,
Агәра сзымго иааниуа, агәра го.

Иалшоз уи сара истәымхазаргы,
Сышнанаго аамта ус сжыа-жьо,
Зегъ ааиуашәа шызбо исыңцәргы...
Издыруада икоу, уанза ибжью!

Издыруада сшыапы санықәнаńкьаша
Исывагылан сара арахъ саағаз,
Зығәра ску аеуыра санахъаша,
Икалаша анықалашагы нас.

Апстазаара дарбан иамыркәышыз,
Дарбан, уара, уи иамыргаз.
Уатқаизны арахъ акы сазырхынхәышам
Сара ағәйкәхагы, ишцара ицајаз.
2017

Сыпстазаара қыаад бұрынды исымтдан.
Сгәы стахәыцуан, схы сазтаауан абас:
Сабацари сахыммаара санзымцо?
Сабацари зегъ заҳаз, избаз?

Исықәшәаз хызатқәым, ахрыпхроуп.
Ақәйнхашъас иқаз еилкаағам.
Иара иаҳья уажәраанзагы сыйқәхроуп
Изызку аастаахәлоит ағаға

Рейрәшашәа иааскъ, исыдышало
Сыйқәгаратқәкъа ззыимгәағыуа, изгәағыуа.

Аңсаатә еипш үзіра ажәған сшалоу
Сышта ихыларц иашытоу исзағыа.

Снармыштырц рұахума ашәи-тышәи
Ашыацра згәи тнафааз еиханы?
Акы санышәан, дағакғы санышәан,
Сабадәйқәлеи нақза сеиханы?

Сабадәйқәлеи сахымаара санзымцо,
Шытә етәа ансызқыдымпаауа, сажәын?
Ара еиқәүшәа збоит агәгәаҳәа сымца,
Сеазыскхъазаргъ арантә ацара шәынтә.
2016.

ФЫЦЬА

Фыцьа ахәса – иқоу, иқам –
Исыман сдырбон насып,
Саауан срышталан ағныға,
Сгәы иқыламхо сыңсып,

Исзыштымхуа зны сатдан
Аңтазаара – цәгъя ихъантан.
Аха сааниуан сөйрхатдан,
Схы шытыхны – ус сыхәтан.

Сааниуан иқам дсыдынцәало,
Сөйнасхар лымуа зымә.
Слыма ағада дағалон.
Иқамызшәа даға мәек.

Са исыркъағызышәа збалахуейт
Лыпқазаара... Иллахынцан.
Ақамзаара еснагъ угәы ахәуейт,
Уи сара исхысыз мцан

Хазшаз дыѣами, сибама,
Спсы даҧшемахеит исзааз.
Ицашан ӡыхәашък саман,
Саргыы исхарамкәа, афаст.

Дымғахытит – сылзыпшымыз,
Даанаанза саалаҳәит.
Аха лааира мшаپымыз,
Сдунеи зегъ аалырхәит.

Сажәымтүөхәа лыпсы схами,
Шәаасзыпши, иахъанза саант.
Арахъ, сгәла рыцҳа аргама
Фыңға аҳәса дрыбжыапсит.

2017

* * *

Скыдғазхәалаз саштызышәа,
Дунеик аханза,
Исдиртказ зегъ схаштызышәа,
Снеиуеит сөыргаза.

Саақәхар пхъаѣа сзымцахуа,
Үсѣан, – сызыр сыйт! –
Смықәшәатәха саарымцахап.
Скаҳар, сгылап ғың.

Амач соур – салаӡап.
Сызташәаз саззар,
Аанғасрада салаӡап
Апстазаара иснартаз.
2017

АЛЫХӘТА

Иқәымхара икоузei ухәда, –
Икажытәу шақа ыкоузei усгы!
Иразатәуп зегъ кылхтәуп алыхәта,
Идыр уара уи шытарнахысгы

Алыхәта изкылымсua пырчоуп.
Игэйлыршәам ажәа – ажәам уи.
Ажәған иалатцоу – прырц ауп,
Зымтәйжәфакәа еитызхыз ажәами.

Еилатәйгъап, нақ-нақгыи иумыхәап,
Еилагылашьа змамыз еилахар.
Аеада изавағрым өыхәак,
Арахь уи иқәшәымдан уаҳа.

Инапы ҳананыртца еилымгак,
Ҳзымцо, ҳзымаауа ҳақәхап.
Ант зызхәыцуазеи? Рымгәа.
Артгы урт ртәкәа ракәхап.

Абартқәа ирытатәуп псыхәак,
Ианыхтәу, ҳамыхәеит, ианыхжам.
Азыхь ианалала азыхәашь,
Зыхәашьуп уигыы, изыхъжам.
2017

Ҳқәасқыа иавагылаз уи апацха
Сара иахъа абрантә сахығонаңшуа,
Гәаныла уажәы-уажә амца сатхонит.
Үқәнаргылом адәны иасуа апша.

Зынроуп. Асы леиуеит ахәйлықәа.
Акәафра дықғоуп анақа сан.
Иааҳадгылт иааини даға ныҳәак.
Иаҭахым, гәамтрак иаҳзапсам.

Аҳаңшың өңің хыртын, аирыз азна
Ағысыман сгәрытатқаа саауеит.
Дныңәоит саб, ғылғы имжәыр ауазма,
Ағыс ахит. Асы шауң иауеит.

Аныңәа ныңәоуп, уи зегъ рыла иссирихон
Даамғахытыр гәилак са сасық.
Сахьдәйлыпшша иаагылт тлакы аөырхәан,
Иазыпшызышәа иара убригыы сык.

Зынроуп. Асы леиуеит ахәйлықәа.
Илеилаит, ҳаззыпшыз иара ахаңоуп.
Сышпенгәрырғы арантәи сара аныңәа:
Сани саби ылкоуп, ыпсқәа үоуп!
2017

Слыдзытыла сцон зны ңашәала,
Ашьха сахалон, арахъ сылбаауан.
Ҳамтақәак скын еидыхәалан,
Қәак ҳаңәхалан, ҳңасшәа ииуан.

Сықәын сара амфа сый сылхо,
Сузнымкыло наарак саған.
Ашәак еипш иаафуан уи илхәоз,
Амтәйжәфәқәагь сымамыз – сәан.

Слыштың – ҳайрпланк дымтсанарсын,
Дыштықәыңәа дәыібак дагон.

Лабәаба акә, гәанылагъ сшамх арсын
Уи ләапхъа. Сахъзои авагон.

Слыхъзон сара уи дахъцалакгъы,
Иќамызт снызкылоз мчык.
Изахъзыз абри акәын алакәгъы,
Сеилалган хәычык өа хәычык.

Снырымкылт сапхъаڭа икаҳаз,
Зиақәак хытцуан нас, срыпт...
Истахыз арбаныз уаха,
Псразма, нас, усқан сыйсыр!

2017

АПХЫЗ

Исхасырштыр амуашәа, исгәаламшәо,
Ицо-иаауа исыдхалеит пхызк.
Сықәнархеит уи сара акалашәа,
Избарц стахыхушәа өыц.

Сахъақәак сапхъа иаацәыртцеит.
Инаскъоит, иааскъоит. Изакәи?
Иќамызшәа иќазгъы дырзуеит...
Сыптаазаара акәзар, мшәан уи ?!
2017

Акгъы умбахуазар ублақәа рыла
Уапхъа иаацәыртны иубаз анафс,
Улашәуп уара, ицшәеит зегъ улаңш, –
Узырпрыуагъ, утказзалогъы аф.

Убла иубо мацарапала, иудыруаз,
Иузнагом иштыхны абираЊ.

Аамтей улшареи аамтала ихырфо
Ахылкоу нақоуп, дад, нақ.
2017

* * *

Амфа сықәын, сыццакцәоу,
Сшааниуз уи аантәеит.
Саағагылеит исзеицәоу,
Уи рббит ауаан Аңцәеи.

Исзеицәа акәын, сықәнагоит,
Иахъанзатәи сзырха.
Исықәнагоит, исықәнагоит,
Сшәйхәом: сеиқәшәырха!

Арахъ акәзагәышьамызт
Сықәхә сахъаая.
Исхамызт зны, исышьамызт,
Мәкәылын исзауаз.

Аха саауан сеидараха,
Ишьтасымцеит сыйздаз.
Сагъәтигуан даара, аха
Иқалеит зегъ цас.

Сыззыпшыз иара акәзамызт,
Ихаҳәха ишътоуп.
Сыхәрагъ хәырбұтыц акәзамызт,
Сүсқәа цәгъа ихъантоуп.

Стапшуюеит апсра аблакәа,
Адунеи ааҳәуеит.
Сыштатхъка – аҳаблақәа,
Иныжкуп өа дунеик.

Сгэы ахьсыхо уахь ами,
Уахъоуп сахьынхаз.
Ицахъаз сырөаҳама?..
Исыхъша сеидру нас.

Сыхшыф пыреуент, сынцәоуп,
Хара сагацәеит...
Амфа сықәын, саццакцәоу,
Сشاаниуз уи аантәеит
2017

* * *

Ухы ануба иуеихау уеиҳаушәа,
Иуеитдоу уеитказаргы қалап.
Ирҳауҳаутәым умоуп ирҳауҳаушәа,
Изцәйкәтәым ирцәуқын иахъа мап.

Уаанаңш-аапшыр, даңаңзык унтыңцыр,
Даңақала адунеи аатып.
Иузыпшаарым ишуцәызра ухы уцәызыр,
Иuzeилкаарым иахъыкоу уара утып.
2017

* * *

Дысзыпшаауам исыцу. Дысцыуп исыцым.
Сааигәара дгылоуп, даргамоуп.
Ишпәрацәоу изыз, усгы зегъ ызым,
Сааин сызлагылоугы драмоуп.

Дысзыпшаауам исыцу. Дабацарыз, дызы?
Схаткы каймыршәуашәа дсышытоуп.
Арахъ, сыйшын, бжърабыжътәа дытдоуп.
Схылан сыйхызлало ишьтоуп.

Иөизыртынчуам исыцым, дәгәаڭ-гәаңуент,
Ак сыйхарашәа зибо сыйзыруам.
Абжыы аафуеит: «Уабаڭоу, уабаڭоу?»
Аатракәа дрывоуп дуазыруа.
Дсыцимшәа ибоу.

2017

* * *

Хара ҳатәцәам, ҳара ҳтәитәыхцәам,
Адәениужықәа ирықәу өурақәоуп ҳарт.
Хшәйпшаара шәыශоуп, иаҳәаҳая аныхуа
Хашнеиуа, тышак ҳалтахәаша ҳцар!

2017

* * *

Сәара аниас сажәымта сархагоу,
Сгәы қыдшәалоит амра анташәо.
Исхаҳаз арии атх наڭ сабаго,
Схәычхазшәа, изакәызен уи сзаршәа!

Сара сзыхәан атх ауцәазар акәхап,
Сахәаेရашәа салоуп уи, ишом.
Ишаζаргыы, сшықаң, агәаڭуа саақәхап,
Үڭазар – ас уағ деилышшом.

Аха амра мгылоу, усгыы имгылои,
Сара сзы акә, чәзәы изакә.
Ашәахәақәа гәбызыңуа ианысپыло
Сналагылоит апстазаара алакәа.

Фапхъа зегъ ааңәиртцеит ара иссирихан,
Акгыы ыѣкамшәа адунеиағ сзыршәо.
Аха усгыы сахыықәыпшуа сырхा,
Сгәы қыдшәалоит амра анташәо.
2017

Санхәыңыз сдыршәалон, сандухагъ
Сдыршәақәарц иалагон – егъалымтцит:
Схәыңы ирызмыршәаз сакәзами
Уажәы, сандуха, идыршәоз!

2017

ХҮЕМИНГӘҮЕИ СИЗХӘЫЦУА

Апстазаара амшын ду схалан,
Ақәлара сағуп сшағыц.
Иааниуен сареи ҳаайдыхылан,
Хәбашәоит иахъа өңиц.

Ара аусқәагъ шыңац ицозар, –
Сахәаөүашәа збар цәқәырдак,
Схазы исымоуп, иамузозар,
Атыхәтәантәи ахызатә – скәап.

2017

Амш еилымгар, атх насхахар,
Дгылы жәғанни срыбжыхар
Акьы ыікамшәа арақа уаҳа,
Истаххашт еита снеихар

Апстазаарахъ, салагашам
Иқаз, икоу рырғыара.
Ахы шытых иакит аиаша:
Шәаххәак ывтышқоит үзара.

2017

Иңхьюу драцәажәо, иқам дағаапкуа,
Изаақәрылахъоу ағбақәа өңиц изаақәрыло,
Атх далоуп поетк.

2017

УСКАН

Мышәыршәа амған ҳаипылан,
Акы аабон ихданы.

Арра исыпхъазшәа сгылан,
Ббара – саазшәа банды.

2017

* * *

Хайдтәалан.
Хөфүйәагъ җхыпшылон амшын.
Бааира сшазыпшу еипш
Лцара дазыпшын.
2017

* * *

Дигәытцаиҳәөон,
Дишиңырц иғәи итазамызт.
Дылғыпсаауан,
Дхагахазар акәхап.
Лара усқан ара дықазамызт,
Ажәған далалахъан дыпсаатәхан.
2017

* * *

Псрак ағғы инанамгац асқағык ахәса.
Дрылсны даауеит макъана иөырхатдан.
Иахъа азә дкыңызаргъ, өазә дкъаҳәзаргъ,
Иреиғызыгъы дықан, дабацеи, дабази?

Ишлырзра илүрзхъан заа азә лышта;
Дныбжъаҳәаша дцеит, дшылхынхалаз.
Ихы-игәи дтүтцран дықам дызцыштаз
Ани, ара згәышпү ргыланы ихалаз.

Иқан инижүаң, иқан дыңзыжъуаң,
Азы шцара иңоз хараза.
Псышыңа еиңшымхеит, гәаң, азә дыңсышыңа,
Иссирхеит егын ллахынта.

Ирацәафуп исхамыштуа, ихаштуа,
Иаапсент, имоу гәык ами, гәык.
Иңьеишиб, иахъанзагъ дтibaауеит иашта,
Зегъ налыцарзүа иааз хыркәыкәык.

* * *

Акы ықәхәуеит, иқәйсхуеит уи сқәақә,
Сагәидхалоит тұмандықтың хөшөашәақ, сыйрын.
Иссымдыруа здыруанда ҳәа сгәақ-гәақуеит,
Издыруа сзымдыруазар еиғзарғы қаларын.
2017

ШЬОУКЫ РҔНЫ

Срылапшуан, схагахо сахырылаз.
Иқалон сыпсыр сгәы пәнаны.
Сыңаеит нас, исызхымтуа сыла,
Сиан, сәыхар ҳәа сшәаны.
2017

Төйрөвэрэн, аныхдаа сыман,
Ирыңызжәуан шьюок атәан .
Исасқәан, сара сапшәыман,
Аишәа еиужыны ҳахатәан.

Ирхəоу, ируаз иақəйтىстəын,
Зегъ акакəын сара сзын

Ара иҝаз. Азин рыстан,
Иапшәймаңдаң, са ссасын.
2017

* * *

Баатәа ихәеит, бааины, бзығәза
Бызсызрола; насыпуп, сымш, арии.
Знейәаччалап, бсыхәаңша бгәйбзығза,
Хъта ҳакуазар, мла ҳакуазар бымбари.
2017

* * *

Сыңтазаара мариамхеит, ашәеикәа салан,
Сара сзықәа ихъантажеит уи ахә.
Саңсарапқәа зегъ азы иастарц ңалан,
Сагеит, ихәеит, сыхәәан, субар – саахә!
2017

КҮРШЬАЛ ИНАИЦХӘАНЫ

Ирзымцәағәеит – ирзымцәағәеит.
Ирзыламдеит – ирзыламдеит.
Ирзымрашәеит – ирзыдравшәеит
Ирызтамгалеит – ирызтаргалеит.
Ирзымлагеит – ирзырлагеит.

Абри сзеитеихәон Ҳаруан,
Ибан сара сұны ихәатәны.
Чуан дук азна абыста рун,
Ирфеит рхала инатәаны.
2017

Уалсла иахъа хынтәгъы ақыта
Ишътихны иукушәа абираҝ.
Иага узхәозаргы иҳәала, узкыда,
Акрухәараны ўкоума наҝ-наҝ.

2017

Сыпсұзаара скын, ағатхъ еиپш, сөахан,
Сышапқәа срықәгылан макъана сығәтәаҙа.
Сытсымтращәа збон ашыапы хахагъ,
Аамта сара истәызшәагъ агаҙа

Ағысылсит: ағстазаара ғы үбарамыз,
Сышнеиуаз атхғызы згеит, саапсейт.
Анағас иҝаз кәашарамызт, үбарамыз,
Исхагылаз ажәғанғы аазазеит.

Ицеит, наҝ имғасит сызхынхалаз,
Цқыя рхыыпшыха смоукәа инкабан.
Шьюк рыбжы аағуан: «Хара араҝа ҳалаӡт!..»
Реаташәа өа шьюк цон аған.

Еилыхаран адунеиағ, амарғыа, саламжында
Сымшын арахъ иансығың тәқәйирпақәак.
Ханеицила, схәеит, наунагза ҳаицинда,
Ҳацәхаларгы, ҳаицицәхаларын қәак.

Қәоума, сума, кырцхума зғаазхаз, –
Изакәызеи мшы цәгъаказ ҳаимзырпыз?
Хыхәарахеит ара иҝаз асха,
Исыциз пхъака идәықәлеит исапыс.

Амшқәа еилымго збахит даға хахагъ,
Иҝаз, иҝоу, иҝалаша – зегъ еиپшын.

Сыңтазаара скын, аратхъ еиңш, сөхан,
Аха исылсит уи: ағеиңш сашын.
2017

Хара ицо исахъа сымам,
Сиеиңшым изымнеиуагъ уатқынза.

Сырзыңшны стәләйт изымааз,
Саргәтеиуа акыр сыйхымзаз.

Сздтәалоузеи, мшәан, исгәйтдак,
Адуни сара иаусыртах.
Зегъ абацои ицакы-ццак,
Азиас ду ирда, имырда?

Исылшозар, сарғыры сыршан
Уи азиас, зығезырхагаз.
Салагылам шьюук идыркшо,
Испырхагам, сырпышагам.

Исымам макъана харғы.
Акыр схәомашь исымхәаша?
Сыесырхарғы, сыесмырхарғы,
Аамта лассы сыйқәнамхәашеи.

Аха уанза, аха уанза
Сымшқәа насыпла итәйз,
Исзынхаз иахымсаат амца,
Исзынхаз сара истәйз!
2017

АТАРАҚА, АФНЫҚА!

Атарақа сзымнеит – Блабырхәа сыйкан.

Қыаф уа, ағы ыжәуа чаракағे стәан.

Адырғағынгы сзымцеит ағнықа,

Члоуға сырғеит шыыжымтән.

Амчыбжы антәамтазғы исоуит ацартта,

Исулалын, иауамызт уахъғы сымцар.

Ргәй нсырхарызма, ишышәхәара, үңгәрдаа,

Исылтращәа збейт уахь шыағак қасымцар.

Исархәан сагеит нас даға чарак,

Ағыбаңа срылатәан псрәк ағыры өнек.

Сдәықәын зынза саңызызышәа Атара,

Исхыхыны, исгәыхыны, арахь сахызалақ.

Иабақоу алшарагь, – скаҳалоит, сгылоит, –

Аха үсгүй сөеихап, сыесырғәтәап.

Абриак схызгап: уатәашшәхъ ҳаипылоит,

Сцароуп инықәиршә еизаракағе Хәап...

Иауцәхеит, уахь сиқәхаңәйт амға,

Истахуп саахынхәйр, сааласыр,

Атарақа сцароуп! Уаха уи амуоу?

Уахь ауп сахырго сыпсыр...

2017

ИСЫЗГӘААЗ

Исызгәааз ашәгъы нкыдқьашәа дцанда,

Исхашту, исгәаласыршәаргы сағым.

Даахырхәйр итаххазаап днеиуаны Дранда,

Даатәеит иара уа үзары өымт.

Исхараз анимба, игәы даатахәыцын,
Мач-мач иара ихараз дазнеит.
Иажәйиз ажәйт, иғыңызгы ғыңын,
Дныңәңшт өакала адунеи.

Ибент ҳәа сыйкоуп иамуаз шауаз.
Сара уи азықәан егъсихъзом.
Исызгәааз Бигәаа рахъ дцан, данаауз
Дықазшәа збахит дгәыбзыңза
2017

* * *

Икоуп схәоит, азәгбы сиқәмақаруам.
Уи азы дыштысчуам ғас:
Зны, иансааз, саргыы исывакәаруан
Схаңхана сыштахар этакхаз.
2017

* * *

Иааизар иааит, издыруеит сышзаңәымцо,
Иаңацахъада усгы уи анааи.
Еихәлацәо иалагама, уара сымца,
Сықәнагарц исәагылаз анысиаи?

Апра Қадың шааскью ац хырцьацуоп,
Уашаңашам, иудыруеит, иануцрас.
Уңыхәтәа, уқәызго амач ауп,
Уатәамбакәа, иұзнаузшәа цас.

Арахъ уара агәыгра умахыми,
Үмчыдаха ушыңхаз агәра угом.
Иасырхәоит ҳәа даатәлоит ахымсаа,
Ма афымаа, ма... Угәы уартәом.

Анаара уағалоит, ашъхацамға
Уанылазшәа, ахара упшуа.
Аха цартა ахъамам цартა амам,
Ушытоуп иғъежый-хынхәуа апша.

Иуздыруам, угәры арантә ианухо,
Аөхәа уеҳәахар ҳәа узшәало.
Иумам, иуматқәкъам апсыха,
Уи акәу уи уазхәйциуа узтәало.

Акы ығаҙами, анағылбеит уаҳа,
Аамтала, даға пытрак уеиқәзырхо!
Гәы изтағам, иуури, апсүәаха,
Зың хырғышаша иааниуа, иуағоу.

Еилкауп, нас, иааиз ушзацәымци,
Аха иара убасқангы ухахы
Иузаагом шыңа ишеихәлацәо умца,
Аңсреи уареи шәеиқәптоит бәртцахы.
2017

* * *

Шыңа саргы лассы сниасп,
Исзамтакәа икоу псыхәак,
Амш бзиоуп – аамта бзиам.
Салагылоуп сааини ӡыхәашьк.
2017

* * *

Изулақ, мчылашәа схы санааиуеит,
Сағыаатәоит санахьшәа ус.
Апхәызба леипш ахы ақәыжыны иааниуеит
Иказ, аха испырымтыз хұыск.
2017

* * *

Дызласхаштран сыйкоузеи уи, ҳшеницыз
Аапын ىазар, апхын аазар нас.
Җагалантәи абыңғежекә анеихызыз
Амца ҳкызар ҳара зны ҳшаауз.

Ихаабазеи усқан ҳағшәарызышәа
Апстазаара атла шыта лассы.
Иааскыон азын хышәашәа ҳаршәарызышәа.
Ахәйлыхәа инаҳашыклапсо асы.

Хәицәүзрашәа ақх аусқәа хрылан,
Мцакы ҳеатан аеҳәа ҳаеҳәатәан.
Ҳарпыруа иааниу амш ҳапылон,
Исхаштуама, лылабжышқәагызы катәон.

Дазласхаштран сыйкоузеи уи ашәтыц,
Ҽа блакала адунеи сзырбаз.
Ашәахәақәа аштыуеит, аа, ишаштыц
Бзиабарак, хыдаракгыы абас...

Сөапхъя дгылоит дааины ахазына,
Зегь сымчны, исыма замкәа мчы;
Дхъааны, дгәирофаны, днасыпны,
Лан дшаалыхшаз, лхы ылаттан ахчы.
2017

ДАНЫПСЫ АШТЫХЬ

Фырхатцак иеипш дыржит, дыпсгәышын,
Деилаҳәан дахыықәызыз, деилацан.
Ауағ қәыш ҳәа шьюук ихцәажәагәышыон,
Аха иара дгаӡан, дгаӡазан.

Азә дәғагылан ақына ҳәа изиҳәеит,
Цәгъамзар бзия қазымтцац.
Иғызыңға зегбы днархыұхәеит
Бжағық дшықаз рмахац.

Ихаштра дырөхәеит иасны,
Иаархадыршын иштакыз.
Аитқбы дырбейт дыбжасны,
Хъзыс ишиоухъязғы «ақыз.»

Ипхәйс еицапа, ићамхашаз,
Зегбы дырхын, дыргәын.
Алакта унтаңшыр аиаша,
Изатәйзма, дхыркәйкәын.

Иңсымтазғы иқәыз уалын,
Иумаҳаша рхәеи шаќа.
Даныңсгәыша, зегь аайлалан,
Издырғылеит абаќа.

Ахәса дрыштыңан уи еснагы.
Хынтәка иххъян ацырцнакъ.
2017

* * *

Дыпхәйзбатдәкъан уи, рапхъатәи сыйпхәйс,
Дыпхәйсүн, аха уи сара дыстәымызт.

Бшаазбаз еиңш сналыштыләеит схысхыс,
Бауғана хәычы гәытраплагы стәымыз.

Амца скуан иаразнак, сналхысыр,
Сзылпырцуамызт сылпырцыр анамуаз.
Исылшон, дыхъчатәхар, ахәафхәа схыссыр,
Сәапхъа дғылан, сахыцалак, дшамшамуа.

Хәыңцас уңаз, лымшын, ухәычызар,
Сгәы пشاауан, иକаларын сегътәыуар.
Избон иаразнак, дшааниа, дычелырчызар,
Сцарын, дааччар, зегыы снархыууаан.

Лааигәе инеишья сымамызт, лпыртшьагъ,
Лгәашә анаат, лашта ду сынтаҳант.
Исымамызт уинахыс уи лырзшьагъ
Лымбарагыы сылшатәкъомызт уаҳа...

Иахъанзагы даатымшәац уи сылаңш,
Сгәақуа сгилоуп сара арақа, еитамхәак.
Сналықәчаб сцон нас, сналыдыпсыла,
Ақыдбажә еипш, аамта наҳабжъамхар.
2017

АХЬТАХА, АСОУРАХА...

Ас цырақәа инарытрак,
Инаншәалар изытуа,
Еитцыхны снапсыргәйтца,
Сгилоуп ҳашта агәта.

Асы – сара сныхәа,
Шытә лассы ицаզом.
Ишлеиц ахәылышәа
Илеиуеит, ихкәаզом.

Ажәғсан ахъ исыхоит
Ари амш ласза.
Сартәом сгәы итыхо,
Самоуп сырғаза.

Ииақъаз дызуста, –
Сыззыпшымкәа иааз?

Дахыпдан наڭ ахтысشا,
Дсыпхъеит иара цас.

Сабеиго сышткәйцәа,
Дсыvas? Адәкәа рахь.
Аҳабла ҳабжыы ахытәап,
Газаракгыы ҳахып:

Ҳагап амфаду ахъ,
Нас – апшашәахыы.
Ҳазбахә ыртууу
Ихалеит ахәахыы.

Иҳахъзома иҳашътоу,
Ҳхәычра ҳамцаарсит.
Лассы иҳарзит ҳашъта,
Ҳаахә уатәы, ҳаубар!

Сыкам, үзаргыы сыйкам,
Ахақәитра ансоу,
Сцахьеит Кәыдрыка,
Салоуп _____

Ус рхәозар акәхап
Исышъталаз, иаанғасп.
Зегъ ҝалоит илакәха
Анаара сшағыз:

Рлабақәа ыркымкымуа
Ҳәсақәак шаауаз
Иахкъазаарын рымфа
Дрықәымшәар Төуаз.

Хәыңгы дугыы иман
Ишытажыка дхынхәуеит.

Дыхынхәуеит хыма-псыма,
Сара ара слахәуеит

Асду сылахазаап,
Сқызыла сааскъоит.
Иаргы шыта ихкәазаап,
Ағоныға ҳәа снеихоит.

Схәычра атәйла салоуп,
Ағоныға снеип лассы.
Арахъ сыгәгыы иалоуп
Иахыыхкәаз асы.

2017

... Иқалап шытатәи еицәазар.
Изгозеи сгәы сымжәак?
Абри адгъыл сыйкәхацәазар?
Изызбозеи сатাখымшәа?

Сахъамгаша сагацәама?..
Иабадәыкәлеи, мшәан, срыман?!
Анцәа исатәеишъяз нтәазар,
Дағақ уаҳа сазыпшрыма?
2017

Сабаанагеи сара арахъ, санбақәнагалеи
Итыкка сапхъа ишытаз адунеи?
Ахәы ихалоз хырағъарак ستانалагеит,
Еитцыхны исқыз амтәышәмәкәа еикәапсейт.

Үрт еиңасқъарц ажәған сазыпшыхуеит,
Сышытпаа сагарц, исыңасуеит аша.

Исылзаазшәа избоз мчқәак сыхоит,
Икаҳаз гыларц иағуп сахыпшуа.
Саадыргәрыгъоит ус, саадырлахәыхуеит
Нахъхи сханы икыдло еиқәатәак.
Иааскъоит арахь, сара сахь, бжықәак.

Абар, амра шашаңа ифагылеит,
Саахъаңшаанҗа, аапынразаап, аға өеит.
Анапқәа рхаха, ахәың иеипш исپылеит
Итыкка сапхъа ишътәз адунеи.

2017

Аөыкәаша ҳамтас иртән,
Итпраауда дақетәан дцеит.
Аңтазаара азиас иртәын...
Аеада иақетәазгы дахъзеит.

2017

АГӘАЛА

Зегыы ирымоуп гәалак, гәалак.
Еитахәашшәа амам сара стәы...
Хайбархагашәа ҳабналан,
Ҳафуа ҳақәын зны адәы.

– Хымра! – дгәақуа иара дсышьтан,
Сара сөйззон агаңа.
Дхын уи даахымшәо сышьта,
Сахъзалақгы, иекынта.

Хыбрак ённак ҳафналгалеит,
Уағ дзығнамыз, итацәыз.
Ҳнеини зынжа ҳаандтәалеит.
Иара абрақагы ағ ист.

Хыбыреи қадыңы: сеимлагәа
Сааникылон, сигәзүан.
Иҳашташуазшәа алақәа,
Шәартак ааигәазан.

– Соужь! – схәахит сеаампыцжәан, –
Ашә арктәыми, ағаҙа!
Иара уи акәхеит, илаңшыңшәан,
Исмбәзакәашоуп сышца.

– Баагыл! – аафит, дсыхәан
Үи саархынхәрашәа ибоу.
Амардуан сләғысит аддыхәа,
Усыхъза, нас, уаб уипоуп!..

Итцозеи уи ! Сгәы ишпалоу,
Ишпасиаани газарал!
Саахынхәышан сгазаралагъ,
Аха шыңта иара дааг!
2017

* * *

Үкәаша, ушәаҳәа, сылашара,
Иумоума атәахагъ, уааласы.
Апстазаара уаркәашап иагараан,
Иштнахра итнахаанза упсы.
2017

* * *

... Иабыкәу ражәа ахъалам,
Рус ахыркам... Үеилагап!
Үрт Багапшығы ижөөрбалон,
Имтәакәашо збеит Аңқәаб.
2017

Бхазыноуп, акымзарак быгзам...
Еилкаам сара сзыргазо,
Бмырғыхакәа, бхыза набықәтдан,
Сышщара арантәи санцо.

2017

Сара исгәалашәоит уи аамта,
Исыммазаргы быстарц санағыз.
2017

Сыпсы ацтдан ибыстеит уи амш,
Ибыстоз хәа кыр сымазма уаха!
2017

Ассир, абригы деихабыхын,
Дшынадыртәаз дамхәан наќ.
Дтәымызт, аха дшәишәихын .
Хфаха змоугәышъаз агәаќ.

2017

Иzymбаша збоит арантәи,
Скәафза сгылан сахыпшуа.
Исыргылаз шьоук ахамтәеит,
Иартарц еиқәссырхаз аңша.

Аҳауа иалахуп сыйғыциқәак,
Инхаз шытоуп итәағәаны.
Сырхыынхалоуп урт, исцәызуа,
Иаайдыскылоит сеиханы.

Исзымдырزو исағадаз, –
Итәаз ихәытталан анышә?
Сегъзатқым сара, стынхадам,
Илаҳазар иааниуз сышә,

Сара сакәым зусқәа башоу,
Иззығало мышмыжда.
Үрт аазгаз иагықәнамгашеи,
Снарғағылар снеин еңта.

Сапхъа ишътоуп инымтәо усқәак,
Сцар қалахуама сныбжыз...
Сабақаху сара усқан,
Сгәы иқәниаахъеит ашъац.

2017

* * *

Ианасылжыуеит ианаумыжъшаг – дрыцҳауп.
Итаххар, уи иумташаг – истап.
Иғақәазар зны иғақәазаант сыйха,
Еигзарыма шытә өахрак абыста.

Сашта дталар схы сахнахуаз,
Сымцазаант сицины зныкгы ачарахь,
Иқаз ықан, аха нақ сырнахойт,
Амфаду снанылоит уахъ сыхәмаруа.

Дшысзыпшым ағныға сымғаҳытцуеит,
Иғыңдығрыз ила ду сацәымшәа.
Ауағрада – аамтә цоит – зегъ ызуеит.
Изубазеи, мшәан, саргы суағымшәа?!

2017

Аңтазаара, сара уаҳа сылам,
Сұпыртқәшьоит нақ снапы қыаны.
Сгәы икәгилаз скәйба датқагылан
Иғынеихар саақетәап сшәақыаны.

2017

Сыпсы ҭаздо шыңа дакғыы ансылам, –
Ианыртахым агәра ргарц сшыпсыз, –
Бнапы иадқыл, ишаҳәшашаҳәуа, сылахъ,
Уи сара ишысныруа анцәинис.

2017

Уи жаауан асымќәыл рала,
Дқыыпаха, ашъха дхытны.
Днеитапо, зны дааитапо,
Дааскъозар бзиак хәыңы?

Даашәазар сұналасызыар ҳәа?
Сықоушәа ибазар сызны?
Нақ сагозар азқәа сырғон
Ма дааузар аңғыла хәыңы?

Сабацари сара агәйқәха,
Сахъымыгза шыңа сзыхъзаша,
Иөхәаразар иааскъо икәха,
Исымамзар уи аңәцашья?

Хәатәгъы сымазамшәа уаҳа
Сахъаатәаз шәзүеи шәзуда:
Дңсөыхәу дыңсцәаҳау
Иаасхасыркыз ашә иасуа?
2017

* * *

Ианағсыжъуа ауаа ирҳәо, ируа,
Җа мәфакала, ганхашәа, санныңәало,
Үс сымазам сара уақа, ижәдүруаз,
Әңгінде... шақа ртаху ахыңқало.

2017

* * *

Амардуан дзағысуам ахрақәа ирғысуаз,
Ақәаратқәкәа дзыруам азиасқәа ирыруаз.
Атыс мөлас аблға тыңқылауда ихысуаз.
Димбаңацшәа иапхъақа иааниуда диздыруам.

Игар дгылк атыхәан аштыбжъ зныруаз,
Уи иаргылоз, арахъ иаауз изыпшуаз,
Аизара ду далатәоуп, ирҳәо издыруам,
Илымха уи аҳауам шыңа, ағ аст.

Иғынеихар, ибжъазоузеи агәйларанза,
Шыбыжъ аауеит агәарбжъара дшыбжъоу.
Агәашә дахъадхо инаркуеит уи амца,
Иаатуа гәашәк ғаζаму Набжъоу.

Гъамала, ихала ӡылхък ижәышан,
Аха ухатоуп уи атцең итта.
Иғааихоит ғапхъа арахъ, ағныңқа, дзышо,
Даатәоит ашәшьырағ ихәыцрақәа еипхъытта.

Ибоит арғашқәа леиуашәа агәгәаҳәа,
Үрт дрыруа дцахуеит иара нас.
Мәақғы дықәуп, инымтәаζо, игәы аҳәо,
Дагыныхеит уаҳъ ахрақәа дшырғаζ.
2017

Аңсы хышәашәа дааин данухагыло,
Айлымга уара ахшығ ануиртқо,
Ахыдара уаркаран уаҳа анулам,
Иуздыруам арантәи шыта уахьцо.

Акапеи кылтәа иапсам анууддырөхәало
Үгәы архынхәуеит иааган иудырбо,
Умчыдахан, иахъжалатәу узхалом,
Улбаауеит арахъ уеила产地.

Иурто акғыы уаҳа угәы захымлаз
Азәгыы издыруам, иумдаанғыы иргашт.
Ахан уқәдыршәарғыы утахым ма,
Еижәибатда дара азцоит абааш.

Еилаҗаҳьеит уи, иғылаզазаргъ,
Илғағолоз амардуанқәа зегъ рбгоуп.
Уреиҗазаргъ амуеи, уреиңазаргъ,
Рааигәа анеира уашьтам, зегъ акоуп.

Дғылоуп аңсы хышәашәа дшухагылац,
Айлымга дцан, дхынхәнү даауеит.
Аиаша ҳәа акы ықамызт, иқылаզит...
Иахъантәарап иқылдааеа ақәа ауеит.

2017

АЧАМЧАМЫТА

Абыста кнаҳан, акримфац:
Итахымхеит уи акәац.
Изны иртан, ижъцааны,
Днатәеит аганахьшәа дцаны.

Артәсі рхәеит, ахыртәсі...
Дазаугап уи уатәсі!
Ишпабзиаз, – агаҗажә! –
Игәсі ахымлахит ачашә.

– Иұтахузей? – иаэздааит Мыта.
– истахуп... ачачмыта!

2017

Ушпакәхеи уларца-фарцо!
Иеилукаарын ұынч үаатәар:
Ақөкәоуп, уара, ахәа иахартсо,
Ахәа иахартом ақәарқәар!

2017

Сыздәйзыз сырцәйззар стахымызт,
Сдәйкәуп исцәйзыз пшаая.
Исцәйргаз исцәйзгаз ирымаз,
Сара сус сағыз ишауда.

2017

ХӘЫМСАЦӘ ҖҮРХАН

Дцәажәоит апсыуак игәсі амца ацралан.
Хәымсацә ижелоуп, ихъзуп Җүрхан.
Ибжы нарықәиргәр шпенітаху далаа,
Днасқвоит Җабалқа, рызбахә иахан.

Аха уа ғеңа-ғымтроуп иахъала.
Иқәнагеит далаа, табалаа фыртынк.
Игәақуеит шыаудардынк ажәған иахъалоу,
Ашәарах зызойт лаҳъхын, иаадыдын.

Ағыгшәыг ирызныжкума ағхаақәа анаћа,
Иаауеит Кәйдры азиас архъа еилатәо.
Адгыыл ангәаќуа ажәғанғы гәаќуеит,
Иќам аамта ҭынч уазыртәо.

Иааин иаауқәхеаеит имцазғы ицағы.
Иштыууаа аќәара иасуеит амшын.
Уажәоума, нас, ианырдыр уи штазғы?
Иғажәкүа Далќа, Цабалќа урт ԥшын.

Адунеи ҭшәахазшәа ргәы ирнатеит ахаңәа,
Ихыңдуан, амшын еипш, ахәса ргәырфә.
Уаф дымхеит рыштыхъќа инеиуаз Хәымсаңәа,
Иќамкәа րбан даеа мәфак.

Уазуп нас аамта иалғоны иаафуа,
Еиқәтәашьа змауз, изаҳаша ирмаҳаз.
Қыаад ианзалом аамта иаҳзафуа,
Ишгац иаҳванзагъ игоит уи ауаз.

Иғааихоит арахъ, имфақәа аатызаап,
Нқылашьа амамкәа уаҳа Хәымсаңәк.
Аќәара даакәгылоит димамкәа өзыза,
Дырк, ҭынхак...Дыкоуп иаразәк.

Аха иќоуп иархәахъаң шыќац,
Алғатә феиуеит наххьы, хараза.
Хәымсаңә Җүрхан дхынхәит иаҳъа ағныќа,
Шытә ҳаштыхъќа инхажыыз уаңәца.

Урыңәца цәңашьа змоу зегъ, иуғыхо,
Үқәпа, иатаххар – адунеи зегъ аархәы.
Ажәа затәык нанхәа Аңсныќа згәы зыхо,
Ажәа затәык, өазныкгы: «Ухынхәы!»
2017

* * *

Адгыл сықәымзо салагеит,
Инцәоу сара ситәйз, сыйтәйз.
Алу сахәлашәан салагеит,
Ба боума уи зыргъежьуа, апҗәыс?
2017

* * *

Шаламызгы аибашьра ду амца,
Абри адгылағ санаанхало схала,
Избан, нас, еидылларак сзыргәамтүа,
Сгәы ахәрақәа зану ианыччало?

Избан, изымбоз жәыланы иаауан,
Сызтарыжъуаз ажрақәа иртәтизуан.
Зны исиааниуан, зныкгыры сиритаануан,
Нас, ара сыйқазамызшәа, сыйзуан.

Адәы снықәлар стахымызт сөагылан,
Избар даөазныкгыры, сырғаҳар.
Агәра анырга шыта уаҳагы шсылам,
Иртаххеит урт сышкаҳара скаҳар.

Аха сгылеит, изулак, мчыла,
Амфа санылеит, аранза саазгаз.
Ианеизсыркәкәа, сахынеиуаз, исылаз,
Ирбомызт избашаз сапсамызшәа абазк.

Салтны саауазшәа аибашьра амца,
Саақәлеит арахъ, уағ дсыңымкәа, схала.
Избан, нас, иңаз, икәм сзыргәамтүа,
Сгәы ахәрақәа зану ианығала?
2017

Өнак Багдадқа амға сықәлеит,
Сызлагылаз сгәры карыжын.
Рыбла самбо сөзінеи сықәлеи,
Уахъ сыйбъязрын сыйкагәышан.

– Умыццақында, – ихәеит испылаз, –
Цқыя уаахәың макъана дада.
Изалухзеи, мшәан, – даатғылан,
Ихы аасықәикит, – Багдад?

– Схы ахъинахоу амға сықәлеит,
Багдад акә, Мдагаскар...
Уаха мұәакәа пұхыақа сдәықәлеит,
Цәхәырек снықәлахьеит, абар.

Ихъаазгази сзыниақәази
Зегъ аbashәтаху шәара.
Сахынкылаз шәык снас-насит,
Иарбан икоу сзыңәшәара.

Амға сықәуижтеи... иаҳхәеит хәа...
Агәра сзымгеит, агәра згеит,
– Уа бзиала уаабеит! – хәа,
Ашә анаат, бжыык аагеит.

– Харантә уаауеит, уаапсаңазаап,
Үңсы ааитак шыта, дад...
Сән, аха сзымцаңазаап.
Хаяк иалағит Багдад.
2017

Схыи сымчи еиқәымхо саналага,
Иаасықәпапеит, ихәеит, сгәалақәа.

Үрт аахъан, уажәадагъ исаҳахъан,
Сматанеиуа снапқәа ажәған ахъ исраҳахъан.
Аха ажәған уи анамаҳа,
Сеаасырғәғәарц салагеит еиҳа.

Сыңсыңехар – исыхъеит ҳәа иакәым,
Иагынықәссықшеит өнек сара стаңкәым.
Сгәы нзырхоз аахъапшыр стаҳхеит.
Сыбжыы сыргеит: «Стажеит, уара, стажеит!»
Аха уи уағытәйсә имаҳаит.
Ажәғанғы адгылгы өғаңан.

Анцәа усгыры арантәи дхаразан.
Исиаанин акы сарғашъан, сарғазан,
Ақамзаара еиғысшьеит уахық, –
Санаақәғыла снеин атыша ахықә.
Амза схакнаҳан, уи мзаған.

Сахынаңшыз, сапхъа игылаз дәған.
Адәқәа дрықәын, имоузшәа ҭыңк.
Даргәатеиуан, даршакъон насыңк.
Иханы икыдыз өңәак дазыпшуан,
Акы даргәирғыон уи, деиланаршуан.

Сара сакәын нас арахъ дааңәиртцит,
Сназлаҳаз апылхат саңәирз.
Жәған ахъ акәү,
Уахъ үвара сеихон.
Избон, шытә ашарагъ ааигәахон.
2017

Амса өеимызд, аха уи ҳанымыз,
Ҳараха ҳаауан – ҳаҳәжәаны.

Саңхъақа инеиуаз ләалтәымызт,
Слыштыапшуан дкахар ҳәа сшәаны.
2017

* * *

Ақалақ амәаду Қынтаңқәа
Сахърынхалоз акәу, уара уазтаа,
Акрықоушәа сара үақа асоура,
Абнатоурахь сеихоит, абнатоурахь!
Ууасымы, уаалаган схы сыржъа,
Абнатоурахь сышты, сыйссыршъа!
2017

* * *

Иұтахызар ауаарашәа үнхарц,
Иухаштыз ааугәаларшәа, иугәалашәо наухаршт!
2017

* * *

Ишқастаху иахъа ауаа уаазар,
Псық диафырхуа дғыламзар абза.
Снапы дықәссыргылашан, иаузар,
Исхагәақуа исхагыло саныпсуа.
2017

* * *

Сықан, сқаларангыы сыйказам пасеипш,
Сыштыахъқа иныжъуа саауеит сгазара.

Сгәи иаанагомызт иуадафуп ҳәа абас еиپш
Наунагзә адғыл инықәттаны ацара!
2017

* * *

Сеитaatæеит сазхэыцуа сшыпсыша,
Аамтa зегь ныкæхæан ишцо.
Уи сара мацк иаасзыпшышам,
Акы сагхаргы, егни сахыигзo.

Игылоу аргеит, ианугы аннахуеит,
Тарыцкьюит, тапссойт наќ-наќ.
Аха, иссирми, иахъфахаз инхахуеит
Хазлааниа уи ҳгэыгра абираќ.

2017

* * *

Саагылазаргь схы сашьтафуа сашьтоуп.
Иахъакæым иандæыкæла амфа ааихыстæоит.
Шæшицыпшым сынтахаеит зны шæышта,
Сахъаатæашагь, алакæ уара, схысхысцæоит.

Избалоит иахъавстæу саннаќьазшæа,
Сахъамгаша сагазшæа үзара исыхан.
Избалоит схыдара иахъазшæа
Апхъахæ анаzymгалогы сейхæа.

Саѓера саахоит гхак санарпатажæ,
Исыцасны саннанаго ашæартахь.
Сёйнасхар сафсны үзара аиаша,
Сааќенархоит исыммакæа шьта царта.

Шьоук ааует арахь рыхкæа раҳан,
Инасафсуеит ихazzала, сримбазшæа.
Ргæы ишахæо здýруеит усгы скахар,
Сzymгылар... Ҳааниеит ҳара абасшæа.

Итцимшæароуп, схæыцуеит, бзанды сылапш,
Схы збалароуп сахъаатæо, сынтыцыр...

Иабасыпшааран икоу уара, сгэйла,
Ишысцәйзра схы зны исцәйзыр?!
2017

* * *

Аамта сымам, ишәахау, уара аамта сымам!
Рыцхароуп саахъапшаанза исцәимцаша ахъсыцәцо.
Сыпсы златас рыбжак ыкәм, исцәипсыма,
Инхаз аган реата идәйкәлоит рыесыцәз.

Сзыхзызсо сшахынхалоу апша имцанарсуеит,
Азы исзыргом иззыпшны игылуу нырцә.
Исхадыдуеит, ажәфан гәаан исхамацәисуеит,
Аха снеиуеит, сзыкәгәтыга уара идыр.

Псаанитакрак зоулак!. Саапсоуп акырза.
Скәаѣә икәхаз сланаштыр ҳәа саашәоит.
Аха сара Ҽаанитакшыа сыйздырзом,
Схыдара исымбазакәа сыхәнажәоит.

Угсыы снеиуеит, – шытә атәы сахашәтца,
Уи сахахуам, ицюушьаша, сара ахаца.
Изгар стаххоит – абаагәарагъ сажәтца,
Саахынхәыргы шаяа дырны сыгәгәаза.

Рыцхароуп, иазхоуп ҳәа ипышәтәар сымфа,
Фада ихазар, схы лада исырхом.
Аамта сымам, ишәахау уара, аамта сымам!
Өа хыша шыкәса сымазаргы исызхом.
2017

* * *

Сааниеит, ихәеит, сшубо, схаха-чахо,
Сыкougы сыйздыруам шытә иахъя.

Иамуит сара уаҳа схы саафахар,
Аңтазаара сакуп сыштарбағъя.
2017

* * *

Иара итәала ам҆хә идырцәон,
Иархәоз акы ихахы имаит.
Даанкыланы өнек иқышә тағыртәан,
Ирымхәазгыи ирхәазгыи иаҳаит.
2017

* * *

Иәапхъа харакгысы сыйдзам.
Дысгәйлоуп, дысфызам, дсашьам.
Дыштәуп иахъатәкъя инеигәйдән,
Аха, суафымы, дсызшыум.
2017

* * *

Даакылсит өнек, зегъы днарпысын,
Дақәымшәо акы ахәашъя, азашъагъ.
Аайра мариамзаап, аайрагы усын.
Ааишъя иақәшәаз дақәиршәа ацашъагъ.
2017

КӘҮДРЫ СЫРНЫ...

Кәүдры үхагоуп, уафытәйфса дашатом.
Үтамлан, рхәеит, ухәыццәоуп, узыррым.
Иара саргысы сыртәкъап ҳәа иахъада
Саахықәымгылаңацыт, аха акрыздыру,

Сыррашәа сгәы аақалеит, сааигәа
Игылаз ибжы анааирга: – Үеалажъ!
Сазыпшызшәа уи, иаасышхдаан сеикәа,
Сықәсны сыңеит, сағыцеит сылзаақәалла.

Дагеит, шәанаңылбейт, дахқәагеит рхәазаап
Исзыпшуаз, уа иааила-өфиласын.
Дахъгылаз үгаб хәычык дыхәнәазаап,
Азахъгы дааскъазаап, даақәасқәасын.

Сара соуп издыруа Кәйидры сшырыз
Сама ишнеиуаз сыршәуа наң аңаф ахь.
Исықәгәыгүа иаапшуан сшырша здыруаз,
«Уиха!» ҳәа иаафуан быжы-тәгәафак.

Ацәкәырпақәа санызрылымт краамта уаха,
Шьюк ирбеит сагаңашәа амшын ахь.
Анцәа дсызихәазаап азәгты инапқәа раҳан,
Зегъ реипш, гәыргала дыңшын уи.

Напеинкъаран сәанынасха нырцә қәарала,
Атрышә иасуан, арахъ хәхәакгы дыршәуан.
Икәз хәычран, макъана ифым жәенираалан,
Шьюкы срыгәтүлак ныңәағакгы сдыржәуан.

Ишанхашәа исыхәапшуан ақыта,
Усшәа збоу, акала исыңашыңуа.
Иабаздыруаз усқан сара ахыда,
Кәйидры сырны... схәычрагы шысцәйзуаз.
2017

* * *

Ара сыйкан, сыйкамызд иагараан,
Хара сагон аамта, саанагон.
Зынгыы сгәы сыңхыон асакрахъ,
Хаипланк сақәтәан, стан вагонк.

Исыпشاарашәа сыйкан сара аиаша,
Сашашытагъежекуаз уи үзара иансырз.

Анцәа идырааит шытагы сахъылаша,
Аха схынхәуеит сара ара сыпсырц.
2017

* * *

Ифъаршъалоит стахцәақәакгы сдырцәеи,
Исышьклахәа рус ргәи ахшәом.
Иаалаган, ишааниуз сыхъз кадырцәеит.
Ари сара саргәауам, сагъаршәом.

Иаалиагъежълон зны схы саафахар,
Исышьклартон сахънеиуз лапъяқәак.
Сара санскъон исымамкәа раха,
Иқастцар стахымкәа акы атак.

Дзаламгыло дықәхеит азәы Ақәа,
Дхагахан даван апшахәа.
Сагарызшәа дықан иеитцақәақәа,
Дүриуа шьоук дрымтдан уи ахәа.

Сымфа ұьара данаҳалон дқыидбажәха,
Дыртабылгъахъаз сеидру шақа 3мак.
Афаха ирымтазт шьоук иашәха,
Уажә ақәыд ицифалон Мах.

Иара Мах ҳәа иқазгы, агәатцәажәпа, –
Еицлыхшазшәа сгәы иабон анық, –
Амгәаз абаагәара ду дажелон,
Санымиацызт иеипш ұьара арныгк.

Артгыры егъыртгыры ааибаган, еицилан,
Ақәыд рыпқон Дәаб апшахәағы.
Идрыйхар, рығызан абна илан,
Азәы аәада дақетәан, өаңәы – аәы.
2017

Нқылашь имаζам, уи, еиқәырхашьагъ,
Дхъаңшран дықам – хра цәгъак дағоуп.
Сахъылоу сыйхәашан – исхәо иаҳашам,
Дцоит ихы дақәгәыгу – дәоуп.

Ихыкны инеиуа птақәак дырхыныңалар
Шитаху гәастоит, акыргысаашәоит.
Анцәа сиҳәоит дхынхәирц уа лыпхала,
Акы сашуеит ара, сгәы еиқәнажәоит.

Амш хазыноуп, ажәған казказуеит,
Арғашқәа хәмаруа арантә илбаақьоит.
Сгәақуеит: сабацо, ишпазуен, ишпазури!
Ишызбо сыйхара арыптә сцәахъкоит.

Ипсүтихгоуп арии аамтагъ ацашь,
Сапхъақа ишътоу дақәшәаант ҳағоу.
сзырхаго: издирүеит, издирүеит сымғашьо,
Иара далкъар – саргысыштахо.

2017

УАЦЬАЛ ШААИГӘАХАЗ АНУБО...

Уацъал шааигәахаз анубо, уаатәахуеит,
Уаахъацуеит, ушътахъка инхазшәа узхыныңало.
Иумыхәо гәытрак аамтала уәнахуеит,
Ухы шытыхны, егъкамлазшәагы уұалоуп.

Аха узлагылоу арии амшгы еижъагоуп,
Уаманы инеиуеит уаҳъ, егъахъықам.
Узтанағалаз пұхызуп, псышьагоуп,
Иухоит уи иацтәи ахъ, ағнықа

Еималахъеит узныз амғахәастә,
Амғахәастә хәыч, аранза уаазгаз.

Үи уахъанызлаз гәастоит, игәастом
Иқазам, амәг ахытқәазаап нас.

Уабацари иануқәыіғәо ажәған,
Иутцуаан адғылғы анцо?
Уахъынхаларц уалагоит уажәа,
Ақьяад акы анцо, өак анцо.

Аха убригы уатқәызыны ианытқуеит,
Иахъа баша ихәоуп – ирмақтаит.
Адунеижә еижъагоуп, зегъ ызыуеит,
Абар, уаңыл ахырқазғы уааит.

Дағазныкғыы уаатрысуеит – уаашәахуеит,
Узхъынхалаз ғба шахам, иптәеит.
Нахъхи ұъара арғашқәа леиуеит ишәахха...
Иахъцатәымыз ұъара сагацәеит.

2017

МАХАЗ – ИПСЫМТАЗ

Сығанатқ дыздыруан сара исыуаз,
Цқяа деилкааны дсыман исағаз.
Сымғасит өбә сыламқәа, сыпсуан.
Шәуаами, исхашәмыргылан стазырхаз.

Шәуаами, ихәеит, ипсү штаз Махаз,
Исхашәмыргылан, сшәыхәоит, стазырхаз.
2017

Исхәан – ирмақтаит. Сыхәхәаны
Еитасхәан – итәеит зегъ ааҳәны.
Ирмақтаит – исхәан иашәаны.
Ирмақтаит – исхәан саашәаны.

Сағын – ирмаҳаит, ирмаха!
Сәйбзығын – еиңәастәйт еиҳа.
Срыццан – өекын излаңәажәоз,
Амған акы аанамгейт сажәа.

Срыцаан – иңъаршьеит сааззаз,
Ираҳаз – срыцаазшәа цас.
Сагымцо, сагымаауа стәан.
Сәартеит, исдиржәйт атәан.

Снаргеит аишәа аахьы.
Ажәакгы сымхәеит игәағы.
Сеастан нашәа аган, –
Сәәышын ма сеилаган, –
Сәы итоу аныпшүа схы-сөы
Акраамта стәан шьоук рөы.

Иҳахъзеи рхәазшәа урт, ҳаит,
Исымхәаз схәазшәа раҳаит
Зегъ раҳаит, зегъ рбеит, ехе-хеи,
Сабақаз саргыы, сынкабеит.

2017

ИҚАЗ ҮІКАН

Иқаз үікан.
Иқаз ашыта схылар,
Арантә сүзгәамтө, хара сагаңәап.
Иахыызыпшызың ұзара сныдыыхылар,
Арахъ сызлааз ашықәсқәа сцәынцәап.

Хыдарала иныхыз сзырхынхәышам,
Сымфа ианхәашалап сыйзталаз.
Стажарашибә шызбалоз атыша,
Саршанхап сахыагаз. Сахъаанагаз.

Икәз ыңған,
Шыңа уи сахытқауар,
Акғын снатом – иагахъеит апша.
Иааскъалоит уи арахъ иуыууа,
Сықәнатәхәарц, исымнагзарц сылша.

Сахынхалан саант аранза Аиаша,
Сашытантәо, сгөйгүа сшазыпшуз.
Уашыталаар апсам шыңа икәмлаша,
Икәлаша... идырроуп уи ҳазшаз.

2017

* * *

Асаркъа садғылоуп, избо дхазушәа,
Сара сара сакәымкәа, скараха.
Сгәры иснаңаит сыйсушәа, сыйсымшәа,
Иңәгъамшәа шыңа акы сагар, аха

Ихахәы рұхәны ҹәыннак дааңыртцуеит,
Салигарц сахыак сызлаңаz
Саазлагылаz зегъ ирзуеит,
Инағас уағ дықамкәа уаҳа.

Саагәырғыоит, снапқәа сырхахоит,
Исхәо, изуа сыйздыруам.
Сабақоу, схәыциеит, схы абаҳоу?
Сгылоуп иснымшәа кычрак.

2017

* * *

Сара исеиғүу
Иагағ ықоуп, ихәеит, гәықәха.
Сгәры зыргәтәо:
Шағағ ыңқада исеиңәоу!
2017

* * *

Иқамгыы икоугыы срыштыуп.
Исыздыруам сыйдыргақуа абас:
Исаартым Америка – сапхъақа ишьтоу,
Атлантида – сыштахъақа инхаз.

2017

* * *

Ицаша цароуп, инхашагыы нхароуп,
Апстазаара, ишуҳәо еиңш, ихәмаргам.
Ууағны адгыыл уқәызгыы, думазароуп
Иушытагақуа – зны упсзы уаннаргогъ.

2017

* * *

Изеицәажәом, афаст,
Адагәеи ағаҳаи...
Ирхәоз имымырхазт,
Иихәоз рмаҳаит

2017

* * *

Даарылагылт дцәыртны...
Имаз зегъ ырӡны.
2017

БАБАҚОУ?

Дгәақуеит: «Бабақоу, бабақоу?..»
Ихәоит, еитеиҳәоит ашәак.
Дабақаху, далами Ақәа,
Диңүп, упшыр, дахъцалак.
2017

* * *

Бхы бжьеит, иҳеит,
Саргы сбыццо үзыбшъозар,
Бахыммаара бандо!

2017

СЫҚӘРА СФЕИТ

Сықәра сфеит – сымпсыр сабацо.
Сығ сзыхъзаша сапхъа иштам.
Схъапшын, иқазам сахъхатца,
Уахъ акгы ықазам, дад, шыта

Са сакәхарым иқәу ашта,
Зшъамхы тарза арахъ иаая.
Са сакәхарым, уара, игашәто,
Атла иқәу ажъ ҭаая.

Азлагарахъ шыжъза инеида?
Иатцу дарбану аатәа?
Изыштымхыз азы инеитан,
Азәгыз ддәықәуп дгәыргъатәа.

Дгазоу сыздыруам, дхагоу,
Анақа амца еибазыркыз.
Дахыммаара имфа нагоуп,
Ацәгъа зуз уи, шытарнахыс.

Сгәы шәаптәеи иахъеижәилаз,
Иахъеилалаз швоук аапкын.
Снанаган, сзыфза сгылан
Лаба дукгыы скын

Сара уақа, иахъзеинымшәоз,
Иахъызбазгыы еибарпсрашәа.

Исыңдымырзит наң исымжәаз,
Сышпадыргеи урт ашә!

Уи анбыкәу, уи анбақаз?
Арантә аарла сазыңшуент.
Аңа салахуп сгәаћ-гәаќуа,
Алақәа саштазаап, ишуент.

Асы леиуент пала-пала,
Исыхъзорит амған қәаршағык.
Исыштада исыштапало,
Шаќагыы ыќада? Аағык!

Иаауент, иаауент, иузынкылом,
Исыхъзар, саниап митәы.
Сшанхашәа уа сышгылаз,
Сәасхеит сықәќья адәы.

Сабацо, мшәан? Сажәрахь, сажәрахь!
Сшыамхқәа аағәтәхеит саншәа.
Дсыгәтасуент мзышәак ажрахь,
Ағәатәада, ауағ хжәа!

Иууазеи, схәоит, сажәымтыңеха
Ксыгәтасыртә – упхашь!
Исымтакәа ажра атыңха,
Абар дахъаакылсыз сыйшьуа!

Узустада, уарбан сымшуп,
Аха ићаңдом иара атак.
Салагылоуп сааини азы-мшын,
Инасылыңсаауа сдак.

Үқәроуп, уажәроуп хәа иаагахуент
Инакәзамызт иухъзаз.

Сахымаара сықәха сцахуеит
Исыштымтца зегъы рңас.
2017

* * *

Рхы ргәбы азтаны иҳалоуп,
Иаагылалоит рыхқәа шытых.
Ирусым, иртәым иахъынхалоуп,
Иргалоит урт икоу ғәых.

Зегъы ртәы рхәалоит иаандтәалан,
Иқәызгаша рамоум хыс.
Адунеи аархәуп ажәала...
Рус абақоу, уара, рус!
2017

* * *

Гәыграк сымоуп: сықәхәашашам,
Сықәззытышам адунеи.
Изуа башам, исхәо башам,
Арақа ассиркәа срыниеит.

Икан, икан сзеилаҳашаз,
Схы зқәыисташа рацәан.
Сығанатц сгәы сартәашам,
Аха саамта сцәыртәан,

Сааскъаны саагылт ахықәаф,
Настәи шәалацацәажәап нас.
Абри адгъыл сшанықәуа,
Ишысхъаау нақ сымғасп.

Аха уанза гәыграк сыйуп,
Избейт хара сагарашәа.

Изуа өңүп, исхәо өңүп,
Снейлоит, самгар агәйпжәа.

Иага цәыртцеит иғәйпжәаган,
Ипсүхан иага аауеит,
Аха сыйкамыз алакәаң,
Аңтазаараң, адунеи

Сара истәымыз, уара, истәымыз,
Салатхаңи уи шаһантә!
Сымшқәа насыпла итәымыз,
Ахәалыхәа асы сзауан,

Ақәа леиуан ахәеахәа,
Икахха амра тхон.
Аңтазаара еснагъ сгәы ахәон,
Ара амағты сызырхон.

Дағазнык ишсымоу здыруан,
Сара архыз еипш сыйлаз.
Ахәы схыдтдан, азқәа срыруан,
Аранза уи амш сегьшааз.

Гәыграк сымахуп ишсимаң.
Шәара шәгылоуп шәеиқәышшы.
Иқалозеи, мшәан, сыйсымай?
Адгыил иқәйфуеит сыйбжы.

2017

ИААИУА

Шәара шәааскьюит. Шәҳазгәата, шәҳазгәамта,
Шәеижәибатца шәааниеит. Шәаанғасч
Шәара ишәиртказшәа жәбозаргы аамта.
Ижәдьируаз шәа шәеинштәкәа сышғаз

Саргызыны. Исшәйизшәа адунеи зегъ,
Салан уи схы сгәы азтәцәаны.
Хәзхытран, нкылашья ҳмоуа, ҳанеиңә
Ҳхы аабар қалозма азәы ҳиеиңәаны!

Сара десеипшыз ұышшома сөзыза,
Сөзыза хазына, зымчәа капсаз,
Дықәпраауа арии адгыл дахысуан,
Иагыйдыруа иаамта зыпсаз.

Дабағаху, илаз зегъ илзаан,
Дахъаатәаз
агылара илшом, деихоит.
Иаязтәгъы,
иажәра алажә еиңш индәйлцан
Арахъ даахынхәыр! Иаям. Итаххоит

Адәы дықәларгы, знеиңш, иөырхатдан,
Аха уигы ауам, дағакгы.
Ишьтептицахъеит,
ңасатәи иеидара датам.
Зегъ зтахыз «Итахым уи акғы.

Шәаашшала,
шәаргы адунеи еиқарашәтәуеит,
Ишәғагыло зегъ жәган ирхәаша!
Уаҳа! Излазбо, шәусқәа еиңәашәтәуеит,
Иахыңштәым ауп арантә шәахыңшуа.

Ирасхәо раҳазшәа, акыргы рөйинкыла,
Игәарто-ирызгәамто шыңа рғазара,
Мазак еибрхәошәа, рыхқәа неидкылан,
Игылоуп иахыңцакуа иааниуа рцара.
2017

АӘАКЫ СЫҚӘЛАШО СААУЕИТ (Ажурнал «Амџабз» ахъзала)

Сәам – 60 шықәса схытцуеит,
Мәфакы сықәлашо саауеит.
Сызыңызыз акриңәүзеит.
Исцәйзыз дсыпшаауеит.

Есыңены иаатуеит ағыңқәа,
Иңбоушо иацуп ұыштахәык.
Еихышәшәоит өапхъа сыйғыңқәа,
Уадсыртәалазом мыңхәык.

Еинисраалоит жәйтәи өатәи,
Еинисраалоит, урт еипшүп.
Азиас еипш, аамта сеатан
Сахъцо иара абжыы сыйбжыуп.

Иааскъоит, сгәатан, хара иғылаз,
Хәицанылеит шыңа мәфакы.
Дхәычзоуп уажә испыххылаз,
Уааццакы, схәеит, уааццакы.

Иғааихоит арахь иғызагъ,
Еилыскаауеит, уи дымшуп.
Жәенинраала хәычық иғызаап,
Икны, дғылан дысзыпшуп.

2017

Ичча-ччо, рхы ргәи азтаны иаацәиртцуеит,
Издыруа роуп, исзымдыруагъ зында.
Сәара снахьдырпшвеит урт, исыңдадырзуеит,
Саадыртәоит сазхәыциуа слахъынта.

Адунеи зегъ дара иртәуп иахъала,
Иззымиааниуа үъара ак ыѣкам уск.
Рығба амшын ду ихылазшәа ихыхәхәала,
Иахъызхытца, ианызхытца сазыпшыз.

Аха анафстәи харацәоуп, сахъзашам,
Саахъапшуюйт, снашьталоит иказ.
Иццакуент, иацашьюуп аамта ацашья,
Сапхъа ишътоуп сызхымзаз, сзыхъзаз.

Иѣкан зны игәйпжәагаз, игәйрдагаз,
Ипѣтихъгаз, ақәзаара иазхәаз.
Ауафора ду анроу зегъы шәагас,
Инышьтасцепт наѣк еикәазырхәуаз.

Нас, иааниуа маншәалахойт зегърыла,
Мыч өңүп рапхъаѣка изыштыуа...
Шәара шәыкәз схәоит урт снарылаңш,
Сыѣкамзаргы ауент сара шьта.
2017

Зыбз исасуа инеиуа дызуста,
Зкъатеих пт҃әо ицуугы дарбан?
Инеиуент урт аҳәатәи рысстан,
Ихәытхәытуа, зныхгы ибарбарауа.

Иааргейт сыйхъз атәи иакаркъакъан,
Ирхыччо исеихамгы исеихаугы.
Илеиуент ахацәа рәेирпагъан.
Иеикароушәа акъағгы аугы.

Ассиркәа рархәоит ирпылаз,
Еихаргылан иѣамгы иѣоугъ.

Ицоит урт апшаша ианылан,
Усда-хәысда, пышаала, еиңниңә.

Илхыччоит инарағсыз атакәажә,
Иакәымқәак лзырхәоит ҭыңжакгы.
Изрүеит адунеи аеырдагәан,
Абри ауп ахәазшәа ахаңгы.

Дкаждыуп ифаргаз дылбаархәан,
Игоит икаждыу дыштырхырц.
Иззымиаиз шахада иғархәан,
Инхаз ирыштыуп ианырхырц.

Идәйкәлоит ирхәоу агарахъ,
Ирыманы урт ухәан-сұхәанқәак.
Рыбз ишасуаз ағар рахъ,
Иашын, еилартцеит асаанқәа.

Иандәйкәла ирхаштхъан иахыңа,
Псразу чаразу излытцы.
Инцәйттеги рәаархан ағныңа,
Ддүрзит урт амғанғы ирыңыз.

Уаздаа иахыңа, ишыңа,
Анцәа идырп ишдүршазгы.
Изыхәашхәа амш анырхатса,
Ирбар ртахызма ирзыпшузгы.

Хаңан имғасны иңашшәа,
Хаңан уаҳа имаарызшәа,
Аха иааңәиртцит урт ңасшәа,
Рзыхәашхәа ҳара ҳагарызшәа.

2017

* * *

Ирыцхасшьацәо адунеи хысгъы-гәысгъы саман,
Сахаштлоит, сыйкамшәа араଁка зынза.
Саатәеит сшааниуаз-сшаапсара саапсама –
Саргәатеиуа уатәтәи слахынта.

Уи антәамтоуп. Схъапшуеит алагамҗахъ.
Сылаңш нархызгойт зегъ өыиц.
Зхытрак еипш еилагъежьеит аамтә,
Уи иалашәаз реихараڙак ыىز.

Изит имызшаз, исытас сыштызыпаз,
Сеикәазыргъежьуаз арахъ сахъауаз,
Рыцбараҳа санааскъагы избаз,
Ифыхаз, исфыхоз – иамуаз, иауаз.

Адунеи сара истәызшәа сангәараз,
Ианызбоз ас хара сцарашәа,
Исыхъызыр арбан – амған сзыркараз?
Мызгоз арбан абасгъы сыйхәжәа?

Иаасгәтыцаскыр стахуп адунеи зегъ.
Сгәы тағахазар акәхап цәгъяза.
Уи сахаштартә атқынза изнеиуазеи,
Сығазамшәа шытә араଁка зынза!
2017

* * *

Иахъа – ашәахъа, уатәы – ағаша.
Ахаша, апшыаша... Амчыбжы ныртәоуп.
Итказшәагь сыйкам ахәаша.
Аамтә ццакуеит, иласцәоуп.

Сеиланагар ҳәа сшәоит уи ацашья.
Амшкәа сыйкәрыкшеит, атхкәа сыйщешеит.

Изызбазеи иҝаз зегъ башан,
Наҝ, акгъы ахъыҝам, сыпшует.

Наҝ, зегъ ахъыҝоу, сырғәыгүа,
Еитахгъы акы снахыпшын,
Исымоу сырмеигзакәа иныхуа,
Сынхылахит, уңши, уара, амшын.

Саахъапшлойт, сышътахъќа инсыжъыз
Сахътәую, цәгъаза сазыхуа,
Аха иңеит, иңагәышьеит,
Иаанин, иңеит ашәахъа.

Етәак еиңш икүйдшәеит ағаша
Ахаша, апшаша... Амчыбжы ныртәоуп.
Иҝазшәагь сыйкам ахәаша.
Аамҭа үзакуеит, иласцәоуп
2017

Еитетиңақахит! Имеибарпсында.
Шәарабжъақәа – шәтәымуаам.
Уаргы үфагыл, сажәа сымда...
Аха ара ғапхъа иаум:

Ирымамшәа хшығок аиуа,
Ак қартом иуағраны.
Изазхәыцуам уатә ирзаани:
Рөңүғағь шығоу ипсранны.
2017

Уара уагхоит адунеиажә, саргыы сагхоит.
Адгылы ҳақәын ҳара араҝа ҳсасцәаны.
Ҳаптазаара легендахоит, илакәхоит,
Зегъ ҝалоит, ишазыпшым, иласцәаны.

Хазшаз иҳаитаз маңмызт, иҳазханда,
Хахътәу ҳамшәнда уи еиҳау
Хаашыа цәгъамызт, ҳцашыа бзиаханда,
Ара иаҳмоуз үланад үзара иҳауп.
2017

* * *

Сығоуп, иҳәеит, ауаа срылоуп.
Иахъа сығоуп – уатәы сыйзуеит.
Исыздыруам сәғәи анынгыло.
Ипсхью шьоукы срыташыңуеит.

Скаҗан, сгылап ҳәа сағыхуп,
Изымбаша збан – сархагоит.
Сыңаар стахуп шьоук анғыхо.
Ари амға са сабаго?

Уи үзаргыи игазам. Ағнығоуп
Сахъаахынхәуа – амған сыйзуеит.
Ианңстәүхәагь аамтак ығоуп.
Ипсхью шьоукы срыташыңуеит.
2017

* * *

Сығоушәа-сығамшәа... Сығамзар акәхап,
Сығоушәа-сығамшәа сыйәзар адәы!
Аңса сагхап, ачаргыи сагхап,
Бзиабарала сәғәи ансызмыртәы.

Сыңсуашәа-сыбзоушәа ус сымғам ачарағ,
Сығоушәа-сығамшәа сцом аңсрахбы.
Адәы снықәлеит, сдыргәаазоу, смақаруа,
Сугозаргыи сга ҳәа сеастеит аз-гы.

Аңағқәа срынкьеит – ахыда – иаразнак,
Аха иқамызт уаҳа өа мәдак.
Пшацәгъак сыйлас ацәхәырахъ сагазма
Сыздыруам – сәжәкуан, саҳәон өамәфак.

Икоуп исықәхан убас сахъартәазгы
Сзатымца ахызбаз исықәхаз ахахә,
Сгәы итахар ауан сгәы итазгыы,
Даасыргәйрәптар тә сааигәара кваҳәк,

Аха исзеипшны иқамлеит, иқамлатәкьеит
Ацәгъеи абзиеи – иашеи хәахәеи.
Ишәызгәамтаз кыр сылкьеит схататәкъя,
Убраилагъ заидгылелит, дадраа, ҳайхәеит.

Уи шәызгәата, ишәызгәамта, өакала
Пстазаашъа соуран сыйкан зынза.
Саргыы сыйғалон шәара шәахыығалаз,
Сшәыштыан, сшәыцын – сқәыш ма сгәза.

Салагылоуп инымтәазо драмак,
Сқыдызкью рольуп исымоугыы абас.
Адәы сыйқәзамшәа збоит зны аргама,
Саргыы стахоу, ихәеит, ҳтцеицәа ахътахаз.
2017

ИЗЕИЛЫТЦА

Илакәуп, акалашәа икоуп уи лызшъа:
Гәирүз-шашәа з дныбжъахәаша дцент.
Аха илзымдыруа – иҳамам еилытшъа.
Акы дажеит уи, акы даргаజеит.

Ҳара иаҳзеилаз ақара рзеилан
Фыцъа неилытцыр иуазар абас,

Хазшаз, акгызы сзеилымкаау ѿеила,
Хаптазаара апсамзаап абазк!

Уаҳа иахысҳәааран икоузен лызшъя.
Ихастдар стахуп сара скы, ссызхатцом.
Исхәоит, еиңасхәоит – иҳамам еилытшъя!
Дцеит уи арантәи – ұзарғы дызцазом.

2017

Сыпсы талтәр лылшон уи, хәарада,
Сылшыр лылшон сгәы сахапжәаны.
Слыхәапшуан дсымбацшәа ас иахъада,
Лыштың схын дысцәызыр ҳәа сшәаны.

Аамта сара истәыхын, саргазама,
Мәфакы ҳақәны збахуан ҳәиқәшәаны.
Антәамтахьшәа инеиуан нас адрама,
Дынхон лара сгәатцағ дашәаны.

2017

...Сааит арахъ, исыманы сыпсы,
Еитаҳәашшъя змам ахәаразы.

Аха, салаган, ируам, идырхәом,
Сара сыпшуда сылан, сыйхәом.

Сөйи аайхысшын, еихаркит уи еиңа.
Исыштыоп, италан иаауеит ахәыста.

Сара ихәатәу сымхәар қалазом.
Дара ируам, испыртдны ицазом.

Зегъ акоуп, сааит исыманы сыпсы,
Еитаҳәашъа змам ахәаразы.
2017

* * *

Аусқәа шығатқәńкоу абас ауп,
Иҳәеит, даақәтәан Ебырхам, –
Сзеигәрыпъо исзынхаз ауп,
Уи уапңстәык еиҳам.
2017

ИЖӘНІ

Иаандтәалан иржәйма, ачарахътә иааумама,
Илсзан, азә рыхәфә дахшүп.
Ирхәаша рымоуп, ирзымхәеит, иауамеи,
Инеиғааххуеит уажәы-уажә – иашүп.

– Иугәалашәома, – азә ғааитуеит иахънеиуа, –
Азынха, ахътаха, тыпх уажәааны...
Иқышә иқәкыз изымхәо, дгәатеиуа
Дғылан нас пытрак уа дыхшәааны.

– Уштәын уара усқан наń инаугәыдцан,
Атх лашә уазныжыны ицатәын:
– Иńказ ыńкан... Хара ҳәа сыйдзам,
Өа аамтак уаргы саргъ ҳатәын.

– Шәалтызшәа шәылкоума, шәалажыуп иńказ,
Шәылхо шәылоуп иахъанза ҳәынцәак.
– Шәшәкәытца, шәаала уара ағныńка,
Исымоуп убас еиңш ө-өак...

Акачбеи иоуп ирыпхъо уажә аишәахъ,
Зашта итамлац, зыбзия рмахац.

Дааургәаар, ицәгъоуп иара илеишәа,
Арахъ аарла иакуп ипсы ахац.

Уигъы дашьуп, деңгым аригъы,
Ихызазо амфә ианхалеит иаауаз.
Рхашәа хы рбазом ара мригъы
Ауаа рсахъа змоугъы... Иазхаз,

Рызбахә узалацәажәарым уаҳа!
Аха, сыпшын сара ус,
Дыччо иғааиҳеит исаса ду раҳан
Иахъа чароуп ҳәа дыррак зауз.

Ихаштәа дықазу гәyiәхә дахъықаз
Иааигәалашәан, шәакгъы ҭиркьеит.
Хашпацо ихәахит макъанагъы афнықа,
Ҳара иаҳтәызар иахъала адунеи.

Шәаҳәарахеит, кәашарахеит, амфә иангылаз
Зны икаҳаит, зны игылелит үзара.
Дыргәалашәо ир҆ылаз, из҆ылаз,
Иннамқыло арехәара ма ар҆ыара,

Идирхәлеит. Ишнеиуаз, иааилалан,
Ақәада рәибахит, сашъа.
Азә дуеит иаразнак дыбналан,
Иурц дағын еғы иашъа ишъа.

Ухагахазаап арыжәтә уанаархага,
Иауазаап уи уагар, уеилаңсар.
Өнак атыша үтәнажып унаган...
Ирхәаран икоузei урт ирхыңсаар?
2017

Үстікан,
сықаң Кәйдры саналағалоз,
Сзаақерыла,
ахақә еипш сандалоз,
«Зәуұрых мызша,
азы дагоит!» – лұхтан Хәымпала,
Хәйала пұхәйс,
сызбахә заҳалоз.

Аңақәырпақә среисалон срызғасшәа,
Үрт срылсны
сақәгылон қәарак...
Сара азы сағагәышеит нашшәа,
Уи сыйтысуа
снеиуан сахъталак

Кәйдры азиас
иеніпшызма, инасытда,
Сырбылгъо
сара амшын ахъ сыйгалоз.
Пұтазааран уи,
саларшәын, саңаңуан,
Сыпшаауан,
сыштынахуан иара нас.

Амшын ихылаз нақ сыйхызлар амуаз,
Сахъымаара сағазарғы ауан.
Аха сапхъа иштын,
ишиштың, амфа,
Уи санылан сара арахъ саауан.

Саауан арахъ,
аптазаара азеилашырахъ,
Сазымхәаеит –
сахәаөырц иағын.

Зны-зынла убас еипш үйара сыруан.
Ашыац еипш, абнатоура рөйин.

Саат арахь, саит сара еибгала,
Исаҳауеит, иаафуеит өңүң «SOS»,
Иагысшаштуам
сықәс Кәйидры саналағалоз,
Сзаакәкәала,
ахаҳә еипш сандалоз.

2017

* * *

Икоузei, нас, архын ақытan?
Зегъ ыкоуп уа, сара сыда.
Икоуп избахъаз, изымбац, иааиз.
Икоуп ириааиз, икоуп изиааиз.

Рапсуара, рапсшәа усгы идирзам,
Уи рхәозаргы шьюукы ихырвирзә.
Агәашәағ дупыллоит иупылалоз паса,
Ашәқәа ихаркны гәылакгы дтәазам.

Аршема хәа өңистыр, иаафып ибжыы.
Макъана уи дтәоуп деиқәышшыы.
Дықаму, руцха? Дыңсхазар агәағ?
Икало снақәгәыг, сиасып нақ.

Ана, аштағ, ихәмаруа итами хәыңқәак!
Ахәыңқәа хәыңқәоуп иахъцалак
Санырба, сырдыруашәа, ифуа иаауеит,
Ак үйаршыоит урт, акы иаззауеит.

Азә дықәын ача, егни – алача,
Илбаашәшәеит сыйжыы анрача.

Иаашын, лақәак түхәаршәеит,
Аха усгы урт саарыңәшәеит...

Ићам ҳәа ићоузеи ақытан!

Зегъ ыћоуп ара, сара сыда.

2017

ИКАҲАЗ

Иќәпапеит иаразнак. Икаҳаз
Днарыштыран ићам шыта фрапа.
Згәыбылуа азә дыќазар? Уаҳа!
Инеихеит иеидгылан дыдрабарц.

Иќәрыжыт дызлаћоугъ дызлаћамгъ,
Аатәак ихы итадырпеит.

Дцәытцыччо дгылан азә уаќа.

Иблақәа хибоу, имбеит

Иќатцәкъаз – итզырќъаз гәағын,
Шьоуран иеидгылан изғыз.
«Иќәнагоит, иќәнага!» – ихәахуан
Ирыхтыгәлаз иақәкъакъа зеыз.

Рмахәарқәа пхъартцәан «ахыирпар»,
Ирхаштхъаз ак рыман иаауан.

Иағын дызтыйсуаз дахдырпарц,
Ирхәалак усгы иауан.

Гылашъа имоузеит икаҳаз,
Ихарам акы даеакын.
Иреићәаран ићахыз уаҳа,
Ииаша инапы акәырша икын.

2017

АЗЫН

Сазыпшзамкәа ус иаакылсит сызын.
Амш, абахтенипш абра сыйнанакын.
Иара атәйла, өакала аеарғыцин,
Абирақ еипш гәирғаракгы снаркын,

Садғылоуп апеинцыр сынкахәыциа.
Асы илеиуа адунеи хнафоит.
Ишпабзиоу сыйказар сынтыңда
Имшуп уажә абырггы, даагәырфоит.

Дыңхәахеит уи аөхәа, акраатцеит,
Амца еиқәүп агәгәахәа, дазырпхом
Ағыларғы илшом уи, даагәамтцеит,
Зегъ имоушәа дыңкоуп, ак изхом.

Уара идыр уи закәу. Иғара акәхап.
Даауазыруеит, днахыңшу ааигәа.
Сара сдунеигь иара абрақа илакәхан,
Сынталоит аенышыбыжъон скакәкәа.

Иңаз ахъ, иңаз ахъ снанагахуеит,
Саргы сбыргми шыңа, нас, сааилышшоит
Инахаран, иааигәоушәа бжықәак гахәуеит,
Схәыцира уахъ идәықәлоит, сеиқәнархоит.

Сгәы сыхоит ажәахъы, саргылом,
Аамта сара сахәхарым иаражә,
Сыңшуам ари спенцыр сылагылан,
Иааимырпаауеит, мчык насытас, ашә.

Снейуеит нас сара ашта сыйқелан,
Сышыңа аныңдоит рапхъатәи асы.
Снаихыңшир стажхахуеит ааигәа сыйқелак,
Уи дызбазшәа, сдәықәлоит сааласы.

Саагәртъахеит, ассир, санхәычыз еиپш,
Исыхан тұхъақа акы сагоит хара.
Нақ, ағашаң сынтыңыр, исзыпшүзеи,
Исызбарыма уахъ ак сыйхара?

Уахъ икоу, уахъ илеиуа ас-быбыш
Әа шьюукы иршәими уи – ағар.
Ас-хымкә ажәған зегъ ахыбышш,
Иқалап уи шлеиз еиپш ицар,

Сара сеиپш инықәзитыр. Ихъааз,
Уи амшгы, издыруеит шыта, ихарам.
Иқан, уара, саргы зны иансааз,
Аха аамта цеит, арахъ иааум.

Сзалымтца салагылоуп сыйын.
Ажәған лақәын, ас цырақә ағышәшәоит.
Сыргәйбзығу ицаз муазшәа исыцин,
Аха үсгы сара акы саршәоит.
2017

Дшааниуз длышиңтафуа, длыхзызо,
Гәирз-шашәаң диңәүзит өнек.
Деңтеебашоу, дышызра дыззозу,
Анцәа идираат, длышиңтоуп, дааг!

Дгылоуп ажәған далазызшәа,
Дыртәахызшәа уахъ птақәак.
Дыкоуп даарагы тызшәа,
Зны дыңәхалалоит уи қәак.

Дықәибаалоит анахъ арха,
Идунеи нахәуеит, иаахәуеит.

Апхын шоураз, атакарха,
Лара лыда даалахәеит.

Иамамызшәа ас keletal
Зынгы баша ихы ижъон.
Ишпаڭалеи аамта ацаشья,
Уи иацызыны иپсы инаршъон,

Иахъа итнахуеит, даргәатеиуеит,
Икөугъ ыїкам – инарбом.
Ихы иқәҳаңданы днеиуеит,
Акы даргылом, дагъартәом.

Иғарангы ғаражамеи
Дызтагылоу, даашланы,
Дышпанхалеи, уара, амфа,
Изыккамлаша keletalаны:

Дшааниуз длышиңафуа, длыхзызо,
Гәирз-шашәаң диңәизит өнак.
Деңгелебашоу, дышызра дыззозу,
Анцәа идырааит, длышиңтоуп, дааг!
2017

* * *

Ишпассирыз дгүйлгы жәғанғы.
Санхәыңыз сара, санғаз.
Сааигәа икән сабгы санғы...
Зегъ ыїкамыз, аха нас...

Уи аахыс итцеит шыңа даара.
Иахтныңдозмауи өа малк:
Сатамызт исзыштымхуа еидарак,
Исықемызт усқан азәгъы иуал.
2017

АПСАЛАРА ИГӘЫ АНАЦӘЦА...

Апсалаара агәы анацәца,
Адунеи даалахеит дзатцәка.
Иөүззикуаз ак қатам.
Избан, уара? Ихы итахзам.

Ари амшгызы закә мшыз,
Аха дрыштам изыңшыз.
Игәы итаңсит игәы итаз,
Дынхеит иара уа, дахътәаз.

Дфагылар, үйаргы дца зом,
Дца ргы арахъ даа зом.
Из алымхит үйаргы тып,
Имам, иматцәкъам насып.

Амра гылоит, иташәоит,
Дшацәшәац акы дацәшәоит.
Уара уихым, сара сихым,
Избан, уара? Ихы итахым.

Апсалаара игәы анацәца,
Даңыбыналеит уи, иөза.
Дныштыендан ихтырлажә,
Днылаҳайт уи аңса ашә.
2017

– Иеем, уара, иеем исзыжәуа,
Шәааихыккома сымш хәашшыр?!
Сара соуп издыруа исзыжәуа,
Ишәнәтоузеи сашәиршыр!

Ижәмүзар, сгәы анкыдгыла,
Сахъааз сғынассоит сгъежыны, –
Аңтазаара иалагылоу
Иара усгыы афенпш иашыны.

2017

* * *

Деилагазар акәхап, усшәоуп
Ихы шибо. Дгылами дшәаны.
Изакәзызи арахь агәгры еиқәызжәо
Аңсыхатцәкъя аныкъам, уажәааны.

Дматанеиуент иахъантәарак, акы дахәоит,
Угәы ҭнашьаап иуаҳар иуаз.
Җымт, уажәы-уажә игәы дтахәхәоит,
Иахъагаз уара идыр изаҳауаз.

2017

* * *

Үтәоуп ухы укәаे, угәы акы алан,
Иахъа уаҳа иамуа иац иуауз.
Иузымдыруа уқазма ҭагалан
Инашьтарххны азынра шаауаз!

2017

* * *

Икоуп убас реиңш аамтакгы, ихәатәыми,
Амшқәа анухуго иуқәшәа аћәада;
Узрыламгылоны анубо уахънеилак атәымуаа,
Арахь зегъ зхароу уа уакәны, ухаңа.

Үдәйкәуп усқан акәкәыхәа угәы укыдхо,
Узалымтцуа, уалаӡуа аамтә узлахаз.
Ахра уағаларц уағызышәа, аха укыдхәан
Уларыштызышәа убоит уара нас.

Уаңхъаңа икоу азыхәашықәа урырроуп,
Үңкәа уамгарц асыпса ғыбгар,
Иухъзаанза ушатқьаша удырроуп...
Уаңәеент уи, егъугым, абар.

Аха амтәылжәәқәа узто егъыңам,
Өак ағаанаҳоит арахъ, уззыңшым.
Ракетома ак халоит тәғанңәыңа,
Иалаҳант уара иубоз амшын.

Иуздыруам адгыыл уқәымжо узықәхаз,
Ажәған ухахар ҳәа узшәо уахъзалақ.
Уара уоуп үсқан аиңамхәа, агәықәхә...
Икоуп, дада, икоуп убас еиңш мшқәак.
2017

ДАРБАН, ИХӘЕИТ, АРАҚА ГӘЫ ЗЫЗТАЗАМ?!

Ари адгыыл гәағла абас итәйизма,
Итқааны иакит уажә сыйхадаңа.
Сдагәанды! Слашында!.. Сыхгыы еивсма,
Срыңхашыа, схәоит, срыңхашыа, Анңәа!

Сыңсы сыман сұтыңхъан зны тышак,
Даңа тышак стаҳахма сшаауз?!

Гәысакарап сыйқәхеит амған сұышо,
Рлымха арантә итағуам сарас суаз.

Инибартқәоит сапхъа ицоз еидыслан,
Сыштыңхъ иааниуз раҳәақәа еиғақшоит.
Сылхәаेरашәа збахуеит уаха зызлан,
Сәақуа итх сшалоу иаасыршоит.

Ақәышқәагыы, упшы, рхы атып иқәзам,
Ићартқоит убас еиңш газарак...

Сахымаара наڭза үзара сыйқетуан,
Аха избом, избатәڭъом сахъцара...

Издыруада, адунеи аөйнәрөңүца,
Цәңаша змамгы мчыла ианаңәцо,
Еикәшәозар уи, агәң ду хыңду?
Иңынышщәазар усқан зыңсы зә?

Сыйқәхеит ауп ағысакара усқан,
Сымтданарсит, сама иңдит азғыры.
Ант ағынышщәа ирыдхалап аусқәа,
Сырзымаир, са смеихар аћаарахъы.

Сагәйлажеит уи азғьеинш адрама,
Еитахәаша имам, шәкәры ианжам.
Хәибаша тап, хрыңхәибаша п шәуаами
Дарбан, ихәеит, араңа гәры зыңта зам?!

2017

* * *

Ари амш ацаڭьеинш уадхеит,
Ухшыгә кылжәо амра ухацеит...
Зегъ аамтак аамтак рымоуп, дадхеит,
Уара уаамта ааианза ицеит.
2017

* * *

Умгылалан ус уқәаңәза,
Аңцәа иузааигаз удкыл,
 Уаңца!
2017

ИСАНАЖЬ

Исанажь, абри амра схашеишиена,
Аңтазаара сгәы аҳәахуа еиңа,
Адғыыл ңүзә сыйқәланы сахынеиша,
Уара уи уанықәым, агәлымтәах.

Исанажь сыблахат әхъаргъежыуа ахыда,
Сышлаз ахъысханарапшуа лапшык,
Сабақаху шыта, дад, сыйтакыда,
Сара сусгын лымам ахыршәигә,

Аха сеибадырфоит дгыли жәфани
Иғыцза сгәатца итафуеит даеа ашәак.
Сызхынхалоу сазынкылом – амахә әфами –
Сара сыйқәрағ үааихъазар – үаашәап

Арахь ағыстаак (аңтазаара ахат әкәү?)
Сыруалыуашо, сима пхъақа дцоит.
Исхызгазгы макәуп, избогъ макәуп,
Аетәақәа рұқынзагъ шыта снаζеит.

Уахынты сара адғыыл сазыпшыхуеит,
Схынхәйхуеит сыштакыла лассы,
Ашыаң аатқәа збан, сгәы арчыхәчыхаеит,
Иқалартә упсы атақа сыпсы.

Исанажь, схәоит усқан, даеазныкгыы,
Сахътәоу абарт амшқәа срыхъзаны.
Сылаңш лықәшәоит лішәи лхыхәхә аныкгыы,
Уи днаскъазгоит сылахъ еиқәтданы.
2017

* * *

Усыштыаз, угәаңуа мәнәхәаста-шәк урныз,
Сүзыпшааран үкам шыта уахь, анценины.

Азы ықәйиршоуп амфа, зны уантә сыйлацаz,
Издыруагъ са соуп уи, сыйлаz, сыйлаzаз.

Акғыы ыіказам уахь, уахьцо, уахыпшуа,
Іцәхәйроуп, иаақымтзо иқәсүеит апша.

Ахәхәабжъ галаргы – азәгъы иаҳауам.
Әзизникгы уахынтаи сыйқелан сааум.

Сахыкоу арақоуп. Уааимда. Цәаҳәақәак
Иуртап уа узыштыу зегъы ртак.

Үртрыбжъараагъ санумба, ихатса,
Сықемызт арии адгъыл усқан зынза.

2017

* * *

Саатәхит апсра сазхәыцуа,
Уи алакта стапшуа,
Сааргәаңт исхытыуа,
Снықәнахәа апша.

Сдунеи аагазеаzt,
Иааниа сызқәа хытт.
Исывкыалоз аасфасит,
Исхызгахъаз сназхәыцт.

Исықәымхаң насықәхан,
Сацамхарц сөөиҳеит.
Аамта шнеиуаз иқәха,
Иаатгылт. Адунеи

Уаҳа ак сзалағамшәа
Салапшуан, сегъшәон.
Анағстәик апсағамшәа,
Иқазғыы еилышәшәон.

Еитцихы снапсыргәтыңа,
Уатәтәи сазыпшын.
Ажәған ахъ, исытас,
Акы сагарц иағын.

Сахъақәак ааңәйрүеит,
Рнағс дағакы схым.
Снаскъоит, апсра сапыртүеит,
Азхәыцрагы ңұхым.

2017

НДАМТАК

Сара истахыз, сара исхыз
Азы иагахьеит, апша имтданарсхьеит.
Үтакхызар ухәхәа, үтакхызар ухыс,
Иузырхынхәуам, зегыы-зегъ мөасахьеит.

Сара соума, ҳаңцымыз исыхызыз
Шәаргыы ишәыхыит, ӡыбларак ҳалоуп.
Дықоуп ишқаҳара икаҳаз, игәртъызыз,
Сара сеипш, азә маҳәык дахынхалоуп.

Уатәызыны, ҳашнеиуа, упшыр,
Амахәмоу, сыйлагыбы абақоу!
Аңтазаара сағанаршәйт атәгәыр,
Саанагеит абрانза сырғәақуа.
2017

СААМТАЗ

Инцәеит арии аамта, сара саамта,
Скаха-бгало сшааниуаз, сеиханы.
Сшәеит ианызбо шьта уаха снамто,
Ажәфан ҭыкка сатапшуан сханы.

Уахъ ак ыԥаз ұыысшыалон иансааз,
Амтәылжәфәқә соурашәа збалон.
Исыздыруам нашәа уи сзызгәааз,
Схы сыкәае пшыала саатәалоит.

Ажәфан лақәуя иалагар, сөеихахуан,
Исоуан сара усқан даәе мчык.
Адунеи атыхәахъ зны сагахуан
Сыззыпшымыз, Сыззыпшызгы мшык.

Сақәитын, адгыл сара истәымыз,
Снеиуан ауаа срыла, згәры разыз.
Хыта самкращәа сыйкамыз, сегүтәымыз,
Схы збомызт сахынеиуазгы сасыс

Ус акәын, сара ара сапшәыман,
Сгәры каршәны исырхәлон, исыршон.
Избалон зны исымамызгы сыман,
Саңы аамта, исыңын, сеикәнартәон.

Имшәоз сакәын, срыбжыан ашхеи агеи,
Сылғатә ахъфеиуаз ахъ саауан.
Нас абартқәа зегъ өнек иабагеи,
Сабақоу ҳәа схагахан стаауан.

Иԥаз ракәмызт сааины сывлагылаз,
Исаҳаузгы лакәын – исмахац.

Истахцәамкәа иааниуз амш сапылон,
Иаргъежуан уи, иаргъежъ, сыблахат.

Сихынхалар стахын ауаф гәыраз,
Сихъзар стахын уи ауаф, сеңқәзырхаз.
Усгыры дылкамызт зегыры здыруаз,
Аха усгыры ақәышкәа рахъ смеихоз.

Зығезыргазоз сиқәшәеит сара амған,
Сихәапшын, дыңынышын уи зынза.
Ситиуан, симшағеит ианизамуаз,
Нақ азыхәашь сағаноуп дышца.

Азгыры самгеит, сарғазаргы, уаха,
Сымға ркызаргъ, ирзыптарма, сцеит.
Цъара имчаасықәымхакәа аңсцәаҳа,
Акыр збақәеит сара, акыр сахъзейт.

Амға сыйқын. Аамта цон, ицомызт,
Саман, сақәшәеит, зныхгыры сшыңдан.
Сзыштыз рацәан, ұяргыры сзыназомызт,
Сахъзар – сағылон, иаафуаз саханы.

Иаафуаз гәытгаган, зны игәыткъаган,
Өнекала адунеи ду аанархәуан.
Сықәзомызт усқан сара ага,
Сгәақуан: сыңсылмыткуан, слахәуан.

Саауан, сааскъон сара абас маңара,
Псрак сахыпто, даеа псрак сазыпшуа.
Сықәтәазшәа Ерцахә ахашағзара,
Сагарашәа уажәы-уашытан апшы.

Интәеит арии аамта, сара саамта,
Схъапшыр – иқаз сзымбо сагацәеит.

Сшәеит ианызба шыта уаҳа снамто.
Ажәла нтәеит, сара саамта нтәеит!
2017

* * *

Сацкъашт, издыруеит, исымам ацәцашья,
Ағаанахар ари ахра бганы.
Исхысып, сатқаахып, уаҳа сырбашам
Исыштылағаргы зны амш еилганы.

Иаатдалап ажәған аптақәа хәмаруа,
Ишыпқаң еиңш амра пхалашт.
Ан иацы аетцыс хәызы кәаруа
Нқылашья амамкәа иаавкъашт абааш.

Лапштцашәараны иқало збахуеит,
Слалахахуеит хтыск, даеа хтыск.
Ианхәатәйз зны илзымхәаз лхәахуеит
Сыхъз згәы аатнарзызаз апхәыс.

Пхызу лакәү сара сызлагалоу,
Калашья амамшәа збо сызлашәаз,
Истахуп шыта абрантәи сыйналар,
Сахымаара сцар сара нас.

Ишәахаа арғашқәа таеөеит анаға,
Ағхәа тырцәажәо ааигәа еилашуеит.
Сара шәарәтк сшаркәақыц сарғәақуеит,
Сышыпшыц сгылан ахрахь сыңшуеит.
2017

ПСТАЗААРАК

Илшомызт, илшатқағыомызт уи уаҳа,
Изымкит дәфахан – иктәын! – ибирағ.

Дшамткаматанеиуаз ажәған ихақаит,
Дшықәхәазоз адғыл итабгеит гәәк!
2017

АЕПАТАФИА

Ианылцеит ианымтыртә акырғыара лышьта,
Дрылахәын, рыцҳа, иааизи икази.
Дрыхъзарц, зегъ дгәәк-гәәкүа дышрышытаз
Лара дрымбазакәа дымфасит.
2017

Ићәышқәан, раға ишинышәаша рдыруан,
Уас джартцаргы қалон ишнеишнеиуаз.
Арт ақәымшәо ишпәқәхеи, мшәан, ируа,
Арахъ ићам, анахътәигъы иеиуам.
2017

Даанғылазаргъ ддәықәуп ићам раҳәо,
(Инижъхъеит амған ӡәйрәфы еиқәжъа)
Икниңдаарашәа уажәы-ушыттан иаҳәа,
Ихашәа хы имбо, акы дыћоуп үшъя.
2017

Уи анбаќаз, уи анбықәыз?
Амш ианарагъежъ сыблахатц, –
Скараха ашта сшықәыз,
Снейни снылатәоит ашъац.

Ахәхәа-хәхәахәа апшаш асуеит,
Ирыхъзойт ладеи ғадеи.
Иахъа ажәған шпаказказуеи,
Ишпагәыбзығу адунеи!

Рыхқәа еилатданы еиңшытоуп,
Ана ихәмаруеит ласбақәак.
Апарғалыкъқәа сыйфуа срышшытоуп,
Акы сартәом сахъцалак.

Атынчра иалыфуеит ашәахаак,
Игоит иааиқәымтәо сара сзы.
Схала сыйқами, саашәахуеит,
Иааивызгахуеит маңк сыпсы.

Сөйзцәа рахь сгәы сыйхойт,
Аха уахь сагом зынҗас.
Сан лааира саазыпшыхуеит,
Дынхацәазшәа збоит дахъцаз...

Скараха амә шықәыз,
Ишпацеи схәычра ныбжыз!
Уи анбақаз, уи анбықәыз?
Саини сылатәоуп ашъац.
2017

* * *

Зны саиааниует, зны исиааниует
Аңстазаара, капеи кылтәоуп ахә.
Зегъ акоуп, сгәы камыжъкәа сааниует,
Иахъа сыйкоуп, уаңәи субар – саахә!
2017

* * *

Изызбазеи шыта зегъ башан!
Саазқәылаз... Уи цҳатцәрын.
Издыруазтгы иқалашаз,
Аранза смааргы қаларын.
2017

Бдунеи тшәацәоуп, уи азакәхап бзамкуа.
Бнанагоит зыихәашьк беикәыршо.
Усгыы бышәкәй сапхьеит, истахцәамкәа,
Бара ибтәым цәаҳәақәак снарыхкъашо.

2017

Иныбжъаз-аабжъазлоит схыызхәо
(Усқан еиҳагыы срыцәшәоит),
Зны-зынла аиаша ахъисхәо
Рзыхгом урт – еиқәнашәоит.

Аатпрақәа иаарывагылоит,
Нас, пышаалашәа иаацәырт,
Итшәэр ҳәа ишәазшәа сылапш,
Рөйпхъак иқәтәалоит арымз.

Игәастоит, рыйгәкәа хытхытиеит,
Уа ёазныкгыы иаахъапш-кәапш,
Маза акраамта еиғахәйтхәтиеит,
Инейимцарк-ааимтцаркуеит жәабжък.

Иүхәан-сҗәанхап, иарбан уаҳа,
Иубап ианрысуа чараҳа.
Рөы ааиҳарклахуеит ҳәиғәҳар,
Иагыырныңшуеит – аа, ҳаға!

Сара урт срагам, сагъриуам,
Салам рікәышра, рғазара.
Ҳанынеивыс – исыздыруам,
Ицар стахуп ишцара.

2017

* * *

Сара ақера ду нысцит,
Сшааниуз саатәеит саапсаны.
Акы анысхит ара, акы анысцепт,
Избейт иапсаз апсаны.

Испырызгейт, снахеит иапсамыз, –
Сағсны сцеит сзағстәыз.
Шәгәры нсырхазар – сағамыз...
Өнакгыры сыйкамыздың тәйс.

Схы ианыркъалон сиаша,
Уи ныжыны смааит санаауаз.
Икоуп схы саназашшүа,
Ихәатәымкәа ианысҳәогы ауаз.

Са сирахә гәарымлоу игәартңы,
Инысмыжку ара акгыры өфни,
Сыптаңаара нақ ұзара ибжарзны
Саахынхәзышшәа саакылсит афны.

2017

* * *

Улахъ еиқәуп, акыр қалама,
Иухъзеи усгыры ҳәа дұааует.
Са сзықәшшәа еиңаҳәашшы амам,
Исцәыпсыз снарғаҳая сааует.

2017

* * *

Датталт изаамгаша датсақъ,
Иштәимцар – ибға ғнатәап.
Иухәари, дхатдоуп ахатда,
Игап, уара, иеидара агап.

Амса дықәым ағныға,
Идүреит, ипшуп ана ар.
Деилазго, згәры нахәогы ықоуп
Ииегі абға пнатацәар.

2017

ИЦЬАСШЬО

Иага үласшыонт иагарыла,
Урт зегъ реиха иңашыатәхаз –
Анышә сазто срылагылан
Иара нахъанзагы сахъааз!

2017

* * *

Аңтазаара ныхәан са сзыхәан,
Ныхәан, салан сшыацәхыртәуа.
Ахә шәатәхар қалоит аныхәаз,
Иқалап өааны, сынтәа.

Иулшозар – аамта унахап,
Үс, ишныхәаз, иугалап.
Иуғанатқаз зегъ аауғенахып,
Иагъарғылап зны акәап.

2017

* * *

Схала, ихәеит, адәы чанықәха,
Ианаңсамха акғы абазқ,
Исханарштит, сажәымтыөха,
Ари аңтазаара иснартқаз.

2017

* * *

Исымаз нтәан – сынрыжыит.

Иқәтит аеқәа рұан.

Исыргылан – еиларыжыит,

Исыңанырхит – исырхан.

2017

* * *

Сызмыргәақша акы саргәақуоу,

Сымфа антәамтахъ иааскыацәоу,

Сабааихъеи, мшәан, сабақоу,

Иааниуа сзеиғү исзениңәоу?

Иңази икоуи сеимаркуеит,

Иаадыргәгәашәа збоит сдунеи

Атх зырцәажәо аты өарғархәеи

Ахуухұәа ишуа алақәеи.

2017

* * *

Үнтың, пхъақа унеила ҳәа,

Слымха итафуа бжыық,

Саагылент сөеилахәан,

Сыңқәынхазшәа, шылжыык.

Аха сапхъа ӡыхытрами,

Итабғахъеит цхақәак.

Саахъамтыр – сызрами,

Сықәтқыон сахъцалак.

Зны ирбахъаз сакәында

Иахъатәи иаршәаз.

Сыхәра бғыыңы сақәында

Аамта сызлашәаз!

2017

Ауағы дуағуп дахъугалакғы,
Ихы итахымкәа дақәхалоит зынгы.
Абар дахънеуа азәы, иңуп лакғы,
Дықошәа, ихы ибахуа дыпсынгы.

Дызлағаз даазалымцит ахатда,
Изымхәо игәы итахаз дашьует.
Ихы икәаे, мшәан, арахъ дабацо!
Инапы аақыаны, иштәхъѣа дгъежьюеит.

Акы ықамшәа ибахит уи дызиааниуа,
Шәара зқәымыз иакәын зны, даашәоит.
Драңајәар итахым ағны дахъааниуа
Арахъ, дыпшын, иғымтра деікәннажәоит .

Краамта атқ далоуп нас дызмыцәо,
Дыэрлымцуа иқәхаз, дызхәаеуа.
АЗЫХӘАШЬҚӘА ХЫТЦЫ АРАХЪ АХҮТӘО,
Тышоуп уахынтарап дызтапшуа.

Рхы ақәыртцеит жәларык арии атәыла,
Ицаz хынхәны шытә арахъ иаарым.
Итахуп дыхәхәар ара дфагылан,
Аха изаҳаша ихәхәабжъ раҳарым.

2017

Насып зшоз драғнагеит ағыңыагъ.
Дышцара дцеит уи нақ дынкылаз.
Насыпдаран ирпилоз ишырпилац,
Лаба хәахәак наңарсұа, ихыңыхыңуа.

Ианрааз зныирағрыжъхъан ағыңыагъ,
Иаагылан аган ахъ уи рымбазшәа.

Адәы иаақәхеит инасыпдаха, абасшәа,
Азынраха, ахътаха, иқыңықыңыуа.
2017

* * *

Сара срыцхара амш саннаха,
Исгәйдлаз цәкәирәк сөенасмырга,
Салаңшуан сыблақәа тырхаха
Пәтәзаарак, кыргыз схы агәра га.

Уи сапхъақаз гәыграқәакгызы снағон,
Уатәтәи амш еилүкка иснарбон.
Аамтак уаҳа исымамшәа иахъада,
Ус хъантакәак схы иаатанаарпөн.

Иаахәлаанза сара урт срыцдан,
Акызатәйкүйкүй ахгамызды уатәахъы.
Ибәптәағаз ажәған сатадырзуан
Ус сымнеилар, имгәағұтәыз гәағызы.
2017

* * *

Сәғөи ишпалоу, рыйзхана, сәғөи ипшалоу,
Бара ахазынагы зны бкычышт.
Аңсра азбаха схәом сара аламала,
Үигүз аакылсышт, иианапыркәйчишт,

Баала ҳәа арахь ағаанамхашеи,
Бзеңгәйрғыалоз, бзеилахаяуз еицак.
Зегъ ҳалгоит апсцәаҳа, уағ дынхашам,
Иазынхом арии адунеи мәзак.

Бара ахәашагы ара бықамызшәоуп
Бшатәахуа аамта быхъзаны.

Сара сыңсра акәым сыйхадаңыл хызжәо,
Абри бара бысхысуент бымцаны.
2017

Дараапсент, избоит, уаҳа илам,
Цьара дамыргылеит, дагъартәом
Сөймәтқәа згәи тқапуа ирылоу,
Итыңит хәа хъаас измоу өа томк.

Дагыңызашшын шыт даанкылатәуп хәа...
Изури, изухәари уи, ахәа!
Ипсы ааивигап, иасхәап итабуп хәа,
Сарпрыуашәа анызбало сцәахәа.
2017

Ажера сөазықатдан сыйкамызт даарак,
Аха сшааниуз иаасыдгылт, абар.
Исықәхант уи исзыштымхуа еидаран,
Саб сипоуп сыштамскәа исызгар.

Изызбо закәзызи ажәған лақәзызшәа,
Амш еиласма, пшакгы тысуент.
Сықан макъана баагәаракгы хызжәос,
Арахъ, иқалаз шәасхәап – саапсент.

Иаламзазар акәхап сгәи иасыз,
Сых иасыз сыйхызан, саагазеазт.
Снапы насқьеи: имфасаша мфасыз,
Аха ихъаазгогы мачым, аф аст.

Сықаңахар шпастахыз ңаса,
Ажәған салан зны спыруашәа.

Сыдгыл сакәшон, сахъзомызд, – иззазаап, –
Сакәшон, избон ахатқы сцарашә.

Сышта ухыпшылар – иубартоуп сахырказ,
Скарауараха сықелан саауеит.
Саауеит сымра аташәамтаз афнықа,
Сыңсы ааитаскып, саатәароуп – саапсейт.
2018

ШӘКЕРІК ИАНЫСХЫЗ

Шәареи сареи ҳзаандымғылент уаҳа!
Мәфакы ҳанын –
 хуеит ҳанниқәла хаз-хазы.
Истахымхеит шәйітәз азмак сұташар,
Иаасзеивымгеит
 шәааигәа сғыланатқ сыңсы.

Сәғә сажъон акраамта, слакфакуан,
Иаҳзелиаз акы ықақәамыз, сырхыпшын
Итыстарц сағын ахшырахь акы сагәан,
Аха уи арахь ағаанахон, саапшын.

Исхынхалан,
 саштамызд зны иқаз,
Хара инсыжъяз хәыпшәзак ахъ сагон.
Саман иааудан, шәсүцины, арахь, афнықа
Саашәйтәалон,
 саашәеңгәрыңон – шәыгәра згон.

Исгәалашәоит, ҳылан ҳайбаныңәон,
Иаҳхәоз лафын – иҳаслон чтараха.
Үрт амшқәа, атхқәа са сзы иныңәан,
Ҳайдтәалағазар сұташын абас уаха.

Мцира аламызт усъкан, ҳажәа ажәамыз,
Адунеи ҳара иаҳтәйизшәа аабон аашар.
Ҳагәкәа иртыйуаз ашәақәакгыз ашәамыз,
Иаҳтахымыз, ҳара ҳаипш, егыртгыз еиқәшәар.

Ишпаڭалеи уара,
абартқәа зегъ ыңны, –
Ианбааҳәи имаахәра ҳа ҳдуни?
Дубахьюу, абри сараңкөя исытцашыңы,
Цәгъала ирыбжыхаз геи шъхе!

Сгәы алаڭан, схы алаڭан синтىңдуан,
Адәи сахыықәыз сенгәиртъо, сразза.
«Дманшәалахеит!» – имшын сгәыла дсытцашыңыуа,
Сыканаара игәи бжынахуан уи, газа.

Игәи бжынахуан, акыргыз ихы ихнахуан,
Даақәгъежыны
аенитәкъа цәгъак иршуан.
Данмыңаозгыз ыѣкан, рыңча, хаха,
Исыршар –
стайжырц жрак ижуан.

Иара иенгъыз иакәзамызт ифыза,
Дрылсны дцақәахъан сыйцәгъа ҳәо
Аиҳабырахъ ашшыпхъыңгыз ифызаап.
Сыштың дхын ахәйизхәйиз деимхәо...

Шәара шәакәын, агәйкәхәа, ифашъаз,
Амц аиаша ахъүңданы, бираңс
Иштәихны изкыз, иароуп изгашагъ,
Ирдыр уи, ирзыымдыруа, наڭ-наڭ.

Иага ڭалап уанҗа, иڭалаша,
Шәйкәызгаша уаанҗа иага бжыысп.

Тсоузтгы аамта, иага схәашан...

Шәара шәоуп...

сыңсра аанза сыйшыыз!

2018

Саргы исымоуп аамта ианнахызы,

Иатәым, иатажым цәахәакәак.

Үрт пышаала аган ахь сырнахаз,

Аха исыштышоуп збоит сахъталак.

Снейеит, аамта азыблара салоуп,

Сназыпшлойт урт, сыштахъка инхаз.

Схәычқәа реипш, иаины исхыныхалоуп,

Схатагыы сырцәызгәышоит нас.

2018

Скараха, скырыпаха, санаахыт катәарап,

Икъаќыза сапхыя иаашеит ѡеа дунеик.

Избейт, сыйшын, наххыни ѡеа катәарап,

Иzymбаң, избаша акәынгыы избейт.

Сназго сназхәыцит уанза уатәыизны,

Итазтаран икоу сымчи сыйшеси.

Ажәфан атца аалашеит имацәысны,

Сапхыаќа ишшоуп сшәо сазыпшуюйт.

Уи арахь исәагыло акы акәхап, –

Иааскью, сымфа зкырц хтаххаз.

Схы схызгара сымдыруа саақәхап,

Пхъаќа санзымца, санаахъатгыы нас.

Аха исыпхьоит наххыни акатәара,

Избахъаң акәым, зынза ихаракуп.

Сара ари амш сақәгәысейт даара,
Анапы сыйқырғылан макъана сакуп.

Сцар стахуп арантәигбы схысны,
Дгыли жәфани срыбжыууаа, фада.
Ажәфан атца аалашеит имаңысны,
Исхарштуа ёазынкбы сахыркоу схата.
2018

* * *

Гәала сымам, хара сыйдзам,
Сагхом – снеиуам сыйцакуа.
Саадәйлүйт ашә нкыддан,
Сымш сыйқера иағакуа.

Ашъха икоу хараңәами,
Арахъ ага ааигәаңәоуп.
Аңсабара зегъ маңами,
Иахъа уи иахоу ёа цәоуп.

Сәяңшны иказ сназыпшыхеит.
Икам уаҳа ихынхәраны!
Сызхымзаша ак насыхойт.
Адунеи ду уаараны,

Изхьюу цәирцын, сарцихцыхеит,
Уажәтәи збахеит уамашәа.
Акыр таахеит, акыр тыхеит
Сәасхеижътеи, сшәа-сымшәа.

Саапсазаап – уаҳа сылам,
Сахынхалан збоит ахац.
Сааниы ӡыжъ ду салагылоуп,
Ишпәрғөйжүеи сыйлахат!
2018

А҆КӘЫНРАЗ

Сеы-ццышә неиуеит ағера сымжәо,
Сахыпара сықоуп, агәашә аашәырты!
Исышклаңшуа рылаңш санытшәо,
Сахыууаа сцахъеит сара адәй.

Дунеи ńбаńкоуп сапхъаńка ишьтоу,
Сеикәанаргъежкуа исытасуа пшоуп.
Уи сшақәтәаз сахыууаант иатәышта,
Иансаау, саныккоу уажәоуп.

Асир рымфа знык ианансыршәла,
Ажәғанғы сფалашәкәа сцап.
Хыхъ цъара ампыл еиپш сыршәла,
Амба сташәарц саахынхәлап.

Сыхемарлап, апстазаара, уаштағ,
Аамта саńкап, сыхенажәап.
Икоума уи хара сашьтуа,
Саркарал, сареицып, саршәап.

Икәз-ианыз зегбы ңыхызхап,
Сышнеиуа наńк инкабап.
Сымфасп адунеи зегбы сгәытхан,
Иацәыскуа, исзацәымкуа акғы мап.
2018

* * *

Дааргон рапхъа дыргылан
Ам'еен ишьоушьаша, цас.
Апсшәа кыдыртқәон ипүлон
Иапсамыз, зегбы иреицәаз.

Дыздыруан, уи игәра гамызт,
Аха, сшы, игәра ргейт.

Иеилазгоз раагігәара дтәамызт, –
Иреиғызы! – алапқыа дадыргеит.
2018

* * *

Уахъ уабацо убғаауа,
Үеумырхаган, еи, уара!
Икоуп иамуа, иахъауа,
Ишауала унеилароуп.
2018

* * *

Саауеит абриала, иныштыңан стәы-сымаа,
Сағыақәгәйгүеит, сара уи сызхоуп:
Жәларык ықоуп зыда псыхәа сымам,
Азәйк-фыңызрак ракәхап псыс исхоу.
2018

* * *

Сахымғаҳыңқәахъоу раңауп, сахымғаҳымтың
Еиҳазаргы қалап, уара еиҳа.
Сәйи иалоуп азәйрөи сахырхымзаң,
Сахъымнаңаң, сиңхыраара ртахны ансаҳа.

Шаға сағсыз здыруада исымбакәа,
Имааизеи шағағы аайраны схағы.
Аха знымзар зныкгы сөйрдагәан
Сымшәеит сара араға, ауаа рөбы.

Арыцхара ахырқаз сәйи статәуон,
Ишәаахоз ахеипш исыхъялоп, сашыуан.
Зны-зынла сцалон арантә сышәхыуан,
Аха, сабацахуаз, раңхъа арахъ съежьюан.
2018

* * *

Изаакәала ицеит ғбакы.
Гәаныла угәаڭуа уашътаз.
Даңак акәым, даңакы,
Имшынха ухыпшылоит уашта.

2018

* * *

Анцәа дуеицәоумтәйн иушътагылан иааниуа.
Цәгъамзар бзия имхәыциу дааухъзар,
Иуирбашам уапхъаڭа зны узиааниуа,
Иуитап уи ушымгәигүзө шъапғаршә.

Дуеиғъхар – уалагап азы уаанахәар.
Угәы шытихып, амған, иуцәкачар.
Ашәакгы ахәарым уи угәы ахәуа,
Илымшаргы уара узыхәан уаҳа.

2018

ГӘАХӘАРАК

Игылами ҳағнгы хынаан,
Ихақәымханды уи, афаст.
Арахъ бааскъя, сыйахына.
Ҳаивартаанза ҳаиваиаз.

2018

ПЫЛАДА

Исымамзаап уаҳа пыла,
Баша саттаршәуп ахан.
Уаха сиарта сылагылом,
Адгъыл сыйқәымүзө сыйнхан.

2018

АБЫДА

Миранда илызкны

Ахәычы дынхеит абыда.

Ажәған меихыккеит.

Уағ даларшәын ақыта.

Итацәйт адунеи.

Дахындәйлтүз амра гылан,

Дамырпхеит раңәак.

Илеигәиргьеит уи илпүлаз.

Дықазам лынцәа.

Дгылан ажәған датапшыхеит,

Уахъ дынхазшәа уи.

Лөйлалхоит нас, дыпшыхәеит,

Илпшаауа закәи?

Иқаз, аха иқам амии

Зышта дхылан дцо.

Хылағъарак ахъ игами

Лымфахәаста кәаратдо.

Ацәа иалахеит ақыта.

Дамбейт, дагъабейт.

Ахәычы дынхеит абыда.

Итацәйт адунеи.

2018

ЛЦӘА ИАЛОУ

Иага лхъауп уи, иага лгәалоуп,

Пхыз өаастоу, рыцҳа, дызлахаз,

Лыбжы аалыргойт саңгәа ацәа иалоу.

Даауазырны дипхьоит илыпхаз.

Илыпхаз, ааигәанза илывагылаз,
Дзықәгәйгүа, дызхынхаланы даауаз,
Инаиқәшәоу ипсү ҭоушәа лылаңш,
Инаиалхәарц иақәылкуагы луаз,

Лыбжыы аалыргеит даәазныкгы дгәаќуа,
Илзымхәо, аха усгы ихъз ҳәаны.
Еидара хъантак ықәхай, рыцха, ләәаќәа,
Лхы ахынахоу дцашоу дықәхәаны.

Цәыблаќы дылкызышәа ацәа иалоу,
Дызғыхомызт, днахәыз, даахәыз.
Изуа, исхәо акы аасызмырманшәало,
Слыхәапшуюйт сгылан сара аپхәыс.

Арахь икоу өеизар, далсымхышаз
Уажәытәкъагы ацәа, аха, иааг,
Избом пәшшара ацны ари амөыша,
Издыруеит, ла лзы гәаќроуп дахъцалак.

Иудыруеи пхызк дынтанагалар,
Дызлаз акәым, убас үзара пхызк,
Итахаз дхынхәыхуа арахь еибгала,
Мәфакы инаныло нашшәа өыц.

Далаз рыцха, далаз ацәа иалоу,
Илбаран икам шытә өазнык
Пхыз илбозар, илханарштуа илгәйлоу,
Псааивгарак лоуа даәа апсык.
2018

* * *

Сырғыруеит, спәтәтәуеит, –
Сгәаќуеит.
Иқасцаран икоузен уаҳа

Сара атыс пшқа,
Зытра ихшәаз!
2018

* * *

Аңтазаара снанагеит атыńкәаф.
Амған аеырцьара итагәтаст.
Сцом уаҳа сықтәан смаланыńкәа,
Инеиуам иштұхысаа старантас.

Итыкка инхама дгыили жәғани,
Исызрыбжыаз агама нақ апша?
Арақа зегъ занеи, уара, ишәанеи,
Егъзыńкамзеи сыйлан сахыпшуда!

Аха усгыы исытқасуа сарғыхоит,
Иатахым сахымаара сагар.
Адәы иатәа иаақәгылоит аеыхәа,
Иатахушәа ишаануа сыштнаңдаар.

Иара ус егъакәхоит: снаңыхылоит
Уи аеыхәа иаануа, ғера зәам.
Исхаштүеит уа аарлахәа сышылаз,
Исгәалашәом ахыда шыңа сышәам.

Акәзааит усгыы, сгәы сархатдан,
Сөйнасхоит саңтарц нақ апша.
Скоит, аха, мишәан, шыңа сабацо,
Акгыы ыńкамзар уахыгы, сахыпшуда?

Исхаштхьеит сышнанагаз атыńкәаф,
Сыптазаара акырцьара итагәтас.
Сцом уаҳа сақәшәан смаланыńкәа,
Инеиуам иштұхысаа старантас.
2018

* * *

Уца, рхәеит, уахынтаааз, афныңа,
Иаатзыркъааз дыр уара, изыршәааз.
Ус имамкәа ибейт аиаша ахылкам,
Атәымың еиңш дрылкьеит дызлашәааз.

Азныказ дрыжәлеит, дырғаңахит,
Дыриааирашәа ибахит агаңа.
Иахъеидгылоу ағықә-ұықә иччахуеит,
Иара ара дзеипшроузеи? Ақатда!

Дыштаркъаацны ихысышт урт иахъатәкъа,
Арахъ ашәқәа акып изымыртуа.
Ихы илтадырдап ируз аңғъа,
Иаацәиркъаап имаңәисуа, идыдуа.

Ихалошәа умбалан уара алға,
Амца акын, идырцәахъеит зегъы.

Рмал агарта рымазам амалуаа...
Аиаша ахылкам иқаҗам акғы.
2018

ШЫРЫФ

Еибашырак асахъа ааңәиртцеит,
Иааипырцуам уаха Шырыф.
Дынтахъаеит тышак, дыңзуеит.
Иаафуеит: «Умер или жив?»

Дааңшрызу, дыхәхәарызу?
Ибжы ааизтымкааит Шырыф.
Асолтад ғааитуеит (даурысуп):
«Жив, ребята, жив!»
2018

Саат иахъанза, ишыжәбо, сара еибгала,
Анцәа илпхा сыман, игәыпхा.
Сапхъа ишытоу шәара шәахъ сыйжъанагалап,
Наң-наңгы сара уи санигәапхा.

Амфан үзара, азын, станасыма,
Сықәнакыма аңаңхәйрағ атакар,
Сахъталакгы дсыцын, Анцәа дсыман,
Зегын сшыриааниа здыруан, игәра згар.

Нцәа дызмам сызлаңајәкәо иаҳаум,
Имагәышшоузен, нас, уи Нцәа дызмам
2018

Еиңиртшыа ҳмоуит ҳаипылан,
Ҳаицныңөон, ҳандтәалан, ҳандгылан,
Наң ҳаицгалон, арахъ ҳаицааун.
Насып ҳаман, ихәеит, өйнла,
Уахынла... ҳаицыштаазшәа збон.
2018

Убас быгәра згон, ихәеит, усқан.
Убас быгәра згон сара убас,
Буада иаадәйтцыз, дрыламшәа бусқәа,
Избомызт дахъказ, дахъагаз.

Нас, башъа иакәыизшәа,
Дагъбеиңшүшәа акырза,
Сишиклатшуа стылан
Акраамта...
2018

АДЛАЦА

Ароман

*Ари адгъыл адлаңса ңстмазаарас
иҳамоузеи, дад, иҳәеит*

Уи даауан апшахәа давалан, уажәы-уажә даатғыло, днаңш-аапшуа, илыштыу шьоук лыхъзар ҳәа дшәозшәа лгәи нтзызаауа. Ибылгъан ақәара икәхаяуз амшын ацәкәырпақәа илдырхаяумызт ақалақь иагәйлығуаз аштыбжықәа. Амшын еиқәтәараха, уртгъы зны иааиқәтәарашәа дықамызт. Дызтаз аидара аиҳагъы илықәйгәөн илхагылаз ажәсан. Уи ахағы азхымтуеинжытеи акраатуан, есааира алақәра иағын, уажәымзар уажәы иаалақәзаны пхъақагъы дзымцо, шытахъқагъы дзымхынхәуа, дааннакыларашәа лбон.

Аха лара днеиуан дышнеиц, аарлахәа лшъағақәа неихго, амшын ақәара иқәнажызы махә хахақәаки фархъмархъқәаки неидкыло. Илызгәамтәзакәа урт рацәацәхеит. Азәы иләигар ҳәа дшәозшәа иаандкылан лапхъя иныштылтцан, ихшәашәаца лапхъя иштәз хахәык днықәтәеит. Илзеилымкаит уи ахаҳә арахъ излаанагаз: лылапш ахынҗанаңаңоз үваргъы иштәмәыт уи иақараз ахаҳә. Азә даталаны иааганы иштәеңтәзшәа лгәи иаалнатеит. Уажә уи аха змадаз, деилагамзар, ахаҳә арххаха абақаз, аха уаңжатәи усхап, ахаҳә даеа хахәқәак авазаргъы ауан, урт амшын рыңдаеөо, ирыңдаеөо мацара, маң-маң инаскынагазар акәхап, ишнеиуаз ирхәазаны инагәйланатәахызыргы ауеит. Ари ахаҳә ду атәи хазын: уи ус иаақәызәзәаны азы иаzugомызт, уи иага из дузаргъы, амшын ахата ақәзаргъы. Азиас ду ақәарағы иштәу ахаҳәқәагъы неитатлоит, ихышхытәаны иаауа ацәкәырпақәа ирғагыланы ахаҳәқәатәкъагъы ақәпара рылшом, аха ара, амшын ахықә ақны, азы устәекъа аеқъартта

амамызшәә лбейт азынк азы, аха нас, даахәыцын, азиас иафызоума амшын аапкны аћәрахы ағынанахар!

Ахаҳә хахәын, ихьшәашәацәан, акраамта лөйл-заақәымкит. Краамта атәахагы лытадаз лара араћа, ихааза амра пхозаргы. Амра апхара, ахаара анаалгәалашәә, ахъта злысхъяз лцәеижъ апсы ааталашшәә дааћалеит, ләаалырххеит, аха усгы агылара лцәуудаәхеит: илылаөхъяз ахъта деикәархәны дакызшәә, лыбаәә аарылгейт.

– Рыгәнаһа шәықәшәаит! – лхәеит уи шьюк раҳъ лхы налырхан, лыбжы азәы иаҳазшәагы дшәаны даанаңш-аапшит. Аћәара ҭацәын, ақалаќь иалығуаз аштыбжъқәа ҭахәаөзә иаафуан, аха урт иаҳа ихараҳазшәә лбейт. Дшығагылара данығагыла, илмахарц илҭахыз абжъқәа деитәнарзызрығхт: лгәи дажъон акәымзар, урт ҭахәаөзә ишаағыц иаафуан.

Апша ахъасуаз акәын уажә зынза деилзыршәауаз. Иара усгы ихътамыз, аха апша аеанарғәгәа, дќыантазза дааилнахызшәә лбейт. Леидара анлырхәазоз, лшъя иаҳа аус анауаз ңыс ңха хәычыкгы лыланатцон, данаңгыла лшъагы аангылазшәә дааћалеит. Лхы ахъаарыцхалшъяз акәу, лылағырзқәагы аахаћекәалеит.

Ицахъяз акы дазыпшәамкәа иаалпаҳалазшәә дназыпшит лыпсы зығнагъажуаз ахыбра. Арахъ лғанаалхагы, лхы ларкәнү фархъ-мархъкәак ааштыхуа аћәара дықәланы дахъааскъоз абри ахыбра днагәыдыпшылар лтahны мацара акәын дшаауаз. Акы азырухъязар ҳәа дшәо, дгәаћ-гәаќуа даназааигәаха, акәша-мыкәша уағ дахъыкәмиз дааигәрығьеит: лызхара днагәыдыпшылап, гәаныла дназәажәап, ашә аартны днығналазшәә дааћалап, иара убас, гәаныла, днығоныс-аағонысып, уағ дылпырхага замкәа, иши-қалталацыз еиңш. Итыкка, уағ дығназатцәкъамкәагы дығнанамгалацыз уи, иќъаќъа за ашә анылзаатлак, лылатш назыкәшәаз дызустазаалакгы днаиеигәрығъон, иара акы ихъаанзагы лыбжы наикәлышрон, изыхъчоз иакәзаргы, изыпссоз лакәзаргы. Уи ара зегы дырдыруан, зегъ леи-

гәйріон, днығоналаңыпхъаңғы илзыпшны иғылазшәа лгәы иаалнаңон.

– Шырыжбзия, – лхәеит уажәы, иныңдакны, лыбжы азәы иаҳар ҳәадшәо, ахыбра аңсы танылаңаңәара иналагарашәа.– Үуңа үшпагылуу, уара қадың, иааузхъапшуа уаф дықазамкәа. Үткаркаца уадыркыма, ашхырцәағықәа реиңш, укәа италаны итатәоу жәларык? Ҳәи ҳәа бжык анаага, ҳзыңчарыда ҳәа иғынппны арахь рәаархозар акәхап. Ихаңу дрылапшаант урт үсқан! Акәкәаҳәа ахысра иалагозар акәхап, иқалаз раҳаанзагы, азә дырбазшәа, шәартқак инахыпшызышәа. Ус акы салампшрагы үбүшьо, мышрак саяаанагах сара арахь...

Ахыбра атакс акы ланаҳәарц атахны, аха ағы еилымго иғылан.

Иаалыркынаны, асқыала шыкоу, агәгәаҳәа акы абжы аагеит. Танкзар қалап ҳәа нақылтцеит иаразнак, убриақара иғәтәан, иғәтәирпсааган уи абжы.

Иқалашаз, ҳаззыпшымыз акы ҳалаҳаит акәымзар, ианнанахузәи, уара, атанк апшахәа? Иабананагеи асқыалағыны? Амшын ихыларц ағәы итоума? Ижәны икоу еиқәымшәаң дақәтәазар акәхап ҳәа, жәйларак, шәартқак ықазамкәа, ар хыңды иааует ҳәа иаҳазшәа, иқәыргъежъяауа апшахәа данылозма! Арантәи ишылымбозгы, иеилылкаауан уи аиқәымшәа уақа атанк шықәиргъежъяауаз.

Нас аштыбыжкәа ааиқәтәеит. Итахәаңза ақалақь егыи аганахытә иаафуаз абжыада акғы ықамкәа, иууза иаанхеит апшахәа. Лара лыңсы зығнагъежъуаз ахыбра деитанагәыдышылеит. Агәгәаҳәа анапеинкьабжықәа аағызышәа даақалан, даашеит. Лхы даңшәаңтәкьогы дықамзт лара уажәы, иқалалакгы қалаит ҳәа дықәланы дахъаиуаз, – иқалахъаз еиҳау уеизгы-уеизгы иқалараны иқахыз уажә арақа, – аха дрыңшәеит ахыбра иаафылбааз, лылаңш назықәшәаз ауаа. Урт шьюукы асцена иқәын, егырт азал ақны итәан. Уртгы егыртгы, ас агәгәаҳәа анапеинкьара иалагазар, адәахы үкоу ҳәа акғы рыйздырзом, апхыз ақны иаанхеит, рүпсү ахырыгара ишаштаңалара рзеийлымкааит ауп.

Асцена иқәйз лхы аарылалыргылеит. Ашәара дақөйтхъан уи уақа, асценағны. Ус лхәаргы, шәышықәса асцена уқәзаргы, уааңыртыңыпхъаза угәры тынчым, акғыны уаңашәоит, уаргәтеуеит, исыхърызыениш ҳәа унаганы дағыкунхықәнаргылоит. Апхъатәи ароль анаңзара зегүйи ирцәицәгъоуп, илцәицәгъан ларгы. Жәларық рәғапхъа дғыланы, рашта тбай дақеушәа, лхы дақәитұны қалашыя лымамызт, аха нас-насшәа, даннықәла, иаҳа иаалзымирахо далағеит аңыртрагы, иара уа, асценағны, ахәмаррагы. Аха уи иаңыз ашәарагы дшаңаңца дзаңаңымцеит. Дызлагылаз егерт адуқәа рхымғаңғашыала иеиллыкаауан, ирхәоз агәра лдьыргон, асцена иқәнагалаз ауағы ипсы аатшәаанза ишиңыз уи ашәазыңзара, агәтынчымра.

Ахра даалгәлашәеит. Уи раңхъа асцена илыңқәлақәаз дреиуан, иңхәмаррагы даара иманшәалан. Деңсаңа, иңажәоз иблақәа дырыхыпшыло асцена дахыықәйз, ахәмарра маңара акәымкәа, аңтазаара ахатагы иаҳа илгәепхон. Дытхәаны днеигозшәа лгәи илнағон. Лгәи кылыздәоз ажәабжы лаңаанза шақараантәи лхахы дааихъааз уи! Асцена иқәйзшәа, лхағы илзаамгоз рольк диңүхәмаруазшәа пхызыңкғы лбейт уи ааигәа. Үсқан иғәкүлтәагаз ани ажәабжы аағхын лара лқынза. Апхыз пхызыуп, уи аћны ићалалакы ауеит, аха, данааңш, илбаз апхыз қалатәкъазшәа дааргәақит. Ахра хракы дағакнаңан, иерыларпсны икын даң-маңқәақ. Укахаңеит ҳәа ахәхәара далағахт лара дахъылаз. Уи иара иаңагы ипшірхагахар ҳәа дшәон, аха лееиҳагәаны ағыларагы лылымшеит. Азнык азы иара иакәмьизшәа даақалан, аха ихы-иғы лбартә арахь данаахъаҳ, дымғашшо иеиллыргеит икәаклкәало ахра иағакнаңа Ахра шиакәйз. Харантә илбон, итақа, еилаеөө, ӡыхәашықәак леиҳуан. Длағेңеит – дцеит, шәыпсық ихазаргы, иенікәхоз иакәзамызт. Дыхәхәарц лтакхеит, аха еимаңаҳ лғы ақы иакит. Уи иаңагы еиғызышәа лбейт, дахъзымыхәааз. Ахәхәабжы иара икынза инеир, дағеңеараны дыккамзаргы, дыкекәаңа тақа дылталарап ауан.

Абри шылгэырфоз... Анаостәи лхаڭны цъя иаалгаанза дцәйрханы даапшит. Уеизгы иеилылкааит Ахра дызғакнаң ахра бганы ишдәйىңелаз. Уи арахь, лара лахь, иаауан адунеи зегъ амөхак, лара лхатагы дыққырхәаша дагарц.

Дцәйрханы данаақетәа, абри адунеи ду аѣнды абри алашьцара иаларшәйз лара азәзаттәйк лакәйизшәа аалбан, даанаңш-аапшит. Арсоу егни аудадаңны дахыштың лгәни ааикәнахәалеит. Раңаак тұамызт уи егни аудадаңны ашыталара далағейжүтеи. Ус зәхаха иара иоуп: ихъаа данаргәамтлак, анаңә-ааҳәра, ақыра-агызра даналагалак, ларгы димирғыхар ауамызт. Нас ибарғыене ағыңызғы атқы иналалон.

– Саргыры изыңдәо сакәзам, аха саныңдағы уағызы сизаарпшум... Уааигәа сыйказароуп, – лхәеит Рашәында усқан, егни аудадаң диасны ашыталара иөаназик. – Ус еиңде еиғыуп, сгәни иаҳа исырттыңчует...

– Сара сыйгәгы иаҳа исырттыңчует схала саныкоу... Схала сыйкоупгызы захъузени, саанаңә-ааҳәри баҳауеит, акрыстахызыар инабасхәалап... Егирахь зыңза быңда сиркеалазаларгы ақгыны иапсам... Иара усгыны бқапсаны быкоуп, есыуаха быңда иағхо иалагар, бхы набыздәйлмүрхәо, бымчыдаха ағыны баағнахап. Чак ҳаазгогы дұхаум, – иуамызт Арсоу.

Рашәында раңаак ималкыргы лтажымхеит: дыырғамтұауз иара изхон, ари азыхәәнгы агәамттра далагар ауан, уи ақгыны иапсамызт.

Атқы ағаахыны инеиуаны зны изыштылар, ҳаңааттәкьюит ҳәа иалагон ағыңызғы. Арсоу иөанирғылак, Рашәында иеилылкаауан уи уажәгы ахъақәа шимаз, аха иқалалакгыны лара дысзырғозар ҳәа иеширғысуа. Убри дазхәыцуан лара акраамта, аха илағылтуамызт.

Аңаа данагоз ықан Рашәында, иара дыңдаанза сыйқаарым, сыйқаоушәа қасталап, аха уеизгы сыйқаарым ҳәа атқы далағырфуа диан. Инахараны игоз хысыбыжықәақ ааигәхо ианалагалак, нахәни-ааҳәрахы илысуан. Убасқан акәын иаргыны, иага өңирцәа қатсаны диазаргыны, уаха лаңааиҳын шықаймтацизы анааиттыңдуа.

- Быңа, бара, быңа, уахъ акгыры қамлаζеит, - ихәон иара. - Иаха иңаз ауп уахагыры икоу, ақалақ иихыкәш идәиқәу шыуукы ирылахысует, шәғаашәхатәкъар ома шәзәагараны ҳаζоуп ҳәа имақаруазар акәхап. Еиқәмақаруа ами ишааниа, ҳапхъақа иңалаша Анцәа идыраит...

- Бзия қалаζом, иңалалакгыры, - аңәажәара дналагон ларгыры. - Арт еидымпсылар амуя еиғахеит, ҳаргыры арантәи уағы ҳаизалымгеит...

- Шәалаагоит рымхәеи, ианырхәа - ҳалыргоит. Уа ҳара иаҳзымхәициа икоу үүбышьома! Шыуукгыры алрымгақәеи уажә ааигәа. Ҳаргыры хара имгакәа ҳалыргоит. Уанза иңалаша ауп аус злуо...

- Иңалалакгыры, бзия қалаζом, - илхәац еиңалхәеит Рашәында.

- Ҳазшаз иғәапхар - абзиаг қалоит. Абзия базыпшызи, ибымбари абзия қамлозар. Цәгъамзар бзия иазыпшым аңғарақны днанагоит, ибымдыруеи... Аңғытәкъа қалараны иңазар, уажәраанзагыры иңалон. Еиңәажәарақәак ирөуп, рымхәеи, ақақны икүлеибагароуп. Ахыдара аанкылашъак арымтар қалома!

- Ахыдара аанкылашъа амаζам! - лхәеит Рашәында днақәытәен.

- Иамоуп, иама... Азә дхагахаргыры, егни дааникылароуп...

- Уи - ауаа рашәа адәи ианыкәу, аха ианаланагалаңалак? Абұар штырханаңа ахыдара иағағыланы иааныркылар қалоит, аха знық абұар аныштырх, ипсыда-инхада ҳәа ианааиғағыл, аусқәа цәгъоуп.

- Аусқәа цәгъоуп, - ихәеит Арсоу дналықәешақатханы, даатғылеит, нас, уахатәи ҳаңәагыры қылалеит ихәан, иажәа инацицеит: - Ақалақ иалтцыз рыхалалақ иалахысуга ианаатәа, аусқәа цәгъоуп ақны икоума, иңғызбоуп, аха бара абзия базхәыцла. Бара моя, сара ачымазағты ибзиоу акы сазхәыцлар сұтахуп... Ихақәхаз ахыхъ ҳагәқәагыры неитдажәы...

- Уи сара зынжагыры истахзам, - лхәеит Рашәында

даағыатқеңи-ғыншыны. – Сара иқаз абзияхъ схынхәйр стахуп... Иштабзиаз, Арсоу, ишпахазыназ аамта!

– Уи ус ихазыназар, иаҳватәи ақны ҳаанага зомызд. Иеемимызд иацтәи амшгы. Игәйфаган, ипстыхган...

– Аха пәтәзааракгы ҳаман. Иреигызы ҳара ҳаамта иацтәи амш ахъ инхеит, иага ҳәәргы. Уи иага иаамтацәгъязаргы... Ҳайлыхон, ҳайғыхон, ҳаизытрысуан, ҳақәибацалон, аха ҳанаизынхалак, насып ҳамамыз, уара, ҳара усқан?!

– Насып ҳаман... ҳағынасыпдақәан, – ихәеит Арсоу.

– Избан, ҳара усқан насып ҳаман! – инамалкит Рашиныда.

– Насып ҳаман, ишпахамамыз баргы саргы. Ҳара ҳаипштәкъя насып рыманы рхы рбон азәирфы, аха ажәған алғақ алышәшәо иалагахъан, Рашиныда, иара убасқангы. Насып ҳаман ҳазлатәарыз ҳаварағ ауаа ишакәым ианеиғаҳауз, шыук антаркуаз, рус ианаҳәәпшуз, ҳара змамыз ауаа көацланы ианрымаз. Бзия сзаарцалозма иара саргы...

– Иsgәалалаумыршәан... Сара абзия ауп исгәаласыршәаларц истаҳу.

– Убасқан, абзия угәалауршәаларц анутаху, ацәғыагы арахъ иаацәйртгәышоит уи иацын. Иабоуго уи, ушықәс ҳазынақәа бжызыху аамта, уи иацыз, ҳазмыртәоз, ҳазмыргылоз зегы? Ҳтыск ҳназағсраны ҳақоума, ҳашта ҳхыланы ҳөйинаххар?

– Сара иаҳзеиғыз амшқәа рәкни саанхойт сахьцалакгы, – лхәеит Рашиныда.

– Бара ус бәхгәышоуп, аха уа мацара нхаша бымазам, сыйхазына. Быззыпшәам акахы бнымәхнагоит...

Дагынымәхнагеит лара уажәы, лхахы иқамыз, лгәахы иқамыз, илхалырштхаз ҳтыск ахъ, илтәхжамқәашәоуп уи дышналаҳазгы. Даға еизаракгы мәғапыргахуеит, еибархәхәо ахәаахъ инаскьеит, хрыхъзаны ҳаргы ҳнарылагылоит, ихъжәатәизар ихъаажәоит, иаанкылатәизар иаанаҳқылоит анырхә, еиханы уаҳъ идәиқәлаз Арсоу иөырпимшүр имуит.

– Саргы сцоит, – лхәеит усқан Рашиныда. – Иаандысласыпхъаза, иаалилалацыпхъаза уара уа үкоуп...

- Сыңазароуп, уи азоуп сзығоугы. Сара сыблала избароуп, срылахәзароуп ахтысқәа зегъы. Изымбаз, исмаҳаз, сызлахәым аума ақъаад ахъ ииазго? Уи агәра ргарым уажәгъы уаштәнгъы...

- Ус ихәләйт ани шәғызагы... Ихъузуен... Жоресгъы!

- Жорес акәым аха, Жора!

- Уигъы сыблала зегъы збароуп ҳәа иғынеихан, аха Цандрыпшы ианеилала амашына дрызтәгомызт, рхәеит.

- Ус акәзаргы қалап, агәра згоит, аха усқан сара уақа сыйкамызт...

- Азә ххы пичеуент, ҳааззазеи, акы ҳаршует ҳәа джәацәо амашына ихы аатмырхәзәзакәа дааит Ақәанза...

- Саргыы ус қастдар ҳәа бшәаны, баасывагыларц акәхап...

- Ус акәзам, ус акәзам зынзагы... Саргыы зегъы сыбла иабар стахуп, слымча иаҳар стахуп... Уаф ихеимырштыша хтысқәами арт ахтысқәа зегъы...

Шақаф неихазеи усқан Цандрыпшықа, уа даеацъара икәмләцыз хтыск иазыпшызшәа. Аңсны зегъы иалсны, амрааташәарахътәи ахәа ақынза инеини, ажәлар ршъапы иқәыргыланы амитинг мәғапырғарц иақызызыз рапхъа шьюук гылан, рыштәхь даеа шьюуки. Ари итнаркъаз қалеит, ағырдагәра рымшит. Лахь иртар шықалоз шидыруазгыы, убрақатәи азеибафара днеини дналагыларц иғынеихеит Арсоуғы. «Жорес иеипш бөйрәпсны амашына бтатәазароуп, - ихәон уи амған, Рашәында дахыизнымылаз маңк ақара игәи иаланы. - Ҳара ҳтәкәа азә дрымпүтәпсир зтаху ауаагырылоуп уақа. Урт иртахуп ихәытқъарц зылшоз амца пшак наларсны, уи зынза еибадыркырц, ахара здыртцашазгырынақәа рықәкны иркын. Уажәы, арахь рәфанаарха, рнацәа зықәкызына инарыларкәаҳар ауеит... шьюук раҳы изсырхозеи, иара ҳаргыы убрахь инаҳаоит... Убри азакәын ағны бығазар зыстаххаз, аха бааит шыта, зегъы шытызхуа азыблара ҳаргыы ҳаштәнхып, ирыхъуа ҳаргыы иҳахып...»

Ас ихәон, аха еилаларак қалатқәкъап ҳәа дыңшымызт Арсоу. Иқәгылан ацәажәара иалагаанза. Иқәгыланы ацәажәара

иалагазгы нақынтаи иааз азә иакөйн. Нақынтаи дшаазгыы, ара еизаз аиҳарағык дырдыруазаарын, данаацәйрт, ихъз ҳәаны аибархәхәара иалагеит. Иара акраамта, иөеихарпс, урт рхымғапғашыя далаңшуа дғылан, иага шәзыхәхәозаргы шәылжәхәала, иаашетаххалакгы қашәтала, шәыиғын шәылкоуп, шәашташәыкәуп, ариадгылгышәара ишәтәүпхәа ихәарашәа. Ацәажәара даналага, дышнеишнеиуаз, иара убастәкъя ацәажәара далағеит уи. Арсоу уи даеаңырағыы дцәажәо иаҳаҳыан, жәохәымшәа рапхъя, Уарча, абақа қәйбаса изгаз рапхъя дғыланы. Ииҳаша ҳәаны далгаңза, дахцәыршьеит ргәахәзар акәхап, иғәыдлаз шьоукы дырпирганы, маҗалашәа ашътахъала ажәлар днарыдганы дыргеит. Ирылахысыз азәи иус дырххон иаҳыа уажәраанзагы.

Убри ағыза қалархәа даашәеит Арсоу арақагыы. Цас иқартцозшәа, нахъхи зөй ацә ахызхуаз дрыманы иааит арахъгы.

– Ихы акәамамиаратцәкъя итасыршәеит! – ихәеит Арсоу иапхъя иааини иаагылаз ахатца. Игәи шны дылкамыз, уи ұыарақ ағылашьыагы даақәымшәеит. Ара дғылоуп шүхәоз, днарылтәыр-аарылтәыруа, нахъхи ұыара даацәырцуан, нас дуаркалеиуа, амца иғатәаны арахъ иғааиҳон.

– Иаачхаи, уара, иаачхаи! – рхәон иғызыцәақәак. – Ирхәаша рхәаит зны, нас ҳаргыы ара ҳақами, ма акы ҳхәеп, ҳаҳәхәеп, ҳрытқаңынгы иқәаңцап, иамур. Макъана ус ақатцара азәгы ҳақәититтәуам... Ахара здыло ҳара ҳакымхароуп... Ачхара, ачхара!

Уи змагәышыадаз. Уаарылаңшыр, зегын жәыларап рәазырхиашәа иғылазшәа убон. Уи ара иаҳыымызт. Уи ыған рапхъяқа. Рапхъяқа иған иззыпшымыз зегын. Урт рышта узхыларызу уажәы, уалагар? Игагақәаха, еилаҳанто акы лбақәон уи дғыланы дахылыпшуз, еилыргашыак нарыйстап ҳәа уаҳы лөүінхлырхәөн, аха иаҳытәи амш лиаини арахъ дааннажыуан. Иаҳытәи еилыргатәын зны, атып иқәтдатәын.

Илгәалашәоит, амитинг ашыкымтаз, Ақәантәи инеит еиҳабацақәак, ар рыматәа зшәыз, ахаан илымбацыз шьоук

рыцны, аха урт иқаз рөаламырхөкөа аган ахь иаагылеит. Өзелархөшьагъ амамзар акәхарын ара иқаз ацәажәара. Азә иажәа даалгейт шүхәоз, егни дныңәпалон, иааңуоушьашаз апхъатәи ацәажәа фдааухаршты, убас еипшиқаз ажәақәакгы ифышишәен, абұльар үкәнізар, иаразнак уаахарын. Иааизгы, уа иеилагылазгы, ара иқазгы, иқамызгы зыңдәшәоз иара убри акәын – абұльар. Харамхәыцк уи данааха, агәзыз анаарылирга, нас иқалашаз уағы издыруамыз.

– Уара уаҳъ урыламлан, уаҳъ! – лхәон Рашиында. – Икоу арантәигыы иубартоуп. Азә газарак қайцар, рапхъатәи алаба уара ухы иаахоит, иазууазеи...

Рашиында илхәоз иаҳауан, иагынахауамызт Арсоу.

– Аа ҳаҳъылнагаз иаҳачхауаз! – ихәеит рыштыхъяшәа иғылаз азәи. – Иаҳъынкылатәи, ианынкылатәи изинаҳъылазтгы, аранза иаазомызт.

– Инрыымкылақәахъаз, уара, аха иримуит, умбо, – иааимеикит егни. – Арт нкылашы змоу ракәзам, Ҳазшаз иаанимкылозар...

– Ҳазшазгы иқайцаша идыруеит, аха ҳара ҳтәгъы қаҳътароуп!.. Изакәзызи, уара, ҳзарақәа кны ҳыланы ҳазрыхәағшуа! Еимырптәуп!

– Шәаангыл, уара, уа, шәаангыл! Ирхәо аашәшәирхай!

– Ирхәо смаҳаргы издыруеит, исахақәахъеит, – ихәеит ахатца. – Дағезныкгы сазызырғын сгәи зпзыжәозеи! Ҳадгыл хазына, ҳадгыл ҳәа рхы ықәыкшо ҳашта ишпақәгылазоу, уара, арт!..

Ачхара азәгъы имамызт – зөөртүнчшәа иғылазгы, зыбз зөөи изызтамкуазгы. Арсоу дыштықъаны дышцоз ақара либон Рашиында, аха иқаз иеениятәшшәа дғылан. Иқазшықәа лымдыруаз, иаацәгъарахар, иатәоугыы иатәамгыы ааихашты ифынеихар қалон. Уи хыдаран. Ихыдара ииаап ҳәа дықамызт.

Ацәажәарақәа анааныркыла, зөеидырғәғәлашшәа иеилагылаз ажәлар аазаза-мазеит. Амитинг мөапыргарц арахъ иааз ракәын урт. Ҳақа автобуси даеа машынақәаки ықан урт аазгаз. Ианааимбұрыжәа, рмашынақәа рахъ рөфанаарх,

раڭара рыцлазшәа убон. Ишыраңаағызгы, рыгәқәа ҭынчмызт урт. Иззыпшымыз ауаагы аңрыдеизала, ҳапсқәа ҳазрылгозар ҳәа иааццакит.

– Аңцәа иңшыуп, машәырда иеилгеит иахъакгы! – ләеент Рашәында.

Уи лажәақәа аараңашшәа, ишааниуз, адәө иңеланы ақыргызы иааскъахъан еиپш, ирылалах уара ддыр, иааилагъежыит.

– Шәыркәат, уара, шәыркәат! Амәа рышәт, ицааит!
– ибжы нарылаиргейт арахъынтә чынуағык. Уи иааиз дагыуағарылыхъәо дыକан.

Ачынуағ ииҳәаз иара изынхеит. Иааилагъежызы руғерызнымкылозшәа анырба, арахъ иғылазгы, ҳаңкәынцәа азәы иақәымк дақәдмүршәаант рхәан, инеижәибаңеит.

Илгәалашәоит ақәада зәашы автобус иңартцоз ахаңа, илаңаунит ахәса реилаттаабжықәа. Иабұйар ажәған ахъ ирханы, ақәкәаҳәа ағысаирихеит... Уи дызустаң аилкаара уадағын, аха Рашәында лгәы излаанагоз ала, уи ачынуаа ирыңцы иааз, ар рыматәа зшәыз дреиуан. Арахъынтәи инеиуағызы нақ иеилагъежыузгы ааикәннакит уи. Айлыттра акраамта иадхалеит, аха устыы еилитид атыхәтәаны. Ишәартаз, автобусқәа аақәгъежыны рымәа ианынанғыла, урт инарыштылеит зағера зәарххашшәа иғылаз ҹәынцәақәакгы. Урт зны автобусқәа инарапысшәа рәғынархеит, аха нас, ианынаскъа, рәааныркылан, ирыштығыланы амәа инанғылеит.

Амәған иңалаттәқьаз ашытахъшәоуп ианеитархәаз. Автобусқәа руакы, ашытахъшәа иааниуан, иатталаз уара еилкаа, ипхастаханы амәа иаанхалеит. Уи итәз рымедырпсит азныказы, аха аңкәынцәа анарықәша, ахәса рхы аатырхәхәаны ахуухүәа ашра иалагеит. Лад Арықтаа урт даарылибааит Хәырмеләзе Җыано ҳәа азәы. Җыанои иареи зны иеигәйлаңаң, иқәибакшақәаҳъан, иршо арахъ иааргоз аусқәа зегты ирылагылаз иақәын. Изынеиғампшүа ианықала ақәу, Җыано Къалашәыр аган иеадкылашшәа дыକан, есенои иеиғаҳауамызт, аха иааиғаҳаргы иааиқәырымкыкәа еиңыргашшәа рымамызт.

Цъано, автобус ихы аатирхәхәан, иаргы ара дшыкou ажара нииирдүрт анкъатәи игәйла. Уи иара инаңоз уара идыр, аха, часхәашәа адә иқәыз иакәмиз, ара сахыкou иғәи пнажәаант ихәазар акәхап, ихы қәацәза арахь иаакылирхәхәеит.

– Уара ара иуусхузеи, амзанра! – ибжы наиргейт Лад.

– Сара акы сағуп, аха уара ағъара ныжыны арахь уааззазеит?! – ихәеит Цъаногы.

– Ағъара уқәысцилап сара үеага уркны! – ихәан, иаразнак дааикәашәеит Лад. Зыңсы злышәшәашәа автобус иаатыңыз апхәис дналыцәхасны, ашырхәа Цъано иахъ иғынеихеит Лад. Ара өеи иазыпштәымызт. Арсоу, амашына дыфәткъан, Лад днаихынпашалашәа иуит, аха уи днаимптыңтәрааны Цъано икъинза днаңеит иаразнак. Ахәса шеибархәхәоз. Дизырхианы ддиргылазшәа, царта имамкәа автобус даатажеит зыбз зәры изызтамкыз. Уаҳа акы даазымхәыцзакәа, даамхъапшзакәа, ишилшоз дыкшеит Лад. Цъано иқышшә ҭаптәаны, ипынца ашъа кылыхәхәа, атәартакәа днарыбжъаҳайт.

– Абри акәын дзыршуаз, иоуит, – ихәан, иеаартынчшәа иғызыцәа днарыцлеит Лад. Абри иазыпшызышәа, автобусгы аус аадырун, Акәақа рхы рханы рұғынархеит зегъы.

Рашәында иара иахъа уажәраанзагы илхымпсаацшәа лбоит уи амш.

– Ибгәалашәома... – ихәоит Арсоу измыцәо атх иахъалаиу. Дшизызырфуа анибалак, ирхамшзахьюшәа икоу акы аацәыригоит. Уи иңсы ааиланаңтарашәа анибалак, иенадирхалоит. Игәкылтәагоу акы акәзар, иара иеаанимкыларгы, Рашәында даанылкылоит, даеаңъара днымфахылгоит, ргәи зыртынчша, рыңсы еивызгаша акахъы. Интәеит урт, рыңсы еивызгашәа икоугы. Апсеивгаразы урт псеивгагақәазаргы қалап, аха уажәи излажуу ажны дара убартгы раңаак ирнаалом, ирыхәом, уи мөу, ирпүрхагоушәа анырбогы убап. Узеигәыртъашаз уаҳытәо, иара ажынза унапы мнаزو уаныкәхалак, уи иаҳагы ипстыхахоит.

Ианбанцәо арт амшқәа, ианбалцуен ари аамта? Иалахеижътеи раңаак мтүашәа днаңхәыцир лтаххоит, аха

ирыхтнагахьоу зегъы анааидылкылалак, инымтәаζо акы акәушәа лбоит, иахытцуагы уамажә зегъы ылкоуп. Абзия акәхап иаразнак инаухъяны ицо, ацәгъа үыцза иаангылоит, ақыркы уташөоит, ахәаेра уалагоит.

Адәахъы андәлылхәаара итахуижъеи итцуазеи Арсоу, аха илшом. Зыбға птәаз амат еипш деикәатәниуа дықәхеит. Дхәазашәа абарта ақынза даннеилак, адәахъы андәылпшрагы дшацәшәо, ипсы ааивигазшәа ибоит. Аха уахъгы өеи ылкам, адәахъы. Иеибарыхәәо аатца ианавахо, ицәашхая амфакәа ианынарныло, ақамзаара итаххоит. Арақ мацара акәымкәа, дахъагалакгы ақамзаара даҳәо даакәхоит. Иабыкәшь уажәы, арантә уқәыргаргы, уахъниуа ахъкашырроу? Аплакъ уангылоушәа, адгыыл утблаауеит, бла иамбо акы уажәы-ушаштан агәараҳәа инықәхеауеит. Ҳақәнагеит зәаазхаз, ихалгеит уахатәи атҳ ҳалагәаны ҳәа шақантә даақәтәахъоузен! Ихъаа акәхап изхароу, хататас ихы изымфапымго далагеит даазқәылаз. Уажәраанза Рашәйнда лгәы ааиргәғәарц акы ихәақөон, аха игәы атға птәазаз акәхап, ипсы изтымкаауа атуан дахъатапшуа, Рашәйнда лгәы аазыргәғәаша акы ааизымхәаజеит.

Лара лычелырхатцарц дағғәышъоуп, данақәшәа. Аћәарамә аалго далагеит ахъта рцәа иантанацала. Ауаарашәа ианыкәз изыдеырбалоз ауаңыаң инталыпсо афархықәагырырыпсы аарыланатоит, ағны хышәашәа псы пхак аағнанатоит. «Бара бакәымзар иагарааны сыйсхъазаарын, – ихәоит уи атуан датцаңшуа дахъиқәиоу. – Амца аپхара акәым, чахык ааганы исызтодаз!» Пшыапқа икыдхалаз иаҳашъя, акәкәыхәа лгәы дқыдхо лыгыруа дидтәалазар акәхап. Уи алахъыцәгъя, уаҳа акгы зәәымыз лакәын акәымзар, дагъабалтахыз убри ағыруа. Мышкы шыбыжъанза лашарак аалимырбазакәа рыхшара ирызхайт. Аңцәа ицьшъоуп урт уажәы ара иахъиկам акәымзар, днарыдыпсыла дцион. Абұдар ддиркыргы амуаз? Иамуаз акәым, уеизгъы-уеизгъы иддыркуан. Алыцәха реиңш ақалақ иалоу иааганы иарыддыргылар, убри дахыпсааны мацарагы дымпсуз агәақцәгъя. Абұдар идиркырц ртаххазаргы ћалап

лхатқагы, аха уи илшарымызт, ичымазарақәагы ииаини дыңан аибашъра аламталаз. Иңалаз азмырхакәа, рххатәйс длымазар акәхап уигыы. Иеибарххо, инеиваҳаяа ишааниуа зығнқәа ирхугы. Дара реипш. Рашәында лгәи дааҭауазырт, Арсоу иаҳаяа акы налхәақәар лҭаххейт, аха лୋаанылкылеит. «Иара дышықоу иара изхойт, саргыы инаизацыстахуама!» - лхәеит лара. Иңәригэз инацырғызышәа ак лымхәозар, ихъаа хъаа ацылаттаран дыбыу маңыз, убри ахъаа үзара акала илзеиқәыртәозар ҳәа дивагъежуеите!

- Сара хъаас сқаумтсан, қәарамәк ааидыскылоит, - лхәеит ашара адәы иаақәымлацқәа адәахыы лୋаныналха.

- Акәрахы?! Ас шаанза?! - илхәаз ааитахымхеит Арсоу.

- Адәы иаақәлахъеит ашара. Жәаңғыы уажәааноуп санзаз. Ауаа мачфзоуп адәахыы. Уаф дыбымзаргы ауеит.

- Атх ииалаз амееиқәа... - иажәа наимыгжет Арсоу.

- Урт сара сааигәара иааниуам... Зөйрхәан ақәара иавоу тәкәажәык дызтыхыда, илызхъапшуда!

- Атакәажә! Зцәа итыпхаааяа игылуу атакәажә! - ихәеит Арсоу даалзыгәдуны.

- Сцәа стыпхаауагы сабақоу, ҳазлахаз сыйшшәы сыйнақъахъеитеи! - инамалкит Рашәында. - Скасыжә схы итәрпәнүү, сеихыыжәеикәыжә сахынеиуа дхагоуп ҳәа ада исзырхәараны икоузеи! Зхы атып ақны икоу, асеиңшха, дыхрааразрааая ақәара дықәлома! Сұышашәа акәын жәаңғыы хацәақәак гыланы ишсыхъапшуда.

Ахацәа ахълыхъапшуда ааицәымыгхеит Арсоу.

- Урт шыйхъапшуда анызба, иааспышхашәоз зегъы реизыкәшәара салагеит, амца иақәутцашазгыы иақәумтцашазгыы. Схы саафаханы, ажәфан сөфәтцаңшыны, силахь-сыңыымшы ааззатәуан. Зылпха ҳауша игәи иахәашаз ажәақәагы схәон.

- Иахауш? - даапышшәирчашәа ииут Арсоу.

- Иахаит, иахаит! - лхәеит Рашәында иаразнак. - Уи иимбо, имахаа ҳәа акгыы ықаңам. Хрыцхашыоит, ҳаишатоит, ҳагьеиқәирхап ҳәа сыйкоуп... Ҳаҳъча, ҳаиқәырх,

зхышыаргэытца сакөыхшоу! – лхәан, лыхгы өыштылхит Рашәйнда.

– Бзықәшәаз ауп, быхәмарла бахьнеиуа, быхәмарла...

– Ари сара атыхәтәантәи сроль ауп, – лхәеит Рашәйнда.

– Избан иара атыхәтәантәи. Ари бара бролькәа руак ауп...

– Итыхәтәантәизаргы ауеит. Убри ажнытә ибзианы ихәмартәуп. Иаасыхәмархью аролькәа зегъы иреиғыны, – лхәеит Рашәйнда.

– Бара ибыхәмархью аролькәа ари зреиғхарым, – нацитет Арсоу. – Асценағны деңтаацәрыттроуп апринцесса...

Лыхъз игәламшәакәа даағахеит. Апринцесса проль егырт аролькәа изрыликаауз издыруамызт, аха устгы ирыликаауан. Есыуаха дцаны дахәапшуан. Уамашәа илбон игәи ахъақәпымдәз.

– Апринцесса Еболи дабағагәышшоу! Уи ауаа дырхаштхеит шыта, – лхәеит Рашәйнда лгәи иаалырсны, апринцесса лыхъзгы ааигәаларшәаны.

– Ара дыкоуп... Ара бғылами!

– Ара игылу дәкәажәуп. Сара атакәажә лроль иаҳагы иснаалозаргы қалап.

– Бара бролькәа зегъы бара ибтәын, даеаζәи илыдугалар қалазомызт.

– Избан иара даеаζәи илыдугалар зықамлоз! Иқамлоз урт аролькәа ишабалак рыхәмара акәын. Ари срольгы ишабалак сыйхәмарыр, сыгера рғазом. Зегъ сыйтың қалоит...

Уи даацәшәахит Арсоу.

– Сара истәуп, умшәан, уи сара егырт сролькәа иреиғынгы инасыгзоит. Уаҳа ңсыхәагы сымазам. Издыруа сырғаҳаргы, ахаан үзара срымбацшәа сөүіктәстоит. Исзымдыруа раастагы ишәартоуп урт, издыруа.

Рашәйнда ашә ажынза днеиуан еиңш даахынхәйт, Арсоу акы наиалхәақәарц лтаххеит, аха нас, даеа цәажәарап аәалагалара шатахымыз, иагъшаамтамыз еилкааны, ңшыала ашә аартны иныдылтцеит.

– Бақәшәеит, гәышшы... Бекәышшы! – налхыигзеит.

Рашәында амардуан дылбауан лыбжы мыйгазакәа, лып-сып, алагағаратқәйкәгы даңашәаны, лееихарпсны. Шәык аатызшәа абжы анаага, даатғилеит, лыштахъка дынхъапшил, аха уи лгәс дажъазар акәхарын, уахъ акгы шықамыз еилкааны, дталаны тақа ләйналхеит.

Амшын ақынза рацәак бжъамызт, аха ағни иареи ирыбжъазгы аалцәымығхеит. Ақәарақынза дызнеир, настәи иаха имариан: лкасы лхы итарданы, лөөрхәаны афархымархъ аизгара далағон. Иеизылгоз үзара иштәлтөн, даеацъара иштәлтөн, уажәс исзымгаргы, нашәа саинны изгап, иахъа акәымзаргы, уатәс зны исыхәап, сус иаха иармирап ҳәа. Амшын изааигәацәаны иеизылгаз азы ианылцәага, арахъ иааскъаганы иштәлтәқеит. Аха иара убригы шьоукы илцәыргахъан. Амшын хытны аранза ишымааскъаз ақара еилылкааит. Лара леипш игәақуа ақәара иаавало даеа шьоукгы ықами, урт ирзеизылгагәышеит. Ирзеизылгазааит, лара еита еизылгартә дықан, излымшоз шьоукы ақәара иавазаргы қамлоз, дырныхәарын, амшын ас еиқәыркәәпнү ишырзеиқәнамтаз шпарзейлимкаарыз.

Ләқәарамәф лцәызгаз ҳәа дзызхәыцуаз азәгъы диқәымшәеит ара, уажәгъы уаштәнгы. Урт аеныштыбжъон иаақәлалозар акәхарын арахъ, лара леипш шаанза игыланы идәықәлозма. Шаанза дабамгылоз, ағни ионахаз ахъшәашәара, үзара ҧхар-рак шыжыннат ионатданы идәйлумгозар, иахъазны адәахъы адәйлтхә қамларгы ауан. Иаҳарак уахынла акәын ақалақ ианалахысуаз, аха өынлагы ҭынчрамызт арақа. Ушыпшыз иеижәибатца үзара идәықәлон, ақалақ зегъы еиларзызә Гәымыстақа инаскъон. Уахыннтә иаафуан ахысыбжъқәа. Чахык ағшаара әтәхны ақалақ иаалалазгы, ихъапш-кәапшуан, иғәытқәа-псытқәхәа рығоныбықәа рахъ рәаархон.

Иахъазы макъана ҭынчран. Ақалақ агәахъшәа, итегель нақ инахараны итахәаеза иаафуаз абжықәа зегъы үзарак еилаланы, арахъ акәымкәа, нақ инаскъозшәа угәс иунатон. Днаскъон иара ларгы нақ, лгәс ззыбылцәоз ани ахыбрахъ. Уи ақны уназаанза иқәрыблааз ахыбра иахъыз иаргы иахъыр

хәа дшәо далагеит. Лхағы иаалгаргы лتاҳымыз лара уи, аха, иқаларц иалагар, аибашъраха иқамло хәа акрықазма арақа!

Дахыпсаарашәа лбеит арахътәи ахыбра ықәыштышәа ианырга.Лгәи лылағырзи еилағә, днеини уи архъаданаагыла, акважыхәа иаамалтәеит азнык азы, нас, ләаиқәылгәан, днағсны ләйналхеит. Дахъцоз, лхы ахълырхаз лхатагы илзымдырзо. Аранза данааилак, даахатқаины, амфаду аган ләатаны, ағнқәа ртызқәа дрыдығәшәлашәа ачатиртах ләйналхон.

Амегғы мөйин, аха ачагы шрымамыз дназхәыцит уажәы. Чакгы пшааны, лымғы датталаны дзымцарапшәа лбеит. Пхарак ағны инйылзығонаңар, нас ачагы дашьталарын. Дарбан уажәы, шаанза, ачатиртахъ инеиуаз, лара лыдагы. Амра ғашлахъан ауп, иғәлтажъан, ача ааргозаргы ианааргоз. Ианаарымгоз акәын арыцхара анықаз: иахъа ача қала зом хәа рархәаргы, ауаа еимпуамызт: ус рәеит аха, издыруада, Аңцәа дырзылпханы, уеизгы ача рыманы иаакылсыр. Үсқан үеакәумыршәар, нас уаңтәи уақәтәи гроуп, уаңдә иқало иахъа издыруада!

Дышытракәланы ләаалхар лтаххеит, аха зыблакәа ҭырхаха арахъ иаапшуаз ахыбра дааннакылеит. Аблакәа ахатәкъязшәа лбеит лара дзапырымтүа данаадхала. Уи алархъ еиқәын, лыкәша-мыкәша лылапш аазықәшәлақгыры ылахъ шеиқәыз еипш. Аха нақ, ағнуңқа, bla иамбоз иаңтәи ныҳәак мәғапысуан. Ныҳәан уи уа дықәпраауа асцена данықәыз. Абасқак зхытцуаз анапеинкъабжықәа шаағыц иаағуа иалагеит. Уи дағнылбааит Арсоу ихатагы.

Уи уаҳы инеира зызықыз данаазхәыц, лгәы аағәандахеит, дааигәырткеит. Ифытракшәа ииқыз апапка азбахә макъана ицәйрримгаңызт, иаргы, иитәымыз акы мағалашәа ирыдигалозшәа, даңбылхашынды ирцәйтәахырц итахын. Дара ирзааигаз акәын, арахъ ирцәйтәахырц дағын.

- Уаах арахъ, уаах, - лхәеит Ахкәажә дааччан, - иаҳцәйтуңқаахырц уалагаргы, шытә изакәу еилымкаакәа ухаштзом...

Амина-Аққәажә лнапы рхханы илкын. Арсоу ипапка наганы арежиссиор иналирkit.

– Агәағъра умамшәа збоит, Арсоу, уи ари аус ақны уасы ихәазом, – лхәеит Аққәажә. – Хаала иамуазаргы мчыла ҳәа уәааумхар, умахәар иатқагыланы арахъ уаазго уаф дұқалазом. Уара умацара уакәу ғүвшома арахъ амәа икәу? Урт пытәуык ықоуп, Анцәа икәнитә. Иқоуп зөеиқәырпшыхаа, уара уеипш, аатра иавагылоу, аха иқоуп нқылашыа змамгы – ашә аауртаанза зөзығанызыжыу, иумыхәо ухәарашәа збо. Ҳаззыңшу, зегъ реиҳа иҳахәо зган иавакны игылоу уара уакәзар?

– Акрыздыруоу, – ихәеит Арсоу.

Акридыруан уи усқан. Иидыруаз зегъы иҳадырштырц дырхәхәа дылкыдыркъанаңза. Дықан уи ус акраамтагы, иидыруаз зегъы иҳаштша, иара иара иакәзамкәа. Ифаргацааны иаалыркъаны иқәрыкшаз итәы қәғъазар акәхап, ихы атып ақны имааизарашәа ибейт. Ианааи, иөанааиртъинч, адунеи даеекалаза днықәыпшил. Иқалап ус атажызаргы ари апстазаарақны – улықәрыкша-ғықәрыкшақәар. Уаанза иумбаңыз унарылапшуюйт уара усқан, излақатқәйбуо аилкаара уалагоит, узныз амфахәаста, уажәраанза ушцоз еиңш уаныланы үөйноухар, уарқалазаргы шауа еилукааует, амфаду ахъ укылызгаша даеа мәғахәастақәак унарынгылоит. Ашътахъшоуп уанааигәрытъогы уахълықәрыкша-ғықәрыкшақәаз.

Үеилызкаауа ауағы икәнзә унанагарц азы, акырцьара умфахытцроуп, ихәон Арсоу, уззыңшымыз гәашәкәак аа-уртыроуп. Иузыңшымыз шыуукгы унарыдтәалароуп. Урт уара иуғызыцәахар ауеит, иуғызыцәамхаргы ауеит, аха уахърыднагалаз, уахърыдтәалаз, уахърыдгылаз мәғ-қәттагахоит.

Рашәында лыпшဇара ауп иара зегъ рапхъаза иғәеитаз. Игәоумтаргы ауамызт уи. Уи апшဇара иштнампаауз, иханамырпшуаз дарбаныз! Иаанимымырпшырц итаххеит иаргы ишхәаданаақәнаргъежъ, аха ушхәа уаақәзырғъежъыз злаунумрыпшрыз! Апшဇара ахшығы анацу, дунеи ғыңк

анузаанартуа, азыжъ еипш уи аеналажъра уаназхиоу, уапхъа иғылоу итегъ леилкаара утаххойт. Апшза газак лакәзар, лацәажәара азхойт: иага лычелыркәышырц далагаргъы, лыхшығ апхъа иага лыпшзара лыманы дааскъаргъы, дзыэтцаауен иқалтço атаккәеи рыла иаразнак еилукаауент уи «дзылыху». «Ажәак-фажәак рыда лымхәазаргъы, иага дыпшзазаргъы, дахынзагазоу еилыскаауент», - иҳөон уи, дзызхъадырпшырц иртахыз атыпхәацәа рахъ ихы анынкыдырталак. Ари иаразнак еилызкаауаз атыпхәацәагъы ықамыз, рацәак рыеиддышрхаломызт, иаазгаз апша иаашьтнаңааaszәа, акы инаиырнағон.

Рашәынде иареи аайдхалеит, еипыртшъа рымамкәа, излацәажәоз нтәара ақәымкәа. Атеатр афоне ақны итәаны ацәажәара иалагеит зны ахқәажәи иареи. Зызхара имцәажәацыз, зыгетышақәа зыздырымгациз азә лакәны дибейт уи ахқәажә. Амина илдыруаз даара ирацәан, уи ззеиталхәашаз азә ипшаара дашьтазшәа, дшааниуаз, Арсоу данаалпыхъашәа, иаргы уи датәнатәйизшәа анылба, абас иеидтәаланы акырынтә еицәажәахъязшәа, лгәи аартзаны лажәа налыгzon. Ус лзыркәтцөз лара лхатагы цыза илзеликкаауамызт. Уи анеильлкаа, лышта дхыланы дазхәыциуа ләанаалха, аамта рацәаны ицахъан, ларгы дзыгхахъаз ықан. Аха уи даға қоюрыхын, ианалацәажәатәугъы уажә акәымзар акәхап.

Рашәында лыпсы зығнахахъаз ахыбрахъ дшыпшуаз, уи иахыкәешашәа рәфаархеит ар рыматәа зшәыз, бүарьла еиқәеных иқаз пытфык. Даашәеит. Урт шиашоу арахъ, ақәрахъы иааузшәа лгәи иаалнатеит, аха, Анцәа иқнитә, атеатр иахъаахыкәешаз иаатылашәа рун, рыштыбжыгъы аадырцәгьеит, - акы рзейимакыразар акәхарын, нас, иаанбарғәбзыгъу, арахъ имаанкәа, иаахатәини асқыала шықаз рәғынархеит.

Аминеи Арсоуи ахтәаз итәазшәа даақалеит, дааилыпсааит.

Иаалцәымытхеит уи усқангы, дагъаалиыпсааазаргъы қалап ишенидтәалаз данаарыхтыгәла.

– Аа, Рашәында, аранза бааи, аранза! – лыбжы аалыргеит Ахқәажә.

Рашәында даатғылеит, иаалцәымығхеит, иахъакәым үзара дрыхтыгәлазшәа даақалеит. Амина илхәазгы лаҳайт, аха уи агәхъаа мұқықәа, апсышәак нараҳәаны тақа длалбаарц иақәылкит, аха ахқәажә лыбжы аалыргеит даөазныкгыбы:

– Бааскъа арахъ, бааҳадтәал... Сара егьсурым, аха ҳасас бнаиағсны бымцан...

Рашәында ари даағанаҳәеит.

– Дсасынгы дсасым Арсоу, – лхәеит Амина, Рашәында дааини, апсәә ааибылхәаны ианааибартәақәа. – Ари ҳара хавторцәа дреиуоуп иахъарнахысты... Иқалап идрама бағырпхәысны баацәыртцыргы... Иқалап... Иқаларц иалагар, ус иага қалап, бааизызырыф...

Амина илхәашаз лхәаҳъаaszәа даатәеит. Арсоу иажәа наигзон.

Рашәында уажә илгәалашәом усқан уи дызлацәажәоз зегъы, аха илгәалашәо, ахаангыы илхаштраны иқам: Арсоу аилычча ззырхәоз иақәын, уаақәымтүзакәа узызырғуазаргы иуеихәашаз иман – уи гәйіптәағамкәа, уи хытқыагамкәа, уара уажәраанза уззымхәыцзацыз арахъ иаацәырго, иаа-рмарианы зегъы уеилыркаауа, дызлацәажәоз иара ихата даөазныкгы цқыа дазхәыцырц итәхны. Ус дынхеит иара иахъа уажәраанзагы. Аха усқан, рапхъаңа акәны абас дизааигәаны иацәажәара дәналага, дыззымхәыцзақәацызгы дырзырхәыцуа иғанааиха, абри ауағ иааигәара ақазаара насыпзар қалап ҳәа акәу акы лхы иааҭашәеит. Дааргәирғеит, дааршәеит, дааруалыуашеит лара уи.

– Сара рацәак сынхом, исзыпшуп, сааниеит, шәааицәажәала, – лхәеит ишнеиуаз Амина. – Ахәатәы рацәа имоуп ҳасас. Акрыздыруа иами ахәатәы рацәагы змоу? – лхәан даапышәырчкеит.

– Ахәатәы рацәа змоудғазазаргы ауеит, – ныбжыаиргылеит Арсоу.

- Ағаңа изыңзырғыха змоу ара азәгъы ҳақаңам, -
дептааччеит Ахкәажә.

Арсоу Рашәындеи анаандхала, ражәақәа ааипхъбеит,
Ахкәажә лықамзаара иаразнак иаарныпшызшәа рбеит, аха
нас, аатыгаларак қамтакәа, Арсоу Рашәында ихы налықәникит:

- Ихабхәозеи, нас, апринцесса... Еболи... Сымғашьозар...
Апринцесса Еболи бакәмыйз бара?

Рашәында ари ааңылшьеит, дааршанхеит.

- Апринцесса?! Уара уи дызлаугәлалашәазеи уажәы?

- Лгәламышәашьас икоузеи уи апринцесса даини сапхъа
даатәазар уажәы? Уи бара бами, Ахкәажә?..

- Ахкәажә ҳәа заххәо Амина лоуп. Лара азәзатәык лоуп
уи знаалогыы.

- Уи баргыы ибнаалоит.

- Мап, ари ахыбра ағынүүтка ахкәажәс ипхъазоу Амина
затәык лоуп.

- Сара даеаңәгъы дахкәажәны дызбар зықамлозеи? -
Арсоу илаңш Рашәында иналықәиргәтәеит.

Рашәында илхәара лзыымдыруашәа даанхеит азныказ.

- Ахкәажә ҳалкәетцып, нас, ҳаисасып апринцесса лахъ...
Ихалхәарызеиш апринцесса иахъа?

- Апринцесса иаңтәи ақны даанхеит. Иаң илхәаз иахъа
илхәазшәа икоуп, уи арғыцира атахзам.

- Рөғыцира зтахым акгыы ықамзар қалап ари аңтазаарақны,
- ихәеит Арсоу. - Апринцесса проль шрольу иаанхоит, аха
үсқан аахыс ҳара иаҳтәугъы акы адхамхәалақәои... Уи ауп
сара сизлаңаңәжәо...

- Иага адаххәаларгыы, иагарыла ихарғыцирыгы, үсқан
икәз ауп иахъагы икоу.

- Үс анакәха, ҳара Испаниатәи ахәынҭқар Филипп иаҳтынра
ҳафнахеит. Ҳалагылазазар акәхеит уақатәи аилағеилас,
ахәынҭқарра аинквизитор ду иажәақәа ҳарзыңырғуа? Уи
устәдәкәа акәхару? Ҳиаңцаарыма ахәынҭқар иқъахиа Доминго?
Хрыдхалаңаңәазар апринц дон Карлоси амаркиз де Позаи?

- Ари ұашшахәеп! - лхәеит Рашәында.

– Иңшыахәуп, итрагедиоуп, уи ауп изаҳамыштуагы. Иац иқалаз акеипш ҳалацәажәоит...

– Уи акәзам сара иңасшо... Сара иңасшо... Иабоудыреи уара арт афырхацә зегъы? Апринцесса илыхъзтәкъоугы угәлашәо...

– Иухоумырштырц иутаххаз зегъы угәлашәоит, – ихәеит Арсоу, дааччан.

– Сара исхаштырц егьсыгзам. Сара сакәын апринцесса ролъ ихәмаруаз, аха иара саргыы, – уи аахыс маңғызы тұуама, – исхаштырц егьсыгзам...

– Ушәа бәгәи ибнатеит, бажьеит. Бара акымзарак бхаштран бығазам.

– Уара ус угәры изаанагазеи?

– Сара уи агәра ғаны сықоуп.

– Ари үңашыхәуп! Иузыргазеи уи уара агәра?

– Бара! – ихәеит Арсоу днақәығәнаны. – Бара агәра сбыргеит нахъхы үңара, Испания, иқалаз ахтысқә адуней бақәлахаргыы ишыбхамыштуа?

– Изла?

– Быхәмаррала, – ихәеит Арсоу. – Сара ара маңара сахәампшит быхәмарра. Сара Москватәи быхәапшәағыы срылатәан...

– Ишпа, уара усқан уақа уқазма?! – иаалзымбатәбараҳеит Рашәында.

– Сықан, изнықымкәағыы сбыхәапшит. Иаақымтұзакәа знапы бзеиниизкъоз срылагылан.

– Абри ахатца сеилеигойт сара уаха! – лхәеит Рашәында, илхәөз залхәөз ара дағағзәгъы дықазшәа дынхъапшын. – Сышыта ухижътеи акраатцуазаапеи уара?

– Бәгәи ишпанағоз! Сара уи ақны маңарагы саанымғылағеит. Ақырынтә, ақырүңара сықан уа, бара бахыықаз...

– Избан? – дамхатсааит днаипығлан.

– Избан бхәоу? Анцәа-аяа иахъагы ишысзымдыруа, аха издыруа агәра ғаны сықоуп: бара бахыықаз иқан... ақазара. Сара ақазара бзия избоит. Ҳара иаҳтәны, иагъказара дуны

ианызба, иахънеилакгы саргысы сыйказар стаххеит. Иара саргысы убри үзүара акала садгылар стаххеит, сгэы итхоз акы алацәйрзгарц стаххеит. Хыпхъазара рымамызт сара сзыпхъоз апиесақәа, адрамақәа, атрагедиақәа. Изымғыз үбышьо трагедиақгыс.

- Атрагедиа?! – иаафьальшеит Рашәында.

- Уи зөйт сара схазы. Амала – истахны, акы иапсаңдәкьюоп ҳәа агәра ганы. Узәйизаалакгыс иутахны, ухы ақәтданы, упсы ақәтданы уағызар ами. Акахыы икылызгашәа збон акраамта, аха аңырыгара сзымгәағыт. Интаршәынгыс истәхеит. Ашытажы, акраамта анты, ицәйрганы сапхъя ианаақәыиста, иаразнак иеильискаант уи уағы исмырбар еиха ишеиғыз.

- Үццакцәазар? Уиашамзар?

- Икәлап ус акәзаргыс, аха уара угәры зызтам даеаәзәы иуызидгалом, ихазыношәа даеаәзәы ибарты. Амала, усқан иеильискаант сара абри аус сапыртыңдәкъаны ацара шсылымшоз. Убри ауп сара арахь сыйқызгалаз.

- Ус анакәха, Шеңспиргы Шеңспир иоуп, Шиллергы Шиллер иоуп, аха ҳара иаағыз атрагедиағы ҳамоуп!?

- Мап, уи атрагедиа снаханы иахънықәыистаң иаанхеит. Ипжәаны инкасыйпсаргыс ауан, аха устәкъя қасымтцеит: скъаадқәа ирылазаант макъана, уағы иптихагам, сара испырхагахо салагар – амца иахәхоит ауп.

- Убри ҳауҗәарц азоума арахь узаақәлаз, нас?

- Мап, сара арахь саақәызгалаз даеа ғымтоуп – драмоуп. Ахқәажә илдыруеит уи. Лыгәгъы азтоуп.

- Уара? – дтцаант Рашәында иаразнак.

- Сара сгэы азтамызтгыс арахь сыйқәлозма!.. Уи акәу үбысшыоит ара аус злоу, сара сгэы акъазтоу. Егъирт зегъы ргәс азтамлааит, дхъапшынгыс дахәампшааит Амина. Уи сара хъаас исоуам. Сара сгэы азтами, иарбан уи еиҳау, сара сзықәгәытша!.. Адуней иацәдышын икәз шақа ғымта аамта иархынхәхъоузен! Газарахап, аха уи иагарааны итәахны иадтәаларгыс, аамта ицәйрнамагар аузом.

- Судашыщуеит! – лхәеит Рашәында.

- Иззы? – илхәарц илтәхыз изеилымкааит.
- Уус абасқак угәры ахъазтоу азы... Сүс сгәры азтамкәа асцена изықәымло соуп саргыры. Издыруеит сыйхәмарра ансықәмандашалахаз, иансықәмандашалахаз. Иахъя сыйхәмаруа уатәры сзымыхәмарыр қалоит, иахъя сгәры шытыхны сыйкызы, уатәры анапқәа аасытнахыр ауеит. Усқан схыысхаоит, иацы иҳаракны исказ иахъя асцена инықәшүүа сөйненчар қалоит. Сөашъар стахым сара усқан – иштәптаатээз аныштыспаазгы, иансымптыңфырыйгы. Абри ззеилымкааиз...
- Сейгәирғьоит ҳхәицишъяқәа ахъеиқәшәаз, хырхартак ахърымоу.
- Мың схәар стахым ҳәа ауп исхәо сүс ажыны.
- Мың Анцәа иҳаумырхәан! – иҳәеит Арсоугы. – Амц ҳәаны аиаша ахъзданы иназго уаа рыйцақәоуп.
- Дара пытәвүккүү ыкоеупеи...
- Пытәвүк аума, аиҳарафык ыкөушәа збоит зны-зынла. Угәры пызжәо: рымџ шымцу дара рхатақәагыры ишырдыруагъ, аиаша ахъзданы ианудыргалалак, уадгылар ртажхойт. Уи агәра гатәкъаны ишыкко удыруазар, иагъранаужкып, аха уара ургазара ианалагалак, ачхара цәгъоуп... Сара исцәицәгъоуп...
- Иззымирада? – лхәеит Рашәында.
- Иззымириақәоугы ыкөуп, зынза иззымириақәоу. Акажны ирыхәөшәа рбар, иааштәданы ирыманы речи нархойт, дара рацәак зыгера рымго, мамзаргыры зынза зыгера рымго егъырт агәра ддиргәрц иалагоит. Абри афыза ассир ббахъоу, баниахъоу бара!?
- Избахъеит, сагъаниахъеит, иагараангы... Иара адунеи ҳәа иккоу риашаша амамшәа збоит зны-зынла. Ариашара иафуижүтөи итцуазеи...
- Адунеи ааршазар аахыс...
- Убри ами аитахәатәгъы. Адунеи ааршазар аахыс цәгъеи бзиине, мци табырги еибарбылгъо иааует, акажны изкылымсит.
- Икылсррангы икәзам! – иҳәеит Арсоу. – Зегъы акажны иааибагар рхәоу еиқәышәаны иаандтәалар – апстазаарагы аангылоит.

- Ус акәзаргы қалап.

- Иқалап акәым, апринцесса, ус акәгәышоуп ишы-ћатәкью... Амала, ишүіказаалакгы, зегъ акоуп, ауасы иааишья иааишьюоп: дызғөу аус ду акахы икылигарашәа ибоит, игәы кажыны даатәаңагәышом.

«Уиашан Арсоу уара усқан, – ләһөон уажәи Рашәйнда.

- Ауасы игәы кажыны даатәар қалаzом. Умбо сыйғу: псымыштыгак сыйшашауеит ҳәа стәкәажәха сөйкәтәнди ақалақ салоуп, хуадақәа ҳнарығышаа ҳамцарц азы ақәарамғ еизызгоит. Сөйсмырпсыр адада псыхәа ахыыкам сыйесирпсүеит, уатқәйзны сеңтаацәыртырц азы. Учымазара уиааир ҳәа сшәоит. Убри усзаңғар, акы усзаңғар... Ауа ҳавыршыаауа, иҳавпсаауа иалагеит. Сшәоит. Сықәгыланы ақауыкәүхәа сыйхәар стажхалоит, уара иуасхәом аха. Изахауда, ус газарак қасттаргы. Уажараанза шәыпс ҳәыңқәа шәфөйтракны абра шәцәытқақъауманы ҳәа, ҳаацәытцыршәаны, атысхә еипш илеиуа ари азыхәашь ҳанхдыршәоит. Нас ипшаауа иҳаштазааит... Иҳаштәларанғы иқада асеипшха! Ҳара ҳхы ҳахәароуп, ҳдағыхаргы, ҳматхаргы ҳназароуп уанза...»

«Уанза» ҳәа дызғыз ахыынзахараз лыздыруамызт. Уи ҳараңаахар, еизлыркәөз лымчәа лзымхар, ани ргәылапхәыс леипш амардуан даағахар ҳәа дшәон. Раңаакгы тұуамызт уи, лара леипш, лөырғашашәа, лара дызларыңаң лзымхозшәа, зынза лыңерыңхатәшәа ақалақ даналаз. Анышә итказаргы иахъа рөы интарқақоз ак лымамкәа ағныға даауамызт. Аха дызтаз абри арыңхара, абри ағәырға убриақара даржыакцеит, илығнархеит, лыңсың тнахырц егъагымызт. Лара длыштыцилашәа дыңкан, аха паса-пасашәа дыздыруаз азә даалғаҳар, дызымдырзаргы қаларын. Днеңкәкычы, днеңкәаҳа дышпааеи пхәыс қадың!

Иұдыруеи, нас, ауасы изыпшу? Илылымшар ларгы уаҳа? Ағәылапхәыс леипш амардуан даағахар? Ақәара дшавоу лгәи аанғыларгы амуеи... Угәи нызқылаша адада акагы дзазымхәицит лара усгы. Абзия дзазхәицир, мачқ ақара

ишаалыңғашаң лұрыуан ақнитә, дахьагалакъы, даахынхәны, лааигә айқамыз, аха усгы ибзиаз акы дазхәйциуан. Уи ауп дназгаз Арсоуи лареи зны иаҳьеидтәалаз афоиे ақны.

– Амина акы иапсоушә лбар, сөйнекажыны слыхәоит хадара злоу ароль бара ибылтарц... Аңың атла иқәцаланы ахә шың сиғызоуп уажәы, аха ибдүруазеи акы иапсахаргы...

– Акы иапсаны уара иумбои? Ус анакәха, уеизгы-уеизгы иапсоу ак акәхойит...

– Аңцәа идырааит, – ихәеит Арсоу.

– Аңцәа изидыруазеи, иумхәахьеи, уара угәи азтазар, уара акы иапсаны иубозар, уи акы иапсоуп, әбагы ирыпсоуп. Амина ус еипш икоу лағлыжъзом...

Усқан ирзеибымхәаң еибырхәон дара аштахыы, Арсоу атеатр ахъ неира-ааираха ианис, ирхәахъаң иацыртцашаз раңаңын ишримаз ағыңғыагы ианеилыркаа Арсоу ифырхәаң дрылагыланы асцена данақәла, Рашәында иеилылкаахъан, абаң ағырхәаң днарпышәар шықамлоз еипш, иара Арсоу ихатагы днаипышәар шықамлоз. Данықамызгы дықазшәа лбо далагахъан уи лааигәра, иаңақәжәара далагон гәаныла, дығоны акы ихылыгzon, ак ималкуан, ак иңалғон – хъзы змамыз, измаз, дзенгәртъоз, ауаа ирымбоз, рылапш зыхъзоз, ихъазырғуша иалагахъа.

Уажәы илгәалалыршәон анағстәи мшқәак. Иааңыркъа-цәйрасқәеит ақароуп урт – рылагылахалоуамызт. Дрылазгалоз шылхыныхалазгыы, дрылазмыргылоз еиҳа рығедырғәғөон, ләйназдылкыларц илтәхыз днаривганы идәйкәлон.

Аа, амшын ақәара иавганы игоу амфаду ианыланы иаҳьнеиуа Арсоугы ларгыы. Абжыаңы неиғысырта ықамкәа ауаа зныз амфа уажәы итықкашәа икоуп. Аңасра ианалага, уажәымзар уажәы ахаеаҳәа ақәа ағаанаҳарашәа рбазар акәхап, ауаа еимбұрыжәа рығонықәа рахъ еихеит, швоукгы аресторанқәа инарытталеит. Аресторан ақны акәымкәа, иныпхъакшәа икоу тыңк ақны атәара есымшагы еиғышшон иара. Аресторан злабзиаз ықамкәа, уи иаҳа гъамала утәаргы ауан, ганкахъала, аха, дхәыциын, даеа ганкахъала, аресторан

ақны акәымкәа, абас, иныңхъакшәа икоу тыңк ақны атәара хараңа еиғын. Ус егылартцеит дара усқан. Лара ағында дааццакыргы цәгъя илымбейт, аха иеилылкаант ағынза анеиха шылмоуаз: ақәа ахәеңәа ағаанахон. Ақәацырақәа алышәшәо иалагахъан ажәған. Иааццакит.

Дара рзы инкыланы ирымазшәа, ашә иаахытцуаз назымдалоз, дара реипш зөйнүпхъакшәа иаандтәаларц зтахыз ирзалхыз ауда хәың ианыныңнаргала, иеиғапшуа ианаадыртәа, иагъаиғаччектеит.

– Бзия ишпазбо адәахы икыдыбганы ақәа анлеиуа, ахәалыхәа асы анауа, угәышы амца иатаны уанаатәо! – ихәеит Арсоу.

– Аңсыуа мңак ҳаеңәатәоушәа уаақалеит ақәу?

– Сназхәыциң, ус сагъаақалатқәеит. Икоу ақәзәм абжеихан иқатқәкью, икоуашәа ухағы иааугаз ауп. Сара аңсуа мңа саныңеңәатәоу еиҳауп. Гәаныла.

– Гәаныла сарғы адунеи сакәшалоит, – лхәеит Рашәында.

– Гәаныла адунеи иакәшәо иакәшатқәкью иаастагыы анибартоу ықоуп.

– Сара Лувр сыйкан уажә ааигәа, – дааччектеит Рашәында. – Снейиааниуа Сена азиас саван.

– Бымалоу, уағ дбыңзамкәа?! – иааңашьашәа, даахәмарит Арсоу.

– Лувр ухала уғназароуп. Уағ дұптырхагамкәа. Ухи уареи шәеизынханы. Венециагыы ус үқазароуп.

– Венециаңы багахъоума?!

– Сабамгац!.. Венеция даара бзия избоит сара. Уахъ снанагахъатқәкьюашәа. Ағандолақәа срықетәаны азы схылахъеит.

– Сбытшашыңыцеит: бара Венеция иазку ашәкәкәа брыпхъахъазар қалап ираңданы. Астқәкья ибзааигәазтәуа хәыщра маңарал... Амала, Лувр унениааниуа ухала уғназаргыы, Венеция уаныкоу азә дуцзароуп. Ибыңдазш?

– Уара! – лхәан, акыркырхәа лыбжыы ғұтығацәан даамхаччектеит Рашәында.

Арсоу уи игәы иахәеит. Дыхәмаршәа ишылхәазгы, иааигәа ақазаара шылгәаптхоз ақара аалныпши. Уи иара иаҳагы дааргәйбзығит.

Рашәында лыччабжы иарғыхаз азәы арахь лхы аалалkit.

- Шәзилаҳая икоузей? - дәаант уи, өаарчагы ақалтцеит. Ауафы өырчча анықаңтцоз иеицәеишшоз егымамызды Арсоу. Өырчча қайтсон уи пасатәи ифызакгы. Абгахәыцы ҳәа диштың. Итыхәа асаара иштасуазшәа ибон. Ианаидгылалак ма харантәи ианаахәапшлак, ихәдаңылакы ихжәаны иамазаргы, өырчча аақаңталон уи. Изитаҳыз уара идыр, иааниуазгы, инаскьеигозгы. Уи ртахымызды иааниуазгы, инаскьеигозгы, аха, дшы, иара ус дықан, ус адәи дықәын, өырчча қатдо. Зхы аағназкызгы иара иеиңштәкәа иқаз азә лакәхарын лпынца тәырпсаза, диаҳәшъазаргы қалап ҳәа игәы иааташаахт.

- Ҳәзилаҳая бұдыруоу? - лыздаара аздаара нағигалеит Арсоу. Апстазаара бзия!

- Уи ахә цәгъаңауп, - лхәеит иааиз даағамхазакәа.

- Иага иапсазаргы, иааг арахь! - өааитит Арсоу.

- Уи шәара ишәымоуп, - лхәеит ахәытағ.

- Апстазаара бзиюу?! Ус базхәада бара?

- Ауафы апстазаара бзия анимо... сара стәала, насып анимо ауп. Шәара насып змоу уаауп, уи ус инашәеапшызгы ибоит...

- Үпши, уара, илхәо! - ихәаҳт Арсоу. - Иитахузей, нас, ҳара ҳтагылазашыңы насып змоу? Апстазаара бзия аниоу, уа даанғылома ауафы, итегь акы итахқәами?

- Ипстазаара бжызыхуа ақақны днеиаанза иитаху ҭыхәаңтәара рымазам. Апстазаара бзия змоу апстазаара бзия змоу сара соуп ҳәа дықаңам, насып змоу инасып раңәак ишизгәамтө еиңш. Уи гәеитоит иара мышкы зны, ианиңәызлак, аха усқан игәеитаз зитахузей, изыз ызит, иңаз цеит, рхынхәыша амазам.

- Анцәа ҳрыцхашыя, - ихәеит Арсоу. - Анцәа ҳаумырғашыан, ҳахыықоу ҳхаштуа, иҳамоу ҳазгәамтө...

Уи ахәытағ лыхъз рызгәнымкылаζеит ағыңыагь. Иамазтааζазарғы қалап. Насып лымазар акәхарын зны, аха ашытакәа лцәиζхъан. Дааганы абра дыңназыргылаз амш лпыртны инасқъахъан, аха, лцәажәашьала, ибзиаζаны иеиηлыккауан, илхалырштырцгы лтажымызт анасып закәыз. Лара илымамыз, аха усгы үвара иказ Анасып. Ргәы изаанагазеи уи насып лымам ҳә?

- Насып змоу насып шрымоу иаразнак ишубо еиңш, анасыпдақәагьырынасыпдара иаразнак ирнүпшеит. Рныңашаатқәкьиа ианыпшеит, рлактакәа ирнубаалоит, - ихәеит Арсоу.

- Ибзиоуп ауағы зегыы данрызхәыциа - инасыпдарыгынасыпгы.

- Зегыы ирыйхәыциа заа дажәуеит, - дааччеит Арсоу.

- Дажәуеит акгыы иазымхәыциағь. Днасқъаит уи даеа пытракгы, акгыы дазымхәыцизо, аха уи акгыы инатом.

- Икайттарызеи уағы қадыңы - дхәыциа даатәар - ихәыцира хъантакәа дыдражәуеит, дымхәыцизакәа адәы дықәзар - драхәхойит. Арахә еиңазар бара ари адғыл ақны?.. Афилософия ҳагәыланахалеит. Иазхархап. Икоузеи арахъ, ари адунеиахъ? Иахъатәи ҳара ҳдунеиахъ? Кониаккгы аалгар цәгъамызт...

Илгәалашәоит, маңк ақара лжәит ларгыы акониак. Даара ибзиан уи, иреиңү аресторанқәа рұнны иңәырыргоз кониакын. Дпрырцыруа даақанаңеит.

Дбырбыруашәа акәын уажә дшықаз. Иаандылкылаз ақәарамә даталаны лғаныналха, ағынзы илызнамгарашәа лбеит. Иагълызнатомызт ари ақара, иааилыхтәын, деңтаахынхәыр илгашаз ааныжытәын. Урт ааныжыуа даауан лара ақәара дахъаваз, илызхашаз уахъгы ишеизылгахъаз лдирүан, аха лыңсы зығнагъежуаз ахыбрахъ ақы даанамгоз, даасқъаңеит арахъ, иеизылгазгы мцхәңәаны иаалымпышаҳеит. Ағылапқәыс илдирүа затгы, дкәаруа даакылсрын уажәитқәкьиа: уртгы өншәааны руадақәа ирығнатәан.

- Рыгенаха рықәшәаит! - лхәеит даөазныңғы, лхы ззырхаз лара илдүруа, өа шыуыкыирахар хәа дшәошәа.

Лыңсы лыманы амардуан ақныңза даннеи, даалгәлашәеит уи иағапсыз. Абра дааиципхыңза даалгәлашәон уи агәақ, лыгәгзы аайтағәтәон. «Сұңыза ұзара сааннамылар аушам, аха иара абрақатқәкәа акәымхондаз», - лхәеит уи гәаныла, абрақа акәымкәа, даеаңыра дылхыдышшыыр ұзара акала еиғызышәа. Уахъкаҳалакгы укаһайт, узымылараны үқазар, хахәразаргы, мармалташь хышәашәазаргы узеиңшуп, уцәартта бымбыл инаузеиңшхап адғыыл азагыы. Арт ахәицрақәа еснағы илхылцоз, аха, цас ируашәа, иааны илхаҳауауз хәыицрақәан.

- Баама?- ихәеит Арсоу ибжы изтыймаауа, дшааиз шибозгыы, дшааз агәра изымгошәа, ихы ғыштыхшәа дналыхәәпшын.

- Сааит, - лхәеит лара, - смаакәа сабацоз... Ауаагы маңғуп, аха дхъаңшынгыы азә даасыхәампшит. Хагак ақәара давоуп, илылаххузен рхәазар акәхап. Схагамкәа, сыйустада шытә сара...

- Ихагаханы, иғақәатәханы, еижәибатданы иқәибагааит урт арантәи! - ихәеит Арсоу даагәамтны. - Амфаду аганахышәа шыуыкы еибақәақәзар хәа сыкоуп, рыштыбыжықәа цәгъян. Атцыхәтәаны азәгы ағәйзхәа дрылахысит. Нас иаҳа рығедыртынчқәеит. Уажә ааигәанза рыбжықәа аафуан. Иааикәтәашәа икоуп. Иқәтәнны иңазар акәхап... иаҳымыаара...

- Ицап уртғыы, ртыхәтәа акы ипнәтәап, - Арсоу иғәы аарғәтәашәа даацәажәеит Рашәында. - Цыхәептәара змам хәа акрыкоу ма адунеиағ. Зыхытра баапсуп уажә ҳаазхәаз. Ақәарақәа зегъы тнартәаит уи азхытра, аха интыкәкәаны имцашиен уажәйтәкәев...

- Уажәйтәкәев ахъзми, хара ицом ари... Иаапкны ирылалаз ақәицьма иазырура рзымдыруашәа акыр иаалиагъежыыргыы, агәы кылжәаны иныштыримтәр аузом...

- Анцәа хрыцхашыа, - лхәеит Рашәында, Арсоу иапхыақа дааиасны даатәан. - Амфакәа пхастартәйт, атрактор ықәыр-

тазшәа иңәгәаны иахыштыртказ ықоуп. Өнкәакгы хыблаа-
ғыблааза игылоуп, ианырыблыз сыйдыруам...

– Ирблыз ани ахан аштахь ирбылраны иқоузеи!

– Аңсра иақәшәаз реипш, изымбацыз уи ағапхъа игыланы
итәйуюит. Ирбар ҳәа ишәаны инадъянны рөйнархоит.
Атәүуаратцәкъа уанацәшәо аамтазы... Стәашъа сыйсышьюуп, –
ләен, дәғалеит Рашәында. – Ча ғатцак ҳафны иғнаршәым.
Иааргозар, шытта иааргароуп ачагъы. Ауаа адезалахъеит шытта
уи ачатирта, аха ұвара чахык шпасызырылымгари...

– Иаалитыңқәап, баамыццақын, – иңәйт Арсоу.

– Иаалитыңқәап, аха өзгөрдің... Сара сцеит!
Уажәытқәкъа сааниует, – ләеит Рашәында.

Арсоу дааитсағәеит иқаитцашаз аусқәа апхәис
дахьрыдхалаз дышыны даман, ихъяа ахъяа аңнатсон, арахъ уи
инирпшыргы итәхымызт: иара усгы згәи кыдзаны игылаз
Рашәында уи лгәи аакыднаршәон.

Ачазыртакх дназгоз амға даныланы дахьнеиуаз асаат ду
дназыпшит. Уи аанғыланы иқан. Рыңхара дук иазхәоуп ҳәа
нацданы, ақалақъ иналыргахъан, лара ллымча ақынзагъы
иаафхъан асаат ду шаангылаз, аха лара данынагәйдипшылаз
уажә акәйн. Раңзак ақгыы иапса замшәа икыдүн уи уақа
уажәраанза, аха уажәы, ианаангыла, иаалиланакшеит
иазыпшуаз: иахышықоу рзымдыруашәа, раамта ахънеихъоу
рзеилмырго иаалиланархеит. Инықәырпшшәа асаат шақа ықоу
шырдыруазгыы, уеизгыы асаат шақа ықоузеи ҳәа инеиздаауа
иалагеит иааптылоз. Асаат нықәзымго, уи иазымдаауагъы
шыоук ықоуп, аха дара убартгыы, асаат ду анаангыла, асаат
ахънеихъоу иззщаауа иалагеит. Абас ауп тәкы змамшәа иқоу,
ианаацәгъарахалак, атак ҹыда шаанахәо.

Ачатиртаңы дненаанзагъы иғәалтеит ачазы иеиштагылаз
ауаа раңзәа. Ларгы дненины данынарыштагыла, данынапш-
аапш, иаалнырит ара иқаз, ауафы дхәаене дызшыуаз
тагылазаашшак, аха уи атагылазаашш рхы аңыргарц
иағын зегъы – дасу излаилшоз ала. Иаҳа иғәамтңы иқаз
хәсақәак рыхкәа неидыркылон, аха иавтомат ихарззала

рнағсшәа иғылаз ақкәын хаккала данаахъапшлак, иакәымк иақәйкызышәа, рөуриашаны иағылон, ацәажәарагы иаақәытцуан. Ахәса иахъугалакгыи ихәсами, иагаамта рөеи-харпсны иғыларгыи, ишыршыуа рдүруазаргыи, ишнеиуа акы алаацәажәарахь иниасуан. Ирхәоз абызшәа ахъимаҳауз дааргәмтцуан автомат зкыз.Иқаларын уи урт рцәажәара зынза ихахыи иааимгозаргыи, аха дара усшәа рбон иахъцалакгыи: иеибырхәоз иаҳарц итахызышәа, изымдыруа абызшәала иахъцәажәаоз иаҳа-иаҳа дараапкуазшәа.

Рашәында лапхъя иғылан урт ахәсақәа, ллымча нкыдылтцаргыи излацәажәаоз еиллыкаауан, аха уи цәйтәзрығорашәа илбон, лөүрдагәашәа даагылеит.

– Акыр ҳазыпшума, ус баша ҳғылоу? – дтцааит лара, арахъ рөйлзааигәатәшәа ианаагыла.

– Ҳхагақәоума, акы ҳазыпшзамкәа абра ҳғылартә! – ахүхәа ағаалырхеит ахәсақәа руазәк.

– Аиен, аха, усгыы... – апхәыс лцәажәашаа аалцәымығханы, дынхъатшәа даагылеит Рашиында. – Баша ағылара анҳақәшәалогы ықами, иахъагы ус ҳмыхъааит ҳәа ауп исхәо.

– Иҳахъыр иҳахъгәышьеит, иаҳмыхъыц икоузеи, – лхәеит илыдгылаз еғи апхәыс, иаҳа ләаархааны. – Ҳкала-калаңа ҳашпақартцеи зегы! Ас маңара ҳөйниаххар...

– Ҳаицәахаргыи ауеит. Җабул ҳәа раҳәалеи уажәтәи ҳтагылазашызы. Гәнхыхәтцыстала еилкааны исымоуп еицәоу ахъ ҳашкылырго...

– Ҳғәы аабырғәгәар, банаңызбайт...

– Сара исырғәгәап, аха дара ируамеи... Ани бихәаңши, бара, дышгылоу дыңәарц еғыгым, – лхәан, автомат зкыз ақкәын иаҳа инхъалырпшқәеит.

Ацәа игзу ижәны дықазу узеилкааумызт уи. Илацәақәа еимачабуан, уажәымзар-уажәы дныхъбыкып угәахәиртә дхызаза-мызазон. Ус, ишизыпшуаз, дыхынаан, дцаны агәыз ааштыргеит, иикыз автоматтры тиркьеит. Инаපы атқакшәа дгылазар акәхарын, дышныштыңтәкъаз ақәкәа аатгеит. Артқәа-сыртқәа аайлдыргеит ахәса, иааимбұрыжәаит.

Икаҳаз егъқамлағазшәа ашырхәа ишьапы даақәғылеит, иеилагылазгы днарылағаит:

- Шәығқәа еихашәк сұқаит сара! Ақөкәаҳәа схысса саашәылагъежыр ишпажәбари?! Хаха-хымш акрымфазакәа шәтәазар шәеиғсыршыап... Схы рымгеи, уара!

Аҳаса аңајажәара иаақәылдит. Урт ракәын арақа еихаз. Лыгажәцәақәакгы гылан, аха урт зынза рөயирпсны иқан. Ҳәсақәақ хәычқәақ рыңын, аха урт, ахәсақәагы ахәычқәағы, егырт раастагы игәйткәа-псыткәаха ишеилагылаз фашьомызт.

- Шәғылоуижъети акрымтцеи? – деитатцаахт Рашәында.

- Шыыжъаахыс, – лхәеит апхәыс.

- Ҳаагылазаргы абра ҳылоуп! – деитаагәамдит гәамтца згымыз. – Ҳашхыныпсыланы, ҳайлшәааны... Апшасрагы иалагахт! Ҳазцәымытхаз ҳаицәымытхазеит. Иҳақәнагозаргы қалап, зхышшыларгәтың сакәыхшо...

- Изҳақәнагоузеи, банаңылбейт...

- Бзина ҳшығаз еилахқаанды... Ҳаигәыдымланда...

- Ҳара азәгы ҳаигәыдымлеит!

- Ҳаргы ашхырцәағықәа ҳақәхеит.

- Унапы түмшын, нас, ашхырцәағытрап!..

Аҳаса рцәажәара лыламжо дғылан Рашәында. Даҳъцырыз лыздыруамызт акәымзар, иара уажәытқәағы днарыдтны лғыналхон. Аха иабақоу уи, даеа чатиртқа? Аңдармыкъа азааигәарахшәа, аиентқәа, уа, акоума, ачатиртақәа өбагы ықан ңаса, аибашъра иалагаанза. Ићамлари уажәыг? Иабаргарыз?

Баша уахъ ацара лықәшәаргы аалтахымхеит: лара лзы ихарацәан. Арахъ, ҷаҳык лзымпшаакәа даахынхәыр, ачымазағы иғәы кыдшәоит, ларгы Ҷааакы днамыцхакәа...

Илдыруаз ауаа ахылығаҳауз акәын уи уахъ дызмыштуаз. Ҳара ҳтәқәа иагағы лғаҳауандаз, аха егырт ракәын. Ҳара ҳтәқәа мачығзахахъан уажәи ақалақ ақны. Урт азәы-фыңъа уаарылагылар, утахцәа рәкны унанагазшәа уаақалон. Иаҳагы илтахын лара уи, ҳара ҳтәқәа даарыдгылар.

Иудыруеи, зеипш ћамло егыркам лхәан, аўтармықахь лхы рханы лғыналхеит. Акрыбжазма абжыапны аўтармықа аќынзә, ахыишәтхә днабжыкъаны даахынхәир лылшон, аха уажәи уахь игаз амфа ауцәхеит. Уи ианыланы иаауз шоуки ахьеибарчоз уамашәа иаалбеит.

Иеибарчоз ишатцәышатцәуа ирылагылаz дылдырит лара харантәгзы, лышхәа даақәгъежырцгы лтаххеит, аха дагхахъан: Дареңғаны дгәлтеит лапхъаћа иаиуаз.

– Ари бара боума, Расинда? – лхәеитуилнапкәа аайтылхын, зны даатылашәа уны, нас лапхъаћа иаҳа дааццакшәа ааћатцаны. – Уажәыгь ара быкомуа, мишәан, бара?

– Ара сыйкамкәа, сабақалоз? – дтцаит Рашәындагы. – Сабацарыз?

– Егырт ахъказ, – лхәеит Дареңған.

– Иабацеи егырт?

– Рхы ахъинахаз. Ус ауп сара ишыздыруа. Издыруада, бара беипш, уртгы рөйтцәахшәа ара үзара иќазар?

– Сара сөйтцәахны сыйказам, – лхәеит Рашәында лгәы аапжәаны, аха рацәак илынмырпшкәа. – Ишыббо еипш, ақалақ салаланы сааует.

– Ишәартоуп ара быкезаара.

– Издыруеит. Сара сымсарагы сакәым, ара аќазаара шәартоуп зегзы рзы. Ухы иақәрыжъуа уздырзом уахазны.

– Рхы амыждараз! – лхәеит Дареңған дааикәашәаны. – Иақәрыжълааит иага рзақәрыжъуазаргы. Атыхәтәаны ирыхъуа ауп аус злоу.

– Уи азәгъы издырзом.

– Ари Жанна дАрк дылфыизазар ћалап, – лхәеит Дареңған илывагылаz ацәаҳа. Ирыцны иааиуаз егырт аайбарччеit. Ацәаҳа асахъа змаз Рашәында дналгәыдларашәа лөyрихианы дааскьеит, аха уи егылмырхәакәа, Дареңған лажәа инаццылтцеит:

– Ҳаргы ҳара ҳауп, аха уажәазы изхабганы иќоу шәара шәоуп. Избасхәазаалакгы ас ақалақ баламлан. Бара зегзы бырдыруеит, ари ақалақ иаланхо зегзы.

- Иалақаз еиҳауп, урт уағы сиздирзом, – лхәеит Рашәында, уаҳа акғы мәдәнияттің шылтахызыгы.
- Аратәиқә баһырдыр, иалақазғы бирдирүрашәа пхъаӡа...
- Биашазарғы қалап. Рнацәа насықәыркы... Бара базымхо уи, ибтакхар? Ари Жанна дАрк лоуп бхәр...
- Сара исхәо сара издирүреит... Бхы баһәаңш... Иббахью шықамғы аабгәаларшәала.
- Уи сара ибзиаӡаны издирүреит. Уи ззымдыруа дарбан ара икоу. Ара иқамғы ибзиаӡаны ирдирүреит ара ирбаһыз зыңзагы ишықам. Аха адунеи ааҳәзарым.
- Иаламгааит ҳәа...
- Үс схәеит ҳәа, адунеи маҳәхьеи, даеакала излааҳәуазеи!
- Ҳазшаз иғәампхәаит ҳәа, ара иқало бдыруоу бара?
- Ҳазшаз иғәапхарала ара цәгъара қалараны иқаӡам ахаанғы.
- Иқалеитеи! – лхәеит Дареңъан.
- Уи Ҳазшаз иғәапхарала ауакәху! Ҳазшаз ас еиңш икоу аусқәа урылаижъзом, урылигоит акәымзар...
- Ҳрылимго, нас?!
- Ҳрылигоит, ҳрылигоит, – лхәеит Рашәында. – Уи агәра ганы сығоуп сара. Уи агәра сымгозтгы...
- Ақәагъ балагылаզомызд.
- Иқалап үс акәзарғы... Сара Анцәа дызмоу среиуюп, Дареңъан... Нцәа дызмам Анцәа имданыхәо, арах үәгъамзар бзия қамтцо рәеннинархалақ, лассы иахырхәеит...
- Дареңъан ари иахылхәаара лзымдыруашәа даанхеит. Рашәында уаҳа лажәа акғы нацымтәкәа, ацәаҳашәа иқаз дназыхъзас ажәақәак ллымча инағжыны ағъармыкъа шықаз ләниналхеит. Лхы даағахан азәи днаиғапшыр лтакымызт лара, илдирүағыз, илзымдыруағыз. Аңқатәи ргәилацақәак аалғаҳалон зны-зынла, убарт даареигәырғылалон, даарыдхалалон. Дара убарт дырғаҳарғы лтакымызт лара уажә: иуқәшәаз акы дуаҙтаауеит, акы уиаҙтаауеит, ишәхаштхуо акы шәгәалашәыршәарц шәалагоит, уи аамта раңағы атахуп – иуқәшәаз хгарта имамкәа дааниузар,

уюиштыраны дықазам, иихәарц иитаху зегбы науеиҳәаанза, еиликаарц иитаху зегбы ааиликаанза. Уи лтахымызт, иагълылшомызт Рашәында.

– Ари бара боума, мшәан?! – иаафит лара лъынза илдыруаз, илзааигәаз абжы. Абжы зтәыз импүткөеит аанкылашъак изамтакәа, иназықәиргэз иара уатқәкъа дааннакылартә еиپш. Уи дагъааннакылеит Рашәында.

– РАЗАН! – лхәеит ларгы дгәирғытәа, дшаахъапшызы аиңштәкъа. – Уабақоу РАЗАН, уабаҳцәйз?!

– Сара ара сыкоуп, – ихәеит РАЗАН, Рашәында дааигәйдикылан. – Бара бабақоу Арсоу дышпақоу, дабақоу? Ишәыпстазаашшоузей?...

Зегбы ираздаауз РАЗАН изцаарақәазегбы налцәеилағатеит, зтак қалттара лзымдыруа, иара ихъз ҳәо, еитахәо, лгәи лылағырзү неилатәо даагылеит.

– Ҳақоуп, РАЗАН, макъана ҳақоуп, – лхәеит лара насшәа, лыңсы ааивгашәа. Иаргы азцаарақәа наикәлыштесит, аха урт ртак рацәак дазымпшкә ацәажәара дналагеит.

– Ухабарк анаасумырхаза, уцахьеит қастцеит. Узалахазеи уара ақалақ?

– Алтшыагь сымазам, – ихәеит РАЗАН. – Смаға хәычи лани сзалымгеит. Урт алымгакәа, сыршүуазаргы, алтшыас исымоузеи сара ари ақалақ!

– ААИ, сара икамхаша, алтpra ртажны, алтшыа иақәымшәо, шақаф алагъежкуазеи арақа. Акы умыхъааит, амарця, уааццакы! Ачкәйнцәа абақоу?

– Афыңыагьы абұбар ааныркылеит иаразнак. Уи рдүреит сгәйлацәа бзиақәа. Урт роуп сара сзыцәшөоны исымоу арақа. Инаархәеит – иаасылгеит!

– Иумхәан уара ус еиپш! – даағыатқәытқәйт Рашәында.

– Уан лаҳәшья уара иухьша лыхъааит, иқаутталакгы, удағыхаргы, уматхаргы... Ухы уахә!.. Ҳара усты ара ҳалахеит, ҳалызгогы уағ дызбом макъана.

– Ралгаракәа ирғеп, шәаапшы, шәара шәалрымгар қалома! – ихәаҳт РАЗАН. – Сара исхыынхалоу ракәымзар, схәазаны

сцозаргы сцахъазаарын арантәи. Апартизанцәа реиңш, атх сеалакны...

– Ҳара уи ҳзықатцом. Арсоу ичымазара ағарғәгәеит. Саргы иубахъоу сакәзам...

Уи ус акәтәкъян. Зцәа итыпхаауа игылаз Рашәында дабақаз ара! Деихәлахайт, илыгхеит, аарла лшьапы дықәгылоушәа ибоит. Дызлалыцхраарыз изымдырит.

– Бзышытоу закәзызи зыбхәа? – дтцааит Разан.

– Җа қадың! Акәа иаҳзалымхуа ача! Шьюкы иаартаху зегы алырхуеит уажәи Акәа, ҳара ачатәкъагы ҳзалхуам...

– Иара саргы убри сашытоуп, смаңа хәычи лани рзы. Сара ирызназго ала икоуп. Снапы аарытцысхит – акы аарзырееираны икам. Иара усгы иаҳзығнаршәа агәйткъя иагахъеит.

– Рыгәнаха рықәшәаат! – лхәеит Рашәында. – Сыңсындаз, шақаф гәақуазеи!.. Уара утөлгүү аус амуазар акәхап, ҳара ҳтәи ағыи еиҳаркижүеи акраатцуеит.

– Уи ауп исыхызы ҳәа, иагарааны иеилыскаахъазаарын шәшүйкәз. Шәара шәганахъ ҳара ҳәнни аасҭагыы ишхырцәағтароуп, уаҳы анықәлараагы уацәшәарта икоуп.

– Иахъшәартам абыкәу, зехъынцъара ишәартоуп, арахъ... Иқататәузеи?

– Ача ҳапшаароуп. Уи ауп уажәазы иқататәу... Аа, сыйпсымзар, ифғышәо ача иашытоу даеаզәгъы дахъаау.

Иааниуз Ардашыл иакын. Акәац итиуан уи аңьармыкъаңы. Аибашъра иалагаанза. Уажә дызғө... Дызғыхузеи, зегъ ҳазғеу... Уаргы ача умоузеит акәу, Ардашыл? – дтцааит Разан, апсышәаак наихәаанзагы.

– Иқалазеи, уара, ача смоукәа!? – ғааиит Ардашыл.

– Иқалахзеи, аибашъра қалеит, – ихәеит Разан иаҳа иеаартынчшәа. Аибашъра иҳамнахит иаахамаз зегъы. Ҳөата ҳағнаршәеит...

Хнапы иқәыргыланы иаҳкыша абри ахкәажагы ача дашъталаны, дгъежкы – хынхәуа ақалакъ далоума? – лара длазцаар қамлозшәа, Разан ихы наикәникит Ардашыл.

– Уи ус акәгәышшоуп.

– Азәй иоумхәан! – иааңьеишъаҳт Ардашыл. – Ари лөзыза ахъзырхәага, аибашьра акәым, х-еибашьрак қаларгы, рнапы дықәыргыланы дышыркыц дыркызароуп.

– Ус знапы дықәзыргалашаз ақалақъ иалтхъеит, Ардашыл, гәақрак иннакылаz азәй- фыңға ара ҳалахашәа ҳақоуп акәымзар.

– Азәй- фыңғааг ҳаакәзам. Дара убарт, ақалақъ иалахазгы, иалтны ицахъоугы абри лөзыза илыхъзызаауа игылазароуп иахъықазаалакгы...

Ардашыл иажәақәа лгәы иахәон Рашәында, аха ирхылхәаарыз лыздыруамызт.

– Сара сакәым аус злуу, сара сеихагы ацхыраара этакхаз ауаа қалеит. Ирыңсихәоузен урт?

– Псыхәа змоуа акгыы ықаңам. Апшра атахуп. Ачазы апшра сара ишәүкәссыршәөм.

– Уи шپа? – дтцааит Разан иаразнак.

– Ишпә умбо, чала сара шәениңкәссыршәөйт: чахык- чахык иара уажәйтдәкъагы.

– Ишпә, иабантә? – деитатааит Разан.

– Чахык згартә сахыык, әбза згартәгыы қалеит. Асасцәа ааммахытцыр ачара рзызурашәа саатәеит. Ача ааххны рапхъа иныңкәссымтю, уара! Җатәахыкгы сымоуп, апхәыс бзия леипш. Акака аанышәкылар?

– Акака аанахкылома, ҳчахқәа ҳауандаз, ҳайбарыфны ҳамцоз! – ихәан, дааччеит Разан, Рашәында ари зынзагы дамырчазеит, амала, нахъхи үзара лгәатдан аатгәырғааит: лнапы ыркало даахынхәыр... Ус хынхәыша лымамызшәа лбон ағныңка.

Разан иңсү иманы ағныңка данаахынхә, ашә ныларқаца иаркны, иеенитңыхны ииарта дныңкәиенит. Ишьапқәа имзаахъан. Ихы тыууа ицион, игәы адық- дықхәа еисуан. Данцоз днарылкәир- аарылкәиршәа дцеит, аха данаауаз иаҳа даалапшыкәирцеит. Даанкылан ихы- иңсихәа ааилыркауан, игәйбжыхгаз ажәақек наиархәон, дааибадыркуан,

дшыпжәара даақартдон, аха нас, атыхәтәаны, унеилеишь ус акъана ҳәа днарпрыргон.

Дааитағныңза, аңа жәзәаратқәйә илымшо, – дзаңа жәзәозгы имадаз аха, – иахъатәи ала ғашәа шимамызғы, акы иғы интейкашарғы итахымкәа. Ашәирә изынханы иман. Чайк иршыр, нашәа уигыры днацхарын. Ус ихигақәахъан иара уажәадагы. Анцәа иинихәаша Сырма, иқалоз лдыруазшәа, аибашьра иналагарц ғбақа мшы шагыз, Бырцхантәи пхәйиск аңызармыкъақны иналғаз ашәирәфәа аайдқыланы иаалхәеит. Хәба-фба шәха ыңкан урт. Ианаалиха, акыр иаағнахит. Ашылагыры мачымкәа ирыман. Иқалаз аилағеилас баапс, – уи еибашьратқәуопхәагы раххыры иззаамгеит азнықаз, – рбыстафара атыхәа пнамтәеит. Ишылуц еилартәини атәапшы иағызаз абыста луан Сырма, ишықартсац еипш, ргәылацәа Ардеи Дадыни аарыдыртәалан атәициқәакты ааныркылон. Аха уи раңақ ахымтит.

Ршыла анынцәа, рчаагарагы уадағшо иалагеит. Ачағирта ыңкан иара үақа, уахъалбаауз, аха ача нтәо иалагеит. Ианықазғыры ылгара иаха иуадағхеит. «Ачахы уахыршыарғы պсроуп» ҳәа рөиыпхъаркуан ламыс змаз, нкылашья змамыз, үеатца үөзызпаауз, абжыаапынгыры уағытәиғеса дызмыхәоз, уажәы уштжәаны ургон. Сырма дығанатлара лакәын урт ирылалалоз, уи данца, ихы дамыхәар ада պсыхәа имамкәа данақәха, Ардагыры дрыламтқаа, Дадынгыры дааиеицахашәа, иара ача дадгылеит: ғба-хпа чахы иахықазаалакты ипшаауан иахъа, дышнене-шнейиуз ғ-чахык рәкны даакылсит. Акы Дадынраа инаритон, акы ихазы инижүан. Дадынраа ириғозгыры ихазы инижүағыры ирзеилаз фатәын. Уи адагы, Сырма данца, инлыжызы афатәкәа, ачеицизыка ду змаз Арда, пасеипш, инеиғөрцааны акы аарылылхуан. Иара убри аамтагыры раңақ ахымтит. Иахъазны ауағы үъара чахык изыпшаар, инастып даниазшәа даахынхәуан ағнықа.

Ағнықа инапы ыркало дааргыры агәхъаа икымызт шытә, ихъааха иғәы итахаз Адамыр ихәычи ипхәыси ракәын.

Үрт дышрызхәйциуз дынтаханы дамхацәеит. Иагъаныхәламыз, иагъаншамыз данамхацәлак, уахатәи атх иара итәымызт. Иарбан тұхыз иара усгы даазқәйлаз иара иитәйз! Ақалақ иаалақаз рыштабқәа руакы ибартса днықәгылар днагәйдүпшылон. Уахгы өынгыз еилыхаран уа иқаз, ианеибархәхәоз убарын, ажәған ахь ирханы ақәкәхәа ианхысуаз убарын. Инеимаһаны ианылашыңалак, арахь лашара анықамыз, ишәозар акәхарын, ааигәа-сигәа инхозгыз ргәи нарымыркъяр хысрала ирысулан. Ағнқәа рыбжара иштыз аштақны, изыцәшәатәи шыоукы инарзыпшызышәа, үрт еилацаланы, иаарықәшаны иаагылазшәа, иаақәымтұзакәа ихысуан. Ажәған ахь ирханы маңара акәмыйз үрт шхысуаз. Адырғаене, ашықъ, ишәапырхапуа адәахы индәйлцуаз ирбон атызқәа ахтыпқәа рынпыкъала ишгылаз. Иаха згәи змыркъахааз иахъа ирбаз иаҳагы ргәи рымнақъон. Ишәаны ағ иткарталаз уаҳа арахь рхы аацәйтдырхәеп ҳәа иқамызт.

Аха уи ус акәымхеит, уи башахеит. Адырғауха, абра иқаз ахысрақәа иртакушәа, нахъхы, ахәақны, анышәынтрақәа рзааигәара амцақәа ғыттдыркъон, аиғаҳысрақәа цон. Розан абрантә ипсі нықәнигаанжагы есыуаха ицион абарт аиғаҳысрақәа. Ақәа зңәыргаз, ирызтарцгы згәи итамыз, уахынла, гәып- гәыпла рееидкыланы, ма азәаζәала ақалақ агәахы инаzon. Уи иаҳагы иарбыжкуан, иархагон ақалақ.

Ианаамтаз лыпсы ықәылгейт Сырма арантәи. Уи лгәи кыдирххан иаақәымтұзакәа иғоз ахысыбжықәа. Ач-кәынцәа ахъцаз шықаз ұзара ицаны итаҳауан арантәи идәиқәыртцоз абомбақәа. Уи лара деиланагон. Лаңааиҳшыш аалзықамтаζакәа ашара адәи ианақәлалак, узылғампшуа, лхағы қакәаға ағны даағнахон.

Макъана ртел аус ауан усқан. Иамузозар иаҳа илзеиңтызышәа лбеит лара уахык: Адамыр ател дасит, аҳаҳай, акы шәацәымшәан, ҳнеини лассы арахь шәаагоит ҳәа.

- Ҳаигозаап иара абрантәи ҳааштпааны! Җыхәаптәара змам артаиғаҳысрақәа ирылсны арахъ зәаазходеиқәшәамзар

ауп... Аибашыра еиланагеит ахәыңқәа! Ҳаззыңшым акы рәазырымкрагы ұышьома...

- Шәабақоу, уара, шәабақоу? - дтцаауан Разан иаағуаз абжың цқъа иеилгамшәа аниба, днатахәхәаны.

- Шәаатрағ ҳақоуп, ааигәза...

- Изакәзызи, уара, иихәаз? Ҳабақоу зиҳәа?

- Шәаатрағ ҳақоуп ихәеит. Үи ахықәу уара еилкаа шың!

- Ағының изымаиуа үъара иңәйтәазар, амыхытә ҳзырымын. Ара үъара үцәтәтәо икоума, алашәрлықақәа реиңш еимдо акылхарақәа зегзы гәартөитеи. Анцәинис иакәым шрыхуя. Цқъа уаатсаи, уара, иарбан аатроу изватәоу?

- Үи ахәашья сымазам, иахзызырғуазар қалоит, - ихәеит Адамыр. Исхәартә иқалар, сара ишәасхәоит, уанза хъаас зынзагы ҳқашәымтдан. Ҳөйтәхны ҳақоуп, ҳахъоуп, лассы уахъ ҳнанагаргы ауеит. Уаҳа акгы иаңдаатәым...

Адамыр аңаңажәара данақәыт, Сырма амца лкит, дгъежы-хынхәуа аудақәа даарығналеит.

Уаҳа лаңдааихышь рзығамтсент дара усқан. Ашамтазшәа маңк рылаңақәа ааиқәырыпсент ақароуп.

- Ҳақәыркъакъаны ҳазкузеи, мшәан, ҳара арақа? - дтцаауан, деңтатцаауан Сырма адырғаенеи. Ауаа рхы иахәахьеит, апсәә зарымхәаша рхы-ргәи шышыны, ирымоу ахәыңы нарымтапсаны, еиханы аңара иағуп ауаа. Ҳара, иқаң ықоу үшьың, ҳхәкә-ҳақәзә абра ҳайлатаоуп. Ҳаззыңшыда?

- Үс аарыцхәуеит. Азәым, ғыңызм уи иалаңајәкәогы...

- Иалаңајәкәозаап! Нахъхиң үъара итәаны, рхы акы ақәхар ҳәа имшәо, ргәи акы ықәхар ҳәа имшәо!.. Үрт уи еилаңајәкәонат ҳара арақа иҳахъша ҳахъуеит. Ҳара арақа ҳқәыбаса ҳаштартцоит. Дара рхатакәа, уахъынта ҳақалақы иалахысуа. Ари ақалақ ҳара иаҳтәзами, мшәан? - дтцаауан Сырма.

- Иаҳтәыми, азәыр изынхажырғы ҳгәи итоума?

- Үс акәзар, уаҳа шаанза ағәгәаҳәа узалахысуазеи? - иалахысуауз Разан иакәыизшәа акәын Сырма дыштаауз.

- Уара иушъклахысуазар, иузынхазгы умырхырц имақаруазар, урылахысует, уаха ишпәкөутү?!
- Ҳаргыры ара ҳалатәоупеи макъана! Итдыркъо ҳара иңафсны ицаңы аға иқәшәома?
- Ахысрақәа аанкылазар бұтахуп?
- Уи зәхымда! Ахысрақәа аанкылатәуп, ағааилыргара атахуп. Ара инхо ара иқазаант, арантә иқәтцырц зәху, ағса наизыпшым, ықәыргаант арантә!
- Уи ами, бара, Сырма, изғү.
- Иағыда, дабақоу? – илуамызт Сырма.
- Урт ҳара ҳұйынза имааңц, аха амфа иқәлахъеит.
- Амфа иқәлахъазаап! Тқәарчал шығоу иақәшаны иаауазаап.
- Усынтәи иааргыы ауеит. Иахынтәаалакғыы иаанды, – ихәеит РАЗАН.
- Сара уаҳа сылшом, сара уағы сизымпшұзакәа амфа сыйқәлоит. Сара Кәйбрыцраа срыццоит.
- Кәйбрыц дызустада? – иаағьеишьеит РАЗАН.
- Кәйбрыц ами ихъуз уаҳәшьапа.
- Уи Константин ҳәа иархәоит аусурақны.
- Аусурақны иархәо наизызуазеи, Кәйбрыц ҳәа ауп дыздыруа зегты ишиархәо. Уара ишпәнауахәо?
- Кәйбрыц ҳәа.
- Убри ауп иухәаша! Ара даакылсцыпхъаңа Кәйбрыц ҳәа уидтәалоуп, уажә сара Константин ҳәа иасхәалар утаххеит.
- Ибзиоуп, иbzia. Дабадәйқәлеи зыбхәа уажәи Кәйбрыц? Иңкәын дивагыланы аибашьра далагарц иғәи итоума?
- Итазаргыы сеидру.
- Кәйбрыци сареи ҳаҳьеибашьра аҳа!
- Иңкәын затәры даларшәны димоуп уаҳь, иатажхар дивагыланғы деибашьрым угәахәуама?
- Итқалап деибашырыгы. Ауағ дақәымшәаант акәымзар, дақәшәар, ҳайбашыцәоуп, ҳфырхәацәоуп ҳәа иаақәғыло раастагы фырхатцарақәақ ааирпшыр ауеит.

- Иѣамло ҳәа акгыы ыїказам, аха Кәыбрыц аибашьы ҳәа рхәо қалашья амазам.
 - Изатәоумшо аҳәак иќенуп, рымхәеи.
 - Иага ус акәзаргы, Кәыбрыц деибашьым. Сара сеибашьызыз, иаргы деибашьыфоит.
 - Учкәынцәа уаарывамгылар ада псыхәа умоур?
 - Үсқан баргы аб҃ыар ааныбылыйт.
 - Сара иара уажәгыы иааныскылоит! – лхәеит Сырма. – Уара ихоуцом акәымзар, иара уажәтиңдәкъагы аб҃ыар ааныскылоит.
 - Усгы беазыїкатданы быкоуп.
 - Зөазыїкатданы иќаз ҳәа уаф дыїказам араға. Дасуинаниашья ихаташьоуп. Абыргәағы уағы изынкылом, рымхәеи...
 - Хыдарала ахы ҳағамлап, егирахъ хәычгы дугы аибашьра рықәшәар қалоит. Абри ауп сара издыруа.
- Кәыбрыц ипхәис Саринағы дышфаткъара дтәан.Лыцкәын затәа иааигәара үзара дыїказар акгыы имыхърашәа лбейт. Уи ауп илыхъыз Сырмагы.
 - Уатқәашьтах ашыржы Гәымстә ирырц ргәы итоуп, – лхәеит адырфәене РАЗАН ахәыц лахъынта дхынхәны ағны данаағнаала.
 - Гәымстә ируа... Ҳара ҳтәкәоу?! – иааүеишьеит РАЗАН.
 - Кәыбрыц ипхәиси иареи.
 - Аиқәымшәақәа! – иаҳаз ааитахымхеит РАЗАН.
 - Үрт аиқәымшәақәа саргы снарыцлоит.
 - Сабацо зыбхәа? Баргы еибашьра бцозар акәхап.
 - Сара схәычқәа рахъ сцоит. Сара иаха убас еиғш иќаз пхызқәак збеит, сышнеиуа сыйнархаяузаргы амфа сыйқәлароуп.
 - Амфақәа зегъ куп. Ацҳақәа рыхъчоит.
 - Ҳара ацҳақәа рахъ ус ҳамазам, – лхәеит Сырма. – Иахъазны ҳаицәажәон Кәыбрыцраан сареи. Ҳанцаша, ҳашщаша еибаҳхәеит. Ашыржы шаанза, иааихтәаны, Гәымстә азиас ҳналаланы ҳашнеиуа, иаха ирманшәаланы уахъырша атыпқәа ыкоуп, урт Кәыбрыц идыруеит, ҳеааибаркны нақ ҳныруеит.

- Азы баапсыла ихьшәашәахъеит.
- Иага ихьшәашәазаргы.
- Ари хыдороуп, - ихәеит Разан. - Кәыбрыц ихы ипнақазаргы, ахәса уи шәазааизаргы. Ахыдара!
- Хыдороуп иааҳакәыршаны икоу зегъы. Хыдороуп иара аибашъра ахатагы. Уи ҳаргы хыдарап ҳнамырқатцар ауама. Ихыдаразаргы – ахәыңқәа пшуп. Акы иаргәақуеит. Снеира изыпшуп. Сыцхыраара ртакхазар ҳәа сыкоуп.
- Ибазхәада?
- Сыпхыз исанаҳәеит. Сара убас еипш пхызк збеит, убас еипш пхызк збеит...

Иеитасхәоит ҳәа далаган, Разан ахи атыхәеи изеидымкылеит.

– Азнырцә иғыланы иеибархәхәахуеит, рнапқәа рөкъахуеит. Сара скәафза, аарцә, сгыланы сирзыпшүеит... Сзықәгылоугы хәи ҳаракыроуп. Снапсыргәытца иангылоушәа срыхәапшүеит. Адамыр ишъапқәа хтызшәа збеит. Акы даргәақуеит уи, ак изхом, ибжы ҳақәиргар итахуп, аха иаафум уи ибжы... Сара ахуҗәа синкылсуеит уа, дахыыкоу...

- Багъааивагылоит ар рыматәа бышәтданы.
- Сышивагылозаалакгы сивагылоит...

Ас лхәон, аха ашара адәи ишаақәлаz еипш дәаатқъаны лғыналхоит ҳәа дыкъамызт Разан. Ағыны илшәйлтталоз халаңк налышәтцашәа ауп лығышынахазгы.

– Ахыдара! – ихәеит Разан даәезныкгы. – Ҳазшаз шәахымырхәаит.

– Ҳазшаз иахыирхәуа иара дидыреит, уи ҳара амға ҳаитепт, – лхәеит Сирма ашә аѣнди днеиуан еипш. – Ахәыңы лани лареи псыхәак рзымуқәа амға үқәымлан. Уахынта уаф изалыршо сара сәазыскуеит...

Идьруан Сирма изқәйлкыз налмыгзар шылымуаз. Уи уаҳа ажәа лымеимкит. Иара устыи ишәартан рөйиззыркыз, иршәаны инаскыяигар акгы иаңсамызт. Ҳофыкны иеицуп, иааицхыраап, иааибаркәышып қайтцеит Разан, абаңца дықәгыланы таڭа илалбааз Сирма дылзыпшша.

Ауыха, дыууаңа атх данаалаха, ихы ахыгара имоуа иуадақәә даарығонахеит. Акы снархъалап, аамта аласхызгап ихәан, днеини ишәкәкәә днарылалеит. Абри абри ауп ҳәә иалихра изымдыруа дшеимдозирацәаны аамта игеит. Дзыпхъашаз шпақамыз, аха уажәтәи игәалақаара иақәшәашаз акгызы изыпшааумызт. Уажәтәи игәалақаара ашәкәыпхъарахь ихы архомызт зынзагы. Ааигәа иааигаз журнالқәаки шәкәкәаки дназыдтәалалоз астол иқәын. Үрт ааихиршәшәақеит ақароуп, игәахы акгызы изаамгейт. Дындәйлтңы абартца днықәгылеит.

Даапса-дкараха дааини абра абартца данаақәгылалак, қәардәыкгы ааганы днықәтәаны ақалақь далапшуа данаатәалак, игәи аңсы аиршыон: ихьшәашәа – хьшәашәа за ашьхарахынты иасуаз иоуразуорок дааимнадон, иахъатәи иаапсарақәа неихнацион. Уажә иеаңхъя иаатыз апанорама даеакала иқан: аблла еитцыхмызт, агәахәара узтөз ҳәә акгызы иалақамызт. Харантә иаафуаз хысыбжықәак угәы еитцадырғәғөон, ара ақамзаара угәадырпхон, аха уара царта умамызт, уара иацы зны ушықаз иахъя қалашья умамызт.

Ихала даанлыжыйт, аха ииаша қалтазаргы қалап Сырма: апстазаара иацыхарахоз ари ақалақь лхы алылгейт. Апстазаара арақагызы иқан, даеаңъарағызы. Уи еиликаауан Ризан. Аха апстазааратқәъя ҳәә иара дзыштыз, ииңахыз, имаз, изымхоз, аха иахъцалакгызы ипстазаароуп ҳәә дызлагылаз имптыңкъахын. Абри лара лыпсы аналылга, лхәыңқәа данырзааигәаха, иудыреи лыпсы налылаларгызы ҳәә Сырма дналызхәыцуан. Ланшыя ићны ләаадылкылар, иудыреи, знызынла ахыңқәа уахъ инкылдигилалартәгьы илзыңкаттар, уи иара, ара дышыңкоугызы иааитгәаны, дарпшрын уаңтәти амш ахь.

Дыңшуан, аха иқалатқәъюз изгәатомызт уаңтәти амш ақны. Азәыр идируама, иара идагызы, уаңтәти амш иаанаго, уи зеиңшрах, уахъкыднақьо, уахъарбылгьо, уззыпшзам уахъақәнаршәо, иаацәгъарахаңар, – зынза наќ иахъинаулго. Ус қалар ауан арақа, ус қалар қалон сыйсы еиқәсирхойт

хәа уахънеиуаз. Ушьаңа ахыненихугалакгы артқөацгақәа шұташшәа иғәи иааинаеит.

Иаалиахәлар, аиҳарағык алашарақәа ырцәаны иаатәон, рөытқәашшәа, уи ала рхы рзыхъчозшәа рбозар акәхарын. Иара иштәхъѣа алашара каххаа иаркын. Аштаб ақынтәи иаапшуз ари уаха дызмырцәозеи, настыры дызустанда ҳәа рхы иааташшәар қалон. Иалудыраауеи, уи адагы, ағніқәа зегы лапшықәтданы измоу, знап иафо, згәи иамыртәо ауаа рхы иааташшәо! Абри данаазхәыц, даахынхәын, алашара ирцәеит, нас дааини еиңа абарта даақәгылахт.

Иацы ашыбыжыштыахъ абрантәи дрылаапшузан завтоматқәа нкыдыргыланы иаайдтәалаз аққынцәа. Апсатлақәа рытқаңа иғылаз астол иадтәаланы цәажәараҳа ианрыслак, ҳхы тышәкъеит егыит ҳәа ибжыбы анынарықәиргакәоз ықан, еиҳаракгы - урт иидыруаз азә данрылатәаз. Дара убартгыы убасқак рыштыбжы зырцәгъоз арыжатә акәын. Иидыруаз дрылатәамыз, егыртгыы ҳара хтәкәа ракемыз арыжатә ианыхнапаалак, дналбааны даарабжықәаҳан. Ииҳәоз раҳауан урт, арыжатә иаганы иқазаргыы, иаххаркъеаеит, ҳатамзааит ҳәа ифейбаргылон. Уаҳа рамхәакәа днарпырттырғыы, еиҳабык дааини ҳәене ҳеананита, иаажәыз ҳиаанит ҳәа, рхы иаацәыпхашшаны инеимпуан.

Иацтәиқәа хыхтәақәак шракәыз гәеитеит. Арыжатә аарылсзар акәхап, ишнеиуаз, рыштыбжы аадырцәгъеит. Ризан ибартда дықәгыланы рзыпшра далағеит.

- Ирзууазеи, еибарпслааит, арахъ үфнал, – ләеит Сырма.
- Иубахьюу ракәу үүшшома, уаагәарттар, узыхдырқыз ҳәа егыйқазамкәа, иуқәкны ихысыргыы қалоит...
- Устдәкъа ббахьюу! – ихәеит Ризан.
- Иумбаң ами ара икоу, иааргәампхааит акәымзар... рхы иаақәнадмыргара егыйқам. Иаалиахәлацияпхъяза иқартço умбо, изеихсуа уаф дықазамкәа, аћәкәаҳаа ихысуа аатрақәа ирывағаежьеит.
- Ҳадмыршәои... Уи ианаалиахәлалак ауп. Ағенышыбыжъон...

- Ихела, иша, дара рзыхәан зегъ акоуп, рылапш уткамшәалан...

Сырма илхәоз иашан, аха игәи иамукәа таңа дыпшуа дғылан Разан. Ус, ағнәә рыйжьара даабжысын, арахъ иғааихеит... Федиа. Фиодор Иван ипа.

Ауағ гәйтбаа ду Фиодор Иван ипа, ачкәынцәа данаарывала, егърамхәакәа днарывсыр, рхы шымғазыргашаз изымдырызт, инапы дәфахашәа, итахзамкәа аңсышәак нареиҳәаҳт.

- Уахъ уабацо, уара, аурыс, арахъ уәаахеи, - ихәеит иғаарханаы ачкәынцәа руаӡәы.

Федиа даатғылеит. Уахъ анеира шитахымхаз ааиниңшит иаразнак.

- Уәааха, уәааха! - ихәеит аишәа аханшәа итәаз иаҳа иғаарғәгәаны. - Атәыцак аанкыл, уаақәңыл!

Фиодор Иван ипа ари иаҳагы иааитахымхеит, аха мап мкыкәа, днеини днарыгылеит.

Разан уажәоуп иангәеитәз: ағыжәра иағыз рапхъа иқәгылаз инамцхәынгы арыжәтә рываргыланы итәан. Иааган рапхъа иаақәдүргылт ауатка.

- Ари иаҳа еиғыуп - иңбароуп, - ихәеит ақыркырхәа ағыжәга тәбыца азна ауатка аақатаны Федиа иаҳы иназырххаз.

- Ижәуазеи, уара, иаразнак, сыфа ықамкәа, ағасымкәа, сөханы тәбыцик азна ауатка анызжә сшыапы саақәнамәй! - ихәан, иааицәымығхеит Федиа.

- Афатәгы ҳамоуп ҳара араңа, уааҳадтәал, - өааитт ари арахъ дымғахызгаз. Уи дыштәазгы, дзыдтәалаз дғылазшәа дрылықхәөн. - Умыццакын акы унацҳа, нас идәықәтца...

Изыркәтәз цқыа изымдыруа днатәан, акы днацхашәа иун, даарықәңылхәашәа уны иатәца итәз нәтирпкейт Федиа.

- Абас ауп арыжәтә шыжәтәу - интыркәкәаны! - ихәаҳт ағызмалаңы. Анағстәи ахтысқәа иаргы дрылаңшуан, аха ашытакы Фиодор Иван иңагы изеитеиҳәон Разан.

Ақыркырхәа атәца еиңаадыртәыхт.

- Ус ћаумцан, Гоча, ари уара уаб дикәлоуп, иаразнак ишыапы дыләүкъома? Ижәлааит иара ишиتاху.

- Абас акәзаргы keletal иара ишиتاху.
- Уиаздаама?
- Арыжатә здыржәуа иаңдааны изтартәазом. Сара итас-тәеит, ажәреи амжәреи иара иусуп.
- Иага ус икәзаргы...
- Даңак ақара ижәироуп! – ихәеит Гоча.
- Ҳара ҳанақәыт, иара далағома?!
- Изхәада, уара, ҳара ҳақәытит ҳәа?! Арыжатә нтәазар? Ма уаҳа ҳалымшозар? Ауағы Аңцәа улпха ҳат ҳәа акы ижәит, шыға даға акы – ғба ҳаргы иаахаңижеаит. Ус акәзами... Исыхъузен зухәа?
 - Федиа, – ихәеит Федиа.
 - Педиа, Педиа! Федиа ихъз деңгәйрғашәа ибжыбы ааиргейт Гоча.
 - Сашәйршүеит, излазбо ала, аха, санаашәыдтәал, даңакгы зәкәеит, – ихәеит Фиодор Иван-ида.
 - Аа, ахатца! – уи ааигәапхейт Гоча. – Уара уакәзар, аңырххара уалагон, Како... Ари ҳара ҳтәгъы илоуп. Уара аратәми, Педиа.
 - Аратәуп, – ихәеит Федиа.
 - Абри ағнақны унхома?
 - Уаҳа сабанхо...
 - Уи бзиоуп, арыжатә ааулсыргы, ңышаала ағныға унеиуеит. Ихаңуҗәиртә укоуп.
 - Абри зәкәеит, уаҳа өамәкәгы наңзаңтом, сеилышәкаа.
 - Үеилахқаауеит, ушқеилахамкаауеи... Ҳаргы усшәоуп ҳағашааҳхаз.. Нас ағәаҳәара уоуазар – уи уара иуусуп.
 - Сеилышәкаа, – ихәеит Фиодор Иван ида.
 - Акы саңдаашан... Абра унхойжытеи акраатцуу уара?
 - Саагылазар.
 - Ус анақәха, ағәылаңаңыз бзианы иудыруеит.
 - Ишқасзымдыруеи! – ихәеит Федиа дааццакны. – Саагылазар сыйванхо ағәылаңаңа сзымдыркәа изуазеи.
 - Аңсааагы нхома ари ағнақны?
 - Инымхакәа!

- Ирацәоу дара?
- Ирацәафымзаргы, икоуп... Аихарафык дара роуп ҳәа сыйхәом, аха пытфык ыкоуп, икалап иаахадымфылозаргы.
- Аурысқәагы, егъыртгы, ҳаалиатаны...
- Имцхәңәзар қалап. Иабаанагеи фнык ажны абаскатәи апсуаа?

- Ишдаанагоз, ара иками, – ихәеит Федиа.

- Иеитцахтәыр шпоубари, хыпхъазарала, ма зынза иқәаагар?

Фиодор Иван ипа иааицәымытхеит, дааикәашәеит. Иижәыз ихағғы иқәымлахъаз, аха иаҳаз ажәақәа данааикәадыршәа, итегъ даяғытапшыаахазшәа ибейт.

- Ирхароузei апсуаа? – ддәаит Федиа.

- Иуздырзом?

- Исыздырзом, – ихәеит Федиа.

- Иүхардырыр?

- Сара апсуаа бзианы издирүеит. Урти сарен өңүц ҳайбардырра атахымзар қалап. Сзыдтәалахъоу, сзыдгылахъоу, зчеиңүйка сфахъо...

- Иазырх! – ихәеит Гоча. – Еилкаауп, уара апсуаа рзы ухы хуттәоит... Уара апсуаа рзы...

- Сара стәи сара издирүеит. Азәгызы изы схы хыстәарц сгәи итајам. Анцәа игәампхаша ажәақәа зхәатәузеи араға.

- Анцәа! Анцәа дызмоу уафума уара?

- Нцәа дызмам адәи иқәиҳуазеи! Нцәа дызмам агәнаха иатдало уафуп. Агәнаха иатдалаз, уи... Агәнаха шәаткамлан, шәара шәычкәынцәоуп...

Фиодор Иван-ипа ахұтәи атәца анижә нахыс даанахәеит: зны ашәаҳәара далагеит, зны ажәа рыменикуан. Дыдмырцәажәарц ианалага, иаҳагызы дырғаапкит.

- Ари ас баша исывагылоу үүшүшома, – ихәан Гоча, ивагылаз абұьяр арахъ даахеит.

- Нақ, нақ унах! – ибжызы аағит Фиодор Иван ипа. – Сара сдыршәаҳьеит, сара сыршыхьеит, сыбзахахьеит, уажә уара уабұьяр уамтасны суршәаҳуеит! – дагығытцыззеит Федиа.

- Иазырха! Уасыргойт! – иҳәеит Гоча иавтомат ааидкыланы.
- Газарак егъылаумтца үүшүш, - иҳәеит Како ичэаарттынчшәа. – Уаб дикәлоуп, уиқәатң наڭ. Ауафы дааини дааҳадтәалан арыжатә ҳацижәйт. Иаргыы илсхьеит, ҳаргыы ихалсхьеит. Аибашьра ҳалагап шыңа. Ҳзейбашуазар, ҳапхъаңа иштоуп аибашьра. Уа уеибашьлан...

- Зи мциесрылсит сара уара сануқәлаз. Исыхьша сыйхьеит, иуасымхәеи, сшәахъеит, сыйсхьеит, сыйзахахъеит. Уажә уара сузыршәарым. Сара схата исыршәарыда ҳәа сыйкоуп: убас еипш икоу аамтакы ҳааини ҳаатагылеит.

- Ҳазырғылада?
- Напалеон Бонапарт! – иҳәеит Федиа.
- Ари дагысхыччоит, уара! Дласыштыуеит!
- Афырхатда ҳәагыы ахъз ухаҳдоит...
- Уаргыы атәры сылоумтани... Ари иқәрахъ дыкоушә жәбоит, аха, иатаххар, абىзар аашытпаангыы дахҗәагылоит. Җхәйлаштыуп!

- Ҳазиааниуазгыы азә даабеит... Шәаала, ҳшәышты шыңа...
Ауаа гыланы иҳахәапшуеит...

- Дарбан иҳахәапшу? – дхагаханы даанаңшы-аапшит Гоча.

Игәи иамуа иштәхъа даахъатшәа иуит Разан. Иткаитцо иалудырауазеи ахага – арыжатә иархагаз ауафы?! Дла-лбаарцгы итаххеит зназы. Фиодор Иван иңа иакәзар, абас Разан дрылаханы дубар, хымпада дылбауан. Маанак рыйдаланы дрылигон, иөйнкаждыны дрыхәозаргыы, иширгәбызыгузаалакгыы. Иара дкәафза, дкылпш – кылзырғуа абарта дықхәйт. Арахъ Сирмагы лчылшыуан уеаартынч, урт кәапзә иеилго зхы зтәү роуп.

Адырғаене излеихәоз ала, Федиа дырблаڭыаны данынкaryж, амшә еипш дөйтүбүбүнү дрыжәлеит. Ари иазыпшымыз Гоча ишилшоз иркаланы Федиа даниғас, уи дырблаڭыаны дцаны ағъефааштиргеит. Деитагылозшәа анырба, амагәшхәа дарганы, автоматла ихгыы инасны, деитыххәа

дныштытсаны ицеит. Пытракгы дышытан уи ус уақа, аха нас, ихы атып ақны иааины, аихара даналага, гәйлацәақәак дыштыхны рәаархеит. Разан урт данынарпыхыла, Фиодор Иван ипа уиғапшуа дықамызт.

Сырма лықамзаара иаразнак иааиниңшит Разан: ифа иагхеит, ижә иагхеит, имғахытцуадаз шытә иара иахъ, азәы дымғахытсыргы, иааүеишшартә ауадақәа ааицәелихаит. Мышқәак рыла акы атып ақны иаанымхеит, маңағы-фыттағы, саангы қәрдәгы. Чайк ижәиргы, иатәца ахныңқәиргылаз иаанижъуа далагеит.

- Сырма лықамзаара шпауныңши, - лхәеит Арда дахъаафналаз, ағны шузейлмыргаз убо, саауцхраап...

- Иатажым,- ихәеит Разан, - аамталашәа снапқәа аасывасыңсейт, аха уажәытәкъя зегъы ртып иқәыстсоит...

Разан иихәоз лылмырхакәа, ағны неиллырга-аайллыргашәа луит Арда. Уи дзааиз ағнеилыргараз акемызт.

- Ҳаныршыуа ҳзыымдыруа, ҳабанзарылатәоу, мшәан, ҳара арт?! - лхәеит уи. - Игәы қаҳаңаны даатәеит аригбы: ҳхала ҳзалтуам, арантәи уағы ҳалигарцгы иғәы итазам, ихәеит. Жәаха иаазгы иұхәэоз акғы имхәеит: уеизгы- уеизгы шәалаагоит, аха шәаапшыр акәхоит ихәеит.

- Иұхәэоз акғы имхәеит ахъзума, нас, уи: уеизгы- уеизгы шәалаагоит имхәеи? - иаалыменикит Разан.

- Ахәаразы ихәеит, аха...

- Ихәазар - ҳагъальыргоит. Ҳақәимырғәыи?

- Ҳақәырғәытны ҳашимоу ҳаззыңшым ҳахъзар?

- Ҳаззыңшым? Иарбан иара ҳаззыңшым? Ҳара уажәы зегъы ҳарзыңшызар ауп - абзиагы ацәгъагы. Аха ани иаҳзааигазгы ҳаҳыңшызар ауп.

- Иаҳзааигаз закәыхзеи?

- Ағәытра, - ихәеит Разан. - Ағәытра ҳаманаң акғы ҳахъуам. Убас сыйниаҳә Дадыңгы. Дабақоу иара, дзымааизеи?

- Дабақаху, иеенитыхны адиван дықәеноуп. Иахантәарап дгәенигәениа ағны дығонан. Уажәы нақ иғы нархәны адиван

дықәниоуп. Дыңаазарғы қалап. Сыңаазма иара сарғы! Аңааха Анцәа ирүтән, ҳашпаашъақәыркъазеи! – лхәеит Арда.

– Уа ҳанхааитишь, ҳкарахар аңаарғы ҳалагоит.

– Сгәи нкаршәны уахыкымзар уахык сыңаап ҳәа сыйкам. Аңаара бзия ишпәзбоз ма! Лаңааихъыш қамтазакәа иккәза иаасыршар ауеит.

– Иңәада?! – ихәеит Ризан. – Мышкызыны, хысыбжык ахымғо ұйара снанагар, инеипынкыланы хаха- хымшгыы сыңаа.

– Аңаа реипш, ҳашгылоу аңаара ҳалагарғы қалап. Ааигәа зны Федиа исеиҳәон, – изеиҳәатқәкъоз Дадын иакәын, – аха сарғыы исахауан...

– Ибеиҳәазғы ибеиҳәаз ауп, аха иара дышпақоушь, уаҳа саазымненізеит? Шәара иаҳа дышәзааигәами...

– Шәара дышәцәүхароушәа...

– Ҳарғы даҳгәйлами, аха шәара шәйишәкәа еиғапшуеит, азә днашәышъклампшзакәа шәнаиддаалар қалоит.

– Үқәшәира дқалааит уи дышыкку... Узиғампшша... Дрымшыит ақароуп.

– Дыршытыңақаз ұйысшын сара...

– Иршызы азәи дызлаиеніғүзеи, иблақәа аапшуеит ауп, еғириахъ дқәақәаса дыштартеит.

– Уабашшуеи! – ихәеит Ризан. – Ухы ндәилурхәхәар, иухапырыххаар қалоит уаргы... Ишәеиҳәазеи, нас, уи уажә ааигәа?..

– Պасатәи аибашьра далахәымыз, иааихимгаз ҳәа еғылжам. Аңаыцақәак анижәлак, иғәи пشاаузар акәхап, ихтисисқәа иғәлаларишәо далағоит, уааизызырғыр, уахгыы өйнгүү инеипынкыланы иихәаша имоуп, ұйара иеааникылараны дылғазам. Иаҳаз акәым, дзықәшәаз ауп иеитеиҳәо ақнитә иагарааны дцәажәозарғы, ахәйцқәа реипш слымхәкәа кыдданы сизызырғуеит... Аңаара атәи анухәа, афронт ақны аңаа шақа иаргәақуа атәи далацәажәоит дцо- даауа. Аибашьра анааихсығылак, ихәеит, аңаа реипш, ҳашгылазгы ҳаныцәоз ыңкан, ихәеит. «Пхъақа!» ҳәа еита бжык аамгондаз,

аҳәалыхә асы шауаз, ақәа шауаз, сшәақь насыттарсны, стаҳәахаа сыцәон, ихәеит.

– Ҳашгылоу акәым, аиарта тата ҳшылаиоугы ҳазмыцәеит! Иаха сызмыцәеит сара, иацуха сызмыцәеит, еибашыра иңазгыл лхабар ықам, – Сырма даалхыхәмарит РАЗАН.

– Уи сылмаздаауа убарауазеи, схы аус аузом.

– Апсшыаны ианыкоу ами ахгы аус анауа.

– Иаангылазеит... Изыккамзеи, мшәан, уи лхабар?

– Акрыздыруоу. Уахынта ақәым, ара аицәажәара уадафоо иалагеитеи... Итаку ҳайғызахеит ҳахқәа ндәйлмүрхәзакәа ҳаштәаз... Ҳчагыл нтәеит, удыруоу, – ныбжыалыргылеит Арда.

– Ахәычы лкынза сцароуп, чахқәакгы штасзымпшаари...

– Уртгыры сразцаазом. Ишпәкоу Амра лангыларгы?

– Рыгәкәа төкьаны, рыпсқәа рхаңаны. Ишпәжалари уаҳа!

– Уаҳа раагашыак амазами арахъ? – дтцаауан Арда. – Ианаалихәло акәзаргы...

– Ианаалихәло ант сыманы амфа санылома, бара абзиара збаша! Иара аенышыбыжъонгы исыздәылгом. Ирзыруа издыруазеи... Ара иахъаугогы, сара ипсыша, иаха итынчроуп. Арантәи нақ цатәуп акәымзар, аштаб ахъ иуманы уаар қалома!.. Ахәычы санылбалак атәүуара далагоит. Сгәы тылшыаит уи азәк... Икастталакгы акы лзысхәыцроуп... Лара леиҳа деицәоуп лангыл. Лыңсы дхыггоуп саннеиуа ашә шысзаалыртуа. «Иахагы шьюукы ашә иасуан» лхәалап, «ици-иаая шьюук рыбжы ҳақәнарғылом» лхәалап... Ус ауп зегынцярагы... Икасттарызи!

– Ихы ндәйлирхәэ о дсымазар ари...

– Иабыкәу бара ихы ахынндәйлирхәэ! Сара акы сақәшәеит акәымзар, шьяғак қастомызт.

– Акрыфараагы ҳақәытцуама? – дтцааит Арда.

– Уи ҳзақәымцыр қалап.

– Нас үзара ипшаалатәими ҳөй интахқақалогы?!?

– Сырма лышәгы ҳамоуп макъана, быстак ааҳзыбул.

– Амала? Иабақоу, измада ашыла? – дтцааит Арда.

– Ашылагы уағы ипшааеит макъана, ҳшәапырхапуа

ҳақәхеит акәымзар. Сахыныдғыло тыңк здыруеит, уа ҳара ҳтәйкгы аус луан, дықәтхьюо дықоу сыйзыруам акәымзар...

– Дықәтхьеит! – лхәеит Арда.

– Иалыбдырааузей?

– Зхызтахыз зегыниаразннак иқәтит. Згәрыиажаз, рацәакгы зхызтахым ҳауп арақа иалаханы итәоу, ҳахынзатәоу сыйзыруам акәымзар.

– Уи аадыруандаз, имфа – имжәгьы ҳтәаны ҳапшызаарын...

– Ҳапшыми, – лхәан, лнапы аалъеит Арда. – Ҳаршыаанза ҳәа ҳапшуп.

– Дадын иеипш, баргыы бгәры қаңазазаап!

– Уаргы даарап угәры рғәтәаны уғыламзар қалап.

– Сгәры зырғәтө бдыруоу, – ихәеит РАЗАН, – аицәажәарақәа цоит, аибашьра ааныркылар қалап.

– Уаҳа! Еибажъароуп уи, аибашьра иаламгар ауп ҳәа, знык ианалага...

– Ркәакәылах аақәибахаанза еибашылароума?

– Азәры аиааира игаанза.

– Аиааирарг қалоит, апстазаарагь қалоит. Зегъ қалоит – ҳара ҳқалар.

– Убри ауп ибхәаша!

Абжыаапны дзызхәйцуаз акәын уажәы арақагыы излацәажәоз. Аицәажәара акәымкәа, иенүүқәйршәнү ацәара акәын иаргыы уажәы иитахыз, аха, Арда данцагыы, днықәиар дызмыцәар ҳәа дшәеит. Уахынла зыцәа қыало иалагаз, аченышыбыжъон дықәйизза дзыцәарызу? Дыцәеитиацы, жәацгы хар имазам. Уахынла измыцәо, дғъазкыр – өйнлагы ацәара далагоит. Уахынла агәгәаҳәа ихысует. Нақынтаи ихысует, арахыынтаи ихысует. Избан иара, уахынла иаҳа изхысузәй?

Иацууха, атхыбжъон, анышәйнтрақәа рганахышәа, аиғахысра ғәғәа ықан. Ҳара ҳтәкәа наскыазазар акәхап, иангәартә, иаарымаз зегы агәгәаҳәа итдырбго иалагеит.

– Иалагеит, иалагеит! – рхәан, Ардагыы Дадынгыы еибарыфын рғаархеит.

– Изакәйзеи излагаз?

- Аибашьра!
- Иақөйтңы иқазма? – дұсаит РАЗАН дүйнешілдеме ашқанда.
- Иааңгәхеит, арахъ уаала, ашә аркны... Ҳара ҳанахъала иубоит еибашьра ғәғәак шцо...
- Ишитахымз, акы наихарданы, Дадынраахъ дцеит. Җабыргны, уантәи иубартан иаандымпсылар амуда шыулы аиғағысра ишағыз. Өзин дук амца акын, анышәынтрақәа рған зегзы ықәлашауан.
- Арахъгы иҳалахаует! – лхәеит Арда. – Ҳхаланы абра ҳшықәтәоу ҳаладырхәашоит ҳәса сыйкоуп. Ҳхалбаар?
- Иабықәу ҳахылбаая?! – иааңьеишьеит РАЗАН.
- Ағны атақахъ.
- Унеиуа икоу уахъ, ағны атақахъ? Өнума ҳзығону ари ағынгы: ӡынгы ҧхынгы азы атоуп. Ҳнеини азы ҳнылатәахуоу, нас?!
- Азы ҳалатәазар иаҳа еиғыуп ҳаршыр ааста, – лхәеит Арда.
- Азәгты ҳайшызом, – иҳәеит Дадын, иғәы акәзу ирғәтәоз, ипхәыс лгәры ақәзу ирғәтәоз узеилымкаауа, – урт үс қарталоит уа есыуахагы: бұйар ҳкыс иримоу зегзы агәгәахәа итырқью ахәи иаақәлоит, хыбрақәак рбылуеит, зыпсы зышарц зтахыз зегзы ршыапы инықәдырғылоит, нас, уахатәи ҳұскәа нахагзеит ҳәа. Ишааз еипш иныңдабаны, реаадыртынчеит.
- Реырзыртынчамызт Ардагы Дадынгы. Урт иртаххеит РАЗАН уахъ абра, дара рааигәара, дықазарц. Үи ұйара акы ирыцхраарашәа рбон ағыңғы, аха РАЗАН «Аңғәы хтәаны алығәра иқәлеит ҳәа» иҳәан, иуадақәа рахъ дхынхәит. Днеини днықәиенет атұан датсаңшуа. Иқаз ахысрақәа рыштыахъ, алашарақәа дырцәан, ақалақ ижепахаҳараңа алашыңара нахатәеит.
- Уахатәи атхагы иалибаауз рацаахеит РАЗАН. Дын-дәылцаанза аңа шиниааниуаз, данаахынхә, дааини данаақәиа, аңа зынза инаиыртңы ицеит, иарғы, ара дықазамызшәа, арантәи лапшы ахъзымнаңоз ұйара дагеит.

Уажә агәгәаҳәа излахысуа Ешыратәын ибла иаахгылаз. Җагалантәи амра ашәахәа хаақәа лықәыччо ашта данааталаз ааигәалашәеит. Уи лахагы абаимаз, ихәыцрағы даакылызгазеи, аха усгы даацәыртит мшаенеипш, лыткы ғрачкәын дагәйлыпхаая, уаф иикымыз шәыра пшзакгың кны. Шәыра зынза изкымыз еиҳан ашкол ағы, азәык-фыңыз иркызгы рәзә рхыпты ицахъан, даға шьюкы иркхъаз, ирыштхъаз, иқәыштхъаз, шәыракәан. Ари лтәи иғыцхәараҙа иќан, лара леипш. ҇згадырхаз сеидру, ашкол италаз аахыс жәабаға мшы цахъаны, лан длыманы дааит. Аштыхъы, зны- зынла, лан лаҳәшьа лхатца, Қастеи, диманы данааниуазгы ыќан. Ахәычкәа данрылашьцыла, - аххәычрағынгы иабағаз урт шытә аха, - лхала даауда далағеит ашкол ахъ. ҇харахапшуашәа, уағы дидымгылошәа дышіказ, данаарылағза, даагылазаргы дрыңызшәа, Ешыра акәымкәа, иара абраға даазазшәа даақалеит.

- Тата! - аағыт аддықәа амардуан иағаланы ишнеиуаз зны. Лара даақәгъажын, лнапқәа фыштыхны, лыбжыны лықәзыргаз инализилкьеит. Убасқан ауп рапхъаза акәны лыхъз анаамиағаз. Еғирихъ, илапш дахъаатғағъекъоз, иеибадыруазшәа даақалахъан, аха лыхъз анаамиаға, иааигәапхеит, дагыаизааигәанатәеит. Итатаға, ихааға, игәыкәа, акалашәа иќан уи, Ешыратәи азғаб пшза лыхъз. Лара леипш. Лыпшзара аиғштәкәа дхъанарпшит уи лыхъз.

Атх далаианы лызхәыцра даналага, игәы аағшашаит, акы дааилнашаа- аайланарапсааит. Еитаҳәашьа змам лакәк днагәыланахалазшәа, хътәүүрхалк днақәнартәеит акы. Даман ицион уи абрантәи, абарт амшқәа дрылганы, дназғыхәаз, аха изхара изымжәыз зыхък ахықәахъ.

Ицәыхараз, аха ицәымзың ихәычра атәйлахъ днанагахт. Уа иќан иаҳа ағъама змаз зегбы, ағофқәа еилаланы ублалаң дыргъекъуан, адәеиужықәа иатқәкағараҙа шыаң иатәала ихъкан, ихыркөкәаз ишыапқәа аҳаскыны иарчыхәчыхәуан. Убарт адәеиужықәа дығуа дышрықәыз имбағакәа изҳаит, дыхбыңхеит. Уа иќан еицлабрақәак, хәмаррақәак... Уа дыкән

Тата. Ааигәа акәын уи арахь данаанагаз, аха даагылазаргыы
абра дықазшәә игәы инатон. Абра, дара рұны акәымкәа
дағаңызар қалашья лымазма Тата?! Уи ара дыртахын, уи
ара лхатқы кадыршәуамызд. Зны- зынлагызы ддиргәауан,
игәалашәоит дандыртқыуазгыы. Игәы злаирдашаз, зегъ
акақәын, уи ара дықан. Иара иааигәара. Даҳъцалакгыы
дибаларц итаххо далагеит. Иеицны ашколахытә ианаауз,
лассы ағынынза инеир ҳәа дшәон. Агәашә аартны Қастеираа
ргәашә данынталалак, ағынықа ацара зынзагызы итаххазомызд,
амш нтәаанзагыы инымтәар итахын лассы иңынцәараны
иқаз акы. Рағхъаза акәны игәы ғызыкааз цәенүрран
уи дызтәытәиз. Зназы ихызы изымдыруашәа дықан:
дгәйпшаа-хыпшаауа, ихы ихәыцраха. Тата лыда псыхәа
имамкәашәа аниба, даҳъцалакгыы дыпшааны даалывагылон.
Илывагылаларц зтахыз даға шыуокгы шықалаз аниба,
итақкәымкәа ратқәашәа даагылент. Уи егъырт ирызгәамтейт,
аха лара игәалтейт.

Ашкол адиректор ҹәыннак диман Анзор ҳәа. Амыхшатә
ззырхәоз иакәын иара, ашкол дәтан, класск ақынгыы
дрыдтәалан, аха шәкәык аартны дагәилапшуамызд. Ихәомызд,
аха ари даңыпхашыон адиректор. Акырынтә избахъан уи
давагаланы дцәытешіхашауа: аңаikk ззырхәоз иакәымыз,
цәгъя дырны бзия қайткомызд. Зны ҳашкол аштахъшәа инхоз
апхәисеиба Иарна лхәэтрагыы амца ацреитцахъан.

- Уахъынтааазгыы узгоит нақ, Гыртәылақа! Ахәхәара
далагеит усқан Аполлон Мириан ипа, адиректор. Игәы
пнажәон иихәоз артсағцәагыы атсағцәагыы иахъраҳауз,
аха өйнкылашья изықамтейт: ичхара хытңы икоижъеи
акраатцуан.

Иихәаз егъықаитцеит Аполлон Мириан ипа: Анзор
ашкол даатыхны Гыртәылақа дигеит. Рыңсқәа ааивыргеит
артсағцәагыы, атсағцәагыы, иаб - ашкол адиректоргыы.
Азәызатқык иқамзаара шпәнүпши ашкол апстазаара
зегъы! Артсағцәа иаҳа рыпсы ааивыргазшәа рбеит, атсағцәа
иаҳа реааддыртынчит, амт иазытқыо ирылаз Аполлонгыы

иөааиқәниkit. Уажәы-уажә икабинет даадәылъаны абартса дшаақәыххлоз, уажәы, Анзор дганы Гыртәыла үзара данитцәах, арахь адәйтца даңыпхашъозшәа, – уи ахаангыы ипхашъоз исахья шимамызгыы, – иөааиңнекит. Зны иқаңтаңыз ак қаңтсент: ашкол абартса даақәгылан, макәан хәыңык азна акамфетқәа қыаны атсаңцәа инарылаңсент. Изакә ныҳәаз иғаз иғәалашәом, аха ныҳәак ықан аңы, – аконституциа иамшзу, иааирек иамшзу, – ажәакала, Аполлон Мириан иңдигән зырпшаауз акы ықан, убри иназкәа, ахаан имыргәйрәтәңиз ахәыңқәа ааиргәйрәтәрц итаххазаап, апсшьара иақәрышәаны адәахьы даадәылтцын, еимбұрыжәа ашта иқәыз ахәыңқәа ибжы нарыларганы иааизигеит.

– Иахъа ныҳәоуп, – иғәеит уи, – изакә ныҳәоу сазхәо аҳамта бзиаза истоит...

Ахәыңқәа ирхәара рзымдыруа итапшуван.

– Акызықәа! – иғәеит адиректор, азәгьы иғы анааилымга.

Шьюк ахъылаз иааибарччеит.

– Мәкәыбақәоума уара ишәхагылоу, шәаахәыци...

Ирхәара рзымдыруа ишитапшыц итапшуван. Ихәыңуаз исахья имаңамызт азәгьы, ииңкыз амакәан хәың итоузеиши ҳәа иаыпшуван.

– Айлыңгакәа шәоуп шәахъылакгыы, – иғәеит Аполлон. Нас, имакәан дынталан, иршәны акамфетқәа рылаңсо иғааиҳеит. Ахәыңқәа еижәибатданы уртрықешәара иалагеит.

Разан иахъанзагы иахихәаара издыруам адиректор иқаңтаз. Ауаа изыпхъаң, ахәыңқәа бзиа избо ауағы ихы ишпақәнаирғазеи, арахә аңыыка анрыртко еиңш... Арахәгьы аңыыка ус ирыларыңсазом ипсақъаны, акы иантсаны рқышә инықәыркуеит. Анзор изы иаахәаны иааигаз конфетқәаҳарын, иара данықәнига, данаашазгыы Анцәа иидырыр акәын, ипхастаҳоит қаңтазаарын, ипсақъаны адәи инықәиңсент. Анзор дықазар иага дрылагъежъын, аконфетқәа даара итахны акәым, ус, цәгъашақә, зегъ неиниқъя-ааниниқъяқәарц.

Анзор арантәи дықәызгаз арахь деңеанагаҳт: дахънаргаз, излархәа ала, дмықәшәатәха даарылахан, иағера ааи-

өазырххалоз иани иаби иааигәара ианықамла, зегбы ршьапы иқәиргылт, иандуи иабдуи рыпсра ааиаанза ишьырц далағеит. Урт рыпсы иеахъигзейт Аполлон Мириан ипа: дахънеиз, иқаз аниархәа диапцаны арахь еиңа иғааихаҳт.

Разан иғәалашәон смаазаргы жәбейт ҳәа уи ашта данааталаз, цәгъярак абақастцари ҳәа днапш-аапшуа.

– Уара уғы раҳаны узсыхәапшуазеи, иахъада сумбаацшәа!
– Ихәеит Анзор, Разан данааивала.

– Уәрә сраҳаеит уажәй! – ихәеит РАЗАНГЫ.

Арбағықәа реипш ианааиғағыла, ағәашә иааталаз хатқак ағъағ аарыхиргейт.

– Ишәеимакыроузен уара?! – ихәеит уи. – Шәлымхәкәа өысхаанза шәнеипырти. Шәхаацәахазаап! Ахатцара ахъатахугызыны шәннанагап. Абартағабцәа шәаарцәйпхашъар ауеит.

Тата илапш налықәшәеит Разан. Уи наскъашәа дғылан. Илапш лықәшәеит Анзоргы. Разан иғәеитеит, иара иеипш, Анзоргы уи илапш шлықәшәаз. Дқылкаашәа дихәапшуа днагылеит, инарықыңақәйз ахатца днаскъар, днаихъзаны, даанкыланы... Изинушаз ихағы изаагомызт.

– Тата! – ибжыы наиргейт Анзор. – Сара сааит, бамеигәрығаәзи?

Абригы ихәеит, ақырқырхәа аччара далағеит Анзор.

– Изакәи, мшәан, дызлацәажәо?! – лхәеит Тата, лғызыцәа лхы нарыйдилкылан.

– Бара сбыштыланы сааит, – ихәеит Анзор.

Разан, иаҳаз имаҳазшәа қатданы, Анзор иаҳ днаскъеит.

– Уара уқылпш – кылзырфуа сышта узхылазеи? – ихәен, ишътакъа даахъапшилт Анзор.

– Уахъааз уеитасыштырц, – атак қайтцеит Разан.

– Уароу, уара?! – иааүьеишшееит Разан.

– Сара! Сара сышпоубаз?

– Стажкәым уақараны. Исыркалоит ҳәа сыйкоуп, – иғааирхатеит Анзор.

Разан пхъақа иғанынеиха, Тата арахь дааскъеит.

Ҽынкылашьа имамшәа анылба, даңа шъағәқәакгы аақалтцан, дааини днаарыбжыагылеит.

– Шәеилагама?! – лхәеит уи, нақ – аақ афыңыагы лапшыла иааимылдан. Анзор иөааникылар итаххеит, аха РАЗАН акшара иөазықататцәкъаны дгылан.

– Уара уеилазгазеи, РАЗАН?! – лхәеит Тата. Ари усгы дейлагоуп, аха уара уеилазгазеи ҳәа аанагеит уи. Имахәар аанылкылан, мчылашәа Анзор днаивылгейт. Иара убасқан, арт реидыгара иацхраарашиб, атқәтәабжыгы аагеит. РАЗАНИ Анзори лапшыла еиқәмәкаруа, акгы еибымҗәаҗакәа рәниархеит. Тата днеиуан РАЗАН дивагыланы, имахәар аанкылашәа.

Үағы ихеимцар қалап аха, иахъа уажәраанзагы иныруеит уи лнапқәа рыпхара, амардуан иағаланы ианфенеуаз урт знык ақарагы икәақәа инықәылкит, умыццақын, снапқәа ахынзауныруа уеаанкылхәа лхәарашәа.

Азәы иғәапхаз, ипса назлахаз даеаζәгы даалыз-цәйрымтыр қалаζом. Анзоргы Анзор иакәын, уи итып ақны даанылкылеит зөыртатаζаны адәи иқәыз Тата. Абас зөырттананы икоу азғабцәа роуп, ианаатахха, узлааз амфала иаармианы удәйқәыздо. Егырт, ахагақәа, зымпән уағ дықәызмыйжыларашәа убо, унарзыпшыр, икәатаза, имчыдаха ианаарымпытахо ыкоуп. Ҳәарада, уақа абзиабара апыйжәара агазар, иархагазар. Үзырхагаз уагъанарпсыңеуа ықами, утатаζа уаныкуюмпән уағ дзықәымло ушаақанацдало еипш.

Аиеи, нас, азәы иғәапхаз, ипсы назлахаз даеаζәгы даалызцәйрымтыр аузом. Панцъя иакәхеит ажәған иалууаа Тата лапхъа иаагылаз. Дыбжыазшәа дықан уи аиқәымшәа, Панцъя ҳәа икәз. Дахъагаз, дахъаанагаз здыруаз маңғын. Дтаркын, Сибрақа үъара дахыргеит ҳәа зәоз шьюк ықан, аха уи нытқакшәа ақәын ишырхәоз. Аңәа иумхәан, ҳаатынчымхеи, ҳабла дахъамбо үъара дадырхеит ҳәа азәы иааиғқызтгы, егыи амзышәа, иара иашъа, Фрикан ҳәа икәз, ихәдағыл хжәаны иныштеитцион. Убри ақнитә, рыбз рәғы итакшәа инеиғаҳәйтхәйтлон. Зынза ирхадырштыр ртакын Панцъя

дахыыңаз, аха ауағы дуағымы, анышә иаташә дзыдтәалоу, ари ахыыңдаху жәбома ҳәа иңәарашәа, ахы ианкны арахъ иааңәйтірхәхәоит.

Паньца даарылахант иззыпшым асы анаарылаҳаяа еиңш. Итәмлалои, ианыштағоз ажәған кахха еилганы, аха тұхагәнды амш аайлашәнды, ашамтазшәа иқыдұнды асы анлеиуа. Еилкааша амамшәа иткоуп иара аңсабара итқанаңаң, аха аңсабара уи еиңш иагарыла аеңсахуеит, иага маза атқауп, ушырыпшзам иага маза қызырнағоит, итәашкакараңа иааганы уапхъа иааштанаңаң. Ауағымы үсшәоуп дышыңоу: иаҳыа дызлақоу уаңаңы далақаңам, даптырығонт ҳәа ушизыпшу үзара дааңыртцеит. Паньца иааңыртца қалеит чарап ақны. Ачара ду аилашымтаз уағ дицимкәа, дқәағза, дааини даарылагылеит. Итәртә пшаауда ашыңаңы дытталаны иғанааиха, зәңаңа ззылбаамдаз дубап, затәңаңа наганы инүқәзырғылаз дубап, зық нарыңаңеаңшәа иааилаңқәқәырпейт. Нас, Паньца итәзшыңақәа бзианы издүруаз, арахъ уаи, уааҳаватәа рхәан, иңәнимхө даарыддыртәалеит. Нытқарада үзара дықаны даахынхәзшәа, абаҳтеи иареи ахаңғы үс рымамызшәа иеаңақтанды ағылжерагы дналагеит.

Раңақ имжәйцызт уи Тата илаңш данааташәа. Амат зуаз рахығы дықамызт лара, аха амат зуаз азғабиңа дрыңын арахъ данаақәнагала, иаразнак илаңш налықәшәеит.

Уи акәхеит. Паньца иифозғы имбейт, иижүаузғы имбейт, абра дыштәоу, дшааиз еиңш, дындәйлтңы дцар ҳәа дшәнды, усқәакғы сымоуп, сааңцакыроуп ихәан, аишәа днахыңтит. Уи акәын иртәхыз уи иватәаңғы: арыжатә иеенітар, ән имаңамызт усғы, рыйгәкәа бжыхуан, рыхқәа еиниқъарғы қалон.

Тата лхы-лтыхәа анеиликаа ашыңахъ, арыжатә усғы иеенімтәңызт, ауаа рсахъа итаны, дылзаңгәаханы, нас ихғы налырдырны, лафхәараха исит. Алаф зеиңәоз Тата лааигәа итәз ахәсақәа ракәын, лара лыгәхъаа икәзмәа, илаңш ақны зыңзагы дмааңзашәа. Паньца илағқәа Тата дшаадырччақәаң аниба, иаҳагы иеаалыдихалеит.

– Қастеи иғны иааганы иаағнаиргылада, шәанаңылбейт!
– ихәеит уи дышнеуаз. – Ҳацқәынцә арыхқә өтибакәкә о
егниуа ируазеи! – лхәахт пхәыс.

– Дхәычну?! – иааңьеишият Панъя. – Ари лықәлацә,
сара сахынанагахьо үзара-ғызыара, еибарыфуа идәйкәуп.

– Иғытшәаңза хатса ицогы дықами, аха ари макъана
уахъ ус лымазам, – лхәеит апхәыс.

– Уи здыруа лара лоуп, ҳара иалаадырааузеи, – ихәан,
дааччеит Панъя. Иихәазғы иара ихатғыы аалцәымыңхеит
Тата дахъылаз.

– Ашкол далшәырга, уара, зны ашкол! – ләаарцәгъашәа
даацәыртит Қастеи иаҳәшья. – Нас иқалто лара илбап...

– Уи ами сарғы исхәо: лара лтәи лара илдырроуп, ҳара
иалаадырааузеи, – ихәеит Панъя.

Разан игәлашәон уи амшгыы. Ачара ахыруаз ргәылара
акәын. Усгы егысгыы уа днанагон иара, аха Татагы
дшааз аниба, иара дненаанзагы Қастеи иаҳәшья длыңы
дшаарылагылаз ангәеңта, уажәраанзагы сааихъандаз
ааигәахәит. Илапш гәақуа иналыштаleйт, лара лахъгыы
днеихеит, аха уи ахәса дрыгәтүлакны дыркын, лацәажәартा
имамызт. Ларгыы данаагәлтә, даалашеит, лхы-ләы чапшыкгыы
нықәыхәмарит. Усшәа ибоу?

Панъя иааңәыртца дааиланакшеит. Панъя Анзор
иакәмыйт. Ихы идишыларгы илшон иара Анзор, аха Панъя
импән акәлашья имамызт. Соуп зхәо ахатса иқышә ахәап
аатиргаргы илшон Панъя. Ус қайтцеит ҳәа рхәон аштыхъы,
дхынхәны данаарылагылаз. Иеимаркыхыз здыруада, акы
аaimаркын, Панъя ахатса замана иқышә ахәап аатиргент.
Ауаа гылан. Ахатса деилагарц акы ааигымхеит. Мышла
дзиниааниуамызт, даанаңш-аапшын, тәғанк днамтасит, аха
игылаз ауаа аайлажъекын, деимырхха дааныркылент. Панъя,
иқайтаз мачызшәа, зқышә дтасыз ихәы наитаны, ихы кажъ-
кажуа днарылтны дцеит.

– Ҳәымпүл дшипоу мәашью, дызшыуа димамкәа адәы
дышпақәхеи! – ихәеит иныцакны ари заҳаз, дааины ақыта

деңтахъалагылаз иааибанаркит, аха ићарттарыз рыйздыруамызт. Зхы идызышыларц зтакыз уаф дыћамызтуи уажәгъы, пасагъы. Қәгаша имазар, данықәгатәйз аамта цахъан, уажә иара зегъы изеипшхазшәа дыћан, дықәыргаргы дыќәримгаргы.

- Ихы атып аћны иаазгашаз пхәыскгы дышпаймоуи, - наңыртон уажәи уи избахә иалацәажәоз. - Пхәыс лажәа иаҳараны дыћазар, Тхәаз Титу ипхә Адушьа лажәа иаҳар акәын Панцъя. Дааиқәылкзар ћалап ҳәа иааизыпшилт акрамта, аха нас ићаицац ћаңцепт: азәи иареи, лейдиңсыла ицарц егъаарыгымхеит, зынза акгы зламыз аус азы. Днаганы дынтаркит. Ари рапхъа дантаркыз акәын. Ардушьагы лыпсы лшъап, ҳаргы ҳапсқәа ааиваагап ҳәа ишыпшыз, икәыртказгы нагзаны ихымгакәа, - усшәа рбеит ићамзаара иеигәыртъо иғылаз, - имахәаркәа пхъартәаны ақыта даалалеит.

Мчыбжыкгы аамтцыцкәа, илхарaitказ уафы изымдырз0, Атхәаз- пхә дырхысқысуа дызтәыз днарытаны даахынхәйт. Ағонынзагъ даунаскъеигах, амәа днаницан, абзиалахәагы азәи инаиамхәакәа, днылахәаша дцеит. Уи аахыс Адушьа лхабар арахъ уафы имаҳант, ухәән-сҳәаншәа иаарласны хатса дцеит ҳәа рлымча зны иаатасыз алаҳамтձозар.

Уи лакәымкәа, даеа Тхәазпхак дидыруан Разан, хазыннак, еинаалак, жәларык зеиөырбоз, зны иара игәгъы зызцоз, издыруада убри леипштәкъа дыссирзаргы Адушьа ҳәа ихы иааташәалон, Панцъя игәи ааизыпжәалон, аха ићалашаз ћалахъан, рееишья акгы иамамызт; уи хатса дцазаргы аиаша ћалтцепт, Панцъя игәи пشاаны, ма уаҳа хкыдкылартা ұаргы имоукәа арахъ иәааихар ауан. Бзиак дигарын уи абзия, знык акәым, хынта хатса дцахъазаргы, лапшы аанызымкылоз лакәзамызт, иреитү арпыс дааштидааргы ћалон. Иага дыбзиамзаргы, дхәыцуан Разан, Панцъя иааста усгы дейгъхон уи, Адушьа дзызкашәаз, даеакала иухәозар, илызкашәаз.

Убартқәа рыштыахъ Панцъя данынкылаz, ићалазеи ҳәа азәгъы дымтцаазеит, ићалахуаз, ићалац ћалазар акәхап: уи ұара гмыграк ћаңцепт - азә дихәйт, азә дишьит, ма ӡабк дымтцаирсын, ихъязи иареи нифарцәарц

егъаарыгымхеит. Панцъа уишъатааауа уөйноухар, абартқәа руакы ақны ункылнагон. Ибжъазшы шықаз ала, уи уафы дагынаишъаттаазар қалап: иара итәқәа ргәс ңүәхъан, егъырт дахъагазаалакгы рзенипшын.

Ус, абар, дааниы еита дахъаарылаңаз! Илаңш ицам-шәашазгы дааңашәеит Панцъа.

Ашкол ашта дааңалеит уи зны, еимбұрыжәа иньқәлаз атағаңдәа днарылс-аарылсуа. Дшааниуз, ңас иауазшәа, Тата лғызыцәеи лареи даарыдгылеит.

– Арахь бааскьеи бара, ешыраа ртүпчә хазына, – ихәеит уи дәгәбызсыңза. – Ешыраа сара саншыцәа роуп, бзия избоит. Дара ракәым амған рлак ааспыштаргы ахы снапы нықәысшырц стаххонит...

Цхыраарак дахәозшәа даанаңш-аапшит Тата дахъгылаз. Разан ари гәеитеп иаразнак. Атурник дшахынхалаз, адыххәа тақа дынқапан, Тата лахъ иғынеихеит, дызлалыцхараарыз акгыз изымдырзо.

– Бааскъа, схәеит, арахь бааскъа, бысфар ҳәа бшәома? – иччаңш тәйикгы налыхәхәеит Панцъа.

Тата илыгылаз азғабцәа наскъа- ааскъашәа ианаагыла, иара днениы... Зегыз дырзыпшын, аха ари дазыпшымызт. Разан: Панцъа Тата лыжәөшахыр инапы нықәикит. Снасқьюит ҳәа даналага, лнапы ңтарс иааникүлелит. Иқаларын уи маңк ижәні дыққазаргы.

– Уеилагама?! – ихәеит дахъынтыааз изымдырзо, Панцъа иштәхъала дааихыкәшашәа иғааихан, Разан. – Ари ас лнапы уаҳо...

Панцъа Разан иажәа анағзаха иимтейт: даақәгъежын, иқышишә ахәаң аатиргейт. Тата иаразнак инеималтәеит.

– Газ! – ихәеит Панцъа. – Арт ирыздырзом бареи сареи ҳшениуацәоу. Бахънеиуа Қастеи биазттаан, уи идрыуеит ешыраа сара саншыцәа шракәу. Уи идрыуеит амған рлак ааспыштаргы...

Панцъа иажәақәа лаҳазомызт Тата: уи зынза инеиматәаны атәүуара далагеит.

– Бца, – иҳәеит нас Панъя, – уажәазы бца. Сара арахъ сеңтаақәлоит. Зегбы бзеитасхәар, ари агаҙагбы иабхәап башаҙа ихы бықәиттарц дшалагаз. Уи идагы, зхы бықәышташа хәлоит, иатажхар... Уажәазы бца...

Атыхәтәңтәи иажәақәа ихазы иҗәеит ақароуп, лара дидыркөнаны днасқыхъан. Дидгылазарғы урт ажәақәа ллымха италомызт шыта.

Ит҃захъоузеи уи аахыс, аха ааигәа иକалаз хъыск еиҧш иааигәалашәеит Разан уи амшгы уи ахтысгы. Панъя иғәағ дыкны дышпагоз, и҃цоушьаша, дышпаго иара иахъа уажераанзагы. И҃кыишә ахәап ҳәа дахынҭасыз азы мацара акәымкәа, уи еи҃цәаз ахызыїкайтаз аза: Тата пшза, Тата хазына, уахгы ҹыңгызы зыххәыцира далағаз Тата диңәирзит.

- Иахъакәм үзара хнанагеит, - иҳәеит Қастеи иқалаз аниаҳа. Панъза ахәычы дналыштыпшызар, илыцрыңуа инакәзам.

— Изахъззеи «ахѣычы дналыштаңышызар! Адунеи а҃аә ахыззхъю Панъя иоума ххѣычы длапышқаызто?!

- Ихаңа-псаңа иоуп! Илыштыңуагы иакәзм, - иҳәеит Қастеи. - Убри лөйзә лакәмъиз Җәаз Титу ирхагы, Адушың җәа икәз. Паньча икәнди днанагараны дзыңкәз уи?! Алакында рымхәои, ус лылахъ ианын уигы. Илаңш данаатцашәатәкъя нышак дартар ақеын.

- Анышэ иарто? Дыршыуазма, уара, инаигэйдцаны?!

- Иара иакәым сызөү, Адушья лоуп. Илапш даңырыргар акәын. Рыуацәа ыкோуп, ртахцәа ыкோуп Җәазаа бзиақәа, ұзара ддәықәыртцандаз аамтала. Иара ихы кыдъю ддәықәын усгы, аамта бжылар, даеацъара инаганы агәараҳәа икыдиқъарын. Иеипш зеипшызы азәи даалыхар, хәартапшь змам пхәыск...

- Хәартаңшы акәым, адунеи амца алыркуазарғы, Панъя ииааниуа ҳәа пхәыс дәкаломызт, дагыбылалом. Ахәса рыцхан идүрөткөдөзеи, ахәсәа ихәомеи!

— Ахатыңда дикәымшәац, — ихәеит Қастеи. — Унизаауазеи, хара цыара акы қаштароуп.

- Иѣаҳтозеи? – дцаауан Қастеи иаҳшъя.
- Уат҆әытәкъя амға дықәаҳтароуп Ешырақа.
- Ешырақа?!
- Ешырақоуп, уаҳа дабаҳаштыуи. Даҳъааз дцароуп.
- Дыпхахтазшә...
- Мамоу, уи дыпхахтдо, ашшыыхъә даҳъааз ддәықәаҳтдоу ззеилымкаая ракәзам уа. Иѣоу аартны ираҳамхәои!
 - Ус ҳхәеит ҳәа, макъана акғы қамлозаргы ҳаздыруам!
- Дымтсаирсру, уара?!
- Акы аахиртцуам, – иҳәеит Қастеи.
- Ара дымтсаирсуазар, Ешыра днеини дымтсаирсыр амузой?
 - Иауеит, усгы ауеит, аха иѣоу анраҳхәалак, азғаб иаалхылапшүеит, лхала агәашә ақынза днарыштыам.
 - Ҳаргызыңаңтко ҳалаңаажәарым... Тата уат҆әытәкъя Ешырақа дгатәуп.

Иагыықартцеит ус, уат҆әытәкъя акәымхеит, аха мчыбжыык ақара аат҆хъан еипш. Уи аламталаз, ашкол ахътә еицны ишааи-уз, Иарна лқыапта иазааигәахон аипш, ақәаршағы аарыхъзейт. Иарна лқыаптаңы, шәғазамкәа, пенцүир амазамкәа қәаңак гылан. Иахъа-уат҆әи ишынеилахара. Иарна лқыапта қыаптак еипшхахъан зегърила, ихкаамызт-иткаамызт, иқәгылаз ашәыргы ақәзаара иағын. Арахә ықәланы иахъыхъәуз еи-қәашәа иѣан акәымзар, егъирахъ амади атлақәеи гылахъан, ишнеи-шнейиа абнара ахытәаран иѣан.

Зәаазхаз ақәыршағы убас иғәтәан, хытакыртак узымпшаар, жәабақа метр қауцаанзагы унеимгәабааңа уzon. Еилсит Разани Татеи, аха айлысшыңақәа зегъы еипшума, ишенилсра еилысаанза, Разан иааигәалашәан, иеибарыфны Иарна лқәаңа инытқагылт. Ана-ара ақәа кылсан уа, ақәаршағы аахымкәар, иара арақаты ағылара иапсамызт, аха уажәазы р්яаатаркит.

– Ашкол ҳцәыхароуп уаргы саргыы, – лхәеит Тата. – Егъирт, иҳаңы иаауаз, цәйкәбаркыы нарықәмтәакәа ақәа иацәеит.

– Бара бааихъеит, егъбыгзам, аха сара сабақоу макъана, ақәа аахымкәар...

– Иҳахъша ҳахъхъеит ҳфыцьагы. Мачк ҳаапшып, ианхымкәа, ара ҳгылоума! – лхәан дагъаанаңш-аапшит Тата.

Ақәаршағы иахаразаргы, абрахъ иахымғахыттыз аалцәымығхеит лара. Изакәизеи, мшәан, ақъапта иқәгылоу ақәацәажә рөйтәкны изгылоу!

– Ҳашты, – лхәеит лара нас, азыпсы зғыркәкәа иғылаз РАЗАН днаиҳәаңшын. – Уштақалеи, мшәан, азы итүршызыз арбасть еиңш! – дааччеит Тата.

– Бара беиңш, – иҳәеит РАЗАНГЫ.

– Ағазақәа! Ҳайбарығы ҳамға наҳагжар акәйн...

– Ағора затахузеи, ҳапхъақа иненуагы қәоупеи.

– Иага ус ақәзаргы... Ҳсалар еиғыми?

– Баамыццакын, – иҳәан, лнапы ааникылент. – Уажәытәкъя ихқәоит, ари қәыршағымы...

Дақәашатхашәа леаанылкылент. Лнапы ахъааникылаз ус дғылан.

– РАЗАН, сара арантәи сышцо уасымхәаңац, – лхәеит лара нашәа, лнапгы даахан.

– Арантәи...Иабыкәубахъцобара арантәи?! – иаацьеишиеит РАЗАН.

– Ешырақа.

– Ашкол ара балгоит ҳәа акемыз ишыздыруа, иқалазеи, бейханы Ешырақа быздәйқәлазеи иаалыркъаны?!

– Ани агмыг сышта дхылазар дхытцуам, рхәеит... Жәаха иузиуз умбо...

– Уи сара псышьяцәгъя изаазгоит, иагараан сыйказаргы! – иҳәеит РАЗАН.

– Уи псышьяцәгъя иара ихы изааигоит, уара уитаххазом.

– Бара абрантәи банца... Бара абрантәи банца... – игәи илағырзى аайлатаңеит РАЗАН.

– Сара арантәи сцароуп, РАЗАН...

РАЗАН иихәо иғамшәо дақәхеит. Дааскъазаны даа-

лыдгылан, өзпхъ лнапы ааникылелт. Тата уи акгъы ахы-
лымхъаат. Харак лыдушәа, лхы наркәны даагылелт.

- Бара арантә банца... Изаазго ббап сара уи ахаты!
 - Уи икъысшыя ыѣказам. Уи даеа цәгъарак ќайцоит. Уи дахъынтаааз иаха данаалоит дахъыѣко ааста.

Тата илхəоз иашан, уи бзиазаны иеиликаауан РАЗАН, арахъ ипсгсы аайлнаршəен.

- Сара сышпәқало, сабақало? – дәзаит РАЗАН ТАТА лахъ маңара инарханы акәымкәе, ихазшәа.
 - Уахыбыңац, ушыбыңац, – лхәеит ТАТА.

- Сара сшықаң шыңа ахаанғы қалараны сыйкам. Сара сахыбынан сыйзыруам нас-нашәа, аха сшықаң шыңа ахаанғы сзықалом, – иихәаң еиңеиңхәеит РАЗАН.

Панъя иеиңш, иқаимташаз ак қайтсент уи иаалыръяны: Тата даалыханы дааигәүткеекит, лыхәда ихы ныткеекит, ицәаакза иқаз лыхцәы инапы налишьит. Тата уи даргәаазшәа қалтсент, аха дагъамыргәаазент, лнапы ижәфахыр инықәкны днахашәа луит.

- Уаргыы еилагак уоуп, - лхәеит уи нашшәа, ләаампыштыңхы.
 - Аиаша бхәеит, сара сеилагоуп, - ихәеит иара нас, ипсы анааиоу. Сара сеилагоуп, ирбахъяц сакәзәм, Тата, бара арахъ баакәлеижүтегъы...

- Агаңа бышәа...
- Избышәоу сыйзыруам, аха уи абышәоуп сара уажәйиздыруа.

- Иухаршт, - ләзәйт Тата лыбжбы ныңқашәа, акғының азырғаққаң днаштықтарын дахымкаа.

Игылан урт уақа, ақәаршағы шыхкәара ихқәаңза, Таталғыналхаргы, Разан дааникыло, Разан иихәақөз лара илылмырхарц лтахызшәа, аха илаҳауа. Қастеи игәашә ақынзар итегь бжъазарц итәххеит Разан, аха, рұғанынарха, инеины уииннелділгүдеит.

- Уатқынза, - ихәеит РАЗАН ағаашә иахъаалагылаз.
 - Уатқы аңара сыйқәшәар қалап, РАЗАН...
 - Уатқытақыу?

Тата агәашә аартны дынталан, лыштахъка даахъапшил, Атыхәтәантәи изтәара атак ҭалцар итаххеит, аха Тата, дааччашә лун, Қастеи иаштахъ лхы рханы ләйиналхеит.

Длышташшуа дғылоушәа иғәи инағоит уи уажәи, атх еиқәа дахъаларшәу, усқан аастагы ឬқаңтара изымдыруа, уатәтәи амш иаргы еғыртгы ирзаанаго изеилымкаауа.

Адәахъы дындәйлцын, Ешыра аганахъ дыпшуа абарта даақәгылеит. Уи идыруан Тата уажәи Ешыра дышікамыз. Лара лыдагыы, еибашьцәақәек ракәымхар, уаф дықамызт уи аган ахъ. Абри абарта дықәгыланы дышпшуаз ауп зны Гәмисә измырыз атанкәә данынарылаңшызы. Уа үвара ааигәа дықан усқан Адамыр. Җаңаргы ឬқамыз Тата лакәын. Уи хата дцахъан, дызгазгы... ибжа апсыуашәа дықан. Тата данига аштахъ, иеиликаахъан, апсуаа ртәи иадицәйлошәа дықан, аха еғырт анаарылаха, дрыламгылар амүйт. Тата дызшыуз иреиҳаеит уи. Машәршәа иахъаиәғаҳаз иалхәаз ажәақәа рыла иеиликааит уи өфө - мәзакы дрыбжъаханы дышіказ. «Схәыңқәа ҳабжъаеит иаргы саргыы, схәыңқәа...» - лхәон Тата дәватәи - ғыятәуа. Урт макъана ихбыңқәан, абъяр ааныркылартә ឬқамызт, ឬқазар иддиркуан. «Инаганы сашыңаа инарғадырғылон, уи акәын апсрагы аитапсрагы», - лхәеит Тата, илхәарц илтәхъыз шыраңааңгы, имхәақәа илзынымжыуаз акы - өба анынеихъылыгзоз.

- Быңшаарц ҫтаххар, бабасыңшаауе? - дәаант Разан, раңаақ аидгалаха шрымамыз дазхәециуа.

- Сара усыңшаауеит, - лхәеит лара.
- Иалыбдырааузен сахыбыңшаауа?
- Уахъынхаң акәзами уахъынхо?
- Иара уоуп, сахыынхаң, - ихәеит Разан.

Аиыртца шыртакымыз убартә ឬқан, аха уи даеа швоукгы ирбар ҳәа ишәеит.

- Сара усыңшаауеит, - лхәеит Тата даеаңзыңкгы.

Адырфаене ақалақ алсра ус мариамхеит: шыңаңыңхызаа уааныркылон, утыртсаауан, упаспорт назуркыз иғәиңжәағаз

аззаарақәа уитон, урт ртак ақатцара шулымшоз дырны иара ихата ртак қаитдон, дагырыхычон урт атакқәа. Ахәйнцәа улазкөаҳауз ажәақәақ наушытатданы умса унықеитдон. Абриақара илаигзап ҳәа дықамызт Разан. Исырулакгызы сзыруаант, иқалалакгызы қалаант ҳәа, ишхәа даақәгъежыны итақкәым ағынаирхар итаххон, аха ибзиаӡаны иеиликаауан уи қатцашы шамамыз, уи штархагаз. Дагътахар иаҳа ианеиғышо ықоуп ауағы, аха ус акы анаимпүткәа, ирыңсихәузеи нахьхи изыңшны итәоу? Урт роуп даазылго, абрин ақалақы иналаирзуа.

Разан уи азин имамызт уажәө, Разан ихы дақәитымызт, ииҳәөз, ииҳәашаз акәмызт, ииуазгызы ииушаз акәмызт.

Днеиуан ақалақы далаланы. Арахътәи ачатиртакәа рѣкны акгызы имоуит. Иааигәалашәеит жәаха Ардашыыл ииңдәз ачаҳы, иааигәалашәеит Рашәындагы уи шлиғаз. Ардашыыл гәыраз, Ардашыыл гәытбаа! Иқалап ихазы акгызы нимыжъзаргызы. Усқан ихазгызы инижкызышәа иғәи иаанаган, аха атыхәтәантәи иғаңда зегры ирзишарц дшағызы ала, ауха амла дақны иааиршазаргызы ауан. Уажәоуп уи иаҳа дазхәыцица даналага.

Апроспект ахь данкылс, ибейт ауаа иаҳа ишырацәаз. Урт рахътә иқан, абжыаапнеипш, еибашърак ықазамшәа, ргәи ртынчны, рнапқәа рышытахъ иқатданы инеиуаз. Абар Лабартқаак дахъаауа, анкытәи иғәылак. Ихъз иғәаламшәеит, ижәла злаигәалашәаиз издыруам. Уажәгызы иғәылара даеа Лабартқаақәақ нхоит, уиазы акәхап. Алабартқаа иңизгызы дикақәахъан, дидыруан Разан, аха уи ихъзгызы ижәлагызы иғәаламшәеит.

– Уабақаз уара арахъ?! – Разан дааңьашьашәа дтцаант Алабартқаа, мшыбзия ахәара ахатыпән.

– Сабацахуен, чак сзыпшааузар ҳәа сыпшааует...
– Интәеит рхәама? Чамзар иқоузеи!
– Иқазар акәхап, аха шьюукы ҳзы иқам, иаҳантәарап ача саштоуп. Иацгызы ус акәын.
– Иацызыны чахык сыпшааант, аа ауағы есенои акрифалар ауп.

– Ацхапшь шақа утаху ыңоуп, уца, – ихәеит Лабартқаа. – Узыңкоузеи, зухәа, уара ара макъана?

– Ағны сыйками, сабацо?

– Егырт ахъказ, – ағааирхеит Лабартқаа имырхъаазакәа.

– Уааласыр узеиңзаргы қалап. Гәылак иеипш, имзакәа иуасхәоит, ауаөшьракәа рацәаҳеит ақалақ ақны. Иуағымсыр қалоит. Сара исағорашәа сыйкоуп, иага умхәан...

– Сара изсағымсри? Сара цәгъарас иқастаз ҳәа иудыруазей?

– Уара уаңсыуами! – ихәеит Лабартқаа. – Уи азхоит иуағымсырц азы. Сара ас зегыры ирасхәо үүшшома, аңсуаа, аха уара, анқытәи сгәыла, зчеңзыка сфаҳью ауағы иакәымк үақәшәар стахым.

– Итабуп, абзиара узыңкалааит, изымхәарызгы дубарын...

– Үккәынцәа абақоу? – дтцааит Лабартқаа.

– Аттарахы икоуп.

– Ешыратәи афронт ақну? – дааччеит Лабартқаа.

– Аттарахы икоуп, – ихәеит Разан дағезныкгы.

Уи еиликаауан Разан иңкәйнцәа цаны нахъхи үзара ишықәымтәоз, аттара ҳтажуеит ҳәа рыңешыпхъарымкуаз, аха иихәаз дағезныкгы ианихәа, усгыры акәзааит ихәан, уа иеааникылеит. «Уара утәқәа абақоу ҳәа дтцаар итакын иаргы, аха иапсамкәа ибейт. Иабақаларыз уртгы... Иқаларын урт үзара ишытыңқәзаргы, иеибашышаң мачхәызма, абаҳтақәа иртакыз зегыры аурыштын, еиханы арахь иааит рхәеитеи!

– Изуасхәазаалакгы уааласы, – ихәеит Разан иғәила атыхәтәаны.

Иаң ааста иаҳыя иаҳа еитқазшәа ибейт Разан аңсуаа ақалақ ақны. Үзара ихәытатәазар акәхап ағааққәа! Изшыуа дырзыымдыруа, изкуа дырзыымдыруа. Иқазааитиши үс, рөытпхъакшәа, ианааңыртшагы қалап, ас маңара ицарым ари аамта, ихәан, ихы ааиргәйит.

Ацхапшь ақынза рацәак бжъамызт, аха уаҳы абжъалара рацәак итакымызт. Дағеа швоукгы рнапы дыңыңыр акәын

уи аганахъ. Уртгъы егъыртгъы иеипшу роуп, ңышьацәгъя узаарымгаргъы, уанаарылашәа, угәы бжырхеит, иахъатәи амш алакта узтампшуа уаақартсоит. Иара усгы бзиарк изаанамгарашәа ибон уи, иахъатәи амш.

Асаат ду атсақа днеиаанза, шәйла лычтахәхәаны, иара иахъ ләаалхеит пхәыск. Данылба, уаргы арахъ уабақаз лхәоу, дшәаны лыштахъка дынхъапши. Данааигәаҗаха, ллактақәа рыла дидырит иаразнак.

– Рашәында! Ари бара боум?! – ихәеит уи, дагъааигәыдиҳәхәалеит.

– Сара соуп, Разан, сара соуп. Иубахъац сакәзар.

– Избахъац боуп, Рашәында, ибуазеи избахъац бакәымкәа!

– Усгы акәында, Разан, аха иубахъац Рашәында дыѣкам.

– Арсоу дышпақоу?

– Ус иѣалааит ҳаңацәа – ихы дамыхәо дышъоуп. Игәы цеит, ихы цеит. Агәылжәа дагеит.

– Ус ҝалома, бара, Рашәында, шәгәы цо, шәхы цо?! Шәара шәакәзамыз ауаа ргәы тызгалоз, апринцесса?

– Уи усқан, ауаа анықаз, ауафра анықаз.

– Сара соума уи зхәаша, аха ауаагы ыкоуп, ауафрагы ыкоуп.

– Ҳапсы тырхырц егърыгым, Разан, – лхәеит Рашәында. – Сшәо салагеит: есыуаха ақалақь абомбақәа алаҳаеит. Ана шьюук ашьеит, ара шьюук ашьеит. Иаха Ардашыл дрымшы, уара?!

Рашәында лажәақәа хызатцәха игәы иныташәеит Разан.

– Ишпа, Ардашыл дыршыну?!

– Дыршыит, уарамыжда дыршыит! Ңышьацәгъя иртейт. Аус ицызуаз роуп, ҳара ҳтәкәак исархәон. Игәаң икны иагозаарын нахъхы аахысгы. Иаакылсын, ихарартказ уара идыр, дындәылганы дырхәиртәит. Ихарартказ схәахит! Ауағы ихароутталакты ҝалоит уажәы. Акты зхаразам, згәаң рымоу иоуп акы зхароу иапхъагы анышә иарто.

Рашәында уажәы-уажә днаапш-аапшуан.

- Амға ҳанғыланы иаҳцәажәашьоузеи, уара?!

Хөйнапхъаққыпиди...

- Рашәында Разан имахәар днахыныңаланы днавалгалеит.

- Ара ҳарбоит, ара ҳаршүеит! – лхәон лара.

- Зегъ ҳандыртәозаргы, бара ибылаккысыр қалағом!

- ихәеит Разан. – Арсоу илаккысыр қалағом. Шәара зегъы шәеицирдүреит.

- Акы аанханы икоу үүшьюит, уара мыжда, ари адунеи ақны! Иркәхәйт, иалгейт ауафра, аиаша.

- Иагараан ус қалақаахъеит, Рашәында, уи бара ибзианы ибымдыруеи... Уажәоума ауаа аибарпсра ианалагаз!

- Цыхәаптәара змам убахью!

- Цыхәаптәара змам акғыры үікәзам... Цыхәаптәара змам апстазаароуп. Уи иагарыла ипстыхгазаргы, ипстазаарами, иқаз аңғыла-мыңғылаққа зегъ ааухаршты, иғыцхахараза иааңыртцуеит.

Анапш-аапшра деиталагахт Рашәында. Азәы ибжыы аалықәиргазшәа, ахъышәтхәа лхы даафахон, нас, илбашаз уағ данылымбалак, дааиқәаҳаан. Лылапш макъана итәримыз, аа, ани дахъаауа ҳәа, нахъхи үъара, амға антәамтакхышәа үъара, угәры итәмымыз, ухы итәмымыз азәы ихъз ааулхәон. Хөаавакшәа ҳахығылаз давағомызт, ағыстаарак аалығасны лхы ааңыттырхәхөн, амға деитананыңшылон. Лгәры иаҳен он илдүрүаз дырзымдырзакәа иналағасны ианцалак. Илбарц илтахымыз ракәын урт.

- Сгәилак сгәры лфейт, – лхәеит уи дышнеиуаз. Аңаша шәақәымшәо цәгъала шәықәхеит ҳәа сыйтакны слымоуп.

Сара сгәила Лабартқаа иихәогы уи ами!

- Ҳазлалпұрхагоу сзеилкаауам, шәхы акы ақәхаанза шәыңпсы жәга ҳәа дхадгылоуп.

- Шәара шәхы иақәхая лара лхы иақәхар амузой?

- Убри ауп иүхәаша! Өнүк ҳафноуп, сара схы иақәхая шааниа лара лыхгы иақәхеит. Дахындағылцуа сара исзырху ахы лара лхы иташәаргы ауеит, илмузозар! – лхәеит Рашәында.

- Шәудақәа дреиғазоит, убри ауп икоу! – иҳәеит РАЗАН.
- Лара луадақәа ирығналцо длынам, ҳара ҳуадақәа зылтажузеи?! – иааңызшьеит РАШЕЫНДА.
 - Аудақәа рнағсгы ак шәйимақәами...
 - Иҳамоу аҳа! Дзеилахауа салхәаит, иара усгы илысқоит. Сара иҳамоу акы сахзызғы сыйкам, иара иахъатқәйғыбы идәйлганы ирысқоит, амала, уи азы апстазаара сырттааит! Апстазаара ҳарттааит зегұры! Абрантәи азәыр акы изгахжоума, излажкүзеи!

РАШЕЫНДА лыбжылы мәдениеттің иконасы, дүниенің арахь РАЗАН лөааидлұрығергәаларц лтажын.

- Ауағы дшәацәо далагар ѿеим, РАЗАН.
- Йіеим, – иҳәан, дналықәшақатхеит РАЗАНГЫ.
- Ауағы дшәацәо далагар... Сағыл ааизар қалап, РАЗАН, сшәацәо салагеит, – лхәеит РАШЕЫНДА өазныккы.
- Зөһирғазаны, имшәаңакәа инеиуа иоуп атыша итаҳауа, бара бакәым аха... имшәо ағаға иоуп, РАШЕЫНДА, аха бара, уи сарғызы избоит шыға, бшәацәо балагеит, иқалазеи?
- Аибашыра қалеит, РАЗАН! Ҳақәызғо еибашшыроуп ари!
- Ҳазлажызы ҳалызғо еибашшыроуп, ибымбари...
- Ишпастахызы!
- Ассирқәа ирғеп, рхәоит, аққәынцәа, иудыруеи ус акахы ҳқылыргарғы. Ардашыыл гәақ ичкәын, аитбы, Ерған, иқаңцаз ҳәа исақаз удыруоу...

РАЗАН уажәөи уигы ааигәалашеит, РАШЕЫНДА исақаит ҳәа изеиталхәа ажәабжы. Лара иааркьяғыны илхәеит, аха иара инеитқыхны дазхәыциуа далагеит. Усгы дзыңқомызт ақнитә, иара ихатагыы уақа дықатқәйғазшәа иаҳаз ажәабжы иеналеигалеит.

Кәакәаа рхәақны ианеипхъдыртта ашытахь, хаз-хазырышаны ағәағақәа ирталеит аққәынцәа. Ус иаҳа еиғыны, руғашаны иаҳыдәйқәла. Еиңиз раңғағшар иаҳа рулагаш иңшәон, иаҳьеңкәшәаша еиқәшәаанза хәғы-хәғыла, фәғыфәйла реиршент. Шыуқы Кырызшыхақа реартеит, шыуқы Ағында инеиранны иған, еғырт Алаҳаш шығаз рхы хан.

Еркан иғызылдауда иареи Дадлан шығас инаскыеит. Амфаду акыр изааигәхеит, аха амфаду ахъ иңәүримтүкә, бнала маңара аңара иағын. Ишнеиуаз, Абза инхартатыны рөаанырыкылеит пытк. Абза инхартта қызметтакахаң, абнагы ахыттәхаң. Хәфүяаак аттарақәа реипш иаңахыр ауан уи. Ианаңаху аамтазы, аттарақәа реипш, иғылпрааны, Дадлан рөадекиланы, амфаду аган зөятаны итәаз ағаңәа раҳь икылсуан.

Апхъя-апхъя акәын ҳәа, уажәазы, дызланагалаз даналашыфқ, Ерқан дахъазырклакгы днеиуан, шәартә ғәгәа ыңазамшәа, дызлашәаз азыблара ес иқалалакгы далтәраа дцарашәа. Усшәоуп дышнеиз Аçıра. Уи атып изиаӡаны иидыруаз ҭыңын, уақа, амда ағықәан, пацха бзиакгыры гылан. Апацха Хызыгә ҳәа изыштәз ақәара ихықәгылан. Даара итып маншәалан. Иағецауаз ауаа убас ирацәафын, знызынла иаҳаракгы апсшьаафқәа арахъ ианықәнагалалак, атәартатәкъя умоуа иқалон, аха апацха амат азызуаз, ұъара азә даамыргәамтзакәа атыпқәа рзырпشاауан, рұеадыртбаауан. Абжыаапны, ауаа анмачыз, иаҳагыры иқъафурттан. Лбаа зыыхъкгы леиуан ахъхъаҳәа, уи хәшәуп ҳәа раҳан, апсшьаафқәа рбалонқәа ртәни иргалон.

Ашәүшәбжыы ықәышуан уажәы уақа. Апаңда инығиңбұрыжәа иң арахъ уаҳа иаақәымлеит: ираҳахъан ари атып аанызкылаз, анкъа дара ишықартталоз еипш, қыағ уа иааидтәалалон. Рхәы-рыпхъ қартоң Цагерантәи иааргaz хатеи пхәыси. Ахатса, излархәоз ала, рацәак тұамызт арахъ дықәнагалеижүтеи, Абашыантә акәу, Цаленцыыхантә акәуу, дааны Мәкәала дылхатәеит. Машәыршәа лхатса дантаха ашытахъ, уахъ, Абашыақа акәу Цаленцыыхақа акәу, дахықәнагалаз, Ероси захъзыз абри ахатса дааштылхын, лнаңа дахаргъежүа Цагерақа даалгеит.

Үрт ртоурыхқәагыры рдыруан апацха иағзаауз, даара иззаангәахахъаз үлоук реиңш ирзықан, рөс иаатшәоз ирхәаанза ирхианы рапхъа иаақәдүргүлон, даргызы, зхәзы дырхнааз, рұзыба итәз аатыршәшәаны Еросии Мақәалеи

рапхъа инықәыртсон. Уи усқан, паса, даға пәтәзаарап анықала, аха уажәбы, ауафы ибызшәә нақ иныштатданы абұзар цәажәө ианалага, Еросии Мақәалеи ироуаз уафы издыруамызт, аха изықәдүргәйгиз, уаанза ироуаз ааста акырза еиҳан: Апстазаара. Уаңхылақа апстазаара уазыпшымзар, иумоугы иуоураны икөк даеакгы зутахузей! Иааиз ишырхәоз еиңш апстазаара анықала, акетағы былгю ағанынаха, апаңха иғнагъежүаз хатцеи пхәені хәдақәахы амал иналатәон, рнағс икәз амшын ақәара ишыртхызы инавалон, уажәраанза апсшыағцә зәалоз ахыбра хәычқәа нықәганы, апсшыартта тып дуқәа дыргылашан.

Амала, аф асыртә, ауафы дзықәгәыгүеи дзызнеиуеи ақакәхазом абжеихан.

Аибашьрагы еибашьроуп, аха апстазаара иацу ахаара аңғара иаштыоуп уи аилашымтазгы. Абұзар кны маңара дауғылаху аибашығғы. Уи ныштатданы еишәак днахатәоит, уи ағыза алшара шааиоулак, атәңицақәак аашытихуеит. Апаңхәкны даннанага, уаанза уи иибаҳыз афатә-ажетә анааңырырга, аибашьра дшалагылоу ихаштыргы ауеит ауафы.

Уи ауп ирыхызы Аңыра ҳара иаҳтәуп, ара шытә икәхталакгы қалоит ҳәа зәаазыртынчыз. Әжәнижәағафық рұқынза урт, амшщәгы аштыах апаңхәкны зәаандызылыз ахаңа.

– Иасны рхәықатцара иағуп, – ихәеит аарцә ахәы икәтәаны ирылаңшуаз Ерқан. – Ҳаамыццакыр, ҳұсқә ҳарманшәалоит...

– Ҳаамыццакыр, ҳгәартаргы қалоит, – ихәеит Чатә-қытантәи ирыңыз ауафаса. – Усқан, ҳыекәырпсшәа абри ахәы ҳшықәтәо, ҳнықәрыңқыааргы ауеит. Урт уа рус иағыз, ҳара, акыр ҳзығәағуазар, уажәнатә ҳаерыдахқылароуп.

Уи диашан. Иаҳтәаз тып маншәалан, арантәи зегы үбартаң, иаҳваатыслакгы убла ихғылан, аха уаҳы анаскъара атажын мач-мач. Амш ахәлара ирымнахаанза икәртцаша қатданы иалгар акәын.

Икәртцашаз макъана уафы издыруамызт.

– Хыңхыазарала иабанзахаиҳау, ҳара, закәыхи, хәфы-фәзы...

- Ҳара фоык ҳақоуп, – ихәеит Фына Набжьютәи.
- Апхъазараз хар умазам. Сара усқағык ҳақоуп ҳәа сыйказамызт. Ҳмаңфума фоыуаак? Ҳақазамшәа ңхъаза, акғы ҳапсамхар, ҳапсахар, ар рхы ҭаагоит, шәғыуаакғы ҳырлагъежыны иқәаагоит.
- Изла?
- Ус аздаара зынзагыы иқәшәмүргылан! – ихәеит Ерқан.
- Ҳәйимшәарала! Агәымшәароуп ара иатаху. Ҳара ағны ҳақами, ҳшыапы ахынықәхаркыслакғыы ибағыза иакуеит. Ант ахъаанагаз րыздырзом макъана. Аұыра анағсанғы аағсанғы ҳара ҳапшәймацәахахьеит ҳәа игылан ихарахапшвеит. Рығқәа каршәны апаңхәкны итәаны акрыфара ргәи итоуп...
Еросии Мақәалеи дырццакуан урт
Аштыхыы, аибашыра анеилга, иғызыцәа дрылатәаны Ерқан ирзеиетиңхөн арақа дарғы рәғы азы аауа ишалагаз, Еросии Мақәалеи идырхиоз аишәа дарғы нахатәарашәа шырбоз.
Ихәхәаза алғатқа феиуа ианалага, дара зхатәашаз аишәа даеа шьоукы неини иахынахатәоз ргәи ааңнажәеит иеициз.
- Шәаамыццақын, афаҳа раҳтарым, – ихәеит Ерқан.
Аамта мцо иалагеит. Дара, адғыыл рееиуатәны, абна илашшы инеиуан.
- Ҳраңағушәа рбарц азы, ҳаарықәшаны ахысра ҳалагароуп, – ихәеит Ерқан. – Сара схысаанза, иага қаларгыы, бұйарқ ҭахмырқароуп. Санхыс нахыс иаахамоу зегы ҭхарқьюит, ргәи րымахқьюит...
- Иҳамоу зегы ҭырқыаны, ҳнапқәа ыркало ҳаарыдхалар?
- Ус қаларгыы ауеит, аха, ус қамларц азы, заа ргәи րымахқьюароуп. Иаарықәиршаны ахысра ҭаҳцар, хыла абна иахыасра иақәшәа зом.
Ақәажәара иақәытит. Апаңхәғы инеини инатәаз ақәажәара иалагеит. Иубартә иқан урт шынатәатәкъаз атқызыңақәа шынтаңыртқаз.
- Ағырқәа реиңш еилалара икоуп, – ихәеит азәи.
- Избан иара, ағырқәа?
- Урт ус рдүруеит: атқызыңақәа аныржәлак, еилаланы

еибапқоит, нас еинаалоит, ашәаҳәара иалагоит, еингәйдиззаланы игәйдеибакылоит.

– Ашәаҳәара иалагахыргы!

– Уара, арт ағырқәоуп ҳәа шәгәры изаанагозеи? – ихәеит Ерқан даахъапшны.

– Ағырқәоуп, ағырқәа, – ихәеит Чатқәңтән тәни ирыңыз. – Уртаратәни атыпқәа рдыруазаргы қалоит. Зегъ шәалатәуп, цқыа ихасаблатәуп арақа. Маанала ҳариааниеит ҳәа ҳашнеиу...

– Ҳагыриааниеит. Зәгәи бжъажъо азәыр уқазар, уеаанкыл!
– ихәеит Ерқан.

Уаҳа азәгбы акғыры имхәеит. Апацха акыр изааигәахахъан.

– Рбызшәа заҳауа иҳамада, заҳхәа?

– Сара! – ихәеит Җычи.

– Аа, уан дагыруами, дааумухааит, уабаҳзылаа зоз!..

– Сан апсуа ҳәсақәа рааста дапсыуахъеит...

– Уаангыл! Уи уажә иатахым арақа... Улымҳақәа кыдтазаны унасқыала. Ухәазаны мацара. Ухы акәамаңиара итадыртәарц үтахымзар...

Апацхәкны аус ахъ ииасхъан: иенкәшаны иахъаатәаз, ауағы иғәи-ипсү иатахыз зегбы рапхъя ишиқәыз анырба, рыйкәша-мықәша иқаз рхашту, ирымбазозу, ршыкъбжъгы ааштығит.

– Ҳара ҳұны, Шәантәылан, гәаңцағара асы шытоуп уажәы. Арақа икоу убоит. Како?! – ихәеит уи. – еиблала ҳзалтцы ҳара абри, ҳазлахаз, уеизгы-уеизгы абрахъ сеихоит. Шәнапш-аапшқәеи, уара цқыа!..

Иаанапш-аапшыр, ирбар ҳәа ишәазшәа, рыйедырпсит Ерқан ифызыцәагы иаргы.

– Иашыаанза, иашыаанза, – ихәеит Фына Набжьютәи, Ерқан илымха ихы надикылан.

– Иашыр иаҳагыры еиғыуп, уаамыццакын, – ихәеит Ерқан, иқыышә инапы надикылан. Абри анаос дарбанзаалак азәы акы ааиғытцымшәеит, ихәытхәытзаны акәзаргы. Ерқан ирыдитдо изыпшны, апацха иакәшаны, ихәазаны мацара акырзагыры инасқыаны ииан урт.

Даалқыаны ауп Ерған ахысра дшалагаз. Уи акәхеит, қыаф уа иеидтәалаз иаарықаыршаны амца хәытқъеит, амыждара рзықалеит. Ерған итегь дырзааигәханы ахысра дахъағыз иғәеитаз: азнықаз зегбы тақа рыекарыжыит, Еросигы Мәкәалагы нарылатсаны. Мәкәала ҳәа иқаз амца дыңхәаҳарц егылыгымхеит, дыңхәаҳазаргы қалап, лыхәхәаша акалашәа иқан.

Ерған данаарылаах, Ероси деиханы ағылара дағын.

– Уара уғыл, уғыл! – днаиқәыхәеит уи. – Абұарқәа еизганы зымға рыштыңа уалага! Зхы иаағахаз иара уатқәйәа дыштыңаңтоит!

Ероси иапхъа икажызы ахатса ағылара иөыназикит. Ерған уи ишыапқәа леитцаңтәеит, иаргы дахъкаждызы ахәхәара далағеит.

– Зхы иаағахаз иара уатқәйәа акәхоит, иара уатқәйәа, улыштыңа ҳарқаңуеит! – Ерған ақәкәаҳәа апаңха даағнахысит. Ахысра иағын егыртгы.

– Уара уус нагжала! Уааласы!

– Саргы суцхраап, – ләдеит Мәкәала.

– Ақағы ҳааибагап, ҳара кғызы ҳашәптырхагам, – ихәеит ғыңха Ерған иапхъаңа иштың азәы, ихы даағахашәа иун. – Ҳаргызы ҳуаауп...

– Ақыр ңуоу уи, шәуааүижүтей?

– Ҳуаауп, ҳуаауп, – ихәеит ахатса даағъатқәытқаңы. – Ҳара ҳзықәшәағы еилкаатәыми...

– Иеилкаатәу шәзықәшәараны иқоу ауп! – ихәеит Ерған, Ероси абұар дәйлгала ҳәа дааиқәецәйаны. Ерған ақәкәаҳәа ахысра даналага, иғызыцәағы инеилартцеит. Амғырқәареиңш иеилажызы ауаа, рхы хәыттарцарц иалагеит нақ, аныш ахь. Еиғыжаа бжыра-бжықтаа иамазар, ирыхъран иқаз рбарымызт, аха, ус ихәеит ари алапшы, аха, иудыруазеи, ұзара уафрак ааирпшыргы қалон. Уи гәыгра хәычык рнамто иқамызт, иаақәацмаңақәеит иаҳыыштың.

– Шәғенібаргыл шыңа зегбы! – адтса қайтцеит Ерған, апаңха иакәшаны иғылаз инаицдырғызып иғәахәын, иабұаргы ааирцәажәеит.

- Ҳалагап! – иаағит Қыча ибжы.
- Шәмыйцқакын, шәсүштәланы шәғаашәх, – ихәеит Ерқан, иапхъақа зөйназхаз иаргы днарыштагылан. – Шәшишау – амфаду ахь. Абналара зәазызкыз шығағкыы усырқатцом.
- Амфаду ахыркыз иара уатқәккә ақәын, ааигәгаза. Ажра дүкә ағаны инаштын. Апацха иахъазааигәз ақәу, урт ажрақә түдриңқылааижъети раңқақ тұамызд.
- Ажра иаваршәны шәағыл! – дыихәхәаны ақәын Ерқан дыышқәажәоз.
- Аққынцәа ааисны рапхъақа ианаагыл, абұар зықәкызы аайлазызейт. Апацха ашытакъа ұпара зөйнекыланы икәз Қыча икәкәхәа ахысра далагеит уахь.
- Иаздырхаант уақа! – ибжы наиргеит Ерқан.
- Ахысыбыжъ ааиқәтәеит.
- Дара ара икоуп, уахь ахысра затахузей! – ихәахит Фына Набжьютәигъы.
- Сара акы саздаар қалома? – ихәеит абұар зықәкны рханшәа иғылаз ацәйлдыз.
- Ұазтқаа, – ихәеит Ерқан иеаарыпсычены.
- Абарт шәоума ҳалилацаланы ҳаанызкылаз, даға пытсық шәйкү?
- Абри ҳаштакъақа, ҳапхъақа икоу абнара умбо? Убра иғылоу атла шыапқәа ирывағылоуп, ҳай анаххәа, арахъ зәаазхо ауа!
- Уақа! – ихәеит Фына дахъылаз. Үи дара акғыранамхәеит.
- Даеакғы саздааует... иқалозар... – Ацәлдыш иакәын зөғи еилгошәа ирыйлагылаз, Ерқан ихы ааиқәниkit.
- Иқалоит, – ихәеит Ерқан, пасеипш иеаарыпсычены.
- Еихабыс ишәымада шәара абрақа? – деитатцааит ашәенүа.
- Сара соуп! – ихәан, Ерқан иапхъақа дааисшәа даагылеит Қыча.
- Аа-аа! – ихәан, дахъылаз дыихәхәеит ацәйлдыз. – Сышәшты инасгәйтәнди! Сышәшты иара уажәйтқәккә!
- Абғахәыңқәа ҳарфейт!

Абригыбы ихәеит ашәануя, Еркән ақәкәаҳә ағынаирихеит. Иара уи акәхеит, равтоматқәа аатадырцәаңза, ақәкәаҳә ахысра иағын Еркән ифызыцәагыбы иаргыбы. Азәылк-әғыпъак рыда, ихышәтны исаны ажра итахауан. Атцихәтәаны иаанхазгыбы инарыгәтасны нақ ажра интарыжып.

- Ианаамтаз хрылгейт, - ихәеит Чатәқытантәи ирыңыз. Акы ааҳагымхеит ҳагхарц. Абъарда рәаархаргы, жәларық ықан, швоук лаҳаштыргы, зегбы ҳзапырхуамызт, ҳааилыршыр аан.

Үи днаикәшахатхеит Ерғанғы:

- Иҳамшыр - ҳаршыан, иҳалгон. Ари збейт сара иаразнак. Аха мацк изаасыргәагәз - ҳаштахъка швоук гылазшәагы дырбатәйн. Уи дара ирзеильмкаит, гәфарас ироузаргы, агера рзыымгейт.

- Ахәйіқаңдашқа аанхажыры акәын: ҳара ҳахәгбы аадмырхиоз, - ихәан, аччара далағеит Чыча.

– Иахъаҳаштыз рхәы қазтогы швоук рыңзааит, зынза хәеҳарлар қалозма! – нацицахт Фына.

Шың алафхәаха ықамызт. Иапырттәын ари атып.

Ауағы ихы даңғажәо иғанааихалак, дызырлұа-
дызырлымтүашәа дшықоу, иеанаарылигалақ, амцхәара
далагар қалағом. Итاخы-итахым мцхәарақәак иқәшәар
қалоит уи ауаа данрылоу, аха ихы даназынхалак? Иужьо
дықам, узжъо дықам, ухоуп узаңажәо. Уаңажәала уи мцы
мхәаңакәа. Ишпабзиоу убас, ухы уаңажәатқәкьошәа, угәы
итоу зегъы арахь иаатығаны запхъа инықәуто ауағы данумоу!
Ус дықазароуп иувагылоу. Уи ус данықамла, шәеибажью шәғә-
нынашәха, ақшатәры иқәланы инеиуа шәреиңшхоит: иахъа
акәымзаргы, уатқәйзны уи шәықәкьоит. РАЗАН АРАҚА ШӘАРА
ИМАМАЫЗТ: Сырма илтәңизоз, иага ахәара уадағзаргы иаартны
илемімхәоз акғы имамызт.

Уи лықамзаара акыр иааңцәуадағахъан иара уажәсі. Абартса дықәгыланы атқ дахъалапшуз, дахълызхәңдеу, иеиликауан уи шұта арахъ аашыа шлымамыз, иара, псыхәек

қаңаны, ахәзың лани лареи аарманшәаланы, иааиқытракны абрантә дцаанза иеибабараны ишүйкәмзык.

Илеихәарц иитахыз рацәан уи есымшагы. Шақа леихәоз ақара хәәзамкәа иаанхозшәа ибон. Убри иаанхаз, макъана ихәамыз, даргәатеиуа даналагалак, иқалаз бдыруоу бара хәа дналыдтааланы дыззыңшәмымыз анаацәыригақәахъязгы ықан. Уи аацәыригақәахъан Сирма дшеилылкаауз дырны, дашацмыңкъоз дырны, иахъаацәыригагы шиңышылшашаз дырны.

Апшза дибар, иңсү налхыныңалар, даарбалыбытарап ауан ари аңтазаара. Акалашәа иңами аңтазаара, уи уара узықәнүікәарц иутаху аңқарақәа ианрықәмнүікәогыы ышкоуп. Апшза, ахазына ззырхәо илеиламчая, дзымбазазшәа инальывсуа ма иғәи ңәймасахаңеит, ма ус дышкоушәа ауаа ижъоит. Сырма лжьара егымариамызт. Уи азы мацарап ақемызт илцәйтқаахуаз акғыы ышкамзарц зиңахыз. Уи иара изыниха еиңын, иғәи аңсы анаршыон, лааигәара ақазаара наңа иғәанарпхозшәагыы ибон. Иара иеиҳагыы, лара лакәын уи нацхраауз, иааигәара ақазаара.

Зыхъз иғаимыршәлөз, ма ихаирштхаз пхәыск лжны аус иоушәа ианықала, - иашәа зылхәоз Сирма, уи дылғыпсааңәкъо дышікамыз гәалтейт иаразнак, - уи газараны иухыит, аха егъамам анылхәа, ихы раҳашәа дахылшуз апшра даақәтың, арахъ даахынхәйт. Җаңғры дымцацызт, дамгац-ызт, аха лара уи дааңытқазтгы, ихаҳәха иузыштымхуз ажәақәак наиғалыжызытгы, дрыманы ицаргыы җаларын иара усқан, дылпирғазаны.

Сырма илхәөзгөү лдыруан, илуазгы. Уи лықамзаара иныңшы дахъаалацәажәарагы итәххеит. «Ибгәлашәома зны, сыйңсы ахьысшыоз банныиз, аибашьра аlamтaлaзшәа акәын, бназлаңа? Сыйыззәеи сареи ҳзыдтәалаз ахәса ракхтә бара ибениңбыз азәгбы дықамызт, аха ус ижделеит, ачкәынцәа ирхара, сара исхара, ҳәгәи зыңғаз ҳәсақәак ааганы хрыдтәланы афыжәра ҳағын. Зхы апша ҭаз, адунеи ҳзырхаяхъа шьюук ракемызт урт, аха, бара банааҳалаха, ус

рзуҳәар қалон, егыс рзыбхәар қалон, аха бара, сқәыбча, ахымғапғаша бақәшәеит...»

Атыгә-тыгәхәа ашә дасны данаарылагыла, ирхәара рзымдыруа иааилахеит ҳәсагы ҳацәагы. Иара днарылатданы пшығык ракәын ара иеидтәалаз. Уи иаанагоз иааиз иаразнак иеилылкааит, аха апсшәа ааралхәан, лөыргазашәа, лөыргазашәагы иаузәи! – лөыркәышни даарылагылеит.

– Шәеибадыруама, ари сара сыйшәма лоуп, – ихәеит РАЗАН, СЫРМА иналгаз еидарақәакгы аағнагаланы иааирғылеит.

– Автобус сагхеит, апшра сыйқашәеит акәымзар ианаамтаз сааниуан, – лхәеит СЫРМА, иеидтәалаз азәаңәала лхы аадлырдырын.

– Ианаамтатцәкъаз бааит, зынза ианаамтаз, – ихәеит РАЗАН.

– Ари уажәи апсуа чыс хкыс иаацәырлымго егыйқајам, – нацидан, дааирөхәеит.

Апшәымагұбыск ишлыхәтоу еиپш, ауда даағнагъежекит СЫРМА. Ақәыд, абыста, ажыңда, артқы, ағы, ауатқа, ағыныңыхәақә... РАЗАН иааитахыз афат ҳккәа зегъы аишәа иаақәлтырыгылеит СЫРМА.

– Абас ауп дышықоу сара сыйхазына! – ихәеит даалзыгәдуны.

– Уара узлақоу уеиғүзар акәын! – ихәан, дааччеит ахатца. Уи ихъз ихы итықәкәахьеит РАЗАН, аха игәалашәо: ауағ ах ззырхәоз азә иақәын, иидыруаз раңаң, аңаажәара данаалагалак, иаашаанза иажәа наигзозаргы, даанкыланы даеакахы иниагара утаххомызт. Аңаажәаразы иара РАЗАНГЫ ҳәартаңш имазамызт, аха ахатца иидыруаз иаҳа еиҳан, иага изхәозаргы ихәаландаз ҳәа дыікан. РАЗАН қазшы баапск иман, уи қазшы бзиoup ҳәа иззәозгы ыікан, аха иара иихәац ихәон: даазыдтәалоз зегъы, шамахамзар, иара иеиха рдүрүазшәа ибон. Газак, еилымгакгы даяаикәымшәахуз, аха урт ракәмымызт дызғыз, ауаа еилгақәа, ауаа қәышқәа ҳәа иара дзыштәз ракәын.

Маңк здыруа ираңааны идыруашәа ибоит, ираңааны издыруа иидыруа мачишибоит. Уи акәын арақагы ықаз. Ашәкәкәа зхы дыршақәахъаз РАЗАН, схы итазгы аатықәкәеит

иахъа ҳәа аңдажәара даналагалак, Сырма уара угазахатәкьеит ҳәа сыйкоуп ҳәа дааихыхәмаруан.

– Иаадыруа абанзарацәоу ҳәа адәы иқәүуп ауаа, уара еилыскаауа мачуп, ма ари азтцаарақны акгызы сыздырзом ҳәа уаатәоит, – лхәон Сырма.

– Зынза акгызы ахъысзымдыруа азтцаарақәагызы ыѣкамы иашаҗами! – ихәон РАЗАН.– Ииашатәкъоуп ҳәа ҳәашъа амам, избан акәзар, уара иузымдыруа азтцаарақәа рѣкингъы иудыруа раңдаоуп...

– Ассир бхәеит бара уажәы! Ишпѣкәу иара исзымдыруа азтцаарақәа рѣкны издыруа шыраңаоу?

– Цѣя уазхәыци уи, – инаималкуан Сырма. – Шьюукы зтцаарақәак рѣкны зынза акгызы рыздырзом, иаҳа ирдирша азтцаарақәа рѣкны, арахъ, урзыпшыр, зегъ ҳара иаадыруеит ҳәа иаагылоит.

– Уи газароуп!

– Уи ами саргыы исхәо...

– Ҳара агаӡакәа ракәым ҳазлаңајәажәо, ҳара акреилзырго, еилгоу ауаа роуп ҳазғу. Сара акгызы шысзымдыруа здыруеит ҳәаэз афилософ зынза дғаӡаз ұбышьома, дғаӡа бақәыт, уи убасқак идируан, убасқак идируан, убранза днеихъан, иидыруаз аиҳа шизымдыруаз еиликаауа далагахъан. Саргыы Җара акы здыруаазар акәхап, издыруа ааста исзымдыруа шеиҳау еилыскаауаазар...

– Ус ухәомеи...

– Исхәо уи ауп иаанаго... Сышнейи-шнейиуа, ибдирүеи, издыруа еиҳаны издыруа скаларгы...

Сырма лаңајәажәара мариан. Ларгыы ак лымдыркәоз, игәы өғігъзомызт иагарааны еиңајәажәо еидтәалазаргы.

Иара уажәгъы инициајәажәо убас атх иалазар итаххеит. Ари иныимтәаџо атх иага алырхәарын, иагацъара икәнанагаларын, иага ирылаңајәажәарын. Үгәы итыхо ҳәаны упсы ааивугалар ауп ари адунеи аѣкны, акәымзар, үғаҳаха, адәы уанақәха, ағны уанығнаха, аҳауа узымхо уалагаргы ауеит.

«Ихалаңдәкъа ақазаара есымшагы иңәымгүп, арт дзаарыдтәалазғы уи азакәхап» лхәазар акәхап, лгәс еихызышыуаз акы ықазшәагы илмүрбейт РАЗАН. Абри азы акәын - абри азы мацаразгы акәмыйт, аха еиҳарап абри азы акәын уи СЫРМА бзия дзибоз - дахьеилылкаауз азы, ажәадагы иалхәарц илтәхызы иалхәартә дахығаз азы.

- Афы ғы ссирик ауп, акака анахқылозар акәхап, - лхәеит СЫРМА даарыдтәалан. - Аңсыуала, ҳара ҳтәала, сышәхагъекъуа сышәхагъизаргы ауеит, аха уажәтәи атагылазаша исытцанахәо даеакуп: ҳаандтәаланы ҳайбаныхәақәар еиҳа еиғыуп.

- Ус ауп, ус ауп! - аайлдыргеит иеидтәалаз.

- Апшәма иихәозеиши? - РАЗАН днаиахәаччеит.

- Ус ауп, даеакала қалаша амазам! - ихәеит РАЗАНГЫ.

СЫРМА иаразнак иеильлкааит акы: иеидтәалаз зегы акрыздыруа уаан, иқыланы агаға иаваз азәгызы дықамызт. АРАҚАГЫ иара иеиҳа рдүруашәа, иапхыа иргыланы дрыхцәажәон РАЗАН исасцәа.

СЫРМА лғы зегы иргәапхеит.

- Уаткан иаажәуаз, аха ари ағыза ағы ымжәкәа иузықәыргылазом, - рхәеит зегы еицәакны.

АТ҆ӘҮЦАҚӘАКРЫМЖӘХЬАЗ, ағғыланнаңырца, лассынарылсит зегы. Лара лакәын иаҳа ибаҳтәашәа ирылатәаз, аха ларгыы, даеа атәңиңақәак аныржә, дара дреипшхазар қалап, амцхә лхәо далағеит. РАЗАН днаиәапшны иаразнак иеильлкаауан амцхә лхәозаргыы, ихәатәим ұвара акы даланагалазаргыы. Ажәа анағстывы, ауағы илымхә назылкыдицаша даеакгыы ықами - ашәа! Уи ааңырылгейт ләапхыа итәаз апхәыс пшза. Ажәйтәтәи, ажәйтәзатәи ашәан уи, лара лыдагыы, ишылхәоз еиғш, даеағәзәи изхәап ҳәа ишықамыз, СЫРМА иааштылп-ааит уи ашәа. Иааңыршыеит, иааңырхәеит. Иара уақагыы иаанымғылакәа. Акы рхәеит шуҳәоз, даеак ааңырырго, шәаҳәараха ирысит.

Атқаң рғаңаазаргыы қалап иааиз, аха ацара ртәхымызт. СЫРМА даарықәымшәар, ашәа рхәарын, ажәа рхәарын,

аха рытх абасеипш иссирихомызт. Егырт уи еилыркаауазу издыруамызт, ара Ризан уи ибзиазаны еиликаауан.

Сирма ауха дықан. Ижәні дахылказ акәу, атх агәй шеиғнашахъазғы, цәажәараха иаарысын, «рфилософия» аацәрырган, акраамтаза адунеи ақны ирзымызбаңыз азтцаарақәажәпкырызбара иағын. Адырғаеныдаамыццакыр итәххеит Ризан, аха Сирма ағнықа илыхоз раңаан.

– Ахәыңқәа нарымтаңсаны саит, шыбыжъаанза сааниеит ҳәа расхәеит, ипшни исыртәома!

– Шәаа, ахәыңқәағыры быманы баа. Урт шытә ихәыңқәа зам, аха арахь ргәирыхозар, ибыманы баа, – ихәеит Ризан. – Сара сыйшуп...

Шағантә дыпшхьюзеи, шағаувара дағъаххьюзеи, аха иаҳыцалакғы иара иеиха апшра лара илықәшөон, иара иеиха лара дгәақуан. Уи еиликаауан иара есымшагы. Иарауажәгы, иара иеихағы ағаәкта дшағу идыруеит. Арахь ақкәынцәа ирыхъуа лыздыруам, сара скыдхалеит ҳәа даагәақит. Ланшыа ҳәа икоу уағы хьшәашәак иоуп, лгәи ааизмырғәәр ҳәа дшәоит. Арыжәтәи иареи еиңыргаша рымамызт, уажә зынза дзаалазар акәхап, асеипшха... Лаха зынзагы имағам.

Сирма данлызхәыциуз, дышынығналоз, дщаағналоз, дызлагылаң ахы ахъирхара шизымдыруаз, атх игацәан, даахынхәни дахынықәиаз, дғъазкны дықамыз, дынтаханы дыңцәеит.

Пәтәзаара змаз дызлагәрғашаз мшын иаҳыатәи амш. Аңәа шигызғы ақәағ-чағбыжықәа даадырғышны абартахь данындәылт амра ашәахәақәа псақынаны ахәқәа инарықәнапсахъан. Арантә иубартаз урт ахәқәа, анағас ирхыхәхәоз ашъхақәа, аиғхаақәа ирыбыжъеңаны иаауаз апшар хьшәашәа гәаҳәарак ааиртән, абарта дахынықәгылаң амхылдыз еиңш акы дықнны даман. Игәалашәеит нақ, ант ашъхақәа рыхыт, рәебаркны нығәара ианзалоз. Апшашәа иаваланы, аиғхаа итысны ианынскъялак нахыс иалагон апстазаара тәкъя захъзыз. Ақалақ ҳашпалахеи,

ҳашпалази, ихәалон иара зны зынла, ианнықәлалак, аранза рацәәк бжъазамкәа, арахъ абри атынчреи абри апшәреи акгы ҳзalamшәа, ҳайлыхо ҳайлouп, нтәара зқәым ҳускәа ҳaiбaryфua хрышътоуп, ашыржъ ағны ундәылтңы, үзара аказы угәы аапымжәакәа ағныіка уаахынхәуам. Ауағы ипстазаара зыркъяғуа зегбы иара ипшааует, ихырынириоит. Даарағсыртә дықазаргы, цас иуашәа, днеини иөынарылаижуеит.

Ҳускәа зегбы икәжьыны, ихәалон иара анағс, абрахъ ҳеааххалар, қылақәәк рғыланы, мчыбжык-ғымчыбжъа апсабара ҳеалазғаны адәы ҳақәзар, иҳалпсаауа иалагаз ҳдақәа ropyсы ааталарын, ҳнаттуркъар, ҳанхәйцәаз еипш, ҳаузымкуа ҳқаларгы ҳаздыруамызт. Ус ақалара ңәғбан шыта, аха, ус акәымхаргы, ҳайлұа-еилғәыцә, иубахъаз ракәзамкәа адәы иаақәлашан, анарақәа ирғазаашан. Иахъаахынхәуагы, акәиц еипш рыхқәа ирташәаны иқаз зегбы аархаштны, иғыцбараҳа русқәа инарыдгыларын. Үиазы рацәәк зәхыз акгы ықамызтарақа: Сирма иаалыркъаны лындәылпәреипш ак қататәын. Иаум, иқалом, аамта сымам, нас-насшәа сахәағышп ҳәа уағ ииҳәоз, иахъыз-иахъааз имырбағзакәа архынра зегь дналнагон, арақатәи атакари ақыба-зыбен дышрылагылаз. Ес-пхынра ииҳәоз, ес пхынра измырғеенуаз акы акәын Разан ари. Аха ақазаараз иқан усгы хаштра зқәымыз мышқәак: Разан иғызцәеи иареи ақалақ ианацәйбналоз, машына хәархәарк инақәтәаны Дал-Цабал шықаз ианнықәлалоз. Уахъ шыапыла амға иқәларгы ауан, аха усқанирацәаны аамта рымазар акәын. Згәы каршәены шыапыла Лататқа амға иқәу псшьара иңа иоуп, мамзаргы үаргы аус зымуа. Үзаргы аус зымуа дтәнчағызароуп, уи Латанза шыапыла дца акәым, апшахәақынза анеира ицәүудағаххъазар қалоит. Инбжъаршәны, иаармианы даеакала аусқәа еиғекаалатәын. Убас егыртцеит дара нанҳәа аналагамтаз, зны. Иахъеипш днеини дрылагылоуп усқантәи ахтысқәа.

Аибашьра анеилга, Кәйдрытәи аиқхая аңтадырцәы, уахъынтә ихынхәны иғызцәагы иаргы анаауаз иғәалашәөн,

аибашьра keletalat, уажә дызлаз ахтысқәа. Уажә иабеидыррыз иара урт, иапхъяка икалашаз ахтысқәа, ихағы излааигарыз иара арақагы адунеи шаахәуаз ажәған иалаз ажәған ишалазуаз, адгыл иқәыз, анаарақәа ирған адгыл ритыблаауа ишалагоз.

Уажә иибоз рөеибаркны Латака амға ишықәйіз акәын. Баллон дук азна ағғы шытихит иеиңіз руазәй.

– Өзінде ұңғаралық! – иқәен, даатқеент Рушъя, ҳара ҳфыза. Үи қералагы джаихабын, ииуз-иихәозғы бзиаңаны идыруан ҳара ҳааста.

– Изтахым ижерим, иеааникылап, изтаху ӡышхәек аҳасабала инаиғеенікүп. Ағғы ғы ссирк ауп...

– Абас ауп ағыжәрақәа зегзы ишрыйлаго, – иқәеит Ризан. – Ихамхажәзарғы шыхатәылан акғы иаҳпирхагахом. Изтаху азыхъқәа ржәлап, уақа азыхъқәа раңауп. Ажәакала, ҳхәы-ҳапхъ ахъамоу, рыйжетәык аацәираагарғы цәгъаңам...

Лата ианнеи, рмашының хәархәарыжә иаҳваатыңыз, реимакгы атың инықәйтцеит Ҳазшаз. Абалон наган шәштырак иныңдағылойт ҳәа ишағыз, изкыз аққәын алағхәаңә баапсыла дадырчоу, акы днахъашоу, иикыз абаллон наимптықын ағыралырхәа рөғи хахә дук инықәтәеит.

Иааицәымығхеит абаллон згәйтәрғәтәе иназгоз.

– Үи бзианы икалеит, – иқәеит Рушъя. – Маршанаа дукәа рнышәынтрақәа рұнды ҳақоуп, инарызхахтәалеит...

Ана-ара ажәйтәзатәи нышәынтрақәак аапшуан. Ирыхъыз рмыхъызтғы, ишычча-хәмаруаз Маршанаа инарыламцәажәазакәа имғасыргы keletalarын. Амған урт рыйзбахә аматематик иааицәирхан, аха нас, даеаңзара инахнаган, абра иааицәирхан уаҳа иаламцәажәеит. Аматематик атоурых иаҳа идірүазшәа акәын дышцәажәоз, аматематика ааста. Адырразы үи аматематика ақынгы хәартапшы змамыз, акарпижә еипш, Рушъя иқәен еипш, зхы keletalаны изхагылаз азә иакәын, аха атоурых даналанагалагы, зыжәғахырқәа рікәақьашәа ихаңы иааиуаз ҳтоурыхдырғы Җағаз дна-

итсаирзит. Җағаз акы инамеикқеенит, иаңтәи хұтысқәак даарғальалеит, аха иаңтәи ахтысқәа иаңтәи ахтысқәа ракәын, урт арақа иеиңіз зегбы ибзианы иргөлалашәон, шәкәрык иамыпхъазакәанғы ирархәахъаз, иеңтарархәахъаз ракәын, инеиңыхны ырлаңдажәарагы атахжамызт. Иззымдыруа, арахъ иаабжъанагалаз туристтәек ирзендеуҳәозар, уи акы иамусын, аха ырымакра акғы аанагомызт. Җағаз үсгы иара ииахәоз ада акғы иаҳазомызт, даеа гәаанагарап ықоуп ҳәагы дықамызт. Иқазар иқоуп, дара ирымаз, сара издыруа сара издыруеит, уи ақны сыйкан, сыйкоуп, сағыаанхоит. Иқами абас еипш адә иқәу ауаагы? Иқоуп, иқаз, аринахысгы Җағаз ифызыңға гылалозар акәхап.

Аматематик иақәны азәгы иеиңшымыз, зегъ реиҳагы иқәышыз. Рушьа ҳайлышқа ҳәа иархәалон, уи иара иғәи иаахәалон, уи збаз даеаңзыңғы, даеа ғыннтәгы, жәантәгы иааңгәладыршәалон дешелышқаз, иеиңіз дышырхыбағыз. Аматематик данаандхала, ара сара издыруа акғы ықам, ихәеит Рушьа. Аматематикағны, иеилкаан, иидыруаз здыруаз иқадаз, аха ара уағ димыхәо дахъаақәғылаз атоурых ақноуп. Разан иғәеитахъан, аматематикағны аума, даеаңвароума здырракәа ғәғәоу, зынза иара иус злақәам рұқынгы дхәыдағзам.

- Патретқәакғы еиқәрыханы исымоуп, - ихәан, дааини ипатретқәадаарылалеит Разан. Аамта гаганаригы. Аматематик иаразнак дипшааит. Дзиңаххаз издыруам, гәаныла акәзарғы, дааиаңдажәарц итаххеит. Қалашья змам ықатқәйкоушәа анубо уахыықоу акәзам уахыықоу, үқаларц ахъамуа ұзара унанагоит. Әқаларц ахъамуаз акәын иара ари абжъаракғы дахъыиқаз. Уи арт атхқәа дрылғаны даанагон. Уи дкахарц далагар длазмыштуауз акакәны иааивагылон. Зхымацара иазынханы, иахыықам неишья змам ауағы, уаҳа даеа ырцихарак изықамларғы, абри атагылазааша дахәаеуеит. Идмырцәо, идмыртәо, идмыргыло ауағы иғәи ақәышра иманаңт дызвызшыаауа ирымбо акы дахынхалазароуп-тәа.

Апатретқәа дахъылаз Алмагы илаңш наиқәшәеит. Уи сыйкан дышрыңнагалаз иғәаламшәеит, аха ара апатретқәа

реки дықазар, уигы дрыңын уи аены Лата. Алма-атаксист Разан даара бзия дибон. Дахъааиқәшәалак, ажәабжык саҳәишь, арахь смашынажә уаатала ихәон. «Ағыныңа узгоит, даеаңьара уцозар узгоит, утакызыар адунеи атыхәанжагы узгоит, – ихәон иара, – амала уара, уаасыдтәаланы икоу-иану цқыа исеилыркаашь...»

Нқылашья змамыз цәкәйрә бааңсык ааскю иалагахъан усқан арахь. Алма итакси дақәтәаны ладеи өадеи дрыбжъан. Дранда ак қалама, Гәандра өек рыхъма, иаақалалакгы Алма иусын, иаақалалакгы иара дрылахәзыар акәын. «Аамта умазар, удинаныс, Лашқытынза ҳашщара» ихәон иара, ма даеақы, уззыпшымыз, ухы итамыз, макъана иара ида даеаңә илымча ақынза имағызыз акы дааштнаңдааны, уаргы умтәрсны иғынеихон. «Иқалаз аиҳагы, уара иүхәо ауп сара истаху, Разан», – ихәон уи. «Уара үкәышми, уара зегъ умдыруеи» ҳәа иғанынеихалак дааникылон.

– Зегъы здыруа агаңа иоуп – зегъы здыруашәа збо, – ихәон Разан.

– Сара сейхә усгы иумдыруеи...

Уи иашазаргы қаларын, аха Алма иеихә здыртәкъоит ҳәа иғәы иаанагаргы итахымызды Разан. «Сара исзымдыруа иага идьруеит ари. Атакси дақәтәоуп ухәоу? Атакси иақәтәоу дәзахар аума, уи уара уеихә дәкәышхаргы ауеит, дагъкәышуп, – изымдыруа азәы ихы иқәкшәа дцәажәон Разан. – Уара иүхәо анағас ак уаҳая үқазар, уизызырфолеи зны-зынла, дуркәыш ақәым, арахь уара уиркәышуеит зегъ рыла...»

– Ҳабакылсып зугәахәуеи усгы, Разан? – дтцаауан Алма икәалааауа амға иаҳықәыз. Икәалаауа ихәахт! Алма ахаангы дкәалаауа амғақәа дырнымлаңызды.

– Уара уаҳыыцакуа ас маңара уанца, хнеиаанза иқалаша қаланы иалгоит, ажәларгы еимпуеит, – ихәон Разан, дааирццакырц итахны, амға ианықәлалак, иаҳыцо баша ицаны имаарц итахны.

– Ицакыз ипә длашәхеит. Уара умыццаклан. Сара

зехынцьара уахысыгゾйт. Амала, ишсоуҳәара, ҳзызкылсри тәамәхә змауа абри ҳара...

- Тәамәхә змауз акы иазқылымсыр аүзом, – ихәон РАЗАН.
- Ибзиоу акы. Уңшлеи...
- Ус ағәйгра зегъ иҳамами, аха уара уаалаган исоуҳәаша...

Алма иаҳарц ииңахыз раңаңаң, еилиргарц дзыштың зхы еилакны иеидтәалаз ауаа қәышқәа азәирөү ирзеильтүрғомызт, аха усты Алма, данастаа, атак иоуаанза дузыпшын.

РАЗАН раңаңаң ацәажәара аниңахымыз ықан, аха Алма иеипш дыззығаз ауафы мап изицәкуамызт, ацәажәара дналагон. Ихынхәнди ианаауаз, амашына аанкыланы, ганкы иенаташәа, диңапшы даатәон.

- Җынч ҳааиңаңәапи, икоу цқыа еилхаргапи, – ихәон иара.
- Амфа ҳангылану?! – иааңвеильтүрғомызт РАЗАН.
- Иамоузеи ҳангылазааит амфагы. Ҳара иаҳтәыми ари амфагы.

– Амфа ҳамаңкда, аха...

– Даңакала уахәапшыр, абри амфагы ҳамаркит, уара!

Уатқызыны ҳанырымтәргы қалоит.

– Дарбан, уара, амфа шәәннымлан ҳәа ҳазхәо! – Алма иажәақәа даарпышолон РАЗАН.

– Ихагаханы абарт амфакәа ирнылаз! – өсаитуан Алма. – Жәаҳазны, ағыншыңсаауан, Къалашәыр смааңаңкәа, изхыттраха ажәлар амфа ианны саарыхъзент. Дара шыапыла икоуп, сара – машынала. Урағсра үкоуп! Сымфа ркит. Ирхаррзала бираққәаң наргойт. Икалазеи ҳәа стаан, иалагахт рхәеит. Излага закәзызеи сұлан, изғың рхәеит. Уара еилкаа, нас, ара икоу! Сара зегъы еилыскаауеит, аха акғы сзеилкаауам.

РАЗАН аччара далағеит.

- Уи шпа? – даачеит РАЗАН. – Зегъы еилукаауазар...
- Исымхәеи, сара зегъы еилыскаауеит, аха акғы сзеилкаауам. Ара иқатәкъоу зегъы еилукаауазарц азы уағыстаахахъазароуп.
- Сағыстаахахъеит ҳәа уаҳаны аума сара ушсаздаау?
- Сара сажәа анағзаха сүмтөйт, – ихәит Алма. – Икоу зегъы

реилкааразы ма уағыстаахаҳазароуп, ма үкәышзароуп. Даара үкәышзароуп. Уара үкәышми?

Аа, уара, ииҳәац!

- Сара сәкәышуп ҳәа уазхәада абри уара, Алма? Уэжъада?
- Уи сара издыруеит. Саргы ак сымдырқәо...
- Үеурғазалоит акәымзар, уара зегын үдүрүеит.
- Зегъ сыйздырзом, - ус сәеит аха, - зегын иара уаргыны изымдыруазар қалоит. Сара издыруа: уара иудыруа раңауп. Сара сеипш икоу изы уара иудыруа раңаацәоуп. Ишаасуҳәара...

Алма иеимхәацыз акғын иеихәомызт Разан, аха иара Алма ҳәа икәз, абыржәада имахацшәа, деңқәлымхана даатәон.

Алма дахъагаз ҳәа акғын издырамызт Разан уажәазы. Ақалақ атаксиқәа аламызт. Арақа имаз ауда хәйчы ааныжыны ақытах дымцакәа дықамызт. Ихәыцқәа ааштыхны. Иалтшы маншәалахазар, уи ауп иухәаша. Алма иахъа аказы ихы дұтыцуамызт, үзара акы имыхының дәл ааңызәаит Разан иғә.

Иац еиңш иахъагы, иғәи ҭынчымкәа, днаңшаапшуа, ақалақ далаланы иөынеихеит Разан. Дахъалбааз Фиодор Иваница дааиғағылеит.

- Уабадәықәлеи? - ихәеит уи, иара дахъықаз шықаз акәзаргы қалап ҳәа ағәфара шааиоузгы. - Чаагара акәхап?
- Чаагара, - ихәеит Разан.
- Интәахъеит. Сара псышыацәгъала чахык рыйзгеит, уаала ҳәетца еиғаҳшап. Ухы умыргәақын. Иаапқынгы еилоуп иахъак.
- Урт иаңтәиқәа роуп - ишықац икоуп, - ихәеит Разан. - Сара сымцар ада псыхәа сымам ақалақ ахь. Ача адагы...
- Узагәышыа, - ихәеит Разан иғәила.

Итақ ықан амғақәа рәкны: үзара уааныркылон, иуаззауан, уқыаадқәа ирыхәаңшуан, азтаарақәа уртон. Азтаарақәа ртакқәа шықауцоз иазызырғуан. Артқәа зегын рыйчара ицәыцәгъан Разан. Иац аастагыны ицәыцәгъан.

- Апсуаа шақағ шәйікада? - діңаит авокзал ағаңхы даанызылыз.
- Адунеи азна, - ихәаҳт ихәеит РАЗАН даахемарны. Иахынтыаанагаз издыруам, иааниәшәеит.
- Ишпа-ишпа?! - ацәкшеиңш даакылсит итсаауз.
- Пытөүк ҳақагәышоуп макъаназ, - ихәеит РАЗАН.
- Убри ухәар саҳаит. Макъана! Шәйікоу ұышашшоит акәүү? Ари зтааран, аригы атак қататәын.
- Адә икәү зегбы ыїкоу ұышашшоит. Ус акәымзар, излақалозеи?
- Шәара шәкемлароуп!
- Ҳазшаз ус итахызар, - ихәеит РАЗАН.
- Уара упсылманума, уэтәыда? - изтцаарақәа нтәомызд даазыдхалаз.
- Сара Ҳазшаз ситауп, скырысиануп.
- Уара үкъырсианну? - иааүеишишхат. - Анцәа дхоудома?
- Нцәа дызмам акғы имам. Нцәа дызмам роуп... - ихәан, дышнеиуаз даанғылеит.
- Нцәа дызмам ируазеи, зухәа?
- Нцәа дызмам ирымуа ҳәа икоузеи?
- Уцәажәашшықәа сгәапхойт, аха узлашоу Ҳазшаз иоуп издыруа.
- Ҳазшаз зегбы идыреит. Уи илаңш итшәаз ҳәа азәгбы ҳақа зам.
- Уца, - ихәеит итсаауз иажәа аағахитдән.
- Ҳазшаз дүзылпхайт, - ихәеит РАЗАН иғанынеихоз.
- Үаамыццакыни... Уапсуатцәкьюабри уара? Үауриамзаит...
- Иамоузеи сауриазарғы, - ихәеит РАЗАН иеааникылан.
- Уи акғы амазам, аха сахыныаухәапшыз үауриазшәа збан. Апсуаа раңаак уреиңшымшәа сқалеит. Үан дауриазтывы.
- Санғы дапсуоуп, - ихәеит РАЗАН.
- Үангы уабғы апсыуауп, ус анақәх?
- Санғы сабғы апсыуауп. Сабдуцәагы урт рабдуцәагы апсыуауп, - иумузозар, абас ауп ҳшаауа ихәазшәа дғылан РАЗАН.

– Сара аңсуаа здыруеит, ағызцәагы сымоуп уа, ҳара ҳұны. Сара ссоуп. Уа инхо аңсуаа ҳара иҳаипшқәоуп даара.

– Ачоуқәоу? – дтсаит РАЗАН.

– Ачоуқәа. Аха, ус схәаргы, урт шапсыуаау, еғырт ишрыламфашоу үбөйт уахынеилакгы. Абұар дыркны абрахь иаарцарц иалаган шыуукы, аха ирымuit, иагырқәақеит ҳәа сыйкоуп.

– Уара иуаашъахазеи, нас?

– Уи уара уазымдаан... Уи уара иуусым. Уца анырхәа маашъа сыммамызт. Уи иатаз зегзы уара ирзууазеи... Сыштахъқа хәйыцқәақ гылоуп, убарт саарызхәыцит, дәеакы саазхәыцт.

– Ухәйыцқәа Ҳазшаз дырхылапшаит, – ихәеит РАЗАН. Уи ахатца иғәы аарпшаазшәа ибейт. Ауағы дуағыми дахыугалак, даагәйбзығшәа дааихәаңшызшәагы ибейт. – Уаргы Ҳазшаз духылапшаит, – нацитцеит РАЗАН. Уи уаҳа акгы мәдени ақыр днасқеит, нас, иштәхъқа лаңшык шиштаз идырызшәа даахъахәын, уажәраанза дзаңәажәоз днаизыпшиит. Уи дадырысызшәа дғылан, РАЗАН иаҳ даапшша.

«Угәнахарықәшәаит! Уаргы үзара уаладырхәашоит. Арахъ нахъхы үхәйыцқәа узыпшуп. Узықәдүргәйзеи, уара қадың, ахы ршоит ҳәа уархәама арақа, уеиханы узаазеи? Узаазеи закәыхзеи, умаар рымуит! Уа аиакәым уақәдүршәаргы, ара уақәшәаргы акы акәзар? Ара уршыр қалоит уара, алажә еиңш инаугәидтаны! Уахынцәыцаркәахауагы Аңцәа идырааит! Ағны үқандаз, ағны. Аиакәым уақәдүршәаргы, пшак бжъасрын, псеивгартак уоурын. Арақа иухъуа уағы издырзом. Узықәгылоу адғыл ануцапжәо аилкааша амам, иухагылоу ажәған бганы иануқәхаяуагы...»

Уи, иара иакәым, ҳаргы иҳаздыруам ҳәа иихъы дааисит РАЗАН. Жәхаха Рашәындеи иареи ахьеңқәшәа атып ахъ данаақәла, деңтеи барашәа даанапш-аапшиит, аха уи уажә арақа дабақаз. Ачатаиртәкны дназхынпышыз атхәыс, иеимыртқаа ран леңпш лнапқәа лгәйтапсаны дғылан. Ча ықамызт, аха лара ус дғылан, хәйыцрак дтнагалан. Ачагы уажә ааигәа акәхарын ианынцәаз.

Асаат ду атақа иидыруаз азэй днаихыпшит. Уи Радик иакәын. Азбас. Пасашәа зны Ешыра аресторан ақны иртәаны иман иғызылдағы иаргы. Зұбыба қәрышь тамғылоз үкәйинан. Рыңғыштырхоз, имашына өңде интеипсан, иманы Ешырақа деихеит, ара үзіл алаңдауда шашақшаша. Уи ашытас Ақәа дналтны үзіл алаңдауда шашақшаша. Уажә ианааңқәшәа, ианаибартыреит ағызынан. Радик уажәраанза дзаңдажәоз ажәақәак наиеніхәан, Разан иахъ иғааихеит.

- Ҳаицәүззейтеи, уара, иқалазеи?! – ихәеит Радик дшааниуз Разан дааигәйдикылан. – Уара усымбаргы Ақәа апсызуак дынхеит ҳәа сыйкамызт.

- Ираңаафуп макъана ара икоу, аха пасеипш иааңқәиртцуам. Уи ауп иқалаз, иагъабааңқәиртцуеи, есөні хырзаманк-хырзаманк қалозар. Ардашыл изыруз уаҳақызыл ақәхап?

- Исаҳахъеит.

- Сара иахъоуп иансаҳаз. Ардашыл хәашабга!.. Уи иениңдегі даңғылдырылғанда сақындықтыз.

- Уи закәзызи?

- Алмагы иааилгеит! – ихәеит Радик. – Псышыңаңғыа иртейт!

- Алма дарбан, уара?!

- Алма Қызырба. Алма-атаксист, – ихәеит Радик.

- Иумхәан, уара! – ипсі игәи иаакылахеит Разан. Алма ара дабақаз, излаздыруа ала уи ақалақь далтхъанеи!

- Ақалақь ақны маңароума псышыңаңғыа ахърырто, Разанхеит. Еғириахъ иаҳаңғы амитә рзааргоит. Ҳара иаҳзыымдыруа шақа рыңқара қалахъоу удыруоу? Урт уара иудыруам, сара исыздыруам, аха иқалахъеит. Ираңааны.

- Иқалазеи, ишпақалеи, рыңсы дышпартеи Алма! Уара иудыруазеи?

Радик иидыруаз абас иқан.

Алма ақалақь ахъ аңара-аңарақәа дыркәетхъан. Атанкәа агәгәаҳәа иривсны уаҳъ ицеижкитеи, ақыта зегъ ағырпсны итәан. Зхы ндәйлзырхәа, аа, амарцъя, псышыңаңғыа ур-

тап ҳәа инаихынхаланы дааныркылон. Амфаду анылара шшәртәз иаргыы еиликаахъан, аха, зегъ акакәын Ақәақа иғәи ихон: Есма хәычы иашъя икәни дыңан, Ақәа даларшәын. Лаабжыркъара иатахузеи, смашынагы ара иғылоуп, уажәытәкъа снабжысны сааниеит ҳәа далагақәахъан, аха итаацәа раастагы агәйлацәа ируамызт.

- Уахъ ицаны изымгъежекәаз ыкоуп, шыоукгыы наганы абаҳта итаркит рхәаларын, шыоукы авагалан алажәкәа реипш ишыны инкарыйкыт рхәаларын. Урт ыргәхъаа имкырц, иимырхарц шиҭахызыгы, иаҳауан, илымҳа ҭыршыауан, иғәи ҭыршыауан, имтасны дааныркылон.

Ианырмуза, сахәшья лахъ сцоит ҳәа даақәгылеит. Иқалаша. Ағны акы дартәомызт, дығна孜омызт. Иахәшья Уатрын дрыман. Агәйидыхә амфаду унаныланы уахъ ацарагы шәартахахъан. Азныказ ишәртәтәкъяз Ақәақа игаз амфаду акәын, аха нас, ианнықәла, амфақәа зеггзырынлары шәартахеит. Уатрынка игаз амфала иахәшья лұынзә анеира раңаак ахиртцуамызт, уа икәз-ианыз аайлкааны, амш иалагжаны арахъ даахынхәышан, аха иузтодаз уи амфагыы. Ачаа рхаблан ршәақьқәа рхаррзала ауаа дыргылахъан, ирхәоз иашазар, танкқәакгыы наргеит уахъ. Издыруада Уатрынынзә инеихъазаргыы абұзар зқыз ауаа, уа иааиладырзызахъазар, ишәэз рхәыцқәа рыманы ағағашхъ амфа иқәлахъазаргы.

Нaa шыкоу, дахыкәшаны Уатрынынзә дцарц иақәиикит Алма атыхәтәаны. Иахәшья лгәи бзиазу здыруадаң ақәымзар, лгәи бзиатәкъязар, иаргыы дааизымпшәзакәа, дықәкъя ара даакылсхъазаарын. Ус қалталон лара абжъаапны: ишылзыпшәзам, лкасы аалхаршәнү, амфа данкәраа дааини даарылагылон. Иаха пхыз бааңсек шәыдышбалеит лхәаларын, ахәычы дычмазаәхеит ҳәа сахан лхәаларын, ижәмүзозар, шәыгәхъаазгейт ҳәа дааины даатәон.

Ус қалтар қалон лара уажәгыы, аха амфақәа кын. Хымпәда, амфақәа кын мамзаргыы даәеа рыңқарак қалеит. Уи закәыз еилкаатәен.

Ачаа рҳаблан днеиуан еипш, дахынтәаауз изымдырзо, Бакәра дааихъзент. Уи уажәи Акәа амилициаәни аус иуан, дыздыруаз, иидыруаз рацәафын, иааизгыры рацәак ипүрхагамызшәа ибейт идтәалаз дахьиацәажәоз.

- Арахъ уабацо? - ихәеит уи амашына аанкыланы ихы анаатирхәхәа.

- Үатрынка! - ихәеит Алма иаразнак.

- Иумада уара уа Үатрын? - дцааит Бакәра.

- Саҳәшья дыକами, хәың гәартакгыры дрылатәоуп, снарыддаалароуп...

- Амфәа уацәымшәаэз?

- Сзацәшәарызеи, сара цәгъя қазтцо уафым. Ахаангыры цәгъя қасымдац.

- Уи еилыркаап ҳәа угәы иаанагома амфақәа ирну?

- Акрыздыруоу, аха, ус сәэраргыры, ацәгъяуцәагыры цәгъя қазымдац иаразнак дырдыруеит. Урт уи, егырт раастагыры, иаразнак дырдыруеит... Уи сақәгәышәа, акы сақәгәышәа сәаасхеит. Икаларызеи уеизгыры-уеизгыры?

- Икаларц иалагар, икамлара икоузен! - ихәеит Бакәра. - Җыбын ҳааниуан еипш амфәа нымфахыт, азәи игәы кылжәаны ҳаанихагылент... Абұзар аанызкылаз иназқәыркуа дуздырзом. Уара абұзар умоума?

- Мамоу, үүштүр, абұзар сыманы амфәа сыйқәлозма!

- Уи бзианы икаутцент. Абұзар уахыршыааргыры қалоит, даәакы уахыримшыааргыры.

- Ус имариахаҗама, мәшәан, ауағшырақәа?! - дшәаны даацааит Алма.

- Аиғахысрақәа иахырлагаз ауағшырақәагы мариахоит...

Уара ухы уақәгәыцәаны уәааухеит.

- Исыхълакгыры сымхәеи...

- Ус қалома, уара, уажәааны, исыхълакгыры ҳәа амфәа уқәлар?

- Шыңа сабацахуеи, сыйқәлахъеит... Икалалактыы... - ихәаит Алма.

- Сара уназгап Үатрыныңза, уахъ уцара садғылап, аха уанааая?

- Санааугы ак қалап, – иҳәеит Алма.
- Уанауа уанцо ааста ишәртәхаргы ауеит.
- Бнала сөаасхап, атх сеалакны...

Бакәра идтәалаз, Алмеи иареи еицәажәонат, ажәак иғыиаатымышәеит. Дапсыуамзаргы қалап ҳәа аатихәааит Алма иғәры.

– Уаха схынхәеует ҳәа уаламган, – иҳәеит Бакәра амашына дтүңни данаагыла, даеак иҳәақәарц итахызшәагы даақалеит Бакәра, аха уи уаҳа ацимцеит.

– Уаха уеизгы-уеизгы схынхәеует ҳәа расхәахъахитеи сыштахъя!..

– Иухаршт уи ироуҳәахъаз... Уаха схынхәеует ҳәа уаламган, – иҳәеит Бакәрадаеазныкгы. Алма уи даархәыцит. Иқалараны икоузеи уаха, атх иәалакны акәзаргы, даахынхәыр амуя. Адаахь икоу ҳәа акгы рзымдырзә ағыны иеилатәазаапеи! Ироуа лымхәтасқәак рыла хара уабанзаззои?

Даауан, рхәеит, уи нас, иаҳәвша дбаны, атх далаланы. Амфәқәаеем уахь, аха Қыжәзы уаваланы уцар, уафдуғаҳауам ҳәа иаҳәвша ишьталхәаз ажәақәа рацәак имырҳакәа, Ағыңда шығаз иғынеихан, Лазтан акыр дазааигәахеит. Адунеи уафытәысса дыққәиршәымызт. Саамыццакыр акәын ҳәагыны иғәры дынтацәажәеит. Лазтан унеи, амфаду унангылагты акакәын.

Имфа иаҳа иркәағуан акәымзар, Лазтанка аенадқылара зынзагы итахжамызт Алма: ашхырцәағытракәа руакы ыған арақа. Асыпсеинш икыдығорны иаарылаҳаз арт амшқәа рзынзагы лазтанана баағсыла ицҳая идәйқәыз ракәын. Ақәа еилыхарак қалеит ҳәа анаараҳалак, еибарығын уахь амфа иқәлон. Иахненеиуаз абираққәа ыргыло, еибархәхәо ақалак ыалаз инарыцлон. Урт рахтә шыоукгы игақәахъан иара имашынала. Имашына штаксиз анырбалак, реатражыны иааныркылозаргы, иааштимхыр руамызт. Зынгы, дхынхәны ағыныңа данаауаз, дырдырзәр акәхап ҳәа ҳәа ишидгъежекъилоз, ианиму, иааилалан, узырғампшша иқаибатдахъан. Алма дахъырбалакгы дырдыруан зны дхагаханы дызлагъекъыз.

Дара ихаирштхъан адәы иқәуп ҳәагыбы дықамызт, аха иара дырхаштуамызт. Ағоныға, ақытхъ, даақәымлалар ауамызт, иара убасқан, арахь иғанааихоз, лазтантәйк дааихынымхаларгы амуашәа иаақалеит.

- Сара Лазтанаңыз саңзом, сара итсөй арахь сааигәоуп, сыңцакуеит, шьюукгы сзыпшуп, - ихәалон, аха уи азәгыбы ихайтазомызт. Лазтанаа ршыя рургы шыртхыз гәфарас имамыз, имәхатыңыртақны даннеилак, инағаршәни мап икуан, макәанк азна ахыры сышәтозаргы абра снахысуам ҳәа даақәгылон. Иара абригы ақырынта рыгәкәа пңажәахъан, аха иқаутцарапы икоузеи ауағы уаха имамзар, аранза уахъааигаз азы акапеи кылтәагыбы умысхуам ҳәа даақәгылазар? Амашына унтыцны амфа уаангылоит. Лазтанаңыз шыапыла ацара ақырза атахызшәа рбон, убри ақнитә, уажәы-ушытән, даәе машинынак аакылсны иашшұндаарашәа уа иаагылалон. Алма даахатәини днылаҳа иғныға дцион. Амфа иангылаз алашара ирымнахаанза иаагылалон, аха илеихашәа ирцәыхәлар ҳәа ишәаны, инениы рымға инангылалон.

Уажәы, даини лазтанаа ирылсуз амфаду данаангыла, рыңқаапсымта ақәзарқалапи қәлан, амфа каххаа иғамыз, иаҳагы дааласны ағоныға иғынеихеит. Ашара адәы иаақәлахъан шытә. Уапхъа игылуу дубартә ианаақала нахыстыгы дласны даауан уи. Маңғыры даахъазмаса, даапсаны иеааникылар ауан, аха иара, иштәа ихыланы шьюук аауазшәа, уажәы-ушытән инаихүзарашәа, инықәашәа иацитдон. Архәарағ дааирц рацәак иғымкәа, амфаду ианууаа машинынак шаауаз гәеиتهит. Амфа даныцны иеыныңхъеикырц итаххеит, аха уи иаҳа еиғымхар ҳәа дшәеит. Ушшапаза амфа уаныланы ушааниа, алашара анаауқәдүрчча, - алашара дырцәахъазаргы амфа рбон, аха ишааниуз рылашара шакыц иакын, - ажьеипш ушәаны аған ахь уанынкаца, ари хырзаманк қатданы даауеит, дахъынтааая, дахъцогты Анцәа идирааит ҳәа ақәкәахәа инаушыклартаргы амуеи? Иамукәа! Акы иалаҳәа замкәа, ажьеипштәкъя уеитцыхәа уныштыртсоит. Знык ианулга, узыртхазузеи, дызустада ҳәагыбы инаумазтаакәа, инаупыртны

ицашт. Уи шхыдараз еиликааит Алма иаразнак. Амға азганк иченәтаны, иеенидыңсалашәа даагылеит.

Амашына иақетәаз, дангәартә, иахъааивалатқәаз иаангылеит. Аддықәа уи итыңаны амға иаангылеит еиқәнных бұйырла иеибытаз, ар рыматәа зшәыз ҹәынцәақәак.

– Шыжыбзия, – ихәеит Алма, уаҳа иихәарыз даеакы изымдыркәа.

– Иихәазеи? – дцааит иааины иааиәагылаз ахағеиқәа, ишътахъқа иғылаз азә иаҳь дынхъапшын.

– Апсәа ҳаиҳәеит, «шыжыбзия» ихәеит...

– Ашыыжъ бзиоуп, аха амш зеипшрахарызеишь ҳәа унаиаззаи... – Иажәа намығзакәа Алма ихы наикәният уи: – Арахъ уабақаз, ашыыжъ шаанза?

– Саҳәшья лікны сыйкан, – ихәеит Алма.

– Сасра уған?

– Сасра ахъзми... Лгәры бзиам, лызбап схәан...

– Уахынлоума уажәы уаҳәшьеи уареи шәанеибабало? – илактақәа ырцәгъяны Алма днаиғапшил ахатда.

– Өйнла сцеит сара уахъ... Иацы ашыыбжыштахъ... Иаҳа уа саанхеит. Саазгоз қалмеит. Нас, ашара адәы иаақәлаанза, маңк аћарагызы сыйцакуан, ағны исзыпшын, сәаасхеит... – Дақуа-даштыуа акы ахәара дағын Алма.

– Ағны иузыпшыда? – дцааит ахатца.

– Стәацәа.

– Упхәыс, ухәыцқәа... Упацәа абұйар ркыртә ићалахъо?

– Жәабақа шықәса роуп ихыңдуы сыйқәын. Егъырт ӡабаңоуп.

– Азғабаңа пшығык. Зынза хәғыуаак ахшара сымоуп.

– Аитыбзя илхыңтуазеи? – изитаххаз сеидур, уигын днаиззааит ахатца.

– Илхыңтуазеи, шықәсыки бжаки раћароуп.

– Упхәыс даңсыуоума?

– Даңсыуамкәа, дышпапсыуам! – ихәеит Алма.

– Зегъ еилкаауп. Атх иалыхәхәа иаауаз аңсуа җиниет. Зегъ еилкаауп... Акгыы еилкаазам! – ихәан, даақәгъежекит ахатца. – Абри иихәо иашоуп ҳәа шәгәы иаанагома шәара?

– Иқалоит ииашазаргы, – ихәеит азәй.
– Иқалоит! Иқамло ииашамзаргы? – дтцаауан амықәшәатә.
– Иқалоит ииашамзаргы, – ихәаҳт даеаңәй.
– Ус anakәха, усгы қалоит, еғысгы. Аиаша ахыыкоу азәгъы издырзом. Аиаша еилкаатәуп. Аамтагы ҳамами, ақкәынцә?
Ус anakәха, иаарласны аиаша еилкаатәуп. Утап амашына! – Алма наиқәфит ахатда.

– Уажәы абри ирххара ҳалагома, Бүтхәуз?! – иааитахымхеит аштыхъқашәа иғылаз ахыш. Ҳара амфа ҳамоуп, ашырыж уа ҳақазароуп. Ус аармыцхай. Уажәы, излазбо ала, абри иаҳ ҳамфахыткроуп. Уахымғахытызы пату уқәыртцарц иалагоит. Ус ами... иухъзузей?

– Алма, – ихәеит Алма.
– Ҳара ҳасасцәоуп, шыыжъхъа ааҳазурхиозар акәхап?
– Изахұмырхиарызеи...

– Упшыз! Ухәы ирхиоу, ухы акәмачиара итадыртәашо... Уа икоу уағы издырзом, аха ҳара икоу еилахқаароуп. Апшыхәцәа реипш атх иалыххәхәа иаауа ауағы жәабжъ бзиак иманы даахынхәзызаргы ауеит. Уара упшыхәзар?

– Иабатәи пшыххәроу, ақкәынцәа, саҳәшья лахъ сыйкан саауеит! – дағытқытқытәйт Алма.

– Уаҳәшья дабарымо зүхәа? – дтцааҳт Бүтхәуз.
– Уатрын! – изеилмүргар ҳәа дшәазшәа ибжы ааитихит.
– Уатрын... Катрин... Уатрын... Иумаҳара икоузей?!
Ҳахсаалақәа ирхәозеи, ишәптилахъоума, икоума ара ааигәа Уатрын ҳәа қыта?

– Иsgәалашәом... Иқалоит иқазарагы.
– Абар еита ассир ахыыкоу: иқалоит иқазаргы, иқалоит иқамзаргы. Шәаргы шәахыыкоу еилкааны ишәымзәм. Икоу еилкаатәуп уахъгы арахъгы. Ари апсуа хатца дахъцогы дахынтәаауагы. Уи азы зны иара ҳайтааеит. Амашынахъ!..

Алма дрыманы амашына интейбагәеит. Дыззып-шызаалакгы ари дазыпшымызиара уажәы: бүзарла еиқәных, ар рыматәа рышәтсаны, ашырыж шаанза, жәларық иманы афны дахынкылсу... Рыгәкәа қыдышәшәаны ипсыр ҳәа дшәеит.

Ишъапқәа иңаңытқәар акәын Үатрынқа амға данықәлоз! Ихәйчәа инапқәа рыхыршаны дтәазар, итааңаа ишыртахыз еипш, ихы адәахы индәйлимырхәзәтгы... Иқалашаз қалахъаны ар хыганы ағнықа иааигон! Аға ир! Аңсра амға данғылазшәа ибент Алма. Ишъапқәа наңаңытқәар акәын иаңы! Усгыи ихәон, аха ишпалзиурыз иаңәшь? Үатрынқа иара амға дықәымлар, лара арахь ләаалхон. Уи иаңа еиғызма? Дзықәшәараны иқаз иалудырааузен апхәйс?

Амфаду иаамғахытны рәғанынарха иғәи тыңдыны идәйкәлеит. Итааңаа иара дырбаанза арт аддүіхәа амашынына иаатыпар, апшәмапхәйс иаразнак далаңсуеит. Уи ус шакәхоз агәра ганы дықан. Ахәйчәа рапхъагы даадәйлымтцыр лушамызт лара. Алма рыйсы дағаны иаауеит ҳәа аалыхташәар ауан. Уи иаразнак дашышан... Ахәйчәа ирзықалараны иқаз ихахы изаамгейт.

– Уара уапшәймоуп, ушаахынхәйз дырба, – ихәеит Бұтхәуз.

Уи иаңа еиғын, иаңа ипесивгагашәа ибент. Ахәйчәа дәгерәтар, иңиз иаарыцәшәаргы, днарғаччарын, иара иаңғы рәаархарын.

Аха макъана уахынтың өйрәтис азәгбы имамызт. Иаара иаңа иазыпшымыз, атқаң рғаңаазар акәхап, ашамтазшәа аңаа риааизар, рхы изымғаҳо, икаххәа ишътоуп. Ашыжытәи аңаағы хәами...

Абартқәа дрызхәйциуа, ашта дыққеланы иөынеихеит Алма.

Нас иқалаз еиңаңәашь рзатомызт Радикгы, уи иаңхәазгы, изаңаң даңа шыуқгы. Алма ишъталаны инеиуаз рабындарқәа ырманшәаланы иркын. Иууаза ишътәз аҳабла аңсы тәмлаңызт макъана. Ұағ дахзамызшәа акәын ишықаз Алма иғәйла иғона тақынгы. Штакы еиңтәнхомызт, аха еидығәтәалашәа инхон урт, Алма иғәйлагы иаргы. Егырт ағнқәа иаңа инасқыагашәа аҳабла иалапсан, аха дара убартгы, ағаға дғыылқәа рұнны ишықоу еипш, хәык ақынтың даңа хәык иқәубаауа иғыламызт. Убжыы нарылаургар, угәйлаңаа зегъы иаразнак иааизугон.

Арахь иааиз амашыныei уи иаатыңыз аруаai гәарымтакәа икәм шьоукгы. Ахабла аеырпсны ишътан, аха уи алымхақәа кыдтданы ицәйтәзрығуазаргы қалон. Абри рцәа иалашәаны, гәрамгарала инапш-аапшуа ашта иқәланы рәаархеит аруа. Өңүңақа амашына азааигәара рәааныркылент. Урт рыхқәа шытыхны излааз амәа инаныпшылеит, Алма игәила иашта инықәипшырц ртахызышәа, уахь иааскьеит иаахынхәит.

Ағони ашә инылагылаз, Алма ишъталаны уахь анығналара рзыымгағәуашәа иааңшиit. Хәың гәартак срылататоуп ҳәа зхәаз ауаф иғәрагара үәгъан. Речитәахны арақа итәазаргы ауан иззыпшымыз шьоукы. Урт уажәы-уашътан арахь иаадәылкъарашәа ргәи ирнатоу, ааттрақәа инарываңш-аарываңшиit. Лакгыы шуа ашта иаақәлар акәын, ауаа рашәа инхо ауаф лакгыы имамкәа қаларызма, аха икәмыйт алагы. Инагәйдтданы азәи ирцәишъзаргы иудыруеи, арахь ҳара ҳадагыы иагасө көннагалахъеит ҳәа рыгәкәа иртәцәажәозшәа, леи ҳәеи рахь рхы ыңамкәа, дара реипш абұйар зкыз шьоукы ирыцәшәашәа анапш-аапшра ишағыц иағын.

Алма ипхәыси иареи арахь иаадәылтцит, рыңқәын затәы дривакшәа. Урт рыштахъка хәыңык лтәыуабжъ аағит. Алма ипхәыс, иааиз ажәакгыы нарамхәакәа лыштахъка даақәгъежекит.

– Ахәыңқәа... – ихәеит Алма. – Ишәаны аилагъежъра иа-лагает...

– Изыршәазеи, ауаа рымбазаци? – дтцааит ани, Бүтхәуз ҳәа икәз.

– Уажәы, ахәыңқәа moy. Адуцәагыы зегъы хрыцәшәоит, – ихәеит Алма.

– Узыңшәо иумоузei уара? Издыруада абұйар узы-тәахзар?

– Мап, – ихәеит Алма, – сара бұйар сымазам.

– Цқыа уаахәыцыр...

Алма өнимтит. Ишәаны зеаандзырғәалаз ачкәын да-идикылент. Ачкәын иан лахь дхынхәыр итаххеит, аха иаб

дyzидымтит. Убри аамтазы, цас иаузшәа, ахабла агәахышәа, ахәафхәа хысбжык геит. Иаалиагъежыт аруаа.

– Ари закәзызи?! – дѣаант Бүтхәуз дахъылаз. Уи Алма иахъ шъағақәак нықаңтцеит, нас ишхәа даақәгъежыт. – Ара өеи ыѣкам. Ари закәзызи?! – Алма ихы наикәкны деитатцаант уи.

– Издыруазеи, саргы ара сгылоуп, – ихәеит Алма, ахара идушәа, иааицәымыұханы.

– Азәы ңсаатәк днеихсзаргы амуеи, – Бүтхәуз ихы наикәкны даацәажәеит иеиңиз ракхта азәы. Иеыртынчшәа ихәеит уи ус, аха, егырт зегъ реиңш, наңш-аапшраха исит.

Алма игәыла игәра рымгеит уажәы иаалиагъежыз.

– Уағ дахъзамы, уара, анаға?

– Иахымы, ицәазар акәхап...

– Арт зегъы уахынла игәенгәениа амфақәа ирнуп, өынлоуп ианыңдао.

Үсқан, дцәытагыланы, апенғыыр аѣнитә арахъ дааңшуан Алма игәыла, Алма иабеидыруаз, артгы иабардыруаз акәымзар. Уи иоуп, иѣалаша анықала ашътахъ, ихагаханы ағнашштахъала иаакылсыз.

Ағны еимырдарц зегъ аархәуа ианынғонала, апшемапхәыс, лхәыңқәа зегъы аалгәтыцакны, ашътахътәи ауадақны ақәакъ лтейнкылдырғәләеит. Ачкәын макъана иаб иааигәара дыѣкан. Ишәрыцага шәақь рбаанза.

– Абұзар умазам акәу, уара алахша?! – дыхәхәеит Бүтхәуз.

– Иабақоу уавтомат? Иабақоу утапанча? Иабақоу, иабатәоу пшыхәра удәыікәызтаз уғызыңа?

Азтцаарақәа раңаацәан. Үрт ртак аѣатцара даламгеит Алма. Ачкәын дааигәтыцакны даагылеит.

– Амфа ит ачкәын – дцаант адәахы! – инаиқәыиҳәеит.

– Уца уан лахъ, уца, – ихәеит Алма, ачкәын игәы тимкъарц ибжы ааларкәшәа. Ачкәын, иаб дшынаипыртқақъяз дығит. Иан дахъипшаара изымдыруа уадак даағонағъежын, уахынта деиханы тақа длалбаан, ашта днықәлеит. Уи ааифимшацкәа ахысыбжы геит, Алма дахъылазгы артқааҳәа дыхәхәеит.

Алма апенұрып ақнытә иғәеиңеит ақкөйін дыштықаны дцаны ашта дышнықәхаз.

– Алақәа! Шәара алақәа! – деңтахәхәеит уи дахьгылаз, нас, Алым еиңш днеиңапан, иапхъя игылаз ихәламшәа днамтасырц днеиңеит. Игеит даеазнықгы ахысыбжы. Алма деизкәа адашьма днықәхахъан.

– Еғыртгы шәрүлга, еғыртгы! – адтца қайтцеит Бұтхәуз. Иажәа анағзаха имоуцкәа, артқаа-артқааҳәа лықәхәабжы аағыт, ақәкәхәа ахысыбжықәагы геит.

– Ұтынчхеит, – рхәан, Алма ғыңха дахыштың даадырхәын, иғәы ғарханы адашьма днықәрыйжыт.

– Уахъ зегъ րығыртынчхеит, – ихәеит апшәмапхәыс луада иаадәйтлүз, дызталаз ағәнаха ахаан дышзатымтышаз ибазшәа, еидара хантақ иқәханы, ихы ахырхара изымдыруа.

Ашта интыбгыжәааны амашына зөянтазыпсаз, уажәымзар-уажәы ирыштыхысуа рғаархарашәа шырбоз, рыштыхъка иназхыпшуз гагақәак инарылахысуа, инылахәаша ицеит.

Ақабла, псы зхоу уағ дахымызшәа, иууаға иштән макъана.

Радик дахынтыаауази ихы ахъхази ихаштызшәа дғылан.

– Ҳалахаңаит уаргы сарғы абри ақалақь, – ихәеит уи. – Ҳалыргаанза ҳәа аңшра атажым... Шақағ псышыңацәғьярытанды иалыргахъо умбои, ҳаззыпшузен ҳара?

Разан днызкылоз еїтааңацәригахт.

– Үрт алгатәуп уапхъя иргиланы, үрт ак рызхәыцтәуп ҳхы ааидкылданы... Аамта ҳамоу ғүумшъан... Иуштыңаауа уағ дзықамлазеи? Сара гәыграқәак сыртыхъеит... Иахъа-уатәы... Сманшәалахар... Изгәйдтанды иштәу иалтцырц зтакым роуп.

– Усгы азәыр дықахума?! – ихәеит Разан.

– Дықамкәа, сғәыла дықами, Шыақыры имаҳә... ихъузузи... дықамхаант иабхәагь иаргъы ӡық иататәын аибашыра иалагаанза, аха шыта иуҳәозеи, ҳара ҳтәкәа дырхыпхъаざлоуп... Алықьсандр Гәыгә ипа! Думдыруе?

Пасатәи ұмазаныңға ғашын... Ауа изаарыштықтахъеит знықгы, ғынтәгы. Салтқуам ҳәа дғылоуп.

– Далаңдырғысыр? Дымшәаզои, уара?

– Дзыңғашәозеи, ағызцә имоуп, дзыхъчаша иааигәа икоуп, рұжәғашахыр даатаркызар қалап. Ифо-ижәуа еидтәалоуп, рәхеит, пасатәиқәеи иареи. Аибашьра цоит ҳәа, апстазаара аанғылаз үүшшома! Иаҳагы ақыфура рымоуп шьюуқы.

Икәм акы уалаңдажәоит, Радик! – ихәеит РАЗАН. – Дарбан, уара, уажәы қыаф үа ақалақ иалатәоу?

– Ихоумтдан! Икоуп үс еиңшгы шьюуқы. Рмал амал аңыртцеит.

– Иааз роуп уи иағеу.

– Аратәиқәагы. Уара ихоумтдан!

– Ҳара ҳтәкәагы?

– Гәйгә ипа ҳара даҳтәзами? Уи имал мал аңтара дағымзар қалап аха, имоу иңәйзыр ҳәа дшәоит. Зығнқәа аанзыжызы зегыры ғығынқәа ҭыкка иқартцеит, иреиңәоу қәардәылгы аарығнармыйжыит. Убри даңәшәоит Алықьсандрғы – Гәйгә гәйіқәха ипа. Ари аибашьра еилымгар қалаゾом ихәеит.

– Аартра ғыңыцқ қайтцеит, удыруоу! Аибашьрақәа зегыры еилгоит, ианеилгои ишеилгои роуп аус злоу... Уцап, уанаахынхәуа үөнни ашәышә бжыры ғынығуа, апша ғнасуа уағъежыры, иупстазаашъахозеи? Абас дхәыцуеит Гәйгә ипа.

– Иупстазаашъахозеи умбо, зегыры ирыпстазаашъахо! – ихәеит РАЗАН Гәйгә ипа дааизгәааны. Ардашыл иеиңш зны дыңдәйлганы дғаны алажә еиңш дышыны дынкаржыры, ималғыры ихъчеит, ампилғыры игейт! Ҳақызыг озә даакылсуандар, иаҳатәкәагы ҳшықәттрыз. Сзықәгәгуагы ак қаланы икоуп, Радик...

– Ихәеи, уара, ихәеи, уажәраанза изцәйрүмгоз?

– Иалтқуа сыйздыруам.

– Иалтқуа сара иуасымхәои, икоуп соуҳәар...

– Адамыр аурысқәа сыйерлакны снеиует ихәеит. Үрт усгыры ицо-иаауда ибжюуп, акы ағы ҳарзаагоу ҳайбадырпсзоу сыйздыруам аха...

- Урт ҳшенибадмырпсыз, ҳара ҳмеибарпсуандаз!
- Уеиха, абаапсы, уеиха! – ихәеит, дахыыццакуаз шизымдыруазгыы, үйара иццаку исахъя итаны. – Үапхъақа ишътоу бзиарак уазхәыцуа.
- Сапхъақатәи сыйзырыум, аха сыштахъөтәниңәи наха срызхәыциеит. «Ешыра» псышыацәгъя анхаяутаз угәлалашәоу?
- Аресторан аѣнү?
- Аресторан аѣнү, – ихәеит Разан. – Ара ҳеатаны ҳылан, уахъ уҳаханы ҳзугаз? Аха, ус сұәргыы, ус ҳнамырхәеи рыхәтә қадың!
- Арыжәтә ахыыкou апстазаарагыы ыкоуп! – ихәеит Радик.
- Ағара ахыыкou, алшара ахыыкou ауп апстазаара ахыыкou...
- Ағарагыы ыкоуп макъана, алшарарагыы ыкоуп, аха апстазаара қамлеит.
- Апстазаара шықаларыз, ҳара ҳжалондаз.
- Уеиха! – ихәеит Радик. – Саргыы қалашъя змам қастсоит ҳәа акы сашытоуп. Амца иалаҳаз азәгъы далдахъеит, аз иаго дамтхъеит, ҳара азыблара ҳалагъежъуа ҳшалоу ҳзаакәкәала ҳцар қалома! Амцагъ ырцәатәхоит мцала. Азы ҳзымхар, – ихәен, даағышшәирччаны днаидтит Радик.

Аухантәарап Разан ихы дұтыңуамызт Алма-атаксист. Радик изеитеихәаз ғың еиңашъақәиргылон, иптиригон, ирхынхәуан., азыжъ еипш далахауан, далтцуан. Дцион Алма имашына дтатәаны, аусқәа иманы, Алма ииҳәоз нахауашәа, имахауашәа, ццакыра дук шимаз иныпшуа, ус има замкәа, даватәаны, изтәарапқәа ртакқәа наито, иңәтириғоз, еилыргашъя змамыз зегъы үйарақ инеилакәаҳчая, зны алаф рылхуа, зынгыы дацраланы дрылацәажәо.

Алма дицны дцалон иара ақалақ дналтыңгыы, амған иааштыхыз шьюукы амашына интаиртәаз ихаштны. Гәндра, Къалашәыр, Абжъақәа... Алма имашына дыштатәаз, уахъ ус има замкәа Ақапа дыікан. Атаксист ипстазаара иазкны шәкәык иофрын дышәкәыфозар.

- Ара утатәази, азәы амәа даныргыланы сааит, дыштыңхып, - иңәеит иара шыбыжыштыхък. - Уафы сигом, Акағанза сымцар қалом, снумыжын ҳәа дсыңәеит, еидарақәакгы лымоуп, ларгы хазынак лоуп, - иңәан, дагъааччет Алма.

- Атакси иақәтәоу даазнымио ҳәа акгы ыңғазам, иага урыниахъеит, - иңәеит РАЗАН. - Ушықыруа ахәсагыры урылазар акәхап...

- Ахәса раха ҳамоума, арахъ закә еилыхароу икоу умбазо! - иңәаҳт Алма.

- Ахәса раха аныңкам ҳәа аамта ыңғазам, еилыхаразаргыры еилыхарамзаргыры. Айлыхаракәа раан ауп ҳәа сыйоуп ахәса иаҳа уанаарылахауагы.

- Ахәсақәа маңғым, деибгазар ахатда ҳәа иңәахъеит азәы...

- «Ахәсақәа кажыуп, деибгазар ахатда...» Ушшоуп ишысгәалашәо. Поетк иңәеит. Ихгыры раңаак дақәымгәзыгуазу...

Алма изыңшыз архәыс, атаксиқәа ахъаанғылоз акәымкәа, итегер арахъ дааскыны дғылан. Алма имашыны лдырит иаразнак, лейдарақәагыры аашытылхит. Архәыс амашының анталары ләэзүлкаанза, хазынак лоуп ҳәа иеимхәаз, лаңшыла дааимидеит... дагъаашанхеит. Ишпә, ари лара лакәну?

- Тата! - ибжы наиргейт РАЗАН. - Ари бара боума Тата?!

Ашырхәа амашының дынтыңпен, даалыдынхылан, дааигәзыцеңкырцгыры аашытакхеит, аха изымгәағыуашәа иеааникылент.

- Ари бара боума, Тата?! - деитатцааит РАЗАН. - Бабақаз, бабаанагеи?

- РАЗАН, - лхәеит Тата ҳәа иңғазгыры, лыбжыры лызтымкаауашәа днаиғәапшын. Иаашытылхъяз лейдарақәа ртүп ақны иналыргылент.

- Упши, уара, иеицәйзны иңғаз ауаа еиқәсмұрышәеи! - ҳәа амашының даатытын, даахықәашашәа, Тата лейдарақәа аашытыхит.

Алмеи РАЗАНИ архыақа иеидтәаланы иаауан, Тата данааштырх РАЗАН днеини уи днаалыдтәалеит.

- Аңсны ҳақамшәа, ҳайбамбеижъеи итүазеи ҳара ахәашақә! – ихәеит РАЗАН. – Бара бышызбац былкоуп...

- Уи мцуп, – ләхәеит Тата иаразнак.

- Аңзәа – ауаа... Иаразнак бышыздырыз бымбо...

- Уара амц үхәазомызт, уанбалагеи?.. Иубахью сабақоу, уара абзия збаша, сеицакхъеитеи...

- Уа бара амц бұхәоит. Еицакхью срықәшәақәахъеит. Еицакыз ус акәзам дшықало... Уи сара сеиңш ауп дшықало. Бымбо, ашлагы аасыланапсейт.

Агәра лымгазшәа, даахъаҳәны дааихәаңшит. РАЗАН ашлагы аасыланапсахъатқәкъан, уи раңзәак иубартамызт – акғы ахылымхәаит.

- Абжыақәа бұхәоу, Ақаңа бұхәоу? – арахъ даахъампшзакәа дтцааит Алма-атаксист. – Ари сөзыза, архәыс пшұза даниба, иаразнак сшиңсахыз ббонит: днасыпданы бара днабыдтәалеит. Ус аадыруеит...

- Аиашагы қасымтцеи, Тата?

- Уи үфыза иаҳа идьируеит. Ағыза сипсахит ҳәа иғыза изы ихәо дәкамлароуп...

- Ара уи анаалаզом. Ҳара ҳайфызыцәоуп, Алма, ҳайбамбеижъеи шәйшықәсақа түеит. Шәйшықәса! Иаразнак ишпаниакәкеи аамта! Иаң акәзамыз бара Ешырантәи банхазнеиз?

- Иаң акәын, – ләхәеит Тата.

- Ақаңа бабаанагеи, мшәан?! Бышпаанагеи?

- Уи атоурых еитцихцәоуп, ҳалаларым. Ақаңа акәымкәа, Абжыақәа сааншәыжырғы қалоит. Сара Абжыақәагызы саларсуп. Зны уа сылкоуп, Ақаңа, зны ара, Абжыақәа...

- Бара ишыбхәо, бара ишыбтаху, – ихәеит Алма. – Излеилиыскаа ала, Абжыақәа бынхоит, аха Ақаңа биртациоуп.

- Үсгыз акәзам. Ҳалаларым...

Тата аңәажәара даққылтны даатәеит. Иихәара дақәмшәо даақәхеит РАЗАНГЫ. Ахәаразы уи иихәарц иитахыз адунеи азна ықан, аха урт аөрүлалагалара арақа иаҭыпымызт, Алма илымхәа ухы адқыланы. «Дахылықоу здыруеит шытә,

лацәажәартә шпасмоури, – ихәеит Разан гәаныла. – Рацәакгы лгәи алақамшәа збейт уажәи, исыпшаап даәе аамтакгы, ииңдә лгәи аналақоу, лацәажәартә ахыманшәалоугы шпасзымпшаари...»

Лара уи зынза илтәхымхазозаргы издыруамызт. Ләүәажәара акәым, лааигә ағылара угәалмырпхар апхәйс, иага қауттаргы узызмыруа зиаск аашәйбжъаҳаеит. Уи зынза иус мариоуп, уара иааутаххатәкъар ҳәа зхәозгы аниашахалоз ыңкан, аха ахәса зегзы еипшума: азәи илнаало еги илнаалом, азәи дхызхуа еги деиланакшоит, улыдызкылошәа иубо улыднақъар ауеит, ахаан лымпан узықәымло. Ицәгъоуп ахәса рыпса златоу, иахътоу аилкаара.

Димбеижътеи абасқак шаатцуазгы, уаанза иидыруаз ахазына лахътә ифәаиҳан, иара уажәгы лыпсы златоу игәи назфашәа даақалеит, аха уи хжараразаргы акәхарын: Ешырантәи иаанины иаарылағалаз атыпха пшза лцәафа лыпсаххъазар ауан, усқан ицьоушъоз, илцьоушъоз, уажәи угәахъы иузаамгар? Арахъ иқалахъаз издыруамызт, аха уаҳъ ићказ аќны дынханы дтәан Разан.

– Исзеилимкааит, Ақапақа ҳоу ҳашиашоу, Абжыаќәа ҳаангылоу? – ибжыи ааиргейт Алма.

– Абжыаќәа саангылоит уаха, Абжыаќәа! – лхәеит Тата лыбжыи ааитцыхны. – Уахъ шыоук ыңкоуп, сымнеиргыи егърыхъуам. Абжыаќәа ауп ҳаууаза ҳаҳынхаз. Уағ даҳзам сара сыда.

Арақагыи азтцаарақәа цәиртцуан, аха акгыи дазымдааит Ризан.

– Абжыаќәа акәзар, ҳаанины ҳақоуп, ара амфаду аќны саангылоу, снахатәиуу үзәракыр?

– Инахатәйтәуп, – лхәеит Тата. – Сара ишәсырбоит, шәцала...

Дцон нас Алма наарап дағаланы, амфа ахъеемыз маңкты дааргәамтца, аха уи акгыи ахымхәаая. Зда цартта ахъамам үзәара инеиуаны, икъаќарапшәа үзәара инықәгылеит. «Анцәа ицьшоуп, ҳаазаап», – ихәеит Алма.

– Ҳааит, ҳааит, – лхәеит Татагы. Арт ракәымзар уаха арахь аашьас иқалтозгъы лыздыруамызт. Абар, иааилахәлеит, ари аамтазы, ахыры руто заргъы арахь ихалодаз! Иаарангъы иқадаз аранза. Акапақа лхы рханы ддәйкәлахт.

Алма амашына аақәыргъежыны ианааиргыла, Тата лапхъягы уа дааңтыцит Разан. Леидара аашьтихын, длыцны иғынеихеит. Алма идылгалаз апарақәа анимга, – уи Разан иғәи иаахәеит, шәымәхәйт, афны ахағы тақәаҳа игылоуп, аха макъана сасңақәақ аднакыларатә икоуп ҳәа апсышәакгы лхәеит лара, апшемапхәыс.

– Шәара шәнеи, сара мачк аћарагы сыңсы ааитаскуеит, иаҳы даара сныкәахъеит, – ихәеит Алма.

– Ус анакәха, уаргы уұқаз, – лхәан Разан иикыз аидарақәа имылхырц далагеит Тата, аха илимтейт.

Афны амардуан унағагылаанзагы, – анаара иағагыламыз, –даеамардуанкгыуағаланыакыруғеиракәын. Еғырттағиқәа ирылкышәа иаҳығылаз ухала уаағнахар, угәры ааумнақъарын. Ушәа ибон Разан, аха иашьцылаз итәи хазхарын. Ас еипш икоу атыпқәа рәкны аума ауаа ахыныхо: ажәған иалакнахау убап, ағәаға итаршәү урыниап. Үртгыры еғыртгы иаҳъакәым ұъара ҳаанагеит ҳәа иқазам, иашьцылахъеит. Илбаақъаны ианцогы, еихеигәо ианхалогы уара уеипш гәәкәра рымам: ари дара ртыйстроуп, ари дара ртыйфроуп, ари дара рдумен қъақъоуп, ари дара зышьцылахъо ауп.

Тата, амардуандуаантқәаны, еғи амардуанхәычы дағаланы дышғеиуаз, ашә днылагылон еипш, дахыныақәығәзгәзгъы изгәамтакәа ұъара днақәығәтәан, аеыпқәа алашара накит, иаалашеит, апсы ааталеит афны. Тата ашәғыы қъақъаза иаалыртын, Разан нақ днығналгалеит. Аттахәа алашарақәа аркуа аудақәа днарығынисит Тата. Дшааниуз, азал агәтаны иғылаз қәардәйк даахан, утә ҳәа Разан днаидгылеит. Уи дғылазар иаҳаты еиғишиеит днатәар ааста: абас, дқәағза дышғылоу маңара, Тата длыхәаңшлар итаххеит.

– Тата боума, мшәан, абри бара?! – дцааит Разан иөзыцқатәшәа. Иөзырзыцқайтәуз иара ихатагы изеи-

лкаауамызт, ибға изеитцымхуа инаиқәытәгәаз ахынтаауаз изеилымкаант.

- Тата дынхеит уақа, уара иудыруаз атәила пшзақны.
- Исаини сапхыя игылоугы лара лоупеи!
- Лара лакәзам, РАЗАН.
- Ус анакәха, илаңдажәогы РАЗАН иакәзам.
- Уара иаҳа уахъчеит, уеиқәнаршәеит апстазаара. Излазбо ала, иара уажәгыи ушаң иувагылоуп. Илыхъзузи иувагылоу?

РАЗАН иаразнак изеилымкаант Тата дзызтцаауаз.

- Упхәыс илыхъзузи ҳәа стаауеит.
- Сырмада.
- Уахънеиуа Сырмагы исызлахәа апстазаара ушеиқәнаршәааз - уеиқәырханы, ухъчаны уаазгоз даауванаргылент. Уи лара лоуп - зегъ зыбзоуру.

- Ҳайлышхъазаргы бывдыруам.
- Убз уацх! Шәеильтыңи угәйкәхаха адәи укәзар...
- Ус сықәзаргы иалыбырааузен бара?
- Избоит ус ушықәым... Уара адгыл сықәзытит, ажәған салазит ҳәа угәи уртынчхъазаргы, уара уахъыіказ здыруан сара. Лыхъзәкъа сыйзыруамызт, аха упхәысгы дыздыруан.
- Ассир лхәоит ари апхәыс!..
- Ҳаланагалацәеит. Ауафы дузыпшуп, - лхәеит Тата.
- Ҳнейидтәалароуп, ҳнейицәажәароуп, Тата! - дағғатәтәйтәйт РАЗАН. - Сара ибасхәаша раңданы исымоуп, сара иеилыскаарц истаҳу еиҳауп.

Уажәи ауафы дузыпшуп.

- Иңи ишьоит уи, ццакыра имаңам.
- Иага ус иқазаргы, - ауафы дыпшуп. Ҳара ҳапсыуаами!
- Ҳаибарба, Тата! - ихәеит РАЗАН аңара иеыназкуа.
- Уи Ҳазшаз инапы иануп. Иқайтко аабап.
- Бара ибтакхар...
- Ҳазшаз итакхар, - лхәеит Татагы.

Хазшаз иитахқәоу раңауп, аха рығөхәара аамианза ырғатара дахыллау. Уи уипығланы, уара иузықамтцеит, аха сара иқастсоит ҳәа үғыноухар – уааникылоит. Иузааигараны икоу заа иупигалар – изыпсоу узеилкаарым уавсны үғынаухап, иара иапхъа сара инасыгзот ҳәа уаштаалар, узахъзарым, уахъзаргы уахъкьашап, иумыхәо, еипхытта адәи инықәыпсап. Убри азоуп Хазшаз ауафы ачхара имазарц зиңаҳу. Ачхара змоу апшрагы илшоит, ипшыз иитаху ақны даанагоит. Ақыр зычхаз акыргыбы ибейт, рымхәеи.

Чұашыа змамыз акы чұаны даануан Ауафы. Игәлашәон, акғы ахыркамлоз, уағ дахынхоз атып ақны дааины анхара дшалагаз. Уи атып зны иара иабацәа ирыдгылын, иагынхарта бзиан, инужкуа иқамызт. Иқәтқацашаз ықәтқацахъан, ара ак еихазхараны иқаз аихаҳара иағын, иеибарыфуа аштақәа иртәз ахәыңқәа, нақ-нақ зны, иғеидасқәар, ари ахабла акәым, ақыта иакрымызт, адунеи иазнахарын. Ағәрабжъара иаабжъалаз ауафы, иаалинхаз ахабла уаа злақаз абзиабарақәа ибаанзагыы абарт ахәыңқәа даарылагылон. «Абза дахылкоу ацәхәырагы ағсы ҭалоит, апстазаарагы аанкылашы амамкәа ағынанахоит. Аус злуу абза иоуп», – рхәон арахъ иаамғахыттыз. Ари ағәрабжъара иаабжъалаз Абза захъзу хатқак ара дшынхоз, ауаа ирхәозгы уи ихъз инадхәаланы ишырхәоз рыйздыруамызт.

Абза ихааныз иргәлладыршәалон уи анышә зфоз ҳәагыы ишиштәз. Анышә нышәуп, иага уасырғыы, мышкы зны иуиааниует, уаманы ицоит, уатқаахуеит ҳәа даанызкылоз дырғазыргылоз, Хазшаз иакәхарын, ицхраауз, уағ иламыз мчыкгыы иланатцеит.

– Ара иеипшума, уанаңылбейт, атып ссириқәа ылкоуп, унхарц угәи итазар, лассы уахынықәтқацаша тып алумхуеи! – анырхәа, дахъгылаз даахәың-хәыңзаап Абза.

– Ағсны қыақыа дүззәкны, адғыл сцәынцәазшәа, абрахъ сәәхъаасхаз шұашәшшаш ақарагы здыруан, аха изалысхыз жәдүроу?

– Ихаздыруам, – рхәеит Абза дзаңаажәоз.

- Шәара ишәйздируам, ишәхаштхеит, аха сара издыреит... Сара издыреит сабацәи уртрабацәи абри атып зны ишалырхыз. Изалырхыз изеңгүршьяз уи уара уаздаала шыта. Уртгы, сара сеңпш, изхылтыз шыууки ирхыпшү, ара даеак қалоу сара исыздыруам, аха сара издыруа, сымфашо еилкааны исымоу, абра икән сабацәа ртызтыпкәа...

- Уи агәра гатцәкъаны узлаңкоузей?

- Исаҳаз рыла, инеимда-ааимдо, лакәк еипш иеңтархәоз ажәабжықәа рыла. Сара ибзианы изырфуа уафуп. Исаҳаша, сгәи иазынхаша зағызмыйкүа соуп. Усшәа сгәи иснатоит.

- Уара уеилыччами, - ихәазаап азәи дахъылаз.

- Сеилыччашәа, сагъгазоушәа ибазаант азәи, аха уи иеиликааша, өазә иеиликааша: уара утәкәа рөйкәйрбағъаны иахъылаз унеини уаргыы уаақәгылар, умчкәа өбоутәеит. Даеаңә идгыл аћны, уи иара идгыл ссиризаргыы, мчыла ицәганы уанннықәтәа, уқәгъяцом... Абри атып аћны сара исыпшаант ажәйтәтәи аҳапшы пөыхақәа. Аҳапшықәа ахъытаз апстазаара бзиагы ыкән. Уи шыақәиргылатәуп. Ус сыйтаихәеит Ҳазшаз. Ҳазшаз иажәа заҳауа шәами зегъы?

- Иахмаҳакәа! – рхәеит Абза дызлацәажәоз иаршанхашәа иғылаз.

- Абри ахатда хара дцоит, – рхәеит иара имаҳаяа ианынасқыа.

- Баша иртәз ىышшома Абза ҳәа ахъз... Абзацәа роуп апсцәа зыргыло. Апсцәа рхала иғылазом.

- Ассир ихәеит, уара, ари! – иңазшыз рұнитә иааует ари ақәажәарагыы. Уара аиаша узхәандаз, абзия узхәандаз, бзия узықатцандаз, қыад ианымзаргыы, изаҳаша рұнынза иааует. Иахъатәиқәакгыы урт ирыңызшәа иалацәажәоит Абза инаидтңи зәаазхаз злацәажәоз.

- Ассир имхәеит аха, аиаша ихәеит. Аиаша есымша уааршанхоит. Иудукыларц үтакхом, аха нас, аамта аныбжылалак, уааргыбызығуеит, иара атәахъы уаанинагоит.

Абза ишъапы назықәиргылаз адгыл аћны қәацә хәычык

аниргыла пхәысагарагы иақәникит. Дызғыз ааста, уи иаҳагы иңъаршьеит ауаа.

– Иабатәи пхәысаагароу, – рхәеит урт, – уғны ықам макъана, угәра ықам. Адәышкәағыз иаақәүугалаз дшәаны лыштыхъя деихап.

– Инхарц-интцырц этаку лакәзар, уи үаргызы дцаоз, хъаас иқашәымтдан, – ихәеит Абза. – Даины даасывагылоит. Унапала иурғылаз ақәацә аханқәа зегы иреиғыуп, унапала иааурыхыз иалтцыз афатә афатәкәа зегъ рааста ихаахоит. Акрыздыруа шәаи, акрызбахъоу шәаи, уара, мцума исхәо?

– Аиаша, аиашахата! – рхәеит ауаа. Үзара иуғагылоит, аха үаргызы иудымгылоу ауаа. Зыцәгьеи зыбзиене еиқароу ауаа.

– Азы азы иұпсыхәоузей? – ддааит иаҳыцалак ихы игәи ахсыршәашт ихәарашиб арахъ иаакылсыз, аштыхъы, ахабла апстазаара анаиу, иаини иааиванхаз ахатца. Уи макъана, иара иеипш, дән, дығәгән, аха акы ақатцара ааста дғыланы ақәажәарақәа бзия ибон.

– Азы адгыыл итоуп, зы ахыықам үаргызы ықазам. Уалагар, ақәхәирақынгызы азы упшааует. Сара уаҳь сшықәнамгалацгызы уи агәра ганы сықоуп. Иупшаарц уалагар, адгыыл азы ахунамтәо акғызы ықазам. Адгыыл иара усгы иунамтәо ҳәа икоузей, иузацәгар. Иацәугарц утахымхар... Арғаш ушатқагылоу үәжәкәкуа уаанхаргызы ауеит.

Арт Абза иажәақәа ракәын, Дынхағын Абза. Дцәағәағын, длатсағын. Анышә зфоз уағын. Дагыфилософын. Шәкәи имырқзакәа ажәйтәзатәи афилософцәа абасқатәи дырра злаиртаз аилкаара уадағын. Уи уағ даштымыйт, даштылағзаргызы ажәйтәзатәи афилософцәа рахъ акәымкәа, Абза иабацәа, урт рабацәа, урт рабацәа рабацәа рахъ дагаргызы ауан. Уара еилкаа, нас, ара, икоу, афилософцәа ахъаацәыртцеи Абза идунеи ахъаатуеи.

Изқәукыз қаумтозар иақәумкын. Ауаагы умжъан, ухгы умжъан.

Абза изқәиккыз давнагар имуит. Иаалырқыаны пхәыс дааиган, амра дашәнни дцырцыруа дааиваиргылеит. Арагыы

уағ иқаимтацизы ақакөнү инахәағшит. Уағ иқаимтациң ақ қаутцар ауп ҳәа, ағың абантәаауго! Ағың анағс даға өңіцкігү ықахуп. Уи, уара унағс, даға зә дашталоит, даға зә ыпшаауеит.

Дыңшаауа днеиуан Абза. Иара уажәраанзагы Разан дыззығадуу Абза.

Цыаракыр иқазар абрәкәхоит ҳәа иғәи иахыниаңаз атып ақны адгыыл хәытцжаауа иөйненеихеит Абза. Үпхәыс хәың дуваргыланы сыйнатцәкъоит ҳәа уаналага, лыпхал налыркны, заагара Кәыдрықа ддәйкәүтталома. Кәыдргы ӡыхък иағызоуп, аха Кәыдры ӡыржәтәым. Азыржатә, азыхъ цқъа ззырхәо ари адгыыл итхәраароуп. Иапхъяқа иитахыз егырт зегьы шинаңтаран иқаз еиңш, азыхъ кәеикәеи инатараны дыңкан зыдлаңса имам ари адгыыл.

Азы аныңкала – апстазаарагы қалеит. Лыблақәа лхаччейт Хыбыла. Ари адунеи амаа изыркыз, инажәраңгаанзагы ихалашоз Хыбыла.

Аужәра ағағрабзия аанаштыу иалагеит. Аңыргәалаанды ақәыршаны анхарты ду иаваңданы ашәыртлақәа раңаңы иеитеихеит Абза. Ашта штак иеипшымкәа иааирпшజеит.

Абзагә дани аштыхъ, раңақ аамтыңкәа, ағныргылара далағеит. Апсуа кәасқъа, ашта пшза иқәпраауа, унагәйдышылар наң анығналара уахыңцакуа ианақәгыла, арахъ рәаархеит асасцәа, ауаңа-аҭахцәа...

Ари фнымызт, аштагы шта маңаралызт, ари ҳәаа змамыз дунеин иара изы. Ари адунеи ду, ари адгыыл хазына адлаңса пстазаара имамызт, иоурангы дыңкамызт иапхъяқа.

Адәи уззықәу ануудыруа убағыза ауаа урылагылоуп, умч зқәымхогы саиаариоуп ҳәа уағагылоуп. Иштүхыз аидара умыздо джамлазаргы... Уи джамларгы ауазма Абза дыбзаны адәи данықәнагала. Адәи дыззықәйз атсан дыңкан штә, илымшашагы ақрықазма абри ажәғсан атса! «Аешъа дитахуп, аешъа! – рхәон арахъ иаамғахытцуаз. – Цәғанк ахъаурсыз даға тәғанкгы аурстроуп, даға жәғанкгы... Усқан ауп иааукәйршаны аанда анықауцогы...»

Аҳабла иаалагылахъан бжығык ахшара. Убасқан ауп ихъышәшәа-пышәшәшәа иааниы ауаа иванхогы ианалагаз Абза. Икәеикәения итцеү ититоз азыхъ мацарагы шағаф хъанарпшызели арахъ! Ағдарра ҳәа изыштыз адғылы ауаа аилахауа иаақартцеит иқәнагалаз. Аамта шпацеи, аамта шпапри инхъапшны-иаахъапшаанза! Абза ихшаз рыматарагы аҳабла аатдыртәаауан, иаантңагылар. Ҳәғык арпарцәа, ҳәғык атыпхәцәа... Анцәа дырзылбаапшыр, илапш рхызар, рыеңирманшәалар, иабакылсрыз, иаарыммәхаркрыз!

Разан дзызхәыциуз ахъылсшаз икылсхъаны ауп рапхъатәи аибашьра шаарылахъаз.

Аибашьра! Ауафи ауафи реибашьра, рнибартцәара, рықәибахра... Ианбалагеи, мшәан, ари? Ахахә ада ауафи инапақны акгы анықамыз аахыс анибартцәара иағуп ахыдақәа! Имадазза абна илаз ауафи дизгәааны ауафи ахахә аныштых, игәи пжәаны уи ихы ақәамачиара иантаритәа өеи шықамлаша уағы идырыр акәын ари адғылы ақнны. Адғылы иқәымзаз, ажәған иаткамзаз ауаа! Иаарымхәыциуз ҳәа икоузеи анибартцәаразы. «Ахыхъчараз ауп уи заххәыциуз», – рхәеит шыоукы. Ухы зцәухұчо дарбан, ахахә кны иааниуоу? Ахахә зку ухы лتاғиेаанза дызлаануқылақәаша ықоуп, аха ицәйтатәаны ахысра иалагаз ауафи дызлаануқылозеи? Ашәақ үхазырштуа даға абғылар, зныққыралада иаандыланы зегъ ықәзыблауа, иқәзықчауа хырзаманк. Иутаху ахъзда уара уи, ибомбазаит, иракетазаит, изакәзызаалакгы, иахъугалакгы, ауафи иқәгара иағуп.

Ргәи птәазар акәхап ауаа, адғылы ақнны ақазаара ргәи ахшәаны, икәалаауа ажәған иалалеит. Амза ақынза инаҗара икоуп рымхәоз амза атығ иакит ҳәа апилтажәкәа рыла уи иатцахысууз ауаа. Аа, уахәапш, уажә иқалаз: ауафи амза ақынза дназеит, иара уақагы даангыларц игәи итағам! Ухы иузтәгзару уара абартқәа зегъы? Злыпха ҳаура, ари адғылы ааныжыны ажәған иалалаз мышкызын иахъцаз иаангыларгы ауеит – даға планетак ақнны!

Абри ақны инеихъоу ауаа зөү закәызеи ара, адгыл ақны? Изғыц. Анибартқаара. Мышкы иадамхаргы мөасахъоу, уара, арақа имейбашьуа? Зегыз здыруа, зегыз еилызкааз, хызхагыла замшәа адгыл иаақәхаз ауаа!

Амза гъамгъамуа ажәған иаңдан уаха. Абас еиңш иқаз атхқәа рзы акәын РАЗАН ИХШЫС ПЫРУА АХАУА ИНАНАЛАЛОЗ. Иус злоугызы иус зламгызы иеанынарылаижъуаз. Арантә далаңшуан иара дызлампшыз, аха иашыцәа злахәаша иңаз аибашьра. Ихарахахъан, акырза ихарахахъан, аха инаиңыртцыны ишцара цашыя амоит уи. Акәасқызы азал уахыныңналоз, иаҳа иахұубартаз атып ақны ирыңхны икнаңан иашыцәа рплатретқәа. Икнаңан ааигәнзә. Ари аибашьра иалагаанзә, уахъ еғынымхеит, угәры ртынч ҳәа иархәаанзә.

Абза иашта иқәмаңысъян, иғны-игәара еиңарартәхъан, итцеңдәкъагызы еимарыңсахъан. Иахароузен атең, иахароузен анхара? Иабоуңырхагахеи ихушъаауда ашәыр, ихушъаауда аңсабара зегызы?

Иңаз иағаз дышрызхәйциуз уажәтәи аибашьрахъ даақылсит РАЗАН.

«Еиңгала ҳзалымтцыр ҳәа сшәоит, зхышъаргәытца сакәыхшоу, уаҳхылаңш! – ихәеит иара иажәақәа хыһъ иқаз иаҳарашәа аабаны. – Ишакәым ҳалихеит ҳара ара, адгыл ақны. Өйнкылашья ҳамам. Өйнкылашья ҳмоуашәа збоит еимаңқуа адгыл ҳафаанзә. Иуаҳахъоу, уара, – иғызак иеиңш Ҳазшаз иаңдәжәара далағеит, иғызак иаҳыгы ирхан арт ажәақәа, Ҳазшаз имаңара иаҳа акәымкәа, – уаңәы ҳышыңсуа ҳашшты, иаҳа адгыл еимакны ашықатәарахъы ҳаисасит. Адгылгызы акәымзааит, даеакызааит ҳаблақәа зтибаршәшәо, хыдаразами уи. Ҳәәышхарц азы шақа аамта ҳаутазеи уара, Зхышъаргәытца сакәыхшоу – ҳағазаза, ҳагмыгқәаха. Ҳазлақаз ҳаңцәахазаргызы қалап: паса ааста иқәибаго еиҳаоит ҳәа сыйкоуп уажәы. Аибашьракны итамхогы, рыхәдаңәақәа аибакны, ус инибартқәоит. Азәы иbzия азәы итахжамкәа, азәы ибзырзы азәы изымхәо, ихәартлағыха, иңәрышәагақәаха, ҳабаанагеи, уара! Мышынк ҳхытәхәалазар акәын, ахаан арахъ

өсаахәыра ҳмоуа. Иудыруазеи усқан ҳхы атып ақны иааиргы. Ауағы ихы далаңшаанза акғызы изеилкаауам рымхәеи, ҳара знык аума ҳхы ҳаналпшхьоу! Ҳназлампшыц икоузеи ҳахъаая, ҳазнымиац, иаҳхаамгац икоузеи! Уи иаркәышда? Иннакылада? Урт ықазам – ипсхьеит, имбөасхьеит. Дара убартгыз акы иаркәышны имфасит ҳәа сыйкам. Ас газара убахьоу. Ухышшаргәытца сакәыхшоуп!»

Разан дзаңәажәоз үваргызы дықамызт. Зехынцъара дықан. Зехынцъара икоу иакәзар үваргызы иқам? Уи зегъ иаҳаны иеирдагәозар, ишәйкәнагоит, исхәоз уаҳа иаашәшәмүрхәзейт ҳәа дрызгәааны ддәықәзар?

Дырхынхәтәуп! Ирхынхәтәуп хнырхәышыа змоу зегъы!

«Иарбан, уара, хнырхәышыа змоу?!» – иааитцаңәажәеит изгәйк.

«Хнырхәышыа змоу ықоуп макъана, изырхынхәуа джекалар», – ахәеит егни игәи. Уи иаҳа амца аацралашәа ицәажәон.

«Алакә уалашоуп абри уара: аибашърақәа аанукыларц үтахны уцәажәоит, арахъ, уварағ иғылоу, умч зықәхогызы дузынкылом!»

«Дарбан уи, зызбахә умоу?»

«Урт раңаафуп. Дарбан рууа иалысхырц иуҭаху?»

«Далаҳхып... иаатыркъаны ихъз ҳамхәаргызы. Лымша ихъзахтап уи.»

«Зегъ зылшо иоуп, Лымша злаихъзахттарызеи?»

«Зегъ илшошәа убоит, аха акғызы злымшо иоуп уи ари адунеи ду ағапхъя. Ихалшозеи иара ҳаргызы зегъ ҳалшошәа анаабо»...

«Ихалшакәогызы ықамкәа, аха ихалхаршарц ҳтакым... Иахъағагылатәу ҳағагыларц ҳнеиум, ҳцәа ҳталоит, ҳшәоит, ҳапхашоит, зегъы иреицәоу – иаҳзеицәахар ҳәа ҳшәоит. Уи азоуп ҳагъзахтатуа...»

«Ихалымшоит ами уи иахъзү...»

«Усгыз ақәзааит! Лымша илшо, дызиааниуа ықами... иаҳхәап, изилимшарызеи ажәа ахәара? Аус изықамтаңазаргызы, ажәа

аҳәара?! Иуа иами, итынха иами, днаидтәаланы, ушыбзиоу ағныңа уца, уртахгәышъам ҳәә иеихәар иқалозеи?»

«Иааилымти!» – аҳәеит Разан изгәык.

«Иеильтүазаргы, аиаша иҳәар, игәгъы маңк аңсы ааимыршарьыз...»

«Игәи аңсы аршъаны даныңоуп: итынха ду дәгазаза хылх дықтәоуп, уара уҳазтаз ухаткы ҳзаант ҳәә дирөхәоит, уи егын игәи иахәоит, даапшны ихы инапы аакәишүеит, акы наимдәиңсақәоит. Уи ала ихы ныкәигоит, ихәыңқәа иаазоит... Ари дықәыргар иара инаңозеи? Иаргы дықәыргоит усқан. Лымша зегъы уафы иахыилшаша атып ақынгъы дыртәаны дрымоуп, уи удыруоу уара?»

«Ишпә, Лымша айлыма зегъ уафы иахыилшаша атып ақны днаганы ддыртәама? Идырқатталозеи, уара, уи усгыр?»

– Иаартаху зегъы! Иаартаху зегъы рзықазздо ауафы дабарыпшаауеи, Лымша дрымамзар? Лымша аибашьра даладыргар ауеит...»

«Акгъы злымшо Лымша, дахъдәйкәутталакгъы, еибашьра дүздәйкәтәома?»

«Ар рапхъа дыргыланы».

«Лымша дагшәыргәындаzmanы?»

«Ажъа уба, иара дуба. Ҳәи уҳәеит, илымхакәа къакъаза ифагылоит. Аха, адтца иоур, иаҳәагъы книңааует. Сышшәргәындоу дсырбарым ҳәә ар рапхъа дгыланы иғынеихоит. Иртәхызар – адаул дырзаслоит, иртәхызар – апипи рзаирхәалоит, иртәхызаргы, иуасымхәеи, иаҳәа тәааны иғынеихоит... Ауафы дтәаны дытцааны дрымоу үүшшома атцарапаа. Зегъы ртцеит, зегъы еилыркааит урт, аха ауафы дырзеильмекааит...»

«Лакәуп ари!»

«Илакә илакәым, убас ҳшаны адәы ҳақәуп...»

«Уаргы, саргы, егъигъы... Ҳазегъу?..»

«Уара егъырт ureиғүүшәа ухы умбо?»

«Среиңәамшәа збоит».

«Ус ухәоит, аха среиғушәә схы збоит ҳәа ухәарц утахуп. Иухәарц утахымзаргы, ус угәы иаанагоит. Ауафы иихәо мацароума аус злоу? Аус злоу иихәо мацара акәушәә қатданы, иимхәо акәзаргы ауеит. Ауафы уамашәә дшами! Уи азоуп уи рыңчарас икоу зегы дызрықәшәо». Ишпенхәеи аибашьра иалагарц згәы итаз?»

«Аибашьра салагарц сгәы итазам ихәазар акәхап».

«Иумдыруеи, иумаҳахъеи! Аибашьра иалаго дарбанзаалакгы аибашьра сгәы итоуп ҳәа ахаан ихәараны дықам...»

«Ихәар иауазеи?»

«Изиҳәарызеи, имхәар изеиғъзар?»

- Рацәак иахыизеиғъугы збом, – игәы дتاцәажәон Разан.
- Иагарааны имхәаргы, ицәытатцәахҗаны имазаргы, уатцәызын иаацәыригоит, днеини ашья днылагылоит...»

«Иныласыргылоит ҳәа дықоуп. Иара амца далпаны дызцира үышшоит... Ихы ижъоит. Ихы жынаны мацарами ауафы адәы дышықәү. Ауафы бзия дызбоит ҳәа ухы агәра аумыргар, бзия дузбараны дықајам. Апхәис лакәзаргы. Аиғцаара, аиғынцәаара, абзиабара рхәоит... Уртқәа акгы ықајам, уара рыгәра умгар...»

Атх даларшәын Разан, дгәзаха, дарныгха, егызымдыруа, зегы идируа, дағыстаахашәа, дфилософха. Шағауара даларсузei, шаға дрылақоузei ауафы.

«Сара ауаа аныршоз срымшаζеит, – дхәыңцуан анаөс Разан атх дахъаларшәыз. – Сара адәы сыйәнагалеит сагханы. Уи азы акәхап ара икоузei ҳәа зегы сызрастцаая. Иины адәы ианықәшәа нахыс зегы рдыруеит шьюукы – икоугы иқамгы. Иахьеиңиркааз уара идыр, ирдүруеит ацәа аталашья, атытшья, ирдүруеит ағеишья, азнеишья, ацәашья, ағзашья. Зегы рдыруеит, зегы еилыркаауеит, ишағашәара иахъағамшәаша иағашәаанза... Сара ағыц нықәа сиғызуоп, сыйжеиқәа-бжашлаха сғылоуп, исзеилемкааит ари адғыл ақны икоу, изеү, изыштыу изыштымтцуа...»

Ибзианы иидыруаз, изааигәаз дрызхәыцуа далагеит. Урт иидыруаз ракәтәкъазшәа дыкан, аха дшааниуз изымдыруазшәа даақалеит. Изааигәаз даатғыланы дағазныкъы днарыхәапшит. Уртгыы иаңтәиқәа ракәмыйзт. Иара ихатагыы иаңтәимзар? Дүйашьашәа ихәапшуазар иааипылаз. Ушло уалагеит, уажәымә ҳәа иаңтаауаз дәешашза дышлахъан, дхәахъан, дтакәажәхахъан... Иара... «Есаира учкәынхо уаауеит, маңас иаңтоузеи ари?» ҳәа иаңтаауазгыы икәз акәзамыз изытцаауаз?

– Ҳара уажәадагы ҳайғагылақәахъеит, ҳайбашықәахъеит, шытә ҳара ҳабжъара еибашъра ахаан иқалом, – ихәон аибашъра аламталааз игәилак.

– Сара иааигәахо үүсүшшөитеи! – игәы иаанагоз имзейт Разан.

– Изакәызеи, уара, иааигәахо? Аибашъратәкъоу? Азә иаумхәан, ҳайғагылақәаны, ҳнеиғагылангы аибашъра ҳалаго!

– Анцәа ихәааит, Анцәа хрыцҳаишьааит зегъы! – ихәеит Разан усқан. – Аха сара исхәац еиңсәхәоит: аибашъра есаира иааигәахоит.

– Усқан сара схы иагәыддан сөйсшүеит! – ихәеит агәыла.

– Ушәақ апенцүүр инкылакны сара сахь иааурхар?

– Сгәы ахы ташәааит сара усқан!..

– Иқало уафы издирүрам, ҳалаңәажәарым уаҳа, – ихәеит Разан иеаартынчшәа, аха игәыла иеизиртынчумызт.

– Ҳагәкәа каршәны ҳайлатауп, ари аибашъра иалагоит ҳәа даауеит! Иуузеи, Разан...

– Дарбан, уара, зыгәкәа каршәны итәоу! – дгәааны дааңәажәеит Разан. – Сгәы каршәны стәатәкъоуп ҳәа угәы иаанагома? Мамзаргы иара уаргы угәы каршәны утәахъоу ҳаазкәылаз, мышкы шыбыжъаанҗагыы. Ҳаңдоуп ахъзума, уара, уаҳа ҳахышьтоу?!

Агәыла, ихы игәы ахшәашәа, иеаанкылашәа даатәеит. Хәммэрран уигыы усқан дызғыз. Аибашъра ианалага адырғаенүтәкъа, иңкәынцәагыы ғытциркъан, иңәйтатәахны имаз иабұзар ааштпааны иара итәкәа днарылалеит. Сгәыла

бзия ҳәала уара, игәра гала! Дуафу үышың диханы шағантә ағныңғысы дымғахигахъааз.

Дызыуағымзеи ауағы?! Дызустада иара усгы ауағы?

Шекспир изтаарапқәа ықәйрғыло дааниуан РАЗАН уаха, ртакқәа рықатцара илшомызт, иара Шекспир ихатагы ишилиымшоз аипштәкьы.

«Абза идгыил дықәйнхеит, дықәтәцеит, дықәзгаит, дықәзит. Абзагә идгыил ихы ақәйтцеит, изхара абаҳа ирымтацкәа... Сара сабақоу, сара сызғузей, сара ажәған салакнаҳашәа сзынхазеи? Сөзарц салаган - иахыығазатәу сзығазом, слақайырц салаган - икаҳаз сзыштыхуам. Ус акәзар зегын шааниуа? Дифазарц ахытху дымғазо, ицәкаҳаз шытихаанза иарғы дынкахауа ами ауағытәйесеа ropyңа адәи дышықәу! Уи адагы пәтәзаашыя ықамзар акәхап. Иахыаугәпхаз унеини уғықәтәо, иуцәкаҳазгы иаразнак иааштыуаауа иқазар аптәзаара харададағаргы қаларын. Иумам, иузықамтаз, узхымзаз ушрыштыу ами ушынаскъо, иара убас мацароуп АНЦАА иузазгәеитәз ахәа ақынзәа ушнеиуагы. Анағас уара қататә умағам. Анағстәи анағстәикәа иқартцаалайт!

Уара иқаутцаша шьюукы ирзынныжыны уаатәар, – урт уара уштыхъ иғыланы иааниа роуп, – уеидара инатқатаны амға инықәудеит ауп. Урт дара реидарагы роуеит. Уи рымгар қалазом. Уара ирзыннужызы аидарагы инаттоуцар, рыбға пұмтәеи. Иахыя иаумыркызы ағәашә, уатқәи шьюук ырахә талагәйшьоит. Арахәгы зуғахузен, дара еижәибатда арахъ рәаарымхой уздынцәалахъааз унхара рызныжыны унаскъар!..

Ус қалома, уара, ус қалома!»

Иқалози иқамлози дрызхәйциа дышнеиуаз, дааниы дағазныкгы иапхъа даагылент Абза. Уи инхарта қыаптахахъан.

Ағәылара, ағны аабатәи аихагылақны, ағыжәракқәа рацәхеит есыуаха. Ағы ржәуазар акәхарын зыбжыы цәгъацәахалоз, уаха қататәис ирымахызы үақа. Урт аштыбыжықәа злағоз ҳәагыы уағ дынхомызт рыхәш-мықәша,

аха иазшәйрхә, шәеанышәкүл җәә зәөоз уағ дцәрымдит, дара, ағы ыжәны аңәажәарах ииасуаз, ңас иңартцозшәә, ңьара азә даңзытыркьюзар җәә, ауадақәа ирығнамлаҗакәа адәахыы идәилтңи аңәажәара иалагон, аисрахъ ииасуан, тҖхагәаныңза иеибарххон.

– Асасцәа үтән җәә сыйкоуп иахагыы, – ихәеит Разан, чак аазгоит җәә дылбааны дышнеиуаз Җамаз данааиңыла. Ага ифны акы азырымхәалои, убри акәын ари абжъаракгыы уаڭа иңказ, уи игәйлаңәа ирбон, ираҳауан, еиңәнажәон, аха Разан абас дааңәажәаңза азәы иेи ааихимхыцизт.

– Уара уаҳыгы инасыштып үтахызар – ихәеит, Разан игәйла атакс.

– Асасцәа ныңкызгартә сыйкам сара уажәазы...

– Үаныңкалалак – исеилыркаа, иузынасыштыует, – дааччашәә иун, амардуан дәғәлеит Җамаз.

Ихы илаимгалараны илеигалеит, дахъиаңәажәаңз дахъхәйт Разан, аха иңаңдашаз җаңдахъан. Ихы аартцысны днаивсыр азхон, иара уигыы атахъамызт аха. Еизуаамижытеи акраатцуан. Адамыри иареи ара ианааиңаңаң аахыс дышәни дыікан. Еидысларак ааңалаңыпхъаңа ифны уаҳы инеиуаз длапшықәтәнаны дышрымаз идыруан Разан, илапшықәтәнаны ирымамдаз уи идагыы, иара Разан ихата иштәхыссысуа иаауеижъитеигыы итәзозеи. Җамаз уртқәа идыруан.

Ақалакъ ианалттәха, иаарласны аңаибытара анатахха, Адамыр иавтомат րыңқыа ңытрак ақара ағны даағонахеит.

– Акы унаңча зны, умыңцакын, – шылхәоз Сырма, иавтомат анааирыңқыа, ипатронакәа анааидикыла, – урт макәанк азна ыңкан, ашә ахь иңеиңеит, ихаштыз сеидру, деңтаагъежын, қыаадкәак ипшаауан, нас ант апатронакәа иңәымцхәңәаханы даагылеит.

– Аадгылаха соуп җәә сыйкоуп даңазныңкыы, усқан изгап, – ихәән адиван иныңқәипсейт амакәан итәз апатронакәа, даңа макәанкгыы иахъазыпшәмәз ңьара иаңыңиган, уи итәзгыы итігахъаз апатронакәа инарываипсейт.

– Исцәыраңахеит, арахь апатронакәа змам ачкәынцәагы ықоуп, – ихәеит уи. – Исзаамгейт, ағыны инсыжыйт сұәар, рыда псыхәа ҳамамкәа ҳаалиахар – сыршыеит, абрахь еита амға сыйәыртәргы қалап. Уи ааста, иага ихъантазаргы, – даәа матәақәакгы дрытсан Адамыр, – иштысхыр еиңүп. Иара Даургы апатронакәа рзы дышыкоу здырхуада. Уигын итаххашт.

– Нас уаадгылап, – ләхәеит иан, дахындағылтқа ағылаңа дырғақтаргы ләхымкәа. – Ант ашхқәа кылпш-кылзирғуа анақа игылоуп, шьюкы уddyркуеит, уанаңылбейт.

– Уаҳь игылоу аиңарағык ҳара ҳтәкәа роуп, макъана ҳзыңшәаша ҳәа раңақ акгы ықам. Сеитазаадғылогы Анцәа идыраат.

– Уаадгылоит, уаадгылоит! – ләхәеит Сырма иаразнак.

– Исыздырцәом. Патрона гәартқаң ара иныжыны, савтомат схаррзала... Мап, апатронакәа зегын уажәи изгароуп! – ихәеит Адамыр.

– Үнүлаңа ухаңаңаңа ауп... Иқаңтарызын?

– Зегъ иқартдо, – ихәеит Адамыр ашә ақнны днеиуаны. – Акәна матата – зегын бзиахоит! – ихәеит уи ашә ныдтдо. Иара убрақа ашә ақнны, дыррак иртәшшәа, аддықәа дылбааны иғааихеит Җамаз.

– Удәйкәлама? – дәцааит уи иаразнак.

– Сдәйкәләеит, – ихәеит Адамыргы.

– Иаба? – даәакгы днаңтааит Җамаз.

– Афганистана! Амаңьяхедцәа срабашырыц сцоит...

Уаҳа акгын еибырымхәеит урт үсқан. Иауқәараны иқаңыз Адамыр настыры, иңоз иакәын дцеит, нқылашы имаӡамкәа, иара ихәашыала, амаңьяхедцәа драбашырыц.

Җамази иареи ааиңақтар, Адамыр изы ак имхәар шамуаз ақара идыруан РАЗАН. Уамашәагы имбазеит, иара убрақа, амардуан ақнны, шыңжык ианаиңақтар.

– Днеихъоума, нас, амға иқәлаз?

– Иагаң ықәуп амға, уара узғыда?

– Үңқәын, – ихәеит Җамаз. – Афганистанка еибашыра сцоит ихәен, амға дықәми, днеихъоумашь?

– Кабул дазааигәхахъеит! – ихәеит РАЗАН инақәырғәғәнаны.
– Дспортсмензаап...

«Ус уара ухәы уфааит аспортсмен абрантәи шьапыла Кабулнза дышцо! Ухы дамақъа ағыгә аақәыргазар акәын, аха ҳабақоу! Аамтацәгъак ҳташәеит!, – иғәи дтацәажәо днеинуан РАЗАН.

Хытәақәак ааиуеит, урт дрыланагалар итахым акәымзар, ТАМАЗ ахәылак зынза дхәылаиштырғы ааитаххеит. Уажәраанзагы итаххақәахъан, аха ТАМАЗ иаҳа ихәоз аамта анихъза, – макъанатәгы уи иалигақәахъаз ықан, ахытәақәа рыбғаанаиоу, ацәажәарагыдалагеит. «Иқыышәтахәаҳәазар!» – иғәи ғжәөн РАЗАН. Уаҳа апсышәақғы наиеніхәом, дахылықоу дықазааит. Ардеи Дадыни наиацәажәалап, уаҳы икоу акы еилыркаарц аныртаху, егын абжыарак иаҳәатәыс ирымоузеи, иңсы тоупхәагы иқамызти уажәраанза!

Арда излалхәаз ала, ТАМАЗ исасцәа рахтә азәи Абашытәын, иңхәис длыуахын, – ус лхәы лфааит! – ағнышқа дзаамфахылгалоз уи акәын. Акахпы дахыугалакғы дкахпуп иаақалтцо зегъы акы иаҳыындырхалоит, лхы арқыиаразы, ариашаразы, лөйрмалықыны архәара даавтцеит, анағс үзара атырас дылабылғыаны. Лхатца ижъара мариан, уи дылжвоижъитеигы акраатцуан, аха уажәы, Абашытәи лтынха имахшә данкны арахъ данаацәырылга, дыздыруаз неилацәкәы-ааилацәкәеит, лхатца газа, ағықә-үылқәхәа дыччо, днеини днарыдтәалеит. Уи акыр иңирхагазма, дагъалацәажәөзмә РАЗАН, рыхқәа ағылғасыгәхәагы инейиңиркъалааит, аха арахъ иааини иаҳъаарылаҳаз өеимызт. Рысас дәеа ҹқынцәақәакғы ицин, уртгы, иара иеипш, равтоматқәа ирытсан, хәйкны ишықазғы, амардуан иағаланы иаҳъфеиуаз, ибаҳъан, ишәаны инапшы-аапшуан.

Адамыри убарт ахытәақәеи ааиғаҳазшәа даақалеит РАЗАН, аха уи лапшташәарак иағызан, дацәшәартә иқамызт.

Есыуаха иааяа иалагеит ТАМАЗ исасцәа. Ианғеиуазғырыштыбыжъ цәгъан урт, – ианғеиуа ҳәа иқазғы асаат жәаға рыштытахъ акәын, – илбааны рәғанынархалак, ағны зегъ ашьапы иаақәдүрғылар акәын. Уабашшуаз, зықны унеинуадаз?

Иара убригы ихы икәикрын РАЗАН, ишааниуз иапшыргаз акәымзар: ашә инадғыланы агәақь-агәақьхә асра иалагон. Иара убри ашә ааимдааны, чаңқага ҳәызбак ааштдааны, рапхъа дназыдгылоз азәи имгәацәа нтырбганы дкаижырц шаһантә итаххахъааз, аха уи қаташа змамыз, гәағыша змамыз акәын. Агәағыразы иугәағып, угәыпжәарагы иқаумташа унарқатап, аха нас? Уи ауп иүхәаша: нас уара алажә еиپш ушыны ашә унылартдон. Ижәны иқаз ауаа, – ижәны иқазамзаргы, акы иннакыло иқазма! Ушыны унаганы уныштарцентхәагы ак разхәаран иқада.

«Амқалатә шпаҳзықалеи, уара амқалатә рзықалаит!» – ихәон РАЗАН афны дығонағъежеку дахыығназ. Ари аштыбжъ иарцәагәышомызт, егырт реиپш, Ардагы Дадынгы, аха арахъ иара иахъгы рхы рзаадәйлирхәхәомызт. Уағ дахзам ара ҳәа ргәи ишаанагоз илалбааны ицаар иаха еиғын, ашә ахъаадыртуа инарылахар ааста. Атхыржыон иулахаз, арыжәтә иаганы икоу, бұльарла еиқәнных игыло... Иҳағоу иибаша ракәын, уаарпыхашәар, иҳағоу изықалашагы узықартдон. Адырғаңы, мракы өшашланы, псы өхак аарылалаанза рхы аадәйлдирхәхәомызт Ардагы Дадынгы. Иеырпсны дтәан иара ихатагы. Урт ишә иасуан агәақь-агәақьхәа, рыгәқәа пәдәаанза уа иадғылан, иадғъежылон. Афны иғназ азәгы ус изырымуызт, арыжәтә иаганы ишылбааузгы. Уи ашамтазшәа акәын.

Иара убасқан, ианцалак, ашамтазшәа, иахънықәз ацәа риааниуан зегъы.

Ардеи Дадыни ааини ицахъан ашыыжь. Ус қартталон дара есышыжыгы. Ашыыжь ахъзын уи, аха амра акыр ифхалахъан. Иаха имыцәацыз ауаа даргы заа изөыхомызт, аха иөхихазаргы, иааины РАЗАН рығеиларыжыуамызт: уи макъана дыштазар ауан, ацәаха аниоу, аштыбжықәа анааиқәтәа, ахфахаратқәкъагы илымшо дықазар акәхарын. Макъана рыпсқәа штаз анааибырхәалак, ицахъаз акы анааргәаладыршәалак, Арда деиханы афнықа ддәыіқелон.

– Ара бүкәзаргы, уа бүкәзаргы акы акәзами, – ихәон Разан. – Арақагы уақагы абаҳта итаку ҳайфызоуп.

– Ус ауп, Разан, аха, угәры иалымсын, сара сыйқәйсми, иаҳа сымшәо, ҳараҳаҳ ааста абрахъ ауаа аағнаҳар ҳәа сшәоит.

– Избан, Арда? – дәаауан Разан. – Бара хара быдзар аиҳа саргы хара сыйдзам...

– Исхәо сзырхәо удыруама, – иажәа анагжаха илымтейт Арда, – Адамыр абрантәи данцоз абұйыр иикызы зегъы ирбон. Зегъы уара уртаку ұғышома? Ҳаргы ҳартахым, уаргы уртакым, аха абұйыр зқызы арт ауадақәа данынрәылт һаңысгы...

– Уаңзагы, Арда, уаңзагы урт зегъы рдыруан, зегъы рбаҳъан, ҳара ҳаасқатғы еилкааны ирыман иеилкаатәыз... Ибхәо иашоуп бара уажәы: шәара шәкны ааста ашәартә үікоуп сара сқны. Шәеаағнашәклөи уахь... Саргы снеилоит...

Ашыбыжыштың зны, ааилашәшәимтаз, ма иара амра ҭашәахъанғы еиңаадғылон Ардеи Дадыни, ма иара дара раҳъ дныдғылон Разан.

Иахъя иааини ицахъан. Чайл ыжәны дахъаатәаз еиңа ацәа иқәхая далағеит Разан. Адиван ихы нықәицент. Дыззымхәйцишаз акы дазхәйциуа далағар ҳәа дшәон иара абас даннықәиалоз, уажәгы дызмырцәоз акы ағаанаҳар ҳәа дышшәоз ацәа ииааниуа далағеит. Убасқан, цас иуазшәа, азәры атығә-тығәхәа ашә дасуа далағеит. Атәтәа ағиҳхъан үсгүй: игәры рго ианалага, ма атәтәа иасларым ҳәа иағиҳит. Уажә ашә иасуаз уи ғызыхырц иалагалоз дреиуамыздың: ушәа ианаҳаон нақигылаз ашә иасшы.

Аенышыбыжъон иааиз тәхагәазы иғәидхалаз диеипшызма, дырпштәымыздың, ашә изаарттәын. Дызустзаалакгы. Дааилышыны дыққәйзгоз иакәзаргы.

Ашә қыақыза ианааирт, иихәаз ажәа затқәык ауп:

– Тата!

Тата акы дарырхашәа дғылан, арахъ ааира лзымгәағуашәа.

– Тата! – ихәеит иара дағазныкгы. – Ибгылашьюзеи, бзиала баабеит.

Тата дааццакит. Иаргы дааццакны иштәхъѣ ашә ныдитцеит. Ашә ахъауртуа даеа шәыкгы ахъаадыртуа ылкоуп: иааиз дызустада ҳәа. Икылпш-кылзырфуа агәилацәа умазар, ушә аатыцыпхъаза рышәгы аатуеит. Рылаңш утձыршәом, ажәакала, иухылапшүеит, бзия урбоит. Бзия ирбоит арантә иааниугы, арантә ицогы. Уаха! Ус рхы бзия ирбалааит урт, аха иабаңаху, рышәқәагы ыңдаркаца иадыркхъеитеи.

Уағы димбаζакәа арахъ дахъаағнаңалаз деигәиргъеит Разан.

- Бабаڭаз, бара мышрак ианиаша, сызлабыпшаазеи?

- Ауағы уишьтазар, дұпшаатқәкъарц үтажызыар...

- Анышә дытқазаргы дытқууеит! Уи аума ибхәарц ибтаху?

- Уара иухәеит, сара исхәараны икоузеи... Ауағы дурզырц уалагаргы иара убасшәоуп: гәyrз-шашәаз дурзуеит. Увараң үзара дқаршәзаргы, гәyrк дақараны дубоит, ашыңра дылашәеит, дагылазит ҳәа унаихысны уцоит.

- Ари зхыбхәаая?

- Акғы иахысхәаазом. Ус исхәеит ақароуп.

- Асқаамта еибамбаңыз, еидымтәалаңыз ус баша еибырхәо ҳәа акғы ылқазам. Сара сзеигәиргъо, иагълакәысшо: излеилибкаазеи сахылқаз?

- Сара уара уахылқаз здыруан есымшагы.

Тата лажәақәа даадырхәыцит Разан.

- Есымшагы?!

- Есымшагы, - лхәеит Тата.

- Сара амц сызхәом: бахылкоу-бахъану ҳәа акы ансзымдыруаңы ылқан. Аиаша-аиаша, исыздыртқәкъомызт.

- Панъя сымтарсны Аңсны салигазшәа улқазма?

- Дабабгәалашәеи Панъя?

- Уи дысхаштыр қалозма сара, уара супырызгaz ауағы?!

Тата илхәаиз иахиҳәаара изымдыруа даанхеит Разан. Ацәажәара даақәытцын, иахъада димбаңшәа лыхәапшра далагеит. Иихәарц иитахыз ажәақәак иқышә иаақәыххын, аха макъана ихәатәымзар қалап, зынзагы ихәатәымзар қалап ҳәа иеааникылеит.

– Усхаңырштызышәа сыйкан, аха усхамыштәеит, удыруоу, – ләкәйт Тата пытрактәи ағымтра аштахь.

– Саргыны бысхамыштит... мышкы шыбжыаңзагы...

– Уи аиаша иаңыхароуп! Исымдыри? Ҳара шың мцы еибаҳамхәароуп, Разан. Амц уажәгъыны уаштаңгыны ихәатәзәм. Аханатәгъыны ихәатәзәм, аха аиаша иаңеиңшым амц аастагыны еиңдөуп.

«Ари сара дсымбейкүтеи издыруаз лакәзәмкәа даақәгылаазаап, – иғәни дааңаңаңәйт Разан. – Илзымхай, дұтыпхамхеи, дыпхәйсымхеи... Исыхан сыштахъка сзагозеи акы! Уа дшызбаз дыкөуп лара уажәгъы, сапхыя итәоу Тата. Иахсыркөңаңаар ҳәа сшәоит акәымзар, лаңаатәыс исымоу зегъы ласхәар... Лаңаатәыс исымаз усқан исызламхәеит, шың иласхәахуазеи!..»

– Ҳаиқәымшәар акәын уареи сареи даңаңык, – иара акғыны анызымхәа акәү, лажәа инаңылтцеит Тата. – Иугәаламшәои таксила Абжыңаңаңа санугаз?

– Ишпасгәаламшәо! – ихәеит Разан. – Ҳаштшыагыны сымазма?

– Изухашти, нас?

– Иарбан исхаштуаз, Тата? Сара акғыны схамыштәеит.

– Еғыаурым иухаштзаргы. Уара уеилахоуп, уара иухыныңхалакәоу раңдоуп: ухәыңқәа, упхәыс... Ухәыңқәагыны хәыңқәоума шың, ихаңдоуп, еибашыңңаңеит.

– Ирылбырааузеи бара абартқәа зегъы?! – иааңыеишьеит Разан. – Ҳафны бмааң, бымцаң...

– Аха уара суцин ҳәа уасхәар ихоудару? Уахыңаңаалак, уахъзалаң... Иеилыскаауеит аңызуа пхәыск илымхәо уахәара сшаңу. Ауағы иихәарц ииңдүү зны иаартны ихәар ами. Сара уажәсі сцәажәашыа ссирс икәзтеше, иағъахычаша аңсуа ҳәсақәа рыңғасшыоит. Сара схы хақәитра хәыңык астәеит. Ахақәитра ами зегъыны зышты. Ианырмоулак, атымитшәара иантахалак, аибашырагы иалагоит. Аибашыра иаңу ма ахақәитра ртахуп, ма малк иаштаңаеит, тәым дғылк мцаңарсиеит ҳәа иалагеит. Аңсуа ҳәсақәа ракәзар... Аңсуа

хәсақәа ртәы сара салаңәажәо сыйкоума, иаҳкәажәцәоуп, икәйбчақәоуп, иагъгазақәоуп. Ари заханы артәаа ҳәа ихәхәо аҳәсагы здыруеит сара. Урт рхаңәа ршыапаны ауархал еиپш имәасуеит. Шақағ мәасхъада ус! Ргәры итәз ргәры иташыны, рыңғы злаз инахымсұзакәа, ҳақәшәеит ҳәа маңара изықәшәәз рхы анрааланы, арахь изықәшәәз акапеи кылтәа иапса замкәа, уи ус шакәү дара ишеилыркааз ңырымғазакәа... Шақағ мәасхъада, шақағ мәасхъада ус! Иқалозеи даарыцхашызар апхәыс?

– Апхәыс дрыңхазшыо дарбану?

– Дарбану уи, апхәыс дрыңхазшыо? Сдаауеит сара. Даеак сзымдирүазарғы апсуа ҳәсақәа здыруа. Зхы здыруа. «Ухы узымдрайт!» рымхәои ҳара ҳұнны? «Үеузымдирүа уқәхаат!» «Ухы узымдирүа уқәхаат!» Ауағы душәирц үтакызыар, убас уиқәшәи. Зхы шәини адә иқәү аҳәсақәа зегыры ғылыми шәини, аха урт рапхыя иғыланы иааниушәа збоит апсуа ҳәсақәа. Зегытқәқыа аластцом арахь. Зегытқәқыа шәини адәи иқәнни ҳағоу ибааит! Азәзатқәык лакәзарғы – арыцхара қалеит. Уи шәара ижәбар акәын, ахацәа!

Разан итегель лхәаларц итахны дахъаатәаз Татагты уамашәа иаалбеит.

– Ахшығ үсыртқоит, иузымдирүа ак үеилсиркаауеит ҳәа смааит сара арахь. Зғазара зиааиз азә илхәо ауп сарғы исхәо. Аамтагъ раңәак иаусымаху, исхәаша ҳәаны сцар еиғуyp, сиаша сиашам. Зегытқәқыа сзымхәар қалап, уара утсаауа уалагар, узтцаарақәа зегыры ртак сзығамттар ҳәа сшәоит, аха иудыруеи, утсаацәа срылатәаны акәзарғы, итегель ацәажәаҳа соур. Зегыры ихауру. Афилососфәа реипш ҳаандтәалап ҳара усқан, аамта анааилак. Ари сағза бышәа усқан өакала иуаҳап.

– Иғаза бышәағам, уи сара уажәғыы исахауеит ибзианы.

– Игәнукулаша акрығазар, игәынкыл. Нас, өааны, уи ахәаха смоуздарғы қалоит.

– Бабацои, мәфакы бықәғылазар? – дтсааит Разан, абра дындағылтцыр, дышиашоу ғбакы дынталарашәа даақалан, аха иабақоу уажәөи ағбагы адәығбагы!

- Амға ҳақәгылоуп зегъы. Амға сыйқәгылан сара Ешырантәи, амға сыйқәгылан уахъынта санаауаз. Шаға мға сырнылахъоузел! Урт амғақә ракәым уажә сыйзғеу. Апстазаара амфаду ҳәа зегъ ҳапхъа акы шытоуп. Убри амға ҳангылоуп хәйчъы дугъы... Абри апхәыс деилагахъазар қалап ҳәа усыхәапшузар қалап, аха...

- Ус сышпабыххәапшуеи, Тата! – ихәеит РАЗАН.

- Уара улықәшәахъоу иаакылкъаны абас аңәажәара иалаго? Уи ушлықәымшәац здыруеит. Сара сеиқәымшәоуп. Сара сеиңш икоу аиқәымшәақә роуп адунеи еиқәзыршәарц иалаго. Еилукаау?

- Иеилыскаауеит, – ихәаҳт РАЗАН.

- Еилкаашья амам ауп уара еилукаарц узлагаз. Аиқәымшәақә адуни еиқәдышәарц ишпалаго? Уи атак ақатцара уара иузымариам, егтыртты ирзымариахоит, аха, иубап, убарт аиқәымшәақә адуни шеиқәдышәо. Урт ргәи иаату зегъы аацәырганы уаңхъа иаакылтцоит. Ауаа ргәи итоу ргәи итатәахны иадтәаланат әхәса русқә цәгъоуп. Ахәса русқә цәгъанаты ахаңа аиқәымшәақә русқәағы цәгъахоит

- Апхәыс дизеилкаарнгы дықамзаап ахатца, бара излабхәо ала, урт еивагылашәа ицоит, аха маңак шықац иаанхоит урт рыйжъара.

- Сара усгы сымхәаజеит... Икоу умбо, РАЗАН, апхәыс дмаңаны даанхароуп дықанат, уи абғызыц еиңш даартны данаанха, дахъыкоу дықәхоит акраамта, дагыххөнейжъаахоит. Ани амана, ахатца дзышътоу, аха изымпшаауа амана, лыткатәахны дааниуанат, абри сара исзымдыруа дәеакгъы дашашътоу, уаҳа иааизымпшаазакәа, апхәыс лаҳь ихы рханы амға дышқәүгъы дниасны дцоит ауағы. Уара зегъы еилкааны иумазшәа уаатәеит.

- Сара акгъы еилкааны исымамызт, исымамзаап иахъанзагъы.

- Уи иаҳа еигъуп, зегъы еилкааны иумазар ааста... Сара ари ақалақ салтцеит, РАЗАН. Уалтц уаргъы. Иузыпшу умыргәақын.

Унызкылогы еилыскаахъеит. Рашәындеи сареи ҳаицәажәон жәаха.

– Рашәында?! – иааңьеишиет Разан. – Рашәында дабабдыруеи бара?

– Рашәындагы дыздыруеит, Арсоугы. Рашәында лаастагы издирүа Арсоу иоуп. Ҳаиуацәоуп. Апсуаа зегъы ҳаиуацәами?

– Ҳаиуацәоуп, – днақәшаҳатхеит Разан.

– Ҳаиразжұхаргы ауан... ҳшениуацәазгы... Иқалаша зегъы ишықалаша ауп ишықало зны-зынла...

– Иқалаша ишықалаша иқалондаз...

– «Зны-зынла» схәеит сара. Уи ҳара иҳаҳеит.

– Изакәи иара иҳаҳааз? – изеильмкаит Разан.

– Иқалараны иқаз ахъықамлаз.

– Изла? Насгы ҳара уи ҳазыпшынеи?

– Уи хжъаран, уи қәыпшран... Ҳара усқан абри абри ауп ҳәа акғы ҳазыпшзамызт. Ашътахъоуп сара зегъы анеильискааз. Астәкәя иаразнак сғәи узқоит ҳәа сыйкамзар қаларын усқан. Ҳанеипырырга ауп иқалараны иқаз ҳәа уара узыштыуанықамла санаархагаз. Уара зегъы ухаштит, сымхәеи, иаразнак... Ақәыпшра угәи ианнатказ уа ианхалағозаап. Иңасшыоит, илакәйсшыоит уи сара иахъанзагы. Даатымцуа схы дызтаяхазеи адғыыл снықәзыт, ажәған слалағ сқазшәа збо ауағы ҳәа шақараантә саатәахъааз!.. Исхәо убонит. Абри узлырхәару уара даеа апсыуа пхәйысқ. Аатра давагыланы дахъызырғузар хырқәйкәй, зегъ зтатқәахны ирықәтәоу хырқәакәйк, унан, дызлацәажәақәо закәзызи ари ахаас ҳәа даагъежы-хынхәрын. Зегъ иреихау зегъ реиха иахъызаатәуп, акы ахъыр ҳәа ушәаны уавагыланы уцалароуп упсы ҭанаты. Абри сеилнаркааит сара апстанзаара, уаҳа даеакы сеилнамыркаазаргы...

– Тата, – иҳаеит Разан, иааиз дылғаңшуа даатәан, – абрантәи Ешырақа сыпшуа абарта сыйқәгылоуп абжеиҳан...

– Саргыы уа үзара абарта сыйқәгыланы саапшуа үшшәа? – дааччеит Тата.

– Мамоу, Ешыра уағ дзаламғыло иқартцеижкүтеи, иқәйбаса аштатцара иағуп. Уи збоит сара арантәигыы. Бара быпсы

шахагъежкуа здыруеит Ешыра. Бара уа бандыкамгы гәаныла бышыкоу здыруеит. Ауафы дахьиз, дахъааңаз, идгыл ишъапы ахънықәиргылаз, ашъацра дылаланы иғаҳынынеихаз дыками днеимгәашла дцаанза. Цашъас ибымааз бара уантәи. Сара бахызызбоз уақа акәын.

– Унықәлараяааз, Ешыранза акрыбжызмаз?

– Уигыы стахымхаз үйыбшыома, иаҳаракгы – Атқаат аттарахы санаа, аха бара усқан бааштырпаахъан... Бара беипш, саргыы издыруан, Тата... Қастеирааи ҳареи ҳшенигәилаацәоугы бхабмырштын...

– Панъя сааштыпиаант ҳәа уархәазмаз?

– Панъя деитаахгәалашәаҳт! Ауафы иитаху иааста ицәымгу дигәалашәоит рымхәои.

– Сара уи иаразнак дысхасырштит. Дабаздыруаз, дабасзааигәаз, дысгәалашәарангыы дзылхыз! Уара дугәалашәон, уара духаурштыр ҳәа ушәон.

– Игәағ сыйкны сагон азы.

– Сара сеипштәкъя иаразнак духаурштыр акәын, дагыухаурштызшәа сықоуп... Уи изаауазеи... Сымтциарст ҳәа рылазма шәара шәкни?

– Бымтазырсыздаеазәын. Иара усгыы барабаамтадмырсыр рымуит.

– Ирапугандаз!

– Схәычын сара усқан, сғаҙан...

– Сыхәмарует. Макъана пхәыс даағоз уакемызт уара, саргыы хатса сцартә сабақаз...

– Бжеиқәа-бжашла дыпшын рхәеит.

– Бжеиқәа-бжашла?! Иуазхәада уи бжеиқәа-бжашла ҳәа ишиштәз?! – иаңылшьеит Тата. – Бжеиқәа-бжашла ҳәа иззхәалоз еиҳарак сара сакәын.

– Егыртгыры ус иархәалон. Дабанзабеиҳабыз, аха шәениқәлацәазшәа шәааивагылт, рхәеит.

– Зегыры рхәоит, зегыры рдүруеит усгыы ауаа... Уажәраанза исхәоз мцызаарын: уара уахъаатыслакгы шыздыруаз еиپш...

– Ажәсан ахъ бхаларгыы, иқаз уахыынтәи исзаарыцхаан.

- Уахъгы ауаа умоума уара?
- Ҳазшаз дықами, уи уахъгы арахъгы зегъ ҳайлзыркаауа ҳаџицоит.
- Анцәа срыцҳашьа, ҳаицәыззейт ҳәа сыйкан... Абжыаћәаќа хцара зегъ арғыхеит!
- Ибымада зыбхәа Абжыаћәа?
- Абжыаћәа.
- Абжыаћәаа зегъы змоу Абжыаћәаа уаф дызмам иоуп.
- Ишеилукаауа умбои... Баша угәи Җәйисъоит, уара зегъы еилкааны иумоуп, уара зегъы угәлашәоит... Сарах... Сара зегъы схасырштейт ҳәа салагеит, аха иауам... Сара сцоит. Ҳәиқәшәарангы ҳанылкоудаудыруама?
- Дымтцааит, аха ианба ҳәа дыштцаауаз иныпшуа Тата длыхәаңшуан Разан.
- Аибашъра анеилгалак... Уи уатәы акәхар ڪалоит, уи шықәсүк ашытах ақәхаргы ауеит.
- Шәышықәса ицар?
- Шәышықәса ианеибашъуазгы ыѣкан ари адгыил аћны.
- Шәышықәса акәым, шықәсыибжакгы изнениум ари аибашъра.
- Уигы здырхуада!
- Нас убасќан ҳәиқәшәараны ҳаќоуп ҳара... шәышықәса рыштыахъ?
- Ҳара ҳәиқәымшәар, ҳапсқәа еиқәшәап. Ҳапсқәа еицин ҳара ҳанеицимызгы. Үс акәзами, сара исхыбааны Анзор икъышә тағызтәаз уара апағъ? – дааччеит Тата.
- Иацы ићалазшәа, зегъ шылгәалашәо убарауазеи! – өааитит Разан.
- Уара уигы ухаштхьюума?
- Мамоу, иара саргы, иацы ићалазшәа, иахъеинш исгәалашәоит.
- Үс акәзар, ҳара макъана ҳапхастамхац... Зегъ ҳхаштхъазар, ҳапсзы злаңааз, ҳазлаңааз ҳалганы ҳаазгоз ак ҳамамзар, хлеиқәжъакца ҳцахъазаарын.
- Бара бҖырцыруа баацәыртцит.

– Иңегъ сеиғъзаарын, уара уакәымзар, – лхәан, чараха иаалысит Тата. Дыччен уи, дызхыччоз ҳәа раңзәак акгы үікәзамкәа, дыччен зынза арақа дтәамызшәа, даеа дунеик далапшүа, дзалымтүа, лапхъа итәаз ахатда длымбазозшәа. Нас, аччара даақытын, даанаңшы-аапшит. Ара сабаанаге лхәазшәа атызкәа днаркыдыпшыла-ааркыдыпшылент.

– Сара сцейт! – лхәан, ашырхәа дфагылент. Анағс иихәарц ииңахыз ажәақәак ллымча ақынза инеигарц итаххан, аха урт лылмырхарашибәа ибан ичеаникүлент. Ларгы дшааиз еиңш дыңцакны ашә ахь ләғыналхеит.

Аөнүнтәарак Тата лааиреи лцареи рыда ихы акгы ҭамызт Разан. Лакәшәа иңалеит лара, Тата лааирагы лцарагы. Аңаажәара иаргәақуа ағны иғнахаз азә леңпш, дахъаизгы, раңзәак иаргы акы ааимырхәакәа, илтәхыз зегы наиаҗәаны дцейт.

Уазызма, уасиатызма Тата илхәоз? Илхәаз ааста еиҳазар иңәйлтәахыз, ибжъалмыжъраны ибжъалыжъыз? Бжеиқәабжашла идхәалаз зегы аган ахь инхазшәа ибейт. Илхәарц лтәхымызт урт, илтәхызар, днахыкәша-аахыкәшаны акәзаргы урт лыңерылалымгалар лурымызт. Лыңерылалгалар, амацақәа зегы аартны иқәлүпсар акәхон. Дзазхәыцуазеи, дзазтауазеи уи, Тата илымхәаз, иңәйлтәахыз? Лымазақәа иреиуазаит уигы. Апхәис лымазақәа зегы арахь иңәйрганы инықәйлцар ааста, узхыпшүа, аха иузеилымкаая акы нлүжкыр еиҳа еиңүп рымхәеи. Изхәада уи? Ларгы илхәеит, ларгы.

Маңа имамкәа дауғаху иаргы. Тата илдыңхәалоу зегы маңами Сырма лзы, иааңәырганы уи лапхъа инықәимтço! Инықәитцаргы ћалон, ус атакны иааңбар, иеиликаауан уи Сырмеи иареи реизыкәзааша иапырхагахараны ишы-ћамыз. Сырма дшенилккаая аиңш, ахаңәа зегырыхәса еилыркаая икандаз! Изелибамкаая роуп инеипыртүа. Ианзеиңыримтүа, рхәыңкәа рыбжъаха, даеак ћала, ағыңғаңы шаңхәак иакызшәа ианаандхала – рыңхарахеит, насыпдарахеит.

Тата днасыпдангы димбазеит РАЗАН. Анасыпда ләәжәара Тата ләәжәара иатаз амч заталом. Анасыпда лхы дәфаханы ауаа рылагылара ләәзыуадафул. Тата, лықәша-мықәша иага рыңғара ықазаргы, лхы шұтыхны илкын. Уи еиликааит иара, даәакы изеильымкаазаргы. Зхы шұтыхны изку хара дыпшесеит, хара ипшүа харагы дцоит. Ахъаңарч еипш инеини арыңхара зеамтазыршәйз, дныштарпсны ма ихы даазымфахо днартәаны имцар аузом. Аиаира змоу згәи зымыр्कөроуп. Азәы игәи имкәар, иаандыло, дааштызхуа дқалап, аха иқауцарызеи ажәлар ргәи рымкәар? Ргәи рымкәартәгы иқалеит дара азнык азы, аха ахацәа рхацәа ҳәа ззырхәо шьюкуы аацәрымтыр қалајом асеиңшқәа раан.

Ибатәыз ибон РАЗАН арантәигы - ажәлар ргәи рымымкәа жеит. Уи еиңаз акғы ықамызт. Дгъежы-хынхәуа абра дахыынахазгы иныруан згәи зымыркәаз рымч. Иара даадәйлганы уаха дыршыргы қалоит, уатәзы игәи кыдҗәаны иштартцаргы ауеит, аха иңиз агәытра, аиҳарағык ргәамчи реидгылареи аңтазаарах ипхөон, ддәйлганы днанагон атх лашә иалаланы инеиуаз рахь, ашыхақәа ирғаз, азиасқәа ирыруа, еидара хъантас иқаз зегыи ирытаз рахь. Урт ирылагылан иара иңкәынцәагы. Ишпейтахыз, ипсы иманы абрантәи дзықәтцыр, агәйтқыя иаганы итәоу, иара икъынзатцәекъя изаамго ахәычы ланилареи лашарак ахырбаша изнагар, иабұзар ааштыхны, иқелацәа дрылагыланы ацарап. Иқәлацәа ракәмыйз, иеиҳабацәагы абұзар иатцагылт. Шәара ара шәйкәз, шәаапшы зхәаз ирхәаз дыдмырхайт. Иахътәоу иузмырғыло, зегыи ирапыланы инеирашәа урбаны аатракәа ирывау, даанкыланы, уапхъа дыргыланы үөйинаухаргы, иубац иакәын, дыпсы хьшәашәан, изакәызаалак аказы дүхәараны дықамызт. Уажәгы, уаштынгы, аибашьра ықанатгы, уи еилгаргы.

Абра дшықәгъежъаая аибашьра еилгар ҳәа дшәеит, ишеилгалакгы аибашьра еилгондаз, уи акәмыйз зегыи ззыпшыз, аха иссирими, еилкаашьас иамоузеи, иара дшәеит. Атқәа дшалатәаз, ҳәатрак дыштаиаз, хысыбыжъык иаҳацыпхъааза

ағ дшыталоз аибашърагы аайлгейт рхәар итахымхеит. Иара аибашъра аилгара, зегъ реипш, дшахыццакуазгы. Ауа ирхәарц иртаху рымхәар рузом насгы, аибашъра анеилгалакгы.

Иѣан уи дзыцәшәоз даශакгы: иаакылсны дрыманы ицар, днартәаны, дыршәаны акә, даශакала акә, иимхәаша акы идырхәар... Уи акәын аපсра, аитапсра! Унеини ужәлар узланарылагылозеи усқан?!

Дыкнархаргы ихәатәымыз акы ихәап ҳәа дыѣамызт. Дасу ианиашъя ихатцашыоуп, ус үхәаргы. Иимхәаша идмырхәен уажә ааигәа... Ателевизор дабанахәәпшүауз! Ичиртынчырц итахын, аха өыртынчшъя имамкәа ателевизор дтатәан... Ихъз ихәар зегбыирахар ҳәа дшәахуеит, арахь иара ихы қәацәза ателевизордтатәоуп, Бериаисахъақәаазхикааз... Шортик. Ихъз ышыда ахъаигәалашәаз дааганы ауа даарылаимыжызышәа ибейт. «Иушых уара, иушхабааит, ушортик шушьяз, ацкәынцәа реипш агәылара ушпәцеи!» ҳәа дааисны дылкларын, «ҳафны апхъя, ишоурахуп ҳәа, үхәычымкәа-үҳасамкәа, амш ахәлара иааумнахаанза ушортик ушьатданы ушпәтәоу!» лхәаларын. Шортик ҳәа иарххо иалагейт ахатда. Шортик иахаршалаз ихъз рхаштын, ахәычқәагы Шортик ҳәа иархәо иалагейт. «Шортик шәсыркәтап уажәы, сഫагылар!» ҳәа ахәычқәа днарықәецәйалон.

Абар уажәы, ихы қәацәза, уи ателевизор дахътатәоу. Иблақәа дыржъяз үшишьеит Разан азнык азы, аха цъяа днаихәәпшзар, аа, уара, Шортик. Ишортик ишъазу ишъамзу изеилымкааит, аха уи ирбааазашәа днахә-ааҳеуан иара уажәы-уажәы. Азтцаарақәа ито ләаалхеит пхәыс цәымкырк. Иаргыы цәымкырк иакәмыз, иқәнагоз азәы дизырпшааит.

- Ицо аибашъра згәи знамырхуя ҳәа азәгыы шәыкәм, ҳатыр зкәу ателехәәпшцәа, - лхәеит уи, лапхъя иқәыз ақъаад данынаныңшыла ашытакх лхы даафахан. - Ициожытеи рацәак шымтцуагы, аибашъра еибашъроуп, ауа атахара иағуп, урт рхыпхъаңзара есааира иацлоит. Ари аибашъра аанкылатәуп. Ус ами уаргыы угәы ишаанаго, ҳатыр зкәу...

- Иаанкылатәуп! – ихәеит Шортик ихъзтәекъа лұққаанза, днаалпышлашәа.
- Ишпа, изла, ианба? – лызцаарақәа неишътаргылашәа лұғыналхеит акорреспондент.
- Иахъатәекъагы! – ихәеит Шортик, иапхъа инапы нықәникшан.
- Иахъатәекъагы иаанкылатәуп ҳәа ауп егъиртгы ирхәо, ҳатыр зқәу... Зааа...б еи... Қыынцыц-ипа... – лұққаеит акорреспондент.
- Заабет Қыысқыныңыц-ипа! – ихәеит Шортик ихъзи иабхъзи ааилырганы.
- Заабет Қыынцур-ипа... – лұғыналхеит акорреспондент.
- Ҳаи, сыхъзгы ауағы иғағы имааниа, саб ихъзгы уағы изымхәо...
- Саазықәшәазеи, уара... – Арт ажәақәагы ааини ахәапшәа иаарылаҳаит.
- Шортик ҳәа иаҳәала, Шортик! – ибжы наиргейт Разан дахътәаз, иихәаз акорреспондент лұғынза инағрашәа.
- Аибашыра шәданкылатәу? – лызцаара аалыркъаеит акорреспондент.
- Ишәданкылатәу бымбо, ҳайбашызом, шәбара ҳааит ҳәа зархәаз, уи змаҳакәа аибашыра иалагаз, инаргәйдәнаны иштәуп, ма, ргәы ирыцханаашьошәа рбозар, инаганы илеиқәтхана итаркааит. Иаанымғылозар бымбари усқан аибашыра!
- Аа ауағ қәыш иихәо! – лұққаеит акорреспондент, лыжә атща аризшәа, дыччо ахәапшәа даарылашын.
- Иарғы барғы шәеибамбааит!.. Ауағ қәыш! – ихәеит Разан дахътәаз.
- Шортик, Разан иихәаз иаҳазшәа, иблақәа тұқыл арахъ даапшуан.
- Ҳара ҳайғызыңзәан, ҳара ҳайшыңзәан, ҳара еицахфон, еицаажәуан... – акорреспондент зтаара илымтазакәа ацәажәара дналагеит Шортик. – Иабатәи еибашыраз иаҳтахыз. Газарап ихъны азә шәақък тиркөзаргыы, ажәлар

хыла-гәйла еилататәйизма! Иааибаргәйбзығыртә иକан. Хаишъцәами, шәбара ҳаант рхәазар, еилафелиасраха ишәысит, шәеаанышәкыл рхәазар, уи цәгъарас иатцаабазеи уара! Сшәаэтцаауеит, ауағы изымчұауз акыр қалама, уара! - дандықәнагала, чынкылашья имамкәа днеиуан Шортик - Заабет Қыысқының ипа. Иихәоз әрапхъя Разан иахъ ирханы ихәөзшәа акәын, иблақәа тқық арахъ дшаапшуаз, Разан иахъ.

Үқәгыланы атрыш үасрын, ухәхәданы ауаа еизугарын... Ма Ардеи Дадыни ухәацәо унарытәалар, уиала упсы ааивугар. Даргыры ырығәкәа чны итәазар акәхап, аха арахъ ааира иацәшәоит, иаргыры андәылтца шиғахым еипш: ашә аатит, даеа шәыкты аатуеит арақа! Ашә аатызар, ағны уқоуп, ағны үказар... Иқалаша анцәа идырааит үсқан, уара үеытқәахны ағны уштәоу ааилыркаар ант ахытқәақәа!

«Иқауттараны иқоузеи абас еипш ырықтарак уақәшәар уаргы? - ихы даңғақжәо даатәеит Разан. - Иқауттарызен псроуп иқоу ҳара иаҳтаху умхәар ҳәа ундәылганы ургар. Индәылганы иргаз рами жәаха ихнымхәыз. Рағхъатәи ағнеихагыла ду ақны инхон урт. Аишъцәа ҳөйк, раҳәшьазатә, рабхәындак... Даеа ғыңғы-хөйк ағәйлаацәа... Зегъ ирбон амашына хәхәа ишынтарцаалаз. Ағ ҳатталеит зегъы. Иабажәго, уара, шәеилагама ҳәа уфуа унарышыталара уқоуп! Иара уатқеңба, унарыхъзаанза, ушыны ункарыйжеит. Урымшырғыры, уаашшыхны уаргыры ургон урт ахыргаз. Иабыкәу? Ирзырузеи, изыхдиркәзәи? Итакны ирымоума, ишыны илеиларыжъма? Издыруада уи? Идыруазарғы иуазхәода? Изгәағуада? Изыхдиркәзәи, мшәан, изыхдиркәзәи?! - дтаауан, деитатцаауан Разан. - Ани ағмығ иеипш ирымхәашаң акы ддирхәарц иалагеит, иқарымташа акы ддиркәттарц иалагеит. Убри ауп иқалаз. Шәаҳәағыкгыры дрылан урт. Уи сара ибзиаӡаны дыздыруан. Ҳайғызыцәан иаргыры саргыры, сара сшәаҳәағымызт азы. Карузо уизызырғы иара уизызырғы... Дыршырызу инаигәйтәнаны? Ашәаҳәағ душырыр қалома, уара?! - абыңар зқыз азәи ихы наикәкшәа даацәажәеит Разан. - Уи ағыза ағенаңа үацгалар, упсы ахынзатоу узатыцраны

үкәзәм... Думшың умуазар, Ҳазшаз уи азғы сағеимтәаит аха, Шортик иеипш икоу инаигәйдән дышы! Шортик иихәо ағыза ихәараны дыбыу маани ашәаҳәаф. Уахъ иргаз азәгы уи ағыза рхы иатәаршьомызт. Ацәаңыга Заабет! Қызықсының хазына ипа. Уаб ауаа дырдыруан, даңсыуа хатса наган. Уара уаалаган ибә пүтәеит. Ҳабға пүтәеит зегы. Сақәшәеит, ишпазурыз ҳәа мышкыны уааңыртыр ауп ашана. Уара иүхәаз ажәақәа, иагарааны иқазаргы, иаауғарымкыр аузом. Өыңыхәа бааңсын, хыымзғны ухшара ирзынујыкт. Хырқыниашыас иумоузен уара агәымха, ажәлар урылатәаны азы иаутарц уалагазар. Ираҳарым, ирбарым, ирхаштыйп, исанарыжып ҳәа уаатәозар? Угәы уажъагәыштоит. Сара уаха сыймырцәо уатқызынгы шьюукы атәымыңг еиңш ргәи ишалоу иаанхашт уара аңәйрәаага!..»

Разан иуадақә дыркуамызт, неиаираха исит, нас алашара ирцән дкәафза адиван даактәеит.

Асаат жәағасы қамлаңыз Тамаз исасқә арнаархаз. Амардуан иағаланы рәанаархатқәй да шракәй идирит. Уи зегъы ирдыруан. Дарбан уажәааны, дара рыда, ағъя-агәгәа рыхга арах иааниуаз? Абжыаңы атқысгырыштыбыжь цәгъан урт уажәы. Ианылбаауз, рыххара аныржәлак акәмиз ағнеихагыла дүззә ашыапы ианнықәдиргылалоз, аха уажәы, ижәны рәаархазар акәхап, рыбжы даирцәгъязеит: иқаауан, ихәхөон, равтоматқәа рышхәақәа қыдыркъон. Ишааниуаз, ишықарталац еипш, Разан ишә иаалагылеит. Абрами ҳәа дтаазазар акәхап азәы, егы, уаха акы даазымпшәзакәа, ашә адыжә аадиргеит. Разан игәы адыжә аакыдлыргазшәа шибазгыы, өмөртцысы адиван иеаақәикит. Ашә иасыз даәазныкгы дасит, даәазныкгы, даәазныкгы. Ари ауаф дықәтңыздың даирцәтқартцазар ақәхап, ашә инадтны, еибарқаауа, еибархәхәо, инеидахало, аабатәи аихагылахь рұынархеит. Тамаз урт иреиҳәашан Разан үаргы дышимцаңыз, ара акы дыннакыланы дышыкоу, аашышы еипш дхәытталаны иуадақәа дышрығнатәоу. Икоугыы иқамгы иага реиҳәарын уи. Ихәалааит, ихәалааит, иага изхәозаргы ихәалааит, иашыны уа

ишеилажыу, ҳаката дтартәаны дхамоуп ҳәа ишыпшу, ахәйнаң еипш акәзаргы, кылхарак дынкылкәрааны дрыңецашт. Итәазааит нас урт уаڭа ағы ыжәуа, ма иадыршызы, ихышәтны аиарта илаҳаз Җамаз ипхәис илыдиалазааит!

Ихынхәны рәаарханза ҳәа дыпшзаломызт РАЗАН: иага иааласыргы, ирымжәйша аныржәлак, ашамтазынза инхон уаڭа, нас акәын упсны уқәзаргы уанфатдыркъоз. Рхы изымфахаңакәа ишышытаз ашара адәи ианаақәлозгы ыѣкан. Үсѣкан, ашамтазшәа, еинкъа-еинириуа таңа илтапон.

Дыңәар еиха еигын, цәашья ыѣказар. Уи ус шакәыз идыруан иара есымшагы, аха, сығесирцәоит ҳәа даналагалак акәын цәашья анааизыѣкамтозгы.

Атх далаңырғуа, ацәарагы илымшо, амыцәарагы илымшо адиван дықтәтан РАЗАН. Сырма гәәкрак лымазшәа, ахәйцәа ак рыхызышәа акы дааилнашыааун, дахыықәиаз даанаңә-аахәуан, акраамтагы аңа дагомызт.

Атх ахънеихъо иалудыраауазеи, уеиңыпза ушықәиршәу, иаалыркъаны, аңа уанаалырхлак! Атх ахънеихъазгы абеитахызы, аха данаақәтәа, данаанаңш-аапш уи ауп дзызхәыцыз.

«Идәйкәлазар акәхап ихалжааша! Сримшыр руам, убома, арт ауаа: ианцогы ианаауагы сыпсы ҭырхырц иалагоит. Шытә уиаңкарагы шысламзә рдыруазар акәхап, ҳаикымзакәагы ҳилгап ҳәа ақәыртцеит. Аңаңкәбар ауағы дамшүуен, иаақәымтүзакәа, тәаپ-тәаپ ҳәа ихы икәтәо иалагеит. Убасеиңшшәа акы иағуп арт. Сычхара хытцаны идәйкәлеит. Снызкило акы ыѣкаәоуп акәымзар... Ихағы изаагомызт икәиттараны икәз үсѣкан. Ишаңкөнхъоу еипш, иаңызыба аатыхны, ашә ааймдааны дрыжәлозма? Шаңантә иеиликаарызеи уи ихыдараз, зеитш қамлаңыз газарак ишағызаз. Аха атәаپ-атәаپ, ҳәа ухы аңаңкәбаркәа аныкәтәо, ухәхәарц уалагаргы ахәхәара анулымшо, икоу уанархаго, икәм уанахымзо... Икәтатәузеи?»

Дцаауан ақароуп, ус баша, иқататәйз ҳәа акғыы издүруамызт, иацы ишизымдыруаз еипш, жәацы ишизымдыруаз еипш. Идирраны дықоума уи уатқәй? Уигызың тәк изымпшаауз зтааран.

Фиодор Иван иға илахәмарра ианалага, дзықәшәаз анизымычә, иагыйдымыржәйз, ихы рутиштыларц далагеит. Иалигазей? Акымзарак. Даҳшызыаргы қалап ҳәа, ихы хырпа дныштытданы ицеит. Аенышыбыжъон. Иара, дырпыхашәар, дагъаарғагылахыр, ораңа днарыштыуамызт, иара уатқәйза иааилгон. Ицион, агәра ганы дықан Розан, ицион иғнашә ныдҗыланы. Шыыжынзагы арахь уафытәйсса дааира-ны дықамызт. Дарбан зхы зтахым? Дарбан иқәйза иааиуа адәйба зеатазыжъуа? Зегъ зымпыгантәаз, згәашәкәа зегъы акыз, зхы атыпғы иқәйза. Ус иқаз диеипшымызт иара макъана, Анцәа ихәозар, нас-насгы уи ағыза дазыпшымызт. Иага ұмытшәара баапс дташәаргы, ауағы иқоу атқыыс еиғыу акы дазыпшуп, Розан уажә уи дшазыпшу еипш.

Иику шақантә иааимптырххьюзеи, уара иутәым нақ иныштытца, унасқа ҳәагыы инаиқәымчны, аха Розан Розан иакәын макъана. Ивагылаз ирызгәамтоз мчык тәаҳхны иман иғнуңдә. Уара иатәоумбо, дағазнык иныштыасыр изгыларым ҳәа узхәапшуа, зны-зынла, убас еипш мчык ааңырыргойт, иааишъа змам даға мчык инеини убас инағагылоит, жәларык рөеибыттаны уи иағагылазаргы иззымиааниа иара дааиаиуеит. Ауаа ирымбо, ирзымдыруа акы далақоуп уи, ңәйхымытк иоуп, иаҳгәапхар ҳнацәа дахаңаргъежъып ҳәа изхәапшуа. Адауы ҳәа изтаңшуа зынза ддаумзаргы ауеит. Дхаккала изҳайт, угыланы уахытицаңшуа ухылпа ухшәоит ҳәоу? Уи акғыы аанагаζом адаугыы иғнуңдә мыч дук тәаҳхны имамзар. Шақантә ибахьюзеи ауаа ғламқәа ҳәа ззырхәо, рыбжа аитабжәа иқам ауаа асақәа ианрытадырзуа! Ирыхъзеи, уара, инеиқәаҳа ишпәцеи абаρт арыцхәкәа рәепхъа иғыланы ирзыпшуюеит.

Абаρтқәа дахырызхәыциа иеиликаауан иара иғнуңдәкагыы мчкәак тәаҳхны ишимаз. Ипсы данақәыпшлак акәу, иара

ус дәеа уск азы акөу, урт амчқәа арахь иаацәыригашан. Рңәыргара иара даламгазаргы, ианаңахх, урт рхала арахь иаацәыртцуан.

Даныңкәынзаз зны ҹәынцәа шатлаќъақәак дрылашәахъан иара ақалақь аќны. Къалашәыр азааигәарашәа ақәын. Үпхә пш҃ак длыңы дныїќөон иара усқан. Исләалашәоит, үзара Урыстәыла агәахъынтә иааз азә лакәын. Илгәазырпхаз уара идыр, ићалаша, атх цахъаны, амшын ҳталап ҳәа дыхтәлкит. Ақалақь дналга-аалганы илирбаќәахъан, аха Къалашәыр аган ахь дныңкәымлаңызт, ићалаша, убрахь аныңелара ләххеит, нас, иара убра амшын аталарагы. Амшын иахъталаз итәхәаңеит: өйнәлә аастагын иќәандашьшыраңа ићан иара, уаагәицәнанакыр уоунамыштыа. Атыпхә пш҃а дааижүтеи раңәак тұамызт, лызхарагы амшын дәмлаңызт.

Лара дұрырпрыуа, иара длышиштағуа, амшын итыңны, амфә ианаңыла, уи ҭыкка ишшәтән. Амашъаныңкәагы абақалоз шытә, автобусқәа аныңкәара иаңкәтижүтеи акраатцуан, рнапқәа еибаркны, ақалақь ахь рхы рханы рәаархеит. Раңәакгырымфа дмыркъаңызт, адғыыл иаатцыңызшәа, ант аңкәынцәа шатлаќъақәа ианаарылаңац. Цәйтцахаларак аќны рымзк иқәтәаны аицәажәара иағын урт. Өйнәлә ирзымхасабыз акы атх реалакны ирхасабуан. Уи бзиакгыры иазхәамзар қаларын, аха арт рус ауалахыз, иримбазазшәа инарывсны азара шыртакыз иааныркылент. Зегъ рапхъаңа Разан иеиликааз – дхәыиңиңиңеит. Дара дрыдқыланы уихәапшыр – дагъхәыиңиңеит.

– Уа хәылбзиақәа, ағараңәа! – рхәаҳт урт, дара неихыркәа змам таҳмаддәаны иеидтәалазшәа.

Атак ныңкәңаны, инареиҳырхәаны рымфаҳь иааццакит Разан итыпхагы иаргы. Разан иапхъаңа дааисен, иара иеихагы дааццакит атыпхә. Уи лгәы шаалымкәаз аќара гәеитеит, аха иара акы даамыргәтеиңазшәа даангылент, ларгы, иааимптылхыз лнапы днахъзан, дааникылент.

– Шәабаңцакуе? – ихәаҳт еғырт рапхъагы иара иаҳи иааскыз арпыс. Ут абыркъхәа ататын даҳо дааскыон.

- Ағынің! – ихәеит РАЗАН.
- Бара бабаңқауеи, атыңда? – деітатдааht.
- Ағынің, – лхәеит лара, РАЗАН иеипш акәымкәа, иаарпсышешәа.
- Шәзырщакуазеи, иқалазеи уахъ? – дтсаait иааскъаз ишштагылаз. Ахпәтәи, уигыны даагеиент РАЗАН, ипсы шынаихшәара иғын, арт ашатлақъақәа дрыдызгалаз уара идір.
- Аңж аагаңеит, ихәзгәамтазакәа... Амшынгы ҳамхаталеит. Уи ауп ҳаанызкылаз.
- Ари азсаразы дышпақоу? – дтсаait атаңын иаҳоз, атыңда лахъ дынхъапшын.
- Аңсыз еипш дызсоит, – ихәахт РАЗАН даапышәырчан.
- Уара?
- Саргын хар сымазам азсаразы.
- Уи бзиуп. Шәғынъагы азсаразы ауп уағ дахышәмыхәо.

ЕГИРАХЬ?

РАЗАН изеильмкааит ачкәын иеиликаарц ииңахыз.

- ЕГИРАХЬ иаҳәеп, ақәпаралы шәышпақоу, аисразы. Уара уоуп сзыздыауа, – ихы РАЗАН иааңқәекит. Иркаланы иуғасыз атак узитару?

РАЗАН иааңқәымыңхеит. Абри дагысөемсра үүшшо ҳәа дааикәашәеит.

- Уи изаауазеи, даңа зтцааракгыны сымоуп: шәеиңни ағынің шәымцар амузоди? Лара даанхар, уара ушьамхы үеаургар?

Абас дтсаait, ақыркырхәагыны аччара далагеит аиқәымшәа. Аиқәымшәа ииҳәашаз акәтәкъан уи уажә иааңқәыригас.

Цасшәа ихәаз, уағы ихағы изаамгоз ажәан ари. РАЗАН дхәаңыхәапшын даақалеит, изгәамтазакәа итаңқәымкәа ааирантәеит. Иара изгәамтазаргыны, ихәапшуаз иаразнак иғәартеит атыңда илыңыз итаңқәымкәа шааирантәаз, лыхъчаралы дшазыхиаз.

Ари ишшапы даақәнаргылеит зыпсы зхылга арымз икәтәаз.

- Уизыпши, уара, ашәақ еипш дшыткъара дышгылоу! Ҳара

хөфүяақ ҳшыкou умбазои?! Атхгы ҳалагылоуп. Ацхыраара уаҳәар, иааип зугәахәуда?

- Ацхыраара сзаҳәарызеи?
- Иутаххар?
- Истаххазом. Икәлазеи, изысҭаххарызеи сара ацхыраара?

Иара убасҹан, ататын зөйтіңкыз итатын наиқетциршәен, ишхәа даақәгьејкыны дыкшеит. РАЗАН иңиз артқааҳәа дыхәхәен, амғаду ианыршәланы дықсит. Иага ихәарғыы, арицәкъя дазыпшымызт РАЗАН. Иаалыркъаны дғыгшәйгхеит, дхагахеит уи: атаққым ағаазырхаз ишыкайтаз еиԥштәкъя, ишилшоз иркалаӡаны иқыишә дынҭасит, ашьагы лаиқашәйт. Ауағы дхагахаттәкъар, дәхәзәтәха думпытахар, ииаира цәгъоуп. Ашья зәашәыз ивкъаны зәаазхазгы итәп, дықәнцарц даңа зыңк – даңа фынҭәгы, хынҭәгы дыкшо иәаиҳеит РАЗАН. Ари иазыпшымызт ацкәынцәа.

Дыхәхәо амғаду ианыршәланы, ҳаршүеит ҳәа акәу ак ҳәо анаскъара дағын РАЗАН иңиз. Зыңсы назхаҳарашәа арымӡ икәтәаз Җыраарак қаңтарц итахын, аха акғы шилымшоз аниба, дшааниуз даатгылеит. Иара убасҹан, аңың еиԥш дәвештәпдан, ишилшоз уи итәғәйбжъара дныбжъасит РАЗАН. Акәкәүхәа дыхәхәо тақа иेынкаижыйт анасыпда.

– Ахы уқәшәама, уара, ахы?! – дыхәхәеитуа инаихаххыз. Уи днаихаххит еғыигы. РАЗАН даақәгьејкын, хараза инаскъахъаз атыпхә длыштәланы амға инаниршәлеит...

Даара акраатеит уи аахыс, ихаштхъазарғы ауан РАЗАН, аха ихаштуамызт, Къалашәиркә даннықәлоз зны-зынла ииаингәалашәон. Уаха дызлаз ахәыцрақәа машәиршәа ииаизңәрримгеит уи ахтыс. Иззыпшымыз, дызлашәаз зыршанхоз хаз мчык макъанагы иғнүткәа итәахны имазшәа игәа иабон РАЗАН.

«Атх саңәшәо салагеит, амш скәлкәало салакнаҳазарғы исычхаеит. Ҳзалтцу, уара, абри атх?»

Ари Сырма илыбжъыны иаҳауан. Сырма лакәымкәа, иара игәи итәғүа бжъызар? Атх бзия ибомызт иарғы раңәак – инеимаҳаны, узалымпшуа ианылашьцоз, арахь алашара

андырцәоз. Адамыр даныхәйцыз зны, даачмазафхан, дрыманы атх хьшәашәақәа ианрылаз ааигәалашәеит. Убасқан акәзар өалап Сырма атхқәа дрыцәшәо даналагаз. Ахәйцы дычмазафны, ицәашы уцәыцәо, уи аркуа, еитауцәыцәо ушнеиуа ианаантәалак, Ҳазшаз ида узхынхало азәгъы думаэм. Зда цартә амам аћны ианхықәгылалак, атыїкә аћны ианненилак, Анцәа итсаңшуа иаатәоит зегъ. Нцәа дызмоугъы, Нцәа дызмамгъы. Уажәы-уашытан иааирлашарашәа лбон Сырма дзымтәматаңиуаз. Ахәйцы дицәшәацыпхъаза, дылгәйтәкны дышлыкызгъы, ак илакшозшәа, инеиужыны атәиуара далагон. Иаха ианутаху акәгәышшоуп алашарагъы андырцәо. Абасгъы-абасгъы ҳахыт, ҳхәйцы дахгәйтәкны атх-лашә ҳалахеит, иѣалазеи уа, шәҳацхраа ҳәа убжъы назықәурго аакәкъашап сара ипүсша. «Иѣоу шәымбазо, уара, икыдханы асаура иафүп, ашыкақәа каҳаит, ақалақъ аћны алашара ұбаргъы иѣазам, – уаха жәантә шәсықәлахъеит, – икаххaa адунеи зегъ аасырлашап ҳәа шәгәы иаанагома?! Шәыштыланы шәыцә наѣ!» Ацәа далан атрубка итаћаауз, дахъалырхыз акәын дзыргәамтуаз, дааҳәны днықәниар, адунеи аахәуазаргъы изгәамто, драхатза дыцәон. Дара цәашъя рымамызт, дара еивагъежыуаз атх иалан. Имшазарашәа лбон усѣкан Сырма. Цәашыыда ишпалахеи, мшәан атх! Цәашы затәйик акәызма ирымаз? Иара уигъы абжа хыблааҳын. Дшәаны дыкъамыз, уи нахыс шаќа утахыз ацәашькәа рыман афны. Алашара аарымылхыр, иаразнак лцәашы аатылпаауан Сырма. Иара убасқан аеыпхәа алашара аакыхуан, икәниза инықәллыргылаз ацәашьгы аалырцәон.

Үрт ацәашькәа ахътаз идыруан уажәы РАЗАН, аха знызатәйкъы ихы иаимырхәеит: алашыцара жәпаҳаҳара данаалахалакгъы, ма дындәйлтңи абартца дыкъагыланы атх алапшра далагон, ма, ишикъанталацеипш, даахынхәны, адиван днықәион. «Сыбагъы птәеит, аф асаит, абраќа сышқәиаз! Уахакгъы иаахазшандаз!» Шаќантә ихәахъааз уи арт ажәақәа – «Уахакгъы иаахазшандаз!» Ишајом ашара уанахыицакуа. Иааскъајом унапкәа угәытапсаны уззыпшцәоу.

Җамаз исасцәа ахыыфнақаз дәйлтшыа рзығамтцепт. Ижәны инеиз ауаа неидтәланы еита ирымжәйкәа иқам, абжыаапны есааира рыштыбжы шыштығуаз, рыхандеик ықазамкәа иаанхеит ашамтазшәа. Ашамтахъ аамта неихъоугыы издыруамызт, аха даақетәан, даахәыциң, иқалаз еиликаит: урт уаха арантәи ршьамхы рәадыргартә иқамызт. Амардуан инағаҳауагыы издәйкәломызт – ақалақ зегыз лашарада иштөнжытеи акраатцуан.

Ус анакәхә, даеа саатк ақара ацәаха иоургыы ауеит. Ашамтазшәа акәзаргыы, пытрагамтак данзыцәалак, иара ус илацәа аайхьишыргыы, нас дуафын, нас ашара дацгыларгыы ауан. Афы уашүшәа, унтаха-аатахауа ауаа уабанарылаларыз, ус анакәымх!

Иәаайлыхтәкъяны ашыталара дақеытхъян: данфытдырпоз издыруамызт, ишә иаалахауаз издыруамызт. Идиван уи ашә иацәыхарамызт. Атыгә-тыгәхәа инасыз иаразнак даақәиртәон. Арда дааилон өйнла. Дадын дааилон, иқан иеицны ианааниуз. Арда лчеицьыка усгыы лнапы иқәыргыланы илкымыз, аибашьра қалаанза, аибашьра ианалагагыы, аха, афатә-ажәтә анынцәа, ишней-шнейиуз иқартцара рзымдыруа ианаалихагыы, макаронк, брынцук сыйтахан хәа, дзышыцилаз акәмыз, лчеицьыка хәың ғапхъя лнапы иқәыргыланы лғыналхон.

– Амла уаҳаргейт! – лхәахуан уи, дара бағызға крыфанды иқашшәа. – Сура хәашабга деигбаны дхамазар, анышә итихуазаргыы, арт ақәыцьмақәа иерыларфашыданы, псымыштыгак ҳзааигалон. Дабақоу уи, сара иқамхаша?!

Арда иаразнак лылбжыш аахаддылон. Рыцхарак қалеит хәа аалаңацыпхъяза лгәы лымъыаны ишпациз иара усгыы. «Хара иаҳзыпшугыы здырхуада, ҳара иаҳзыпшугыы!» – лымшын уи. Нас днатәаны ахәхәйхәа атәууара даналагоз иқан. Арда лаастагыы игәи пшқан Дадын. Упсы маңханы уимцахар, дыпсит хәа ахәхәйхәа атәууара далагон. Ипсны рапхъя иқәиу агәлымтәахқәа лабжышк нарызрықәымтәо ауаа анықоу.

Ардеи Дадыни злаз пхызкгы ибахит РАЗАН дахьнықәиаз. Наарап иағаланы афеира иағыхуп.

– Ани ахәы ҳхымтцыр ада псыхәа ықағам, шәааццакы!
– Ихәаҳуеит РАЗАН. Ардеи Дадыни рыңсы ргәи икылахо ишъталаны иааниеит. Дадын иаҳа даасқыахъеит, ахаңа ажәақәак шынеимырда-ааимырдоз, Арда дырхаштызшәа рыштахъка дынрыжыит.

– Шәаангыл, уара, шәаангыл! – лхәаҳуеит лара, аарлахәоуп лыбжыгы шаафуа. – Сышәштыр шәтакымзар, шәаангыл, схәеит. Сара абра saatəoit, анаарағы, уаха қашыа сымазам. Дадын, ишьхәа даақәгъежыны, Арда лахъ иғенеинхоит, абри днеини анаара дагынағамтәара ұышын ҳәа. Дағатәа акәым, уаха назлам апхәыс, леенитыхны днағениаргы икоудозеи! Дызцом апхәыс, даапсент, даапсазеит, лымчқәа зегзы лылышәшәеит. Арахъ ани ахәы ихымтцыр қалағахуам. Ирыштыу ҳәа азәгы дибом РАЗАН, аха идырхуеит шыуокы рышталаны ишаая. Иқартазеи цәгъарас, изыхыркъозеи? Ус цәгъара ахаан иқаймцац иара, цәгъа зухьюо роума Ардагы Дадынгы! Абзиара аштахъ бзиара ықам рымхәеи, издыруада, цәгъарак ҳадрыпхызгаларц иағуп аха, ҳзыхдыркъатәкъо акәымзаргы ҳәа даахәыцуеит РАЗАН. Ацәгъатәкъа уанаҳдыркъо иранаумыжыра икоузеи иеқъаса иуштализ, аха изақараазаалак хара удзамкәа, амаалықъцәа реипш уцқыаны адәи уанықәу, иааи, псгаха умто иаауштализ, иқауцараны икоузеи усқан? Үеиханы удәынқәларыма, ахәкәа урхытса, азиасқәа унартахая, асаба уштабб, ишеиқәсирхалакгы сыйсы еиқәсирхап, исыхызаргы схы рыстап, сгәи рыстап, ирхәо сазааип ҳәа, узлақазамыз акы үеузалақатәрыма? Уи зылшогы дубап. Уи деихангы дыздәыкәларызеи, иахъаалихъзо дзымптышәо рәапхъа иеынкаиршәып аласба еиңш. Даатыхәаршәәеп.

Итыхәаршәәоз ауаа ицәымғын иара есымшагы. Иара итәқәа ракәзаргы, даға шыуок ракәзаргы. Еыырт раастагы иара итәқәа дрызгәауан. Ҳазлақамыз акы шәеалақашетәйт, шәаргы шәйпхашеит, аха ҳаргы ҳшәырпхашеит ҳәа данаацәыркъалак, ари апқазаарағ иатаху акгы издырзом

хәа инаскъаны иаагылон. Иарбан иара изымдыруаз – атыхәаршәашашьоу? Ииашоуп, издыруамызт уи, идрырцгы итахымызт. Итыхәаршәашалааит, икаиалааит, ауархалқәа реипш рееитыхны шьюк раپхъагы инышъталалааит агәхыршәагақәа, урт рымпан дықәлараны дықаңам иара ахаангы! Ибон иара урт, иара итәқәагы егъыртгы изөйиз иалыргоз. Иагъмачмызт, унарышъклапшыр, уртрәататқәирақәа, рышъамхнышгыларакәа ирылыргоз. «Апстазаара бзия!» – лхәалон гәйла пхәйс. Дагиашан уи: апстазаара бзия рыман амәтқәа злымыхәэоз, зегыи ирықәшахатыз. Даргыи бзия икан урт, ирыхазгы дара иреипшыртәирц иағын. Иреипшахъан урт, рацәакгыи рыгмызт.

Апстазаара бзия шпахъзыртәи уи, апстазаара баапс? Ирыдкыланы ишпаатәеи дқылашья змамыз. Разан игәлалашөон уртрахътә залагашья бзиаз, дызвагыланы иәаихаз аққәынцәа. Амла ианакуаз, ахъта ианакуаз, ифуа акы ианашътаз, рхазгыи, ауаа рызгыи ианхәартаз, уанрықәтәйшаз аамтак рыман уртгыи. Уи аамтә, амшын ихылаз ағбеипш, есааира анаскъара иағын. Разан ақәарақны дныжыны. Игәы еилахынхәуа дрышъклапшуан. Мышкызны арахъ иаазхытырғыи ирпүлоз дреинамызт, уажәи рывагылара злымшаз дышреипшхаз еипш.

Уавамгылаз, иага уиашамзаргыи, шәынтә иара иеиха уиашазаргыи, угәағ икуеит. Угәағ ркыртә ақынза унеизар, иалугазеи уара уи? Акымзарак. Узвагыланы уааниуз уғенаргылеит ауп, уаҳа акагыи. Амееиқәа! Амееиқәа, агәымхакәа роуп ағеендкылашья иақәшәо. Аиаша ҳахъчоит хәа иғылуу инарыбжъаҳаеит урт, излеимдырпыша ада акгыи рхымкәа. Рханы иқәтәоу азәи ишъапы иатザгъеъеит ахәилакқәа, иахъа иҳазилхша зегыи илаҳхыхуеит хәа. Иагъилырхуеит урт уи илырхыша. Илримхышаз, иззыпшымыз анроуагыи ыккоуп.

Дабанъақаларишь уи, нцәас урт иалырхыз, изөыпсаауа, изөакаркаркуа, апиши ззадырхәало? Издырхуада уи! Иахъа иккоу уатәи джалајом. Дабақоу иац икәз? Иара убригы ивакәашо имааниуз. Ари иаастагыи уи ивакәашон. Апиши

архәағ хада уи иапхъа дтәан иахъа хәлаанза, иғәы сырғыгуам хәа. Дирчыхәчыхәуан – дирчон. Убас маңара акәын уи дыширчоз – дырчыхәчыхәны. Иара арныггы ачча дақытәкъаны дыччоз ұышын. Иблақәа хтаанза. Иблақәа анаахт – аччаха уағы имамызт араға. Аилағъежъра иағын. Азы ихғылаз ағба дартан, дахъагоз иара ихатагы изымдырзо амға днықәыртцеит изымтқақәашоз, рнапқәа иларпсны, ұргы үхашұтуам, уажәгъы-уашұтанғы уара уда псыхәа ҳамағам ҳәа изыдтәалаз. Арыцхәа! Арыцхәа-цәа ихықәкәа дқалахъан инаскъаргозгы. Иахъа ихақны иааиз иацызны иеиликаа兹тгы уи, иқалараны иқаз, анағылбейт! Ашъа каиршыргы қаларын. Афыртын баапс ыласызышәа иемимирприн идчалашәа иааниуз зегъы. Аипи архәағы рағхъа дыргыланы ахъынра ашта итиркъарын.

Пхызума, мшәан, абаңқәа зегъы; дызлағаз, лытшыа змам, узлымтыр адагы хәшәы ықам, иуғаҳәуа, иуғаҳәхәо, уцар узмышұтуа, уаангылар зымуа... Пхызума, мшәан, абаңқәа зегъы?

Уажетәи апхыз иалаханы иқаз Дадыни Ардеи, иарен ракәын. Амға иқәын. Ифенеуан анаара иағаланы.

Ахаңқәа ирылшоз шлылымшоз анырба, Арда нақ-аақ иаалывагылт Дадынгы Разанғы.

– Шәара шәца, шәара анапынта шәымоуп, шәара ауаа шәзыпшуп, – лхәахуеит Арда, уаҳа лыламқәа рәепхъа аҳаскынра дахъылатәазгы дааңқәыпхашьашәа. Аҳаскынгы ҳаскын иеипшым, ихыблаауп, мцакы ахысны ицахъоушәа.

– Беилагоум?! – ихәоит Дадын.

– Ибуазеи, Арда, бара боупеи ҳзықәгәытга, – нацицахуеит Розан.

Арда ғылтуам. Сара исхәарц истахыз схәеит, уаҳа ҳәатә сымам, мычгы сымам ҳәа ахаңқәадшарытапшует. Пытраамтак илзыпшны иғылоуп урт, ажәакгы рөөи иаатымхқәа, нас, маңқ ақара лыпсы ааивылгазаргы қалап аныргәхә, нақ-аақ иаалывагылт.

- Иаҳа ианыстахыз ишпасытцааи! – лхәоит лара, лшъамхы лнапы аақәыргәешәа.

- Абри анаара ҳзағысырғы, абни ахәгы ҳхыткроума? – дтцаауеит лара, азтаара РАЗАН иаҳа инархашәа.

- Ҳхыткроуп! – ихәоит иара. – Иага қаларғы, ҳапсырғы ҳанхарғы, ҳхыткроуп.

- Сыңғәыштар, сыңсит ауп, сывлахытуазеи! – лхы даацәажәеит Арда. – Аабатәи аихагылақынза сывлеиуамызт сыңсы аамшыакәа, уажәы, сыңсы аамшызакәа, анарагы снағысны, ҳапсцәа рәкны икоу ани ахәгы сыйнхытыр шәтәххеит акәүү?

Афыңыагы дразтаауан Арда, Дадынгы РАЗАНГЫ.

- Ҳара иаҳтахымхаҗеит, Арда, аус иатаххеит, – ихәеит РАЗАН.

- Иатаххақәаз шақа ыкоу удыруу, РАЗАНХЕИТ, аха ҳапыртны ҳмаауеи...

- Ҳарпыртны ҳаауеит, избанзар, Арда, урт ҳара шытта уаҳа иҳаҳәом. ИЗАКӘЫЗААЛАК аказы иҳаҳәом! Ҳара иҳаҳәо... – ихәан, уақа иөааникылеит РАЗАН.

- Иабакоу, нас, уи, ҳара иҳаҳәо?

- Шыханхыц! – ихәоит РАЗАН ииҳәа兹 Арда лакәымкәа даеа шьюукгы ираҳарц итакызышәа.

- Ани ахәгы азмырхакәа, ашьхақәагы ҳархытырцу?! – илаҳаз дааршанхеит Арда.

- Ус акәхоит. Ари ахәы ҳныхшәар, нас ҳапсгы ааитахкрын. Уа үзара ҳаапхъарғы егъамамызт. Аус ахыыкоу уанзоуп. Бгылароуп, Арда...

Апхәйис ацәажәара даақәытцит. Иеимыртқәаз ран леипш, нақ-аақ уи илытлагылан Дадыни РАЗАНИ. Дааизарғы амфа дықәызышәа лбейт уи ахәы ианаатлагыла. Ҳәу шыхоу, мшәан, ари?! Ҳарантәи дахъаапшуз хәы ҳаракык акәын, аха, дааины данаатлагыла, излақамыз акы иалақахеит – ишыхахеит.

Адық-дыхәаиги иғәи атра итазмырғылоз бжык аафуан арантәи. Иеициз шәаны иаанаңш-аапшит. Ирзеилкауамызт абжы ахыынтәаафуаз.

Разан уи абжыы даанарпшит. Дызлаз пхыззу лабәбазу изеилымкаауа, аарлаңәа ихы ғыштыхит. Ашә иасуаз ссиришәақәа дасуан: атыгә-тыгәхәа дасуан, даапшуан, даазырфуан, нас еиңа днасуан. Ас ашә уағ дадымхалаңызт. Җамаң исасцәа ракәмыйт усгы: иааиртүрц иғәи иштәмәызгы, ашә ишаадхалаз еиңш, дөңгөлдөркөяхъязаарын.

Ашә иасуаз изаарттәйн. Дибартә акылыпшырта хәыңч дадгылазар, дызустаз аилкаара днаズхыит. Ирласны арахь иғнажылатәү иакәзар, уажәйтәкъя дығнажылатәйн. Ант ахыттәақәа аадәылибаҳәаанза. Иагымшаң макъана, уртрыңаңсымта акәзаргы қалап, аха усгы аццакра атахын.

Разан дахыынкылыңшыз иибаз... Иңсы ааилышәшәарц егъаигымхеит. Ибра иибаз агәра изымгейт азныказ. Дыхәхәэр итаххеит – иқаломызт. Дыхәхәэр итаххеит – илшомызт. Дхыдырны ашә дынлахарцакы ааигымхеит: ашә дылагылан Адамыр! «Дысцәыршүеит, интәаша, дысцәыршүеит!» – ааңатгъежыт ихы, ацаңха нтаргъежыны ашәгы қыақыза иааирит.

– Уласы! – ихәеит Разан. – Уласы! Уфнал ҳарбаанза!

Ашә иңәйдхалазшәа ибан дааршәеит.

– Уабақаз, уара?.. Уеилагоума?! Урбеит – иааулымгеи, уара!..

– Сырбахъазаргы қалап, – ихәеит Адамыр.

– Уи иаңагы еиңшоуп – арахь иааонахауеит уажәйтәкъя!

– Умшәан, азәгы арахь дығонахаңызом... Исхылаңшуа ауаа сыйкуп.

– Изүстәада уара асеңшха иухылаңшуа? Дарбан зхы зтахым, иуқәыздо?!

– Ҳанираалағцәа...

– Ҳанираалағцәа ухәоу? Аибашыра цоит, уара, аинраалағыны инаигәйдәнди дыршыр қамлои?!

– Иқалазом, – ихәеит Адамыр иөаартынчшәа, днатәен.

– Ишпәккамлахуеи, изакәызеи узлаңәажәо! Аинраалағ данрыбжыпсаауагы шыкоу узымдырзо?!

– Аурыс ируаа иреиуюуп арт. Ицилойт, иаауеит, рбираң рхаргыланы. Урт ус унареихсуа, инаупырухуа иқазам. Дара

сыртәугұры, уара сутәугұры азәйр идыруама, еилыркаарғы, урт срыңны сзыңәшәо акғы қалом... Сара сзааиз: Амра лани лареи ааштысхаеит, ргәилацәақәакғы ықоуп ҳәа сықоуп инханы. Уртғы алтара ртахызар, исыманы уажәытәкъа саахынхәуеит. Ара иқада? Ардеи Дадыни цахьоума?

– Иқоуп. Цашьас иқоузei, уара, арантәи?

– Иқамызт, аха уажәы иқалеит. Унеини инарахәа. Еидарас иқоу зегъы ирыткамлааит. Ҳаамта зынза имаçуп. Аөеибытара уалага умпшықәа. Сара сцеит!

– Иқоузei уахъ?

– Унеир еилукаалап, – ихәеит Адамыр.

– Угсты... Рыңсқәа тου зегъы, ҳара ҳтәкәа?

Адамыр даалакқақит. Уи ак ихәарц шиңахыз ақара ибейт Разан, аха ианимхәа, иумхәарғы ауазар акәхап уажәазы ихәан, иеааникүлеит, нас, игәи иамукәа, деитатдааht:

– Иеибгоума, уара, зегъы?

– Арда дтажеит, – ихәеит Адамыр.

Арда! Сырма лашъа! Разан иихәара, ииура изымдыруа даафнахеит. Арда. Даазцаз абри акәзаарын. Джәапза дышпақаз Москва! Апхәысаагарагыы игәи итан. Сымцар қалазом ҳәа даагылахъан Сырма... Иқалаз аниаҳа, нқылашъа имазма ани анақа! Деиханы дахъаакылсыз... дышыны иаҳәшъа дналымтцартцеit!

– Итцуазei? – дтцааит Разан.

– Анышә дартахъеит.

– Иаба?

– Иаба? Ланшъа иқны, уаҳа дабартғәышъоз...

Адамыр дшындәылттәкъаz еипш Дадынраа рышә днылагылеит Разан.

– Акыр қалама?! – дтцааит иаразнак Арда, Разан илбахъаз иакәзамкәашәа данаафнала: уи иныпшуан ццакырак шимаз.

– Иқалахуаз... аибашъра еилгеit! – ихәеит уи даахәмаршәа.

– Аибашъра еилгама?!

– Иалагеit, аеаргәзәеit. Сырмалашъагыдыршыгәышъеit, – ихәеит иара нас, илахъ ааиқәитцан.

- Сырма лашьа? Ардоу?! - артқең аатлыргарц егъаалыгымхеит Арда. - Ианба, ишпәккалеи? Сыңсында! - нацылтцеит уи атак лаңаанза. Иқалаз шықалаққаң иара ихағаты издүруамызт РАЗАН. Иидыруаз, дәхеит ааигәа, анышә дартахьеит.
- Иуазхәада, иуазгада ари ағыза ажәабжы хлымзаах?
- Адамыр дықан, уажәоуп данындәйтцыз...
- Ишпә, Адамыр уара үкны дықану?! - иқалаз аңсра аастагы уи ааңылшьеит днақылхәхәеит Арда.
- Даадыххылеит, ҳайнраалацаа ихәама шьюкы дрыңны. Рмашынагы тақа иғылоуп, имцацзаргы қалап... Иааркъағыны исхәо: ахәычы ләкны днеини, лангыры ларгы аашытқааны даанаанза шәеенлашәхәароуп.
- Ҳароу?! - Иааңылшьеит Арда. - Ҳара цашьас ихамоузей...
- Изхамамзей?! - даатқьашә өсаитит Дадын.
- Ишпә, сақәшьа дааныжыну?!
- Баҳәшьагы даалаит! - ихәеит Дадын.
- Баҳәшьатқағы даалаханы дықоума? Агәакъа?
- Агәакъатқағы лакәым, аха уигыры сақәшьа лоуп - саб иаҳәшьапча.
- Даалаит уигыры.
- Мазара дук дахылапшвеит, амшгацаа инарылажыны даптыртны дызлацарызеи!.. Илаңәажәахьеит, даналырго ҳаргы ҳалылгоит. Уажәы баала ҳәа ҳналхының ҳаларгы, издүруеит, цашьа лымазам.
- Ассир бұхәоит бара, апхәыс! - даатқьеит Дадын. - Лара дызцом, лара дныжыны ҳара ҳазцом, ҳара уажә ҳанзымца...
- Үатқәйзны лаңаңжәашық қататәуп. Ицатәуп лара ләкынза...
- Цашьас икоузей иара уанзагы: ақалақ аназарағ үйара дцәытатәоуп апхәыс...
- Уидцәытатәазам, ицәытатәоухара ҳауп. Лара дзыхъчо ауаа лымоуп. Ҳаалзыңшыроуп, мышкы иадамхаргы. Снықәхәаша санца - даасылтцит ауп. Илхәоз умаҳауаз пасашәа данықаз...
- Үсқан унтыңыргы ауан, грапараққаң ықан, - ҳәеит

Дадын. – Уажәы агратаракәа еимаҳахьеит. Баҳәшья лъынза акәым, хнеини чак ҳзаамго ҳалагар ҳәа сшәоит.

– Ҳара ҳзымцар – лара даап.

– Ианба? – дтцаауан Дадын.

– Уатәы. Уатәы акәымзар – уатәашштахь.

– Уатәашштахь акәымхар – мышкызыны, аибашьра анеилгалак! – ихәан, дааикәашшәеит Дадын. – Ҳөйреицьыпны ҳшыпшыз ҳабғақәа хәахьеит, банаңылбеит, ҳшыамхы ҳеаҳаргартә ҳанығала, абирақ ҳдыркызшәа, ҳайбарыфы ҳдәыкәлар акәзами? Ҳрыцхахәха абра ҳандтәалазаару?

– Сара саҳәшья дсызныжыум! – инағалыршәеит Арда. Блас исырбозеи уа, саҳненеиуа, лхатса?! Ағыгшәыг днарылажыны сааит ҳәа иасхәома?!

– Уцагәышья, Разан, ари илхәо уаҳауеит, – ихәан, Разан иахъ дынхъаҳәеит Дадын.

– Ари дабацо? – ари иаҳагы ифъашьаны дтцааит Арда.

– Дабацахуеи, Гәандрақа!.. Ауағы ичкәын дкылкъа дизааит, ropyцҳарак қалаанза уалтцыны уаала ҳәа...

– Мамоу, Разан үзаргы дцазом! – лхәеит Арда.

– Сышпамцо, сара сзоупеи изааз! – Разан Арда дызлацәажәоз уаҳа иахиҳәаарыз изымдырит.

– Үзармазар үзаргы уцазем, уи ажәоупхәагы уаҳа уәы иаатухъзом. Уара уақа – ҳаргы уаахалгейт!

– Уи шпейилкаатәу? Сара сцареи сымцареи шәара иабашәптирхагоу, иағьбашәыхәо?!

– Узлацәажәо закәызеи, мшәан, Разанхеит! Ҳара ҳамала абра ҳақәыркъакъаны, абарт ақәыцьмақәа ҳнарылажыны уанца, ҳаушыт ауп, уаахалгейт ауп!

– Ассир утахызаргы! – ихәеит Разан.

– Ассир утахызаргы, алакә, аиталакә анығалогы уанцоуп! Сыпсыр утахымзар, уи уаҳа уаламцәажәан!

Разан дхараҳапшуа, иқаитцара изымдыруа ауадақәа даарыфонахеит. Дадын уажәы-уажә дындәйлцуан, даағналон, абартца днықәғыланы тақа дыпшуан, нас, акы еиликаазшәа, еилкаа имағамкәа арахъ деңтаағналон.

- Иқаңдозеи, нас, Дадын? – дшанхашәа апшәма дихәапшуа дтцаат Разан.

- Иқастагәышъозеи, Разан, – ихәеит Дадын тата, – ари лаҳәшьа дкажыны дызцом, сара лара дкажыны сызцом, ҳанхар ауам, ҳаанымхар ауам...

- Иамуа ҳәа акыркоума уара араға, иаҳаруп! – ихәеит Разан, иссаатгы днахәапшылт. Дшиццакуаз акәын уи иаҳәоз.

- Арда бзиа, Арда қәыш, исхәо аабырхә, иқалозар...

- Иқалазом, иқалазом! – лхәеит Арда иаразнак. – Сара саҳәшьа дныжыны цашьа сымазам. Абнатоура агәта сныжыны бца иафызоуп сныжыны банца ҳәа салхәеит. Абри смахаазашәа сзықатцару сара?

- Сара иқастарызеи?

- Сыңсыр – дыстәйуюит ҳәа умаан...

- Дмаакәа, аүвар дрылагыланы иғааихартәгбы иқоуп. Ҳапсыр, закәыхзеи, ҳнаганы ұвара ҳанцәйттаржуеит! – дгәамтцуан Дадын.

- Апсра атәи ҳалацәажәарым. Апстазаара аусқәа роуп араға иқоу. Ақазаареи ақамзаареи хрыбжыагылами, бара!

- «ишпабзейлымкаауеи!» – ҳәагыы нациттарц итаххан, аха иеааникүлеит.

- Уи сара ибзиазаны иеилыскаауеит. Уи ззеилымкаауа дарбан уажәы!

- Зегы еилаңқаауазар – зегь иқартцогыы қаңтап: азәа зәала, фыңға-фыңғала ақалақ иалтны ацара иағуп. Ҳзалымтүзар бара? Ирхәозеи усқан ауаа?

- Ирхәараны иқоузей?! – днацралеит Арда.

- Ирхәаша бара ибыздырзахум...

- Исыздырзом, – лхәеит Арда.

- Баргыы ибдируеит, саргыы издыруеит, зегыы иаадыруеит: ҳағацәа ирыхъон, ирыдгылан...

- Сара урт срыдгылаанза! – днацытқыашәа өаалтит Арда.

- Брыдгылаазом, аха ирхәараны иқоу ауп ҳазлацәажәо...

- Үанза ҳазнеинда, уара абзиара збаша, нас ирхәалакгы усс измадаз!

- Уи мцуп! – ихәеит РАЗАН иаразнак. – УСКАН ирхәо зегы бзеипшны бәкаларым. Ибзеипш акәым, ажәа наак аабзырхәаант, схы рыйсшылоит ҳәа балагашт. Ажәа наак зларымхәарызей, шәаала ҳәа ишҳадгылоу, ҳтынхацәа хрылатәоушәа ҳеанаңкылар?! Ус қазтақәаз шьоукгы ык-оуп ақалақ ақны. Урт ртәи ахәара иалагахьеит макъанатә. Бара базхәици нас иқало: ихәатәымгы ихәатәугы ҳәо рәғанынархалак.

- Ихәатәым ҳәо рәғынарымхааит.

- Ихәатәу аиҳагы ихәатәым ҳәо рәғынархашт. Ихәатәытцәкью ҳәо рәғынархаргы ара иалахаз бзия раҳап ҳәа быкомуа! Ицәытцағәашәа иназыдтәало аацәытцырхәар? Амала, уи нас-нас уафы ицәытихәоит ҳәа ргәи иаанагазом. Ицәытцақәаңы ауаа акы иақетәахуеит!

- Ее, шақагы үәтицәаңы ирымоузе! – лхәеит Арда.

- Ирымоу үұрышьоит. Үәағы ирхәо мацара аума аус злоу. Уи аастагы аус злоу үәағы ирымхәо ауп. Убри, үәағы ирымхәо умаҳаяу уаналагалак ауп ассир анухъуагы.

- Ирыхъма, икәапчачараза икоуп...

- Иахыиддымырхая азу?! Уи башами, уи хжъарами... Сара баша аамта згойт: Адамыр уажәытәкья дааниеит, сара сәаандымкылаңакәа шәара шәахъ сәаасхеит.

- Уцарцу, уара?! – дхагаханы РАЗАН днаихәапшил Арда.

- Ишпәкастәри?

- Ишубо, уцаанза, абра абарта снықәгыланы сыйпоит!

- лхәеит Арда. – Сыхемаруашәа уамхамбааит. Анцәа-аяа абра снықәгыланы сыйпо. Ҳамла уаха абра ҳанаанха, егыс акгы схы иазызымргы, шаанза снеиранны сыйказам: ақыт аасхытцуам! Абри зузеилымкааузен уара?

- Сара зегы еилыскааует, аха акгы сзеилымкаауда саақтабцеит. Абри ағыза уақәшәахъоу уара? – РАЗАН ихы ДАДЫН инаиқәикит.

- Сақәымшәац, – ихәаҳт ДАДЫНГГЫ.

Адамыр лассы дхынхәйт, дзыннеизгы ргәылацәақәакгы иманы.

– Ухиоума? – дұсаит уи иңсы игы иқылахо дласны данаахала.

– Сыхиазам.

– Ушпахиам, уеилагама, мшән?! – иааңғаншыент Адамыр.

– Сыхиазам захъзузei, өyрхиарасгыи иутахузei, ушыкоу улалбааны үеааха!

– Сәгылаңа... – иажәа дналагеит Разан.

– Үртгы аагоит ҳәа уасымхәеи...

– Цашыа рымазам.

– Икәлазеи, уара, шәкүдәңәаланы шәызмоузеи араңа?

Шәызлаңаңәжәо иаанагозеи, иахъзузei, ишпенилкаатеу?! – иғәи пыжәкәон Адамыр. Икәз шыкәз ааркъағзаны изеитеихәеит, фажәак рыла.

– Даагоит убри лаҳәшьаҳәа икоугы. Дабаңкоу?

– Дахыыкәмхаша! – иғәи иналнаркьеит Разан.

– Ишамузоз ибаанза аикәагъекъра дағын Адамыр. Акғызы сзеилкаауам, шәара шәеилагеит, иакәымк шәазыпшуп, икоу шәара зыңзагы ишәзеильмекаит ихәон уи дцо-даауа, нас, атыхәтәаны, дхәацыхәапшыха иғынеихеит.

– Хъаас сқаумтсан, сара икәстәлакгы лассы снеиуеит, – иҳәеит Разан, зылабжышқәа хаңкәәала инаидтыз ичкәын дишыклапшуша.

Шытә ақалақ ағәахыы цатәис имамызт Разан. Дшәаңырхапуа амфадукәа дназырнылоз ыңамыз, Адамыр ахъш еиңш иааштпааны Гәмиста иныригахъан. Уи ианаамтаз дрыхъзент, ағны уаҳа лхы анаалыздәйлмырхәә, лгәи анкыдгылаңа, ңаса зхы ааштыймхәзекәа ашәкәкәа ирыпхъалоз ахәычы, акы иалахәаңамкәа, жәабжы баңсык қалашәа, пәзүк аағызышәа, днатәаны акыжыхәа атәууара далагон. Лангын уи лгәи аакыднаршәаzon. Дара роуп издыруа шаңа мши шаңа тәх иғәйткәа-псыткәаха, еибартәыуирхыргаз. Иара иидыруа раз идирүуан, аха иара изымдыруа разыцхарақәагы ыңканрыкәша-мыкәша. Дшыкоу иара изхойт, аригы наизацахтнома ҳәа, иархәашазгы наиамшәақәа имфа дныңқәирцион.

Штаб қадыңы қарымдастгы иапхъа, амға ахъааихитәоз, иага шәртә ықазаргы, иара иахъ имгар иуамызт. Аха ара иқаз атагылазаашьа иузазааигәатәумызт ахәың лангыры. Ишә илагъежъуаз ахытқақә рыйдагы иуұхыидаз ара иакәымк рыхырц азы. «Схы зынзагы индәйлсирхәәзом, уара судтәалазааует уахгы өүнгыы, лхәон ахәыңы, Амра. - Снапқәа уқәыршаны ускеит, дарбансумызхуа, уара уеиҳа иага дығәтәазаргы, сара сзы уимиааниуей?» Ас анылхәалак иғәы пшаауан РАЗАН, илабжышқәа аахақәкәалон, аха илимүрбарц далагон. Дхәычымыз, аха дагыхәыццәамызт шытАмра. Иара изы нақ-нақгы дышхәычу даанхоит, аха лара, ирызгәамтаңакә, дтыгга ильзһайт. Адәы днықәүтәр, илеиңөрбо шьюукгы ааңаңыртышт. Асеиңшха, илеиңөрбо ракәмымызт, илхыныңалоз ракәын иааңаңыртыуаз. Уи идыруан, дагыаңаңшәен РАЗАН.

- Апшашақәынза дгазар ахәыңы... – лхәеитзны, дахънеиз, уи лан. Ахәыңы лымасцарапа лакәмымызт апшашақәхыы анеира зтажыз, лангыры уи даргәақуан, аха иқаломызт. Иқамло қамлароуп, ағәра аағаурххароуп.

Дәылтшы шықамыз анырба, рәаадыртынчшәа иаатәеит ахәың лангыры ларгыры, аха уи иара иаандырбаз ауп, дара шықаз, иахыныштуа дара роуп издыруа.

Игәы амца шацраз, иааизныжыны, амға даныланы днеиуан РАЗАН. Иңилоз – дыздыруа, иидыруа – апсышәак иаҳәаны дааҳадмырпшыр, изгәамтаңакә, ихы иқәыжыны, ақалақ дналсны итығрахь иғынеихон. Арахъ ақы даанагон акәымзар, иаргыры дара иреиңшыз иакәын: дтакын.

Аҳая аяха иласын иахъа – иаң аастагыы, жәаң аастагыы. Ауағы иқәытәгәо ами иңсы еивтазырхо, дзыргәақуагы урт ахыныштыеитцарапа. Разаниеидарақәазегыныштыеитказшәа ибейт ақалақ ағәахыы, итахы-итахым, даақәызсалалоз ртып ианаақәитца. Азнықаз иңсы ахъааивигазгыы ақыр иааихәеит, шәртә дугыры ықамшәа ааибан, иқаларызеи апшашаә сеитанавалар ҳәа ихы иааташәеит. Ұзмыртәо, ұзара иухо ахы ааңаңырнагоит уахъцалакгыы. Рашинында лхабар

имаҳаижъеи мышқәак раڭара ҷуан. Арахь, ақалақ агәахы, данақәлалак, зны димбаргы, зны усгы дааиғаҳауан. Иара иеипш, егъырт реипш, деимдо ача дашытан. Дара ирфоз маңара акемызт Рашәйнда дзыштыаз, ргәилацәақәакгы лнапы ианын. Урт тақәажәцәан. Лнапы ианызтаз макъана рықәрах имнеицизт, абғыар ааныркылартә иқан, иахыыргаз уи ркымкәагы иқаларымызт. Артрыблақәа аапшуан ақароуп, уаҳа пстазаара рымамызт. Аха усгы акрыфара ртахын. Ауағы акрыфара-акрыжәра итахнаты апстазаарагы итахуп. Апстазаара сгәи ахшәеит, сыйкамындаз зхәогы апстазаара итахуп. Акалашәа икоуп уи, апстазаара. Сапыртцеит ҳәа амға уаныланы унеиуазаргы, уззыңшым акы ааүпнагалоит, убла иаахнакуеит, уааргәйрғоит, нас, паса зны ишунарқатдалоз еипш, умтәйжәфақәа ааитднахуеит– ахы ааугәанарпхоит. Ант атакәажәцәагы, Рашәйнда излалхәоз ала, лара леихаты апстазаара ртахын.

Лара лгәи анцажалоз ықан Рашәйнда. Атакәажәцәа рсаҳья лытәни апшашәа данаваз, атыхәтәантәи ароль сыхәмареит ҳәа ццакыра лымазамшәа даннеиуаз, ҳәашьшама, абри лара лоума ҳәа ианаахъапшуаз, иқази икоуи ааидқыланы цқыя данаахъылак ақамзаарагы лгәапхалон. Ақамзаара азгәышыра! Иунатозеи уи? Иұмоу зегъ ааумызхуа ауп, иунағахуазеи, аха усгы, лара илтахжамқәа, лаңыл дазаигәамхаңқәа ақамзаарах лхы лырхон.

Дықан даанызкылоз – дықан, даазқәылаз иаҳагы акыр дааиңхахъян Арсоу. «Ағны уғнасшыит, ҳаицхырааны адәахы ҳандәйлтпі», – лхәо лғаалхан, зны абаңта даақәлыштәеит, нас тақа длалбаалгеит. Лассы апшашәақынзагы ицарапшәа анылба, дааигәйрғеит. Илымшар ҳәа дышшәөзгы, уаҳь ацара иаргы итаххеит. Мышқәак днаицилбааны ағн дүкәа рыбжъара иқаз аштақны даалыштәон. Уи анилша, ус дук илшазшәа ибейт иара. ғыц анықәара иалагаз асаби иеипш, длыманы амшын апшашәахы лғыналхеит. Уаҳь ауаа мачғын. Уи иаҳагы еигын. Ауаа раңаа рылаҳара ларгы илтахымызт: азәы дизымдырзаргы, даеаәзәы дидыррын. Уздырыз ак

уеихәарын, ак уирхәарын, ажәакала, цәажәараха исрын. Уртқа макъана Арсоу илшомызт. Ақәарамға данаштыз, афархы анеизылгоз лара шлакәыз азәгызы издырзомызт: тәкәажәйк леипш деилахәан, дашьцылан, лыбғагы ырхәашә днеиуан. Уажәы, Арсоу длыманы данынтыцуз, ауа рашәа лөеилалхәар акәхеит. Ауаарашәа ләанеилалхәа, өйтәахыша лымамызт. Дыздыруаз ракәым, дыззымдыруагы аатғыланы иналыхәапшуан... апринцесса!

Асцена ұыкка иштән даеа хәмarrак ңон адәахы.

Асаат ду шықоу даннықәнагала, – иара убри атақа акәын жәхажа иахъааиқәшәаз, – Радик днаизхәйцит, уи иахәшьапұ Шана Шан-пұха илызкны иаарылағыз ажәабжы ааигәалашәеит. Уи ажәабжы изеитазхәаз Зәдана ипа Бақыр ари ақалақ ақнны иаақалоз здыруаз иакәын. Ақалақ ақнны мацарагы акәындаz, уи антүц иқазгызы иқалахъазгызы, зегъ иара дрылахәйзәа, ибзиазаны идыруан. Дызлахәйз рацәан уи, аха дызлахәймызгы дрылахәйтәкъазшәа акәын ишеитеихәоз. Дңон уи иахъаантаххаз, деихъыжә-еикәыжә иеесилахәаны, иерыцхатәни, абри ұыара акы далақоуп ҳәа уағы гәфара имоуа. Дхәыркынуашәа дахъдәйкәыз, гәаққ иакәтәкъоуп ҳәа драғрыжыуан, абжеихан дахъынтаауагыны ихы ахъхоугыны инармазтааазакәа. Дыпшыхәфызар қалап ҳәа ағәфарақәа заузгызы ыңкоуп, аха, уразтаар, дабатәи пшы-хәфу, деихъыжә-еикәыжә адәи дшықәу шәымбазои ҳәа инауатаркуан, апшыхәфы деихъыжә-еикәыжә адәи дыққазар амуашәа.

Аибашыра қалаанзагы иаагәареигалоз ажәабжықәа, ауаа инарылағ-аарылағны, атареи амцреи анааилдыргақәалак, зегъы Бақыр ишаанхәатәкъаз иқалон. Убри азакәын, даатғыланы ацәажәара даналагалак, рлымхақәа кыдцаны изизызырғуаз. «Аполитика аганахъалагы ахажә еиқәнижәоит, иара иағу раастагы ахвидыруа убап» ҳәа даадырөхәон. Үиазтаауа уәааухар, ара иқаз мацара акәымкәа, адунеи ахы-атыхәа иаақалоз зегъы идыруан. Абас дрыцхәхәа дшеилахәазгызы, амфадуқәа дахъырнызгызы, газетқәак ихырынкыланы икын.

– Ашана рмыхы, уара, Шанаа, – иҳәеит акахуажәырта азаааигәара Разани иареи анааипыла. Акахуа аршра иақәытхан арақа, аха ауаа ааини уи акәша-мыкәша итәалон. Атыхәтәантәи ажәабжықәа, Бақыр иеипш, арахъ иаазгоз рхы ааидыркылон. Иқази иқалараны иқоуи убас еиғыршәшәаны ирыман урт ажәабжыхәафүәа, иахъатәи ахтысқәа ахеидырхасаблоз инагатәугұры абаң роуп ҳәа угәы иаанагарын. Бақыр ииҳәоз навалашья змамыз акын.

– Иқалазеи, ирыхъзеи Шанаа? – дтцааит Разан.

– Амыхътә! – иҳәеит Бақыр.

– Иқалазеи усгы, амыхътә рыхъыртә?! – деитатцааит Разан.

– Уаалеи, ана арымз ҳәаакәаҳқыпи, сшыапқәагызы сыхьюеит, иудыруеи, снатәар, иаасытңааша үзара акы исыхәо иқаларгы... Ариабжыарак даара снықәахъеит, – иҳәеит Бақыр.

– Аибашъраха, иабатәи нықәароу, уара! – иҳәеит Разан.

– Аибашъраан ауп иаҳагы ианнықәатәу, уи узымдырзои уара?!

– Уабацо, уабаауей?

– Иахъаастаху. Сара сзыхәа ҳәаа ықајам. Исцәугозеи, исзуузеи сара саанукылар? Унасышькласыргызы, уахъымаара уеит ҳәа унаспыртцеит. Сеипш ччия даланы убахъоума ари ақалақ?!

– Иагафы! Уара иуеипшума уажәы, арыцҳа-цәа рхыкәкәа, иқъалапалаха идәйкәу?!

– Идәйкәзааит. Сара сфызцәа ракәзааит, Иудыруазааит уртгы саргы шәара шәааста ачхара шәмоу, шәара шәаастагы ҳзыпсақәоу шықоу... Уи изаауазеи...

– Шанаа ирыхъыз...

– Ассир! Амыхътә! – иҳәеит Бақыр даеазныкгызы.

Нас, амыхътә ахъықалаз иаргы дгылазшәа, анағстәи ахтысқәа зегзы иара дрылахәызшәа, уи апхъақа иқақәазгызы днарылалан Разан ажәабжы изеитахәо иғынеихеит...

Иқалаз уи ауп... Иқалаз аитахәара ицәвицәгъаны днеиуан Бақыр.

Шана, Бақыр излеиңәаз ала, РАЗАН иааигәаратқәкәа дынхон. УИ дидыруазар акәын РАЗАН, аха уажәазы ихағы дизаагомызд.

– Шәара шәганахъғы даеаңғарғы уи леиңш иқаз пхәыс пшәза дықазамызд, – дцәажәон Бақыр. – Уазхәың анағс уа иқалаз...

Хәибашыңауп ҳәа зәаазхаз, ағнқәа рхәуа, ағнашәс иқаз зегыи инарылаҳауа ишнеиуаз, Шанаа рұкны инкүлсит, ихәеит.

Апшәма, акъалантар иағызаз аққәын, аибашьра ишналагазтәкәа, иабұяр аашытқааны, днықәхәаша дцент. УИ ааигәа үзара дықазшәа лзааңцһақәеит Шана, аха арахъ ааишъа изықамцеит. Лара ақетца ләазкны, дахықәтцуази данықәтцуази лзымдыруа ағны даағонахеит.

Ашә иаалаҳаз ирзаалмыртыр амуит. Ақәкәахәа ахысыбжықәа анаага, иқалазеи ҳәа арахъ иаадәылымтқәа, рөயирпсны иаатәеит ағәылаңа.

– Ашә аарты пәтазаара утахызар, мап анакәха, иежәаны ишытаңдоит уажәытқәкәа!

Хатса дықам ҳәа рғәи иаанагеит. Пхәыск лхала дықоуп ҳәагыы зхы иташәада. Шана дышытқыаны дцо ашә даадғылеит.

Ағылаха ҳамағам, уааласы! – иаагеит абжы.

Шана ашә анаалырт, уа илагылаз ресасақәа ранаханы иаанхеит: ахаан дрымбаңзарғы қаларын уи леиңш зеиңшыз пхәыск.

– Хәйлбзия! – ихәеит апхъа иғылаз даақәатахан. – Ҳнеир қалома?

– Шәааихъеит... Шәааи, – лхәеит апхәыс.

– Иқада? – днаңш-аапшуа даағнагылеит апхъатәи, уи ишыталаны рәаархеит еғыртғыы. Үрт хәыкны иқан.

– Азәгъы дықазам. Сарағәк соуп...

– Иабацеи еғырт? Еибашьра иңазар акәхап. Ааигәа үзара иқой?

– Иқазам, – лхәеит Шана.

– Ишықам аабоит, аха иабацеи ҳәа сцаауеит, – ихәеит

рапхъа иғылаз, иагынархыхәөз ахатца. Уи ипәтәқәа еимиааны дыған, аофығыы иғъон.

Шана лхы ларкәшәа, лөүирпсны даагылеит.

- Ахыи аңареи! Ҳмыргәамтқәа, - ихәеит ахатца, атыхәтәантәи ажәа иаҳа иаарпсығыны, аха апхытәи ажәакәа еиғеихәеит днарықәигәғәаны.

Аағымтракеит. Шана дшәаны атысра далагеит.

- Бара ақагы баңыымшәан, ҳара ҳығшәыгқәа зам, ауаа ҳфағом. Сара сзызтаауа ртакқәа қабталарап... Ахъазы шәышпақоу, ишәымазами?

- Ихамазам, - лхәеит Шана.

- Аңара? Ираңашәағыы...

- Аңара ҳазтагәышвада! - лхәеит Шана.

- Ишәымоузеи, нас, ахыи шәымамкәа, аңара шәымамкәа. Ағәыцәхәи шәықәхама?! Банхаршәа, ишәымазгы бхаштит, иеилыскаауеит, уи ауп арақа иқалаз. Бхы атып аћны иааги...

Шана лхы атып аћны иааниумызт, аха хығы ңарагыы шримамыз устый илгалашәон.

- Ибымғоу ари амаңаа ҳызами?

- Хыыми, - лхәаҳт гәақ.

- Ахыи ҳамаңам бымхәа. Ишәымазаап. Иабақоу еғырт, арахь ибызциәрымгақәо?

- Иқазар, ишәүпшаша, шәара ишәымаз, - днаскъашәа даагылеит Шана.

- Аңара, ҳара апарагы ҳтахуп, ираңашәи. Аха, бәрақәа цәырыбгаанза, ҳышыбзиоу, баргыы бышыбзиоу, быхъ-мыхъкәа арахь баарыхароуп, апшза.

Лыпшзара атәи аниҳәа иаалцәымығхеит.

- Аиаша изааигәам бара быйлаңајәажәо. Иқаларым абра хыы өнамка, ңара шәымамкәа... Баамдақәа. Сара сызлаңајәажәо бара ибзеніңү ауп. Ибзеніңү ами иара баргыы ибтаку. Ҳаргәақра балагар - ҳара лассы иғәаая ҳауп, ҳара ҳгәаар... Уи өеим.

- Акрықазар, шәүпшаша, шәара ишәымаз, - лхәеит апшәмапхәыс лгәи лылағырзи еилаңдәо.

- Иазхоуп! - инапы нықәикшент зпатцақәа еимиааны иғылаз. - Шәыпшаала! Зегъаархәны ишъташәтә! Бара бғыланы брыхәаңшла. Мап, уи бгәы ңнажәап. Лгәы зпаажәарызен ари лғыза ахазына, ҳазлажы асаба илпхаая ахъішыршәа. Баалеи, бареи сареи еғни ауадақны ҳаамидап.

Шана ләаалырххент, аха лмахәар нтарсны иаанкыланы еғни ауадаҳы иғынеихент.

- Бхатеи бареи шәыштәларта акәзаап. Усшәа збоит. - Сара сакәү, бара бакәү, - ихәан дааңышәырчент ахатца, аимдара иалаго...

- Аашаанзагы шәеимдала, акгы жәбараны шәыіказам!
- лхәеит Шана даалкъаны, дааикәашәаны. - Акгы ахъікам
акгы шәзыпшааզом.

- Аброума бара акгы ахъікам?! Ара икоу даеаңвара иузыпшааզом: ара бара быкоуп, апшза! - лара лахъ иғынеихент. Лара, дааитапдан, апенцыыр лыгенадылкылент.

- Ахыргәақра ишаңсам еилыскаит: шаанза ҳапшааларгы хара арақа ахъыны ҳзыпшааум, апарагы. Сара... сара сакәзар... Сзыштың сыйштаң!

- Арахъ умааскъян!

- Бысфар ҳәа бшәома, сара суафуп.

- Ууафымзар ҳәа сшәоит...

- Аққәынцәа! - ибжы наиргент уи иңиз рахъ. Ирмахәазшәа аниба, ашә ааиртын, даеазныкгы ибжы нарықәиргент: - Шәдәылыцқыя нақ. Шәара шәышікоу... дыпхашьоит. Ипшатеу лареи сареи ихапшааует... шәара шәыдагы. Шәца, шәдәылыцқыя, схәеит, нақ! Ашә агәараҳәа иныдхалеит.

Иаатынчрахент. Артқааҳәа дшықхәара дғылан Шана.

- Абна ҳалахеит ҳара ҳұйылан, - ихәеит ахатца, ааскъара итәхны, аха изымгәағуашәа. Уи илаңш апхәыс убас иналылаирқацеит, дқылнатқаарашәа лбеит.

- Абнауаа хреипшхент, - иажәа инацицент ахатца. - Бымбо сара сышылоу. Аха сыйнауағзам сара, баша баасыцәшәеит. Сара схатоуп. Апхәыс дыгәхъааганы абна илахаз ахатца!

Апхәйис илғыпсаауа. Апхәйис лзықәан абри абна тоура илыбганы иахымдаа ицо ахатца. Биқәымшәац бара сара ңағылазаашы змоу ахатца... Быхъгы ңағым, апшә, барагы. Сара истаху бара боуп! – иҳәан Шана лаҳь иғынеихеит абауаафы.

Шана дыштөкөнди дінде апенцүр дадгылан. Даахъаҳын, адәахы дындәйлыпши.

– Икоу басхәап... беаартынч. Ақкәынцәа дәйләнди ицеит. Арахъ уағытәйсес дааниум.

– Уза, уаргы уза! Сұхәоит, – лхәан, маңкләаалыртынчызшәа ибеит.

– Хаала иаха еиғуп. Бара бәйбизыгзароуп есымшагы. Ауафы иғәи бирғыхаларц, ипсі ҭабтталарц азоуп адәи бзықәу. Снабхысында ҳәа саақалеит, уаҳа ақагы. Бәааха...

Атцихәтәантәи ажәагы иҳәеит, лара усгы дышмааскъоз ибон, лара лаҳь әбақа шыаға неихигеит.

– Башаңа бүебирххойт, сарғы сбыргәақеит...

– Умааин, схәеит!..

Әакы ахәаха лымтакәа, лнапы днамтасит, иеагыналаирпсит.

– Сөйсшүеит, сөйсшүеит, – лхәеит лыбжы лызтымкаауа.

– Зөйзшүа сөйсшүеит ҳәа дыққыланы ахәхәара далағазом. Быбжы дымбырхан ағылаңа...

Апенцүр дааджәаны дааигәйтепкит. Лыхәхәабжы ахаже еиғш илығрашәазшәа даақалеит.

– Ибмузозар... Хаала ибымуазар...

– Удәйләт нәк! Удәйләт схәеит даеазныкгы, удәйләт!.. Сара ара сиқоуп... Җаракыр сцома... Ауафы ибышшәа умахауен уара?

– Исаҳаеит, иҳәеит абауаафы, Шана лажәа даеаңвара ахы архазшәа банды.

Абауаафы, шытакыла-шытакылашәа ауада дындәйләтүн, иңиз анындәйләтүаз идрыжылаз ашә шаркыз гәеитепт. Ақәардәкәа днарыха-аарыхазшәа иахант апхәйис. Даадәйлыпши, деңқәлымхаха даагылеит. Ашә анааимипаа,

цәалашәара баапсык имоухъяз, Шана агенцыры қыақызда иаалыртхъан, улыхъ заны иурхынхәуазгы лакемызт шыта.

Даауан уи, атыхәтәнтәи ароль ихәмаруаз апхәйс, апшаҳәа даваланы, араьв дзаадәйлцыз лхаштшәа, ари адунеи аѣкны дыїказамызышәа. Ари адунеи – адунеи пш҃за, адунеи хазына! Ари адгыыл, ари аѣкәара, ари амшын... Лызхара илзыымбасызыз ракәын зегбы. Лгәы зыхдыршәалоз, аха ирхымшәоз, апшқа иан данлымырпаауенпш дызмрырпаауз, аха дышырхыныхалаң дызхыныхалаң. «Уара удлапса изыпсоузеи, – иаафуан ашәак, – изыпсоузеи... апстазаара...» Ашәакәа анықәысуазгыы ыѣкамызыз араѣа, илакәушъашаз, урт ашәакәа аафуан харантә, ицахъаз амшқәа ирылығны.

Амшын ағәс иалахалаз асқъала дыққеланы, днасқъазаны, урт ачнышқәа афатә аңрылалыңсалозгы ықан лара – дааңсаһа, лхы лхәзырах атеатр ахыбра данаадәйтләк. Илыштыланы иааниуз азәргы дылпышрагахомызт. Урт ирдүруан Рашәйнда лхала ақазаара бзия ишылбоз. Асқъала дыққеланы днеиуазар, лышты азәргы дыхылазомызт, дықзааит, рхөон, Ахқәажә лхала. Апринцесса ҳәа лазхәоз иаҳа даарызхъапшуан, уи лара иаҳа илтәын, лара проль акәын. Ахқәажә ҳәа изыштыз дахқәажәкәтқан, Рашәйнда лзгы, еғырт рзгы. Амра адгыл ишахагъежьеипш, атеатр иахагъежьюаз, псыс иахаз лара лакәын. Лықамзаара иаразнак иааныңшуван. Ақазаарзы уи еснағы ара дықан, аха ағны ифнахацәаз апшемапхәысгы зны адәахы дындәйтцуан, пшак нальхұлырысырц азы, даеа шьоукұбы днарылатшырц азы. Үсқан лықамзаара арақатәи апстазаара зегзы иааныңшуван, атеатр атызқәа иаҳа иаахшәашәахон. Лааира иацын гәйрғыра дук, ныхәак.

Еиҳау икоузеи, нас, уи, уааира агәырғъара анацу – ианузыпшу!
Иззыпшым ашәт еипш лассы дканзорит, диасуеит, дығшәоит.

Рашәындағы иеилылкаауан лара абрахъ лааираты ныхәак иззасөйаз ауа шықаз. Илдыруан даेакгы: абра дындәйлганы, даеа дгыулк аћны, даеа қәарак даваңазар зтахыз ауа шықазгы. Дызтахыз дзыртахыз аастагы дызтахымыз дзыртахымыз дазхәыциа далагеит Рашәында.

Узтаху узыртаху дара ирусуп, аха узтахым узыртахым аилкаара уара иуусуп, лхәон Рашәында усқан. Дызтахызы дызтахымзи данрыбжыагылаз. Үрт ирыбжыагыламгы азәир дыкоу ари адунеи аћны. Узтаху уртаххаңаар, узтахым еиҳагы уртахымхо иалагоит. Ари абантәаауеи? Ауафреи ауафымреи рәкнытә акәхап. Ашыыцира тыңс иамоузениш ара? Иреицәоугы итцашыциа азә дыкоуп. Апстазаара злацьюушақәаша иреиуоуп ари, иреицәоугы итцашыциа шыок ахыкоу. Уара иңьашыала, илакәшыала, сара уи салаңаңам, ус ишпәкәлеи хәа ҳәала, аха иара ықагәышоуп, иара уаргы убра үвара иухысует, ахәыц еипш уабылуеит, уақьашыуеит.

«Шәеихынарпшүеит, иаҳагы еиғзаргы қалап» анырхәалак, аитцашыцира иадгылоз днарғааххуан. Иаартыңдәкьаны уи иадгылоз уағ дықамызт, аха иаарту рыматара роума иубартоу, иңәтиңдәаху иаҳа ианубартоугы ықами, уи уеибанаркуеит, уеикәанаргъекжеуеит, уалаңаңажәар узаламцәажәо, уаламцәажәар амуя, паса аастагы уеибанаркуа.

Абас еипш иқаз атагылазаашыаќны, лыблакәа лызхымфаргы, илмүрбаңақәа, лус дағызар лтахын Рашәында, иара убри лус датәызар лтахын дышынеибаку. Асценагы иқәни, асцена ааста антыттәи даеа ңасатаарак еиҳа иалагылаз, арахъ инарымфатәшәа иаамфахыциа, рқышә иаақәыркуа ажәақәаки иааддирбози, ззыззырхоз, уахъгы иқамызт арахъгы. Уахъ, наћ, антың иаҳа иқаз, арахъ зынза иқамыз иреиуан, упшыр, асцена дара ықәлашаалар ртахын, иреиғү ажәа дара ирызкызар ртахын. Уи анырзырымклак, иғәаауан, иреиғү реицәоушәа ацәажәара иалагон, аухәан-

сұханқәа гәарартқон. Адәахы игылаз ирбаз аастаирақаз анеиғыршыоз ықан, инамтасны ахәапшра иалагон, ихәыңызаргы адуда алырхуан.

Рашәында илыңашыңуазрыцхалшо далагоит. Арыцхашыара зылшогы ак иалақоу иоуп, икәшамыкәша иғылоу ирзишаша ак змоу иоуп. Иушо умазар, уамеиғзакәа ишала, арымала иааниугы ирытала, арығыла иааниугы ирытала, Ҳазшаз уи уара иузирхынхәеит ақара ацтаны, малны, насыпны, пәтәзааран. Уи ззеилымкааз, арыцха, ашәи, ағенаха, дызлақоу зегын ихазы дрылақоуп, имоу зегын ихазы имоуп, душууазаргы акы ааимпүтүхранны дықказам.

Ахқәажә илғылтцааз рацәан Апирнцесса. Згарта лымам малк еипш, илдыруаз, дызлашаз зегын шаны дызлагылаз ирылтон, уи азы акын ускан атеатргы даеа пәтәзаарак замаз, үзаракыр акрықазар, аброуп, абри атеатр ақноуп ҳәа изадеизалоз.

Ахәапшщәа ахъеизаз азә далыркаауеит. Иреиғы иағу ауаа деңгәертойт, уи дхәытазыхәэрц иағу рааста дцәрызгарц иағу рааста ишеиҳаугы. Аңтазаарағ иқаз акемыз асценахы инаргоз, уи уахь инаргаанза, ауардын иақәттан амфа цәгъақәа ирныганы инаргозшәа, ианышәшәаны икапсоз рацәан. Иара уа, аңтазаарағ, иқатқәкью уналагыланы иузгәатар, иубази иеилукаази агеи ашъхеи реиңш иеиңәыхарахон.

Еинишәаша змам шыуқы тыхәептәара змам реибашыра қозшәа лбон Рашәында аңтазаарағы, ари асцена дүззәөы. Уи аибашыра ианалагаз ааигәаңа акәйизшәа дықан лара, иеилыскааша еилыскаант шыта, анағстәи зусу сара соуп ҳәа данаақәгылаз. Ахәың еиқәйиршәаны иагәылапшхәаз, адгыл ианыңаахъаз, иахъатәиқәа ирхаштхәаз ргәалазыршәоз, bla иабозар, хшық азхозар, анапсыргәытца иқәүшәа зегын лзырбоз ауаа қәышқәа дрыцлахъан лара шыта. Ахтыста унхыңданы уназыдғыло иидыруа адда узеилымкаацзар, ипсхуу урыцымпсыцзар, ипсны ибзахахьюу рыбға уманы анаскъара уазыхиамзар, иулшараны икоузеи аңтазаара ари асценағны.

Аңқәйс лыхшығ раңақ ннамкылошәа, уи иахъеи уахеи аңтазаара илдындао аусқәа днарылпшны, инахарашәа акы лбақәартә дылкамзар, ағыны дтәазааит, саанқәак лызәзәалап, лығони аайллыргалап. Имачума иара уигы? Уи ақны аанғылара зтахым, ажәған ахъ ихаланы, зхәзыцрақәа уахъ ианхалагы идмұршәа, ара, ианақәылк, улыршанхонит. Усс уи дызғызаалак ақны.

Ауа сыршанхап, уағ иқаимцақ ак қастап ҳәа акәмыйст уи асцена дзынықәлаz. Уи уахъ дымнеир ада даға мәфак лнамырбейт аңтазаара. Аңтазаара иунарбаз уаңықәароуп, иутданаҳәаz уурхароуп.

Үеанурдагәа, үеанургаза, иубаша анумба, уанғашья, ажәакала, уара Анцәа узишаз ухарштны үеанынауха, ұзара алаба упыхъашәар иааштұхуеит, ұзара абұзар аанукылоит, уагъаакылсуеит иахъатәи амш ахъ – ҳазлагылоу анибартцәарах. Иугәйдукулашаз, упсы ақетданы иухъашаз, узыхъзызаашаз нақ иныштыданы, убнауағха адғыл унықәлар, узықазоузен уара ари адғыл ақны?!

Илхәоз, дзызхәыциуз шьюкы ираҳауазар лтахын. Дықәзар лтахын иғәхъаалгазасцена, даарылагылар лтахын илеигәртөз, лааира ныхәак еипш, изыпхъазоз, илытшашыциуз, аухәансхәнкәа рзыблара днаганы далазыжыуаз. Дықандаз уртрыгәтагы, илытшашыцины ипсуз ригәтагы. Урт иралхәарын изташыцтәу уи лбағшатәра шакәым, уи шлымоу лара зынзагы илзымдыруазар шылтаху, егырт сырхыхәоит ҳәа данаагыла ағынахыс абасқатәи ұзабаа банды дызхалаз ахра дағығорны тақа дышдәйкәло; иралхәарын цқыа ишынапш-аапшлатәу, ирызгәамт, рыхшығ ззымцаац шырақәоу, урт зегзы рааидкыларазы птазаарак ауағы ишизымхо... Хыпхъазара рымоума иеиталхәашаз, икоу ззеилемкайнаа иреилліркаашаз, – ишәзелимкайнаит, сара ишәеилсиркаауеит, шәара уи еилышәкаауа шәйкоуп ҳәа акымкәа, уртқәа зынзагы ирыламцәажәа, дағакала, уафрана дырзааигәаханы.

Изакә лшарақәоузен ауағытәығса имоу! Урт ихы изархәар, ииашоу мәфакы изантар, дзыхъзаз ассирқәа роума дзыхъзо,

иара ихата макъана ихағы изаамго шаға ықоузей! Урт зегъ шықоу угэй азғаны, уабцъар ааштыхны, ашъа касыршып, жәларык срылгап, иара убриалагыы сымға срыңқып ҳәа үчинаухару?!

Сумшын, абааңсы, сарғыы аңтазаара стахуп, сумшын ҳәа ауағы дұғатқәйтәуа дышуҳәо, иихәо ағехъаа мқылә, дышыны амған данынанужыла нахыс иқәуұзәе ари адғыл.

Илхалырштыр лтахын, аха дахьцалакгыы илхаштуамызт уажә ааигәа, аэропорт азааигәара иқалаз хұйыс. Илзенітазхәаз леңпш лара лылабжышқәагыы лгәтаңа итаңсоит уажәы, апшахәа даваланы, аққарапмәғыы ааштыхуа дахьнеиуа.

Аэропорт азааигәара, нымғахыт, амшә еиңш дқагәаны дыркит уи, бұңтарғыы аанызымкылаңыз, Анңәеи ауаи рәаңхыа харагы здымыз ауағы.

Ианааңкәша, ағышшығ дрылашәазшәа дшәаны дахьфыштыңаз атып ақныңтәқъя деизкәйиңи днатәеит.

Деимыжәкәа дыргарашәа инаихалан, бұңарк имамкәа дұқаларым ҳәа, иоуразоуру дааимырдеит. Ҳәызба къачакгыы иңғыба итамызт.

- Иабоуцәахи? - дтцааит завтомат ашхәала адыжә ааихзыргаз ахатда.

Дшәаны, ипсү ихаһаңаны дықамыз, изызиазтааз изеилымкааит ахатда.

- Уабцъар абоуцәахи ҳәа ҳуазтаауеит, ихәа, нас, иаарласны, иабоуцәахи, уабцъар?

- Сара абцъар сымазам, - ихәеит амыхътә ззықалаз.

- Икоу шәасхәап, - ихәеит ахатда иеиңыз даарылаңшын,

- ҳара ҳшыңцакуа жәдиреит. Инаигәыдданы ҳамға ҳнықеларгыы қалоит, аха ас дмарданы данхая, зегъ рыла дтажтаап. Шхырцәағтроверу араға. Абцъар ахықоугыы идируеит ари, абцъар зку анышә рәаҳъартазгыы. Зегъ ирхәатәуп. Өңіңаға аанжажып, егъырт ҳус ахъ ҳаңцакыроуп.

- Өңіңағы атажзам, азә дазхойт. Автоматқәа ҳкуп усгы зегъы. Автомат кны амшә иадғылоу ұрақыр иштүума!

- Дықазааит азғыбы.

- Хәам дығаз, ишъапгыы ихьеит, дцыркыпса днеигап абұдар ахыркоу.

- Хәам акәым, аха Хам! – иңәан, инрыжкуауз ихъз уи импрыхъашәаз илымча интәикшеит.

Абригы рәдәйт иеиңиз абна рәаташәа рәғынархеит.

- Илоу илухаанза уилымган, – иғааитит инеиуауз азәы.

- Уи сара избап, – иңәеит Хам.

Аааға-ғымтракхеит. Ашыацхәа иағашәаз, егырт анца иаҳа ипсү ааивигоу, арт рхала ианаизынха, иаҳагы игәи нкыдыпсаау узымдыруа даатәеит. Ихжәаны икажызы ал тәарҭас иқартцеит ағыңғыагы.

- Иухъузузи, абнауафы? Упатақәагыы еимиааны цәгъалашәа үқаланы үқоуп, абнауафы ихата-псааты уакхәеит.

- Сумшыны, – иңәеит ахаты иоуз азтәара аҭакс.

- Ухъз соұхәар утахымзар қалап. Ухәыңыр, изыстахузеи сара ухъз?

- Изысымхәозеи сара сыйхъзгыы...

- Иумхәан! Изыстахузеи сара ухъз, – иңәеитуи дағазныкгыы.

- Хакәыцә сыйхъзуп үхәар қалоит, Гъадлач сыйхъзуп үхәар қалоит... Напалеон сыйхъзуп үхәаргыы агәра згароуп, уи аилкаара салагома?! Атахызар, Сигызмундгыы ухъззаит, – утахызар усгы уасхәалап, ишүхъзымгыы, – уаахъасырпшлойт ақароуп уи ала. Исхәаզом, иумуазар, зынзагыы! Абнауафы ҳәа уасхәалоит. Уи узхойт макъана. Ауаа ракъ усызкылгар, Сигызмунд ҳәа уасхәалоит, дааччашәагыы иуит Хам. Сара сыйхъзгыы шуасымхәо умбо! Хам ҳәа исыштыоуп аққәынцәа. Ирхәалаит, иашыңылоит...

Абнауафы асаара дыштаңшша дтәан.

- Сара ейлискаарц истаху дағакуп: иабатқәаху арақа абұдар...

- Исыздыруам.

- Уи ахъаңзымхо мацараз акәым ҳзыштыоу, – Абнауафы иаабжъаиргылаз ажәа зынзагыы имақазшәа иажәа инациитеит Хам. – ҳара абұдар ҳаштыоуп иахырқазаалакгыы ирылганы иқәаагарц.

- Иалгама? – дтсаант абнауафы.
- Изылго? Аибашьроу?! Уара узы лассы иалгар қалоит, аха аибашьра анеилгонза макъана акыр бжьюуп. Сызлахәапшуала, даара акырза бжьюуп. Абра уғыланы упшыр, иубартә икәм. Еилахантасаит макъана апстхәақәа. Урылпшны акыр убома уара?
- Сара избахуазе! Сара аибашьра иалагазар аахысгы акғын збазом, акғын саҳазом.
- Ухәытсаланы ухәыттатоуп? Егырт ахъхәыттатоуп азааигәарашәа?
- Иабақоу урт, рышьацәа ианкны иабаацәытщәатәу? Уғызыцәа роуп сызғу...
 - Сара ара фыза дсымағзам.
 - Җынхагы думағзам, дыргы думағзам! Убнауафуп анысқәа, убнауафхатадәкъяз үүшшома, Сигизмунд?! Иугәампхөшәа збоит ухъзқәа, апхъатәигын ашътахтәигын. Како ҳәа уасхәалоит, Како-абрагы? Уи иаҳа иунаалозаргы қалап...
 - Усгын акәзаант, – ихәеит ағәақ.
- Ағәақ исахъақәа имағзамызт уи зынзагы. Данығаиргыла, данынаихәапш, иибахъаз, ибзианы иидыруаз артист исахъа аайхиқаант.
 - Уартистымзаант, уара?! – дүңшашәа днаиазтаант, уи дартистзар амуазшәа.
 - Сабатәи артисту?! Сынхағәышоуп, – ихәеит Како-абрагы.
 - Уабанхо?
 - Раңаак бжъам. Арантә верск ақароуп ибжьюу...
 - Уахъ ҳөйнихаңхар?
 - Зынза ибзиами! – даагәрыеит ахатда. Гәыгра змамыз, зыблакәа аш рхыланы икәз, амца зыңраз ахатда иңсы ааивигазшәа ибейт.
 - Ҳахынеиуа икада?
 - Ҳара ҳтәкәа, – ихәеит ахатда, ииҳәаң цәгъярак атазшәа иаарпсычены. Хам блатцыхәалашәа уи дизыпшуан.
 - Шәара шәтәкәа зустцәада – абұяр экүгүн, изкымгы?

- Абұар азәгъы икәм. Абұар moy аәага рызкуам.
- Ичмазқәоума?
- Сани саби неихыркәа рымам. Ахәыңқәа хәыңқәоуп макъана.
- Рейхабацәа, уара уеипш, ибнауақәаха абна илоума?
- Рейхабацәа зустәада? Сара ғыңға ахәыңқәа сымоуп ақароуп. – Ихәыңқәа рызбахә анааңырыига, урт дрыңәшәазар акәхап, аитсасра далагазшәа ибейт, аха уи иаарласны ихы инапағы иааигеит. Ахы анапағы аагара уадағын арақа: знапы ырқало игылаз иакәым, завтомат рхианы игылазгын раңақ игәй ұынчмызт. Уи анапш-аапшра далағеит. Иудыруеи абна итәахны иамоу? Инеиужыны лроуп, еғырт абнақәа рұнеипш еилачым, аха усгыы, иахъсалакгы, алрагы буоуп. Иагағ тәахны иамоуп абна. Абнағақәым, ишәаны амхырта иалаианы ицәалоз шыуокы дрықашәахъеит, арт, ари зөйтәахны икоу, ас еипш абнара анроу, илатәаны рыеңдерпсызаргы қалоит. Иқамло хәа акгы ықаңам уажәы арақа: уззыпшым аахәыңқъар ауеит ладантәғыы ғадантәғыы...
- Хам, абнауағ иеипштәқьа акәымзаргы, аха усгы дшәаны даанаңш-аапшит.
- Иахъакәым үзара ҳұыланы аицәажәара ҳаеуп. Амәаду ахь ұқылспи. Сапхъа угыланы үеынаха.
- Иғынеихеит Абрагъ-Како. Изқәа иеиархаз автомат ишъапқәа ааитданарқәарқәарит.
- Сумшын, – ихәеит уи, шыағақәак нықаитдахъан еипш, ишъатхъқа даахъапшын.
- Уара шақа апсра уацәшәо, уанаңылбейт!
- Уацәшәацәап! Дарбан апсра иацәымшәо?
- Қытғык ушыхъазар, уара ухата уршыузаргы, апсра уацәымшәо уалагоит, ант, илауштыа, рыгәхъаа зынзагы иумкуа уалагоит. Ус адыреитеит аибашърақны. Аибашърағ акәымзаргы, шыуок лауштыхъазар, анағстәиқәа иаҳа иаармианы иахәутәеит.
- Иахауаз ипсі ааихнахырц еғъаигымхеит ахатца.
- Сумшын, ууағыми, сумшын! – дағғатқәығытқәйт ахатца.

– Ушшырц сгәи итағам сара зынзагы. Сара еилысқаароуп уахынтыаауа уахыцо. Уи зегъ рапхъа иргыланы...

– Сара ағнынтыәи саауеит, – ихәеит ахатца иаразнак. – Азлагара аус ауазар збап схәан...

– Уаатәа абоугеи, азлагарағ иныжыны уаама?

– Аатәа аазымгаజеит зынзагы. Макәана ақара ааштысхып сгәахәйн зназы, аха иара убригы ааштысымхәеит: азлагара аус ауазу иамуазу еилкаатәйн зны, нас акәын, саахынхәнү...

– Уңшы, уара, ари иихәо?! – иаағьеишьеит Хам. – Амц. Аиаша схәоит ҳәа уағуп, арахь иаауҳәо зегъы амц иеипшуп. Амц ахат-псаға!

– Избан? Сара аиаша схәоит.

– Иашарас иалоузеи, уара, азлагарахъ идәықәлаз инапқәа ыркало данцо?! Макәанк азнагы ааштүмхит... Уаҳа соумхәән!.. Анағос иихәогыы ас имцызар, улақәхәаша умцеи, уара! Лабоу ұышшома, уара, иску, сара абұзар скуп, абұзар! Зеиңшықам автомат. Ұғызак дышыны ихысқааз акоуп иара...

Ариак игәы ааймнағьеит Сигбызмунд. Амш илиағойт акәымзар, иихәзқәагыы неигәйдца-ааигәйдцо иманы дышпаауеи! Лажәк еиңш дышыны инкажъра кәтык ахәда ахтәара ақарагыы ахиртқаам.

– Ағнынза сзымнеиуазаап, – ихәеит ахатца, иихәаз иштәтагылаз иаҳарц итахшәа-итаҳымшәа. Иаҳар – дытнарқъар қалон, имаҳар – иаҳиимырхәа деиңәанатәйр ауан.

– Ағнынза узымнеиуа, убналарц угәы итоума?! Ус газарак үеазумкын Алажә еиңш ушыны амфа унансыжълоит... Амфаду уанылангыы ушпәдәықәлеи, аган үеаадқыли... Уааитәпейт, иара уатәкъа уласыштыеит!

Ахатца ацара ицәүиадағын, аатғыларагы илшомызд. Даатғыланы, даахъаҳәнү акы наиеиҳәақәарц итаххеит, аха ихәдацәа акы итнакаауан, акы ихәарц далагаргыы инамырхәа ҳәа дшәеит.

– Хар сымазамкәа сынхоит сара, – ихәеит пытрак аштыахъ, ианынасқа.

– Удмырхәзәзи?

– Мап, ихәеит ахатца. – Макъаназ ус сааниеит. – Сахынхогы
пхъакшәа икоуп, Уи азакәхап.

– Уи азакәзам! – ихәеит Хам. – Уара утәқәа урылатәоуп.
Урт арахь иааргойт ҳәа, уара иумхны наң иргома? Амашына
умоу?

– Исымоуп! – ихәеит ахатца дгәирғатәа, издыруада ма
уи сығнахыр ҳәа. Иихәарц иитахызы иқышә инықәыхит, аха
имхәакәа иөааникылеит.

– Иғыңу?

– Иғыңхәарагы икоуп! Ааигәа акәын ианаасхәаз.
Сызхарагы сақәымтәацызт.

– Азлагарах уалаарауааз...

– Амған иаасымырхуазар акәхарын, Сшәеит.
Сахыршыааргы ауан.

– Уи бзиоуп, аха, аибашыра, азлагара ахүхәа илаго
иңагылоуп ҳәа угәы изаанагазеи?! Илагалон...

– Уи аибашыра қалаанза. Аибашыра аштыхъ
шәызлагарахъчагы дыршыит...

– Дыршыма?! – иштыхъка даахъаҳеит ахатца.

– Дыршыыр акәын. Уара уеипш абұйар тәаҳны ишимаз
аадырпшият.

– Илаба иеантаны дгәароуп, ани абұйар изтахуада.
Иахыиқоу иархәаргы дцаны аагара илшарымызт.

– Үсқак дажәхъазма?

– Дажәхъан. Ағны дтәазар иаҳа изеиғын.

– Уаргы ағны утәазар еиғын, аха умбо уахъаанагаз.
Амыждараз...

– Иқалаша, – ихәеит Абрагъ-Како.

– Иқалаша қамлағацмакъана. Иқалоуиауп... Ағырмықвахътә
ҳаауашәа, ағаүхәа ҳаицәажәо, ағәыдымыдықәа амға
ҳзанузеи абри уаргы саргы?

– Ағнықа ҳхы ҳмырхеи, – ихәеит ахатца.

– Ағнықа ҳхы ҳархоу, дағағызара акәу, уи уара
иалудырауаазеи? Уара уажәы икоу ҳәа акғы уздырзом...
Сызәхъыцқәо удыруоу уара уажәы?

- Иалыздыраауазеи...
- Иахцәрышхъоу срыйхәыцеит. Сапхъа ургыланы усыманы снеиует, сылаңшгы ухсмырпороуп, аха избо уара уакәзам, абарт роуп, иxaцәтахаз.
 - Итамхагәышъар акәын.
 - Урт руазәы ахыкәалаа дазыргаз уара уакәзар?
 - Аибашьфы сиеиңшума абри сара? - дтцаит ахатда даахъаҳәшәа.
 - Мап, - иxәеит Хам. - Уара асцена иқәү артист ииенпшуп даара. Иарбан рольу иухәмаруа сыздыруам, аха уажәраанза иумыхәмарыц рольк ухәмаруеит. Аиаша уасхәап, уи ароль уара ухәмаруеит қазарыла.
 - Сашья! Сара ихәмаруа уағзам.
 - Аңшыхәфы ироль ухәмаруазар? Даеа рольк ухәмаруоу, Напалеон-Сигызмунд-Абрагъ-Како? Шақа хъзы аашұтухыз умбо иаразнакала! Шә-цәак укәйршоуп уаргы, еғырт реипш! Уара уда уағ ашьаңқәа дамкыц ҳә уәи иаанагома?
 - Сумшын, абаапсы, ууағыми?! - иxәан деңтағытәғытәйт Сигызмунд. - Стәацәа сзыпшуп, алыгажәи атакәажәи... Схәыңқәа сзыпшуп, иуаҳауама, схәыңқәа сзыпшуп!
 - Шақағ рхәыңқәа рзыпшу удыруама ари адғыл ақны?! Агәашә илагыланы, абарта иқәтәаны, иршәымкәа, ирхамкәа, ирыңхәхә... Уара хар умағамкәа унхоит, иаахтны иухәом аха, излазбо ала, ах ииенпш унхоит. Уара умнеиргы ухәыңқәа акы рыхъран иқам. Сара сеңпш икоу лак дрықәымшәар. Үанза ҳнеир, уртгы, умға рымғахар қалоит...

Хам иапхъа иргыланы ииенгоз ахатца, атыхәтәантәи арт ажәақәа анаанаха, дылхыдырны амфаду днанаҳаларц акы ааигымхеит. Артист исахъазмоу, ипатақәа саны, деилахәеилаца адәи днықәтазар, мфа-мжәи уназхәаңшлашаз ауағы!

- Смашына умаз, сырахә умаз, сығны-стәара зегъ умаз...
- Изыңтахузеи сара урт?
- Аңтазаараз, ақъафураз... Изитахузеи ауағы амашына, ағны-агәара?

- Сара истаху ҳәа акгы ығазам уажәы, уара уқәгарада?
- Избан? – деңтаахъаҳәйт ахатца.
- Ус гәаҳәарак соуит, сшы, ус стаххеит сара.
- Сшъамхқәа асырсует, уанаңылбейт!
- Иатахым!.. Зшъамхқәа арсны идыргылаз азәгъы ишъамхқәа шарсу днымхазац. Уи дғылоит. Уи дцоит ихы ахынадырхаз. Дцоит дхъампшакәа. Дцоит иерыцхатәны. Ишъамхқәа азырсыз ихағсахъа ихаштыр ҳәа дшәо. Уи убасқак ибзианы дихәапшхьеит, дихәампшшошә шықайтцогъы, убас икылкааны дихәапшхьеит, интакәкәа шәышықәса царгыы, мшаенеипш иапхъа дышгылоу даанхоит ишъамхқәа арсны дзыргылаз. Ус дыкоуп ауафы. Ауафы деилкааны думоу уара?
 - Дышпасымам! – ихәаҳт Абрагъ-Како.
 - Сара дсымаզам. Сара зегъы еилыскаазшәа сыйкоуп ари адгыыл ақны, аха ауафы деилкааны дсымам. Анағстәи ишъағақәа ахыненихиго иқаитцо уздырзом ауафы.
 - Сара издирүеит уажә уара иқаудо.
 - Уаргыы иуздырзом. Ушәыргәындами, илаугәыдцаны усшъарашәа убеит. Усымшыры? Иудыруазеи усымшыргы...
 - Иаасымоу зегъы уара узы исымоуп.
 - Ухәычқәа ирзынхааит...
 - Сара сушыгы – схәычқәа ушыгы! Схәычқәа урызхәыц...
 - Ахәычқәа инарызхәыцтәйз уажә акәзамызт.
 - Уажә иаҳагы ирызхәыцтәими. Уажәақара ианбарызхәыцтәу ахәычқәа! Рыблақәа тырхаха агәашә илагылоуп.
 - Урт ушымнеиуа еилыркаахъеит.
 - Астәкъя ауафы ддыргәақуа убахъоума!.. Амфатәкъя санумыжылан уи ианыланы иааниуа аасхаҳая! Иубома анаға ашьац кашшыы ишықоу...
 - Иутаххеит! Сара агәахәара сымоуп алажә еиپш ушыны абри амфа агәта унансыжыларц. Урбааит амт ұхаабыциуа уахъыштоу, узтәу анышә урзато, анышә иагаз рыгагақәа ухагъежекуа, ухәымгашыаны ыпсы арахъ имааниуа...

- Иазхоуп! - ихәан, дхагаханы ишъхәа даақәгъежыит Абрагъ-Како.

Хам, ишътахъка дааитапан, ақәкәаҳәа иавтомат итаз зегры еишътарғыланы инаижәицент Напалеон-Сигъизмунд - Абрагъ-Како. Уи дышытъканы амфаду дахынанаҳалаз, иаразнак ашъя нкашит.

Разан игәи иалан, знызатцәйк иадамхаргы, дныдгыланы Рашәында дахымбацыз, Арсоу днаидтәаланы изхара дахьимацәажәацыз. Рашәында ақалақ ақны димбақәаҳъаз, аха Арсоу икынза дзымназеит. Арахъ иара игәи бзиамызт, дангылаз ааста даныштыаз еиҳан, дангылазгы, Рашәында леипш, дынтыңды чак ааигартәгъы дықамызт. Атыхәтәәнтәи реибабараан Рашәында Арсоу игәабзиара иаҳа еиңхеит, длалбааны аштақынгы даатәалоит анылхәа, дычмазағны даныштыаз аастагы ибара днахыццакит.

Ахәыңы лани лареи амға ианнықәиңца, Анцәа иинихәаша Адамыр урт иманы азы данзыр, иахышәартамыз үпәра ршыапы нықәдышыргылахъеит ҳәа данаақала, агәалақазаара ара уағы изтәгәышъоз, аха усгы, уаанза дшықаз инадкыланы данаҳәаңш, ипсү аайлалазшәа, иғәалақазарагъ аәаапсахызышшәа ибейт.

Уажәы, ақалақ агәахы данааскъа, асаат ду атақанза данааи, Арсоу икынза анеира ихы иааташәеит. Иацаахысгы уи дазхәыцхъан, аха ақалақ алалара есааира ишәартахо ишалагаз аниба, арантәи иаргы дықәтцаанза иеъонаркәйікәні дахътәаз даанхар еиғын, аха иғәи дамыртәеит, чакгы апшаара идын усгы. Уи аранза даанагеит, асаат ду ахъқыду ақынза. Аброуп Арсоу иаҳы данынеихаз. Иара абра, асаат ду атақа, Рашәында дааиқәымшәақәаҳъаз, издүруада иара уажәгы даақәлазар ихәан, даанапш-аапшит. Ачатирта ифналоз, ифныңуаз ауаа маңғын: ача рзаамгацзар акәхарын.

Иидыруаз уаҳа уағ данааидымгыла, Рашәында ұрақыр дықазар ҳәа деңтанаңш-аапшын, пшъаала Арсоу иахъ иғынеихеит. Амға анааихитцәоз дыздыруаз ҳәсақәак рылаңш дааташәан, амға аихтәахагы рмоукә, иаатғыланы изыпшра иалагеит. Иара иоумашь, ара уажәыгъ дзықоузен ҳәа аума акы еибырхәон урт, иара иахъ ишааңшуаз маңара, ирулакгы, амғагы неихитцәеит. Арт еибархәхө амғадукәа ирныз аҳәса иреиуоуп, саарғаҳатцәкъар, рыхәда адақәа рғыланы иғашра иалагар ҳәа дшәеит. Излақаз амғала цатәыс имазар, душырыгы днарыштагыланы иғынеихомызт: иара шиакәыз агәра рғазар, иахыңцакуазаалакгы агәхъаа мкықәа, иаахәны ишааиғағылашаз рдыруан. Рыңсы ҭалахъан, рыхқәа ркъакъаны ақалақ иалан қасашәа зеңцыпхъязкуаз, маңк ақарагы иңәшәоз, уажәеипш иаартахыз зегъы рхәара иазыхиамыз ахәсақәа.

Амға анааихитцәа, Арсоураахъдизгозамғаднанымгылакәа, апарк дынтысны иғынеихеит. Апарк ақны шамахамзар уағ дтәалазомызт, зшъамхы инанамгакәа рымжк зыченықәызыз азә иакәымзар. Урт арымжәағы ағахахъан араға: атх рәалакны мөис иқәыргахъазар қаларын аиҳарак.

Илаба наитцарсшәа, ихы тыс-тысуса арымз иқтәаз ахата днаизыпшил. Дагыидырит иаразнак: Рамшыхә ипа Лагәстан дааганы днықәедыртәаңза, зөйрәцағаны уи атып ду ақны итәаз Алоу ипа Шыаҳан иакәын. Атыхәтәаны зны данибаз, – уи аахысгы амбатә тұхъан, ианакәтцәкъаз цқъа иғәлалашәеит, – дшибахъаз ааста дқапсахъан. Икәашза иқаз иптақәағы самызт. Дизымдырзакәа днаиағсны дцарц егъааигымхеит. Данидыр, дизымдырызшәағы дзынаиағымсит. Иара иқны днеини днаидылаанза ишьтра дынхыпшылеит, иааигәалашәеит раңақ иғәлалымыршәарц ииңахыз, урт дааныркылеит, днаивыргарц егъаарыгымхеит, аха уафрамкәа ибейт ус ақаттара: иара зны дышқазаалакгы, иахъа, зегъ реипш, арыцхара дтагылоуп. Уағытәысса димағзамкәа абри ақалақ далахазар қалоит, гәаартыла әбақа ажәа зеиҳәогы димамкәа.

Алоу ипа Шъаҳан даагылазаргы абласаркъақәа нығәигон, аха уажәы уртгы рацәак идмырбозар қаларын, апарк италаны, ишиашоу иара иахъ иааниуз ауағы дизгәамтейт. Дгәеитазаргы, дызгәиқәхө Аңцәа идырааит ҳәа, дизгәамтазазшәа, өүртүс имазамкәа дтәан.

- Мышыбзия, Шъаҳан Алоу ипа! – ибжыы наиргейт РАЗАН, ари шытә илымҳагыы иагхахъазар қалап ҳәа игәы иаанаган, иаарғацашәа.

Алоу ипа Шъаҳан ихы даафахеит ақароуп азныказ. «Илымҳақәагыы ирыгхахъазаап, – ихәеит РАЗАН гәаныла.

- Иблақәа ирбом, илымҳақәагыы ирыгхазар, – зынза ирмахауазар иаҳагыы еиғыын, – икоу-иану ҳәа акғызы издырзом, аибашьра ца акәым, адунеи ааҳәызаргыы пырхага имазам...»

- Угәабзиара зеипшроузеи? Ухала ара узтәоузеи, Шъаҳан? – дтәаит РАЗАН, Алоугыы нақ днаиқәатны. Алоу гәәк ихъз рхәөзма иара усқанғыы, ичкәын иаркы-иаркы, ирцә ҳәа дандәықәыз, Александр ҳәа иштән. «Александр ду ипа иами, – ҳәа рұғынархеит ауаа, – Шъаҳан аду ҳәа изырхәо ианалагы», ишнеи-шнеиуз Алоу зынза даархадырштын. Шаҳан ибзианы игәалашәөн Шъаҳан дызәз Алоу шиакәыз, Александри иакәымкәа. Иара Алоу ҳәа иқаз агәағызы дахынтааауз идүруан. Шъаҳан иакәзар қаларын уи зхаштхъаз усқан, дхәыцуа уажә имала ара апарк дахынтаршәу иааигәалашәөзаргыы қалап, аха уи шытә иара ида изтәхыда! Изитахузеи иара ихатагыы, дахынтаааая, иаб дахынтааауз! Урт реилкаара мышкызын днашталарапашәа дандәықәыз...

Уахынза днаскъаанза, РАЗАН дағезныкгы Шъаҳан ибжыы наикәиргейт.

- Уапсыуома, уара?! – даагәырғеит абырг дахътәаз.

- Сапсыуамкәа изуазеи, апсышәала сцәажәо судгылоупеи! – ихәеит РАЗАН.

- РАЗАН уоума, мшәан?! Аа, уздырит, уздырит... Убжъала мацара уздырыргыы амуаз, аха слымхақәа мацк ирыгхеит. Сыблақәагыы иаанины сапхъя иаагылаз иоуп ирбо... Уаатәеи уара ара...

Ныдгылатәйкүй сымоуп, – ихәеит РАЗАН, атәара итахымкәа.

– Уи даара ибзиоуп, – ихәеит ШЬАХАН, – уахьныдгылаша ахъумо... Хқыдкыларты змамгы ҳақами...

– Ишпа, хқыдкылартак умазамкәа уаанхану?!

– Ахкыдкыларты сымоуп, аха схы здысқыло дықам...

Уаатәеи...

РАЗАН уаҳа міхәакәа арымз иөнүкәни.

– Арахъ уабақаз? – дәзаит ШЬАХАН.

– Ақалақ салаханы сыйкоуп. Сзалтцуазар ҳәа апшаара сағуп.

– Иуңшаауда?

– Ақалақ салызго. Уахьынты шыоук ааушәа рхәоит, ҳаадыргәиглоит, аха уа ҳаанхалоит, ҳахъаадыргәигло. Уара уалтцыр утахжами ақалақ?

ШЬАХАН даапшышырчашәа РАЗАН днаихәаңшит.

– Уалтцыр ухәоу? Сабацо, уара, сара абри ақалақ салтны?!

– РАЗАН иихәаиз изымбатәбараҳашәа дааңәажәеит ШЬАХАН.

– Егъырт ахъказ?

– Егъырт зустәада? – ара дықаңамшәа дааңәажәеит ШЬАХАН Алоу ипа.

– Ҳара ҳтәқәа?

– Ҳара иаҳтәым дарбан арақа?! Зегъ ҳара ҳтәқәа роуп...

– Зегъ ҳара ишқаҳтәқәоу, ШЬАХАН, изакәзызи узлаңәажәо!

– Икоу уасқәап, Ҳасан...

«Ҳасантәкәа уара уоуп! Ари ихы цахъазаап, уара! Сарғыы сиздүруам, иихәогызы издүруам.

– Ҳасан акәым, аха, РАЗАН ауп, – ихәеит РАЗАН.

– РАЗАН акә, Ҳасан акә, зегъ аками?

– Зегъ акы акәны ишқақалеи, сара РАЗАН сыхъзупеи!

– даагәаит РАЗАН. – Уара узы зегъ акакәны иқалахъоума, иҳахъзугыы, иҳажәлоугыы, иаҳтәугыы иаҳтәымгы ҳара иаҳтәқәаны урыхәаңшузар?!

– Уи цәгъоума, нас, зегъ ҳара иаҳтәқәаны ҳрыхәаңшузар? Ҳара иаҳтәу ахаан иаанины ҳара иаҳғағылазом.

– Иахғеагылент азами, ҳара иаҳтәым, иҳағацәоуп ҳәа ҳзынарғағылаz!

– Ус акәымкәа, ҳайғаҳаит, шьоуқы ҳайғарыжыит, шәаргы ҳарғы азә ҳауп, ҳнапқәа ааикәхаршап ҳхәазтгы, азәир анибартәарах ҳқылигозма?

– Ассир саҳаеит, уара!.. Абас шәҳәон азоуп зны, агәашәкәа зегы аартны, арахә реиңш арахъ изааташәсалаз.

– Уи ианба? – дтсаит Шьяҳан. Иөыргазашәа акәхап.

– Уара ухаан. Уара иаҳа иануааз. Алшара дүкәа анумаз!.. – РАЗАН ИАҲАЗ ДЫҢНАЖӘО АЦӘАЖӘАРА Дағын.

– Усқан сара акъанцьеипш хыхъ сықәтәан ауп.

– Акъанцьеипш хыхъ ушпакәтәаз, Аңсны зегъ унацәа иахаургъежьюане! Уара иумазтаакәа акыр қартозу, уара арақа?! – Аицәажәара аисрахъ ахы архо иалагеit.

«Ажәа змаскуа дызустада? Ихы цахъатәкъазар, уара, ари! Сааины сабаандтәалоз! Сызлақаз сара исызхон, схы схызхша шпанаасзацитцеi!..»

– Дарбан, уара, сара исаиздаауаз?!

– Үқәыртәаны узмаз!

– Сықәыркъакъаны сыймаз... Сбағыза сыйкәтәаз ұышыап...

– Усгы ақәзаait. Үқәкъакъашәагы үқәтәазаait, аха усгы уқәтәамыз?

– Сықәтәан... Иумузозар, схәынтиқарханғы сыйкәтәан зны. Аха нас, иаалаган... сидрақәеit! – деицәкъысуашәа аччара далағеit Алоу ипа Шьяҳан.

– Үерымтцаужыит!

– Уара уакәзар иқаутдарыз? – дтсаит Шьяҳан.

– Сөйдсиршыун!

– Иөыдиршыуазаарын ақкәын!.. Ар ирнымиаз дхата ғәгәоуп ҳәа умаҳахъеи? Сарғы үсшәа сгәы ианаанагоз ықан, ирымур қалома, саарғағылап еғып ҳәа. Иқаутдарызеи унаганы ұқаҳаным агәашә уныладыргар?

– Үтамлоi!

– Избан? Арахъ ұланат ҳәагы ақы ықоуп, ихааза амра пхоит, иаҳьеипш. Амра ашәахәақәа хааза иуқәыпхозар иаҳа

еиғұзами, адунеи ахұмбо ухәтыңдарцалар ааста? Еиғұп. Үи ауп иқалаз.

– Иқалаз иқамлашаз акәын. Рееишиң змауз ауп. Аа ҳаҳьяанагаз! Абри ақалақ зегұры салсны саауеит, аңсышәек аасмахазакә? – Апсшәә алырцама зынза?

– Үи уарғызы уацхрааит...

– Ишпә, уара... ишпөуұхәеи? Сара сзыңхырааз закәзызеи? Апсшәә сапырхагахазаап!

– Апсшәә мацарагъ акәындаз!.. Үи алаңдажәара шытә иапсам. Уара, быргқ, зыштахъқа зегұры ааныжыны иаая, судтәланы исхәақә о акырыцаркуа, акы ихәартаны иқазам. Үс сцәажәоит ақароуп, сгәры ахырпәжә...

– Сара сгәры пымжәо ұышшома? Ари амырхәага иеатаны, қыаф уа дтәоуп ҳәа угәры иаанагозар? Сара қыаф уа, ишыстахызы үсқанғызы сыйкымызт, иансааз. Зегің ансыртаз, иагъансымырхызы!

– Излаумырхызеи, зегің уртейите!

– Иқоуп иқа, зегің үтәны зегің анумырхуа! Амал үтәны, иуфо ухамұчауа уаақартцар! Ахъз үтәны, хъзыда-пәшада адәй үнықәыртцар?!

– Ахъз умазар ирзыңгар қалоит, амал уманы иұмырхыргы. Медалқәәк уаңхыа иартеит ҳәа хъзы уманы уаақәғылондаз, шақафы ирырттахъоудыруама уртамедалқә! Сара амедалқәа сирымтейт.

– Унаганы унарываадмырғылаз, ҳара дахтәыхуп ҳәа?

– Истахымкәа.

– Үи уажә ес үхәоит, үкәапңа уааини ара арымз үахықәтәоу, аха үсқан, урываеырбо уаңрывагылаз, урпығланы раңхыақа уцарғызы анутахызы...

– Урпығланы раңхыақа урыштыра иқоуп! Өраңа унарыштыуамызт!

– Аха акыргы үрцәйнискеит.

– Апипирыцасырхәон, иқартцарыз сривамғылар? Дара рхатқәәгзы ирттахын рааигә сыйлазар, уртапипиархәағзә... Ҳабжықәа еиқәшәозар акәын. Уаалқыаны ауарған уағасуа уалагар ауама, апипи адырхәозар? – дышыччац ибжы паза

деңتاаччеит Алоу ипа Шъаҳан. – Дғазан, иқаитцара изымдырит Шъаҳан ҳәә иңәажәоит шыуки...

- Ушпагаз, уагъәкәышцәан уара усқан... ухазы!
- Үәка уиашагәышам, Ҳасан...
- Ииуазеи уара Ҳасан?! Ҳасан соуп ҳәә уархәахъазма, узо-уаая Ҳасан ҳәә сыйхтоукитеи! Узаңәажәо сузымдырзар?
- РАЗАН уами, ушпасзымдыри! Сара Ҳасангы дыздыруан.
- Духаршт!

– Истахуижъети итозозеи, аха дысхамыштит. Зны-зынла угсы қалалоит: иухоумырштыша дұхаштүеит, иухаурштырц иутаху ухы даатыцуам. Икнахатәкәаз дреиуан уигыры. Аха дрымпытқәрааны дрыңәацеит. Иахъа ақалақь далазаргы қалап. Ақырғы десеңдабын, аха апсуа исахъа има замызт атыхәтәаны даныизбазгы.

– Хышәка шықәса ихымтца дықам.
– Сара сеңпш. Иүхәарц иутаху уи акәзар? Сара хышә шықәса схытцом. Шәкі рақара агуп, – деңтааччахт Шъаҳан.

«Ари ахәиртлағы даеа шәйшиқәсагы дцоит, – ааигәахәит РАЗАН. – Дызгарызеи, ихы имыхуазар, игәы имыхуазар, зегъ ҳара ҳтәкәа рами ҳәә дрылаңшузар? Сара сәғи даарыцханашаахт!».

Ағылара иөыназикит РАЗАН. Илаба наитцарсшәа дахтәаз, ара дықа замызшәа данықала ауп, РАЗАНГЫ даныфөиха. Уи Шъаҳан иаразнак игәеиттеит.

– Уаамыццакыни, сара даеакғы уасхәоит... Иқаз, иқоу ҳәә уара узлаңәажәақәо, ауағы хыһы-хыһылашәа иибо роуп. Ахәы уқәгыланы уанаапшуа иубои иқатқәеки ақыр рыйжвоуп. Агеи ашъхеи реипш еицәыхароуп. Сара өеи сзығамтцеит, схы мацара сашытан ҳәә ауп ишудыруа. Еғырт ишырдыруа ауп уарғы ишудыруа. Иқаз уи акәзамызт...

Ианба? Уара иануаазу?

- Усқангы, уи апхъагы.
- Изцәиргамзей? Иахъзузеи иңәырыргаз?
- Амза къагәаза ианкыду умбахъеи? Ианыфагыла, ишашаңа амра нкыдлеит ҳәә ахәапшра узалағарым, узлалагозеи, иара

къагәаза икыдуpei макъана! Убри иафызоуп ицәыргоу ҳәа икоугы.

– Ицәыргоуп, зегъ цәыргоуп, ицәыргамгы ицәыргоу акы иафызоуп, ауаа ирдыруеит.

– Ауаа ирдыруа аха! Ауаа рғазоуп! – ихәеит Шъаҳан иаҳа иөыриашашәа даақәтәан. Ауаа зегъ еилкааны, зегъ дырны ирымандаз, иқалақәазгы қалазомызт. Ауаа рымдырра баапсыла рхы иадырхәоит хыхъ иқәтәоу.

– Шәара шәхаан еиپш.

– Ҳара ҳхаангы уажәгы. Ирархәо акәу үзыршьоит. Пытәык ирдыруа азхом, аиҳарағык рѣвалоуп. Убри азоуп абас изеилыхо.

– Изцәыршәымгазеи, нас ицәыргатәыз, иқатцәкъаз здыруаз, уи иахааныз? Анышә зақәшәыхәазеи?

– Сара анышә акгы иақасмыҳәазеит. Сықәгыланы ахәхәара салагар, сөғи ааихысхаанзагы еихаркуан.

– Иахыненихоукыз ус инхәзеитеи!

– Угәы уамжъан! Сара убас еиپш икоу хырзаманқәак цәырызгап, сара убас еиپш икоу рыласхәап...

– Ианба, Изустцәада? Хышә шықәса нутытцәкъарц угәы итоума?

– Өышәкә нысымтхъеи, даеа шәкы сзазымнааиуа сыкомуа?! – деңтааччахт Алоу ипа Шъаҳан. – Уи изаауазеи, сыхәмаруеит, аха ахәмархагы ҳазтада, аамтагы абақоу?.. Сара иқастцаш зегъ қастцахъеит, арпыс! Сара исхәараны сыйказ, ицәырызгараны сыйказ ақьяад иантсаны инсыжъит. Уи сара сахымзар қалап, сызлацәажәо ацәыргароуп, – аха аус қатцами, сара сыштахъ зны, даеа хышә шықәса рыштахъ акәзаргы, ицәырримгар қалазом.

– Иабақоу уи, зегъы зну ақьяад?

– Итаршәни итәахуп.

– Амца илалажыны ирблыр?

– Ее, арпыс, сара устцәкъа сгаζам, удыруоу? Уи амца иахъахәымхо итәахуп.

- Даара узықәгәйгүа шьоукы рнапағы иқазар акәхап, аха урт узықәгәйгүа уаамзар?

- Адунеи зегырымыбылуазар, уи ашәкәй ақғыры рразуам. Азә имацара инапы инаркны амға даныстаз ұышшома? Сғәры иалоуп уи иахъатәиқәа ахъзамыпхьо. Ари аибашьра ҳналамгылазтгыры, иқаларын схатагы сахъзар уи ашәкәй аттыңра, аха икоу збоит, сғазам, сара уи сахъзашам, аха, агәра ганы сыйкоуп, мышкызыны сиаша ауаа ишрахая. Сара сиаша мацара акәым, иқаттәкъаз, зегъ ззыпшыз, ирзымдыруаз...

- Ибзиаңғыры ирдыруаз...

- Еиңасхәоит, ирдыруаз ұышыршыон. Ауаа абжеиҳан ирзымдыруа ауп излацәажәо. Ирыцхараҳарғы иара убри ауп. Еимаркуеит, еиғаркуеит, иқәыртоит, иқәырхуеит ирзымдыруа. Сара издыруаз раңаен.

- Ишудыруаз акәын уи уалаңсо ушаауазгыры.

- Уи иаҳа еиғының, сеасыргар ааста. Ұсқан иузцәырызгодаз уара цәыргашы змамшәа инханы икоу?

- Уара үфыззак, даеаҙәй.

- Дааумго! Зегырымылыгейт. Сара саини абра суватәоуп. Сөғагыланы ағыныңда сыйздар – саб сипоуп. Сара саб сиран үсқанғыры, иудыруаз. Иудыруаз ухаршт, арпыс, уи акәзамызт иқаз...

Алоу ипа Шыңаң дәағәо иғынеихан, шыңаққәек нықайцахъаны иштәхъѣ даахъапшил. Розан итың ақны дәағылан макъана, иидыруаз Шыңаң иакәымкәа, даеаҙәй дишъклапшуазшәа.

Хара ҳаисауеит, аха ари адунеи ақғыры ахъзом, иудыруаз. Баша угәры каумыжын, – ихәеит уи ибжыры хырырвирза. - Избахъоу ұышшоит, аха избахъоу ухазырштуа Әнцәа иуимырбаит.

Уи ныхәа-ныпхъаран, уи згәры итәз згәры итампсыз иажәақәа ракәын.

Розан ихы ахъирхаз иғынеихеит. Изырқаттоз изымдырит аха, Рашәында абра ұвара илаңш налыхъзарашәа даағалеит.

Ирзыымдырыптә иеилахәаз, атыхәтәантәи ароль назығзоз Рашәйнда.

Паркк ақнытә егы апарк ахъ дниасыр, нас, апшаҳәа даваланы, ақалақъ иаалалаз ақәылацәа раپхъатәи амшқәа руакы азы ирблыз ахыбра пш҃за, жәларык ртоурых адақъақәа згәытцахәхәа игылаз, уажәы ихыблаа-ғыблаа еилажкыз ахыбра днавсны Арсоураа шықоу днықәлон. Арсоураахъ анеира адагы, итаххеит, дағазныкгы, иблала днахәапшырц, ипшүзәа иғәалашәарағ иаанхаз ахыбра. Уи аварағ иштәз апарк иабахъан иабашазгыы иамбашазгыы раңааны. Иамбашаз мшыкгыы иғәалашәон Разан ибзианы. Иара убасқангыы, аиҳабыра рығны азааигәара шьоукы аизара иағуп, еидысларақәек қаларгыы қалап рхәан, иғызыцәаки иареи апшаҳәа иаваланы иааскыон. Абжыаапны ааста ауаа маңғын апшаҳәақны. Аизара иаҳыағыз ахъ зегъы еихазар қалап ҳәа иаарласшәа ишааниуз, апарк изааигәахон еипш, инаңшын, иғәартеит иара уақа, апарк ақны, аиласағъекъра ишағыз, иеилагъежъуазгыы ағар ракәын. Шәыненешәкыл ҳәа еибархәхәо урт иаарыкәшит еихабаңақәакгыы, аха, дара анаарылалоз, аанкылашья рымамкәа еибаршхъан амца зөтәаны иеилаз, атаңкәымкъараахъ ииасхъаз ачкәынцәа.

- Имгәацәа ұшәирбга, имгәацәа! - илымха итағуашәа дықоуп, мақғаҳәара икъантазза иеилыхыз ибжы. Уи ақәада иғашәы дықәгъежъяауан, алаапк еипш дрыжәлон икәшамыкәша игылаз зегъы. Урт наскъа-ааскъан, дхагахазшәа, акәукәуаҳәа дыхәхәо даақәхеит апарк агәтәншәа. Икәитцара изымдыруа, ана-ара дыштасуа ак ипшашауан, аха акгыы ипшүхъашәомызт уи. Ус, иара инағшшәа, дыңқәкәыкәы, иблакәа ашъа рхытқало даақәыртцит арпыс хаккала дук. Уи аандак иамихыз еихатә лабак мфантцо, зөицәызтәахуаз шьоукы илапш аарықәшәазшәа, иблакәа ашъа рхытқало, ауаа рыхәпара дналалеит.

Уа иқалаз атәи еитаҳәашья рзатомызт акраамта. Дара ачкәынцәа рынкыларагы мариамхеит, иныркылаз аус ахъ

инанагеит, аус ахъ инаргаз ирыштаргалеит даеа шьоуки. Ашьоура иашътаз даеа шьоуки еибарыфуа, зны рмашынақәа ириқәтәаны ақалақъ иалан.

Ашьтахъы, аибашъра ианалага, абри апарк итысны арахъ зәаазхаз ракәын ахыбра пшзагызыңыццышәа изгаз. Иара абра, апшаҳәағы, диниеит Разан зны Җанас ипа Шъардын.

Уи дғылан ахыбра пшза ағапхъя, иеимыртәаз ран леипш, инапқәа игәытцаңсаны, илабжышқәа хаддыла.

Мышқәак ында деицакхъан, дүзүмдүруа джалахъан Шъардын. Разан дшаавалаз изгәамтеит иара азныказ. Апсәа анаасиенхәа ауп данаахъапшыз.

– Иахзыруз убоит, Разан, абаапсы, иахзыруз! – ихәеит уи, ахәа дылапшуа, иацәажәара уалагаргы иоухәо имаҳарашәа.

– Ари амацарагы аумас... – ихәеит Разан, уаха иеихәарыз изымдүруа.

– Арии егырти еиپшымыз, – ихәеит Шъардын даалтшәа. – Сара сзыфноу ахыбралы, даеа хыбрақәакгызыңыццышәа иргандаз, абри акы амыхъкәа! Абра сыршыит, абра исылгейт сара...

Разан даанаңш-аапшит. Нахъхи, асқыала аганахъшәа, ар рыматәа зәәыз гәыпфык апшаҳәа иаваны илапш нарықәшәеит.

– Ҳылашья өеим, – ихәеит Разан.

Разан иихәа ажәақәа ртакы изеилымкаакәа, ижалазеи хәа даанаңшы-аапшит Шъардын Җанас ипагы.

– Ижалаз хъааганы, ҳайбартәую абра ҳашгылоу гәартар, шәйизустцәада хәа иааҳасны ҳаркуеит, ҳнарапцаны рәғинархаргы ауеит...

– Убастәкъой?! – иааңьеишьеит Шъардын.

– Убас рзыруйт ианыблыз адырфәаңы ижалаз аабоит хәа арахъ иаақәлаз шьоукгызы. Иара ҳаргызы уи ҳмыхъаант. Нахъхи шьоукгызы снархыпшит...

Разан апшра дахъалагаз шығаз илапш наиршәеит Шъардынгызы. Уи уахъ уағ дизгәамтеит, аха иаҳаз ажәақәа даадырхәицит.

- Ҳнаскыап, нас, шыңа амца иалааго ҳәа акрықоума! – ихәеит Шъардын, агағахь шықазгыы иғыненихеит. Аевкалипту ашыапы иaadгылелит урт ағыңыагыы. Уи амтсан арымзқәа гылан паса, уажәы, арақагыы, уи анағсгы, ұяргыы уөахынықәуқшаз акгы гыламызт.

- Иқәыргеит... Амца иақәтданы ирблызар акәхап, – ихәеит Шъардын. Разан иеиликаауан уи зызбахә имаз.

- Ишәйпәтазаашьоузей? – дтсаит Разан даеаңыара инахигаргыы итахны, Шъардын иптәтазаашьа аилкаарагы даштыданы.

- Аптәтазаара абақоу, уара абзиара збаша! Аптәтазаара иалгейт, ипхастартәйт, уағы имыхәо икәртцеит. Ашәартә ду итадырғылелит хәыңгыы дугбы. Ахәычы ҳәа ҳиштән ҳацкәын затә. Ари ағыза ахырзаман ҳаналаха, дыфдәйләнди дахыңаз дынхеит. Дыршыхъязаргы ҳаздыруам... – Шъардын илабжышқәа аахаддылелит. Имацаара иоума, егыртгы мцеи, аха ҳара ҳаблақәа ҭаа ҳазхәаңшуаз иаразәк иакәын. Җамамәкәа уахыкгыы иаҳхаамгацызт. Аттарахыы данықаз алаҳамтозар. Аттара ду далганы даан, ҳәйреттәа ҳайлан. Уи азхом ихәан, деңтацахын, фапхъа ҳаблақәа ҭаа, аңыгә дүкәа реипш ҳаандхалеит. Ҳаргыы ҳакнахан – акы аағуазшәа, акы еидахқылошәа, итахтаауашәа ҳдәыкәмымыз, иара убриала, ҳазғыз аус ала, ҳаңсқәа тән. Деңтааҳахъзагәышьеит.

- Адиссертиациягы имыхұчахъяз, – ақкәын дызғыз шидыруаз иеилиркаарц итахызышәа дтсаит Разан.

- Ихъчахъан. Дсырөхәаргыы акгыы иаңсам, аха даара ибзианғыы ихъчеит. Егырт ирхәоз иазызуазеи, сара даара сиқәгәйіган. Хара дцап ҳәа сиқәгәйіган. Иара дғағылан еибашыра дцеит! Ассир утакызаргы! Егырахь дызлагалакгы абри абұбар кны аибашыра далагап ҳәа сыйкамызт...

- Иқадаз! – ихәеит Разан. – Зегыы акака иаңкны иҳамагәышъан...

- Уара утәқәа абақоу? – дтсаит Ҭанас ипа Шъардын.

- Уртгыы уахь икоуп, аибашырахь. Ағыңыагыы.

- Ағыңыагыы иаразнак индәйлеибарқьама?!

- Инаңкылодаз... ағыңғағы... иеициз ракәын...
- Рхабар аағуама? – дтсаит Шъардын.
- Зны-зынла... Абра сахъалахақәаз ргәлоуп...
- Сара стәгты игәалазар акәхап, аха ићеитцарызеи...
Ићеитцарызеи ҳара арантә?! Уахь акы үзбанды ҳалыргароуп. Усгы сзаарыцхәеит, аха уағ дызбом... Ҳара иҳаҳылакгыбы, ҳалыргаргыбы ҳалрымгаргыбы, иара акы имыхуандаз... Уара утәқәа акы рмыхуандаз...

Шъардын иблақәа таа ићамыз ахыбрахь дыпшуан.

- Абра имфасит сара сыңтазаара зегы. Абра иңәйрүзгеит рапхъатәи сусумтақәа, анағстәиқәа, анағстәиқәа... Абра испылеит, сырптылеит аттарауа дүкәа. Абра ицион ҳара ҳаңцәажәарақәа, ҳаңғыхарақәа... Ҳусқәа зегы рхы еиларсын абрақа... Аусурамш анынцәалак шағараантә атх иаасымнахаанза саанхахъаз сара абрақа. Ағен икоугыбы акы дағқәан, сылпышхагахарым ҳәа, сқъаадқәа рғыырак аракәын сахърылаз. Изфаанза, еитазфаанза, акы иеипшыстәаанза, сышәќәкәа зегы абрақа акәын сахърыдтәалаз. Иара абрақоуп сахълалахәашағыбы...

Шъардын илабжышқәа аахаддылеит.

- Иеилукаама сара исыхызы... Иеилукааумама... Амыхътә сахъыит, Разан, амыхътә!

- Изакәызеи иұхәо, амыхътә ҳағацәа ирыхъааит, уара...
- Сара соуп амыхътә иақәдүршәэз...

Разан ићалаз иғәи аазәеит.

- Иеидкыланы абрақа исзыштыз сөымтақәа зегы амца илалабыл ицент! Үрт аныбылуаз аццышә зхатәашаз сара сакәын...

Разан иихәара изымдыруа даанхеит.

- Сарғыы сара соуп, сыйбит, аха ара, сара сыйдагыбы, шағағ лалабыл иңаз удыруама?!

Рнапғымтақәа ракәымкәа, дара рхатәқәа амца илалабыл иңазшәа акәын Җанас ипа Шъардын дышцәажәоз.

- Иагағ гылап ҳара ҳаштәхъ, иага қартцап, иага рылшап үрт, аха үрт рзгыбы, ҳара ҳазгыбы наунагзә илыбжъахәаша ицент

арақа амца иаҳцәагаз. Имаңызма уаанза иҳаңдымрұхъаз, иҳапдырхахъаз, имаңызма хнырхәыша րымамкә ашықәс еиқәатдәақәа инарылағхъаз, урт азмырхакәа, бғың-бғың еидықәшәалаз ҳтоурых ду адаққақәа абрақа абылра иағын... Абри аштахъ сара изақараазаалак акы аасзеидкыларан сыйкам... Сара абрақа исылгейт, сара абрақа ақеңеахәа инасгәйдданы сыршыит, иудыруаз...

Абри аштахъ аңајәараптәкъагы илымшо дғылан Җанас ипә Шъардын.

- Ҳәимфалацәоума? – дұсаит уи нашшәа.

- Ҳәимфалацәамзар Қалап, – ихәеит РАЗАН.

- Сарғы үс сғы иаанагоит: уара макъана учқәыноуп, иқауцаша раңдоуп, узыхъзаша шъардоуп, даеа мәфакала уцароуп... Даеа мәфакала шәдәықәлароуп шәара...

- Шәара шәызылауаз амфала... – иажәа намығзакәа иеааникүлелит РАЗАН.

Шъардын днеиуан маңк ишьапы ааитшыуа. «Ихъзеи, мшәан, ишьапы зицишүуазеи? – ааигәхәеит РАЗАН, ყытқ дааскыаны, деңтаахъапшны Шъардын данынаишъклапш. Ишьапы итишиуан ҳәа сыйкоуп уажәраанзагы. Уажәы изырузар иаапыртқәон. Ихъыз изымхазшәа...»

РАЗАН Арсоу ићны дахънеиз, Леуарсагы дааини уа дтәан. Леуарса Арсоу иашья иакәын.

- Аа, РАЗАН, дсымдыркәа, дышпәсзымдыруеи, зынгыы дсызноумгахъаз, – ихәеит уи, Арсоу реибарьрра даналага.

- Уара уаҳзаазгазеи, аашьас ићоутазеи? – дұсаит РАЗАН, даеакы алаңдәа жәара иалагаанзә. – Амфакәа кны ирынтәалоу рылшыя ыќоу, уара?

- Ићазам, – ихәеит Леуарса.

- Нас, уара аашьас ићауцазеи? – деңтатааит РАЗАН.

- Ағыруа маңәык джамоуп, Липартиак. Убри срылганы сааигеит. Сшықәыргаз иаҳан, сахыыкәз ипшааит...

- Ушпақәыргеи?!

- Егырт шықәыргаз. Ақыта ианалала, сыйны итән пытрагамтак. Нас, уантәи дағаңыра ианиасуаз, амца лацратданы ирблит. Абриала ҳаайлгейт даргыы саргыы. - Иқалаз абас иаармарианы далаңәажәеит Леуарса.

- Изакәзызи, уара, иухәо, уқәрыңцишәаазаап! Уара раңәак ақгы өмірлік ауп ушалаңәажәо.

- Сышпалаңәажәари... Иқалаша қалахъеит. Ихъаазгахъеит, изгәрыфахъеит. Анцәа иңшыоуп ҳәа стәоуп ҳара ҳаңыларымблыз.

- Шәагылаларымблызеи?!

- Ҳаларымбылуаз, аха, Анцәа иңшыарала, ҳара уантәи хцахъан. Ҳара ҳадагы, Дадланана зегъы уахъынтың иқәтхъан. Рнеишша злағаз ала, ҳақәымтүргыы ауамызт. Ианаамтаз ҳхы ҳаңәеит. Ҳапсқәа еиқәхархеит. Иазууазеи, ҳаштахъка азы ықәдиршеит. Аццышә ҳаладыртәеит... Иқауттарызеи!

- Шәабақоу, нас, шәара уажәө? - дтцааит Разан. - Уажәраанза Арсоу иасхәан, аңгәры хтәан алығера иқәлон ҳәа, ҳцаны Набыртсан ҳтәоуп. Уахъгы инаскъар, итегь нақ ҳнаскъозар акәхап, ағафахь. Уахъгы атынхаңә ҳамоуп, иахъзыпшуп, аха ҳара макъана Набыртсанда хрылатәоуп. Амала, ҳраңааңәаны ҳайлатауп. Апшемаңәа уаа ссырқәак роуп акәымзар, уахыкгы ҳаузычхартә ҳақам: ахәыңқәа ықоуп, адуқәа, ахәса, ахаңәа... Иуасымхәеи, ҳраңааңәеит.

- Даа-а, - ихәеит Арсоу дахтәаз. Уи уаҳа акы ахәахагы аниаҳамтәеит Леуарсеи сареи. - Сара ағны сыйнахеит, уахъгы арахъгы икоу жәбонит!

- Иҳамбозар еиңгәышъан, аха иаабоит... Сара уеизгыы-уеизгыы избозеи, аха исмахауеи. Иаақало зегъы срылагылоушәа сыйкоуп. Анахъынта иаафуагыы өеимхеит, өаңырантәи иаафуагыы. Ҳалаңыххаа ҳаргаанза ҳзалтында абри ақалақ... Уара арахъ уқәланы уааует! - ихәан, Арсоу өыпнүхәаңгы наинтәеит иашъя.

- Смаакәа, уажәраанзагы саар акәын, аха ҳнеитанеитасуа ҳаңыдәйкәу ағеибытарагы шықоу жәдирүеит. Анцәа иинихәаша ҳамаҳа иакәымзар, аашьагыы сымамызт.

- Иуцашъахозеи? – дзааит РАЗАН.
- Саазгаз сигароуп, уаха цашъас исымоузеи! Ҳанаауаз шәйциара ҳааныркылент, аха агыруа шә-галабак идыреует, срылдааны сааигеит, ус сизгар.
- Набыртданынтаи уаагашъас ићаитказеи, уахъ ацара иара изы ишәартазами? Ҳара ҳтәкәа...
- Агыруа уахъгы датәуп, арахъгы. Уи апсшәагы ихәоит ицәгъамкәа.
- Дшәызкашәеит, ҳатыр иқәышәтала, – ихәеит Арсоу дааччан.
- Уаха пату шпаикәаҳдари, иҳаиғыз днаган ифны дыфонахаргылент. Шытә ғың ачара изаамуазар...
- Сығны акгы амыхъкәа снахыло ићандаз ачарагы шизызурыз, аха иааг, иабаќоу сығны хазына?!
- Уа снеихъан сара, Арсоу сицны, – ихәеит РАЗАН. – Акраатдеит, аха иацы убра сиेќашшәа исгәалашәоит.
- Даеа ҹәйнакгы дшәыцины, дәғызмалақъза, – ихәан, дааччеит Леуарса. – Шәениғызцәамыз, дабаќоуш уи уажәй?
- Ара дыѓоуп, аха ҳаиғызцәазам уажәй уии сареи, – ихәеит РАЗАН.
- Ишпа, уара, усќан еиғызцәа бзиаӡақәазшәа збанеи...
- Ус ҳагыйкан, аха нас... дхәапсейт. Усќангы дхәапсан уи, ашъахъы излеильскаақәаз ала, аха сара избомызт, иесыдкыланы дыѓамыз, ҳаиғызцәатцәекъаз үысышьеит.
- Ус шәмыхъыр акәын. Ағыза ирзра мариоуп, аха ирхара цәгъами...
- Ҳаинцәызызшәагы сиेќам. Азныказ иаахъаазган, уамашшәа иаазбан, аха нас, дызласзымдыруаз зегъы аацәырганы ианысдырба... Исдырбазгы зыстахъыз, дызлаќақәаз иара иааирпшит. Ауағы дызлашақәоу зегъы стәахуеит ҳәа далагар, акыр днаскъаргы ауеит, аха, дышней-шнеиуа, иара ихата арахъ иаацәыригоит. «Уа уцәгъа са исахәо, са сицәгъа өазәй...» изхәаз дысгәалашшәом, аха ацәгъахәағәа рпәа рхиххьеит шәќәығәик. Ацәгъахәараз «хәба» иман

уи есымшагы. Ацәгъаҳәарақәа егъакуп, иагыыфбоуп... Уи изааузәеи, дахъимаара дңеит!

– Җаракыр дцама?!

– Даңацахуаз, ара дыଳоуп, схәеит. Даңтырцгы иғәи итәзам ари ақалақ.

– Избан, уара?! – иаацьеишьеит Леуарса.

– Иара итәкәа дрылатәоуп.

– Иара итәкәа дышпәрыйлатәоу?! Аихарағык алтны ицахъазар...

– Ҳзабашьуа рыхәфахыр иәадкыланы дааниуенжытеи акраатцеит уи... Иаартны иәәғи иархәом, аха иархәаша раңәаны имоуп. Уи иарғыы идыреит, ирдүруа шыраңәоу иара изы. Уи азоуп өйрдагәа қатданы дзааниуа... Цасгы абра далаагоит ҳәа иалагеит. Ауаа изаарыштыт, атагылазааша маншәала изықартцеит күйс имазамкәа даңтырц азы. Дымцеит!

– Ишпа, уара?! – уигыы аацьеишъяхт Леуарса. – Ауағы ауаа изаарыштыт, уңсы еиқәхархоит, егъырт азәырғы макъана иаҳзалғом, аха уара уалаагоит ҳәа, иара иөыштырбағын дтәоуп. Еилкааша амам!

– Иамоуп, – ихәеит РАЗАН. – Ауағы арақа дзыхъчаша ауаа имазар, иеаарыдыкылар, цашыа сзықамтцеит, исызмырманшәалеит, анс ак сыхыит, арс ак сыхыит ҳәа инаиргәагәакәар, иуадақәагы еиқәхоит, ималғыы күйс аиузом... Ара уи иалгара иәазкытәкъаны дыଳоуп иабхәындак, аха иеинитом. Абри иагарааны дыଳазаргы ҳабға пыцәоит, иаҳхымтцуа ахъз ҳхиттоит ҳәа агәақра дағуп, дахънеиуа өыңылхәак иртақәаргы, илах иаңыреиқыша акы изизбрин, дрылганы нақ ұзара дныпхъеикрын. Аамта аамтацәгьюуп, ауаа агәақра иағуп, ауаа атахара иағуп, ици-аауа избахә ахәахагы абарымоу, ипсы штоугы рхаштрын... Убри азоуп икылыркъя ауаа зааштызыз, аха ари ара иеирпсит: зны ддәылымтцырц далаагеит, дандәылымрга, иааиз дырзыцкъеит, сара стәы сара издыреит, шәссыдышзалазеи ҳәа дырғапало иәаиҳеит. Иаахынхәыз ирхәаз уара уазхәыц, аха уи иара макъана хыхъ

инатом, гәыхъ инатом... Знапы данхалоз идырқатогы Аңцәа идираат: дахымнеиша днарыштып, иимхәаша идырхәеп... Иара имал игәйтқаны дтәазаант, аха нас?

- Убри ауп иухәаша! Нас ҳәа акы ыкоуп акәымзар, ауаа иахъатәи мацарапа иқазар, уатәи хабананаго ҳәа имхәышуазар... Иабатахыз иааиз ирғагыланы аибашырагы! Зыгерызтаз егъихъзом, деиқәхар қалоит... дытәны! Итәны ақазаара зтахыда? Анкъатәи сөзыза ида...

- Алакә ухәоит уара! – инацитца издыруамызд Леураса.

- Алакә инеитциху лакәуп, уи иацқәо зегын рхәара стахым. Уажәазы акғын иҳаҳәом, аха нас, иага аамта царғын, уи ауаа ирдыруазароуп.

- Ауаа зегын рдыруа иқалоит ишней-шнейиуа... Иахъатәкъа зегын рылармыжкуазаргы...

Ашә абжын геит. Ари Рашәында лакәзар қалап ҳәа даақәтәеит Арсоу, дагынаңшит уаҳъ, ашә ахь.

- Изакә сасцәоузен иаҳтоу, изакә сасцәоузен! – лхәеит уи арахъ дешаацәйртсыз еипш. Леураса дааиеигәртъян днеиңүлент. Иара игәирғарагы ҳәаак амамызд.

- Сыңсында! – лхәеит нас Рашәында. – Абас еипш икоуп асасцәа сызларпыло исымоузен сара иқамхаша?!

- Аус злоу уи акәым, баатәа. Зегъ ҳамоуп: ҳара ҳақами макъана, ҳұлалароуп нас-насгы...

- Сыңсында! – лхәеит Рашәында даеазныкгы.

- Чайк ҳбыржәир иҳазхойт, афы даеазны иаажәлап... Ағылғыдқәа ааганы ианаақәжажылаша аамтакғын қалап. Уажәазы...

- Сара – уажәитәкъа! – лхәан, егын ауадаҳы ләыналхеит Рашәында.

Пытрак ашытакъ, Рашәындагы даарыдтәланы, чайк ыжәуа иаатәеит.

- Шәбара саант сара, даеакы азы акәым... аха, аранза санаа... сағышааңыхәафызаант.

- Ипсыда? – лхәеит Рашәында зегъ рапхъя.

– Ипсыз... Азә иакәында, ғыңға ракәында... Ачкәынцә ақаңтахеит...

Нас, дналанагалан, дахынтыааз иқаз зегбы рзеитеиҳәеит Леуарса.

– Нә аганахъала ирыжәлан, апстбарақәа раңааны иқалеит. Дара азәирөгү қәаңкаса иштартцеит, аха ҳа ҳтәкәагы лалахәаша иңеит.

– Ари аибашьра еилгараны иқазам, – лхәеит Рашәында. Разан Рашәында лкытә иаҳаҳъан арт ажәақәа.

– Имцуp, Рашәында, имцуp! – ихәеит иара, даңаңзә даңаңзә ахихәаңза. – Ари аибашьра лассы еилгоит. Уатәы ақәымзааит, уатәаштәхъ ақәымзааит аха усгы лассы еилгароуп.

– Еилгароуп, аха еилгом, Разан, – еилгашьас иамоузеладеи ғадеи ұзара псааңтакрак ықазамкәа аибашьра иағызыз...

– Апсааңтакракәагы ықоуп аибашьрақны, аха иара аеендиңахыр қалоит...

– Уи ами сарғыы исхәо: аеендиңахцәеит, аеартбаацәеит, зегъ амөханакит...

– Убас ианықоу ауп лассы ианилгогы... Ана ижәйлошәа, ара иаахъатуашәа, ақәымцәағәақәа реиңш ағъара иқәхар, акғыы рхзылатном, акғыы рзаарыхуам... Аибашьра еилгашт, ҳара ҳара ҳзейлгакәар...

– Ҳара иаауазеи, ҳзейлымго?! – иааңылшьеит Рашәында.

– Аибашьра ашътахъ иаразнак аибашьра еилго ұзыбшыома! Аибашьра убас акы ииажықәоит, мееирақәақ, уағымрақәақ, аибашьра ашътахътәи еибашьрак иалагар ауеит...

– Иzsеилкааум, абұзар аашътахъны ҳаиғағылахуама?!

– Абұзар аашътаххшам, иқалап зны-зынла уи аашътаххыргы...

– Изакәызеи, мшәан, узлаңақәо?! – лхәеит Рашәында.

– Аибашьра ашътахъ иқало аибашьроуп, – ихәеит Леуарса.

– Аибашьрақәа зегъ рышътахъ иқалоит уи ағыза. Ара атып еимаркып, амал еимаркып...

– Изырттахузei ртүпгүи рмалгыы, аибашьра атыхәа пыртқәазааит!

– Ус ами, ус акәзар ами, аха, рыцхарас иқалаз, ус акәымхар ауеит. Ахъз-апша еимаркыргы қалоит...

– Ахъз-апша зтәү итәуп! – лхәеит Рашәында.

– Итәуп, аха ирымтар?

– Уи қалашьас иамоузей?! – иааңылшьеит Рашәында. – Ахъз зтәү иааимхны изтәым иртоит, днаганы апхъа днадыргылоит. Апхъаңа зызбахә рхәаша атыхәтәаныңза дагыргәлашәом. Еибашърақәак қамлахъеи, ртоурых ҳамдыруеи...

– Уи ҳара ҳұынгы иқалар аума? Ахъз-апша иапсоу иааимхны даеаңзәи иузиғараны иқазам! – лхәеит Рашәында.

– Баамыщцакыни... Абри бара аус ахыбыу ахъз-апша иапсоу ауа ықами?

– Иқамкәа! – лхәеит Рашәында.

– Убарт зегъы изыңсоу ахъз рымоу? Иапсам швоукгы иримоу?

Рашәында даағаҳеит. Даахәыц-хәыцит.

Убрى ауп ибхәаша! – ихәеит Леуарса. Разан дахтәазгы уи дақәшашатны дааччеит. Арсоу иқаз, иқало, навалашья змам илиахъ еиқәнатданы дтәан.

– Уатә иқало инагзатқаңындың үағы издырзом. Уатә иқало устыры уатә иқалоит. Иахъа иқоу, иаадыруазар, саатқа ашытахъ иқалараны иқоу ауп ҳара ҳазлацәажәаша, аха иаажәыз иаҳнархәозаргы қалоит амцхә: апшемапхәыс иааңырылгаз арыжәтә үзбароуп.

– Арыжәтә аастагын еиғыуп иаажәуа – исгәарпханы изжәйт, – ихәеит Леуарса.

– Даға ақака? – дтәаит Рашәында.

– Ҳазтоу ҳәа иаажәырғын цәгъазам, – ихәеит Леуарса.

Аштақны иеидтәалоу ант ахәсақәа рыйжәтәык ҭатқаахны иримазаргы қалап, ишпасгәаламшәен ҳәа лхы иааңыржекит Рашәында. Акахъа иағыпсаауз пхәыскгы, ҭатқаахк сара исымоуп, сара ибзаазгоит, Арсоу сышшәыдтәалаз сышкыдхалазгы наиасхәап ҳәа даахамлаз, уигыы аалғәлашәан, уажәытқәкәа сааниует ҳәа лысасцәа аанлыжыит Рашәында.

Дагындағылтцуануиамыждаразадәхъы: ашыбыжыштахъ, иаҳа итынчрахашәа ианықала аамтазы иахынтаанагаз уағы изымдырзо, абарт ағын дүкән инархыууааны, Рашәйнда лындәйтца иазыпшызышәа иаанины иаарылаңжәаз абзарбзан хы ағнәа аархыңхыцит, рыбжы анткаарагы иахымзакәа, ицкъаны инеиланажыит. Пхәыск дахыштыз аиразнак ахәхәара далагеит, егын ләкитыбжъ гомызт, Рашәйнда... Игаз атқәацыбжыи Рашәйнде ирыцәшәаны адәхъы индәйлибаҳәеит ахаңәа. Зегъ рапхъа дғыланы амардуан дла-лбаақьеит Ризан, уи дишишталаны, «Хәи, иараби, ҳәи, иараби!» ҳәа иихәоз еиңаҳәо дааниуан Леуарса. Атыхәтәаны, уажәы ааигәа акәын, ихы даңыымшәакәа анеиаира даналагаз, дмыццакыкәа иғааиҳеит Арсоу.

Ризан зыхәхәабжъ аағуаз апхәыс лаҳь деихеит. Амардуан уаҳылалбаауз ағны апхъақала удәйлтцыргы ауан, аштыхъақалагы. Аштыхъақа акәын ахәхәабжъ ахъгоз. Иара днеиаанза даңа ҳәсақәакгы, даңа ҳаңақәакгы еғырт ағнәа рахынтаан еиханы рәаархахъан.

- Аа, дыршыит, абаапсы, дыршыит! - ихәеит ара иахъаандтәалазо атып ахъ иааниуаз ахатца.

Зыхәхәабжъ гоз апхәыс, зыхәхәабжъ ааиқәтәан, дғызығызу дааштыхеит. Уи лнағс, атәартакәеи амышмалатлеи рыбжъара, өңізхе дышытан... Ризан агәра игарц итәхымхеит иқалаз, игәы дааңауазырт, иштыхъақа иааниуаз рахъ дынхъаңшит, нас еиңа лара дналыхәаңшит. Даархәны дныштыңтаанзагы дидырит. Ари Рашәйнда лакәын.

Абартса дықәғыланы адәхъы апшрақәа дыркәаңтхъан Ризан. Дзымбаша дырбар, иакәу иакәму рзымдыруа харантә рылаңш ааиқәшәаргы, ағны дышықаз еилыркауан, ағны дышықаз анеилыркаа, арахъ рәаархаргы ауан. Акы ртахушәа, өакы рхәошәа, акгы ртахзамкәагы. Ағны дышықаз рзымдырзо ашә ианаалахалак, иагаамта уи илхо илагылазаргы, иеыржәарц иалагаргы, иааиртуамызт. Ашәгы ус аламала иғүжәо иқамызт. Иагаңаара иғыржәаҳъан аихатәы шәкәа, аха уи ағызатқәкәа қарымдаңызт ари

афнаңны. Иара ила ишпалагари ҳәа имаз агәығра даанагон макъана.

Рашәйнда лتاҳара ашътахъ, афны дахъааиз, дзымтәеит, дзымгылеит, дшығнағъежъуаз атх игеит. Ашамтаз иаахицәаашәа иуит, аха уи дыцәеит ахъзымызт, ус баша дықәниан ақароуп, днахәуа, дааҳәуа, днатәо, деитанагыло. Аены, Ардеи Дадыни рыбжы андмырга, иаргыы дәвазкны дықамыз, днықәханы дыцәеит... Шыбыжыштыхъахъан ихы изыштымхуа данаақетәаз. Игәи иамукәа дындәылтны абарта даақәгылеит. Цақа, атәартқәа рәкны, ҳәсақәак еиғахъәтиұан. Хыхынта ақрылахар ҳәа ишәозшәа, рыхгы иаафахалон, афны ҳарап ифатқапшлон. Абарта дшаақәгылаз гәартаазар қалап урт, аригыы макъана ара дықазаап ҳәа рыхқәа ааидыркылазар акәхап. Иблақәа та-рымыз макъана, иидыруаз ракәын, урыцәшәартә иқамызт. Урт затца азә илымха иакәымк ҭарымхәарыз, иахъа уажәраанза дынханы дахылыкоу иааигәирғазаргы қалап.

Уртгыы урт ракәын, аха урт рыйдагы даеа шьоук ааташар қалон уажәйтәкъа ари ашта. Ашәарыца лақәа реиңш ицаруа аатрақәа ириваз аруа, хацәақәак рхы ааидыркылазшәа рбар, иаразнак арахъ иаацәирцуан, рыехаршаланы иаарыдгылон, ираззааяуа иалагон. Нейхыркәа змамыз ҭахмадцәазаргы, – ус еиңшгы өңір-хөфі оған ари афны, – иааини иаарыдтәалон, иззыпшым азтарақәа рыто, ирымхәаша акы ддырхәар ртахны. Идурхәагәышъоз атахмадаацәа, уағ имыхәоз акы наархәақәон, даргыы рнаңқәа аақъаны, ифагыланы ицион. Атакәажәцәа шамахамзар рымпан иқәломызт: израззаашаз ираззаақәахъан, иархәашаз рархәахъан, ипсыгагақәаха адә иқәхаз шьоук реиңш инарыхәәпшны инарпыртхъан.

Абра абарта даақәгылацыпхъяза, Разан иааигәалашәөн Фиодор Иванипа изааргоз, игәи ааибакуан даеазныкгыы, итачкәымкәа ааираатқәон, аха иқъараны дабақаз урт атачкәымкәа, иңыбы атакны абарта дықәгылан.

Изгәамтаҗакәа амра лтагъалеит. Амра ықанатцы, уи ашәахәақәа апенцьыр иадыпхалонат, дахындаңдәылтцуаз

иааиғаңчалонаты пәтәзаарак ыңған ари ағынгы, аха амра нәшәенү, алашьцара амтәйжәфәкә аданарытарлак, зынзынла ишишәлоз еипш, алашарагы анаадырцәалак, хаша змам түххон уи дназлаҳауз. Убас еипш иказ түхік ааигәхара иағызшәа иғәс иаинатан, даилууаит. Даини адиван дахъақәтәаз дызтцаара дыргаха даақәхеит. Ашәкәыпхъара зынзагы итахымз. Шәкәыпхъарала иңи анғиҳуаз ыңған пытрак, аха дааզкәйлаз еивтцырыпх иапхъа иқәғылоуашәкәа акы аарылихуамызт. Дыфуа урт ашәкәкәа дышпарыштыз ианияаз, шәкәи бзиак апшааразы ақалақ ахыи атыхәеи анеимиркъалоз. Үсқан, урт ашәкәкәа иғәытамз оғыны данаафналалак, Сырма илхәац ахәара далагон:

– Анцәа ихәозар, лассы арт ашәкәкәа адәахы ҳдәйлүрциараны икоуп! Ахагацәа реипш аатрақәа ҳнарывалап ҳаҳқәа рынкылан!..

– Ауада ғыцқәа ҳаураны ҳақоуп лассы, хазы абиблиотека ду еиғаңкааует ашәкәыпхъара ҳтаххар уаҳъ ҳнығналойт...

– Иара убаскәнгы, – иааималкуан Сырма, – уажәи ишаауго еипш, иуманы үғааухар...

– Ақара өба аазымгои, – дычкон Разан, – атып ду ҳауеит, иахыықәсырғылаша сырманшәалоит...

– Ушней-шнейиуа иааганы ссаанқәагыы инарываурғыло уалагоит!

– Өүн дук ааҳхәеп ҳара усқан...

– Ағын ду ааумхәакәа, еихачаң! – лхәон Сырма.

– Изасымхәарызеи иаасхәоит ағын дугъы. Хышәи хынғажәихәба уада аманы! – иғәс алақаны Сырма длацәажәон Разан.

Иабейдирүаз уи усқан уатәызыны ишәлараны иказ: адунеи шааҳәуз, дызмыпхъаңакәа инаганы инықәиргылаз шәйкә гәәртак рааихыршәшәарагы итахымкәа, аихаң итаркыз алым еипш, абра дығнағайежкуа дешаафнахоз!

Дығнахәаеует, дығнаңсуеит абраңа, иаарласзаны абрантәи цашык анизыкәмтә. Ақырынтә ихы иташәахъан, Сырма ишишәлдаз еипш, иаалыркъаны амфа дықәларц.

‘Ыынла акәымкәа, атх лашә иеалакны, зегъырыцәа ап-сымтазы. Дыбжықъар – абзия, аха иамур, рылапш наихъзар? Атх лашә зеалакны, ибналаны инеиуа, Анцәа иумхәан, аха инаихыиңшыгъекъар, идыруан, дымғашьо идыруан, фрағагы днарыштыуамызт. Игәи таблаа днаганы атх дналарыжыуан.

Уи дахъгәақуаз ихақны иааиз, аха изықамтоз акы акәны днахәаңшит. Ишизықамтоз анеиликаа, ихы иахъташәаз иаҳагы даргәамтцит. Иабақоу егы амға? Адамыр дмаар иушамызт даеазнык. Уи данбаари ҳәа ацаара иағын Ардеи Дадыни. Уртгы, иара иеипштәкъя, иқалап инеиҳангы, агәәкәра рыман. Иахъхәны иқазаргы қаларын арантәи ицартә атагылазаша анроу рхы иахъырзамырхәаз. Зны-зынла Разан уи рывибозшәагы рбон, аха Разан урт акгы рывибомызт, деиликаауан Арда, деиликаауан уи раңаак илымазымкыз Дадын. Бжыык аагар, амардуан азәи дағаланы иәаиҳар, иага атх цахъазаргы, ари Адамыр иакәзар қалап ҳәа, иара иеипш, иақәтәөн Ардагы Дадынгы.

Амра есаайира илақәуа, илақәуа, тлак ашәара илақәхъан. Уатцәи иғыло амра ҳара ихақәыпхоу, даеа шьюукы ирықәыпхоу здырхуада ҳәа абартца даақәгылеит Разан. Ас игәи ианааташәалак, деитцағәәнаны дызлақаз аастагы дааитцағәән он уи. Иитаху ҳәа акы ықазамкәа рәепхъя иғылаз ағнеихагыла дүкәа днарыдыңшылеит. Еихагылацыпхъяза, арағеинш, уақа иамаз абартца хәычқәагы тыкка иқан. Абжыаапны, иаҳаракгы уажәааны, ажәтцарапқәа реипш, ирыпхны уа иқәыпсан хәычгы дугыы. Иаарзықалазеи уаа қадың, рхы аарыздәйлмырхәаэз, ари адунеи қыақья ақәыпшра иазгәышыуа, аха уи иақәитымкәа. Иақәитшәа, аха иақәитымкәа.

Ағнәәа рыйжыара, аштақны, азәи лак ықәыргъежъяауда дыбжыан, аха убригыы, ила иахаз ианкны дشاҳозгыы, ацара атахымызт. Иламыз, ифуа адәкәа ирықәзар атахын, импытқъар аанкылашьагы амамзар қаларын, убас иеикәагъежъуан, иара апшәмагы деикәанаргъежъуан.

Цақа дышшатапшуа дықәгылан абартца. Иаалиахәлар, ақәкәаҳәа ихысуа еиңаақәлашан арахъ: даеазныкгы

ағ итәрцаларц, ргәи нарымќьарц, иара уиадагы згәи назмырќахъяз ауаа.

Ус, амфаду аганахъала ләаалхан, дшәапырхапуа, днаңш-аапшуа дара раҳь дааскьеит пхәыиск. Лааишъа злақаз ала, илапш даатцеимкыр ауамызт, арахъ, лара, лапхъақалагы, лыштыңхъалагы, иахынтылышқәшәлак, лапшык налықәшәар лтыхымкәашәа дааниуан. Лыңшра, лсахъа, лнықәашъя... Дәашьазаргы дәашьеит, аха мап, мәашьараада... Ари Тата лакәйн!

Дышықалаз ҳәашъа амамызт. Дгәырғьеит Ризан, дагышәеит. Шақа даагәырғыз аастагы даашәеит. Игәи тыңны ацара иалагеит. Дшааңырќыз еипш ағны иаразнак даңдахыр итаххеит. Ус егыңкәлцеит лара: аңсаатә еипш дныштыпрын, амардуан дағаланы ләаалхеит. Иеиликаит иара иахъ дшаауз, иеиликаит рыңхарлак дшаанагоз. Избан иара арыңхара? Рыңхарамзар, дзеңгәирғыша ақы акәзар?

Ашә аaimпдааны, дыңны днаңпышлар итаххеит. Аха ус ћаломызт, уимоу, ашә даадгылаанза иаарттәымызт. Иара дгәеит, аха даңа бләқәакгы аалыштыгъежеккызаргы амуеи? Иауеит, ићалоит, зегъ алшоит арақа! Тата афеира дағенаты Ризан игәи күдшәаны ацара иағын. Днеини ашә дылагыламыз, лышапыштыбжықәа шааигәахаз еилкааны, пшыаала ашә ааиртит. Татагы дааини уи даалагылеит.

Зны лышапы арахъ ианааңналыргыла, агәараҳәа ашә аакыджылар ҳәа дшәаны, иеадкылашәа пшыаала иаадицеит. Иныңдаркацағы иаирkit.

– Анцәа иңшыоуп! – ићәеит Ризан. – Анцәа иңшыоуп!

– Анцәа иңшыоуп! – лхәеит Татагы.

Илулакгы лыңпсы лыманы дшааиз агәра лымгошәа, лыштыңхъка, ашә ахъ, дыңхъапшит, нас, ићәаңзагы, днеини адиван лыңенікәылкит. Анцәа бабасзааигеи, Тата? – ићәеит иара лапхъақа дааисын. – Багымшәеитеи!

– Үааќәымтзакәа уахышә атып аќны, ушней-шнейиуа ашәарагы уаќәытцуазар акәхап. Ашәаразы сымшәакәа, сара сгазоума, – уахымшәаша ҭыпк аќынгы сыйкоуп! – аха

снапқыа-шыапқыо салоуп сызлаҳаз. Азы уаналаҳалак, азсашыа узымдыруазаргы, анапқыара уаламгои, уи ауп исыхызы: сөыргазашәа сыйқаланы саауеит. Умбо, уара уқынзагыы саазеит.

- Баап ҳәа сыйкамызд.

- Иара саргыы сыйкамызд, – ләдеит Тата.

- Бысзаазгазеи, нас? – даеазныкгы ддааит РАЗАН.

- Уаҳа ҳайбамбаргы қамло, уи акәхап зегъ раҧхъа иргыланы саазгаз. Сара уи даеакы иадысқәаларц салагоит аха. Уи сахыццакрым. Иқалаша қалахьеит. Егирархъ, паса сашишагы шықаз умбо, санца аштыахъ еидухәыцлақәазгыы Анцәа идирааит...

- Иеидысхәыцларыз?

- Уи сара исыздыруам. Сара издыруа, сашишьеи сцашьеи, абри апстазаарақны уара уқны саацәыртреи сыйнубжъазреи иреиңшхеит. Уамашәа иубартә икоуп. Уара ишубо сиздыруам, аха сара сыршақьо акы саманы идәйкәуп. Уара үеенікәырпшыхаа уантәоу аамтазы.

- Сароу? Сара соума зеенікәырпшыхаа итәоу?!

- Үекыдқо уабадәықәу?!

- Сыекыдқо сөйнасхар, иқало бымдыруеи?

- Иқалараны икоу уеизгыы иқалоит.

- Уи исзамакуам. Сыекыдқо сдәйқәымзаргы, сахътаоу агәақрадусымоупсаргы. Иагьеилыскаауеит: иагасгәақларгыы, иага тұхы схызгаргы смыцәазакәа, аус изақараазаалак макъана акала сахәо сыйкам. Иқалашагыы қалоит...

- Иқалаша қалоит ҳәа зегъы рәеенікәырпшыхаа иаатәахыр?!

- Сара сеипшу?

- Уи сыхемаршәа исхәеит. Сара соума уара утәашья зеипшроу ззеильмкаауа! Уи ззеильмкаауа сакәзар, арахъ сагызықәларымызд. Иеильскаауен исылшои шытибахуа иқазтгы!.. Аанғасра саазшәа стәаны ацәажәара салагеит, Иңбоумшызаои уара абри?

- Сара акғыы ұласшызаом, – ихәеит РАЗАН.

- Сахъааизгү?¹

– Уи ұ Yasымшыеи, исымхәеи ишұасшызғы. Сазыпшымызт. Сазыпшымызт маңара ақны сыйкоума, пхыз избарғы ихастомызт.

– Иара сарғыи нахъя, абри аамтазы, абра сқалоит ҳәа иацы азәи исеихәазғы, деиқәшәамыз ұзысшыон. Иац аахыс шақа қалахьюзеи!

– Уатәйнза шақа қалараны икоугы здырхуада! – ихәеит РАЗАН.

– Иац иқалаз уасхәарц ауп сзааиз...

– Иац иқалаз?! Анаңылбейт, иқалазеи иацы?! – иара итәқәак зықәшәаз рыңқарап атәи лыманы дааизар ааигәхәын, дағытәй-тәйтәйт РАЗАН.

– Иацы анысқәа, иацытәкъя акәзам уи анықалаз. Мышқәак түеит. Снахыкәша-аахыкәшарғы... – лхәан, дышнеиуаз ләаанылкылеит Тата. Иаразнак нахъяатылмыркъяз дааикәнанаргъекъит.

– Дараң шәара дышетәыми? – дтцааит Тата.

Дараң? Рыуа дарбану уи, Дараң?

– Қастеи иқны санықазғы, уа, уа шәара шәкны, избахә саҳалон. Қастеи иғәйлацәа дреиуан...

– Аа, – ихәеит РАЗАН. – Дараң! Ҳара ҳтәи иами Дараң!

– Дшәыжәлантәуп, дагышәашызаап қастеит.

– Дұашьами! Дтахама?!

– Дтахагәышеит. Ираңафуп уажәи итахо. Сғәи иалсит уи итахаралғы, аха сара арах сзааиз судашшыларц акәзам. Сагудашшылоит, аха иагуясхәароуп иқалаз шықалаз. Уи уазхәо дәмлар ауеит нас... Дараң иани иареи ракәын ақалақы иалаханы иқаз. Ұс аума?

– Ұс акәхап. Аешья ҳәа ассир димами, аха уи ара далагылозма, иабұльар шытпааны, днеини ұвара дырғағылоуп. Икыдыршыло иоуп уигыбы: аанғылашья имазам. Аибашыра иалагаанзагы аанқылашья змамыз иакөын, аибашыра ианалага, ұвара даануқыло еғниуа дықазма. Еғи, Дараң ҳәа икоу, агәамбзиарақәагы иман, аха уажәазы дшықаз сыйздыруам.

- Ағъараққа дықан, рхәеит. Згәры бзиамкәа иштәз иан лакәын.

- Арухан жәымтацәгъя! – ихәеит Разан.

- Уи саргы дыздыруан, ҳара ҳтәққақ нхон уақа, ргәилара, – лхәеит Тата. – Сагымғахытхъан зны. Пұхыс ахқәажәк лакәын.

- Ахқәажә, ахқәажә, хазына! – ихәеит Разан.

- Аибашьра аламталаз лыгәқәа бзиамкәа дықан. Аибашьра ианалага, зегъы лзеиқәылазар акәхап, леаантыхъаны дныштылалеит...

Дараң алада дысит, афада дысит, ес иқаитталакғы иан далигарц дгәақит, иидыруазғы изымдыруазғы драшъапkit, аха ағәашәқәа зегъы еиғаҳаит, Арухан лалгашъа қамлеит. Дабаңарыз Дараң? Иан дааныжыны, агәилацәа днарымтажыны, иабұйар ааштыхъны, зегъ ахъцоз днылаңа дцарызма? Агәилацәа ҳәа иқазгъы, излақартцоз уара идыр, азәазәала иқәтнү аңара иағын. Урт зегъы ақалақъ иалымтқуазарғы қалон: рууацәа-ртахцәа мачызма иара ақалақъ ақынгъы, урт рхы аарыдыркыларын, раңақ иахышәартамыз рәаадыркыларын. Үс акә, егыс акә, Дараң иғәилацәа ағахаζеит. Зынжа агәысакара дақақхазар ҳәа дышшәоз, азынра дазааигәахо далағеит. Ахышәашәарапқәа анықала, зымчы ықам, зымца ықам... Амени амцеи ракәызма, архәыс изақаразаалак акала лхы дзахәомызт, иан лакәын, дахъаалыдтәалаз уа даанхеит.

Иеибашьырц иааз ағыынрахъ ианиас, өнек, иаакылсын, иғны иғназ зегъы аадәилршәшәаны иргарц иалагеит, Дараң дғыланы урт рыхәапшра илымшеит.

- Ари арахъ дхабашьырцғы иғәы итоуп, удыруоу, – ихәеит иғнагаъежыуа ағны иаағналаз руағәзы. – Иңәаагар ҳәа дзыңәшәо татәахк имоуп, хымпода. Деимдатәуп уағтас!

- Архәыс лгәи тұқынды дшәымшын, уағрак шәылазар, – ихәеит Дараң. – Ижәгаша жәгейт, ижәго ҳәа уаҳа изакәызаалак акы ғнаршәым ари ағны. Шәеимдала шәтәхызарғы...

- Шәеимдала! Ақылхарақәа зегъы шәыркылс! Ари иңәажәаша злақоу ала, татәахк имоуп.

- Исымам! – ихәеит Дарат даөазныкгы.
 - Аңартақәа зегъы аашәирхәым?
 - Иааҳархәйт! – ихәеит аңартақәа зегъы аархәны ишъәзтәхъаз.
 - Уи бзиуп, аха абри аҭакәажә лгәабан шәатапшхью, уара?! Шәатапш! – дыхәхәеит нқылашъа змамшәа иғылаз ахатда.
 - Шәеаанышәкыл! Уаф иқаимцац қашәымтән! – ихәеит Дарат.
 - Уаф иқаимцац! Уара иуаҳахъоума иқарымтац акы ықоуп ҳәа ари адунеи аћыны?!
 - Шәара иқашәымтән!
 - Ағәабан ҳнаңаңшүеит аћароуп... Уи уара уиаћара узархагазеи?! Анцәинис абри ағәабан ахъы шатқоу! Паразар?
 - Апарагы атам, ахъгы атам. Дышәмүргәќын сан. Анаңәа шәйрхымшазеи, уара?
 - Уара уан аңәиршәага илеипшым ҳара ҳзыхшаз...
 - Алақәа! – ихәеит днарыбжыууаарц дشاғыз, илаиқәбәциңгы даарпахит.
 - Ағәабан ҳатсаңшүеит, ҳхәеит, уан ҳлыңцыштылар ҳәа ушәома?!
 - Шәан! – ихәан ишилшоз дхәаит Дарат, иан аиарта дахъыларшәыз иара убраќа лыңсы налыхшәеит ҳәа иғәы иаанагеит. Аҭакәажә лыбжы лызткауамызт, апсхүхра иағыз леипш ағәаќра дағын.
- Иаалырќыаны, иғәы анпжәаза, жәағык рымч ааихәеит Дарат. Ддоумыжъаха иеанааиќья, инаидышәәа иңазшәә ибеит азныказ, аха, дрымпаххъаз, дышгәаќыц дгәаќу даарыбжыахеит.
- Соушәыжк! Соушәыжк, схәеит сара! – дыхәхәон Дарат.
 - Ибжы заҳаз гәылак арахъ дааңәиртцыр итәххеит, аха ус уаф джамлеит: иаанхазгы еимбұрыжәа иңазар акәхап арт арахъ ианаабжыала.
 - Днавагаланы уаилга, Коча! – адца қайтцеит азәы.
 - Уи ишилгатәу сара издыруеит, уаамыццакын... Зны

аңакәажә илтәахуа ахыы ааҳшапи, – ихәан дагъааччеит аңәүршәага.

Абри аамтазы аңакәажә дыркәымпылны атзы дынкыдирғәалт Коча ҳәа иକәз.

– Амш лылзгойт ҳәа уаламгаит! – ҳәа ақыркырхәа дааччеит ламыс зынза изызнымхазаз. Ламыс змаз ҳәа ара азәгбы дыକамызт, уафра злазгы.

– Аңакәажә ахыы лымагәышам, баша ҳхы ҳаргәақит, ларгы дхаргәақит ҳәа ауп ишыздыруа.

– Лыпсы үоу, уара, уи, иургәақуа?..

– Итоуп макъана, – ихәеит аңакәажә атзы дкыдырғәалан дызыкъз.

– Шәаала, нас, ари днашәаپцаны! Уи ңсышьаңаңгы шиҭатәу сара ишәасхәаәп амған...

Дрыманы амға ианықәла, ишьамхы ааиңаңәалт азнықаз, иғы ааиманаңәахит. Ихәарц ииңахыз азымҗәо ибз иғы ианаатаха, иеиликаант шытә өеи шизыпшымыз. Ңсышьаңаңгы зоураны иକәз иан, – уи лыпсы лыхшәахъазаргы издыруамызт, цхыраарак ахызлымтоз дашуан. Дрымпүтцыорны дкахауазу, дрымпүтцъяны дцарц итахызу рзеилымкаауа, аикәагъежъра дағын.

– Үеаартынч, – ихәеит ибжы аармачшәа, завтоматқәа кны ишәтагылаз руазәы. – Ухагаханы уанысгәылдаз исықәшәаәз утаңкәым аңымхәрас сара аңсышьа бзиа устоит. Аңсышьа бзиа акыр ишапсоу умдыруеи...

– Сышәшшы наକ, исгәыдтцаны сышәшшы! – ихәеит Дараң.

– Цәгъагы иубарымызт! Акәкәаҳәа инаугәыдтцаны уаҳшыр – үванаңт уцеит ауп. Сара үцаһанымка ухы сырхар стахуп.

– Үцаһаным ҳаڭами, иабыкәу уи, үцаһаным ахыыкou?

– Уажәытцәкъа ҳнеиуеит. Үванаңт үкамыз уара уажәраанза?

– Шәара арахъ шәықәнагалаанза, – ихәеит Дараң.

– Ихәо шәаҳяуу, уара?!

- Иахмахауеи, - ихәеит аңәқәа рапхъа дғылазшәа ихъампшәкәа рапхъақа инеиуаз. - Акгы ахымахауа, иахымбө днанагоит лассы, ихәалааит, иааитаху зегъы... ихәалааит...

Дараң иеенхарпсны иғынеиһеит. Акгы дазымтцаауа, дамыхәо, изиаңтцаауагы атак аћатцара итахымкәа. Дышыкало здырхуада иааигәзаны аңсра алакта итаңшыз? Инапқәа ивахашауоу, зынза дхыыдфорны адгыл дыкәхашауоу. Макъана ус дааиуеит, уахъгы дыкәмкәа, егъирахъкағы дыкәмкәа. Ус анакәхә, аңсра алактатцәкьы дтампшузазап: агәыңра ицми, иага уи дазааигәахахъазаргы иага иааидыңәлахъазаргы уи, аңсра қадың, зегъ акоуп, иудыруазеи, ажәған илалбаауама, адгыл иаахъыцкъома, иахынтыаанагалакгыы, иңсы ғызыхуа акы иаңхъақа иааисрасшәа дыкөуп. Ацаразы иғәи цеит уи, ианынаскыңаа, амфә иааныңны азиас апшашәахъы рәғанынарха. Арахъ ағнқәа иаҳа имачын, дара уртгыы, псы зху дрығнаршәымшәа, иууза игылан. Ишәаны ихәыңдалақәазар акәхап урт, аха псы зху азәи уаҳа инаихымпшрану?!

Оңык иағсит, дааेа өңык иағсит. Ахнатәи ағны иаиннавалоз, дааиқәкьашан схы дсырбарым ҳәа хатцак иматцурта днавалеит. Рыбжыы наикәдиргейт. Уи арахъ аахынхәра иңәүадағхеит, аха, даеңзыңык иғацаңа икәз абжыы анааихъзә, ишътахъка иғааиһеит.

- Уабацо уара уаҳх уеиханы?!

Ахатца иңсы ихаңаны даагылеит. Ишътахъка дзыңцәшәөз ак шықас мғашшы, дынхъаңшит. Иихәо захаяу азә ааигәа дыкәзаргыы, ибжыы наикәиргарт итахымхакәа дыкәм, аха изиқәмьиргейт.

- Икада уа? – дтсаит Коча захъзыз.

- Азәгъы... Стакәажә лоуп.

- Уи уара уеихагы дшәозар акәхап... Умшәан. Ҳара уара ҳаупырхагам зынзагыы. Ҳара абри аңсуга хатца итып дыкәаҳцарц амфә ҳақәуп. Дудыруама уара ари ахатца?

- Дабаздыргәышшы... Уажәада дсымбац, – ихәеит абырг.

Уи зынза дбыргаххеитгы узхəомызт, аха зөиргөгөашəа иғылазгы дреиумызт.

– Иара уиздыруам, аха ма уара дудыруазар? – Дараң ихы наиқәникит Коча.

– Дсыздыруам, – ихəеит Дараңгы.

– Шæеибадыруаз. Ари аңсау хатса үзыкаагара ддэйкәаҳтоит... Ус рымхəои аңсаа? – Дараң иахъ ихы ааирхеит Коча.

– Уи уара иалудырааузей? – Дцаахт Дараң.

– Сара аңсаа ртасқәагы здыруеит, рқъабзқәагы, издыруеит ражәапқақәагы. Иумузозар, аңшәагы здыруеит хар амазамкәа.

– Уара аратәума, нас?! – дцааит Дараң иааңьашьашəа.

– Сара с-Кәачаратәуп. Коча кәачаратәи ҳəа исыштыоуп...

– Уабазбахъеи ҳəа сухəаңшуан.

– Уароу?! Үзаргы суմбазац, амц умхəан. Сара Кәачара сыкәмижъеи акраатуеит. Субахъазаргы уаха субараны сыкәзам.

– Үеиңацома?

– Сабацо?! – иааңьешеит Коча.

– Уахъааз, – ихəеит Дараң иаармариазаны.

Сара арахъ сааит сшаара. Сагынхоит абри адгыл агəы ашаашараф. Избан акəзар, ари ҳара ҳадгыл ауп. Иумаҳахъеи?

– Иүхəоит – исаҳауеит.

– Изакəызеи уара иумаҳац? Абри адгыл ҳара ишаҳтəу умаҳацкəоу?

– Исмаҳац.

– Ус анакəха, шəара ишəтəуп. Ус акəу?

Дараң уи акгы ахимхəааит. Ихапыцқəа ағға аарытгейт.

– Шəара ишəтəызар, егъырт азəырғы реиңш, уаргы уи уаднakyларц утахуп. Ус ами?

– Саңыал анаайлак, – ихəеит Дараң.

– Уаңыал ааини иааудгылеит. Иеиғыжааны уи унаҳтоит, үеағъауртынчып...

Раңзак ауағы ихъаимгаша акы далаңәажәозшәа акын Коча дышқәажәоз. Заңыл аазыдғылаз ауағы дышқалоз тиңдаарц итахызшәа акын уи Дараң дышихәапшуаз, иара Дарапты, дызлахаз атагылазаашьа алцшыас икәз акизеилкаарашәа ихы дналпшуан, игәры иңданаңәоз даазызырғуан.

«Икәлалакгы қалааит», – иңәан, днеиқәаҳа дңеит азнықаз, аха нас, идақәа ааибарххан, дәеа мәек ыңамзар, иара абыржәйтәкәа иеидыршырыц иақәникт зыңцырла деиқәпах дәғаҳаазаргы иаапитәаршәа аөырххара, аекыдкьара да-лагеит.

– Шәуаам уара шәара, шәлақәоуп! – иңәеит Дарап шытә ипикүа акгы ыңамкәа банды. – Аңсиххра иағу сан слыххәаны, цәгъара дук қастазшәа, жәларык шәеиштәгыланы, сахымаара ұзара амға шәықәуп.

– Уахымаара ауп, уа уиашоуп.

– Атсықхәа шәақык tsyrykъо хатқак үқазамкәоу. Иаажәр, сара исшәыркы...

– Уихәаңш! Дәйешзаап... Ухы иузагәйдцару?!

– Схы иагәйдисстар еиғууп, шәара ңышыңацәгъя сышәтәр ааста.

– Ңышыңацәгъя шиоуда еиликааит, – иңәеит, зәтәңәа еимишаашәа икәз.

– Зегъ иеилхаркаап ҳәа ами ҳаргы ҳазғу. Иаразнакала зегъы злеиликааузәе: ңышыңацәгъя зауда акакала изноугароуп иңышыңа цәгъазтәуда зегъы. Ари ақәкәаҳәа инаигәйдцаны ҳааилгар итаххеит! Ус утахыми?

– Иаасгәйдышәтә, уара, ақәкәаҳәа, иаасгәйдышәтә! Саашәиртәнч! Шәаргы аккыныңа ашәа ҳәо, иааира дук жәгәзшәа амфаду шәнанылап. Шәара аиаана жәгәзаргы, иатцахаз уаауп.

– Қалашыас иамоузей уи, уара аиқәымшәа, аиаана жағындахо?!

– Ус рыхқәаҳьеит азәырғы: аиаана рғаз ұзыршыо, арахъ иатцахо...

Уи қалашъас иамоузеи, уара ахага?

- Ишәеилымкаар ҳәа сшәоит... - ихәан, иеааникылент Дараң.

- Ҳара уара ахага уааста ҳғаζақәоуп, уара утәала?

- Сара сеиха шәкәышқәазаргы ауеит. Аха уажәы сара ңылғылазаашьағы иеилыскаауа шәара шәтәгылазаашьағы еилкааша амазам. Шәара уи еилышәкаарц азы ңылғылазаашьақны шәйкәзароуп.

- Даөакала иүхәозар, ари автомат уара иуркны сышытакъ ургылатәуп?

- Убас акәхоит... Үсқан уара уажә ушхәыцуеипш ахәыцира иаразнак уәкәйтүеит, сара еилыскаауагы еилукаауа уалагоит.

- Коча, абри ацәажәара акрахнаңап ҳәа угәы иаанагома? Аус ахь ҳәиасыр акәзами шытә?

- Иҳацәшәаны аатпрахъ ифыз ахатца дабақоу? Аа, ара дғылазаап... Үаалаганы ажыгақәа әбәка уманы уәааха... Иүхъуззеи зүхәа?

- Сурен, - ихәеит ахатца иаразнак.

- Үаргы апстазаара утахымы, Сурен? - дәцаит Коча.

- Изтәхымда... Абра иеилагылоу зегъы апстазаара ҳтахуп, - ихәаҳт.

- Абри апсуа хатца ида.

- Ишпә, абри арғыс хазына апстазаара итахымкәоу?!

- иаацьеишиеит Сурен. Абарт ирхәо иашоума уара ҳәа днаиаззаарц итахызшәа Дараң днаизыпши.

- Сышәшты ҳәа дҳадгылоуп. Ақәкәаҳәа инасгәыдцан, сышәшты, ихәеит.

- Үеилагама, уара, апсуа хатца, исгәыдцаны сышәшты ҳәа ушпәрыйгылоу?! Дара урымшыуанда...

- Уршырыц уанырго, Суренхеит... Үахъыршыуа атып ақны унаргаанза инаугәыдцаны уршыр утаххоит.

- Қалашы амам! Уара үеилапсеит, апсуа. Ухы унапақны иаага, уара... Сахърыхәәпшуа, арт уара уқәлацәа роуп, еибашырак шәалашәеит даргы уаргы. Зегъ ҳалашәеит ари аибашыра, аха ауафора ҳәа акғы ықами. Хырзаманк

шәйбжъамзар... Ишәзиузеи шәара абри ахатда? – Сурен иапхъя иғылаз даәрылапшит.

– Дұhabашьует... Сара дагысөасит...

– Сумырчан, арқыс, – иҳәеит Сурен, Коча ихы наиқәкны.

– Аибашьра еибашьроуп, уигы ахатәү закәанқәа амоуп. Дсабашьует, дысөасит еғи ҳәа... Ус қашәымтән, ачқәынцәа. Сышәмұрчан!

– Усыркәашар? Ишпоубари усыркәашар?! Уздысуаз атрымхәа уахсырпар? Иара уаргы, унаиваргыланы ақекәаҳәа инаугәйдисцар? Цәгъагы иубарым уаргы уигы – иаармирианы ҳайлгар уаргы ҳаргы...

– Сара цәгъара қасымтәйт... Үеизгы-үеизгы исхәазеи?.. – шытакъа дааитатшәа иуит Сурен.

– Ажығақәа әбә аашытыхны үәааха...

– Ажығақәа?! Ирзаауазеи ажығақәа?!

– Уара, абри дысмыршыкәа, исхәаз ишәирқатеи шәааласны... Ҳара ҳамза нахагзап...

Дарат ианынеицәхас, даақәгъежыр иқаитташаз идыруан, аха инапқәа дрықәитымыз.

Азиас ахықәахытқәа имнаскъакәа, қыақъарашибәа иахыықаз тыңқ ақны рәааныркылеит.

– Утәа утахызар, уаапсаны укоуп. Упсы шушыара иушыаңза, маңк ақара иаашья ара, адғыыл ушыапы ықәгыланат...

Коча иажәақәа ихы иалқо, аха имақазашәа дғылан Дарат.

– Иагарааны уталахъан ара уааны, унхыпшыл азиас. Ихшәашәацәоуп акәимзар, уеынтушыргы қалон. Сара уи уақәиттыстәун. Сара сгәи үәымсам. Даәакы утахызаргы, упхамшыан. Утахызар, ататын уасырхап?

– Сарх, – иҳәеит Дарат.

– Ихы даақәиттышәтәи... Җъаракыр дхацәцар ҳәа шәшәома! Жәларық бұзарла ҳаикәнхың дхагәттылаҳқит...

Дарат ихы данаақәитыртә, иртаз ататынгы апақ-апақхәа данаағыха, ипсы ааивигазшәа ибент.

– Үхалъаны уцарц еғырц акы уеазумкааит, уара агаҗа?! – иҳәеит Коча. – Үаатысит – уұлыххааса уныштахтәйт.

– Уи иара ииңаху ами – инасгәйдцаны сышәшты җәа дғылоупеи, – иңәахт ачкәынцәа руазәбы.

– Ари ииңаху изырқатцода! – иңәеит Коча. – Аранза җанааи, шыта җара иаҳтаху җаҳтцоит. Суренгы дааҳацхрааеит.

– Сара гәнаһак сатцашәымдан, Ҳазшаз дсыманы сшәхәоит! – иңәеит Сурен.

Уи ииңәаз азәгъы иимырхәзейт. Уи иеиликаауан араға иңаимтцашаз акы идырқатцарп ишақәыркыз. Иблақәа ҭирхаха дшифапшуа, хара зыдзам ауафы инағәйдцаны ишьра акәым, днеини дагъзынаикысуам. Иртыхызар, инагәйдцаны иара ихата дыршъааит. Ауафы зны диуеит, зны дыпсуюеит, рымхәеит, иаңыл ааизар акәхап, иааилгааит абаrtleкъя!

– Уара уңхыраафуп... Иңалап уңхыраара атахымхаζаргы, – иңәеит Коча Сурен ихы наиқәкны.

Акъаζарапәкны ианнеи, азиас зыткъаны иаауз аиωхаахъ апшра иалагеит иеиңиз. Ирбазеи урт уахъ җәа Даратгы уахъ дынхъаңшит. Акымзарак! Иибаң-иаҳаң асаҳъя, ииаңаζәккараңа иштәз анаарақәа, аиωхаахъа имкъоз, инахаразаны наڭ, иаапшуан икәашкәккараңа асы зқәыжызы ашъхақәа.

– Асаҳъатыхра бзия избон сара зны, санеиңаз, тып Ҷәиггарақәакгы ҭысхқәахъян. Абри ағыза аңсабара саларгылаζтгы, иңаларын ссаҳъатыхъиωхаргы.

– Ҳааилгәкәар, умыццакын, уеңтаналагап асаҳъатыхра, – иңәан, дааччеит ағылара ааста атәара еиғышынаны иаанапш-аңшыз ағардаң, аха уи иеаҳынықәикуаз анимоу, ибжыы нарылаиргейт: – Шәыззыпшузей, шәалага!

– Сара соума иалаго, инаганы ажыга наишәиркү! Уи итып иаҳа ирманшәаланы ишылхтәу иара идыруеит...

Сурен ижыгақәа руакы ааимхны инаганы Дарат инаидыркит. Азныказ дааилыпсааит, игәи дынтауазырт, абри иашатәкъаны шәалаңаζәома шәара алақәа җәа икәшаны иғылаз даарылаңшит. Игәи иааташәаиз ихы инарқатцар, засаса занахашәа иаңхъя иғылаз зныкъярала дааиωхрашәа мчык аайлалеит, аха инаимтасны акы дааннакылеит. Игәи

иңашәаз анизыгәыт, иара уатқека иааилгон. Иагылгаант, нас, уи азы акемиз дызрыхәоз – ақеңәахәа инаигәыдьртцац. Даатынчхарын, даргы нықәланы ицарын. Аха аңсы таами, настыры ари акраамта дзыдхалоз усын, уии уии рыбжара иңалогыы иудыруазеи, Ҳазшаз абартқәа зегзы имбо дыккам, иудыруазеи... иудыруазеи, иудыруазеи!..

Дараң дахыгылаз даахаҳәхеит. Иблақәа кылцаны даарылашпит икәшаны игылаз.

– Уалага, уалага! – иаафит илымча ақынза бжык. Уи харантә иаафызышәа дааћалеит, нас, бжъаныфрак иеипшшәа, иғәгзы иаатыфит.

Иаалыръяны, уажә избама сара ажыга акышья ихәазшәа, даақәгъежыны аусура далагеит Дараң. Абри аус даара дахыццакуазшәа, даалгар ахыбжа наидыркращәа. Иеилагылаз зегзы ааршанхеит ари, Дараң иусушыа. Сурен иғәи арпшаант, ибла иаимырбар итәххеит, аха цартә имамызт.

Игәгзы шыткәацаца икәмиз, Дараң лассы даапсейт.

– Шытә уаргыы уааицхрааи, ауафы иөыхәжәаны иөишүеит, умбазои! – ихәеит Коча, Сурен ихы наикәкны.

Сурен итәхжамкәа иапхъяка шыафак неихигеит.

– Упхамшын, упхамшыа, аусура усуроуп, уаналага инаугзароуп иаарласны. Иаргы дыццакуеит, умбо, ауафы дыхәжәеит...

Дараң диғампшзакәа аусура далагеит Суренгы. Уи зынзагы дыццакжомызт.

– Аа аусушыа здыруа аус шиуа – дмыццакжакәа. Аусушыа здыруа еиҳа қайтсоит, аңсаа иеипш зегъ ирхыццакуа иааста. Дыццакцөон азоуп арахъ дзаанагаз. Ус ами, уара? – Дараң ихы наикәникит Коча.

Дараң иөыриашаны даагылеит, иңсы ааивигеит, Коча ииңәазгыы акгы ахимжәаант.

– Сара аусушыа акәзан издырзоз. Иара убриты схашәйрштит атыхәтәаны, – ихәеит Дараң.

– Ухъзгы ужәлагы ухарштзар акәын, аусушыа мацара акәымкәа! Аусушыа ихаңарштзаап! Аха. ус схәаргыы, автомат

ахы утаңшуа аусура цәгъазаргы қалап. Ҳавтоматқәа ракәзар иұптырхагоу?

– Сара акғын спырхагазам шыңа, – ихәеит Дарат.

Сурен иаҳаузгы дызғызыңы дұрыхаган иөаалириашеит.

– Уаапсама? – дтсаит Коча.

– Сыңсыр ҳәа сшөоит...

– Аҳаңай, акы уацымшәан! Ҳара атыхәтәантәи амөахь инаскъааго ари ахәатәхамтәи иоуп. Уара узыршәахуазеи! Уара цәгъара қазцо исахъа умағазам. Анахъ утакәажәгы дүзыпшуп. Үмшәан, унеип уи лкынзагы. Абра ацхыраара қатса. Үмбо ауафы ацхыраара итахуп. Дкарауараха, дыхәжәаны амәа дықәаҳтар қалома! Даҳынеуа, ирыхъзеи, ас ишпәизны қәеи рымхәои. Уи ааста... Ус нагзала!

Дарат абыржәи деиңмызшәа ибейт: ипсы ааитакшәа дғылан, ишилшоз ижыға изкеар, ихынициаарашәа даақалеит иаҳа изааигәаз. Аха усқан ипсихәоузен Сурен? Иара изыхәан идираапсо, амитә ззықалаз Сурен. Даратты иарғы ақәкәаҳәа зәаадырхоз ахқәа иддыргон. Иудыруазеи, ааидихәыцлеит Дарат, иара усгы илгоит, аха хара зыдзам Сурен инаивсыргы. Дабарпрыхагоу, адәи дықәзаит биргк! Иқалаз шықалазгы нейтеиҳәап. Ағыңызғы абра ианеикәарж, рышта ихылогы уас дқалом. Изғырхарстада арахъ? Машәрышәа иаақәнагало, – уи арахъ данаақәнагалогы Анцәа идираит, – ара швоукы анышә иамоуп ҳәа ихахъгы изаагарым: уанза ашың гылап, ма амағ ахияп...

Сурен деиқәхар акәын, абри ажәған атақа иаша хәычық нханы иқазар, Ҳазшаз дахылбааңшуа еиқәырхаша змоу акризиқәырхозар. «Анцәа ҳрыңшаша, Анцәа!» – ихәеит уи даеазныкгы иғәи даатуаазырын.

– Ататын сашәырх даеазныкгы... шәуаазар... – ихәеит Дарат.

– Дашиырх! – адца қаңтцеит Коча.

Дарат ататын ахара даналага, дааилнашшаазшәа, деиқәығені тақа днатаеит. Изырушаз изымдырит акәымзар, иөыненитцыхны дныштыларгы цәгъа имбеит иара адғыл

ақны. Уи хышәашәаңа ишүізгүй, уажәааны уаннықәна аираznак ахъта улалар шауазгүй. Нахъхиң үзара, раштақны, ашәшүырақны диазшәа, иғәы зыртынчуаз саҳбақәақ иапхъя иааисит, азнықаз дагъаадыртынчызшәа ибейт, аха нас, дахъиқази, дахъаанагази, ипсепшзи данаарызхәыц, ағылара илымшо ақынзғ даахъантажеит.

Дыршыааит иара абрақа, адгыыл аза дшықәни, даднакылааит уи, анапқәа ааикәнаршааит. «Уара удлаңса изапсоузei апстазаара» аатығыт иғәы. Ашәахәара далагар, зынза дхагахаз үзыршыон акәымзар, ағыстаарак аакылқылан, ашәа аацәрызыгандаз ҳәа даақалеит. «Ахрашәа» ма «Ахәрашәа» изызхәо, иңизхәо азәы диманда ааигәа. Ипстатағаны, ихъаацәгъаны, иуазны харантә ағаанахазшәа даақалеит.

Ара дыңан, аха зынза ара дшықамыз гәартейт иеициз.

– Уабагеи? – дтцааит Коча.

– Сагеит, сага, – ихәеит Дараң.

– Усгыы уабагеи?

– Хараңауп, арантә упшны иузгәатом. Үқәгылан ухәхәаргыы убжыы нафуам.

– Уара утәкәа рұқынзға? Үхәхәа, утакызаргыы, уқәгыланы. Иудыруеи убжыы нағырғыы. Иеибарығыны рәаархап. Ржыгақәа рыманы! – ихәан, ақырқырхәа дааччеит Коча. Абъяр раңааны иримоу, уара, урт уақа?

– Сара саҳьагазу? Сара саҳьагаз бұңтар ықаңам. Уақа ҳара еңәас иқатсаны алабақәа ҳрықатәан.

– Уара уеипш ихагаханы иеилоума, уара, уақа зегъы?

– Иаба иара уақа?

– Шәара шәтәкәа рұқны!

– Сара схәычра атәылақноуп саҳьананагаз, иузеилымкааζеи? – дааңашашәа Коча днаихәаңшит Дараң.

– Арт зегъы еилагақәоуп уара! Ихәычра атәыла еғи хәа дызланагаланы дықоузei ари ахатда! Узшыапык нақ итаурғылахъеит, уабагеи уара уаҳъ, ухәычра атәылахъ?!

– Ирхәо саҳаҳъан, аха иҳастомызт: уағыл ааини ианааудгылалак, ухәычра атәылагы уналаңшуазаап. Атыхәтәаны, даеазныкгы, упстазаара зегъы улаңш нахугозаап...

– Еилкаашья амам ари, – иҳәеит Коча, – ауағы инапала инышәынтра ижуеит, арахь, ипсү ааитеикырц дахъынатәаз, қыф уа шәшүырак дыңаиоушәа, ихәычра атәылахь даманы ицеит!

Сурен ижыга итәргылашәа дгылан арт иеибырхәоз дазызырфуан.

– Уаргы уахъ уагама, ухәычра атәылахъ? – дтцааит Коча.

– Сара сыйшығ ағәашә ақынза сазнагом, схәычра атәылахь акәым...

– Ићам, ићамлаша акы иашытоуп уара абарт есымша. Иңаз ҳархынхәеит ҳәа иқәпалап рყетәркъакъаны, ићам ҳапшаауеит ҳәа еибархысхылсан... Иабатәи хәычра тәылоу уажә иугәалашәаэз. Ићазам ус еиңш тәыла!

– Зхәычра атәыла зцәызыз зегъы ицәызуеит. Мәицәызхъеит, – иҳәеит Дарат.

– Уара амға уахъықәу Нарцәыкоуп. Уахъ акәзар иахъыкоу ухәычра атәыла?

– Сара схәычра атәыла ахъыкоу сыштахъка ауп, сағхъаћа акәым. Уара ухәычра атәылагъ уахъоуп иахъыкоу. Зыпсы таны адгыыл макъана зшыапы ықәгылоу зегъы рхәычра атәыла ахъыкоу... Иагагыы ихараражахъазааит уи, избан ҳәа соумхәан! Ићам, ахаангыы ићамызт ҳәа соумхәан. Ухәычра атәыла уалаңшуанаңт уғашшом.

– Сғашшазар сара? Ҳғашшазар ҳара зегъы?

– Ићалап шәғашшазаргы. Ићалап закәхи, шәғашьеит! – иҳәеит Дарат.

– Исҳәаргыы сышәшүеит, исымхәаргыы сышәшүеит, иара убри азы мацарагыы иаахтны исҳәароуп: шәара шәғашьеит! Шәғашьеижъеигыы акраатцуеит.

– Уи уара иалудырауазеи, ҳғашшеижъеи акыр шаатцауа?

Сгәы исытанахәоит. Ауафы иахъа дызғөу ала иац дызғызғы еилукааует.

- Сызғыз, уара утәала, сара иацы?
- Иахъа узғү.
- Сара иахъа сеибашьыеит.
- Ари еибашьразам!
- Рашәароума, цәағәароума, латтароума?! – ихәан, дааччеит

Коча.

– Иагъеибашьрым. Аибашьра иағү ахаңәа роуп. Зыдгыл зыхъчо, уи зхы ақәыштәроуп аибашьцәа. Ахаңәа.

– Ари шәара шәагъеибашьцәам, шәагъхаңәам хәа ҳәиҳәоит. Ипсымтаз. Изутәүзеи? – иеиңиз днарылапшит Коча.

– Дыкнахатәуп! – ғәаитит изғөз аус рзынамыгзакәа цәажәараҳа иахърысыз згәи иалаз ақәйлдыйз.

- Ипсы штоу анышә дағатәуп!

– Уи ами, нас, ҳазғү... Аха ҳадхалаңәеит... Ауафы ипсымтаз апатарагы далағоит. Ари иага дахзырпатозаргы бзиоуп. Иахъымдыруа акыргы ҳәилиркааует, жәдироу. Ихайхәақәо нас-нас зны еи тоғындағы ҳәи үшінде анышә иартоz атыхәтәантәи иғәтахәыцрақәа» хәа ашәкәи шиғуа, анцәинис, сашъя Шъакро изеңтасхәар. Абра дхамазар, ҳара дхайпшума, иаанимырхәоз ак қаломызт. Убас еиғаш иқаз зтаарақәак наито иғынеихарын...

– Уи ара қалашъя имажамызт... Акәтыңтәкәа ахәда зызхымтәо, ақыаад ада адунеинағ акғы ықазам хәа уахгы өнімділіктердің көзінде... Избахә соумхәан! Шәеибашьузар, шәңданы аиндееццәа шәрабашь, апапуасцәа шәрабашь... Зхы зтәу иғәлаңақәа драбашьыр қалом хәа аатрақәа дрывауп. Шьюокы ихы пырғаанза.

– Аешъя бзия думазаап, – ихәеит Дарат. Уигы уара дуеиғшыз ұйысшын.

– Ипхәыстыры иара ихата-псаға лоуп. Иабеибапшааи, ухатқы сцеит! Шәңдіктәр шәхъымцаша, аха шәшаарымгаша шәааргоит хәа ләа алхон, сашъя инаигәйдәнди дысзымшыит, аха лара ақәкәаҳәа иналгәйдистарц акы аасыгымхеит.

«Анцәа иңшыоуп, – ихәеит Дараң гәаныла, – ус ихәйциу шыуукгы ыକазаап уахь. Ус anakәха, адунеи зынза еилымбазаргы өалап. Иудыруазеи, уатқәзыны, абарт агәымхақәа аныକамло аамтазы...»

Ихәйцира атәйлахъ дшаахынхәыз еипш, уи аамтахъ дзымнаскьеит Дараң. Уахъ еилаханто ашәшты ыକәжыын. Ржигақәа кны аҳаирахәа аусура иафын шыуокы. Сурен иеипш апхзы рәашы...»

Дихәапшын, Сурен апхзы иәашымызт макъана. Апхзы зыକәнатәоз иара иакәын. Дыззаанигәахаша дазааигәахацацыхаңа ас апхзы еиҳа-еиҳа илыфор ағынанахар, даадырмазеиуан еипш, днарымпытазыт дцион. Алакә аକнеипш, убас егыକалахыр – днарымпытазытыхыр! Дабацеи, ҳикәшаны ҳашгылаз, днаҳампытцәрааит дыбалеит ҳәа иага иаалиагъежърын. Иара аганахъдгыланы дрыхәапшуадыକахзар усକан! Иага дырхыччарын. «Ажәған ахъ дыштыпрааит, ажәған ахъ!» ҳәа ибжы нарылаиргарын. Иага ишәарын ашәаргәындақәа! Ажәған ахътә Анцәа ибжы аағызышәа иаақаларын, уи иаимнарбъаарын. Иକаларын, иара Коча иакәзаргы, дшәаны өыцха анышәынтра иेынтаижъыргы. Егырт, ар рыштыуцаргы изымхынхәуа инаскъахазар, ижыга кны днеини днаихагыларын. «Ишпоубои, нас, уажәы сара уара утып аକны саанаган, сухагылоуп, анышә еимаңсара салагарыма?» ҳәа дтцаарын. Нас иକаларызгы ихаକны изаамгеит Дараң.

Дызланагалаz арахъ дыକамызышәа инарбеит.

- Адгыыл агәы кылышәтәома, уара, абри аччиа дахынташәыршәша атып аашәизмырхиазеите! – ихәан, маахырକәшәара дыକазшәа, иқышә хиқәатцәааңа даацәыртит уажәраанза Дараң рацәак илаңш итамшәацыз аžәы. Дымфашъозар, уи уажәада ибла дытамшәацызт зынзагы.

- Зегыы зхароу абри иоуп, ҳацхырааф! – ихәан, дааччашәа Сурен инапы наикәникит Коча. – Аамта игар, иудыруазеи үара ихәо ак өалар ҳәа дхәйциузар акәхап. Ари ихәо ак өалараҳа!

Иара уара иухәөгүй қамлар ҳәа сшәоит, уи иакәым. Сеикәырхә ҳәа улахъ уцымыш ааజатәлеи уаргы...

Коча иажәа далгаанза Сурен дахъгылаз илахъ-ицымыш ааизатәйт, ихы даафахан, ажәған ахъ дыпшуа даақөындәйдит. Сурен иаҳаз атцихәтәантәи ажәақәа убас даадыршәеит, дахъгылаз ақәарахәа аитасра далагеит. Дышшәара дшәаны иәаиртынчхъяз үшишон, аха уажәы зегы өңцхәараца иааизықалеит: Дараң днаидкыланы ахәаҳәдеиңш дыбжъадырзыр шауагы еиликаит. Изиеигзозеи, дзыбжъадмырзызеи ахәаҳәдеиңш! Дабартаху абри иқалаз ахтыс ауаа инарзентахә зәйназхоз ауафы!

- Сурен! - ибжы наиргейт Коча. - Уус қатданы, унапы ушьтахъ инахьшыны абрантәи уанцалак... уабацо?

- Ағонықа! - ихәеит Сурен иаразнак.

- Үантәи?

- Үантәи сабацагәышьо! Сцоит ҳәа салагаζаргы... сзыштыуда?

- Урыштыр, умфақәа зегы аадыртыр? Ус қаларгы амуеи...

- Раңәак сақәгәтиум.

- Иаххәап, иқалеит уззыпшымыз: умфақәа зегы қыақьаза иаадыртит, ухы ахынаху уца ҳәа уархәеит...

- Сымцоз сара уахъ, схы ахынахаз! - ихәеит Сурен.

- Ара узлапшыз атәи неитахәо? Ус акәу?

- Ҳәатәыс исымоузеи! Сыбз сацхарын...

- Үпши дышкәышу: ибз дацханы, иөеихагәаны даатөон!

Апатара уалагозу? Иуазтцаанзагы...

- Сара акымзарак схәараны сыйказам үаргы! - ихәеит Сурен қoubак еиңш. Илахъгы апхзы шнықәнатәаз ибеит.

- Ажәа ҳәитоит. Ахатда иажәа. Ари азы уара ухы уақәитуп!

Сурен даагәырғеит. Коча ихарпаз ағыгшәыг-цәа акы иааихнапааит. Атакс ажәа бзиақәак наиеніхәаргы итакхеит, аха иқаиттарыз изымдырит: ажәа бзиа схәоит ҳәа ушағу, иуцәйбрүр? Иумхәаша акы уамхәәр? Уи ааҳәны ухы итапар, ақатеиңш?

Иаххдырхәыз ахәың иеиңш, иөеикәапсашәа дылан Сурен.

– Уара уус нас ҳалацәажәалап, ари имәға дықәтатәуп шыта,
– ихәеит Коча, Дараң изыпшыз иаабаң акеиңш днахәәпшны. –
Атыхәтәаны акыр иҳархәома?

Зыңсы ааивганы адунеи инықыпшыз Сурен, иааины
иапхъя ипсү икъиркөв иаатцағылт. Дкаһарашәа ибейт, аха ижига
иәанданы дғылан.

– Ихәаант акрихәарц итахызар...

Ари зәәаз ибжыгы ааңыстысызышәа ибейт Дараң. Иара,
иңьеишишьашаз, зегъ изеипшхашәа дғылан: дышыпшзамыз
ақәкәаҳәа ианигәыдырттаргы, иахыыржыз дынтаҗыны
иааимарыптаргы.

– Ҳазшаз ухышшыргәыца сакәыхшоуп, – ихәеит Дараң
иәааргәтәаны. – Рұтып иқәтәа уара абрі адғыыл ақны икоу
арыцхарақәа зегъы. Абарт айлымгақәа идеилыркаа...

– Иихәо шәаҳауоу, уара, «абарт айлымгақәа! Цыаһаным
ағәашә инылаургыларгы, ирхәаң рхәоит, ируц руеит.
Иеисфыжааны анышә иаутаргы, ҳғылоит ҳәа иалагоит.

– Ҳагылоит! – ихәеит Дараң. Шыта ипкуазхәа акрығазма,
иәаариашашәа даагылеит.

– Упсы штоу абра уанхәытцаҳкәаҳалак аштыахыгы?

– Убри аштыахыгы! – ихәеит Дараң.

– Ишәаҳауоу, уара, иихәо шәаҳауоу, шәара айлымгақәа?!
Ииашаны иҳаиҳәеит иҳаиҳәаэз, ҳара ҳайлымгақәоуп, ҳара
ҳшәаргәындақәоуп. Абрі аикәымшәа иеипш икоу қытфык
ҳамазар, ҳадғыыл азәгъы иҳамеиқзомызт.

– Ишәымазкыда шәыдгыыл? – дцааит Дараң.

– Шәара! Иҳамазкуадаз уаҳа?

– Шәыгәнача иқәшәаант шәара шәзырғашыз! – ихәеит
Дараң. – Шәыдгыыл ахығоугы шәзымдыруа ағәысакара
шәышпаақәирхе!

– Уара азы уаҭазар ақәын, анышә ақәымкәа! Уццышәтәаны
аҳауа уалаҭазар ақәын.

– Уи азәырғы аштыалахъан. Аха иабақоу дара?

– Ишәаҳауама иихәо?

- Раңаң шышишемирхөө збоит, ижәдүруаз: ари ҳара ҳадгыл ауп. Ари ахаан тәйимуафык иаҳтаран ҳақаңам. Избан, изла ҳәә шәымдаауеи? Арахъ зәаазхо егъыртгы идеилшәйркаа ҳапсы иадгылуп ари! Адлаңса пәтазаара ҳауранны ҳақаңам. Исхәоит, еитасхәоит, шәгәры кыдысхаанза, сыңсы өтшәаанза... Сан рыңға лыгәнаха франца шәннанаштыраны шәйіңаңам. Сара сыңсы штоу, сыблакәа шааңшуа анышә сашәтарц шәағуп, аха уи сара сашуам. Сара сзышәтә сыйдгыл ауп. Шәара ишәйпсыхәоузеи, алақәа?!

- Абартқәа зегбы ҳаҳарц акәын дыргәагәо абрانза дзаагаз! Шәалга!..

Абригы рәхәеит, Дарат иаандыхылан дааилышыит. Инаңқәа ишьтахъка иааниаганы, иаандыланы иғархәеит. Иғархәеит иргәгәа заны, анышә иқәрыпсаргы, иөизнүмкүлакәа, дтүпданы арахъ дааргәидларашәа. Дарат иөиртүнчхъан...

Сурен изыпшыз издыруамызт макъана. Иаргы дрыңырхырааны агәгәаҳәа анышә атаңсара ианалага, дтагахар ҳәә дшәеит. Анышә ҭеиңсөшә дағын, аха уахъ дтапшумызт, иблаңқәа хәшәа акы дағын. Иусушья збаз азәы, ижига ааимиңдаан, ажәкәаҳәа аусура дналагеит. Усуран ари иара изы, уаха акагы.

Згәи өарханы иқәниоу ауағы иғәи шеисуеипш, адгыл агәи аисра иағызшәа рбеит зегбы. Сурен ишьамхқәа уажәымзар уажәи инаитқаңалап ухәаратәи, ақәара деиттасуа, ихы дәфаханы адунеи дзықәымпшуа дғылан.

Тата лылабжышқәа тығры ицион. Лчабра аатыганы уажәи-уажә иаалғылшыуан, аха атәүуара даақәйтцуамызт.

- Иазырха, - ихәеит Разан ибжы аармачны, - иазырха. Иқалаша қалахъеит, иузырхынхәуа актывы ықам...

- Иара саргы убрақа срыдгылазшәа, иқалаз шықалаз зегбы сыбла иаахыңуам... Аибашыра еибашроуп, уи иаанамгаз ҳәә акрықоума, аха ари ағыза арыцхара, ари ағыза ахлымжаах...

Иқалатцәкьеит ҳәа агәрагара уадафуп, аха иқалеит, Разан. Аенышыбыжыон, ҳаатцрақны!

- Дарат! Дарат! – иқәеит Разан. Ишьапы ахъағаиршәуаз дақәымшәеит акәымзар, абжыас еиپш ирылалоз иакәын. Иөйдиршүан усгы егысгы, аха пытқык ипсү иеимтәр иузомызд. Сара издыруан, еисрақәак, еидыслара ғәғәақәак дрылашәахъан уи, аибашьра иалагаанзагы. Аңаақәа реипш акәын идырпданы ишқаипсоз. Ағлам Дарат! Аихаң иташәаз Дарат!... – иациттарыз издыруамызд Разан. – Ианрыңда иара илгаанзагы лыпсы лыхшәахъазар акәхарын. Издыруадашь?

- Сара издыруеит, сара уигы еильскааит, Разан, Зны ҳаигәилацәамыз, агәйлацаңа рыла, даеа шьюук рыла... Уахыныатцыслакгы шәартоуп, аха ара инхаз зегы ҳаибамдыруеи, иқалаз шықалаз тәәхыша амаҗам... Суренгы ипсү ҭахеит. Ишьапқәа итсаңырыххаан, алаба иеантцашәа днагәагәа-аагәагәоит. Дышыны игәашә днылаҳажыкит ҳәа ауп ишцаз, дрымшырц ргәи итазаргы қаларын, аха дхагаханы дщаинуаз, игәашә даалагылон еиپш иөйдиршүирц егъаигымхеит. Иумузозар ҳәа инаишьклартаз ауп деизкья игәашә днылазыжыз. Егъирахь, иқалаз еитахәо урылаз, уигы пытқык алаҳаршәәп ҳәа иархәахъазаарын аңыршәагақәа. Зны Дарат ишьыша шықалаз рылаижыр ҳәа ишәон, иара уа, анышә анидышыржуаз, аха нас, иаахәыцин, ауаагыыираааит, уи иаҳагы иеиңүп, рыгәқәа аарымнақьоит қартцеит. Сурен игәи ахъыз ипсгы цеит: аңаажәараптәкъа илымшо, иагытажымкәа дтәоуп.

- Раңаңыкъы түаам, излабхәо ала, ари қалеижъет? – дтцааит Разан.

- Имтцыкәа, мызқәак түеит, аха сара сзы уи иацы ашыбыжыштыахъ иқалеит... Ари анышәынтра аибашьра аштыахъ уафы изымпشاауа нышәынтроуп. Сурен изы ааимкъарап анықала, инылахәаша ицо уафуп. Уи иккытә иаая ажәабжъ уара уұқынза иаамгакәа амға сзықәымлеит саргы.

- Баргы амса бықәгылоума?! - уи қалар амуашәа, иңшыланы даатсаит РАЗАН.

- Амса зегъ ықәгылоуп уажәы, иахыцо рыздыруам акәымзар.

- Иахыцо рдыреит, аха цашыас иқартдо ауп ирзымдыруа.

- Уи иаха ииашоуп... Дараң дахшәйкәлантәу адагы даңзааигәен ухәеит. Сара исуалыз қастеит ҳәа сыйкоуп, уи аганахъала сгәы маңк иаасыртынчып, ара знымзар зныңынчра уағы иоуа еғниуа иқалозар...

- Иқамлакәа! – ихәеит РАЗАН. – Уи агәыгроупеи ҳаазго...

- Сара ағаза, ссаса санаханы сышбыдтәалаз чаикгы бысмыржәйт...

Иабатәи чайу? – лхәеит ТАТА.

- Чайуп ҳәа, ачаңхәа еилашуа ғық ааңәрызызгал ҳәа бығоу!

- Сара ғғыры стахым, чаигыры, сара сцеит! – лхәан, дәғагылеит ТАТА.

Адәахь иғоу збоит ҳәа абартахь дындәйлтит РАЗАН.

- Аамта аагазаап, ТАТА, ишыхәлара ихәлахъеит! – ихәеит иаразнак уи арахь даафналан.

- Ихәлахъазаргы... – лхәеит ТАТА иаалцәымығхан.

- Хысрала ирыслоттап уажәааны, ианаилалашыңызлак.

Аатрақәа иаарывалахъеит урт. Цашыа бымазам!

- Устәдъкоу?! – иааңызашеит ТАТА.

- Аенышыбыжъон уздәйлтүрим, бара уажәы, атх бәалакны...

Иабыкәу бахъцо! – ихәеит РАЗАН дналықәмчәа.

- Сахынтаааз... Ақалақ өимиркөо исыштаалап ҳәагыры үкөу?

- Ибзыңшыда? – дтцааит РАЗАН нашшәа.

- Апша, – лхәеит лара дааччан. – Уи снақетәаны сцар, уағытәйфоса дыспырхагахаңом. – Апша иақетәоу хара дымцо?

- Ауархал дантәалазар, – ихәеит РАЗАН.

ТАТА абарта днықәгылеит днеини. Ишыхәлара ихәлахъазаап. Улалбаар, алашыцара улалашәоит. Уи шәртоуп, уи... Лтагылазаашы иахылхәаара лзымдыруа даагылеит ТАТА.

Иаарласны Разан уажераанза дызлацәажәоз қалеит араға: ақәкәа-қәкәахә ахысыбжықә аагеит тәка, ашнеихагылақәа рыйжьара.

- Исымхәаз, абас ауп уажәааны... Ауаа дыршәоит. Дара шәоит азы ауаагы дыршәоит. Җаңәаны анышәынträқәа рғанахъала, ахәы ықәырлашаауа аибашьра ззырхәатәкъо антарто ықоуп. Уаанза арахъыры рөйрихианы иштәоу шьоукы илеилдиркааузар акәхап, абас ауп, – ихәеит Разан.

- Уаха абраға алапкьеипш скақәхеит ухәар саҳайт, – лхәан, арахъ даафналеит Тата, иқалцара лзымдыруа даалеиғеенит, адиван днықәтәеит днеини лгәс дамыртәакәа деитәфагылеит, деитәалеиғеенит, нас дахътәаз дааини деитәнатәеит.

‘Ыымт итәан дара ашәымтакәак. Нас, Разан чаикгыы иршын, нақ-аақ еиғапшуа инеидтәалеит.

- Җаңәаххак ансымамыз ықаζамызт, аха интәеит. Зегы нтәеит.

- Ус ауп зегы рѣкны, хъаас иқаумтдан...

Разан иапхъа итәаз апхәыс дүңашашәа длыхәаңшуан: уи ииабахъаз, иидыруаз Тата лакәзамызт. Лыңшзара иага еиқәнархазаргы, аамта иара атәы қанатцеит, зегъ акоуп. Ихгыры рыңқашъаны, ларгыры дрыңқашъаны, ицахъаз акы дахъынхаланы иааникыларц итахын, аха илшомызт: уи цахъан, ииасхъаз иқалаз шәырк еиғш, икыдшәахъан ажәған иалакнахаз етәак еиғш.

- Панцъя игәағ сымоуп иаҳъанзагы, – ихәеит иара иаалыркъаны.

- Уи дабоугәалашәахи уажәы?! – иааңылшьеит Тата.

- Уи дысгәалашәалоит, сара лассы-лассы.

- Ассир! – лхәеит Тата. - Иүгәаламшәалаша иаҳа дануғәалашәалогы ықоуп рымхәахъеи...

- Уи саргыры исхәақәалоит. Иабабгәалашәо аха, ңаса баннықазгыры исхәақәеит... Панцъя иакәымзар, дағеа пәтәзарак ҳамазаарын баргыры саргыры...

- Мшәан, уара насып умаҗами, Разан? – лхәеит Тата, дқылкаашәа днаихәаңшын.

- Снасыпдахеит ҳәа сымхәац зны затәыкгы.
 - Сырма ами илыхъзу уара утәй?
 - Сырма! - ихәеит РАЗАН. - Шәеибадыруашәоуп бышцәажәкә...
 - Ҳайбадыруеит, ҳзеибамдыруазеи! Иузааигәам ауафы данудыруагы ыңками гәаныла. Уара иувагыланы иааниуа сара зынза дысзымдыруа қалашьагы амамызт.
 - Ассир утахызаргы! – ихәахт РАЗАН.
 - Ассирқәа ыла еиларсуп ҳаптазаара зегы. Уи сара зынзагы иңбасшызом, ссиир исыпхызазом. Уаргы Бжеиқәа-Бжашла дудыруазшәа үңами?
 - Сгәы итыбхәаит! – ихәеит РАЗАН иаразнак.
 - Убри ауп иухәаша. Убасшәа, ссииркәашәа еиәкаауп ари ҳаптазаара. Зны-зынла, уахгы өйнгы ҳабла ихғылуу дабазом, ҳааигәара иңкам, иаҳцәиүхьюу хрыцуу...
 - Сбыцзамкәа шақаамта сбыцыз бдыруу саргы! – ихәеит РАЗАН.
 - Уаацәырымтүзакәа...
 - Сагъаацәырткәеит, ибгәлалашәозар, сагъаацәырткәеит, аха шәаҳшәа сынкабақәеит. Ипшзамхар ҳәа сшәеит, ҳаҳынанагашаз сзеилымкааит...
 - Ҳхыапш-кәәпшша адәы ҳақәын... Панъя хицәшәаны! – лхәан, дааччашәа луит Тата.
 - Бжеиқәа-Бжашлагы дыңкамыз...
 - Уи баргы бицәшәомызт ҳәа сыйкоуп, сара устыы, дабаздыруаз... Ус схәаргы исзымдырзю издышуаз иакәын уигы. Иаргы баргы шәеивагылан азы.
 - Уи дыбзиан, РАЗАН...
 - Исаҳақәахъан, – ихәеит РАЗАН.
 - Уи дыбзиан, дыбзиацәазаргы қаларын, аха... дызшаз дигеит...
- Тата лылахъ ааиқәылтцеит...
- Иеилискааз акы ыңкоуп сара ари аптазаараңы: уфытшәаанза иааупхахалаз, уара уеиңш дыңцакымы, днавнагар ауеит. Ихъшәаны узыннагалаз, дахъағнагаз дыңкоуп,

иага үеилаурпсыргы, уара дутәхазом, акы думнаңааует. Аңсра акәзаргы.

– Аанқылашья амам аңсра! Аанқылашья змам аңсцәаҳа аатра давағъежуеит. Уахынлагы өйнлагы. Үнтыңыр – дахъаауғаҳауа уздырзом. Аңсәа ҳрыңхаша! – ихәеит РАЗАН, Тата ара дышықаз ихаштызшәа ихы даңдажәо.

Атқыланаң нас урт, ирхәаң еиңаң, рхахы икәмәйз, ргәахы икәмәйз акы өңиңхашарада иааңәирго. Ихәиңқәаҳаны, иеибарағыфуа ашта икәйшәа иааңалон, Тата длывагыланы, зны-зынла лшәырагы аалымдо днеиуан РАЗАН. Лара уи акгы ахылхәауамызт, иара ишәыра ыргало иишиңгы, лара лшәарагы лымданы иаҳааникылоз. Аанды иаҳагылаз лаҳақәак өнихуан, алапқыа ылдаңдан тәақәак лаиштыуан, Маң икәаңарақны ианааниуз аца дықәланы ианөиңхуазгы убарын. Лара дыччон, амаамын еиңш амахәкәа дырхынхаланы лара лаҳы данаапшуаз. Тата уи дшарчоз анибалак, иара махәык ақнитә даеа махәык ахь диасуан, иеирмаамынзон. Дкахар ҳәа дшәо данаалагалак, игәи иаҳәон; игәи иаҳәон акы имыхындаz ҳәа дахъааңылоз.

Маң икәаңда анааигәалашәа, РАЗАН иааигәалашәеит даеакгы: Дараң иабду иақәын Маң. Уи дыкәмижытән акратуан, Қастеираа дыргәаламшәозар, иара икәлаңәа азәгы дигәалашәомызт. Зегыы иргәалашәоз Дараң иаб иақәын. Хатала иара дшизымдыруазгы, дубахъаңшәа ақара дизааигәартәхъан РАЗАН: ҳәсәгы хәцәгыры ыңғы дырзалымхуа бзиа дырбон, дантахь аштахь дырхадырштыргы ртакымызт. Дараң иан дрыңхаршын, лхәиңқәа ыңхаршын. Уи акә, даеак акә изылхъяз ицо-иаауда Дараң иаб Шабат ихъз зегыы ркыышә икәкын. Уи икәиңдәз, ииҳәаң, ииңа иалаңәажәон иаҳааңиқәшәалакгы. РАЗАН урт рахътә иаҳаа уажәраанза ихамыштқәаңызгы маңмызт.

Дараң итрагедия аштахь уи идхәалаз зегыы руғедырғыцит. Рыңғы талеит аамта ихнағахъаң ахтысқәа, арахь иааңәирдит еиңыларақәак, еиңиҳарақәак, урт ирыңын лахъеңқәттарақ, гәйръарақәак... Ус ауп ишылкоу аңстазаарағы: ауағы

дувагыланат, иага дрылақазаргы, рацәак акгы да拉камшәа уихәапшүеит, шәкү рыла дуеиғзаргы, уеизгы-уеизгы абри сара дызласеңтүзеи, ауаа злақам дызлалақоузei ҳәа уқәлан уааеит. Үсқан уи иубахъаз зегбы ухазырштуаз иакәзар қалоит, иага аамта царгы, рыцхарак дақәшәар, дуафухыр, инагжаны иахъа уажәраанза дахъузымдыруаз хъааго адәи уаақәхар ауеит. Даҳар ашәшыра зөйтәкшәа иааниуз иакәйн, арахъ даацәыргазар, итәаны иримбаз гыланы рхы ахъыддырбоз, иара ишиتاхымызгы, дәфаргылазар, ауаа ддүрбазар, изышьцылашәа иааниуз Даҳар иакәзагәышамызт. Үс дагынымфасит иара, ашәшыра дшытагылаз, ихы аазырымгазо, дзыпсаз абжа аитабжагы дапсамшәа дырбо.

Инышәйнтра анырыпшаалак зны, – Разан уи агәра ганы дыікан, – ихагыланы ажәаҳәара ианалагалак, ирхәараны иікан Шабат ипа Даҳар аамтеи адгылы ауаа ирцәыртәахыз, тәахышъа змам азәшиакәйз. Ифейжыхаҳъаз, шәйндыкәрақәек иртәтәахыз қәадқәак дызларымдыруаз, ргәи зzymфазаз акала дшаацәырыргоз. Уртқәа зегбы өхъякатәи усқәан. Уажәазы Дарағ Азиас апшашәағи ипсы ахәага шәз агәтәахә анышә наиқәйпсаны дыртәаҳхъан. Даҳъжыз здыруаз Сурен затәйк иакәйн. Уи ишьта ихылатәйн.

– Дарати ҳареи еиуарак шхамаз еилыскаанза сшанхашәа сааихәапшқәаҳхъан: уи деиқекаан, уи дыпшзацәан, уи убра иаатцамшәоз иакәзамызт. Ҳәйлара чарак ақны дызбеит. Ҳәйлара анысхәа, Ешыра ақәым, Қастеи игәйлара. Арантәи санцагы, саакәымлалоз сара Қастеираахъ, ҳара ҳтәкәа срыцны, ҳауацәа-ҳтынхацәақәак срыцны. Уара уахъыіказ сыйздыруам, – атцаражы уцахъан ҳәа сыйкоуп, – уаха үвара сааукәымшәеит уақа – ачарақәа ркынгы, апсрәкәа ркынгы, аха Дарат үвара дысдырбахъан. Иара убрақоуп иахъеильыскааз урти ҳареи еиуаракгы шхамаз. Апсуаа зегбы ҳайиацәоуп усгы...

– Шәаагәаптхеибашъазарты, шәшениуацәаз еилышәкаазар, шәнеиңпиртүр акәхон, – ихәеит Разан.

– Уи сара сыйпсы шәзгы изеильымкааజеит зынза. Сара ипшра-исахъа сыйхнахны снаиазтааит ақароуп, уаҳа акы

зхухәаая цәирнамгейт аамта. Иниакәкәа ицеит уи аамта, псышьацәгъя иоуны дниасит Дараңты... Иқаутсаңакгъы уи дахъжу атып шыңаңургылароуп уара. Сурен анышә дартахъаны даатчхны уиаздааузаргъы.

– Зегың ндыртцаарызма уи акәша-мыкәша иқаз, Сурен джамлаңаргъы...

– Даңазароуп, дыпшаатәүп! – лхәеит Тата.

Иеибырхәашаз аантәәзшәа, рылахъ еиқәтданы, еиқәышшы иаатәеит қытрак ақара. РАЗАН уахатәи атх ахъ даар итахын, арантәи иханы дызгоз хтысқәак даарылтны, иааихарштны. Хаштшы змамгъы ухарштшәа уанаатәаша аамтак ықами-тәа.

– Иаазгаз ажәабжыгъы бзиам, сара стәашьагъы өеим, – лхәеит Тата.

– Зегъ бзиоуп, баҳыаиз бығоуп, – ихәеит РАЗАН. – Аңзәа бысзаагеит, зхышьаңгәтиң сакәыхшаша... Уи иқаитцаша идүруеит зехынцъара, ұбаргъы дәашьаңом... Бара уаха абас баақылымсызтгъы...

– Иамам тәкыл аумтән сааира, – лхәеит Тата.

– Сыңсы ааивнагап, Тата, бара бааира,

Бара бааира иснаргап аиааира! – ихәеит РАЗАН.

– Уара ажәенираалақәа уғуама уажәыгъ?! – иааңылшьеит Тата.

– Зны-зынла. Аха ансымоу, Сангәәкүа...

– Үангәйртъо?

– Сангәйртъацәо сөһи акуеит: акгъы зығзом, акгъы схәаզом,

– даахәмарит РАЗАН. – Ажәенираалақәа ираамтам уажәы.

– Ажәенираалақәа есымшагы ираамтоуп. Изығуа изы. Аңтазаара ахығоу ажәенираалақәагы қамлашыңа рымадам, ашәақәагы.. Ажәенираалақәа змығуаң азәыр ҳақаң ұшыома – ҳанқәигшкәаз, ҳанғазақәаз. Ианаамтаз зеаанызкылаз роуп иаҳы ажәенираалақәа змығуа...

Иаалыркъаны, Тата лажәа алгахагы лымтакәа, аиғахысрақәак қалахт тақа, ағнеихагыла дүкәа рыйжъара. Арантә изғапшуаң ағнқәа рғанахъшәа акәын уи. Дара рыйғы

аатрағы ахысыбжықәа ангоз иаҳа ишааигәаз еиликаауан, иаҳагы иааицәымығхон. Урт Җамаз исасцәа ракәзар ауан Җамаз исасцәа ракәзар, есымшешіпш, иашын, уи шьоукы ааршәа-ааиларзығаны, амардуан иағаланы арахъ рұғаархон. Уи иара иғәи пнатақахъан, убас иғәи пнатақахъан, изықамдоз акы акәын акәымзар, дыққегылан ахәхәара далагар итаххон. Игәи атқа шағыртқаеи иқамхаша!

Разан алашарақәа ирцәеит. Тата уи иахылхәаара лзымдырит, иаалцәымығхеит, адәахъ икоу лбарц лтахызшәа, абаңдахъыны лғыналхеит.

– Антағнқәа рұғынгы ақырғыара идирцәеит алашарақәа. Ус ауп есымшагы ишикартқо, ақәкәахъ ахысра иалагацыпхъаңа. Ауа шәоит. Алашарқәа дырцәар, акы иахъчара үйыршыоит, иацәыхарашәа иаақалоит, – ихәеит Разан.

– Ууза алашыцара уалатәоума, нас?!

– Ус иқбақъаңа иагараан иаасыршахъеит. Сыңаит ҳәа салаганы сыймыцәо, алашарақәа асыркыр! – ани анақа дызмырцәозеи ҳәа арахъ рұғаархар ҳәа сшәаны. Абас маңарами сшаани...

– Арахъ шьоукы аахаланы ашә асра иалагарғы қалоит. Бымшәан, иаасыртзом. Шаанза ашә иасларғы. Сышә ғәғәоуп.

Тата Разан иажәақәа даадыршәеит.

– Ашә илымзаар?

– Илымзааит! Сара ағны сыйқазам. Сара ара сыйқамижытеи акраатуеит. Сара арантәи сыйқәтны сцахъеит! Абри ағыза агәаанагара рыстахъеит урт ахытқәақәа. Иаазқәылаз, иашыны инеидаҳало ианылбаауа, сышә агәйіз-чыз аахдыргалоит, аха илахом: ишаасмыртуа анырбалак, рыйжықәа рхаррзала илалбааны ицоит.

– Үпсы тырххъаап! – лхәеит Тата.

– Апхъа-апхъа акәын ауағы данеиларгоз, уажәы ирыбартғаузен! Ағны зегы ашыапы иқәдиргалаанза ашә илтцуамызт... Исзаазыштуагы сгәылацәа бзияқәа роуп.

– Қсыхәак қатса, уанаңылбейт, уқәт! – лхәеит Тата.

– Иахъа-уатқәы... Адамыр иаара сазыпшуп...

Разан иааркъағзаны Тата иналзеиңеит, иңкәйн Адамыр дшааз, дигараны дышықаз, абра аналбаара ада акғын шатахымыз, аха ишамуз, изамуз.

- Анцәа срыңхаша, изакә тышоузеи узхықәгылоу?! - лхәеит Тата. - Амца далғанғы азә дцахьеит, умпшын! Акыннанылеит уара арақа. Рыңхарак уапхъа иштазар қалоит. Угәы рұтынчны уздәоузеи, мшәан, уара арақа?!

Тата Разан имахәарғын днахысит. Ииҳәо агәхъаа мүзакәа, днаимтасны абрантә ддәықеларц лтахызшәа, ләегъаандылхалеит. Лыжәфахыр инапы нықәиқын, уаха ажәакғын мәзәзакәа, ашырхәа иара иахъ даалыхеит. Тата ари дазыңшымызт. Дааганы игәы дааңаирғәгәеит.

- Бара Анцәа бысзаашыт, Тата, уаха арахъ! - ихәеит Разан иажәақәа имќаны ицо.

- Иатахым, уәаартынч, - лхәеит лара.

- Сара ҭынчхаша сымазам уаха, уахарнахысгы.

- Үеуыртынчуеит. Иқалазеи үеузмыртынчуа?

- Бара сгәышпі бадқыланы сгылоуп, Тата, икоума өүртүнчшы?

- Унаскъар, унасыдтыр...

- Тата! Сара сеипштәкәа барғын бұтынчымшәа збоит...

- Угәы уажъоит, - лхәеит Тата.

- Усгын акәзааит, бара бзықәан зегъ акакәзааит, акын акәзааит бара бзы ара бааигын даеаңъара бнеигы...

- Уи шпа? Уи қалашьас иамоузеи?!

- Акрыздыруоу, бара ус бымхәеи? Угәы уажъоит бымхәеи? Сәәни сажъозар, бара бзықәан сара иқамыз азәи сиғызан. Ус акәу?

- Үкамызт уара, Разан, сааигәа үкамызт, аха уааигәа икоуданыңкәм еиҳаарғын амуеи, иқам уааигәа дықоушәа анубо ааста?

- Уи шпейилкаатәу?

- Ишиашоу, Разан. Ишуахауа, ишуасхәо. Исымхәаша сурхәар үтәххеит акәу. Ахатса ус дықаар әкәхап - апхәыс илымхәашагын лирхәарц далағоит. Уи иаҳа игәы иаҳеоит

иара... РАЗАН ҳзеилибамкаауа ақынза ҳнеихъеит уаргы сарғы. АПСЫШЕАЛА ҳцәажәоит, аха иаҳхәо абызшәа хазхаххъазар?

– Уи қалашьа амам! – ихәеит РАЗАН.

– Иарбан быйшәоу, нас, ҳазлаңајәара?

– АБЗИАБАРА абызшәала, – ихәеит РАЗАН, иаарпшқаны, иғәы итүғуаз, изымхәацыз ажәақәа зегын еиштагыланы арахъ рұаархарашәа. – АБЗИАБАРА абызшәа быйшәа ласуп, быйшәа хаауп. Уи абызшәала иузымхәо, иузықамтço акғындық ықазам ари адунеи ақны...

Тата РАЗАН дизызырғуа даагылеит.

– АБЗИАБАРА абызшәа зzymtaz rooup тара zzymtaz, uafra zlymtaz, auaa izrylamgylas, iшnei-shneiuaz agyigshaygqea rakhъ иианагаз, abz'yar штырхыз... АБЗИАБАРА абызшәа eильзкаа азылымкаауа акғындық ықазам дгыли жәфани рыбжъара...

– Ацәажәашьа удыруеит уара...

– Ацәажәашьа акәзам, сара издыруеит абзиабашьа...

АХЫСЫБЖЫҚӘА ЕИТДААФУА иалагеит. Тата РАЗАН лөаандырғәгәлеит.

– Ишабзиаз бшысгәйттаршәу маңара абарт атқәа снарызылсыр!..

Анаостәи – еиғыгәхәааран, анаостәи ажәала еитахәашьа змамыз акын. Ахысыбжықәа еиқәтәеит, иууаза ажәфан рхагылан. Адунеи зегын караханы икәмиз, дара реипш интаңаны ицәеит. Иғазкны, уаҳа алымшо. Ашара адәи иаанқалоз амра рапхъатәи ашәахәақәа нарықаңычкеит.

Аха уи макъана иазмырғыхаңызт зееикәаршәны иштәз Ахатцеи Апхәйиси.

Даеа өфака-хаха АДАМЫР ихабар анықамла, тұхла акәзарғы, амға дыққеларц избейт РАЗАН. Дыршыуазарғы дыршыааит. Ауағы иаңыл ахырыко днанагоит усгы: амға дыққезарғы, ағыны дтәазарғы. Иаха изылпхаз атх нахыс уахықгы ара дықазар итахымызт. Мап, өфака-хаха изычхар, СЫРМА

ишишіктаз еипш азнырцәқа ихы ирхароуп. Үтапартә иқан усқан азы, уалахаргы уаатыңы уеурбарын, хъта уаломызд. Уажәй итааршәха инеиуазар акәхап, иара усгы, апхын агәтәгы ихшәашәаңа илеиуаз азиас.

- Ҳара?! Ҳара ҳаззынужкүада?! – рхәеит Дадыни Ардеи еицәакны. – Паса ғыңға ҳәкәын иқаз, ҳәртә алшара анхамаз, уажәй ҳәфкә ҳәләйт: саҳәшья дааганы, ҳара ҳайпш дгәйткә-псыткөаха дұхаваҳартәеит...

Ари тәгылазаашья уадағын: уцар амуа, умцар амуа уақәнархон.

- Ҳаңшып, – ихәеит РАЗАН.

Ипшыңеңтаатәахтуртакәңымашақәаргәашәилапшуда. Еихатә гәшәкәәнды иадыпшылын уи арантәи. Иааимкәар – ицарын, иааимкәар... Аха еимкәашья амазма ани, ианынендидахала аахысгы иузмырқәацо иаркыз. Уахынтың иааузагы уағ даанаштуамызд, арахынтың ицозгыры. Иңбоушшартә иқан Адамыри уи ицизи рәапхыа излаатыз. Имаатыр амуазар акәхарын: аартышья змам ҳәа икоугы аазыртуа ҳәа швоук ықами. Амч иага иғәтәазаргы, уи аиҳа иғәтәоу даеа мұыкгы ықахуп. Уи амч иазыпшуп, иақәгәйгүеит амчдақәа.

Тата длызхәйциа дахынықәиаң ацәа иқәхаяуа далагеит, аха дыңәар итахымыздыңзагы: иаҳытәи амш иага иғәтәаза инеиуазаргы, еғырт амшқәа реипш, иниасны ицион, днаганы даеа тұхык дналанаргылын. Өынлатәи уахынлатәи ианапырхагаз ықан, ианыңаатәтәккәз үсқан акәмьыз, уахынла, – удырцәар! – убри дназхәйциңи дәғалыданы даанеиғеиқәеит, аха нас, хәйцрақәак еитааихапапан деітәнәйқәиаҳт. Дағъамхацәеит.

Дыңәан уи шыбыжыштыңынза, ағъаш-чаффжықәа шиаҳауаз, ишә швоук шаалаҳауаз, аха ахвахара илымшо, ацәа иеизалымхуа. Даналт, ағы дашыншәа дынкыдхало, абаңта днықәғыләйт днеини. Амра пхон ихааза. Арантәи дыңшны иибоз, аштаб апхыа иғылаз атанкәә ракәымзар, аибашыра дшалагылазгы дназхәйциримызд. Аңт атанкәә ракәымзар, абжыаапны еипш, иғәы каршәены, ақалақ дааланы иғы-

неихарын, апшахәахы дқылсрын. Ипүруа амшын ихыз ачнышқәа акрырғеңтіларын. Иидыруа азә дикәшәаңза, ихи иареи еизынханы, днеиааниа агаға давазаарын. Игәры апсы аиршъарын. Абри ажәған атақа ауасытәысса дзыргәамтұа изакәызаалак акғы ықағамшәа, днаскъарын асқала ақынза. Уахъгы иидыруа уағ дикәымшәар, апсшъағцәа рсаҳья итаны, инапқәа иштәхь иқатданы, ццакыра имазамкәа дхынхәны иғааиҳарын. Аха иабенгоз уажә иапхъа иштәз, дызлархысраны иқааз иапхъа иштәз ақыд дүкәа? Аартышас иамоузеи ани ақәыцымкақәа ргәашә?

Дахъагаз, дахъаанамгаз ҳәа иқоузеи! Даҳъцалакгыы, цас иауазшәа, иапхъа иааңыртцуан ақәыцымкақәа ргәашә. Уи илагылан атанқ дүкәеи, рпынца тәзызқәа рағхъаға ирханы, иадырсызшәа уи илагылан автоматқәа зқыз ауаа, рыблақәа ашыа рхытқәало, ирхашениуз атакар рыпсы армачуа, аха шәшырырак ақынза анеира азин рымамкәа, арахь иагығажәкүа. Ас игәамтны иқоу, иғъазкны иахъа хәлаанза агәашә илагылоу уаарпыхъашәар, ақәыцымкақәа реиңштәкәа үеимыжәкәа уныштырттарын, уахъынтаауазгыы уахъцогыы иазымтадааңакәа.

Абарт ахәыцра цәйршәағақәа дышрылаз амшгы наимптыңзаит. Дадынраа, уахынлеиңш, өынлагы рөырпсны итәан. Ахәса еибырхәашаз есымшагы ирыман, иага рхәаргыы рхәатәи нтәазомызт, аха Дадын урт ракәа аниңызмұхәалоз ықан, даарылтны, дшәапырхапуа Разан иахъ иғааиҳон. Ахәылбығе даадгыларашәа иқән, аха дықам, шытә уахала дмааниузар акәхап. Дааниузар, Тамаз исасцәа рғаарханаңза дааниузар акәхап. Урт макъана иабақоу, атқ агәахы инықелар ауп. Дара убартгыы рхабар ықағам арт ағаха-ахахагыы. Иганы ұзара иағарыжызар акәхап. Рыгәқәа тыйблааны ұзара еилажъзаргы сеидру...

Атыгә-тыгәхәа ашә абжы геит. Ари, хымпада, Дадын иоуп! Разан дфатқъан ашә днылагылент. Өазныкгы иаагеит ашә асыбжыгыы, иаргы қыақыза иаартны даагылазар... Разан дызлақаз изхамтоз пхыз баапсын: бұзарла еи-

қәных, арахъ рыешаағнарыжъра, рәағнарыжъыргы дышынеимыржәкәара ашә илагылан аруаа. Дышшәара ашәахагы дахымзакәа, – бзиала шәаабеит, – иҳәеит ибжы имѣаны.

– Аңанбақәа ароума иахынхо?

Азтаара атәк иаҳаанза арахъ даағналахъан рапхъа иғылаз ахатада.

– Ҳнеир қалома? – дтцаахт уи иштәгыланы иааниуз.

– Бзиала шәаабеит, – иҳәеит РАЗАН изырхәаз ихағыны изымдыруа, ицаз ибжы мааниуа.

Шақағ ықазғы ааипхъаザХТ РАЗАН, урт жәағык ықазарғы, ғыңға ықазарғы акы акәмыйшәа . Ффыуаакны иеициң. Абжыбатәи ашә анкыдцара иахымзакәа даағнағапалеит. Даағнағапалеит, дааисны рапхъағагы даагылеит. Уи къағқ, хачачак иакәын, аха зегын дырхықәзәозшәа ихы мәғаптиғон, тапанчакғы ҭығаны икүн. – Уара уоума, нас, Аңанба? – дәғыцхашараза дтцааит уи, РАЗАН иахъ даасқызын.

– С-Цанбоуп, – иҳәеит РАЗАН.

– Ұхъз?

– РАЗАН, – иҳәеит РАЗАН, ижәла изымхо ихъзғы дахъаңдаауда аағыашшәа. Иеициз еиңхытта ауадақәа иаарығналахъан.

– Аус ахъ ҳәниасып, – иҳәан, РАЗАН иблакәа дырхыпшыло даагылеит ашарамша, атапанча кны иаағнағапалаз ахатада. – Уабазбахью, мшәан, абри уара?

– Аңзор уакәзами? – дтцааит РАЗАН иаразнак.

Атапанча зқыз даатрысит, даахъаңшны иғызыцәа днарылағшит, нас РАЗАН иахъ деиңаахъағшит.

– Аңзор үхәоу?!

– Аңзор уоуп уара, – иҳәеит РАЗАН. – Иаразнак уздырит.

– Иаразнактәкәа усымыдырызарғы, уеизғын уздырит, ушыздырыз, ари уара шуакәыз ағера сымғакәашәа сынхан, аха шытә уздыруеит: уара Аңзор уоуп!

– Уаангылишь, уаангыл... Сарғын ұзбахъоушәа сыйкоуп...

– Җъара акәзам, акырғъара, акырынтә... Уа., Аполлон

Мириан ипа, ҳара директорс дҳаман. Уаргы ҳара ҳѣны атара умдоз?!

– Аа, усгәалашәеит, усгәалашәеит! – ихәеит Анзор. – Зны скагәнгы аћәада сөүххъан...

Арт ажәақәа, икъышә дынҭасызшәа, даадырблаќьеит Разан.

– Иугәалашәома? – дцааит Анзор.

Разан даахәыц-хәыцит, еимаҳәах иҶы акы иаакит. Дахъидырыз деигәрырьашәа дахъаагылаз, деишхныңсыла дызгарыз азтцаара аћааирхеит.

– Исләалашәом, – ихәеит Разан.

– Сара иугәаласмыршәо... Шәара ишәгылашьюзеи, Гоча, Како?! Афны ифноу зегъы аағнұршәешәоит. Ари уажәы, смыргәаќкәа, рхыы-мыхъқәа ахъыќоу сирбоит. Ус ами... Ухъз схамышти...

– Разан, – ихәеит Разан.

– Разан, Разан... Козиол ты абхазски! – ихәеит Анзор дааикәашәан. – Ҳара рацәакгы аамта ҳамаӡам... Ахъы! Апара!..

– Ахъгы сымам, апәрагы, – ихәеит Разан иеаартынчшәа, өаартынчшыя ыћазар араќа.

– Ахъгы умоуп, апәрагы. Уи ҳара иаадыруеит. Уаалаган, цқыа уаахәыцны, иаҳа иузеиңү алх: ахъи апәреи ҳаутоит иаацәырганы, ҳаргы умрыгәаќкәа, ҳандәилибаҳәаны ҳсоит. Уажәазы.

– Цапха зеou акгы ҳзығнагылам, шәеимдала. Ижәбо шәара ишәтәуп, – ихәеит Разан шытә иаҳа иеаартынчны. Уи иеиликаауан, Анзоргы асќак иеанирда, изымдыруаз азә иеипш ихы мәғапиго даналага, иаацәдышрхәаанза идәылтраны ишыќамыз. Афильм акадрқәа реиپш уи иапхъа иааиќьеит акырза зхытцуаз хтысқәак, дшааниуз дааннакылеит урт руакы. Уи Анзор Сикәа ипа Мыза азы данаиршыуаз акәын. Азгы ӡдук ауакәхыз, Кырызышыха табарц рацәак агмызт, аха ианҭадырчы, утаzсартә ићалеит, даргы неини уи реынтарыңсент. Цәгъамзар бзия қаитозма усқан Анзор, Мыза дааизкашәан, дзааиркәрыло, деңазааиркәрыло, дихәаеырц

далагеит. Аказы иғәағ иман, уи закәыз иаргыы иғәалашәомызт уажәы, уизтцаар, даеәзәгъы. Иғәағ има замкәа, мышгашақә иқаитцаргыы илшон Анзор уи афыза.

– Иазырха, Анзор, изырха! – иғәалашәоит, ибжы наиргейт усқан Разан.

Анзор иаҳагы даапкит: дихәаөытцәкъарц итахызышәа, уажәы-уажәы Мыза ихы җааиркәрылон, Мызагыы уаҳа ихы даазамыхәазакәа, дхынатцәааңа, апатхалеира дағын.

Разан дәғытцан, ашырхәа азы иеналаижьит. Мыза дызхәаөуаз дааимихын, иара ишыкайтцоз еипш, иара ихата ихәаेера дналагеит. Анзор азныказ иеиргәгәашәа иуит, иөнимтарашәа дағын, аха акырынта ишъапқәа ааитцдааны ихы ларханы азы данынтаихәае, аңса далағеит. «Уайме-ее, уайме-ее!» – ихәон уи азы ихы аатирххәацыпхъяза.

– Уилгейт, уара, уилга, изырха! – ҳәа рыйжыы ааикәдүргеит аћәарахыынта.

Анзор деиқәатцәаханы аћәара иеанақәнижь, акраамта ихы дызәхомызт, уажәы-уажә деицқәкъысуан.

– Ус адыреит, – ихәеит Разан.

Анзор ипсы анаавига, сара иусырбап ихәан, Разан днаиқәамақарны, ағныка иғынеихеит. Иирбоз закәыз издыруамызт, аха өеек шыкайтцашаз аћара идируан. Иагыкайтцент уи амееи имееира: иршәаҳъаз швоук ааиргәбызығын, адиректор дипамыз, ҳандылар ҳзеңгъхап рхәоу, Анзор иаандылганы Разан дидирпкарц амфа изыркит. Иарна лқыаптаќны уназаанза акәын. Ианихъза, Анзор дшаагәеитаз еипштәкъя, даанапшы-аапшын икәашха ишъаз тәғанк аагәеитцент. Уи дазаагәехашәа даагылеит. Анзор дшааниуз, ишъатхъка игылаз имч иоуу, ишилшоз дыкшарц иғааихеит дызлакшашаз акы авакшәа икызышәагыы ибейт. Разан ахышетхәа дныштыасын, икәашха ишъаз атәфан ааштыпдаит, уаҳагъ даеакы даазымхәицзакәа, иркалан Анзор иаҳ ағынаирхеит. Уи акәхеит, атәфан Анзор ихагәта илаахан, зыбта пыртцәаз амат еипш дәтәтпатау дааштыхеит, ицны иааниуз, зөйпхъак-чөйпхъакуа ишъатхъка игылаз

ацқынцәагы еибарығыны рұғынархеит. Дарбанзаалак даа-зыхъзаз икәаққа илақәпітқәарц итахны, дрыштыланы акыр днасқьеит, аха дзырхымзейт: ршыамхқәа рөыддыргахъан. Анзор дахышыңтаз ахәхәара дағын, деикәагъежуан.

Разан дааганы азал агәтатқәкәа даадыргылент. Уи нақ-аақ иааивагылент завтоматқәа харшаланы изкыз ғыңғы: азәы убас дҳаракын, атуан датқысырызшәа ибейт. Уи иавтомат ауп Разан игәы иаатцағәет.

– Уавтомат нақ унах, сгәы қылужқәарц еғұгым, – ихәеит Разан.

– Иагъылнажәоит... снатқхар! – ғааитит ахаккала.

– Қыңғығы шәбағаҳу... Сара хық сыйхойт...

– Үрғтаны уштыастсоит, иааихакы! – ихәеит ахаккала.

Разан ибейт уи ижәні дшықаз. Дахъылаз маңқ ақарғыны даазаза-мазон. «Сгәы қылжәаны сагыштыеитцара дықоуп абнауағы! – игәы дааңацәажәеит Разан. Арт ауағы ибызшәа раҳауашәа еғиуашәа раңаажәара салагеит, хыдарап дысмырқатондаз...»

Рыматәаққаа реизықхәара иағыз чамаданқәек ұйманы ишындәылтызы гәеитепт Розан, аха ажәакғы имхәеит. Иихәаран иқахыз иимхәағызы дақәызшүуаз ауаа рұқны! Ағаҳаңааққааңдаз ҳәи дшықазғы. Уи хуу пароу акы ипшауан, рыштыларта дахышынығналаз ашыаңқәа дақызшәа дығонахеит.

Розан ихы иқәйжыны завтоматқәа игәытқны изкыз ауаа рапхъа дғылан. Ихы итәгъежуаз ҳәицира цәйршәагаққаек ишьапы дықәиркәар ҳәа дшәеит, аха иеааирғәғәан, иеаарияшшәа даагылент. Игәытқәкәа иадқылаз автомат ахы дааилнашыаит, унах ҳәа наиеиҳәарц итаххеит цәгъала идхалаз, аха уи иалтшәаҳашаз издыруамызт: дааикәашәаны иабұйтар днатаңхар ауан.

Дзитаххаз издыруам, Анзор, арахъ ихы аағнеиқыр итаххеит, аха Анзор дыцқауамызт: уи аимдара дшағыц дағын уахъ. Хығы ықамызт, парагы!

Анзор арахъ иаағналареи ахаккала иаагарығаеареи

еңқәшәеит. РАЗАН ИГӘҮ ААҚЫЛНАТҚАТҚӘКЬАЗШӘА ИБЕИТ АВТОМАТ АХЫ.

– АНЗАР ДСЫМАНЫ СУХӘОИТ, АБРИ СИУМЫРШЫН! – ИХӘЕИТ РАЗАН, АНЗОР ИХЫ НАИҚАЙКЫН.

– УИ УИМШЫРГЫ, САРА УСШҮЕИТ! – ИХӘЕИТ АНЗОР ИБЛАҚӘА КҮЛДЦАНЫ.

– ИШПА, АНЗОР, УАРА ЗЕГҮҮ УХАШТМА?! УАРЕИ САРЕИ ЗНЫ АТЦАРАГЫ ЕИЦАХАМДОЗ...

– САРА ЗЕГҮҮ СГӘЛАШӘОИТ! – ИХӘЕИТ АНЗОР ДААИКӘАШӘАЗАНЫ.

– ИҮГӘЛАМШӘО УААННAMҚЫЛАЗОИ МАЧҚ?

– ИИХӘО УАХАУОУ, УАРА! – АХАККАЛА ДНАИЦАПШИТ АНЗОР.

– ИСГӘЛАШӘО ИСНАМЫРҚАТЦАРА ИКОУЗЕИ САРА ИАХЬА! САРА ЗЕГҮҮ СГӘЛАШӘОИТ. ИАХЬЕИПШ ИСГӘЛАШӘОИТ... – ИХӘАН, ИЧААНИКҮЛЕИТ ДЫШНЕИУАЗ. УИ ИГӘЛАШӘАҚӘОЗ РЫЛАЦӘАЖӘАХА ИММАМЫЗТ АРАҚА.

РАЗАН ДАӘАКГЫ ИХӘАҚӘАРЦ ИТАХЫН, АХА ИЧААНИКҮЛЕИТ: ИУХӘО ЗАХАУАЗ ХӘА УАФ ИАПХЫА ДГЫЛАМЫЗТ.

– АХЬА! АПАРА! МА ИНАУГӘҮДЦАНЫ УСШҮЕИТ СНАПАЛА! – АНЗОР ДААСКЫАН, ИТАПАНЧА РАЗАН ИХӘДА ИНЫЦАИКИТ.

– ИСЫММАМ СЫММАМ, САХЫУШЫАУАЗАРГЫ, – ИХӘЕИТ РАЗАН ИЧЕҮРҮТЫНЧЫ.

И҆КАИЦАРА ИЗЫМДЫРУА ДААНХЕИТ АНЗОР.

– ТАТА ДАБАҚОУ? – ДЦААИТ УИ ИААЛЫРҚАНЫ.

РАЗАН УИ ААЦЬЕИШЕИТ. «ТАТА ИАХА АРА ДЫІҚАН» ИХӘАХЫР! ИАРА УАТӘҚЬА АГӘРА ИГЕИТ ИАРАЗНАК, ИАРА УАТӘҚЬА ИНАПАЛА ДЫШНЫ ДНЫШТЬЕИТЦОН.

– ТАТА ДАРБАН? – ИЧААИРГАЗЕИТ РАЗАН.

– ТАТА ДУГӘЛАШӘАХУАМ! ЕШЫРАТӘИ ТАТА?!

– АА, – ИХӘЕИТ РАЗАН, ИАХАГЫ ИЧААРГАЗАШӘА.

– ДУГӘЛАШӘЕИТ. ДАХЫЫҚОУГЫ УДЫРУАЗАР АКӘХАП.

ИАЛЫЗДЫРЫАУАЗЕИ! ТАТА ЛАКӘЫМ, СТААЦӘА АХЬЫҚОУГЫ СЫЗДЫРУАМ.

– УЧҚАЙИНЦӘА АХЬЫҚОУГЫ УЗДЫРУАМ. УС АКӘУ?.. УААНГЫЛ, УААНГЫЛ, ИСЫЗДЫРУАМ ЕГИУАМ ХӘА ИУХӘО САРА ИХАСЦАЗОМ. САРА УАРА ИУХӘО ИЗАҚАРАЗААЛАК АКГЫЫ ХАСЦАЗОМ. УАРА ИБЗИАЗАНЫ

иудыреует учкәйынцәа ахырыоугы, Тата дахырыоугы. Дабақлари уи, Ешира дықазар акәхап. Ҳара лассы уа ҳәлоит. Уара уапхъагы дсыпшааеит сара уи. Усалам лыстап. Уара усқан уахырало умдыруе?

– Ҳазшаз ҳахынеиго ұзара, – иңдеит РАЗАН.

– Ҳазшаз ұзақанымқа ухы ирхахьеит. Уа уагыралоит уара уажәйтәкъя!.. Амцхәгы ҳидхалацәеит. Инаигәйдышәтә иара абрақа, азал агәта! – адта қантепт АНЗОР. – Андәйлтха ҳашәт...

РАЗАН адунеиақны зегъ ааизеипшхеит иаразнак. Уажәраанза иғәи акы итнарпсааузтгы, уажәи изақараазаалак акы агәхъаа икзамкәа, ақазаарагы ақамзаарагы изеипшшәа даагылеит. Дыршыуеит! Дыршыааит. Иконы дышығонагылоу, абарт атызқәа шихылапшуа. Дныштыртцааит деңтихәхәа. Алажә еиپшгы адашьма днықәрүжъааит. Дзырееиуа шыук қалап. Иара зегъы изеипшуп уажәи. Иаағвеишъеит абас дахыралаз – зегъы изеипшны, шәа-зызарал импынгы иқамкәа.

Ашә ақны инеихъа АНЗОР ишьхәа даақәгъежьит.

– Шәеаанышәкыл! Азал агәтаны иатахым. Алоңы ақны днаганы... Инаигәйдышәтә! Амала, ҳара ҳшындәйлтлак. Шәйбәға ора шәығнамхан!

РАЗАН дрыманы алоңы ахь иниасит. Уахынтаи, апенцыр ункылыпшны, нахъхи ахәи анаара унағапшуан, аха уажәи ижәпаҳаҳараза алашыцара ағажын. Ибла иаахгылаз өйнлатәи асахьюоп: ихааза амра ағапхон уи анаара, апсталазаара угәннарпхон, уи уағыганы афада ұзара унанагон. Улапш наскъон аиғхаақәа рахъ, ашъха ҳаракқәа рахъ...

Дцеит шихәоз АНЗОР арахъ деңтаағнаҳахит. Уи итапанча тәааны ишикыц икын.

– Шәаанғыл, шәаамыццакын! – иңдеит уи. – Даҳшъзом уажәтәи ала. Ари ҳара уатқәазғыдахтахуп... Ҳацкәйинцәатхеит үақа, шыукгы тәаны иргеит. Аитныпсаҳларақәа ҳақәшәар қалап. Апсәа еитнаҳаңсаҳлап, абзацәа еитнаҳаңсаҳлап... Уара уанза упсы ҭаны уаанхаргы, аитныпсаҳлараан, апсәа урытнаҳаңсаҳлоит: ушыны унарахтар, аиғахысрақәа

раан дтажеит ҳәа урыманы ицап. Снапала усшуюйт инаугәйданы, абри стапанчала!.. Ухы ндәилурхәхәо аабар, уигы ҳазымпшыкәа, егигы ҳазымпшыкәа, ушны ушә унылаҗажуеит. Иумаҳай?!

Уахъылоу уеитамцын, ҳара тақа ҳлалбаанза!..

Абригы ихәеит, ишхәа даақәгъежыны ашәахь иғынеихеит Анзор. Иласны уи инаиштәлеит ахаккалеи уи ифызеи.

Адырхачены, ашамтаз, Адамыр паса дызлааз амашынала даақылсын, пасатәи ифыңцәа равтоматқәа ифыңракны, иара иикыз автоматтгы сабик иеипш игәйдиргәтәала, Дадынгы Ардагы, уи лаҳәшьагы ааштыхны, Гәмисәта ацха шықаз рхы рханы рғынархеит. Амашына уаанзагы швоуки ақәдиртәахъан, ианынарылаңш, издыруада иаадыруа азәир дыକазар ҳәа, РАЗАН лапшыла зегы днархысит, аха иидыруаз ҳәа уаф димбеит. Урт зегы гәйткәа-псыткәаха еилатәан. Ацәажәара азәгы итахымызт. Зегъ рееиқәирпсны иштәаз аниба, акы ихәақәарц итахызар Җаларын, аха, Адамыргы иғы ааихимхит. Уи еиликааузаз Җаларын, паса ианааз ааста, зегы шшәртхахъаз арақа. Ацхаңы инеиаанзагы изныз амәа инанблаала иргарашәа иғәи иаанитаеит РАЗАН. Уи иара иғәи иаатагъежыз хъаан азәгыи иеимхәеит, иимырдырит.

- Анцәа иңшыуп, ацха ҳақасит, шыңа егъахъум! – ихәеит Адамыр, инаскъахъаны, иштәхъыка даахъапшын.

Уи иғаңхәа итәаз, жәафқа шықәса зхыңтуз атыпхә, илаҳаз ажәақәа даадыргәиртәацәан, дахътәаз акыжыкыхә атәүиара длалагеит. Уи рғәи аарпшаант зегы – ҳәсагы ҳацәагы.

- Не плачь, девчонка, не плачь! – ихәеит атыхәахъшәа зыекыдкыланы итәаз аурыс солдат.

- Беаартынч, атыпхә, шыңа акгы ҳахъум, бзыцәшәо акгы ыѣкам, ҳааит, – ихәеит уи иварағ итәаз апсыуа хатдакгы.

2009, Ақа

АИЛАРС

Ароман

‘Әүрцәа қаташәа сыйәниахуп. Сүәенижъ сара истәзамшәа, апша наzzасыз атысхә еиңш, акы иагоит иқәырпраан. Харантәи сахәапшыхуеит сгыланы. Зны иңсаатәхоит уи, зны сара сакәны, саңаажәартә исзааигәаны сахәапшуеит. Арахъ адиван сахынықәиаз сыйәоушәа-сыңәамшәа акы сшалахазгызы здьруеит. Снахәы-ааҳәуа, сгәамтца абра санықәхало ығоуп, аха уажәы сраҳатуп, уархал татак саниаланы ажәған ахъ сахъханагало сенгәирғыхауеит.

Ашта атыхәан өуағык сылаңш наиқәшәоит. Сирғыхар ҳәа дшәоушәоуп уи дшаания. Сара иңлара сөйназыскеит, аха амардуан албааха соуаанза ихъантаза, – аңа ақәхап, – акы насықәхан, сапхъақа лашыцарак нықәхуеит. Иеилыскаахуеит аңа шысиаиз.

Настәи иаҳа атабырг иззааигәоуп. Сүәа стазырзызаз акы ғасыханы сиарта сақәнартәоит. Иаразнак еилыскаауеит ағны сышығоуп, аамта шщацәахъоуп, атхагәы ааиғнашахъазаргы қалап ҳәа саҳақыцуеит. Сыбла иаахычталаз алашара ахъынтаааяа сзеилкаауам. Апенцьыр схы ныласкуеит.

Абрағоуп зегъ реиҳа сыйңәшәоз ахъығалаз. Иңбоушъаша сара ари аудағыны ахаан акы самыршәаңызт, атх гаңәаны саб ашта данааталалоз инаркны иаҳъа уажәраанза. Усқан, атх гаңәаны саб ашта данааталалоз, сан лакәын зегъ рапхъаңа уи ибжызы заҳауаз, лыбжызы мырғаңакәа, изығәзә атх иаларшәыз ағны мрығыхакәа, дипыларц ләыналхон. Урт рәажәабжы уағы идырхаяумызт, иага умхәан, тхагәанымыз, рыйжықәа ааиқәдүргар, ма машәиршәа акы нарыцәкыдъяар, зегъы ҳааибарғыхаргы ауан. Уи дара иртахымызт. Ҳаңәа

иахылаңшәгәышъанрыңсы ғытшәаңзагбы. Аха сара уи иааира саанамырпшыр ауамызды шамахамзар. Сара уаха смааргбы қалап, уара заа уштыланы уцә ихәалахуан данынтыңуаз, аха уи сара иаңагбы сгәи сеаннатон: даахынхәаңса схы-сыпсы зегбы агәашә ахь акәйн иахыйказ, иагызыздыруан, уеизгы-уеизгы дкыдәзхәалоз ак қамлазар, уи уаха зны ағныңа дшыхынхәуаз. Иахъанзагбы иңбасшыоит, укыдзырхалазеи, уанаңылбалеит, ахәычқәагбырыблакәа кылышрхәә иузыпшупеи ҳәа ахъиалымхәацыз, өңүңиңхәак ахъинаилымтаңыз. Акы унамыцхакәа уштымлан ҳәа дааивагъекъуан. Иара иааңьеишъалон, тұхагәаны, иага амла дақны дыңазаргбы, днэтәаны ихала акрифара далагар ауазшәа ахъылбоз. Амла уакуазар, иахъантәарап ус амфакәа урынхалазар, кыр аманы иңазма днэтәаны акрифаргбы, аха уи иара иңазшыамызды. Иңаларын, асқак данкыдхалалак, ұзара крифарапгбы дақәшәозар, атәңцақәак ыжәні данааниуазгы ыңкамыз, асеипшқәа раан, уф гәышба ҳәа днэтәаны, иага атх цахъазаргбы крифар ауеит ахатда. Саб инапы иқышә инадикылон, уаҳа бымхәан, ахәычқәа бирғыхойтаанарго. Абас раңаң мәзәзакәа ишааңцәажәоз, ағнашә сынкылкәрааны, санаарыдгылозгы ыңкан. Саб дышпааигәрыръоз уи, дахынынастыңақъара атыпан, саандыланы даасаңәажәон, сааиргәбзығуан, нас, гаζа, атх цахъеит, изакәуызеи уаргыз саргы ҳазғу ҳәа симаны аштылартах иғааихон.

Уажәгбы сылаңш дааңашәазшәа сыйкоуп саб. Иеысцәизома, мшәан, схәан, сеимдо атх лашә сналалахт. Иагызыздыреит стаҳаны сшыцәоу. Ус шакәугбы апенцыр схы нқыласкуеит, адәахъы андәлікъара сылзсыршогы сзеилымкаая. Сгәи ҭнарзызааеит снапы неитңыхны атх исзалымғо акы ахъысцәалахаз. Ыңаз амш аума, иааниа аума, саб иоума, сан лакә... Акы нхеит уаҳь, адәахъы. Ҳашта ҳара ихаштамшәа, ҳағнгы ҳара ихәфнымшәа збо саналага, апенцыр ахъаартыз стаҳымхакәа иныдыстцеит.

Иара убасын, сара уаҳь снеира атахымкәашәа ианаақала, ииххаза лашарап ааңаңчеит ашта иқәғылаз ара тла ду амца.

Уи алашара, прожекторк иахылтцуазшәа, ихәхәаза ҭыңк ауп иаарлашаз. Иара убра, алашара иахъаатәнатәйз, дышыбац еипш, лчыт ткы лышәтданы, дкахәхәа дықәниан... Сан! Шаҝа шықәса түазеи уи дықамижытеи, шаҝагы түазеи пхыз дсымбейжытеи! Ари пхызым, ари лабәбахуп. Сөөиханы ағылара сөйназыскеит, лыхъз ҳәаны өңистыр стахуп, аха сөи леимаҳәаң акы иакуеит, сгәи сахъаатаяузырыз саанхойт. Акы ахәара лтажхазшәа сыйоуп лара лхатагыы, аха сара исыхыз лмыхъкәа дықам: дшәоу, дгәыргъацәоу, уафы еиликаартә акы аалғымшәеит. Амала, игәастеит уи уеизгыы-уеизгыы акы ахәара шылтаххаз, сара сеиҳагыы дщаагәақыз, аха ҳалапшқәа анаиқәәшәашаз аlamталаz, даахәын, лхы-лфы сымбартә касшәагыы акы налғаршәны днықәиенит. Икылкааны алашара шлықәыччац илықәыччон. Абри алашара самырғыхар, самыргыларгыы шамуаз еилыскаан, сеитафытцыззарц сөи-назыскит, аха иатахым ҳәа аанааго напык фыштыңит лханшәа. Уи аалхыкәешаны арахь иааскьеит. Бзиала ҳәа сеиҳәөозшәа иааиқьеит уи анапы зтәыз. Иаҳагы саашәеит. Еилкааша аматәкъамызт араҝа иҝаз. Гәынхәтцистала акы еилкаатәын, уи ус иагымариамхеит. Агадеипш, сан дахылқәиаз инацәыхарамкәа, акы снахыпшит. Уи закәыз сзеилымкаант сара азнык азы. Сан илпирхагахоз акы ааскъозшәа збент. Гышәыгызшәа сааҝалеит. Уи зынза сцәа сааҭарпсаант.

Сан илықәыччоз алашара аганахьшәа, ихы-иөи збартә акәымкәа, аха усгыи иара шиакәыз еилыскаартә саб снеиххыпшит. Уи дгаган, хымпада, уи инаур акәын сан рыцҳа илышишагыланы ашта иааталаз. Абри анеилыскаа, сгәи сааҭауазырит, исзымхәоз ажәақәа зегыы сааимдырххеит.

Еиҭаҳәашьак аман иҝазтгыы апенцүыр скылпшны сара урт сшырзыпшуаз! Амала, насшәа, сыңсы ааиқәнахәалеит, сан леыртynчшәа даахәәни дахынықәиаз. Исалхәарц илтажыз ажәадагыы илхәазшәа дааҝалазар акәхап, рыцҳа. Дзыргәаќәоз саргыы исымдыркәоз, – урт сара еиҳа сзыргәаќуаз ракәын, – сахынынарызхәыцуаз, лара днасқъаргыы,

сара сымч рықәхарашәа лбазар акәхап, анкъа зны, лыпсы анылаз, аха дкараха данықаз дышнықәниалоз еипш, днықәниеит уажәгбы. Сара зегъ саҳатқәкъазшәа, сара зегъы еилыскааазшәа. Ус иғәи инатазар акәхап саб рыцхагбы, иара убригъ иғәи раҳатза атх даасымнахит. Иххаза иааниан ани апроҗектор иахылцууз алашарагбы иара уақа инкацәа ицеит.

Саапшит сара сгәи тытдны ицо, уахатәи ари атх шыта изласыршогбы сзымдыруа.

Измыцәо атх иалахаз ахәыцрақәа наикәпапоит усгъы. Ишпастаҳу сара еснагъ урт рыцәцара, иааспаҳало ахтысқәа рцәйбналара, аха иаум, снеини реилашыратқәкъа сналагылоит, алада сцаргы истахым акы ааспаҳало, афада сөйинасхаргы сгәи цәйизкъаша акы аасфагыло. Ацәа ахъсыгу, сахъгәамтца азы акәхап еиҳа истахым еишътагыланы арахъ рызғаархо, акәымзар, иубахъоу, уара, атъира зцәымгу ипъинца итиааует ҳәа, сызцәйбналаша зегъы ааини сапхъя иаагылоит. Даара ибзиоу акы сазхәыцыр стахуп сара, снахъыпшуюеит, снахъынхалоит акы, аха, лапшташәарак еипш, ишаацәиркъяз еипш, инытцашәкәа ицоит, истахыми сарен ҳааизныжыны, ҳааифаргыланы, ҳаҳқәа ағылғ-сыгәхәа инеинаҳамкъар ада псыхәа ҳамамкәа.

Сшаапсара саапсазар қалап абри сара, атәашьа сақәшәом акәымзар, сызлу снарылтцы, псеивгартақ ахырко үзара тыпк аапшааны снатәхъазаргы акәын. Иқазами, мшәан, убас еипш икоу тыпк, апсеивгара ауафы иахызымириоу, иғәи каршәнны дахъаатәо? Ари адгыыл қъақъа дүззәкъны ус тып уафы изыпшаауам ҳәа соухәаргы ихастном, аха, сшы, исзыпшаауам сара уи атып – акыр шықәса раахысгы сзыргәақуа атып. Иқалап уи аатрағ үзара иқазаргы, иқалап саанини саалагылахъазаргы, аха арыцхара, аитарыцхара: исызгәатом сара уи атып.

Ус акә, егыс акә, атәыи сшахаркъакъяз сынхеит. «Анышә иагаша сара, тәйк үеахауркъакъоит ушнениуа, үзара үеаашъақәк!» – лымшын зны сан рыцх, санхәыцыз, санхбыцхагбы, ашта санынгәкъа нкылашы аныимамыз, сиғуа

аққараққа санрықәйіз, иұавығор инеиуаз азиас хагағнғыы саанымғылакқа, сышиашаз амшын ахь сандалоз. Сымацара сакемызт уахъ ицоз, еицрыпсса сөздәегы сыймиз, аха уи лгәс артынчумызт сан: зегы рханы иғылаз, зегы арантәи итсыркъаны изгозгы сара сакәзышәа лбон. Иқаларын уи аиаша иацәыхарамзаргы.

Абартқәа зысқәо: сағынхеит сара ус, иахъа уажәраанзагы, сышіказ, тәамғахәк сымамкәа, зегы срыхъзар стахны, зегы схъааны, зегы сгәйрғаны, зегы срылахәны. Иңбоушьаша, сызлахәымгы срылахәушәа, исусымгы сара исусушәа. Сара сымацара соума, иқами ус еипш иқоу даеа швоукгы. Урт еиҳа сеилыркауеит, рхы рызгәто иқазар. Схы ахынзасызгәто Анцәа идыраантиара сара схатагы. Схы зызгәто, зегы шәаны, изаны измоу ауаагы аурацәаху, урт шықоугы, зны-зынла, сгәс анытқапуа, ақағыхә саныцхая, ус уағ дымхазшәа саақалалоит, аха уи иазааузеи, сара сышіқац сыйкоуп, уара ушықац уаанхоит, егырт рыришарагы ҳара ҳзалағом уажә арақа. Уажәазыхә аус злоу аңсаивгароуп, бзиак сшазхәыциа ашара ақынза сыңсы анагароуп.

Үгәы тағацәахахъазар, узызхәызырц иутаху, аарла уназхұнынхалаз ани абзиагы, уеигәрғызацияпхъаза угәы архытхүтєйт, уназлахало апылхат ушазмырцәо еипш, иара убригы уцәа аарқылалазар ауеит. Аеыршығагы иара убри ами: арс ухәан – иаум, анс ухәан – иаум. Ублақәа тығга атуан уатқашуеит, атхғыы есааира иацлоит акәымзар, ишарц ағәы итағам макъана. Сара снасқьюит есааира, сара хынхәыша ахырықам ұзара схынхәуеит. Снағыш-аапшуа ашта саақәғылоит. Ари уажә ұзара ихы қыдидеит, ашта данынтыц – дахцәызуеит хәа лгәамхәуа дықам, абарта даатдаланы даасыхәапшуеит дхынхәны нақ деитанығналоит сан. Лыбжыы насықәлрыргаргы қәғья ишылымбо еилыскауеит, аха сыйқәа леиарханы уағ дахырықам ұзара сыңшуеит. Уи ағені сзыргәтеиуаз үкъя схақны исзаагом, аха схақны иааниа акоуп: амш бзиоуп, тағалантәи рапхъятәи амш хазынақәа иреиуоуп, сара насып ду сыманы ажәған сатсаңшуеит.

Ус, «Еи, уара!» ҳәа бжык акағхәа иаагоит агәашә шықоу. Инапы ғыштыхны, ихата агәашә аартыша дақәымшәо уи дадгъежылоит арантәи исзымдырыз ауағы. Уахь сөнинасхеит сара иаразнак. Иара убасқан, ачарахәа агәашә ааиртын, дағазныкгы ибжы аасықәырганы арахь иғааихеит... Ассир утахызаргы, Кан иакәын ари! Ссирс иқазгы уи акәын, ахаан дызласымбаңыз ала ижакъа иғачы дааниуан сөзыза. Ҳатхәйжәк изқәа икыдын, харантә дшааузгы ааиниңшуан.

– Уабақаз, уара, уабантәаауе? Ас узеимиааузе? – сұхән, сыздаарақәа неиштәссыргылеит. Кан урт аздаарақәа ртакс инапқәа рұағаны сааигәытсаирғәгәеит, сшыгәхъааигаз иадыргазар акәхарын, сқәақәагы адыжә аахиргеит уи нас.

– Ашъха сыйкан. Ишудыруа, саб есышықәса ашъха дцоит арахә иманы. Сынтәа саргы сиццент. Сахызалаң – саншыңәа рахь – сыйқаз үшүшшөзаргы қаларын уара, аха, ишубо, дағаңъара сагеит. Ҳхынхәны арахь ҳанаақәла, сувсны сзымцеит, уара ам'еен...

Абартқәа анаасеилиркаа ашытажь, агәилара үзара дықан, сан даакылсын, лнапқәа ыргъежыны дгәйдилкүлеит, хәычи дуи зегъы днаразтааит. Ҳайғызара адагы, еиуаракгы ҳаман, дахылыбаз даара деңгәйрөеит, уаамыцқакын ҳәа наиаҳәаны, дақақғельжыны аматтурта днығоналеит.

Итцозеи уи аахыс, шақа хтыс ҳархаанхахъоузеи иаргы саргы уи аахыс, иухоумырштыша иага бзия, иага цәгъя қалахъеит иаргы саргы ҳаңтазаарағы, аха уажәы абри амш ақны саини сыйкоуп. Уи иаҳа илашоуп, егырт амшқәа изларылукааша акы иалақазаргы акәхап абас сааднакылазар, аекран ақны ишъақәхаз асахьеипш иааини сапхъа иаагылазар. Шақа ҳабзиақәаз, Кан, уаргы саргы усқан, шақа ҳаизыуааз! Сара ешыңәа гәартак сыман, стынхадаҳагы адәи сыйқәмымыт ахаан, аха уара уеипштәкъа исзааигәаз уағ дсымамыт усқан, уи ашытажь даға тұтракгы. Санрыңға шаҳатс дәстар ауеит, уи илдыруан ҳара ҳаңтазағы ҳабзиагы, уи илдыруан ҳахыынзеизааигәаз. «Убас шәеибабала, шәан дшәыкәыхшоуп, убас шәеибабала, еибабароуп, бзиабароуп, аешыңәа еи-

дyzкыло, шәара шәеишьцәами, ишәхашәмырштын, амаръя, шәара абри, аишьцә гәакъақәа реипш шәшүйко инажәражәга. Уи зегыры ирылшом, аха шәара уи шәылшәыршароуп. Ус икан шәабаңзагы. Рыгәкәа ааңайбамкъаңакәа иаант иахъанза, даңа шәышыкәса адәи иқәзаргы, убас инажәрагорт. Ишәдирбаз ами, нанраа, ари, шәаңылкәа. Шәаңылкәа ауафора, шәымфашын, уи еиңш шәзырманшәало икоузеи ари адунеи аңны...! Сахъцалакгы слымха итафуеит сан арт лажәақәа.

Сан лажәақәа шъақәллыртәрләп лтахызышәа, дгәақ-гәақу даасыдыххылеит уахык Кан иахәшья Сарина. Афилармония иғонытны иааниуз ауаа раңаа дрылкъаны ләаалхеит уи арахъ, сара сшаагәлтәз еиңш. Сара уи дгәастахъан иара уақа, афилармония ағонуцкагы, аха сөйлазааңгәастәиртә сыйкамызт, убаскак ауаа раңаафын уи ауха уақа, шъапыргылартә уафы иоумызт, атх шцахъазгы, ауаа арахъ иаднагалон акәимзар, арантәи ацара уафы итахымызт. Сарина еиваңәгәа итәаз шьюкуы ләырфытракшәа дтәан. Уи сара дысбартаң арантәи, абалкон аңытә, аха лара лхы даафахеит ҳәа слызгәатараны дыкъамызт. Иара уажәы сахъаагәлтазгы үюушьартә икан: афилармония идәйлтны зәаазхаз үхытрак иафызан, рыңқәкәырда уаашьтнахыр, уганы нахъхы амшын уналанаршәрын.

Пхны мшын, ашоурагы ыңан. Ари абжъарап ицәкәырдо ақалақ иалаз амитингкәеи атакари ҳдыркаран, псааивгартақ ҳашътан зегыры, аха иузтагәышыодаз усқан аңсеивгарта. Иахъа ҳайлазыргъежкүаң ажәабжъ уаха ақара ахаргыланы рәфанаархалак, афны ҳакуамызт, адәи ҳакуамызт, ақалақ амфадуқәа ҳарныланы ҳон, абжеиҳан ҳахъцоз ҳара ҳхатқәатцәкья иаҳзымдырзо.

Абри ацәкәырда даларшәын Сарина рыңқагы. Рыңқа ҳәа зысҳәо, абаңт ацәаҳәақәа ақъаад иананысцо, аңсра амфа дангылоуп, лгәи ыфаны, лыңсы ыфаны, еибашьра ҭадың ылалахәашаз лхатца иахъ амфа дыкәүп. Ишпастаху сихъынхаланы аңсцәаҳа лымфа данызгар, лгәи аазыртәгәаша ажәа қәандакәак ласхәар, аха уи сара исымчым, сыйндәйлтны

абарта сахъаақәгылалакгысы сылабжышқәа аахағәкәалоит лынарцәымға днықәлахъатәкъоушәа сғәры аақаланы, аха, лара леипш, иара сара схатагы исымдыруеи еиқәырхашъа шлыммам, уи сеилнашъаауеит, сыбжа сымнахуеит, аха ици нкылашъа имағам, Сарина, уаҳы амға ҳақәгылоуп зегъы, бара быңсығымхан, бара бікәйбчами...

Сарина лаҳы ихоу арт ажәақәа шылмаҳаяуа еиپш ауп үсқан зәаалырхаз ажәақәа шаасмаҳаз, аха лара убас еиپш акы дарғәақуан, исысмырхар ауамызт.

– Уара сашъа уами, Инал? – лұхәеит Сарина дшааниуз снапы даахынхалан, уаҳа хәылбзиагы ығамкәа, дағақгызы.

– Уи бара уажъы аума ианеилыбкааз, Сарина? – сұхәеит сарғызы. – Иғоузеи, бзиароу?

– Бзиарағам! – лұхәеит Сарина иаахтәаны, лхы дымғаҳаңзакәа, смахәар иаҳагы днахынхалашәа.

– Қах, иқалазеи, мшәан, бзиарамкәа?! Бгәры ндырхама, иақәым рхәама, ирума?

– Амғаду уаныргыланы... – Сарина илхәарц илтахызы аңағырғара аалцәуудағхеит.

– Амғаду зегъы ануп, уажъы ҳара ҳаҳа уағы имағам...

– Ачит бжызы уағы ианияғымшәо аамтә ҳтагылоуп, Инал, ус зухәозеи уара? Ара, амғаду ақнны, ақәым, ағны уңғытқагыланы иүхәогы нағуеит ауаа рұқынза. Убас ргәры рәенуп зегъы, изакәызаалак акы рлымха иағдышрәом...

– Биашазаргы қалап... Қалап акәым, багниашоуп зегърыла. Аха иага убас иқазаргызы, ҳара еибаҳхәо ҳара иаҳусуп, ҳара...

Саринеи сареи апарқ ҳаенадаҳқылеит, уигы шазылмырхоз анызба, ҳталаңы ҳнаскьеит маңк ақара.

– Сашъа уакәзар, акы суаздаауеит, ишиашоу атак аасутароуп. Амц үхәошәа збар, сахыпсаауеит, иудыруазааит. Уажәа иалығуа нотак хәанчахар, сара иаразнак еилыскаауеит иқатәкъоу.

Ассир үтахызаргы! Изакәызеи, мшәан, абри абастанаңа дзыргәақуа, изакәызеи илцәыззарангызы иғоу! Иарбан зтаароу зтак узымпшаауа?

– Сара усашъазар, Кангы уиашъоуп, ус ами? – Сарина дааскъаны сыблақәә дырхыпшыларц лтаххеит. – Уара зашъцәа ирыгәтасуа, мың рыңдакуа уакәзам...

– Иахъа ҳайбадырма, мишән, Сарина? Изакәзызи аласқаамта ибырххо?

Илымхәар амуа, арахъ лқышә иқәкны илкын уи илхәарц илтакыз.

– Иахъа Лыхны аштағынды үказма? – дәаант Сарина даатғылашәа лун.

– Мап, схәеит сара иаразнак. – Псрак ахъ сагеит. Уантәи уахъгы сеахъысыгзап схәан, аха иалымтит.

– Уи ами, убара даара истаххан, сықәгъежъаауа Лыхны ашта сыйәын, аха ұбарды үсөамхант. Үказар, ма уцәажәарын, ма ұпара үсөаҳарын қастеит иара уақагы... Сара сыйраа-Зраауа ауаа срылан. Афны саатәар исыбарғыз! Ма слымча ацәа тартәазар...

– Сарина бзия, – схәеит сара иаарпшқаны, – иқалазеи, ибахәзеи, беилазырзызәеи иахъа Лыхны?

– Сеиланаңрызымса, сашыт! – лхәеит Сарина.

– Абар, ҳаанины ҳаадгылеит иара уигы. Изакәзызи, бышшызи бара Лыхны? – зәк уаҳа иаалзықамтаңаз азцаара еитанықасыргылеит.

– Саапсаха сыштылаз, снағсшәа иғылаз ақкәынцәа рәаандыркылан, уағы игәы иамыхәашаз акы иалацәажө иалагеит. Уағ игәы иахәаша ықазар, ажәлар хытәнди инеиуазма Лыхнықа, аха...

– Аныхәақәа раангы имнеиуеи, – схәахит сара, уи ара зынзагы иатыпзамкәа, Сарина лгәы икылахаз иаҳа дааунажкуаазар аасгәахәын.

– Аныхәақәа ықамижкүеит акраатуеит, Инал, уи уара иумдыруеи... Ара ҳаизызгало аныхәақәа раастаирацәахеит... Ажәа узасыршыуазеи, ихәатәым ҳәз зәаазхаз ақкәынцәа ауаа рыйнагало иалагеит. Уртгы арт рцәажәара рыеналадырхәуа, иумхәақәашазгы аатдыркью иалагеит. Ауаа ғылкны ианықоу ихәатәугы рхәоит, ихәатәымгы... Кан уара дызлаузымдыруа

хәа акрышоу ма? – ләнән, лашың даңғылжыны Сарина.

– Икамзароуп.

– Икамзароуп, аха иказар?

– Икамзароуп, – сөхәхт сара еита. – Икоузен, мәнән уеизгы-уеизгы сара Кан дызласымдыруа? Кан сара схеңш дыздыруеит.

– Ауафы ихы анызымдыруа?

– Усгың қалоит, аха ҳағоу иаңыл үәгъахеит, сұғыны здыруа ұғысымшыны, Саринахеит...

– Кан «ақапшықә» рұнны аус иуеит, рұәйт! – аатлыржыеит Сарина. Абригыны ләнәит, дааицәкысызышшәгъы дагыдаахәлахеит. Атак дахылцакны даасеңшит.

– Уи закәвіхзең уажәй! – илхәаз аасыдымкылелит.

– Ирхәеит, ус рұәйт! Слымча иаңайтының, ғынтағыны. Лыхны ашта дүззә иқәғыланы...

– Кан аус ахынуа ҳара иұамдыруеи, изакәвізең уа уажәй инарыларыжызы! – Сарина лгәс аасырғәтәрц қтаххеит.

– Акраатцеит иуеижкеңгы рұәйт! Арахъыны дышоуп уи, «ақапшықә» рахъыны дышоуп, рұәйт! Слымча иаңауа, схың тәекәфза сара уа сышрыдғылаз, икамхаша сара! Абри иашазар, Инал?

– Аиаша уаҳар ағера умгои! Ишпәниашоу, Саринахеит, ари! Үәгъаршроуп. Иаңа уаҳырбарту уанаагылалак – ус ауп. Уи ауп арақа иқалазгыны. Канғыны зегзың даурахъын, ақыны наихыршының ртахъызар акәхап. Үқашымзар ҳәйнәтәа үдчаблағоз. Уи бара баңышмәан. Гәақрас имоузен «ақапшықә» рұнны аус иуртә!

– Иаҳыакәым дырпыхыашәан, ашыңхәа дағадырғалеит, рұәйт! Дрыңқәцарц далагар, иааилгоит, цартта имағзам, аха арахъыны ауаа дызырыламғыло дәхәлцоит рұәйт!

– Уи башоуп.

– Ииашахаңазар? Сеабасшыуеи, сеабакнасхауеи сара усқан?! Ақәпәра далагыланы даауеит, ипсың тыхны икуп ҳәа ҳышыпшша, иақәым ак иаңашәа, изқәа нареиарханы, ашә нкыдқынаны дцарызу?

Адыххә ақы сааннакылент сара абраһ. Иаасгәалашәеит афилармониаѣкны иѣз даеа хтыск. Иара убасҡанғыы, уажә-еипш, уимоу еиҳагы амца арк贊ы еилан. Акачабаа-п҃ха лхы каткато уажәы-уажә ажәлар раپхъа данаақәпалалоз акәын. Уи длыштыах даацәиртцу далагахъан Канғы.

– Даузустада, уара, ани Акачабаа-п҃ха лтыхәа иахъынхалоу?
– дтсааит зны азәы саргы ишсаҳауаз.

– Кан ихъзуп, Саратовынтаи дааит, рхәеит, – атак ҝаитцеит ҹәына хахак, урт реицәажәара ихы наламырхәкәашәа дахъылааз.

– Даурысума, уара, Канғыы ихъзны?

– Дышпаурысу, ихы атәы иахаркъакъаны, ипата хәычкәа иғаркъакъашәа, ишъапқәа еиххәа-еиххәо, иныќәашәагы иуанаҳәоитеи дызустоу!

– Иныќәашәалагы дызустоу удырхуеит!

– Иумдымркәа! Ауағы дызустоу, дызлыху иныќәашәалагы иудыруеит.

– Кәатара ипа иакәымзааит, уара!

– Иамоузеи Кәатара ипа иакәэр?! – иөыргәаашәа дтсааит арт реицәажәара заҳауаз азәы.

– Акрамоума Кәатара ипа иакәэрғыы, Хапара ипагыы иакәзааит!

– Кәатара ипа иоуп уи, Кәатара. Сықаблагыы изахъан...

– Абри аңкәыну, уара?

– Мамоу, үүшүшт, Кәатара.

– Иумхәан, уара, Кәатара, ареволиуциа ҝазтаз иоуп рымхәаз, ақабла азаха изтадаз!

– Ареволиционерцәа роуп ҳәа сығоуп ақаблақәагызы ззоз, цәиккрас иѣз зегъы ҝазтоз. Ацәиккәа роуп инеины икәтәо ҳәа, уареи сареи үаракыр ҳазнеираны ҳақоума, уаха ағыныңа ҳазцандаз!

Сара сакәын Кан ибзианы дыздыруаз, аха арт р҃әажәара сеабаласырхәуаз, ашоура сзымчхая саналага, адәахыы сындәылтцит.

Сара сеипш ипсылмыткуа аатрақәа ириваз ауаа раңаағын.

Азәи-аәзи аңшәа рзеибымхәо, икараха инеивыс-ааивысуан, иахъантәарак сымхы итагыланы арашәара иағыз үүшьап.

-Инал уоума? -ибжы аасықәиргейтсыштахъкашәа азәи. Санаахъаңш, Сасран сааиғагылент. Сааицәйпхашьеит. Уи үсқан аматура дүкәа акыр ныңғайгахъан, иара уажә имазгы мачмызт, аха уаңзатәиқәа еиҳан. Ихы ианырымъяңыз акғы ыңкамызт, аха макъана иғәғәаза ихагылан, уи цқыан, хара дарпшуван. Ажәакала, макъана атып ақнны иқан. Убас рхы атып ақнны иқазар итәхын еғыртгы, Ақаңабаа-пұха аңхы даңаргыланы. Лара апша дақатәагәышын. Дызғыз аус бзиан, аха дшағыз иғәапхомызт Сасран. «Ачқәынцәа ахнаңдаацәоит, рәааныркылааит», - анихәалак, «Убас ауп шәшүікоу шәара ажәйтәтәиқәа зегъы, - наиғалыжықәахъан. - Арт абыржәы рөырышхәа адмұрбозар, иңәйтәданы апшра иалагозар, нас акыр ҳзыреираны ҳақоума?!» Сасран ари иғәи иналакъақыон. Ганкахъала иғәи иахәон Ақаңабааңхагы илыштықәаруазғы ақағы рәааныркыларц ахъыртахымыз, аха урт рапхъа адәениужықәа шытамызт. Үөйхәа унасны, адәениужығы цәйртәданы иахъутаҳу үцар ауа иқаҳындаз! Иахъа уажәраанзагы аусқәа зегъы ртып иқәыртцахъазаарын дара, сасранраа, иааитқагылаз арт ачқәынцәагы асқатәи пынгыла ирхыңараны иқазма! Шақаңьара икаһазеи, шақаңьара иғылазеи, еғызылзам азы шақаңьара иқәдүргөржекъазеи! Иара Сасран ихатагы дқәыпшымыз, иғәи итәмслоз уажәы-уажә, аха заа уи иеиликаа зиреиуан ианакәызаалак, иахъакәызаалак аццакра шатахымыз. Аөынкылашыя иақәшәаз, зыңхәызымжәаз ракәын рхы зқәыркыз ақнны инеиуаз. Еғырт зегъы канаңыңон аамта аеура.

Сасран ибон афилармония ақнны иқаз иахъатәи аилыхара иагызғы. Дрылатәазшәа ибон аштажытәи уи аудақәа руакы ақнны ишнеибагәаны, иеибаршны аицәажәара иағыз ахъымғаңнагоз. Адәениужь иқәыртказ аеура ағера аағарххлатәйн.

- Унеины Кан исызиоухәара удыруама... - ихәан, акы даңғашәозшәа иштәхъәгы даахъапшны, даасыдгылент Сасран. Сара сеңқәлымҗаха саапшит. Иштәхыз ааркыаңзы исеиҳәеит уи.

- Уадак ҳөйфонаңkit ҳәа ирхәо уафы имаҳауа үзырымшыаит. Кан арахь дахъаацყытуагы ихәатәу аиха ихәатәим иманы иғааихоит. Аус иапырхагахашт уи. Аус зөеихозар ҳәа ами зегы ҳзеибартгәақу, иара иаақәпаларала... Ажәакала, аус акырцьара ипхастеитәхъеит. Ишалозар, сара уаҳь снейр стахым, даалбаит аранза. Өбақа ажәа иасхәоит...

Сасран иажәақәа еиңасхәоит ҳәа афилармония снахыкәшаны иахъатәи ареволиуционерцәа ахътәаз шықаз сөйненасхеит. Ауада ашә аркын, аха уи азә дылагылан. Ихахәы еилажәжәа, ацәа шигыз мәшшү, аха унаигәтасны итып днаузыхымго. Усшәа збеит сара сахынинаихәаңшыз. Ашә ихъчоит ҳәа схахы имааикәа, амаа кны саахарц сөйненасхеит.

- Ишалом! - аайхәылгеит уи сышнеиуаз. Ахаҳә ыршәнү азыжъ иналауршәыр ақылп шаахәылго еиңш, «Ишалом!» аагеит даеазныкгы.

- Кан дыртыхын анақа, - харак сыйдушәа сыштәхъәа снапгы насырхеит.

- Кан дахъыртаху арақоуп, - ихәеит ацәалдыз.

- Анақагь дыртахуп. Даахынхәып уажәытәкъя.

- Дызтәхыхда?

- Сасран.

- Сасран дызустәхда? - иқышә сынҭасызышәа даасыхәаңшит. - Сасран-масран сыйдыруам, аха арахь уағ дааумыштын рхәеит. Схатагызы сзымнеиуа ашә сылагылоуп. Үмбо, ашә ыттарқаца иаркуп.

- Иаадыртып ҳнас-насыр.

- Акачабаа-пәх схы лырғыгәуеит.

- Сара Акачабаа-пәх лакәзам истаху, сара истаху Кан иоуп.

- Иеилысымкаауеи, аха Акачабаа-пәх лоуп зегъ рапхъаза ахууххәа ашра иалаго. Уи уара дуздырзом.

- Дыздыреит.

- Дудыруазар, ләаалхар – уара даанкыл.
 - Даанысқылоит.
 - Изла?

Атак шығастарыз сзымдырыт. Аңылдыз дынцәтыңдачтейт.

– Убри ауп иүхəаша! Нылашъя лымазам. Ани нылашъя лыман дыѣканды, нахъя уажераанза днырымкылоз уара! Уареи сареи, арыцхакәа, даахмыргәаант акәымзар, ҳпыххааса хакаылтсоит.

– Кан ҳиңхъап, ҳара иаҳтаху Кан иами, Акачабаа-пҳа уссилымоузей.

- Араңа зегбы зхагъежьуа Акачабаа-пха лнацәоуп. Иара Кан ихатагбы. Иеыркәағшәа длыивагылоуп, аха, даагәаар, машәышрәа лшъапы нкыдќъар, ддәылууаан уи Мазран иапхъа дышгылоу убап. Мазран умхәазеи, мшәан?

- Сасран. Иеицырдыруа уафуп, сицәпхашъоит, Кан абранза дысзылбаамгейт хәа снейр... Иара Кан изгы иеем уи.

- Ҳаи ҳзықәшәазеи, дыз-Сасран-масранда, ухатқы сцеит, даазымбар амүа!.. Дысзаагозар збапи, нас...

Ағылға-ғылға нахгейт ашә. Аңәажәабжықәа аафуан, аха ашә азәгына иаамыртит.

- Чахэйт соуп. Кан. Чахэйт!

Чахәйт ахәеипш дызырыфуа ашә дылагылан. Уи аатуамызт, Итахшәа-итахымшәа Чахәйт даеазныкгы ашә днас-насит – зны иаармачшәа, нас, арахъ уасф дышмааскъоз игәы назғаны, иргәгәазаны ағылг-ғылгә нахиргейт. Кан ашырхәа ашә ааимипдаит. Апақ-апақхәа дахо татынкгы иәакын уи.

-Иқалахзең? - діцаитуи сара зынғазы ибла самырбақақә.

- Сасран сузааиштыт... Мышыбзия, үсүмбейжъетеи, ушпакоу?

— УИГЫ НАЦЫСТЦАХТ.

– Шубо сыңғоуп, хар сымазам... Сасран аңхаражәхәаңцәа сзааиштыу далагама?!

- Акы науенхәақәарң итахүп...

- Дмааниуеи, нас, арахъ... Сара уажѣы уаъх албааха сымам. Иахагъ сымам. аиаша уаштазар... Изакѣыхзеи уи уажѣ уа...

дзыргәамтса?! Ахшың ҳаито далағозар акәхап. Сара сыйшың хәйң макъана сара сныңнагартә сыйкоуп. Утахызар убасстың сыйниаҳә...

– Сара акғың стажзам, – схәеит сара.

– Ҳаибабап, нас, абзиара умазааит. Сара сцеит!

«Уахымаара уцейт!» ҳәа наиштыңәарцакы аасыгымхеит.

Сасран тақа дыпшны дгылан. Икәз аниасхәа. Зның даағышәйрчашәа иуит, нас илахь ааймаирцаһәйт.

– Үигұры акғың илымтцуаап, – ихәеит данынаспыртцуаз.

– Сара саҳымзарғы, иухоумырштың, уи ицашыңа бзиарқаңын дқылнагом. Ихазы иқаңдаша сыйздыруам, аха ауаң рзың акғың дапсахом. Арахь дмылбааит азықхәан исхәом сараңаң. Сара стәң усым. Сара дысхамтқыларғы ауеит. Аха уи ахаан ауаң дырхатғыло, рымат иуа дзықалом, Изхысқәаауда сараңаң издыруеит. Уара үқны исымхәарғы ауан, аха исхәоит: иалагашыңа өеим. Уалагашыңа узмырееир, ушалагашагы Аңцәа идирааит... Аңцәа срыңхашыңа, Аңцәа! – ихәеит Сасран атыхәтәаны.

Сара амға аайхыстәан, афилармонаңны ареволиуциа аеазықтацаразы ицоз аусқәа уаҳа схахыңа иаамгакәа, Кан схың дахьтыңгара саштыланы ақалақы сналалеит.

Анкытәни ҳаиғызара адаңқәа ытқаахын уин сареи. Акачабаа-пхай иареи рыхқәа еибаршны, жәлары рлахынцада дара затәык рнапы ианызшәа рөыеқатданы ақалақы ианалаз сыблакәа ҳөнаны снарағсузан. Ус қастдо салагеит сараңы ишакәым иеанынасышыклижызы аштыахь. Уи даеа қоурыхуп, аха арақагың ахышәшәа-пышәшәақәаң цәйрсымгар ауам, избан акәзар, уи азның азы ишакәым сғәи иасит. Үгәи абас иузырхызы, иага умхәан, сарғың суағымы, иумбазшәа, иумхазшәа уеықатданы хара уззом, иахъя уаазхъампшыргы, уатқәи уазхъапшуюеит, атқәйршеиңшынахъакәым ағынаурхарғы ауеит, аха ҳара үанжатәкәа ҳамнеит. Ҳара акраамта ахәмара ҳалшеит: иарғың дызлашатқәаң цәйригомызт, сарғың иасхәараны икәз иғамыжыңкәа сааниуан. Аха уи атқәахра еғымариамхеит, сараңы аиҳагың иара изы. Иғасыханы

саргы үзара санаадыргалаққа, иара дахылказ дамкуа да-лагеит, Уи хъас ишимаз иныпшит ғәгәала ҭагаланқ, иарғы ари дазыпшымкәа саргы сазыпшымкәа, пұшьартқа ғның ақны ҳанайқәшәа. Ұи аламтализуадаасылахъан «ақапшыққа» рұнны акыр шыққа аус зухъаз, иара иахъагы уахъ дшадыпхъаузалаз здыруаз иахъашыапқ. Аехъашыапа иоуп архъа арахъ иқәнагалаз. Ұи саниба, даара десегіртъазшәа шықайтқазғы, амца иkit: амқаду даныргыланы, зегзы ишраҳауз иасқәахъан дызустаз, «ақапшыққа» рұнны иибахъаз ақыбаагы убрахъ инадқыланы. Ауағы ихаирштуа ҳәа акы ықоуп, ахаан ихамыштуа ҳәагты даеакы ықоуп. Ихаштраны дықазма, нас, уи, ауаа ирдыруаз, аха иғағы ахаан иарымхәацыз, иархәаранғыы иқамыз, ахаң еипш инаганы иахъынаиғасыжыз. Ұи заманала иғәлалашөон Кани иареи еидызхәалоз аусқәа. Ренуара ас еипш иқаз аусқәагыы анынарыцла, реиқәтытхара уалагағзарғы, ахаан иузеиқәымтхо иқан. Ағыңғылғы уажәы ара санаарғәйдхала, иқәтнү ицар иаха еиғыны рбеит, аха қашыагы рзықатомызт, рәемариашашәа агаға инавалар акәын.

Ус еғыларцент дара. Ҳара ҳаалеиғеиуеит, уара упсы шың ҳәа уахъ интүйтит дара, апшашхәахъы, саапсаны сыйкоуп ҳәа расқәаз үшушыап, мамзарғыы рыңыққаара даара сеилахуаузшәа.

Иимбашаз баны дықан усқан Кан: жәашықәсала дыззыпшыз атып наганы инаиртан, иқайттара изымдыруа, нап зиркра ускгы дақақымшәо, дгъежеки-хынхәуа икабинет дығонан. Мышрақә иааиз уажәтәи аиҳабыра убасқак дрыштағъежъхъан, убасқак рығәгыы қайтцахъан, зны итахшәа, зынгы зынза итахзамкәа убасқак дығофхъан, ипсы игәи икылаханы дыңсырцегигымызт Жагәа ипа иматтура даамхәаны днаганы иара убра днадыртәаанза. Жагәа ипа ҳәа иқазғы ус аламала уназығәтасуаз иакәмымызт, аха иааиз дыртәымымызт, акыргыы даарғағаеит, дандыргәа – изустцәазғы нареиҳәеит. Үеихабы дызустоу иоухәар қалома! Ұи бзианы идирүран Кан. Иртәхыз акәын ирахәатәыз, уара иутаху акәымкәа. Абри деикәнархеит, абри азғы даңнаңаит. Иага

Зұбы дрылтқараа даауан Кан, аха уажетәи реицәазар қаларын: уанага – уагазон, узеиқәхагәшшъар – пытқ унасқыон. Уи акәын иара дзыштығызгы, даеа пытқ анаскьара. Дызхадыргылоз иааңьаршьеит дара раҳы дрыманы рәғанынарх, ибла иабом, илымча иаҳауам, дабатәи матцура уағу иажәымтыңеха рхәеит, аха уи хыых азәгбы иимырхайт: ҳара иаҳтаху убас еипш икоу ауағ иоуп рхәаазар акәхап, днаганы дзеиңхызуаз атып днахадыртәеит.

Кан иаҳәшшәпен иареи злаңәажәоз схақны иаазгар сылшон сара уажәы. Ицахваз, аха зны иказ акы иаламцәажәқәар руазма. Уахь иатданакуан Кан дығуа сара сұйпданаштылазтәи ахтысгы.

Ипхәыс ахытқәағ лакәын уи атәи зны иаахалазыжкызы. Сара снахыкәша-аахыкәшшәа акы схәақәалон, аха, аха ас, ишшапаға, атәған еипш иааганы иаахалазырғылаз, – утахызаргы, иаахалазыжкызы, – ҳәарада, ипхәыс қадыңь лакәын. Уи илытқатқаҳқәаз раңәан, аха имдәахжакәа арахъ зәаалырхакәоз еиҳагы еиҳан, еиҳаракгы урт Кан изкызар. Лара илызкыз лафшақә ианааңырлгалозгы убарын, аха уи лгәи анкыдигылазалак акәхарын: асқак ауағы итәахыр қалома, иуңдәахуа арбағы атыхәа еиңш арахъ икылыхәхәо иалагоит ҳәа, итәазаалакгы иғәхъаа мкәзакәа, иңәхәы қынтаңза иааганы уапхья иааштылтсон. Кан уидыңнарқыон, даргәауан баапсыла, сара ианысымхәа, банаңылбейт, быңхәысми, бызлажүзеи ҳәа даатыбгалон, ағыағхәа астол инапы аннықәнишшозгы убарын, аха лара уи даршәомызт, акыркырхәа данарччозгы ыікан. «Аа, уара, аилага дахьсымоу! Абриса лхы атып ақны икоуп ҳәа азәы ихәару, уара?» Ихәазагәышшомызт, уи дызлашақәаз иара иеихагы ҳара иаадыруан, аха Ахан-ипаңәа раҳәшшәа затцәи ҳәа лныхәаға аннахқылалоз иаҳхәоз иара акәтқәкьаз үцишьон, даалеигәирғыланон. Үсқан, Ахан ипаңәа ҳәа иказ лашыңәа өадабағықәа хрыңәшшәаны маңара ианхарөхәозгы убарын. Иара ихатагы урт дрыңәшшәаны акәзар қаларын иаҳа уажәраанза ихъз лыхташәа дзааигоз акәымзар, ауаа ирхәоз абеитахыз. Иара иихәарц ииңдегиз зегеси наганы

иналгәсүдикъялар, ддәылрыууааны иагарааны дагахъаарын, аха урт икәртөз аилкаара уадафын. Раҳәшья хымзг лырганы, акгы баңсан, бхыркәкәуп ҳәа дындәйлиркъяр - ихы ааиғыхны иныштартцон. Уи бзиазаны идыруан иара. Иара имацара иоума, лара лхатагы уи дақәгәйгы дааниуан, бәс илымазазгы иара акәын. Ағыруак ихыркъяны дысшытыцәкъоит ҳәа иеазикхъан, аха лашьеитцыб ихъз анаалғаха, дшәаны апхыз баапс еиپш даалтит дызлаз. Уи аитбы иакәын аишьцәа зегъ рааста имыждаз. Ауафытәйфса ибышәа азәыр имахауазар, ҳәарада, иара иакәын. Ауафшыразгы дтаркхъан, аха раңзак дтамхеит уи уақа: шықәсқәак ҳапсқәа ҳшыап ҳәа ишыпшыз, иңәазна афы ыжәны, акъкылхәа ашәа ҳәо ашта дааталеит. Ари зыгера агара уадафыз пхызын.

Убри аахыс зынза игәы цаны дыକан Кан. Ахан иңацәа раҳәшья затәы ажәа наак лоухәаргы унақәхәаша уцар қалон, илбааидаз иага игәирхынхәигазаргы арахә еиپш дтәаны ижахәалар акәын, ма, Лапағә ипа Мыйда иеипш, иөзхиркъяз уафы изымдырзо, дкәалкәало иеыкнаханы иеиштыр акәын. Кан уи изымгәағит. Илақәа хәфаны ихы маңара дашьталарц иақәиқит. Уажәраанзагы ихы маңара акәымкәа дәеаӡәы дишьтазшәа!

Ихы иалнаркъяқәоз раңзәан уи уиадагы, аха сара сматурақәа зегъ реиҳа игәирфоацәгъяны изыକалеит, апстхәистра еиپш ак иқәрыпсент. Ағоныргылара анцыныр хада ҳәа санаакәдьргыла, ишъапқәа лаицақәағит азнык азы, аха, ихы атып ақны ианааи, ани матцуруома, сара сахнанаго ибара дыକоуп ҳәа, дсывакәаруа иеааиҳеит. «Ақапшықәа» рус злам ҳәа акрыкоума, абрақагы урт рыла анышә сыйцижаая иеааиҳеит. Сықәтцып схәо ақынза снеигахъан еиپш, Жорес ҳәа Андарбуак даахадыргылан, ақдеипш днаиңацәалеит. Жорес унаиасны сара сқынза ааҗара уадафхеит. Жора ҳәа зны зегъ ҳзыштыз, ашытакы и-Жоресхә иаақәгылаз уи ахата ҳауацәа дукәа рхыпхъаҗарағ дыକан, иқазшы зеиپшраз ала, ауаа ракәым, ағыгшәыг срүләданы саақәиргылон. Аха Жорес иеихабацәан, мыч ду змаз ҳәа дәеа шьюукгы ыକахымыз, урт

рахъ амға дықәлеит итабгаша Кан. Иахъа уажәраанзагбы уии сареи ҳайфызыцәоуп ҳәа акәын ауаа ишырдыруаз. Акғы шаҳзеилам еилызкаахъазгы ауғахымыз, аха урт рааста ираңаағын анкъатәи ҳайфызызара еиқәырханы иҳамазшәа згәы иаанагоз. Ауаа урылаланы икоу зегъы узрахәом. Ираҳәо уғыноухаргы ушенилүркааша Анцәа идырааит. Уеилызкаауа иара ус уеиликароуп, уззейлымкаауа иага қауттаргы уизеилкаауам угсы.

Кан узыхиркъаз узымдырзо шыапғаршә узиурц далагон. Атъыхәтәаны иареи сареи ҳаивазгалаз ҳәа издирүраз иаҳәшшапа ичкәын затәы сара сұны аусура даҳъақәытцыз акәын. Аус изуамызт ачкәын. Сара уи уеизгы-уеизгы уусура ааныжыны уқәт ҳәа иасымхәеит. Иахъеинш исгәалашәоит иаб дицны скабинет данаафналаз. Аусура даҳзаларга ҳәа сазхәазгы цқъа дысгәалашәом, аха ибзианы исгәалашәо, иблақәа тұқык дысғәапшуа даҳъаагылаз ус дынхеит. Сара сұьеишшозу, акабинет ду изымбатәбаразу, иблақәа ұтыңы ицион, уажәы-уажәы ибзгы иқышә иаақәишшуан.

– Иухъузеи, арпыс? – стааит сара, ағбры қагы мчылашәа ианаасыртәа. Апа иеиха аб иртәара уадафхеит. Апа исҳәаанзагбы ақәағыхәа днатәарц шиғаххаз гәастеит.

– Како, – ихәеит ачкәын, инаиөкъаз ихъз ихәаанзагбы азәы ицәигарашәа даатрысны.

– Како?! – иаағыасшыахт сара.

– Ақакъ, – ихәан уи ааириашашәа, апсыуацәак нахаташәа даатәеит аб, аха, изыхъка сыйздыруам, абри даархәйтәыхәйтәит иара акыр.

– Ахъз хъзуп, Како ухъзгы, Гъадлач ухъзгы, зегъ акоуп, ахъз хъарпшгоуп, – схәеит, аха ахъзгы, уи зтәйизгы ааины сыйхәда иаакылагылеит. Уи гәеңазар қалап аб қадың, уи ауп иаразнак ахәйтәыхәйтәра дзалағаз.

– Җыара акы далаҳаргап, исархәахъеит ачкәынцәа, Кан иаҳатыр мацаразгы ҳицимхраауеи, аус злоу иара иоуп, нақ-нақ дшықало ауп аус злоу, уажәы, аналагамтаз, зегъы бзиақәоуп, – схәеит сара рғәы ааикәысхәаларц.

Ачкәын ғамғыар даалахөйххеит. Их қәазгыы инапы нықәишишит. Данаафналатқәкъя иғәастеит уи ихы шкәазцәаз, аха астдәкъя ишкәазыз уажәоуп иангәастаз.

«Зхы қәазу ахшығ ду изтоуп, – лхәалон сан рыңға. – Зхы каканза изхагылоу дгазахоит, иага тара иттаргы, ихы хшығла изыртәум, итоугыры тышәшәаны ацара иалагоит днықәлар...» Уигыры азәры ак лейхәан, иааҳалхәалон, зхы қәазцәаха иааҳалахаз азәры иғынхраз акәзаргы. Зыхқәа қәазза, арахъ итышша шақағы срыниахъада, аха сан лажәақәа анаасгәалашәалак, ахкәаз иаҳа ахшығ имоушәа сгәры иааснаталоит иара иахъя уажәраанзагы.

Како Қадыңы, пытрак аус иухъан еипш, ари сара сахәом, схы сақәитышшетә ҳәа арзаҳал ифит. Сара уи аастахымхеит. Акы, аусура далағеижеңүеи рацәак тұамызт, ғабагыры, иргәыгыны ақытахъ амға иқәистиз иаб ичеиңүықакгыры сеасыркьашхъан уи абжъарак, исфаз схамхарашәа збейт. Канғыры иасхәаараны икоузеи шыт. Иара арзаҳал ифит, аха уара думыштыр акәын ҳәа игәры иаанагашт, имхәа заргы. Абартқәа снарызхәицины, иарзаҳал пыжәкәаны иапхъя инықәистеит.

– Уара макъана учқәеноуп, – схәеит дааганы сапхъа даасыртәан. Уара ушалагаз еипш ауп зегъы аусура ҳшалагаз. Иахъя ак угзаргы, уи үәззырхъуа азәгыры ҳақам ара, уатқәызыны ҳара ҳаастагыры уеиңүны аусура уалагоит, сыйқәтцыны сабадәйкәлаз, мшәан, сара усқан ҳәа ухгыры ааңуоушо убап... Уи ааста, уарзаҳал ааүхаршты, ишууц аусура уалага...

Харак идушәа, ихы иқәыжыны дгылан Ақакы. Сара Ақакы схәоит, аха иара Како ҳәа ашәкәы данын. Хы, Како! Ихы ақәазра апқас аақәсыргар стаххеит, аха изауҳәода!

Ағынта ғанаңы арзаҳал иғыхит Како Қадыңы. Уи кны, ихы қәазза данаафнала, издырит шыт һқылашыя шимамыз. Инкыларагы сауаштыхъыз, аха, истаххатқәкъар, уи шысылшоз ақарагыры идыруазар акәхарын Кан, сәағы имхәаргы, игәры иаатихәаашаз сназыкәит.

– Дұптыругеит иуулак, – ихәеит Кан, акраатхъаны, исгәалашәом исғағалаз, аха Како ихъз анаасғанагала.

– Дысپрызыгоу, дыспрытцу? Уи уара иуздырхуам!
– Издьруеит, издыр, – ихәеит Кан. – Уи аус ахъиуша ҳәа ҭып үікоума, аха, уңшыр, иара иеипш иқоу ақамлақәа роуп зтып аалхны инеини инатәало. Урт нас уафы изырқәацарангы үіказам. Уи уара угәы ишаанаго еиپштәекъа ихы дзамыхәо дықоу ұышшома, уңшлеи, уатқызынды уаргы саргы ҳааста дшыманшәалахо убап...

Зык дзаапшылозаарын Кан. Иара дитәымыз, ибзианы димдыруаз, дзызкылсшазғы ибартазаарын. Насшәоуп саргы уи анеилыскаа, Ақакъ ихы қәазза кабинетк данаафнатәә, уи деңгәрырғыны ианаңахугы ианаңахымғы аччара даналага. Зматура еигәрыргөз ауаа збақәахъан, аха ари иеипштәекъа аныхәа змаз уафы сиқәымшәацызт. Акахуа ыжәуа, ишъамхы еиқәиршәны данаатәалоз ачча уакрын.

Кан иқны акәын сара аус ахъисымаз, Како иахъ машәйршәа сианагеит акәымзар. Имашәиртәекъангы үікам уи, аиаша уаштазар. Кан идхәалам иара иахъ раңаак дықәижълом, иара саргы уи илаңақәарагы қтахым уажәтәи ала.

Азы дагеит, Како иқны ҳақоума, Кан иеипш иқоу ауаа анхамоу! Урт ҳара ҳашытә ихыланы иаауеит, бжыы-мшынк урырыргы, ара уара уабаанагеи ҳәа уахъырзыпшәам ұзара иаауәагылоит. Ҳзиңампшуа, аха ҳаңампшыр амуа қалақъ ҳаналаз, сеңцәйпхъаскуеит ҳәа салагаргы, өыпхъакырта соуамызт, ағны сөйөннаскыргы, акы даштапаны, дхысхысу даакылсуан. Сышытә дхылт уи маң-маң ағеира саналага. Матурак ныштатданы еғи әхъ сааиаргағыпхъаза амца ға-ихыддуан. Уи сбартан сара сахыгылазаалакгы.

– Акы сазтцаашан, – ихәеит уи зны Рамшыхә ипа Лад амшын апшашәа даныланы дышнеиуаз днаихъзан, – Шат ипацәа роума, мишәан, уажәы Аңсны ахы-атыхәа зегъы аматурақәа зышәтө?

– Шат-ипацәа зустцәада, мишәан?! – иңашыашәа даатцааит Лад. Атәила аидеология зегъы знапы ианыз ауафы амғаду дангәаланы ас еиپш иқоу азтцаарақәа итара раңаакгы ипшәамызт, аха ипхәәис хытқәағ акала

длыуан азы, ҳара ҳтәи уами уара ҳәа, пүтк ағыка еиңирфахъазшәа, ићәаћәагы днас-насуашәа дааниуан Кан. Рамшыхә ипа уи шигәампхоз ааинирпшқәахъан акырынтә, иара уажәгыы иаанирпшзар қалап, аха Кан игәеитарц иитахымыз гәеитәзомызт усгы, имахәаргыы инапы аатидашәа иуит. Рамшыхә ипа Лад даатгылеит, иахъада димбацызшәа днаихәаپшил, узлажъузеи, ачкәын, умфала умцо ҳәа аанарго, изтцааргыы днавсырц итаххеит. Кан уи гәеитепт, аха иеааиргәзенит. Ус єыргазарақәакгыы идыруан иара. «Хышыфла иузыћамтço уеыргазашәа ићаутдалароуп, убригы хшыфуп» ҳәа ихәалон иара, иара саргыы сыргазара иеаныназиккәоз. Сара сыргазарақны иусқәа рацәак иманшәалахаломызт, сќәышны егыни акемызт аха ибзиацәаны дыздыруан, ибзиацәаны иудыруа уацәажәара ицәйуадафуп есымша, еиҳаракгы - уиргазарц даналаго. «Ушаћәйттра!» - анысҳәалак, дұрыңда уа даанғылон. Дыззыпшымыз ауалыр рбылғынан игәидсыйжылар шауз еилимкаауаз, ахышәтхәа даеаңьара днымфахытцуан.

У ћаимтцепт уажәы Рамшыхә ипа Лад ићны. Аздаара ззырхарц зтахымхаз ахатца дәарбағтьа дааникылеит, псы дикит, атак иаҳаанзагыы дипрымтцуаны иирбейт.

- Ишәзейимакыроузеи, уара, Шат-ипацәеи уареи? – Аздаара атакс даеа зтаарап нықайргылеит уи.

- Аимак ҳамоуп аусхәах, сара ус стаауеит аћароуп. Шат-ипацәа рацәафәахеит усгы, шәаргыы матурас иааћоу зегыы дара изрышәтозеи, арахъ ачкәынцәа бзиақәа шҳамоу? Абри ауп сара исзеильмкаауа.

Рамшыхә ипа Лад блатыхәалашәа Кан днаихәаپшил.

- Хыла уара уажәы иузыштымхуа избахә аасахәишь, нас егырт ртәгыы ҳналацәажәап.

- Хыла азәгыы избахә схәарц стахзам.

- Инал иакәзар, уара, уи? Ааигәа уи иоуп Ашат-ипацәа ракхтә зматтура өңиц инахагылаз. Ашыя шәыбжьюма?

- Ҳара ҳаиғызыцәоуп.

- Аиғызыцәа роуп зкәйкәылах ықәибахырц иалагалогы.

– Мап, мап, уара сузеилымкааит, Рамшыхә ипа. Инали сареи ҳайфызыңцәәтәкъоуп, аха ақытаңы – дара, араион аћны – дара, Аћәа усҳәартаңыпхъаза – дара... Ићалазеи ҳәа итцаар ћалоит егыртгы.

Уи шәара изышәтәхузей?

– Уара изутаху азы акәзам, Кан... Инал дыцкәына бзиоуп, уи уара акғы дупырхагам...

– Упши, уара, сшүзеилымкаааз! – ићәан, Кан дааицрашәеит. – Уара утәала, сара Инал иташыңуа, цәгъамзар бзия изызымуа уафуп. Ус акәу?

– Ус акәзам.

– Ус акәзам, – ићәеит Кангъы. – Сара Инал изы ацәгъя стажызар, уи ахызызушаш атыпқәа раңааны ићан, аха изызымуит. Иуасымхәеи, иареи сареи ҳайфызыңцәан, ҳайфызыңцәоуп, аринахысгы...

Аринахыстәиқәа Рамшыхә ипа Лад дырханаымхеит. Иматура ныжыны, дныңәгъила-аақәгыло апшахәа дшаваз иагарааны сақәшәақәахъан саргы. Ауаа хытцны ишә ианылагылаз, иихәоз акыр пхылнадо ианыћаз аамтаңәа иғәаламыршәакәа, снаидтәаланы ашахмат аспа салагалон иара уаћа, апшахәаћны.

– Апстазаара атәы бзианы издыруаз роуп ари ашахматгы зхәыңыз, удыруоу, – ићәалон Лад. – Апстазаара зегъы хәммарроуп, аха ари ахәмарра даеа хәмаррак иеипшым. Ухы утәызароуп еснагъ, ухы ианыңқәсүа уздырзом. Хышың мацароуп араћа хшыңс ићоу. Ахшың ћадыңы! Уи абартиуеи, иабаархәои? Унадыланы иааухәар ауа иќазтгы?

– Иаћзаахәарызу? – стцаахуан сара.

– Уареи сареи иааххәоз башан, аха уи зыенақәыжыны иаазхәоз шаћаң ћалоз удыруоу! Ахшыңсәа зегъы еизыркәкәаны ҳара иаагоит ҳәа иалагон. Уареи сареи абри атәыцәмәкъа ада акғы ҳзаанрыжкуамызт.

– Анцәа иңьшоуп уи ахырымтиуа, иањаарымхәо, – схәаҳт саргы.

Рамшыхын иң Лад дфилософхаргы қаларын, дызланагалақәаз дрыланамгалазтывы. Үақагын иңкен рхатәи философия рыманы, аха афилософиақәа изыштыатәкью иадкыланы уахәапшузар, уи акгын иапсамызд.

– Иапсам ҳшырғыз ҳапсы аатырхит, иапсоуи ҳареи ҳанаандхала, иқаңцара ҳзыымдыруа апшахәа ҳаавахеит. Ус ауп ишадыруа, аханатә умфа анузылымх...

Рамшыхын иң иихәатәкьюарц ииңахыз нагжаны ихәазомызд ианакөзызаалак. Уи уара гәнхәтүстала уазнеир акөйн. Сөйнисхалон саргын уахь, ихәам, аха ихәатәу ахәарахы, ибам, аха ибатәу агәатәразы. Амфа сшықәу, зыжәфа төкөнди абнатоура илахаз иеипш, схъагәтәа сөаасхон.

Рамшыхын иң Лад ашахмат асрахь ихы ықазамшәа, дпышшәирччо таңа дыштыапшуван. Иаргын саргын ҳақазамкәа ҳақан ҳара арақа. Иара амшын апшахәақынгы.

«Иууазеи, нан, уара ара уқазамзаап», – лымхәалоз сан, дагыиашан уи. Ауафы дахылыкоу акәзам абжеиҳан дахылықатәкью. Изыхъя сыйздыруам, абри еилыскаауан ақнитә, ауафы дахылықатәкью аилкаара саштыланы сцион сара есымша.

Кан дахылықазаалакгын сара сзыхәан зегъ акакәхо иалагеит. Иқалап иара ихатагын уи гәеитзар. Анкыа зны, ауаа рашина ҳанеизықаз ишықайталоз еиپш, сышә даалагыло далагеит. Сара сгәи итоу, сөи иасмырхәаргын, асаркьеиپш схәфы ианыпшуюйт.

– Уахзаазгазеи?! – схәан, иааңыасшьеит уахык, атж акыр инықәлахъаны еиپш, агәашә данаалагыла. Ал ахухұхәа ашра иалагеит.

– Кан соуп, Инал, Кан! – әсаитит уи агәашә дшаалагылаз еиپш. – Қәыллара саант, снашәмыштыуазаргын снейеит...

Изызхәаң акы ықазар акәхарын, аха усқан раңаак схахы исзаемгеит уи иааира. Избаң иакәызшәа иеықатданы, лаф баапсқәақгын ҳәо дааини дааҳалатәеит.

– Уахзаазгазеи, бзиароу? – стаант сара, иаҳәаоз ҳмоушәа ҳанаандхала.

– Ағыны саҳынеиз итәрқаца ашәкәә аркын, адәы савахеит, – ихәеит Кан. – Ари схытқәәф лتاацәа рахъ дцараны дшықаз схаштит, сцаңхақәәгы ағыны иаансыжъзаап...

Рыгәра згар стахын, иагышызгомызт Кан иажәақәа. Ауағы знык игәра умго уанаидхала, иага аиаша ихәозаргы, уи мцызар қалап ҳәа ахәыцра уалагоит. Ауағы игәры тығығы дауацәажәозар қалоит, табыргны, зынтәи имцхәарақәа кαιпсахъазаргы ауеит, аха уара уимжъақәахъеи, игәрагара үцәымзәахъеи, иага уургы иааиҳәо зегы амц иалақаутәеит. Уисара исхарам, нас, ихы иавибалааит. Иафстаарапқәа абаңахыз ҳара ҳабжъара, иага иашазаргы аиаша иманы дааниузтгы, еилибакаашъа ахыркамгы ҳәилибакаарын, өымт даатәаргы ажәадагы деилыскаақәарын үзара.

Иара дцәажәон, сара сзырфуан, сара акы схәақәөшәа сағын, иара акы напишыуан. Ари збаз апшәмапхәысгы ҳаахъалыршшақәарп акы нахұлшыуан, аха убригы акгы иаҳмыхәеит. Абасқаамта еидтәалахъаз, еидгылахъаз, еицнықәахъаз ҳәицәтәымуааны ҳаандхалеит иаалырқыаны. Иаалырқыану? Уи ус шакәмыз иаргыы идыруан, саргыы. Азы ахышытра анапсахуа иаалырқыаны иапсахуам. Жәашықәасала апағқәа тнашәааует ии, иахыкәесуа адгыл тарффаланы иланаштыуеит, ианхытлак, иара убри иаҳа иахъарқәадаз атып ала амға ылнахъзарп иалагоит. Уи уадағхоит азнык азы: азы ианағхалак, ишщац ағынанаҳоит, зынза ианагхалак, арахъ ахаан икәемсызызшәа, ақәара еғыи аганахъшәа инаскъаны ахъхъаҳа ағынанаҳоит. Итабазазар қалап ҳәа инхыпшылалоит азиас. Аха уи апсы тоуп, ишлеиц ажәйтәеи азышытра аетаршәни пхъақа инеиуеит. Ус иаакылсуеит аапын, иааскъоит апхынра. Ихышхытқәаны ағаанаҳоит азиас – фапхъа апағқәа ирыкәесуа, ахахә-мәыхә еизыхәхәа. Йаркәадахъоу адгыл өйбганы идәйкәлоит, өңиц илнахуа амғахъ иаҳа икшоит.

«Үпши, уара, иаалырқыаны азышытра апсахит, апсабара ухәеит ҳәа!» – өсаицуеит азәы. Уи издыруам иаалырқыаны ара акгы шыркәлаз. Шамахамзар иаалырқыаны акгы

шықамло аңсабарағы. Ҳаизықазаашъақәа рұқынгыы иаалырғыаны акғыны қалағом, дадраа! Уазыпшымшәа иқаз гәйінхәтцыстала уазыпшуижъеит акраатуеит, уи уара ухата агера угарц утахым.

Зығерагара үзәйіз ымбара үеилаҳауа ушнеиуда дауғаҳар аузом. Кан иакәым, дағағызәи ибарғыны қостымкәашәа снеиуан сара агаға саваланы. Ауа рыхжепара уалагыланы, ауағыны үзгәмтө уанықала, ара үқазам ауп. Сұышашақәа иаасышылапшуазар қаларын сышшапаға сназағысуаз, аңсышәек ақәарғыны ҳапсамхеи ҳәа иаахъаңшуаз, аха ус иагараанғысырыбахъеит.

– Приветик, друг, – итәғаза бжыык слымха иаатәфит амшын изаагылаз ажәйтәзатәи абаа хыжәкәара сазаандәхон еиңш. Кан иакәын. Апақ-апаққәа итәтын даҳо, инаңқәа рәғаны акы рзеитеңхәон уи запхъа дғыланы дааниуз шыбуки.

– Аа, – схәеит сара саахъаңшәа, – ари уара уоума?

– Ҳаиңқәызит, ағыза, ҳаиңқәызит, уи ауп ари уара уоума ҳәа узсаздаауа. – Сара сакәымкәа, дызустада, цқыя уаасыхәаңши, судыруаңтар убап...

– Ицәгъоуп, – схәеит, – уара удырра. Иахъа зынза даеакала укоуп. Избахъаң уакәушүш?

– Уи зхуихәаауа?

– Ақагыны. Ус баша. Уажәы ауа лассы-лассы рөйерпсахуеит. Ибтүржәхәа иғышәшәенди иандәықәлалак...

– Упоетушәа ақәажәарақәа удыруеит. Анкъа жәенинраалақәактүрк ұмығуаз уарғыны сарғызы, издүруада еита урзыхынхәйзар?

Кан запхъа дғыланы дааниуз нақағсны рәғинархеит.

– Москватәи сәғизәаққәа роуп, шәеибасырдырып?

– Ұхы ауадағ иалоумтдан.

– Сара сакәым, аха иахъа зынза даеакалашәа икоу уара уоуп, Инал, – ихәеит Кан, исасцәа иеынархыигзарғы цәгъа имбөшәа илапш нархыигзан.

– Сара сшубаң сығоуп, уаҳа сааиғхап ҳәағыны умгәығын шытә.

Еибыхәатә ҳамамызт уии сареи. Ҳаибыхәатәкәа шын-
тәахъяз имдыруаз, аха абас зны данаасыхъзалак үзәре,
иаҳтахзамкәа ҳанаандылалак лапкөақәак ааймаадалон.
Атәымуаф изгәамтоз лапкөақәан уажә иааймаадазғы.
Ант исасцәа ҳәа шьоукы дысқырыргойт акәымзар, атәған
дахарғағаны дыштысхыргы қаларын, алапкөа сыйздыруам
аха. Шыагә ипа Рудики сареи ҳаицәажәара аштахъ лакта
хаагыы исмырбаңызт. Усгы сгәи итоу схы-сөөи иаақәымлар
шпамуеи сара! Изымтәахуаз акы сшааргәатеиз гәеңтазар
қалап уи уажәи. Убри наигәйдсыжылаанза ишьамхы
иेаиргейт. Ахаан иғәйдсыжыларцгы сгәи итәзамызт, аиаша
утахызар, иара имур қалон акәымзар.

Иара абри атып азааигәароуп Рудики сареи усқан
ҳаҳбааниқәшәазғы Шыагә ипа иами Рудик гәйраз,
сибаципхъяза даасгәйдхахалоит, дсыханы ағнықа
сдәиқәнгалоит рифны ааигәара ҳақазар, даеаңъара акәзар,
зық, кахуак шихәо, сара истәым мәфакы сананигалогы убап.
Аха Рудик уираапсазом. Уаарыдгылаанзагы узыркарақәо
ықами, Рудик иахъя хәлаанза уицзаргы упсы златеитцара
ада акгыы изыпшааզом. Апшаарагыы далагазом уи.
Дыкоуп Анцәа дшишаз, – иғәи тбааза, дразза, ихәычра
даазалымтүзазшәа, ахырыхыр дыччо. Зааигәара әқазаара
бзиу ҳәа шьоукы ықами, ажәакала, убарт дреиуюп Шыагә
ипа. Шыагәгы даасгәаласыршәоит иааигәара әқазаара
бзиан убри ахатагыы. Еиуаракгы ҳаман дареи ҳареи,
убри азакәхап, лассы-лассы дымғахытлон ҳара ҳаҳъ.
Ҳаб рицҳа, Нхытцынтә асас дахъ дизаазшәа, акы нкажыны
изиштыргы илшон. Ус егыйқаңцент иара зны, зынрак
азы, ашыбыжыштыхъ, еимагыланы ахәалыхәа асаура
ишағыз Шыагә иеи итәқәашо ашта данаатала. Схәычымыз,
аҳәылыхәа илеиуаз уи асы далубаая аеңиуаф ааскъара
дахъяғыз асахъя сыблакәа ирхымтца ирүххалеит. Шыагә
ауаа дырхаштхеит, аха сара уи әкны мшы сгәалашәоит,
исаҳаеит саб ииҳәоз ажәакәа, иара Шыагә ийкәитцоз атакқәа.
Иеицәызны иқаз шьоукы абыржәы иааибабеит ухәарын.

«Уннан!» – ахылхәаз дшанханы даанхеит санрыцхагы. «Уннан!» – арақа агәырғара иазхәан, асас иааира иацыз насыптын.

Саби сани еиқәкьашо асас ианыниптыла, ҳайбарыфны адәахы ҳандәйліккеит ҳара ахәыцқәагы. Сажәабжы ахы аныскуаз сыйзлаз архызы ақны сани саби сахынархыптызы атып ақны игылан дара усқангы. Рыпсқәа таны, иааиз рисас дахыыргара рзымдыруа, иеигәирғатцәа, ихатцқы ицо, ҳайасп, икыдхә илеиуа абри асы ҳлалаз ҳцап ҳәа рхахы ирзаамга зо.

Рудики сареи ҳайқелацәоуп. Иқалап өбә-хпә шықәса рыла дсеихәбызаргы, аха уигы ҳайқелацәоуп ауп иаанаго. Әталара ҳцалон дара рахь, Рудикраах. Амшын ахъ акәымкәа, уахъ ҳәанынаххалак, иаҳа лыңсы ааивылгон ҳанрыцх. Азы ҳагар ҳәа дышшәозгы. Рудикраа рааигәа ҳаштапоз ахылдыруаз даартынчун. «Шәагынарыйдцаал, рыгәкәа бзиоумашь?» лхәахуан ҳара, урт уа азы ҳаштоу рдыруазар иаахылаңшлап ҳәа дгәығаузар акәхарын.

Ҳайқәшәацыпхваза, ҳацәиккракәак ааигәалаиршәон Рудик. «Үеиқәа азы ианагаз угәалашәома?» ихәаларын, «Аца уанықәхаз ухаштхьюума?» ҳәа дцааларын. Иага схаштхеит, иага схәфы исзаагом иахъа хәлаанза схәыциуа стәазаргы, аха аца санықәхаз атәы схаштуам. Уи иаҳа исхаштыхуам, изыхъю уара еилкаа.

Уи иақароу аца тұла усқангы, иара иахъа уажәраанзагы исымбац. Анаара иағагылан. Аца ағассы. Иқаланы. Ҳара ҳхәыцқәан, ҳара атәы ҳахан. Ҳара ацафара ҳтакын. Зегы иртакын, аха сара иаҳа истаххазар акәхап, сыйқелоит ҳәа салагеит. Исымадырөхәеит. Ҳара ҳбашақәоуп, абри дхатоуп рхәеит. Уажә издыреит зегъ реиҳа сышгазаз, аха усқан ракәақәакгы сааибадыркит, афырхатцаraphы инасыпхьеит.

– Уара уеилагоуп, – ихәеит, – дыпсхеит, аха даасгәалашәеит уажәы, – Җықа ҳәа иҳацыз азәы. – Махә амазамкәа ифыззә ифашты абри аца ухаланы улбаап ҳәа угәы иаанагома?

– Дмылбаакәа, уа дықтәа зоума?!

- Уара уеипш, дшәаны иеиқәа дтачхәырлоит ҳәа аума ишудыруа?!

- Алаха ада тлакы узықәымлагәышъозар...

- Уара уқәымло, усқак ухатқазар!

Аца ғыңвараны ағашон: азганд ахәы ағадкылашәа ићан, егни аган, аца ағассы, ҳәбы азы аая зегъ ҳаздаңшуаз, амахә, ҳазы инаганы иргылазар, тлакы иаћаран ахалагы. Убри аћны акәын сара уажәы аус ахсымаз. Сахынпашаланы ағеира салагеит. Исыцагылаз аибархәхәараҳы ианиас, шәеаанышәкыл ҳәа аанарго, сызнатык ғыштыыхынды ид-сырбеит. Уи иаанагоз зегъы еилыркаазар акәхап, шәыңәкәа еиҳашәк ҳәа азәгъы данынарылахәхәа, аштыбыжъқәа зегъы ааипхъбан, саддырчаблазшәа аца амахә ду саадхалеит. Нас, шытә угсы аца ахъағаз аkyнза сфеир акәын ићастдалакгы, сымгәацәа ықәйрхәазо, сдағыха ағеира салагеит. Сыңдаға иғоз абыжъқәа спырхагахазшәа шызбо, урт анааипхъба, ианаатынчраха, зегъы рыблақәа ҭырхаха ишсыңапшуз санаазхәыц, иаҳагы саашәеит. Абжъқәа зласпырхагазгы ыќан, аха изласпырхагамызгы ыќазаарын. Бла иамбоз мчык сыйтгәошәа сыќан, аха иаалыркъаны уи сымптышәеит. Схыи сарен ҳааизынхеит.

Ауағы ихни иареи еизныжылатәзызаап зны-зынла, еиҳаракгы – абас «қацаћьа» данағагылоу. Ухы уамыхәар ада псыхәа аныћам, ес ићаутдалакгы, ухы уахәоит, ағыхацәа анумоу, уқәшьуа рәанынарх – ушьапқәа ааутцухеит. Уажәоуп сара ари саназхәыцуа, усқан ари азхәыцха сывтадаз, силахь апхұзы аая ағеира сағын.

Сызхара аца сфеит, исыцагылазгы ирзынасышъит сара уи ачен. Ишәыра ыргыло Кан данаасытагыла, ишилшоз атрышә дасит. Ус идиրлон уи абжъаапынгы: ашколахъуцома, уахынта уааумама, дағацъара дыкоума, харантә уанаагәеиталак, ишилшоз атрышә дасуан. Ибжы умахаңаргы иудыруан уи Кан шиакәыз. Кан ацәикк, зегъ ҳцәинкәамыз ҳара усқан аха.

- Сызхара аца сфеит, аха шытә лбаашьагы сыммамзар ҭалап, ачкәынцәа, – схәаҳт сара атыхәтәаны лафшәа, аха

уи ианыпшуан сара сшәа-зызарагы. Изыхъба сыйздыруам, санғениуаз, сылахь апхұзы шаазгы, уиақара сымшәеит, уажә сышшәааз ақара.

– Ya уұқаз уаха, ya, сахьнеиуа иқалаз нарасхәап. Абгақәа үрфар ҳәа ушәома үргәры ртынчы үқәтәаз. Шаанза упсы шпауламлари. Ҳаргызы ҳаутаңжам, ухала, ушөнеиз еипш, улалбаап. Амала, – ихәеит, Кан, – сара сагханы саант, схәы лбааугар акәхоит. Мап анакәха... Алапқөлеипш дышпакақәхеи, уара! – ихәан, иаалырқыаны Кан аччара далагеит.

Ирцәымытханы исыңдаңшуан ачкәынцәа.

– Уәааха, уәааха, – ихәеит Рудик имырхъаакәа. – Ағеира акәын иуадағыз ҳәа, албаара акратахума, уәааха...

Рудик иажәақәа ссырхан, аца амахә ссахъхәазаны сылтталеит.

Сара сеңпш, Рудикгы иахъа уажәраанжагы ихаштәзом ари ахтыс.

Кан исасцәеи иареи спыртны ианца, Рудики сареи ҳаицәажәарап сазхәыциу сөйнасхаеит.

Исеихәарц ииңдегіз сеңхәарызу исеимхәарызу изымдыруа дғылан уи акраамта. «Дабақоу, уара, абри Кан дызбазомеи, дәғаганы ұьара дықәдүртәазар саҳарын, дзахцәыззеи?» анихәа нахысты машәрышәа ихъз иәамшәаазар қалап уажәы ари абрақа ҳәа аасыхташәеит.

– Кан дызургахуазеи, дықоуп, хар имағамкәәнгы дықоуп, аха иара иғәи нағам, еснагы еипш, – схәеит саргыы.

– Дладырқәыхма?! – иааңғышиеит Рудик, Кан дладырқәыр амуашәа.

– Дладырқәыма, дәуірхарларкшәағы руитеи...

– Ииңдегіз, нас, уаҳа! Дцәыхыцәыху дахъцәытатәаз даптырыганаит, дахъғарганаалакгы. Дааупылаңыпхъаңа, жәаха шықәса түеит ұыпқ ақны стәуижеи ҳәа дашшуан. Ианеитцаха хы-шықәсақа инеиптынкыланы абри акәын сара исеихәоз дааспышылаципхъаңа. Жәаха-шықәса ант ахышықәса зрыцимтоз сыйздыруам.

– Дағаа хұақа нарыңданы ихәо далагон, абыржәы

дааиарымгазтгы. Жәохәқа шықеса ичхазаргы қалап уи тыпқ ақны, аха икәнишьартәгъы иқаҙамызт, иара изитахымыз здырхуада...

– Жәаха шықеса... иага иссиrzаргы... Игәы ақәыптәеит... уи акәхап. Абаа абахызжәари ҳәа даугылаху, еиха иабаfeиду ҳәа ауп дзықәарқәашьеиuz...

– Феида изалоу, нас, уажәтәи итып?

– Акәхап...

– Утып акәзамыз, мшәан, уи дзышытаз? – дцааит Рудик дышнеиuz.

– Акрыздыруоу.

– Иудыруатты. Уахънеилакгы ахәша нықәыршыуазу сыйздыруам, дхыс-хысуа убри днаштыалон насыпда. Аиҳабыреи «ақапшықәеи» дыфуа дрыбжын... Уи ус акәмымызт ҳәа соуҳәару уара уажәы?.. Кани уареи шәысзымдыруанды сара абрин ажәған атақа, еиҳаракгы – Кан. Ифьюумшыазан, уара уеихәгы дыздыруеит сара Кан. Уара уиақара иаха умамзар қалап, акырғыара ублақәа хүфоит. Убригы бзианы издыруеит сара. Сара сымсацарагы сакәу үзүмшыаит... Уртқәа ирзааузези... Кан избахә анцәыраагах. Анкъя иубахъяз Кан иакәу үзүшшозар уара Кан?! – дцааит Рудик дышнеиuz.

– Ихъз ипсахма, ижәла ипсахма?

– Ицәа! – ихәеит Рудик.

– Цәа ихам рымхәаз...

– Ауаа ирхәаз сыйздыруам, аха сара исхәо бзианы издыруеит. Кан бжъ-цәак ракәзам ихоу, итегь еиҳауп...

– Кан Кан иоуп, өңдәак ихазаргы, бжъ-цәак ихазаргы, еиҳазаргы. Кан, Америка еипш, уажә ғыц даасыртуеит ҳәа салагом. Сара издыруагы ықами, Рудик, уи сыйхоуп...

– Иузымхозар ҳәа сшәоит, – ихәеит Рудик.

«Даеа гмыгракгы сзықаитцахт! Ари идыруеит...»

– Уара ағызыцәа раңаафы ишумоу здыруеит, Инал. Уара, сара иахынзаздыруа ға думазам. Уара ууағы цқыоуп. Аха аға баапс дышумаз еильскааит.

– Ианба? Дарбан иара?

– Ааигәа. Иара ихата-псаат – Кан!

Рудик иажәақәа саадырхәйцит. Ихәашьоуп саазырхәйцыз еиҳаракгы. Ари акы идыруеит. Сара исзымдыруа, иғыцу акы идыруеит, хымпада. Исытцеигалазеиши Кан гәықәха? Ааигәа атып иртәзар, сара стып даштәларымызт, даштәзаргры схы иаакәыхшаны истоит, имазаант! Сахзызго сахагылоума. Иара иааста еицәоу ёадхәйиск дрыманы рәаархахъян арахъ, шәенилагоума, уара, Инал итыңдан ани аилымга днаганы уа дышпашәйртәо ҳәа шыуки рәаәарыжъхъян, ажәабжъ аңсы аланы сара сқынза иаафаанза инкаба ицеит. Иара уажәгы уи акәхап иқало: сықәгара азәыр даштәзар, уи ахыбжа инаңо ибозар, ихы ианикъаант, сұбыба снапқәа нәтакны сықәтәнү скоит арантәи, иахъатәкъаагы! Ирымаз! Ирыхәларыжъхъью раңәами, инарыхәларыжъаант аригы! Дара ртәык иааихаант. Ҳара ҳтәқәа ҳәа ами уажәы зегъы ирыханы ишрыдыркыло. Ирымтәкәашо азәы иааихаант. Афырызнеигалап, азырызнеигалап, аңымақәа рзишылап. Ақаб бзия илбоит ҳәа азәы ипхәйис лзы ахәыстақәа дыртазаап, акарпыжәкәа рызирхәазалап. Кангы уи далагама, ахәылак?!

– Иуархәаз здыруазароуп, Рудик, ианцәыругах, – схәеит сара Рудик иихәо сахаргы исмаҳаргы сзеипшшәа.

– Исархәаз уасымхәеи, иаңыстәо акгы сымазам – уара аға баапс думоуп уеицәыхъчала, амаръя.

– Сиширып игәы итәума, уара?!

– Илшом акәымзар, иара иахъатәкъаагы ақәкәахәа инаугәыдтаны уишүеит. Уи агәра згеит сара, Инал.

Инамцхәны акгы усмаздаан. Сөйи иаатыхны уаҳа ажәакгы уасхәом. Иатахым.

Иатахымзар иатахым ҳәа снапы нақыаны снаиңыртцит сара усқан Рудик, Кан уажә дызбама, уи изкны иғыцу уеизгы-уеизгы иқаларызен ҳәа нақәтданы. Ауафы дшузышоу анудыруа, ишәйбжъархәо угәы ақәыптәозар ақәхап, иқазаарагы иқамзаарагы узеиңшашәа уаақәхоит. Дыңсны дыңсымызт уи сара сзы, аха дыбзангы дыбзамызт.

Ипсымкәа-ибзамкәа уи имацара иоума иҳалоу, уеимдо уғынаухар, уи дұхазырштуагы ааңыртқуан. Убарт, иара ихата дұхызырштуаз раҳь иеадқыланы дааниуан уажәы Кан. Гыд ипа Лаврент идагы иитахыда! Уи иааша бзиан иахъа уажәраанзагы. Азнық азы, атара далганы, арахъ данақәла, иааидыслақәеит, абағ зымтадыршәыз алақәа реипш иааиғағыгит, аха уи ишизапсамыз ақара еиликааит Кан. Ари, иага умхәан, Калистрат ипа Чемо имаҳә иоуп, Калистрат ипа ҳәа иқаз уғсты ладагы фадагы зегъ ирхыұхыцуан усқан, дара анааидыслақәаз. Абхәа қадың иакәымзар, иара иѣнни мацара аус имазар, фрағагы днаиштыумызт, иара итәқәагы ықәтәамыз усқан хыхъ, дара убарт рылагыы, иара раңақ иеаламгалакәа, диғақәөн, днаигәтасуан, дааилгон, икоугыы иқамгыры рызнеигарын уақа, алымхә тажъцәартатқны, аха узлаивсрызеи абхәа қадың.

Уи өйрчча қаташәа адәы дықәын, аха дааузымыждахар, иара убас, дшыччоз, дшыхәмаруаз мацара анышә унатаңы днаухысуан. Имаҳә шыапғаршә иутоит ҳәа аниаҳа, уааишатараны дауқахыз! Кан артқәа бзианы еиликааит ианеилкаатәыз, дагымхакәа, ес иқантталакгыы иара иѣнни аусура дзалагазгыы уи азоуп. Аусхәарта усхәарта думызт, аха Калистрат ипа иеипш иқаз ауағ ду данаходыргыла, иусхәарта духеит. Иара ихатыңдан рыңқак днаганы дахадыргылазтгы, ус еиғш иқаз аусхәарта шыіқаз зынза ирхаштыргы қаларын аиҳабыра рѣкны. Аусхәарта зладухаз даеакгы: Калистрат ипа Чемо абға иман, ара мацарагы акәымкәа, нақ, зегъы ахырызыбоз, иахырыхасабуаз, иахьеилдыргоз ма иахыпхастартәуаз атып ақны. Имерет дғаны идиртказ абызшәа датсаөырбо, ихъзгыы иара итәзамкәа ихъынрұланы арахъ данаақәлаз ицәшәози ихъынхалази раңаафахъан. Ицәшәоз шицәшәоз рындырпшуамызт, ихъынхалазгы шихынхалазгы. Аха уртгыы еғыиртгыы өйтәехырта рымамызт, уажәы-уажәы ана-ара иааңытқыхәөн.

Иеирғәғәаңза ихъз иаңдауаз раңаағын. Апсыуа ихъзны

абоубахъо уара Чемо? Сара стәы ҳәа ами иаанаго иара имеретаа рбышәала?

- Уафы иаҳынхъым иаҳагы еиғуп, ихъззааит, ҳашыңылеит, - рҳәаҳт шыуқы, иртәхымхазар иааиҳызыұхны инкаиршәуазшәа. - Ҳара ҳтәйтәкъаҳәа ирпхъа зо азәгы дхалазар ами уахынта ианааниа. Уи ҳара бәс даҳзықаттар, иааниуғы дыртәүшәа рбар, ҳусқәа ҳара ишаҳтаху имфақәаҳтсоит... Үәағыы иааниа хъзуп иара, шәынпшли, ҳашнеи-шнеиа шақағы ирыхъзыртқо жәбап уи ахъз. Иан ихъзылтазар, иаб мап имкызар, ҳара уамашәа изаабозеи! Насгыы, ахъз усгыы ихъарпшгоуп, иамоузеи ҳара иаҳтәымшәа иқазарғы...

- Ахъз аума аус злоу, уи зыхъзу иғәата шығоуп ауп. Игәы ҳара иаҳтәизааит, ихъз зтәйизаалакғы.

- Уара иутәу ихъзғы уара иутәйизароуп, ижәлагы.

- Игәы ҳара иаҳтәизааит, схәеит сара...

- Калистрат ипа ҳара иаҳтәу иоуп, иқайтаз шәымбазеи, уара, жәаха аизарақны даақәғыланы?

- Иаба, изакә еизароузеи?

- Ақәа, аттарауаа реилацәажәарақны. Ҳахъзқәа зегы аххәаны икажыу шәааниеит, шәышнеи-шнеиа Ағсны ахъзғы ахышәхра шәығоуп ҳәа иаақәымғылеи шыуқы, иумаҳазаци?

- Рқәақәра сцааит, усгы шыуқы ҳзынханы икоумай?

- Икоуп, рөөырғәәнгры икоуп! – ихәеит азәы.

- Рқәақәра сцааит!.. Иихәазеи зухәа уа Калистрат ипа?

- Аттарауаа дрыдғыланы даақәымғылеи, уара! Дрыдғыла моу, рапхъа дғыланғы.

- Сыхъзғы нақ иштытастсоит имхәоз, уара!

- Ихъз уара иуپырхагахт уажәе! Ауағы ихы ҳтәо дхадғылоуп, уара ихъз уахынхаланы иукит!

- Шәңданы сеңташәхәа шәтәхызарғы, уи ахъз датталаны днеиуанаты сара раңақ итәра сызгом, шәара абзиара шәзықалааит аха. Изакәйзен, уара, Чемо, Чемо ҳәа идғыланы, ҳара ҳтәы ҳәа уажәы-уажә иархәо, ҳара даҳтәни қалашьас имоузей?! Илымха ақынзагы инеиааит атакызарғы...

- Инеихъеит ҳәа пхъаза. Уара иузхәонда, уи илымча ақынза ишнеирыз! Даргәауеит, дытнарқьоит, ус-ус, ижемузозар ҳәа, дара дрылагыланы иғынаихаргы ауеит.

- Дара зустцәада?

- Ахъз изтаз. Ахъзтәекъа иртарцгы иағуп уи, излазбо ала.

Имур, акрахдыртцуама, ихъзгы аадырцәоит. Иара уи итаххару?

- Ахаангъы.

- Убри ауп иухәаша!.. Шәара баша шәхы шәыргәајеит, иара иара итәи идыруеит. Ицашыа ырманшәало дааниеит.

- Ирылаижъыз закәызеи, нас?

- Ус атакызыар қалоит уажәазы. Уара утәкәагъы угәра ргар ами. Иахтәым хъзык шихыныхалоугъы, апсуаразы ҳара ҳаиҳагъы ихы ақды инықәтсаны ихитцәоит ҳәа агәаанагара ритар, ихъзгы рпышахағазом, дара ихъзыртказшәа рбо иалағоит.

Ари иалацәажәеижъети акраатцуан, аха ауаа ирхаштзомызт.

- Саргыы уа сыйкан, уи аизарағны, - ихәеит уажә ааигәа сдырк. - Ҳацкәынцәамыз, еиғыхарак қалоит ҳәа ахъхаҳаз, иеиғыхараны иқаз уаҳъ инеиаанзагы ҳайбарыфы ҳанкылсуан. Ҳанрыдрымкылоз ықан, ҳаныпхадырсуазгъы, аха усқан ҳара азәгъы ҳапхаймырсит... Калистрат ипа иқәғылара азәгъы дазыпшымызт. Уи иапхъа иқәғылаз ҳара ҳтәқәа ракәын ҳаблақәа ҭырхаха ҳаззыпшыз. Урт еилүччақәак ракәын, ирхәоз рдирнуан, ахәашьагъы иақәшәеит. Уахыыкоу анузымдыруа, изоуҳәогъы зустцәоу цқыа еилкааны ианумам, иага удыруазаргы ақырғыра уеилаға тоит. Арт зегъы рдирнуан. Амтәыжәә ҳартан, ҳзығә-зығәзә ҳшырзыпшуаз, иааин егырт рыңқәырпа ааштырхит. Угәы кыдызшыауаз адә ақгы рхәомызт. Иаургәазар, Ақәатцәекъагъы ахъз ахыхны иныштыртцарапшәа иаацәыртцит. Уи иаҳагъы иараапкит ҳара ҳтәқәа. Аапкразы, егырт реипш, ыблақәа ҭығны ицәажәомызт, ағынкылара ду рыман, аха ирхәоз ианыпшуан ахаан изнымшәаран иқаз ақы ишағагылаз. Урт азәырфы хыдырхәеит аштыхъы. Ала шәарыцақәа реипш инарыштыалеит.ДнықәрыкшентЧемо ихатагы.Уи иаацәыртца

акалашәа иқалатқәкьеит усқан. Азәгъы дазыпшымызт. Дара ртәқәагъы, ҳара ҳтәкәагъы. Иага умхәан, Калистрат бзия ипа иакәмыйз, игәи мбылуаз, абарт зегъ ҳайпш иқазгъы имбоз, изымычхазт – дөғагылеит ажәа даҳәаны.

– Калистрат ипа Чемо ажәа иаҳтап, – анырхәа, азал ақнны аатынчрахеит.

Ари ҳара даҳтәуп усгы, ихъз мацарақынгъы дықам рхәан, рыпсы ааивыгашәа инаизыпшиит архыақа ииасны, зөйрәгәенни итәаз. Егъырт аттарауаа рус ахъ ус змамызгъы, дара аттарауаагъы, ҳара ҳтәкәа роуп сыйеу, – анаңылбейт, иакәимк ааҳалаимыжында ҳәа инаизхъапшиит. Иара дақәгылеит иеенихарпсны, ашәыта иеатәаны, иихәарц ииңдәхыз ацәрыгара раңаак дахымцакуашәа.

– Арайтәуゼгъыңца рақәак хылгахъеит, аттарауаа еимаркуа ахы ахъцо, атыхәа ахъыкоу еилахқаартә ҳәкоуп. Цара змам шьюк тәазаргъы еилыркааша раңауп. Ус икоуп иара ҳазлацәажәо ахатә, удырра азымхозаргъы, ианаңацәажәалак, инықәтца-аақәтданы ианахәаңшлак, ара еимактәис икоузеи, зегъы еилкааупеи ҳәа агәаанагара узңәиртцеит...

Иажәа ахы ахъцоз еилкаашьа амамызт макъана. «Ҳара иҳамхәаз, мшәан, ара еимактәи ықазам, ари адғыыл зтәу, зыхъз аху, зыхъзқәа анпыккала иныжытәу аадыруеит» ҳәа ипшуан зрапқақәа лазырх-фазырхоз, уи иагәйлышәешәаз бұғыцқәакгъы ааидкыланы, зышамхы иқәнни итәаз шьюкы, егъырт амца зкыз, аха иаҳагъы изынзмырпшуаз, «Ауағы дудырырц үтәхызар, абасеңпшқәа раан ауп данудыруа» ҳәа инеихәаңшы-ааиҳәаңшуан, аха рәғи иаатыхны ажәакгъы рхәомызт.

– Сара сәаанагара злашықәесырғәтәо афактқәа ааганы, иаҳынза зыгера шәэзымгац акы агәра шәсиргоит ҳәа салагом уажәтәи ала, амала, снағыюланы исхәо, ус атахны иқалар, сара аттарауаа ракъ сшықамгъы, шәызлацәажәо атцаара иағу шсакәымгъы, ҳаҳынтааая өеишәа издыруа азә иаҳасбала, сәғагыланы исхәоит, еитасхәоит ихәатәу – узхымпаша, иумырғашаша атәы. Изакәызеи уи? Адунеи

ааршазар аахыс абри адгыл иқәнагалаз, шәышықәсала, зұқышықәсала зыхъзқәа нахтқо, згәры иадырчабланы иаазго ажәлар, ахьшы еипш унарыласны, инеимырбұрыжәааны, излатәаз аҳаблақәагы псахуа үғынаухар, иаапшуа ухнарччап акәымзар, уаҳа акы унато иқам. Иқалап сацралашәа исхәозар, иқалап аусқәа убранзатқәкья имнеицзар, аха уаҳы рхы хазар, уи ауаа еилазықшо акоуп, иаанкылатәуп...

Рыпсы ааиқәыңдеит шыууки, рыпсы ааивыргеит егырт.

Ара даеакгы қаланы иқан. Аизара аштыахь ауп уи аихарағык ианаарылағыз: апарда иенавакшәа, аложақны дтәаны дырзызырфуан Сосо Хәйрмелазе. Илымча ақынза инарымгоз иарбан ажәбжызы, иназгозгы азәры-ғыңға ауракәхыз, аха, изитаххаз уара идыр, абра иаархәаз шаархәаз илымхала иаҳар итаххеит. Аизара иалагахъан уи арахь данааиз, имфапызгозгы уағ дипымлеит. Дааниы дықоуп ҳәа азәры инаиекъяз ажәагы ағера рзымгеит: иаанаңш-аапшқәеит, инатцаа-аатцааит, аха, иатахны иара ианимпхъаза, издыруазгы иатахны изларыпхъазоз, лымхататоны ишықаз ус инхеит, иара апарда иөавакны пшыаала дтәан. Ихылапшуз ғыңға ачкәынцәа нақшәа акаридор иныбжыс-аабжысуан, аха уртгы уағытәйғаса дразымдааит.

Сосо гәнүхәтцысталы идыруан ара иқалашаз, даеаңъара иқалашазгы. Иагаңъара иага еизара мәғапигахъан, аха убарт аизарақәагы шеилгашаз заа идырны иман, азхытреиңш ағынанахаргы иуамызт, интықәкәаны ацахагы аитомызт. Арақа иара дағшәыммамызт, арақа аизара мәғапызгоз атарауаа ракәын, дара иартар акәын уи ахырхартагы. Ирзатар – абзина, ирзамтар – настәи иара иусын, даеаңәыи иусын, зегъ акакәын акы ақны икылышын.

Чемо иаақәғылара ауп уи дааилазыпсаз. Егырт риқәғыларақәагы даайларыкшахъан, аха уртмакъана ичхартә дықан. Чемо итәи ғыңғын, Чемо итәи ұбыран, дыззыпшымыз акәын. Ааигәаза акемыз, мшәан, ифаиханы данғықәдьыртәаз, иікәардә иткарбагыа икыр акәзамыз. Хәйрмелазе шамахамзар дфашшомызт акадр риқәыргыларақны. Илымча итархәоз

иаҳауан есымша, дазхәыцуан, иқәитдон, иқәихуан, аха, атыхәтәаны, зегъ акоуп, иара итәи аћны дааниуан. Ида псыхәа ҳамамхәа инаидырбаз, диацәажәо, днаго-дааго дышимаз, иаалыркъаны уаҳа арахъ дықәымло дәқайтдон, ма, даеазәых, ара сара тып смоуазаап ҳәа игәы цаны дышихәапшуз, иштаргыланы иааргоз зегъы аанкыланы, иара иќны иеааникылон.

«Хәырмеләзә уицәынхар – ахаан акгы үхьюам, – рхәеит Чемо уаҳданындиқәыргалоз. – Узлашоуулашоуп, ушалашоу унхааит, сыхәмаруеит, дәеакала сеықастсоит ҳәа уаналага – уусқәа еицәоутәеит, еицәоутә ақәым, уагъаарылгоит».

– Сыцәгъа-сыйбзия, сышкоуп сыйкоуп, сара уақагыы дәеацъарагы ахәмарра сзалагом, – ихәеит Чемо.

– Уигыры рацәак иухәо үүшшома, Чемо, – ихәеит иацәажәоз, дызлафеиран дыкәз амфа данырпшыло игылаз ахатца. – Ахәмаршыа узакәшәозар, уагъаахәмарлароуп. Аңтазаара хәмарроуп рымхәеи, уи уареи сареи ҳала иаламгеит, иагъалагом, аха, сыхәмаруеит ҳәа, зынза уанағнагалак, уи ауафы илапш итшәоит, Хәырмеләзә иақәым, сара сеипш икоугыы иаразнак игәеитоит, убри аћнытә, излауала уеаарманшәал, үхы-үгәафы ићам уманы удәықәымлан, уи уцәаапшүеит.

– Исцәаапшуа ҳәа акгы тәыттатәахны исымам сара үяргыы, Хәырмеләзә икынгы, уара уұынгы, дәеацъарагы.

– Уи бзиоуп, Чемо, уи бзиоуп...

Убас ауп дышиашаз Соко Хәырмеләзә икабинет аћны дышнанагаз. Акыр дқәыпшын уи усқан. Иара уажәгыы акрихыцуама, аха усқан Соко дүззә ићны даннанагаз, идыргалоз аматцура икәра зықәраз азәгыы идрымгалызыт араћа. Соко дтәан дпышәйрччо, дгәйбизыгҶа, абри арпыс иааира дыззыпшымыз бзиара дук аанагарызшәа, абри иғыза дахылыпшааз хатала иара ибзоуразшәа.

Дейбархханы акы дшакыз, Хәырмеләзә дызхатәаз астол хәхәа дахытны, дгәйбизыгҶа иара иаҳь иғанааиха, ипсы ааилалеит Чемо. Уажәадагыы ара дааиқәахъязшәа,

иөамаратәны, иңилоз иеипш иаргы даагәбзығхан, маңк иаарцакшәа днаиңылеит.

Хәырмелазе үйаргы дыңцакзомызд. Хәырмелазе Чемо инағас ус имамкәа икабинет дығнатәан.

– Абышшәақәа раңданы издыруа ауағы адунеи зегъ итәуп, – ихәахт Соко ианаатәа. – Уи аганахъала сара адунеи сыйлалыхәдаау раңәоуп. Еғырт абышшәақәа ирзууазеи, аңшәа сымтцеит! – ихәеит иара игәи иаланы. – Ушыхәычү иумтаз иарбан бышшәазаалакгы аттара уадафуп, аха аңшәақ аттара цәгъязоуп. Ус акәзами?

– Сара зегъ реиха исзымариоу иароуп.

– Уапсыуами! Уара иузымариазароуп. Аха сара сеиңш икоу, ажәак злымча итамкәацыз, уахгы өйнгүү аңсуаа срыцзаргы исыздом.

– Иңқыазаны акәымзаргы, уағы итартә икоуп.

– Ҳеазаҳкып. Уаргы уаасыцимхараар... Амала, аңсуаа шәмачығаоуп, уи иахароугы раңәоуп. Уи адагы, уи адагы... Аха уажәы абышшәа азтараа акәым иаҳзықәгылоу, аус ахъ ҳайасыпишь, – ихәеит Соко Хәырмелазе дышнеиуаз.

Үсқантәи реиңәажәарақны ихәаз ажәа затәыкгы бжъамыжъкәа игәалашәон Калистрат иңа Чемо. Дыңьбароуп, уигәампхар укәакәылах аақөйхуеит егниуеит ҳәа Хәырмелазе изы ирхәоз иашамзаргы қалап ҳәа дназхәыцит иара арантәи дындиелтңи даннеиуаз. Иңәшәаны мацарагы иқарымташа қартцоит ауаа ҳәа излаңаажәөзгүү аиаша иацәыхаразшәа ибейт. Ауағы зегърыла дуағны уапхъа даагылеит, иәбыйшәа хаауп, итып ағы дбағъаза дгылоуп, изакәызеи, нас, иқамчы утцихрашәа ирхәақөо! Үеи унапи еиқәыпсаны утәарц утажызар, ухы инаркны ушьапақынза мцла уеибаркызар, иааг ада узымдыруазар, тәа збаз тәа ихәхәеит ҳәа адәи уқәзар, ари иакәым, иара саргы қәатца утасыргыларым ҳәа дышхәыцуаз ағны даакылсит.

Ашътахъ, иара ихата днеини аиҳабыра данынарлагыла, ибейт заамта иатәйз иара иеипшызы уағ дышкәмбыз. Аамта абзиареи аңғареи ртәи арақа ҳаламцәажәозаргы, иеипш

зепшыз аяа атахгәышын усқан. Ус дәмлар ауазма хыхынтаңи иқәйтәоз, хъзы згарц зтахыз, аха хъзы змауаз акы. Чемо усқан дшахәапшуаз ала, ус уанықамла, уөыргәбзың-өйрекшашаа үғанынауха, азәи ғыңғыири ырыдамхаргы ухы ианаақтәә, иүкәйтәоз ани амч баңс улыштаркыцины инаухысуан, уара ухатыпанды дааганы даеаңә дааргылон. Уи уара уааста деңгъхап ҳәа угәи иаанагозма? Апхъатәи ихызы – дахыныштынаркыцизы – ихақны иааганы, анафстәи убас дырзымыждахап дызхагылоу, иара рыйсқәа түмхүзаргы, дара рхатакәа рөйршыр ртакны. Үанза изнагатәузен аус, ари даачхалатәуп, иаавагылатәуп. Үзвагыланы унеиуа итып уитаргы ауеит нақ-нақ. Иара уи атып дшаштамызгы, иқамло акгы ықам усгы ҳәа данаазхәыцлак, дызлашоу ицегь дааиғхарц итаххон Чемо. Аяа ргәи иахәашагы қататәын арақа, аха Соко игәи иахәаша иахагы иашталатәын. Иувагылоу уштырымхыр, уштызызхуада уара усгы? Уштырхуазаргы – дара роуп, анышә уартозаргы – дара роуп. Убасқак атсанакуеит иувагылоуи уареи шәеизықазаша.

Чемо ари цқыа еиликаижиети ирбахью иакәзамызд. Зөң уамыгәзыша итәарта ағәйзра ануқәшәогы ықами. Уи акыр иааниңәицәгъяхеит Чемо азнык азы. Деибархханы акы даанннакылеит. Иблақәа хисар акәхеит иахыншофатәымыз. Иабыкәу иара уи, аблакәа ахъыншофатәу? Аиакәым ахъышоу, иқаумташа ахъудыркәтцо, илбааумдаша лбаадатәыс иахъуюа... Мап, мап, ари иара дызмыхәо усуп! Илбаарымдаша лбаардалааит илбааздац, иқарымташа қартцалааит иқазталац. Азә зегыы инаалошәа ибоит, еги – акгы инымаалошәа. Иунымаалогы унаалошәа уанашыцило ықами, ухъз еипш, аха иара убри ухъзгы унымаалошәа убар – уабацо? Иара ишитәымыз идыруан ихъзгы, аха шытә агарта имамызд. Чам зхәозгы дубарын «о» нақ инкажыны, аха иәахтәэза иаамптыцахон уи. Данеитказ зны, иугәампхозар «дан» ацца, ибзиахоит ҳәа атәи наилеитцахъан азәгы. Чемодан бзия ииркәтцарын уи, аха егызлам азы данеисуаз, данықәпзор

аамта цахъан, иимырхазшәа keletalар акәын. Иара ихызы Ели лѣынгъы ихыт уи раңаак ишишахымыз, инаганы Елисо ҳәә налыхъзидеит. Зегбы зхаратцәкью усқан зхы дтарпаны игәараз Елисо лакәын, ашытакшәоуп иара уи анеиликаазгъы, аха усқан, иөи икәадыры еиқәтсаны Елисо лышты даңхызы, Елисо еиғыу хъзы ыкоуп ҳәә дықамызт адунеи аћны.

- Елисо лыхъззаант ахәычы, сара илыхъзыстсоит, еилышәшәо акалашәа икоуп, уәафы иааниеит, угәафы иааниеит...

- Ибзиоуп, ибзия, уара ус утаххазар, уаҳәшья хәыч лоуп, илыхъззаант, - рхәеит.

Абас иаармарианы ахъз лизпшаант иашьеиҳаб ипҳа затәы. Ахъз ахълиғаз акәүү, иара дитәызшәа игәы дадыршәланы дааигон иқалаз арыцхара аәенүнзагы. Елисо лани лаби лкыдхәашала ицаанза. Анцәа урт зларыцхәшишаз – рхәычы затәгъы дрыманы амфа иқәмыйт.

Елисо дыштыпдааны дызгашаз ауаа цәиртит иаразнак, аха урт азәгъы димырцәажәеит иара – ари шытә иара дихәычын, иашья иштәтиц хәычы, иңы изалымхуз, ахъзгъы зитахъаз Ели. Абас иәахтәашәа ихәон уи лыхъз даңтыпхахагы, хатса даништәгъы.

Ели дышфытшәаэс еиғш шәы-блакы налыштыгъежыит. Кан илапш аума уи рапхъаңа дааэтзакыз? Иахъа игәалайршәо агәра узгозар, ус акәзаргы қалап. «Рапхъатәи срыцхара», – ҳәә даштыоуп уи рапхъатәи ибзиабара. Ибзиабаратцәкъазу Анцәа идыраант, аха ус ахъзданы дааниуан уи акраамта – Лаврент гәықәха даарыбжъахаанза. Кан даргәаант уи, Лаврент иаацәыртца. Дышиеиҳабызгъы, амфа ааизкны, иңә азы аанамго дѣайттарц итаххеит. Ус еиғш иага утаххап уара, уанақәшәалак, уеаназуклак, акы уеүзеиңштәуазар. Кан араға акгъы илымшарашибәа ибейт. Уи иаҳагы даргәаант, лара Елисо ҳәә иқазгъы даеа Җәак лхикаауда далагеит.

- Дызустада, бара, инеины баб иөхъынтәалаз ани аахәеилажәа?! Дааант зны аинститут агәашә даалайрхан.

- Иөхъынлада? Уи закәыхзеи, мшәан?! – лхәеит лара.

– Имашына даатыцлоит, дынталалоит. Жәаха зны, иғәстейт, ишениңдәжәоз шәара шәкінә еиңдеит шыапыла.

– Аа, Лаврент иакәзар узғеу?

– Лаврент иакәу, Лавренти Павел иңдеит иакәу сыйзыруам, аха даара иғәи иамыхәаша азәи иареи еиқәшәо иалагеит. Шәара шәахъғы дымғаҳыцлоит.

– Еиғызыцәоуп урт.

– Ишпенеиғызыцәоу, аби ңеи реиңш иеиңупе! – иааңьеиңшеит Кан.

– Аиғызыцәа зегь еиқәлаңдәоума, акрыздыруоу, иеидтәаланы акраамта еиңдәжәалоит. Ирзеилоу акрықазар акәхап.

– Чарак ақынғы иқан. Бара брыңцы. Лаврент ҳәа икоу бара быда уағ ила дабомызт.

– Уи закәыххеи!

– Сара уи гәастейт иаразнак. Сара сымсарагы сакәхарым. Бара ибызгәемтәзеи, нас, уи, бара быда ибла уағ дшамбоз?

– Ухәмареит.

– Усгы ақаңдаз!

– Уи сара сыңсы үоуп ҳәагын дықам.

– Ус бара бымсаит, ағстәа! – ихәеит Кан.

Иқалашаз идыруазтұры усқан Кан! Ихъуаз изымдырит Лаврент ахәылакғы. Чемо димаҳәхараны дшықаз ихахы изаамгазо, зны-ғынтың тә рақара анағос иимбаңыз Ели дағъаалапшықәимтәцкәа днымғаҳыцит иара иидыруаз, аха иағызыымдыруаз ғұхықатәи иабхәа иахы. Уи уаҳы имғаҳыттара Кан ахықәалаа еиңш иқәшәеит. Акы итданаңдәеит убри ағены инаркны Елисо дшиңәзыуз. Лабғы, Лавренттұры ларты амашына ишааңтұтыуз аниба ауха дмыңдәзакәа иааршеит.

«Амахә бзия дитаххазаап, убама, – ихәеит уи иғәи даатыцәажәан. – Аттара ду далганы дмааи, аپхықатәи зыда псыххәа дрымам кадрұп, Чемо иеиңш икоу абләа даниоу, дәңыштыңдааны үзара днықәимыртәргы иузом. Иара Чемо ҳәа икоу дларыштыу, дәңыштыңдау, деңталарыштыу дмааиуаз, иааңтагылашаз азә ишъапы даақәимырғылар, дышней-шнеиуа апсәа иарымхәо ақынәа днеиргы ауеит.

Уи еиликааит иара уажәы. Уажәгбы акәхарым ани абгалаң иапхъақатәи ипепш дәзхәыцуа даналагаз. Елигы лымфақәа ааиртышан, аха уи, иага, умхәан, дыпхәысуп, дахынжазғеиуа аилкаара уадафуп. Лаврент иеипш аперспектива бзиа змоу уара рацәак уимыцхраа заргы, иаалыркыны дәнеиргы ауеит. Уи уара уцхыраарала иқалар, иара ихатагы уара думаҳәны даацәыртцыр, ахазына абри ами! Абри азы аусура атахуп, ағар ырманшәалатәуп...»

Чемо иғәи дәтәазшәатқәя ибейт Кан. Лаврент ҳәа икоугы, ихахә еиپш дүкүпхъза деилагылоуп, ихы унапы нықәшьны ус дааузыриашо дықазам, Чемо ифыза зынза диламхәыргы ауеит. Ирзеилоузен, нас, ухәыцыр, кылхарас икоу зегзы иркылсны иаауа Чемои акада даеакы ыкоуп ҳәа зхахы иаазгарц зтахым Лавренти. Дырзызырығызышәа дыіканда ұзара дқылатәаны. Лаврент иацәажәашықәеи ихәыцшьеи бзианы идыруан шытә Кан. Уи иидыруа Лаврент иакәтқәязар, архытәи реимак иаалинаргар акәын.

Абри акыр даақәгәыцит Кан.

Дзықәгәыгуаз даеакгы имақәан Чемо. Уи матурада Лаврент дааини Ақәа дахъаалагылаз мацарагы акәмызд. Иқазшы злақаз ала, даадырғаар, Ақәа даламгыла заргы қаларын иара. Итара дахъалгаз, дахъынтаааз ықамыз, уа дахъаднақылашаз изырыпшаахъан, дагъааиेырбаахъан, аха арахъ, Ақәақа, ағнықа, ипхъоз, иаҳа зымчыз еиҳаеит. Ақәагы акәымкәа, ақытажы дцаны, убра пытқ даарылагылар бзиазшәа даақалеит. Данаахынхә, мызкы аамтыцкәа, чарак ақны днанаган, иғәи зызқас пхәызбак лафқәакгы налеиҳәеит.

Ақыта рыцх, дзаағаз ақыта! Диңзәа дцеижкьети шаға түзәеи, аха дахъықазаалакгы иғәи икыдырчабланы иман. Аттара ахьитдоз, зжыу ужәыр этәан еиламгылоз ауаа ахъелигъежкүаз, ухы итаз зегзы тыркәкәаны иахъыргоз, ак уртошәа урбаны, шәкы ахъуцәдирзуаз, ааигәа-сигәа иара ида уағ дықамшәа, хәи ҳаракык дықәгыланы, гәаныла иқыта далаңшуан. Иғәи иаатталоз ипсы ҭахырц ианалагозгы ықан. Гәхъаагаран, ара дықәэмшүргилоз акы акәын уи. Иш-

пәнтаххалоз усқан, ус ауа иқазтгы, дызғыз, дызшыңауаз, арантәи ашәи-тышәи дназмыштыуз зегбы ныштытады, ағныға иғааихар. Иәни иаби ырпсы тан усқан, иахъеи уахеи агәашә илагыланы изыпшын. Иахәшьцә зегбы хатса ицахъан, аха иәни иаби ырпсы тәмыйз, ағнатада уағ дагымхащә, зегбы ахъхә-ағыңғаҳә ахъхызшә даақалон, иғәи аатғырғын, иара уатқәйтқәкъя амға днықәларашә ахъи ижъон. Уи ус мариамызт, уи, иага итаххаргы, изалмыршоз акәын. Ашықәсан знык дахъаабжъкъоз азирхалар акәын, апхын мыйзы-мыйзык бжаки рақара дахъаақәлалоз алаймцозар. Абри аамтә зегбы уи ақытағны ихигон, иәни иаби рѣкны.

Иан дынкаханы даныпсы, дыққылхәхә дахъаакылсыз иабғы хара дымцарашиә ибейт. Атахмада иблақә траа дышишькласпшуз агәашә данинтытуаз, иан дыпсны дахықәиз ахәхәйә аыштәйуоз еипш атәйуара далагарц егъаагымхеит.

– Үеаарғәтәа, сара лассы схынхәуеит, – ихәеит иара нас, иғәи азиқәхәаланы. Аб уи атак қаимцеит. Абжъаапны, агәашә ақынза ақәым, амфаду ақынза дқылигон, дышиабжъоз, знык ииҳәахъаз ғынта ишихәоз, жәантә ишихәоз, иеидирхалон. Иара изы макъана дхәычымыз, изхара димбацызт, даеа мышқәак даандтәалар итахъын, аха нғылашы имамызт ачқәын, дыццакуан. Уи есымшагы дыццакуан, ағны дааиципхъаза. Даамыццакыр ақәын ма уажәы, аха иамуит иара уажәгы, апсы анышә датаны ианаахъинхә, ахымш ырыені амға днықәымгылар амуит. Акғы ахимхәаит иара ари, аха апсра еипштәкъя ибейт. Азғабцә апша иагахъеит, рхәыцқәа ирыдтәалоуп, урт иара иаха рацәак ишриммам изымдыруазар ақәхап, уажәы-уажәы иааидыххылало ұышшызаргы қалап, аха иара ибзианы имдыруеи, зегбы анааилытқ нахыс иара ихала агәысакара дшаақәхоз. Иагъаалааит урт арахъ иналаршә-фаларшәқәаны. Уи амацара упсы еивнагом.

Дахъааиз ақыта дахадыргыларц ртаххахт шыукуы. Җүүға хәа Ақәа ицаны иқәтәаз азәы, Лаврент дшааибаз еипш днаилатцәа дцеит.

- Уда псыхәа ҳамағам, – ихәеит уи, Лаврент днавагалашәа.
- Ауаа ргәы қыдғылеит, импсүа-ибзамхо иаҳхахаз ахәыртлағы акы дықәнагароуп шыңа. Уара уажәа ҳамазар...
- Сара дағацьара схы хоуп, сара истәз излатәу ала сөйнасхароуп, – ихәагәышьеит Лаврент, аха Ҷуңыа акы иирихарц итахымызт.
- Уара ус анухәа, еғи ус анихәа, ахәыртлағы ҳареи ҳайтааизынхант!.. Ақыта шыңсаирбгаз шәымбазои, уара...
- Уи збаша шәара шәоуп, атып иқәызтәшагы.
- Уи ами исхәо сзырхәогы. Лаврент бзиа, уара узылгаз аттара ухы ахъархо сыйздыруам, аха абрахь иархар иаҳа еиғыуп. Ауаа рзы, иара уара узғы иаҳа еиғыхоит ушнеи-шнейиуа. Азнык азы иаамариамхаргы ауеит, аха уи – азнык азы. Нас, уара уеңш икоу ақкәын қәйібча ианитахх, зегры ршыапы иақәғылоит. Ажәларгы уара иудгылоит, иудыруазааит...
- Ажәлар зыдғыло дриманы иаауеит иаҳъанза. Идымгылатқәйозар, ғрапағы днарыштыумызт.
- Идгылом ҳәа уасхәеит сара! – ибжыгы ғыштыхит Ҷуңыа.
- Идгылозар ицәа ихыхны абастанқәкъа ицәажәа замомызт.
- Иаба уи, ицәа ахъихырхуа?
- Ана, ара, иаҳъабалакгы...
- Аатракәа рұнны, аатракәнны ацәажәәразы ирутозеи ауаа! Аус злоу иаахтны ацәажәароуп. Уи шамахамзар азғегы илшазом, игәастақәахъеит. Арақагы, дағацьарағы.
- Мап, мап, – ихәеит Ҷуңыа. – Ҳаизарақәа рұынгы акырынтә дқыдырцалақәахъеит, аха иаргы лапшык иоуп, акы дырзағархо еғиуа дықоу ұышшома. Агәир атта дқылпости. Насгы, – убригы удыруазар стахуп, – абға қадыңыгы имоуп. Абға ғәғәа змоу ибға алаңтәаргы, ишудыруа еиңш, устәкъа имариам. Ибға ылаңыстыққоит ҳәа ушағу уара убға ылаңтәаны уныштыңтаргы ауеит.
- Уи бғас имоугы дыздыруеит, Ҷуңыахеит. Сара ара акраамта сыйқамызт ҳәа, зегры схаштхуо ұышшома! Уи абға изтоз ибға ылаңтәаны дныштыртахъан арантәи сцаанзагы.

- Нас абға изтоз даға шыуукгы имырхай! Азә имацаратқәкъагы димаз ұышшома. Абға изтоз дларыштызаргы, иара итәқәа нымхеи. Үрт дырзымыхъчо иқазма. Иахъанза дааргейт. Аха шыта иазхоуп! Уара уажәа хамазар... – иихәац ихәөн Ҷұңға.

Чемо идигалоз атыпқы днаэхәыцит Лаврент. Дзеилахауаз акы акәмыйт иара, аха уажәазы үеалуогзартә икан. Уңара ушаалгаз еиңш унаганы инструкторс унадмыртәаргы ауан, Чемо иеиңш азәы дааузкамшәар. «Сара ара сыйқанатқа ауп, нас иаҳа иңгәнханаит», – ихәеит иара, зымахәтақәа еиңыхны, макъаназ ищаңаруа иғылаз Чемо.

Угсы акы далагар ами, итәра далганы дахъааиз, идырбаз атып ақынгыы акәзааит, ұвара иеақәниқыр, нас иара ихағаты итеге даанаңшы-аапшрын, уажә изгәамтә акы аағәеитқәарын, ұхыраара дук имазамкәенгы даға шығағак нықаидарын.

- Уара ароуп уахъатаху! – иуамызт Ҷұңға.

- Аус узуазар, уахъатахым ҳәа ұваргыы ықазам, Ҷұңға хеит. Арахъыны ишәтәху азә даақәнагалап...

- Абри еибықәаны шәйікоума, уара, зегъы! – даагәаит Ҷұңға. – Убри ауп иихәа Канғыны зны.

- Аа, Кан ухәоу! Убри иаҳа дшәыхәар қалап, – ихәаит Лаврент.

- Үйкәат, уара уигбы! Ихы укыр, итыхәа узкуам. Ҳнаиштызашқәан, тышак ҳтаижъяшәа аабеит.

- Җаара қашшары, уара узғүзен, Ҷұңға? – дтсааит Лаврент.

- Атқа сыйқами! – атак қантцеит Ҷұңға дгәырғытәа.

- Ұзғүзен?

- Абазар ақны аус зуеит. Зныкгы срылахысъеит.

- Үи шәа? Абазар ушалагылаз агәйіз ҳәа урылахысма?!

- Урылахыс акәым, абомба ылапұжәап! Сәғи пыржәалоит сара уақа. Сықәырцарц зтаху шыуукгы ықоуп, аха ҳақәибагшәа збоит, сара инасыцәхасны сыйқәырцаанза.

- Икоузеи, уара, уа, абазар аћны, ахәаф-сағхәа шәеишъклалысса?
- Апара ыкоуп, – ихәеит Җүүчья.
- Апара узырхар, араћагыи иками, – ихәахт Лаврент.
- Нышәуп араћа икоу!
- Саурхойт ауп, нас, саргын снаганы?
- Уара утәы хазуп. Сара сеңпш икоу ара ԛарак изырхая ићалом ахаангы. Анышә уасла, уеңласла, угәы кыджәаны ишъатцала. Уи акәмиз, уара, саб ropyxaghy dyzhey! Ирхазеи? Ахампал!
- Ирацәаны иурхаяма уара уа, абазар аћны?
- Сныќәнагоит. Машына хәархәаркгы сақәнартәеит. Ара сара амаланы їеагы сзаахәом.
- Ицырцыруа амашына їеагы ирықәтәоупеи шьюукы...
- Урт анышә рфоит, – ихәеит Җүүчья. – Сара анышә сзыфагәышом. Сеазыскыргы баша слықәкъакъа скоит ауп, уаҳа акы аасзыкаит. Изылшо абзиара рзыкалааит...
- Ибзиоуп ауағы илымшо анидыруа.
- Арахь, ирлыымшогыры ылшошәа рбахуеит зегы... Ағар сара ишәзыса зоит ҳәа дгыламыз Мажарагы, ашкол адиректор. Имаазеи, нас, ҳәар! Ус ихәычқәагы иаазалааит! Ииаазозеи, ус ухәаргы, уи шытә: инаганы аўтар ихадырсхьеит. Уара ућамызт үс්кан, даныпсыз, ажәагыры сыйдмырхәеи сара уаќа, апсрағы!
- Ибзиами, нас, ropyxha, ажәақәаак ихухәаазар...
- Ибзиоуп закәзызи, уара, исымхәаша акәнеи ажәлар срылагыланы исхәоз!
- Ихәатәиз умхәоз, нас!
- Ихәатәиз ухәар – ушыны, ухәхәаза иара унаиварымтоз, уара абзиара збаша!
- Избан, уара?!
- Мажара дузымдырзоз уара цъя? Ағыжәғы, ацәапчыга, ахәсеибацәа ркалт иахынхалаз, иавагалангы изныкымкәа ирдүйкәаҳъаз Мажара! Убри итоурыхқәа зегы сара исызхәараны сиҝазу убраћа!

- Ихъаршшатәугъы аахъоуршшароуп-тәа, уаҳа ишпәкауцо, уанақәшә?!
 - Сақәшәеит ҳәа ами сгыланы акакара сзағыз.
 - Акакаратәкъя атахымзар қаларын.
 - Иатахымзар қалап, ара уаарылахааитиш! Амци аиашеи реилирғаразы дағеа хышә шықәса үқазароуп арақа.
 - Иаба иара арақа?
 - Ҳара ҳұны. Ҳара ҳұны мацарагы акәым-тәа, иара адгыл зегъы ақны, сгәхәуеит.
 - Хышә шықәса рыла зегъы еилырганы инарзықәтконда, шақағ адынцәалахъоудыруама, аха акы аарызмыриашағеит.
 - Ус убахъоу! – ихәаҳт Ҷуңға.
 - Сыхемареит, – нацицеит Лаврент, Ҷуңға иасхәагы, азы ңұхысгы акоуп ааигәхәын. – Исыриашатәкъоит ҳәа уалагар, иуриашақәо рацәоуп, ари адунеи ақны, ҳара маңк ҳаашьоит акәымзар.
 - Убра сүкәшаҳатуп. Риашашъа змам убахъоу, уара!.. Ҳабла ҭызхуа, зегъ еицаабо, ҳаашъаны ҳавамтәар акағы иқылағоит... Абри уара иұтаххаргы шақа риашахо удыроу ҳқытән. Уаахагыл, угәи надқыл. Ауаа рхы иалпшхеит, изтаху ауағы иқәшәар – идғылоит. Уара үеипш изыдғылаша уағ даҳмоургы қалап ҳара ааигәа-сигәа.
 - Сара сеипш шақағ ықоу удыроу. Ҷуңғаҳеит, абағар иалахеит акәымзар...
 - Салтцеит иара сарғы абағар, ҳааниы абрақа ҳаандылозар!
 - Уалырцаанза уалаз, – ихәан, дааччеит Лаврент.
 - Сара салырцуу, дара уа иаласқәақөу уаҳаҳра үқоуп ааигәа!
- Ҷуңға ижәынгъы дшықаз ақара ибон Лаврент, аха ипқыртшъа дақәымшәо, ихы наздикылара дағеағзә димоушәа дғылан. Сценак иқәнагаланы ахәмарра иағызшәа ибон иара дзаңаажәози иареи. Апарда леир акәын шыңа, иарғыы Ақәақа дыңцакуан.

Қәарашынза даазгоз диоуит. Уи акәын аус злазгы: Қәарашынза уанызнеи, нас Ақөақа узгоз амашынақәа қалон. Хара дук идушәа дцәажәон уи, Қәарашынза даазгаз ахатса. Җылану сыйказароул уаха, исзыпшуп, акәымзар, акрахсыртуазма, Ақәанзагы узгон ҳәа даңсышәа мацарада ацәажәара дағын иара.

Иагарааны амашынақәа дырзыпшын ағылара икәшәақәахъан иара Қәараш. Қeoурак иалағаргы үхы аазтвоукша уоуан арақа. Уажәгы амш аашәшьын, қeoурак иналагарашәа иқан, аха уи хбаагатәымызт: амш макъана акыр ықан, иаргы даанины Қәараш дгылан.

Икааяа инеиуаз амашына ласқәа аанғыломызт, знык ианынаивуаалакгыы илаңш нарыштыиргъежекуамызт, иааниуаз автобусқәа рахъ ихы наирхон. Дара автобусқәагыы, ара иаатыцуаз уағ дыртамзар акәхарын, иаанымғасзакәа инаиафсқәеит.

Дышгылаз игәы ааптәахъан еиңш, инаиафқәаз машинына ласк аанғылан, шытыхъла ағаанахеит. Ргалстукқәа қыақьаңа, абра дааизаргыы, иара иеиңш изымцо иғылаз ғыңға ахаңа, ҳыздыруаз, ҳапсы иаңшамахаң азә джелейт рхәан, ифөибартрсқәеит, аха иназыштыаххыз амашына, дара иаарывсны ишааниуаз, иварағытқәкәа ағаанннакылеит. Иеиликаит амашына ззааниуаз иара шиакәыз.

Аштыахътәи ашә аатын, амашына даатыңдит... Чемо! Дааңыеишьеит, мшыбзиахәа аңсышәак шихәашазгыы изымдырит.

– Арахъ уааи, арпыс, арахъ, – ихәеит Чемо дәепхә-ғаччо.

Чемо маңк ақарагыы даапсаны дышықаз иныпшуюн. Даҳынтыаауз дазымтәаит, аха уи харантә даауазар қалап ҳәа нақәитцеит. Амашынанықәафи иареи ракәын иқаз. Чемо аштыахъ дтатәан дкыдиаалашәа. Ус даатәеит иара уажәгы.

Аизарақәа ҳдыркареит, аиаша уасхәап, – ихәеит Чемо, рғанынарха. – Еизара мацарада аусқәа зегъы узықатцару, уара?! Өзага зкуа дықамкәа, зегъы аизарақәа рұнны итәоушәа сгәы иааснаталоит. Еибыхәатәис иқамоузеи, ухатцкы сцеит!

Аибыхәатәкәа ыңкоуп ақазааразы, аха ҳәи ахырхәо зегъы ағрагы раңақ үағы ихәом. Иҳахәом ҳәа злароуҳәозеи, урт аипыларақәа, урт аизарақәа рымғапгара зуалу уара уакәзар. Араион анапхгағцәа ҳәа жәларық ықәыртәаны иҳамоуп, ршыапы нқыдқъар, уаргы үа ұзара урығылазар ртахуп. Ааигәза ақәын жәларық еизганы ҳашрақәажәоз ианхархәлаз. Иахъа ҳаиттаизығғыхит. Аизара аштыхътәи аусқәа роуп, аиаша үтахызар, ҳара ҳзыркараз.

- Аизара аштыхъ... - иҳәеит Лаврент, ұзара ак ҳәатәуп ҳәа.

- Аиеи, нас, ишеилукаауа еипш, аизара аштыхъ атәыцак наумыркыкәагы уоурыштыуам. Ағыжәрақәа ртыхәа пәтәатәуп ҳәа ҳайлатақәажәөн жәаха, ҳанааилғақәа, ҳнейдтәалан, ишаажәуаз ҳаблақәа аатажхит. Абри акыр иапсоу, уара?

- Иапсамзар қалап, - иҳәеит Лаврент.

- Иапсамзар қалап аума, изақараазаалак акы иапсам, акапеи кылтәа иапсам, аха ҳзақәытцуам. Шәақәыт ҳәа ҳнеини хрыдгылоуп, хрыдтәаланы, ҳеатазаны иаажәуеит, иағфоит. Иарбан, нас, ҳара арақа иғаҳтараны иңкоу! Зык ҳадмыргашеи зны даргы ҳаргы ҳнейдгәаланы аха уанза ҳайбажъо, ҳайбаргәыбызығу ҳааниует... Исхәоит ҳәа уалагар, ҳәи, шақа ҳәатә ыңкоузei! Сара ашәқәығғыха сыйымтаз сығенаңа рықәшәаант. Уи сөазкытәкъаны сөаасхан, аха ари азыблара салашәеит. Мышкы зны, сзалтгәышъар, сара ара сызлагылаз атәи сызғыргы, уаҳа истахузеи! Уаргы ак уғфәөн ҳәа сыңкоуп.

- Ажәенираалақәак.

- Уи алоуп зегъы шалаго... Иsgәалашәоит, исгәалашәоит...

Сымғашьозар, үқәғыланғы ұзара уағхъақәахъан...

- Санғазаз зны... Уажәғы даара сқәышхазшәа...

- Икаужъма, нас, сара сеипш? - дтцааит Чемо.

- Иара сканажыит.

- Уара макъана учқәыноуп, уазыхынхәыр ауеит, аха сара стәоуп иаҳа иуадафу. Үс үхәаргы, иқало үағы издырзом... Уахынла, санызмыцәо убас еипш иңкоу хұйсқәак сгәалашәоит, убас еипш иңкоу еиғыхарақәак срылахауеит, ақбаад иа-

ныстцанда ҳәа саақалоит, аха атх агәазы уғыланы ақьаад иануцараны икоузеи, иааулоу зегъы амш иумнаххазар, уатцәы ашырж шаанҗагы үфагыланы, ухы цқья, угәы цқья, аусурахъ үчынаухараны үказар!.. Уи изаауазеи, таара пхашьарам, уара арахъ уабақаз? – дтцаит Чемо дышнеиуаз.

– Ақытән нхарак ҳамоуп, снықәыпшып қастцан...

– Икада уа? – дтцаит Чемо.

– Үаф дықазам.

– Ишпа, зынза үаф дахымкәоу?!

– Үаф дахгәышмам... Сани саби псхеент усгы. Саб уажә ааигәоуп ипсәзазаара даналтыз. Сахәшьцәа зегъы хатса ицахъеент усгы. Ақынта сааххалеит.

– Уи өеим, – ихәеит Чемо. – Исыздыруамызт.

– Анапы агхазеит анхара. Аңсы ататцара уадаөхахъеит.

Сзыхынхәыр...

– Иабыкәу, үүштүт, уара шытә уаҳъ уахъыхынхәуа! Арахъ уаҳтахуп... Нас-нас үьара ак қалап, цхирааракгы уаҳтап, – нацицеит Чемо. – Акәа уазааигәазар бзиан, аха ухарахеит. Ара ааигәа афазендақәа рымоуп уажәи азәирфы. Ҳара ҳтәқәа маңғуп, аха уртгыы аақегалалатәуп арахъ. Саргыы хкыдкылартақ сымоуп арақа, амшын ахықәан.

– Қай, үүштүт! – ихәан, дааигәирғаҳт Лаврент.

– Даара ипсенивгагоуп уи, ихаракгы Акәа иахъазааигәоу азы. Стакәажә абра дықәтәазазар лтахуп. Ус луам, ҳәис луам, дықәтәазааит илтахызаргы. Амшын ахықәан қыафурами ахәйичи лзгыы...

Үақа иеааникылан, ихәицрақәа днарылалеит Чемо. Иеиртүнчшәа дышкыдиаалазгыы, акы дааргәамтит, дааибанарфеит уи. Даазқәылаз, абас ихы данаазынхалак, даазыруалыушалоз, ҳәашьа изамто, имхәаргы амуашәа икәз Ели илыдхәалан. Кан лыштә дхыланы дааскьюит ҳәа ахниархәа аума, даеакызу изеилкааумызт, икәлаз ма қалашьа змам акы дааргәатеиуан.

Ели пш҃а, Ели хазына ифны дығнагыламкәа птазазаара қалап ҳәа ихахъы изаагомызт. Илыштәнагалаз, – ари

иакә, егы иакә, – ахьшь еиپш дааштыңдаар ҳәа шә-зыңзарак данааимнадалақ, уи ахьшь арахъ аахылаха амтакәа илииштырашәа иңеаирғәгәон, даныхәйыңыз еиپш дааигәйтсаирғәгәон, ләкәақәа инапы нықәишиуан, лоуразоуру дааипхыштышыаар итаххон. Игәалашәон аванна дтаргыланы даникәабоз.

– Ари дүңпхәуп шыңа, дуцәйпхашыоит, – лхәон итакәажә, Кыңына ҳәа дзыштың Зулита Қадыңь. Җүләттә ҳәа лыхъзырттарц ртаххазар қаларын уи зны, аха лыхъз рңәйбрын, Зулита ақны инанагеит, иара, уақагы даанымгылакәа, Кыңына ақны дынкылнагеит. Баапсыла илыгын дкычхан Зулита, убри азакәхарын иаҳа илықәнагоны изибоз иара иналыхънирхалаз ахьз. Азнык азы дааргәақәеит Зулита ари ахьз, уара уұнны скыңырын, уаҳа сышпақалоз ҳәа даагәамтқәеит, аха дышнейи-шнеиуаз, Кыңынагы Хәыңынагы лзеипшханы ағны дныңналеит. Ели лакәын уи зны-зынла Хәыңына ҳәа зеиҳәалоз, лара ахәыңғы уи дашыңыло далагеит, аха Ели иаңназгоз хъзы ықамызшәа имбоз иаҳа уажәраанза, Хәыңына нақинкаршәны, иааштыңдауан. Игәи даатталалон иара усқанғы Елисо. Уи арантәи дықәызгаз аңша еиқәтәахъан, дахънанагазғы ахтынра хазына ззырхәоз акәын, илымча ақынза иаафуаз ажәабжықәа табыргызар, иара уа, дахънанагаз, лара леипш насып змаз уағ дықамызт. Чемо ипсы штоу лхалырштхан уи. Убри акәын амца изыркуаз иаҳанзагы. Урт шыңа акы еиднагалап ҳәа гәыгра имамызт, аха ирзеилаз аиуак нхашәа иқазар, иаҳа ипсеивгаганы, ихъяа-хөйгән иара изыхәан, аха инагжаны бзия изуымбаз апхәыс, иаҳа акәымзарғы, уатқәызын уара уаҳа ахъаңшра дақәымтүр аузом.

Елисо дышлызхәйыңауз Ели лахъ дааинагеит. Ағнынза снаңданы ллакта сынтаңшында ҳәа даақалеит. Амардуан дылбаақынаны ләаалхарын ларғы. Дшааниуаз, ихәда данаахъынпашалалак, ипсы ааңалон, иага даапсаны дықазарғы, дааихыкканы лаңаажәара, лахәмарра далағон.

– Шәеибамбеижъети акраатцуан, – лхәон Кыңына – Зулита, лара усдызтажызари адунеи уағдахъылзықәымыз ааҳааганы.

- Шың ағыны амца акызаргыы ижәбараны шәйкәзам. Ахәычы атцара лткоит, уара уаанаанза хөххә лымамызт, уажәы, уара уанааи, апшенипш уаағнасын, дызғыз зегбы ақъаад бғынцқәа реиңш инеилаургъежьит. Улпырхагамхан ахәычы!

- Ари дхәычумा шың, иқалтço лара илдыруеит, сара сышылпышрхагамхарыз, бара былпышрхагамхани...

Нас ихәы дырхиарц иалагон ағыңыагыы. Зулита илыманы зәаалхоз афактқәа, дналпышхыланы, арахь иаалымылдауан Ели. Уи лнапала иааганы аишәа ианақәлүргылалак, иқазтазғыы лара лакәызшәа лбон, даасқынан дахъааиғатәоз, акрыфахаттәкъагыы илымтарашәа, аччахәа иацәажәара далағон.

- Ҳабанзааихъоу? - ихәеит Чемо дахъықәтәалашәа, Лавренти иарен реиңәажәара ааипхъбаны, дасу иара ихы итәгъежьуаз дазхәыцуа акыр иааскъаҳын еипш.

- Къалашәыр,- ихәеит Лаврент, азтцаара ззырхаз амашынарныңқәцағ иакәзар қалап ҳәа ихы ишааташәазғыы, атак ақатцара иара ихәтаны ааипхъаңан.

- Ҳаазаап, - ихәеит Чемо. Уи ақалақь агәтәнаныңтәкъа дынхон, аха «ҳаазап» аниҳәа, Къалашәырғыы нхарак имазшәа даақалеит. Иқаларын уи арағагыы анхара имазар, аха амашына аанымғылакәа ишнеиң амфа анынанагзә, Лаврент иеиликааит, ибжюузеи, шың Ақәа ҳақазаап ҳәа шакәыз уи иаанагоз.

Лаврент уажәы ибазма Чемо дахъынхаттәкъоз, аха, ағыны ианазааигәаха, абри аума ҳәа даанапшы-аапшит.

- Икоу уасхәап, арпыс бзия, Лаврент ахатца,- ихәеит Чемо амашына анаанғыла, аха, иңбоушьаша, акыр иеаадирхалеит уи, икоу ҳәа дызғыз, нас, дааччашәа, - ҳнымғахытңы уараш хьшәашәак еицаажәып...

- Итабуп, итабуп, абзиаразы ҳаицныңқәалааит, - ихәан, дааццакит Лаврент, ахыышәтхәа амашына дтүтңынты даагылеит. Иеизыштымхуа, маңк ақара дааңсанғы дышыкоу иныпшуа, атротуар даақәгылеит Чемогыы.

– Уара умыццаклан, – нацицент уи. – Изыпшу дысыздыруам, аха уи үваргы дуцәцом. Мап зәйсекуа рыхәтә ықам уеизгы-уеизгы аха абри ауараш сазгагоуп. Ихъшәашәза исызтагылоуп уанааилакгыры.

Ауараши үареи шәышпейизыңко?

- Ақаһап, - ихәеит Лаврент.

- Акәхап акәым, аха акәтәкъоуп. Ауараш еиғыурыжатә ықазам. Иүтахызар - ажыасть уатқагысымоуп, даңакгысы. Аха, умбо, сара иаҳа истаҳу атәс сұхәйт. Ауағы иаҳа ииңтаху, ипсі зхыхынхәд дамтасынгыы игароуп, игар амузаргыы. Уи уажәсі угәсі иаҭахуп, упсі иаҭахуп, ига иара абыржәйтәкъя, итыркәкәаны ижә...

Ауараш маңара акәымзар қаларын уи уажәй дызлаңаңа жаңа. Лаврентигәеңітхан Чемо иқазшыққа руакы: акы далаңаңа жаңа, даңдакы атәгүй уеилиркауаң. Уи зегүй ирзеилкауамызт, аха иреилиркаатқәкъарц итахызар, иша иаармарианы даңда хәашьык неитон, даңда вариантың ақны даанғылон.

Ели дгәалтейт иаразнак, абартца дахъақәпалаз. Илхәаз изеильмкаандык, аха иаразнак еиликаандык акы. Агәрыңғара ду лыман ахәйчы. Уажә акәын абартца даныңғылаз шырхәоз дааины рапхъа даакапеит, лаб днаихыныңпащалеит.

Ахәыңы җәа ззырхәо дхәычымызт шыңа, атыпха наңа лакәын, аха лхымфапгашыңы инханы икән хәычрак. Уи үзара даргыломызт, дартәомызт, амтәыжәфәкәа лытанды, дырпрыуа ажәған ахь дханагалон. Игәи аатлыргәрбәаит, днасып лашаха дааихызысент Лаврент дахылыхәапшуз. Лылаңш даатцакәымпылшәа, рацәакгыы итәхымкәа ацара иеыназикит.

- Ҳара ус ҳмеңәажәазеит, - ихәеит Чемо, абри атыхәала еиңәажәарап рыматәкъазшәә, - ҳара ҳайманы ҳынымғахытцеит, уара什 хьшәашәак аажүеит, ҳапсы ааитахкуеит настыы насиабап. Ус ақаңами. Сыхазына?

– Шәаала, – ләеенит Ели, арантә иубартаz, ағнеихагылахъ уғазгоз амардуан ахъ лнапгы налырххан.

Ахәыңы лгәи нұархарым, ҳнашты, – ихәеит Чемо, нас, уаҳа цәажәарас иатахузei арақа ҳәа нақәтсаны, архъа дғыланы иғынеихеит.

Абри ауаф иеипш зхәатәақны иаразнак уназгарц зылшоз ауафы диқәымшәацызт Лаврент. Исаитаххатәкъар, азсашыа узымдыруазаргы, уиманы амшын дхылон.

Убри аены дызхылаз амшын акәзар иара иаҳыа уажәраанзагы дызху? Дылхызла дцахьоу? Изақәрылоу, икоу, мшәан, дзықәдиртәаз аныш? Игәалашәон рағхатәи амшқәа ирыңыз ағәырғара, анасып, иғәи тыпсаауа агағаа данаваз, имшағоз атх аукәа дрылыхәхәа данрылаз. Ихағы иааиуан длывағәгәа даныналыватәаз, лара леанылмыртцысыз, иаргыларгы еитақәаша змам акы ианазыпшыз, уи есаира ианааигәахоз, иаалырқыаны ианыхарахоз, нас, еикәшаны, дырғышыны, еита арах ағанаанахоз. Убарт амшқәа үзара днарылахәаша дцар, дызлаз архыз хaa уаҳа дзаалымтцзар, насып ду ари адғыл ақны изоухъаз иара дреиғұхаргы қаларын. Икыдбо иалагаз иғәи уи аамта хәшаха иғәи ишкүдаз икыдхалазоз үшишyon, аха уи ағыза анасып иара изгыи ишамызт, дағағәзәи изгыи. Уи усқан еилкааша ауамахыз, уи аилкаараз иатахыз аамта иапхъақа иштән, иғәифаганы, иңсифаганы, ихыпчыганы.

Лаврент игәалашәон апшәмеи иареи еиманы ианыөхала, – даамғахимгар усгы имуит Чемо, – рхәы-рыпхъ қалтарц Зулита ағны дшаағнағъежекъыз. Матуғпхәысқлсахъақәалыман уи, усқанғы, уи иштәхъы, изыхъказ издыруам абри Чемо ипхәыс лакәтәкъоуп ҳәа дзынальхәампшит. Иара ларгы, аф лысыртә, Чемо ипхәыс лакәзәмшәа, рымат ауразы мацаразы абрахъ даанагазшәа лхы мғапылгон. Иара дааза-дыхъча, дпашәза дғыланы, лара лытсы шаалыхшәара дахъааитылаз ааитахымхеит, ари ағнағақны зегыи зхагъежекъуа лоуп ари ҳәа иааиҳәааз ажәақәа имаҳазтгы, нас-нас еиликаашан, аха уажәазы уи ағәрагара ааицәуудағон.

- Баақәгъежь, Кыцына, баақәгъежь, асас дахь даҳтоуп,
- ихәеит апшәма, Лаврент ижәфахыр инапы нықәкшәа,
нас днаганы азал агәи ашашарағы днаиртәеит. Лаврент
ихы ахыигара издыруамызт. Бзия иахыықаз үзара-ғызыра
днанагақәахъан, аха асесипштәкъя еиқышәәниахыынатәаз
даарыламтәацызт. Уи иаразнак игәеитепт ағыматәа ссир
шығнағылаз арақа, илаңш атызқәа инаркыдхалеит. Үрт
рәкны икыдын амузен дуқәа рәкны иибахъаз сахъақәак
игәалазыршәоз усумтақәак. Үрт арақатәи асахъатыхыәцәа
иртәхарымызт, ас еипш икоу асахъақәа ҭызхуа ара акәым,
уажәи даеаұзарғы икамзар қалап ҳәа иғәи иааташәеит.

Ели дсахъатыхыәр стахын, лара иалылхуа сыздыруам
аха, - ихәеит Лаврент илаңш атызқәа ишынаркыдхалаз
гәазтаз Чемо. - Акғы злымтый сара асахъатыхра бзия избон
зны, иахъа хәлаанза ашәыгақәа сырххон. Иамуашәа анызба,
апипи архәарахы сиасит! - ихәеит Чемо инақәырғәәаны,
дагъааччейт... Пипиархәароуп иахъа уажәраанзагы ҳазәү
ҳара, акғы злымтый, - даеа швоукғы наидыкылеит. - Апипи
азырхәо ҳрылагылоуп, аха атамтәар асығыцәа раңаафхейт,
ҳхы аатыркъеит, аиаша уасқәап, урт атамтәарасығыцәа. Акалат
итаркыз акәчарақәа реиپш ҳайлагъежуеит, ҳайбарығын
дәйк ҳнықәлар ҳтахуп, аха ҳзыштуада?! - дызлаңәажәоз
иара ихатагы изеилымкаауашәа, иара иеиликаанза Лаврент
иажәақәа рхы ахъказ еилиргазшәа, акалақәашәа аңаажәара
дағын Чемо.

Ели уажәи-уажә даағналон, дындәылтцуан, деңтаағналон,
лаб илымча акы нәлхәөн, иара дарчарц акәхарын илхәоз
зылхәозгы, аха Чемо уи дарчомызт, ус баша өырчча
аақайтартагы, иеааиқәирпшыхауан, иччоз, еитаччоз лара
Ели лакәын.

Ус, шәара шәааицәажәалеи ихәахын, Чемо дындәылтцит.
Ахәыцы днеини апианино днағатәахъан. Ахәыцы ҳәа
шлархәозгы, уи дышхәычымыз уажәоуп Лаврент
ианаагәеитаз. Даеа блакала дналыхәапшит, уажәраанза ара
итәаз Чемо ишибоз, ишитахытәкъяз дахыызлыхәампшызгы

аағыншыңыз. Уажәй пырхага имамызды, лаңышыла маңара дааипхьиңшыңаңыз, цәгъарак қайтазшәағы ашә ахъ дынхъапшит.

Амузикең иареи раңаңаң рзеиламызды, аха Ели иалырхәоз иғәры аақанатцент. Ажәала акғыны наламхәақә, гәаныла илымарөхәо, иңкүнкүдтәшәа дтәан. Лара ағыстаңыны иеиылкаңыз асас лыхәмаршы шигәапхаз, уи иаҳагы даңызғанатдан, даңтылан, уажәраанза иалырхәоз аастағыны ұхызшаз даеакы архәо ләйненде.

Абри ләйзыңа ахазына думаны, Анцәа ишихәара абасғын ундо үқазар закә насыпзың дназхәицит Лаврент. Итәра далғаны дааңыз ақароуп, уаҳа үзіңде ишыңа аайхимгаң, изтәгәышыда ари ағызың аңтазаара, ипхың иаламшәағарғы қаларын, затца азүйжы еипш дналамғыларыз. Иудыруең мышкыны ақы дазқылсыргы, имгәйіңкәа ипсхъада рымхәе. Изырхианы иаурымахың иара Чемогың ари ағызың аңхара, мач-мач дазааизар ақәхап, инасың ҳышәтны иауигәйдхалах. Анасың анакәх... Зулита ҳәа икоңа дабаипшаа, уара! Иапхъа итәаз азәң иеиҳәозшәа абри аағыашының дназтаңыз. Зулита лакәны абри ләйзыңа ахазына дзыхшазғы?! Уи иаҳагының аңызатын, уи еилкаашы змамызғы ақы ақәын. Иқатқәйз еиликаанза, абри даргәтеиуан, ианеиликаа, уи иара инатоз еилкаамызды, аха иңде ааивигеңт.

Кыңына ҳәа дыхәмаршәа илеиҳәо лара илтәуп, илнаалоит. Дқаңы, дрыңхәхәа дғылоуп архәис. Ухағыны иззаамгоз даеакғы ықан абрақа: хыбрак атақа излеици-коузен иаҳына уажәраанза иарғыны ларғы? Леказшы дыхнахуама, даеакы дыхнахуама, данбзиаз ҳәа аамтакы ықан, убри аамтакыны дыргыланы длыхәапшую иаҳына уажәраанзғы? Уигың раңаңаң үхакыны иаңнукылартә иқамызды: Зулита данбзиаз ҳәа аамтакы ықаны, уи даларғыланы иага улыхәапшузарғы, атәымың еипш даалмыңхәа аузомызды. Икоузен, нас, арақа, Чемо Зулита дидхәаланы дызы?

Уи аилкаарагы раңаңаң дадымхалеңт Лаврент. Абраң дышындәйлтүз еипш дназтаңыз, иаразнакты иаҳаңыз атак. Уи

зегыы ирдыруан ақалақ аћны. Зулита лашьа ду инапы ианын Чемо пхъаќатәи ипепш. Зны дларыштызаргыы, Кычына аналыгәтасра ицәйуадафхон уи: иабхәйнда идацпаш үбаскак иҳахъан, шытә акгыы даңсамкәа деиқәпдәх адауцәа дныштыарттаргыы, иаразнак даңзыртлашаз ағстәацәа икәиршаны иртәахъан. Урт зегыы зныкъярала уафы изықәгомызт, пәтәзааракгыы азхомызт урт ркәакәйлах ақәгара. Узлалиааиранны икоузеи, нас, Зулита?... Зда псыхәа имамызгыы, иқайтазгыы абри акәын: иааигәара дышыкәз ихарштшәа адәи дықаын. Псеинваганы изықалеит Ели лааӡара дахъатцагылаз.

Уи үбас еипш длышишылелит, үбас еипш длылатцәеит, мышкы шыбыжъяанза ағны даныкъамла деилагарашибәа ибейт. «Абри лакәгәышшоуп сыпсы тәкны изку» – иҳәон иара Ели данаалапшыкәыртталак. Ус иҳәеит иара уажәгыы, Ели дығонаңырпрыруа ағны данаағонала.

Апшәмапхәйис ахәйкәтцарап дашағыз иғәи назәеит Лаврент, аха дғыланы дыздәйкәымлеит. Индәйлтүз апшәмагы дааниумызт макъана. Ели иаалыркъаны апианино архәара дшалагаз еипш, иаалыркъаны дааћәйтцын, егырт ахыкәз үвара дцеит. Лаврент еиликаауан ара аудақәа рацәаны ишыкәз, урт инарығнаңызгыры үрпешаара мариамхеит.

Абартца уахъаакәгылоз иккәза ақалақ уалапшуан. Амашынақәа рацәан уахъ, ауаа ахъеилағесиласуаз, амфақәа ахъвааихыртцәоз, атробтуаркәа ирныланы иахънеиуаз. Изхыттраха атробтуаркәа ауаа анырнугыы ыїкәми, аха уажәи урт еиҳа имачғызшәа ибейт. Ауаа иаҳа ианырацәағу усурға ианцо ма уахъынтаи ианаауа ауп. Усгыы, нахъхыи, иара атара ахъитцоз еипш, аметро итыппны рәғаяархахуаз, пытғык еиңни иааиуазар, арантәи цқыа унарылаңшыр, уара иудыруа азәйр дрыцзаргыы даарылукаауан. Днарылаңшуа иөйненеихеит. Иидыруауз азәи даалапшыкәитцан, дишштагылазшәа арахъ иғааихеит. Дағыидыртцәкьеит уи – Како иакәын. Ақакъ. Кани иареи ахъеиңизз аағьеишшахт, Кани Ақакъи еиңзәар амуазшәа. Ағылшын абзиақәа рами, еидхәйлацәаломызт, рхәеит, аха уажә иаазкәйлаз, ирзепшыз рағак даацәыртны,

иаайднакылент. Ус зеаандызыло, абас мәфакы ианыланы хара изеиццо уаазам, иеидызылыз иагъаанднагоит, аха макъаназы иеивацало ицалоит, иагъа дыңкъа дышшарттаанза. Уи дыңкъа дышшарттацәкъошәа ргәи иабозар қалап ахыдараа, аха инеилаант ус, рхы ргәигүа, иеибажъо. Иус зламыз акы азхәйцира дахъаланагалаз ааитахымхеит, аха уара иутаху аума узланагало, еиха иутахым ами зны-зынла узланагало. Како ихы қәазза днаиххыпшыцыпхъаза, изыхъка издыруамызт, иқышә ачча аақәйххуан Лаврент. Ус дааптышәрычент уажәгбы.

Ағыстаарак наитасын, Ели лбартца дышқәгылаз ибарц итхахеит Кан, аха уи ихы дымфахеит: дидшыла заны Акакъ ак иеиҳәон.

– Еи, уара! – цасгыры ибжы наиргеит Лаврент. Цәгъарак злам азәгбы ҳақа замзаап ҳәагбы аатиҳәаант игәи. Цәгъараны ибейт уи, Ели лбартца дышқәгыланы Кан арахъ дхъаирпшырц ахъааитаххаз. Кан игәи ңажәашан уи, уахынтәи зеаандырхозгы Анцәа идыраант. Ажәа баапс аахә еиңш иуркаларгы қамлои, уи аахә аастагыры еиңдоуп, улахъ ада ңнатцәаргы ауеит.

Илахъ ада пыздәоз ҳәа акгыры имамызт иара макъана.

– Апшәмәцәа ҳеанаңтәах, уаргыры үұацәказ үйисшын, – ҳәа даацәыртит Чемо. Уи халат дук ишәын, дөйікапшыааза дыікан. – Саңаумтдан, аванна сынтацалан, зық насыхьсыршент. Ус қасталоит сара саахынхәяиципхъаза. Сашылент. Шыцыларами икоу, аванна акәым, хытқакыртак ансымамызгы зны ыїкан, аәа уи ҳафаагеит. Шыңа ҳапсыртә ҳақам.

– Анцәа ишихәара шәйкоуп! – ихәаҳт Лаврент.

– Анцәа ишихәараптәкъа ҳақамзаргыры, хар ҳамаӡам, хар, – ихәеит Чемо, иүхәа иашоуп, ҳара иахъа Анцәа ишихәараптәкъа ҳақоуп, уаҳа иаҳтахузен ҳәа аанаарго.

Нас иаарласзаны аус ахъ ииасит: атыйс хшы агымкәа идирхиаз аишәа инахатәеит.

Лаврент иаҳъанзагыры еилкааны имам уи ауха Калистрат ипа Чемои иареи арыжәтә илзаапсыла иззаз.

Рымат зуаз Зулита ишаҳдыркъацәоз лбон, аха акгыры

лымхәеит. Ахәара дақәитымзар қалап ҳәа аатиҳәаит Лаврент игәи.

– Кан, үүшшт! – ихәон иара уажәы-уажә, имаҳацыз, ицәыргатәымыз акы анаацәыригалак Чемо.

Качына ак қалаз үшшья арахъ дағнанагалон уи. Нас, лаврент ифьеишшаз лзеилимкаазакә, аилкарагыл лтахымкә, дахъааз лөйнәлхон. Елигы даархагылалон. Үйтк анаат, ианаарылс, ара дықазазар итаххеит, аха ҳәашшя изамтейт. Иара иихәашшаз Чемо ихәо далағеит.

– Ели, арахъ бааскьеи, сыхазына, бара быда псыхәа ҳамаҗам ҳасасгы саргыы. Былапш ҳагхар, афы ҳабцәашшуюеит, арахъ бааскья, ацәашшьеипш баҳхагыл... Джамныхәахъеи, уара, Ели?

Даҳныхәахъеит, – ихәеит Лаврент.

– Уааи, деитәхныхәап!

– Азамана, деитәхныхәап! – ихәеит Лаврентгы.

Ели ари аалгәапхеит, акыркырхәа даарччеит. Лыччаңшь афесиپш иааилсит Лаврент. Лныхәаәа кны дахъгылаз инахъиркъацәаны акы ихәар ҳәа дшәон, аха ихәатцәкъар итахын. Чемо иоуп ҳәа, убас ажәа бзиақәак ипшаарын, убас диргәйбзыгрын, дхихрын, урт ажәақәа ааини иқышшә иқәкын, аха иөникилар акын. Амала, усты, иажәа ироуит.

– Угыланы аума, уара, ари асаби дшуныхәо! – иажәа далгарц рацәак игымкәа өсаитит Калистрат ипа.

– Стәану?! Иаацьеишшахт Лаврент... – Уажәоуп ари иғыланы даннныхәатеу иаҳагыы. Изузәен... Ус ами, Ели?

Лыхъз наиғазытит. Иахъаатиркъаз дааилнарбзааит, итегъ схәанда ҳәа даақанатцеит, аха, илхъыиҙсаны инеиуаз илапш тақа инышшәтикын, ахфахара ицәиуадағказшәа даагылеит.

– Ари ажәенираалақәагыы лығуеит, удыруоу? – ихәеит Чемо.

– Қай, үүшшт!

– Асахъақәа штылхуеипш, ажәенираалақәагыы лығуеит. Ажәенираалак баҳзамыпхъо, Ели...

Ели уи лтахымхеит.

- Дылхашъоит... Даөазны ирхианы ибымаз. Лаврент арахь дшаамфахытлак ииацәырыбгар акәхоит. Идырны ибымаз...

Ели уи акгы ахылымхәаит.

- Арахь бааскъа, сыхазына, - анихәа, Ели лаб ләа-
ивалыргәтәеит. - Абри лоуп сара сыңтазаара. Ус ами, Ели?

Лаврент дицәыпхашъаны лхы аалалыркәеит Ели.

- Иззуазеи, дыпшзацәаҳеит, азәы дысцәымтцаирсыр җәа
шәоит, нацицеит Калистрат ила. - Иеибарықуа илыштыуоп.
Сара исызгәамто үүйлшьоит, аха сара зегъ гәастоит. Сара уи
бағ-бағы сеиғенаршәәоит.

- Избан? - ихәеит Лаврент. - Ели леипш икоу илыштыуоп
камларгы ауам. Амала, дааццақыр...

Излацәажәоз аалтахымхеит, дхәацыхәәапшыха
даақәнархеит Ели. Ижәны икамыз, пытрак днарпрытцыр
лтажхеит. Ус иагыықалтцеит лара данырныхә ашытыхь.

- Лара лкны исхәом, аха илықәнагоу азәы димазаргы
мап схәазом, - ихәеит Чемо, Лавренти иареи анааизынха. -
Абжыысқәа ыкоуп. Азәы дааштицаар - икаутзозеи?.. Кан җәа
азә җашә дылахан, дысрырхашәа сааниеит, аха уатқәызын
икәандо уздырзом уигы.

- Кан ухәоу?! - иаацьеишьеит Лаврент.

- Дудыруама?

Лаврентиидыруаз иакәын Калистрат ипагы дызлацәажәоз.

- Снаишшатаақәеит. Иәағы үстәкъа сыйзиамхәеит, аха
иназгәыдданы иштәү азә иоуп...

- Устәкъа дыкоу сыйздыруам, аха Ели лыхъзгы
иәаимыршәуазароуп җәа сыйкоуп. Ели дабақоу, иара дабақоу!

- Убри ауп иухәаша!.. Аеада архәаста иқәлараңа
араҳь дықәымло дәастаз үүйсшьоит, аха, ларгы дғазами,
диргәйбзығыр җәа сшәоит.

- Ели ус дғазахарым, - ихәаҳт Лаврент.

- Арт зегъ газақәоуп, уара, рәахътарыжъуа уздырзом.
Дхыркәақәо убас азәы дтәоуп абра саатрағ, иқалтаз агајзара
ағыза қалтап җәа сгәи иаанагомызт. Агәилацәа азәгыры иғәи
иаанагомызт уи, аха дхыиңдаит хатцак. Ичкәынрагы абақаз уи,

ахалыргәбзығшың дақәшәеит, бағлашалагы бсырчалоит ҳәа лейхәазар ақәхап, Ағера лгеит рыңға. Машынажәк дақетәаны дхәархәаруа ақалақ далоуп уажәы. Үсқан, ақәчышы еипш лхы ҭысқьоит ҳәа данлыштакәаруа, иңирцируа машыннакғы дақетәаны иғааихеит, иара итәзамызт ҳәа сықоуп, хыла-гәыла ианаайлала нахыс, уаха дақетәаны дсымбеит. Дызғыпсаауз ауафы дипыркынаны, дааны дтәоуп абрақа, илықәшәацәгъаны, лхы знылкыара арагәаңшы лзымпшаауа... Лхы зыхлыркыазеи, ухатцкы сцеит! Даанаңш-аапшындаз цқыа, наунагза ҳәа лхы здылкыларц иақәылкыз ахата дызлыхыз еилүлмкаауз зны... Дәгазахеит!.. Уи ауп уажәы еиҳаракғы зегъ газақоуп ҳәа сзырхәо, аха абжыааңы, урыхәаңшыр, ахаңа раастагы рхы атып ақны икоуп ахәса. Апхъатәи ршыаға неихыргаанза акыр шықәса рапхъақа иқалараны икоу гәартойт. Ө-пстазаарап азәгъы имазам, аками зегъы ихамоу, убри иахылапшлатәуп... Апстазаараз! – ихәеит Чемо дышнеиуаз.

– Апстазаараз! – ихәеит Лаврентгы.

– Уртқәа бзиоуп, аха абри уара Лаврент ухъзызытца?! Иааңыашшәа, иаалыркынаны ддааит Калистрат ипа. – Лавренти ҳәа сара издыруа азәы затәйк иақәын – Лавренти Павел-ипа. Уи ихъз уара раңаак иунаалом, удыруоу?

– Акрыздыруоу, – ихәеит Лаврент, исыхъзыртцан, сатталаны саауеит, сара схатагы даеа хъзык сымазар еиғысшьоит, аха шыта риашашы амам.

– Риашашы змам шақа ықоузеи, анаңылбеит! – ихәеит Чемо. – Иара сара схатагы шақа риашатәыс исымоу удыруоу, аха, ухатцоуп, уаақәгъежъааны иуриашозар! Ириашатәыми иара сара сыхъзгы? Ириашатәуп. Исыхъзызытца рхы инанкынаны, аха уабаихъзо уара шыта уигъы, Чемо ҳәа сыхъзызытца. Сышәккәа зегъы ус икоуп, сыйздыруа зегъы ус сырдыруеит. Иабаугеи рхәалап, иаанагозеи ҳәа итцаалап, иқәыртсалап, иқәырхлап, атәы иаахаркъакъаны агәарабжъарақәа ирыбжъалап. Изықамлазеи абри сара сзы апсыуа хъзык?

– Сара сыйзгы?

– Ухъззееимхар, хъзыда-цәада адәы уаақәхаргы ауеит. Абри зырзымдырзеи, ҳагәнаха рықәшәаит уаргы саргы!؟ Аха, ус

сұхеит ҳәа, ухъз уара иурпшәроуп, иага иманшәаламзаргы, уара иurmаншәалороуп, ауа рәфағы иааиртә иқаутцароуп. Үи анузықамта, иага ихъзы хазыназаргы уздоу, уареи сареи ҳахызықәа раастагы еицәхонит. Иара абрақагы үсықашаҳатхароуп, Лаврент.

– Сақәшаҳатуп, иара саргыы сақәшаҳатуп, ииашаҳатоуп! – ихәеит днастцартаз аидара иаалыркъаны даатцызхыз акеиңш Чемо иажәақәа ааидикылан.

Абри ағнаға дашыцылахъязшәа, уажәадагы иеемыртатаға абра даатәахъязшәа даақалеит Лаврент. Апшәма ихымғапгашыя акәзу даеакызы изеилкауамызт, аха иахъцалакгыы иғәи аңсы ахъаиршыоз тыңк ақны дааизшәа ибон. Иара итәала дааңсаны дықан Лаврентты, псааивгарак итахъуијтеи акраатцуан, аха иманшәаламызт ихкыдқыларта. Ауа дықан, атахы дықан, фызыцәақәакгыы иман иара ара макъана, дахъаадмырбуаз абықәыз, аха уи иара иитахъыз акәмымызт. Иара иитахъыз иара ихата ианизымдыруазгыы ықан. Ақыта ишъклахәуа ианалагалак даазхъаңшуан, уи иғәаланаршәон раңәан, иғәи азыбылуан, днықәхәаша фапхъя үзара даңғацар ҳәа ишәозшәа ицрыхон.

Дхъазырпшуаз рапхъя дғылан зыхъз иғәимыршәуаз пхәызбакгыы. Ашкол ақны аус зуаз еғырт ахәсахәычқәа зегъы днареипштәшәа дааниуан, даарылганы дналыхәаңшыр зегъы иааицгәартарашәа дықан. Акрамазма уи, зегъы иааицгәартаргыы, аха уи лара илтахымхар қалон. Иара, дщааиз еиңш, даахынхәені дцар ауан, лара лхы қәаңаңа уа даарылахон.

Чарак ақнытә ағнынза днаскъеигахъан зны. Мәфабжара дынрыжыт дызцыз. Ишеимфалацәаз анырдыр днаскъаңзаран иқаз, инапы днаныртдан, рымғаш рәғынархеит, даагәақит, ижәуазеи, ҳаицаазар, мәфабжара сышғаншәыжыуен, ағнынза снашәымгои ҳәа днарыштаххшәагы луит, аха ачарахътә иаауз рқыаф ҭатданы иқан, ашәа хырыврыкгыы аацәырырган, агәаға италаны рәғынархеит.

Дара аауан ахәы иқәланы, имаганаха ажәған иаакыдлаз амза иазыпшуа, тәкы змамыз ажәақәак неимда-ааймдо. Лаврент ццакыра имамызт, иццакуаз лара лакәын, Амина. Иапхъа дгыланы деиханы дыздәйкәымлеит. Иара уаҳа иныңәашәа иаацимцеит. Иаарласны илеихашәзаны ихәларц итахызшәа лбейт. Уи иаҳа изеиғъаишшазеи иара усқан? Игъамгъамуа амза анкыдыз акәзар, акы иамусын, илаңш дытцакны, амза ашәахәа ссирқәа лхаңко днеигарын ағнынза, аха ани амза къагәа лашара ахылтуамызт, Рашиңт иқъапта анағсдаргы агәафа тыстәйс ирыман, инкахауа убра иштазатх иаҳагы иааихағәғәон. Уи даңшәеит лара. Ләғи иалмырхәеит, аха устыы даңшәеит. Лаврент ибзиазаны иеиликауан Амина дзыэхәыциуз, дшәақъаны дшықазгы ибон, аха, цас иуазшәа, амра ашәахәа хаақәа рықәыччо апшаҳәала инеиуазшәа дытцакуамызт. Дзықәшәаз акәын, дивагылашәа днеиуан ларгы. Инеимырда-ааймурдоз ажәақәагы нтәеит ишнеиуаз.

– Знымзар-зын абрахь схынхәуазар, бара бзы схынхәеит, Амина, – ихәеит иара акыр инаскъаҳынаны – Рашиңт иқъапта инағсны агәафа интагылон еипш.

- Сара сзы ушпахынхәуеи, ухынхәуазар... уара уззыхынхәыша умоуп... – дакуа-даштыуа атакгы наилтәеит.
 - Уафытәыфса дсымазам. Исыму бара затәык боуп!
 - Ассир утахызаргы!
 - Иссируп ари – бара бзы мацара сахыхынхәуа, уи бара иаҳыа уажәраанза иаҳыбызымдыруа...
 - Инамцхәны ижәкәйт ҳәа сыйкоуп иаҳыа зегъы ачарағны...
 - Сашыны исхәом, Амина, сара исхәо.
 - Ухы утәынгъы иухәом.
 - Иқалап уажәы схы стәымкәа сыйкатәкъазаргы.
 - Ухы анутәү зны иухәап, нас, иухәарц иутаху. Уажәы ҳаарццаки, агәафа атысшыа ҳақәшәом.
 - Сыбзеильмкааит, Амина... Исхәарц истаху ббырхарц бтахымшәа збоит. Сара исхәарц истаху...
- Иижәиз илстәкъаны лбейтлара усқан, хымпада. Өырчагы аақалтцақәеит, аха ицәажәашы дааршәеит.

– Уеилыскааит, иухәарц иутахызгы ухәеит, аха сара уажә уара уахъагаз ахъ сыйказам.

– Бабаңу? – дтсааит Лаврент иаразнак.

– Зхы атып ақны икоу дахыыкоу сыйкоуп. Ишәымакны ағы зжәыз ұышшома, Лаврент. Сара ғамғакгы лбаазымдеит. Шәара абзиара шәзықалааит, ахацәа шәхымғапғашья даеакалашәа икоуп. Ачара иахатәаз ағғыс ижәyroуп-тәа. Мап зхәада, ижәкәызааит, аха уи аштыахъ уажә узланагалаз ахъ ииастәым.

– Уажә акәзам сара уи саналанагалаз. Акраатуеит, Амина.

– Уабақаз, нас, уара иахъа уажәраанза?

– Сабақаз бхәоу, ажәған салакнахан!

– Уағы ибартәгбы икоуп, уи уалакнахауп ҳәа сыйкоуп иара уажәгбы. Уаалбаа арахъ, адғыыл ахъ.

– Адғыыл заза-мазоит, уқәнаргылом.

– Ижәни укоуп сымхәаз, уи ауп иқалаз, Лаврент. Уаха исхәо ауп сара уатқәгбы исхәо, ибымбари.

– Пшұала уанза Анцәа ҳнашты. Уа ҳаңцәажәап.

Абри дааннакылашәа иғыненеихеит. Ағәаға итыханы игаз амға раңғақ үақәгәтыртәгбы иқамызт ақнытә, ұзара дсыцәкамхааит қаңдан, лмахәар днахьысит.

– Лаврент! – лхәеит Амина даатғылан.

Ихъз затқәйк азлырхеит, иара убри иагьеиңларкааит зегбы.

Иқыышә дынтастызшәа, даахъатит, дааибарххеит, даауалыуашеит.

Цакы змамыз даеа ажәақәак ихәон иара нас, амға иахъықәыз.

«Иқаз ыікан, иқаз цеит, даеакы уазхәыца...» Иаҳақъаз цәаҳәақәак ихы иаатғаъжыит уажәы Лаврент. Изтәыда абаңт ацәаҳәақәа? Ирзымдыруа азәи итәйзаргы қалап. Уажә зегбы тәаны ажәенираалақәа рифра иалагеит усгы, ма ажәенираалақәа иаха иануғыша аамтак ҳтагыланда. Инаудчабла ицо сара соуп ҳәа иаақәылаң итәймзаргы ауеит. Мчылашәа иуддырғабло акғыс удчабла зом, убла ихкыланы

ирку акгы убазом, улымча итахәхәаны иуархәо уахацом. Ус икоуп апсабара азакәанқәа, апстазаара азакәанқәа. Уи иаха ииашазаргы қалап. Апстазаара азакәанқәа ҳариааниеит ҳәа зәаазхаз акырғыра иарпхашъаеит. Убас акы хамырпхашъондаз, анаңылбеит.

Лаврент ифилософия иатыпымызт уажәи арақа. Изеиҳәодаз ма измеикуада уи? Ели уара уфилософия ақны дыған, лара лтәи лыманы ләаалхахъеит, Чемо афилософияхь дығағзам зынзагы, аха, ус ухәаргы, уара иахъзұталакгы, зегы рхатәйк ыршо иааргоит, ақатеиңш иалаханы иаатәеит. Чемо дызлахаз ақатагы дағекы иеипшымзар қалап. Лаврент уи еиликаауан гәынхәтцысталашәа. Ҳара иеилахқаауа еиҳарлак гәынхәтцысталоуп ишеилахқаауа, аиаша утахызар. Гәынхәтцысталы узнымлаз амфа ұяргы уагацом. Гәынхәтцысталы узнылаз, уанырцозаргы узнымтцыз, уи акахы уқылнағоит.

– Ари адунеи ҳаңсаҳуеит ҳәа иалагеит шьюукы, – ихәон усқан ижәни итәаз Чемо. – Уи рыңсаҳырц иағуијктеи шақа тцуа удыруоу уара, Лаврент? Уи ахъзала икәақәаса итепбатеит, аха иара шығаң икоуп, дунеи қадың. Уи уареи сареи иаҳзыпсаҳуам...

– Ихапсаҳуеит ҳәагы ҳағымеи, – ныбжъаиргылеит, ишықаитцаң еиңш, ак ҳәатәыхүп ҳәа, Лаврент.

– Ҳағымкәа! Иаххәом, аха уи зегы ҳағуп! – иихәоз дағагыланы даацәажәеит Чемо. – Иаххәалымшо, хамч ахъақәымхо, уи даға этәароуп. Ихалшозар ҳахъзқәа рыңсаҳра ҳаламгоз уаргы саргы? Ҳалагон, ҳалагақәахъеит, аха иамуит ҳәа ҳааскъаны ҳаатәеит... Чам ҳәа салхәоит сара санлду лаҳәшья пұқак. Иабаргәузеи Чамгы. Уи сара сыйздоу ааста еиғууп. Иабаргәыз иара уаргы, иаххәап, Лаврент акәымкәа, Лад ухъззар.

– Ахъз бзиа, – днақәашаҳатхеит Лаврент.

– Рамшыхә ипа Лад бзиагы убри ахъз иманы дааиуеит. Иеем ҳәа азәир игәи иаанагама? Ладикәа зхәазгы дубап, аха иара иааникылеит ианаамтаз – «Ладикәа акәым, аха Лад!»

Лад акәзар, Лад ауп ҳәа рәғынархеит. Ишыхәычу рыхъзқәа
пхастартәуеит, нас иаххәуеит, уареи сареи ҳаипш, аха иааг!

– Сара скыдхалацәеит, – иҗәеит р҆цәажәара шытә тәк
амамшәа аазбаз Лаврент. – Исыманшәалахеит схәан,
сшыапқәа еитцыхны saatәеит.

– Ауағы иахьизымшәалахаз иөникилароуп, – иҗәаҳт
Калистрат иң. – Ус акәзами, Кычына? – абарт шпейдхалацәеи
ҳәа иаағналаз Зулита дналаңтааит иара. – Хкыдкыларта змам
хкыдкыларта ахъиоуа дынхоит. Саргы бара саабывахеит,
акыдуахәеипш, – иҗәан, дагъааччеит Чемо. – Иарбан ӡҳытпроу
иара абри сара арахъ саазгаз? Аӡҳыттрақәа раңәамыз
есымшагы. Саргы убас еиңш ӡҳытрак салашәазар акәхап,
Лаврент, убри ауп иңалаз. Аӡҳыттра үахъаго үеаноута,
үахъимаара уагоит. Сахъимаара сагар ааста, абри бара
бзықәгилаз ақәарахъы сеихеит. Ҳа-ҳа-ҳа! Сзамыбхызеи бара
азыхәашь?

– Азыхәашь уанаанахәаз уажәоуп ҳәа сыйкоуп, – лхәеит –
Зулита, ләаанымкылакәа дызлааиз ашә ахъ лғыналхан.

– О, уа бфашьеит, саңқәажә... Сара азыхәашь санаанахәаз
усқан ауп. Башыа хазына иакәымзар, сзамтраны сыйказамызт.
Ихатқы сцааит. Уи сыңсы даңшәмахеит. Исхаштыз үышыланоит,
аха сара изакәызаалак акғы схаштзом. Сара сеиңш
изтабылгъахъоу азыхәашьқәа ргәалашәо иңандаз зегъы,
исхәогыы сыңырхәаларын.

Иахауазгы, имаҳауазгы, имаҳаџарц иитахызгы
дырызырыфуашәа, дзықәашаҳатымгы днақәашаҳатхо,
Калистрат иң диөхъынтаалашәа дшаанхаңааиз ибон Лаврент
абрақа, аха арантә ацашья дақәзмыйшәоз акы ыңкан.

Ели шлакәыз анеиликаааз аштыахъшәоуп. Инеихъымсұзқәа
инеихъысызшәа дыңкан, илеимхәацыз акы леиҳәахъязшәа,
уи лара илаһаны дааруалыуашхъязшәа акы дарғашъон.
Арыжетәгы иара атәи қанаңон, аха иеиликаауан арақа
арыжетә мацарагы шакәмымыз иңаз. Иагағьара, иагараан
арыжетә илсны апшзақәа дрыланагалахъан, аха усқан
дшықалақәози уажетәни зынзагы еиңшымызт. Днызқыло

изакөүзаалак үзара акы ығазамшәа, ихы иамхабзиацәаханы урт рзыблара иагараан иеенітақәахъан, дшалтуазгъы цъя дназымхәыцкәа, уимоу рацәак хъаасгъы имкыкәа. Хәмаррак, лтшәа змам хәмаррак дышьтнахуан уи, дахъагоз дацсон, дахымфахнагоз дымфахытцуан, иахъамуаз иеааникылон, иахъауз иаҳагъы иеирхагон. Дархагатцъоны имбент уи зны затәыкгъы, иеирхагон ақароуп. Убри затахызгъы изеилкааумызт, аха зегъ реилкаарагъы дзашъталарызыз ауафы, акгъы узеилымкааозшәа ахәмарра уеалоугалар – уи иаҳа ипсиршыаган, зегъы ирзеипшыз хәмарран, иаргы урт ахәмарцәа дыруаӡәкын.

Уажәы ус еипш иқаз ахәмарра иеизатомызт. Иара иааста хараза деитбын Ели, аха уи зегъы еилылкаауашәа ибент – ахәмарра иатәызгъы ахәмаррахъ иқамызгъы. Дахыхәмаршаз дәгъы шытамызт уажәы иғапхъа, уи дааннакылозаргъы ауан. Амала, зны-зынла, арахъ даағонапаланы иааибырхәақәози лара лхы шымфапылгози иархәон ари макъана ағныираа зәт дшағызаз, адәахъ иқатцәкъоу еилкааны ишлымамыз, уахъ, адәахъы ипенеиена иқәйз атакар пхзы шлылнамхыциз, деимыжәкәа дызгоз пша шлыцрымхацыз, хътакы дешеңданамцаалациз.

Дыпшагъыны даағонаамсит иара арахъ. Иааишъя злақаз ала, даағонаргалеит ақароуп, ихалатцәкъаагъы дмаиззент. Иааишъя излақәнагоз ала ихы мәғапиғон иара уажәы. Илсыз арыжәтә дарфашъархәағын дшәөн, аха ихы атып ақны иқан макъана.

Иара убас, ихы атып ақны ишықаз, дышнықәғыла-аақәғылоз днарылтит уи ауха. Ели тақанза дылбаалгейт, уи зықалтазгъы, – ашытакхъоуп ианеиликааз, – амардуан ахъаантәөз иғаз аи-хатә гәашә ду арктәын. Ианышталашаз аламталаz акәын уи агәашә анадыркуаз, аха уаха заа ишарктәйз ақара еилылкааит Ели: лаб дхъыхәхәа арыжәтә дагахъан, лан абжъаағынгъы уи агәашә алырклавомызт, уаха арахъ иаарылаҳараны иқадаз шытә. Лаврент игәы иахәеит азғаб дишьтагылашәа тақанза дахыцилбааз. Уи уажәы-уажәы лыштакхъағы дынхъаңшуан, лара дхъаңшыпхъаза иаргы, акы иңәйнхазшәа, уахъ илапш

ғаиршәуан. Үс маңара илалбааны аихатә гәашә инадгылеит. Уи хөнән, мчылашәа иааханы инкылдатәйн.

Лаврент ацашья дақәымшәошәа даагылеит. Ели ашә ныдыстыңт ҳәа даахашәа луит, аха уи шылцәыхъантаз гәеитан, иаргы даалыцхраит. Ишааицхырааз еипш иааицхыраашәа иааныркылеит акәымзар, уи аихатә гәашә шааниуз ағаюәхәа инкылдхалашан, ицәахъаз ыңазаргы ирәйхо, ағны зегыы аағнырцәажәо. Аха насыпшәа иааныркылеит ашә, аха дара ахъгылаз иаандығәәләйт.

Абра иқалеит иаргы ларгы ззыпшымыз. Ирыштыланы иааниуз, дааигәйтказкызыашәизнапыкалаинкылашәадшааниуз, дналылатцәан, али-пси рыбжъара дааигәйтсаиргәтәацәеит, нас, иқанаңталакгы қанатсаит шәи қадың үхәан, егни инапгы аауиштын, лара дшықәыпзыңыпуз, даалилагәаны лқышә иеналаираңсит. Азы дналахашәа, уи дахәаеузшәа бжык аалыргеит, аха ағынта раан иара убригы лызмырго, ичелыларпсны дшикыз атәах-атәаххәа лыгәызра далағеит.

Ели деилышшазшәа ибейт иара, аха еилышшатәкьаз иара иақәзар қаларын. Арыжәтә ааста еицәаны ихы иасыз дахыыңаз ааиханарштит.

- Ҳарбоит, – лхәеит лара аарла, лыбжы лызтыймкаауа, димптыңтыңшәа аалун.

– Ели-и-и, – ихәеит иара атакс...

Атх далаланы дахынеиуз, иң амш зегыы наттарзны, Ели иареи реипыртца ақны дшықәнархон аамта.

– Уаргы, сара сеипш, усда-хәйисда ақәара иавахаз уреиуюп, – ихәеит Лаврент данаасыдгыла. Аус зүтәкъомызт сара усқан, аха уи здыруазгы раңаафымызт: сеилахәан-сеилацан, аяа ахынеиуз сара сықан, урт срытәалан. Ашырыж субар – аусурахы иццакуаз исахъа сыман, ашыбыжыштых – уахынта иаахынхәйз. Усуртада сықәхеит ҳәагы азәи иқны смашшыцизт. Иазхәада, нас, Лаврент сара усуртада сышкай?

– Сара зегыы здыруеит, Инал, – нацицеит Лаврент иихәаз анаңыншы. – Сара издыруеит аус шумуа маңара акәым, изумуагы. Акакь-ахкәаз изы акәзами?

Алакә утакызаргы!

- Лакәзам уи, иахъатәи ҳаптазаара иалху ажәабжыуп. Рыңкаршәны иапхъалааит икоу зызгәамто. Уртгы шпарацәафхеи, уара, икоу зызгәамто!

- Изызгәамто ракәү, иғәтаны икамшәа иавсуа ракәү?

- Убарт ракәзаргы ҭалап, аиаша ухәеит! Икоу рызгәамтатцәкъо иқаларым ауаа, аха ирызгәамтошәа ҭартсоит. Абри ауп арыцхара! Арыцхара, аитарыцхара! Адунеи шаахәыз умбо, уара!

- Адунеи есымшагы ус икан, - схәеит сара сөаартынчны.

- Иааршазар аахысгы?

- Иааршазар аахысгы. Ақакъ-ахұәз иакәу ұышшо рапхъаذا ирзымычхая иалагаз?

- Иабғы иара диеиңшын, рхәеит.

- Убри ауп иухәаша... Уааи, ани аевкалипт ду амтан ҳаатәапи. Үи иҳанаҳәогыы раңдоуп. Анаңылбеит, иабазахъоузей евкалипт қадың, - ихәаҳт Лаврент.

- Како ҳәа акәзу уи уара ушәхымсданаахытцыз ишиархәоз?

- Ари зегыы идыруеит, - схәеит сара, Лавренти сареи ҳнағс ара даеаңәгыы дықазшәа.

- Изуазеи ара икоу сзымдыркә! Ара икоу маңара акәым сара издыруа. Сара издыруеит уахынтааая, уа иқаз, икоу, сара издыруеит уахъцогы?

- Сабацо, уара, ағстаацәа ирықәтәоу?! - иөыргәаашәа даасыхәаңшит Лаврент.

- Уахъцо бзиоуп, аха узыццо дыбзиам.

- Сзыццо?!

- Жәаха ашыыжъ узвагыланы унеиуаз. Аусура уалаиргахъаз ұғысшын, саауенгәртәеит, аха иара уахыицзыз сгәампхеит. Сара сиашаҳәафими, иаатырқыаны аиаша уасхәоит.

- Уара азәы уихғашьалоит, Инал.

- Уара уакәзамыз, мшәан, Чемо ивагыланы инеиуаз?

Уңырцыруагы уеилахәән. Уеилеихәахъазар?

Лаврент иихәо иғамшәо ари дааннакылеит.

- Икоу умбо...

– Избоит, изба. Сара сымасыра сакәугызы үшүшөмө шәызбаз. Иамоузеи, нас, шәеивагылангызы шәнеилааит аматура уаф дүи уареи. Иаалыркөнөн абри абас ишпәкалеи ҳәа ауаа неизцаа-ааизцаақәарым ҳәа укоума?

– Акрыздыруоу...

– Иудыруазароуп. Уара үкәышми, Лаврент. Уара уеипш аттара ду иалганы аперспектива дүкәагызы зманы ақалақы иаалагылаз ауаа маңғуп. Уи сара иуасымхәа заргызы, ухатагызы ибзианы иудыруазароуп.

– Аперспектива дүкәа сымамкәа, уахъаагара ҳаздыруам ҳәа исывагылоуп! – Ана акы снамадыркъакъашәа қартцеит, аха уи сара исыхәоит ҳәагызы сыйкам.

– Амардуан унағадырғылеит, Лаврент... Судашыциушәа қамлааит, уареи сареи ҳайғызыцәоуп, ҳайбаағахъеит... – схәахит сара.

– Сназыдтаалаз азә даасхамтгылеит, Калистрат ипа иоуп, снаидымтцаалағакәәнгызы, аиаша утахызар, сара истәым ани ахыбра ду сыйғазгалаз. Ахыбра дуны, сматура акгызы үікәзәмкәа.

– Уи аеардууеит, – схәеит сара. Иахъа ихәычшәа убоит, аха уатәэи изақараҳо убап.

– Аеарчуама? Изакә матцуруо уара уазхәыц зығезырчыр ауа? Аматтура змоу иөирчир қалоит, аха иара аматтура ахаты акгызы иапсамзар, ус инхоит. Уаф иитахым ак сыйыргалазшәа збоит, есепнеге қызын сатажымшәа, сныдгылалар азхөшәа. Ус еиғш икоу маттурак азбахә уаҳахъоу уара?

– Маттура хкыс икам ҳәа икоузей! Кан зны инаиөкъахъоу удыруоу. Уи аус ахыниа уафы изымдырзозшәа ақалақы далан акраамта.

– Иахъиуц имуеи уажәэи?

– Аиеи, иахъиуц... Даакылсны акахуажәыртәкны атәара тигеит зны. Иахъа рхәеит, уатәэи рхәеит, аха абри акахуажәыртә дырзапырымгейт. Дагъзапыругозеи, ауафы дааини акахуа ижәеит, атәыциақәакгызы нацитталоит. Дабоузырхагоу. «Абри уара үйлөгөн аус умузой?» ҳәа иаз-

цаазаап ишнеиуаз. Иаба?! – рхәан, еитанаиазцааит. «Сара сусурақны сыкоуп», – иҳәеит Кан.

– Уи зегбы ирымдыруеи, «ақапшықәа» рұнды аус иуан. Уажәгбы уақа аус иуама?

– Аптыртшыас икоузei, мшәан?! Уи уа дкыдғархәалахъеит. Мап икааит, изаарцо убап.

– Ишқа, уара, Кан уажәгбы «ақапшықәа» дыртәума?

– Иқапшықәоу, урт даеа пштәык аархәоу сыйздыруам, аха дара рықата далатәоуп.

Уи Лаврентгбы саргбы иаадыруаз акәын. Уи рдыруан еғырытгбы, уи рдыруан ивагылаз, игәйлаңаң, ачарақны дзыдтәалаз, апсрахы дзыңнеиуаз, аха акғыры рзымдырзозшәа рөьеікатданы иааниуан.

– Кангбы днаганы «ақапшықәа» дрылазыжбыз азә диман. Имәқәа аасыртуеит, нақ-нақ саргбы үзара акы даасыхәеп хәа... Газарап умыхыын, – схәеит сара сажәа аахыркәшо.

– «Ақапшықәа» рұнды аусура салагар хәа ушәома? – исхәаэз даргәааны даасғаңшит Лаврент.

– Сара акғыры саңаңаң, уара ушәаптырхапуа үқәымхайт, Кан иеипш. Кангбы ҳара ҳтәи иами, аиаша уаштаңар, аха иаҳыакәым үзара дтажайт. Дтәрыйжыит ухәаргыры ауеит, ихала иетаижыит ҳәа уахәапшыргыры ауеит. Үстүн еғысгы өеи ақнны днанамгейт. Ауаа изырхәо идыруашәа, изымдыруашәа, дшәаптырхапуа адәи дықәүп. Иғәааз иуәсаңжыуа үаңаңәо адәи үқәзар ааста үқәзамзар еиғүп... Амала, апха бзиа димами Калистрат-ипа?

– Ассир лоуп! – иҳәеит Лаврент иаразнак.

– Улыхынымхалан. Бзиара лыгзам уи, аха... улыхынымхалан.

– Сылхынымхалеит ҳәа уаңхәада?

– Ус азәгбы исеимхәеит, аха ауағы гәйинхәтцысталада иеиликаауа ҳәа акы ықами, угәи атра итәпданы ишдәйкәлаз ақара гәастоит. Угәи ҭазыргылогы лакәым, нас, иңасымшызаңеит, аха уареи сареи ҳаиғызыңзәами, єынкыларак умазар еиҳа еиғүшәа збоит.

– Исзеилемкаауа акы уалаңајәеоит. Илыхъзеи, уара, Ели?

– Илыхуаз, акгы лмыхъзент, аха усгы уи уара дутәымзар қалап.

– Дыстәи егни ҳәа! Дсызтада, лааигә сназыштыуда ма?

– Улзаангәахацахъеит. Убри ауп исхәо сзырхәогы... Икоу уасхәап, Лаврент...

Сшаацакцәаз здырит, сеааныскылеит, сажәа наスマгзент, уи иара даархәыцит, исхәарц истахыз, аха исымхәоз иаҳагы днахъынхәлеит.

– Иссәүзө баша иссәүзойт, уара иузаргы, атыйс иаҳәоит, аҳәйхә иаҳәоит, исмаҳар аузом...

– Ҳәарада, ҳәарада, – схәеит сара, – аха иаҳватәи ала уаҳа акгы сызуаҳәом. Ухәан-схәанкәак гәароуп, аха сара аухәан-схәан салацәажәар стахым. Агенаха сзатсалом...

Изакә ухәан-схәанузеи, изакә гәнаҳаузei, Инал?! – сажәақәа дааикәадыргъежыт Лаврент. – Акрылхығхьюума, уара, Ели?!

– Изакәызеи Ели илхығуаз! – схәеит сара. – Аха дыссирми, Чемо иааӡамта хазына лами, иара ихъя, даәакы иаҳъя, акы налышыкларыжъқәоит, аха ѿырдагә қататәуп. Ублала иумбаз, улымҳала иумхаз уаламцәажәароуп.

– Аха усгы, Инал, аха усгы... – даағъатәиғъатәит Лаврент. Уара акы удыруеит, иуҳәан-схәанынгы акәымкәа, ублала иубатцәкъахъазшәагы агәра ганы уұкоуп.

– Сара сыблала акгы сымбазеит.

– Улымҳа иамаҳай?

– Иағсыжыит...

– Ели бзия дсамхабазархәагы сшәоит, Лаврент...

– Иумбашагы лоума! Ели дмаалықууп.

– Дмаалықымзар?

– Ели дмаалықууп, – схәеит сара даәазныкгы. – Абри ажәа сымхәар акы длеікәннажәарашәа збеит. Атак убас даазыпшият, иара иитахыз акәымкәа даәакы ағынасырхар, иара убраңақъа ишъамхәа лаңтақәаларашәа дғылан.

– Улыхынымхалан ҳәа зухәазеи, нас, уара? – дысқәатцуамызт Лаврент. Сынғаирғәғәар, смыштыу-саамыштыу даасғағылар,

акы насирхәарашәа ибейт, аха сара араға уаҳа ҳәатә сымамызт.

Лаврент ипхәысаагашья акалашәа иқалеит. Апхәысаагарахъгы ихы қыдмызт иара усқан, аха иқалаз аштахъ даеа мәфакгы ықамызт.

Иқалаз уи ауп... Иқалаз даназхәыцлак, иара уажәгы арыжәтә илсны дғылоушәа даахызазоит. Дагыныңнаңшүеит Калистрат ипа Чемо иаҳтынра. Арахъ иаауз амғахәаста еималашья шамамыз ақара еиликахъян. Дыңстатағап-пәтүххата дыпшны уи амға данғылан лара. Ели.

- Уабазыз? - ҳәа дәауа далағеит лара мышқәак данаалымбалак. Мызкы инеиханы дқыдхалан - даргәаит. Игәи иаҳөн иара ари, Ели иааира дахьазыпшыз, абас аөыпныңдақәагы ахылтоз.

- Ақытаяхъ саган, аңағәара сағын, - ихәеит өнек дахъақылсыз. Сымцәағәеижүеит акраатцуан. Ҳанхара қыаптахарц егъагым, аңқәйнцәа аасыкәешан, ҳаргы хүцхрауеит, ауағы дшаҳылаз ақара еилукаартә иқаңтароуп анырхәа, мап сзымкит. Схатагыы истахын уақа акы сөйназыскәар, аха азәи дувагылазамкәа акы ақатцара уадағуп. Инапқәа иштаяхъ иқатданы дылазаргыы, уааигәара азә дықазароуп. Бара уа ашәштырағыны биртәаны бсымағызт... - дналғаччейт Лаврент.

- Иқаңдарыз? - лөүргызмалшәа дәаит Ели.

- Ҳадгылықәа зегъы аархәны иштәстцион, ағын өңец сыргыларц салагон, ақәатца еилысчуан, атәақәа еихасхаяун... Иарбан иқасымтоз, Ели!

- Ушәа убеит...

- Анцәа-ауаа, ишықастоз! Ибымбари! - ихәахт Лаврент иажәа дшаалгас еиңш Ели дәғагыланы уаҳы амға дықәлозшәа.

- Уара ақыта уаңызхъазар қалап...

- Ақалақыгы саднамкылац... Абасшәоуп сышкоу... Бара биашазаргыы қалап... Аха уеизгы ақыта саңыззатәкъаргыы стахым. Ҳахынхо закә тып ссиру бандаз!

Адгыл иқәнаааз адгыл иаңыргара цәгъоуп, ақатран иқәнаааз дзықәғъацом. Ари бзианы идыруан Лаврент, аха уахъгы дықамкәа, арахъгы иеизаадымкылакәа, абжара дахъаабжъаҳаз даргәамтцуан. Итара далганы данаахгы итып шәизымпшаауен абри ажәған атақа! Ана дназмадыркъакъаз иара ишитыпмый еиликааит иаразнак, аха далазыргаз иаҳатыр ақнытә иеамарғызышәа дааниуан, ас дахынзаңашазгы издыруамызт.

– Иқалаз уаҳант! – ихәеит Кан ихы атәы иаҳаркъакъаны дшааниуз, санаагәеиң. Шыбызниа ықам, мшыбзина ықам, ишоу... иқалаз ауп. Иқалахзеи уажәы? Абри ақалақ ақны иаақало зегзы ратхъаза изаҳауа Шоренеи иареи роуп усгы. Шорена уи ақара ацданы илыманы аусурақны даатөоит, иаағнало зегзы инарзейтахәо, ақара нацто. Илхәо ағәрагара иақәымтқәахъоугы ықоуп, ишылзымырғуагы лбозар қалап, аха лара усқан, – ишылзымырғуа анылбалак, – иаҳагы амца атсалырцеиует, ғбаны еихалыргылоит, хұнаны еихалыргылоит, иаҳазеиқароу үзара тәйик лалылхәоит, уазымзырғын, нас, ухатдоуп, Шорена иаагәаралгалаз ажәабжъ! Лара лыда уағы имаҳаң, лара лыдагы уағы ихағы изағом уи ажәабжъ, аха лнаңа иаҳаргъежъуа илкуп, хәмаргак еиңш, лқышә зыреицақъаша акы налғажыны даанумкылозар, дыққеланы дцалоит, дцалоит аанғасшық лыма замкәа.

Убри ләғиза иоуп, аиаша үтәхызыар, Кангы. Иаҳынтааиго уара идыр, есымша ажәабжъ ғыңқ, ажәабжъ ғыңқ иманы архәара даавтцеиң, ашә даалагылоит, ипсі ипсі еихымзо днаушыклаҳаеиң. Даара угәы казыжъуа ажәабжъзаргы, деңгәирғъатәа иманы ақалақ далсуеит, абирақ еиңш ихарғыланы.

– Иуаҳант, ҳәарада, – ихәаҳт Кан дыццакуашәа, иаҳазгы дналаңақәажәарц итахшәа даасхагылан.

– Утәа, – схәеит сара, сөйткыззан.

– Узыдтәалоузеи, мшәан, уара ара, ухала, ухагахама?

– Ухагахаңаап.

– Акыр қалама? – Иара иааигаз ажәабжы даңызгалоз даға ажәабжык сымазшәа даасыхәапши.

– Иқалаз уи ауп – акғы қамлаζеит, – сұхеит сара.

– Ухы үқәыжыны утәоуп, уи азоуп акғызы зықамлаз, ухы уғағаны уаанаңыш-аапши, улымжақәа нықидтеи, шаға қалаз убап! – ихәан, арымз иғаақәникит. Исзааигаз ажәабжы уаҳа сағыхыназымдааз аағьеишьеит.

– Уара зегызы узеиңшүп ҳәа сыйкоуп ари адунеи ақны: иқалаз уаңтааум, иуархәар иууырхаяу.

– Зегызы ззеиңшахақыу иқам иоуп, сара макъана сыйкоу ғыысшыоит.

– Пұшала Аңцәа уқаңтааит, – ихәеит Кан. – Иқамхаша роуп ахәатәы ҳазто есымшагы. Құәыс дидмыргеи, уара, аққын!

– Дарбан уи, иигада? Уабантәаауеи, ачарақны үқазма?

– Ачарағ сыйкамқәа, ура-саса ҳәа иаҳатәоуп! Димгар ауамызт азы дидыргеит!

– Дағағындықты стаапи, нас: дызустада?

– Лаврент! Гыд хазына ипа Лаврент! Гыдгы дахыныңзахазыназ сыйздыруам аха... Аққынцәа ахьшы еиңш иныштыасны ахәса ааргоит, ари ауарбажә еиңш илиқәбаңы құәыс дидыргеит.

– Идырго? – стааит сара дағағындықты.

– Ели! Калистрат дүззә ипхә, – дагыиңханда ма, – Ели! Уара Калистрат ибзианы думдыруеи, Инал?

– Калистрат ипа Чемо дыззымдыруада, – сұхеит саргызы. – Нұхытци Аахытци иеиңдердүруа ауағы.

– Ани иғыза ауағ дыр ипхә, дудмыргазаргызы, уара улеилаһаны дзумгарызеи! Ибзиоуп, зынза ибзиоуп дахында, дахыидыргаз ауп раңәек ипшізм... Саргызы сналыштыашәарыцақәаҳъян, аиаша уасхәап, аха ажәған иккүйдү аетәеиңш дышысцәыхараз даанхеит. Ари днеинирығны иөөғенайжыт. Ауағ ду матура дукгызы сзиңшаап ҳәа акәхап.

– Ус уара умсааит!

– Ус акә, еғыс акә, усшәа алғуеит. Иқоу еилсиргоит ҳәа иалагаз уи дазқылсуеит.

- Сара схы рацәак пнақом, Кан, уажәы, ишаасоуҳәара, уаналагах, дымцхәны дрымазшәа, иналыгәаны дышпаиртеи рызғаб хазына...

- Иқалаз уи ауп... Аинформация сывтаз иқалаз шықалатцәкъаз здыруа иоуп... Иқалаз уи ауп... Калистрат иң афазенда бзия имоуп...

- Изакәзызи, уара, имоу? - сөааргағашәа стааит сара.

- Афазенда, Адача. Аңсшьартта өнү. Ишпауасхәари уаҳа! Алпхынрак зегъы уақа ирхыргойт. Ҳара акгы ҳалабзам ҳәа, ауа қыаф рымуеи! Иаартаху зегъы рымоуп раатрағ.

- Иаартаху зегъы Ақәагы иримоуп, рығонғыы, - сұхәеит, - алпхынрак зегъы уа ицаны итәамзарғы ауеит аха...

- Алакә ухәоит уара! Атакар зыншило ақәатәи амфадуқәеи ахәхәаҳәа апша зықәсуа агағеи еиңшума! Апхынра аума, абжъаапынгы ицаны раамта уақа ирхыргалозаап. Сара сеңпш автобус хәархәарқәа ирталаны амфа иқәлап ҳәа үкоума, ирытпраауа ахәынтқар имашына рытқагылоуп. Дхәынтықарымхахъеи иара Чемо ихағагы. Азхарамфа иң Чемогы дхәынтықархеит, нас аамта еиғымхеит ҳәала уара! Уи изаауззеи, алакә еиңш еитоуҳәаша иқалаз шықалаз ауп...

Уи абас иқан, Кан игәра уағы изгозар, анағиссақақаахъазғы уи инапушуазар.

Калистрат иң Чемо асасцәа дахъқәа итан. Акраамта дыззыңшыз, иапхъақа ихәашаз асасцәа. Рұллара иеазықатданы дыкеижкүеи акраатуан. Икаууа иқаз амшқәеи икеиекиуа дызхыңшылоз амшыни агәахәара ду иртейт абарт асасцәа иманы ифазендах ацаразы. Зулита лчымазарақәа лиааини дыштың, сасғын апшәымагы лыбла иабо дықкамызт. Ахәара акәын иатахыз акәымзар, уа инаганы аишәа-чара ду ақатара акрахдыртуа兹ма итыхәакцәа. Иагараанғы ддыманшәалахъан, аха уажәы зынза ддыманшәалар акәын, ддиртшәар акәын. Шыбыжъаанза аилагъежъя иалагеит урт, ашыбыжъыштың өйкіи ирзентамхәашаз аишәа рхианы инадырғылахъан Чемо ифазендақны. Ели дпирпрыуа абаҳча дыңдан, аишәа архиара иағыз даарыдыхыланы уажәы-уажә

акака ралхөон, нас днарыдкьаны еита абаҳчахь лёыналхон. Лгэыианчыгъакхап, дцаны амшындынхыкэтэалеит. Дтамлака, азэы иааира дазыпшызышэа дахъаатэаз аацьаршьеит ажхара икэйз азэы-фыцъа, аха урт псшыафцамыз, аратэкхахарын, амшын рёаатшыны ицион, нас еитаауан, дара ракэүгъы Анцэа идираант, фапхъа амшын рыеналарыжъуан. Ели аахажкәа еизылгон. Ахахэ пшзакәа.

Абарт аахахэ пшзакәа реизгара дшафыз ауп Лаврент ажхара дшаақегылаз. Инап илахь иацыракшэа даапшуван уи арахь, амшын ахь. Дахьыкэз иарххазар акхап, илапш иаатшээз лара шлактэкъаз агера анига, аахажера дылаланы арахь ифсааихеит.

Ели ахэычкәа реипш деигэрыгъеит Лаврент иааира. Илкыз хахажкәак нкаңсаны иара иахь шьафакхэакгы неихылгейт, аха днеицыххыларгы аапхалшын, леаанылкылент. Иара дааскьюн ачча ифыкайх, лбара деигэрыгъо. Деигэрыгъон иареи лареи рыда уаф дыккамкәа ажхара ахъаатцацэйз. Уажхэааны, абжъаапынгъы, шыбыжъхъа рфарц акёу иныцаба ицалон арт афазендақәа рыпшемацәа, ажхара иаақхозар иаақхоз урт рисасцәа ракэын. Дара реипштэкъа асасцәа рзаауан егыртгы, иааны ацашья иақымшәақхозгы шьюук ыкъан. Урт синтәа имачхоу, кьюшәоуқәак ракэымзар, уаф дубомызт. Апхынрагы пхынра еипшымызт аеаафнашаанз: лассы-лассы ақәа леиуан, азхыттрақәа ыкъан. Аеарапкжент хәа ицәажхөн Кәыидры. Уи икәнаташазлхәфы иаалгонинахарамкәа ара амшын иалалоз ажхара аеанаарцәгъалак. Иххәаңа ацәаҳәа налнадон амшын, иаархәашшуван. Амш ааихыиккар, амшынгъы лассы аеарыцкьюн, аха усгы, амш еитааитасыр, Кәыидырта итадыду ажхара аеанаарцәгъалак, амшцәгъа апшагты анаталалак, амшын ахъыхәашшыз анафсангъы, ацәкхырпара иалагон. Ели илтакхымызт ускан амшын атала. Бзия илбон лара ашыржы, амра фытхахаанзагы, арахь, ажхараахы леа-наалхоз. Данашьцыла, уафы дизыпшзомызт, ажхара дыкәууаа дшааниуз, лыеналалыршәуан, даагэтицанакуан амшын. Ишпапсыршьагоу, ишпапстатаагоу уи ускан!

Лаврент инапқәа еиңыхшәа дааскыон, даалыдғылар, дашь-тәаны дааиргъежърашәа, ахәйчәа реипш ақыркырхәа дааирчарашәа. Аха уи иапхъа дғылан атыпхा наза-ааза, ағара аңаа лхыыкәа, дыштызыңдаалакғы даццарапашәа, дласза, дхааза, дгәрыкәа. Лымала абас ақәара данаақәибаа, иахагы диссирхеит, иахагы ипсы налылатцәеит Ели.

Ицион урт нас ақәара иаваланы, ирхәоз азәы иахар ҳәа ишәозшәа, иахыынзанаскъаң рыйзгәамтәзо. Ели лыччабжъ аафуан харантәи, уи ғыпны ахъхъаңәа ақәара илапсоң. Ақыр дшеиҳабызғы, зынза лара длықәлаханы днеиуан Лаврент. Деиҳабымыз, иаха дагъәышмыз, иара иоуп иғәазтәз иеицны ишинааскъаңәа. Апшәма исасцәа иманы даакылсыр уаҳъ шәабагеи ҳәа дтцаашан, иғәы иаанагозғы Анцәа идирааит, уи ааста, атааағаңәа реипш иеиштәгыланы иаакылсаанза рыштәхъка ихынхәыр акәын. Идирұан асасцәагы рмашынақәа рыла ишықаз, – әбда-хпә машынында ихәеит Чемо, – арантәи рымға нарығзараны ишықаз мрагылара шықоу. Иахыынтааая, изустцәоу ҳәа атаара даламгеит Лаврент, унеи, сузыпшуп аниҳәа, иғааиҳеит. Уаҳық зны дымғаҳигахъан, дағнагар ҳәагы дшәеит, аха дааштызыңыз ачкәын дааганы ашә даалаиргылеит. Чемо дышитцкарый ақара идрын, қарышықәақ наинитарғы имуит.

– Сара ушаазгаз наиоухәар – иазхойт, уаҳа акғы атахъзам, – ихәеит ауағапшы. Уи даара зхы иахлафуаз, зыбз цәгъаз азә иакәын. «Уәықапшыааза үкоуп, ижәны үкоуп, хымпада» ҳәа амған данааныркыла, «Уара, ианбыкәу сыхцәышааңа саныжәбахъаз» ҳәа амашына даатыңит. Даҳыңоз азы акәу, илағхәарақәа рзы акәу, умға бзиазааит, машәыр уқәымзааит, амарцъа, уццакцәоит ҳәагы наиаҳәаны даурыштыт. Убри нахысгы алаф шихәоз маңара дааит абраңза.

Ели лассы-лассы ихыңлоз ани ақәара ақынза инаскъар лтажхеит, аха Лаврент уи даеазнахъы ииаигеит.

– Хара ахажәкәшәара ҳшағу ҳасасцәа ааакылсыр пхашшароуп, – ихәаҳт уи.

Асасцәа кыдхалаңаң, аха ахәйітқаңаң ғәамтұамызт: ахәи қартдаңаң иаарылагылар акәын иаҳа ингәамтшаз, уажәи, зегбы рхианы, рынартәарада ус рымамкәа ианаатәа, даеа пытрак иагхаргы егъамамызт: зегь акоуп, ипхатқаңаңаңа өрхә-рыпхъ раңхъа инықәыртсон. Ахәйітқаңаң ҳәа иааганы иқәдүргилаз инарыцхрааушәа ирыңын арақатәи гәылахәсақәак, аха урт ахәйітқаңа ааста өйрбараң изөйиз изеиөйрбоз ҳәа ара уағ дышықамызгы. Апшразы иашшырхыз рпырахәақәа нақ инышшытқаны, иримбасыз, аха апшемаңаңа реипштәкъа иззыпшыз рисасцәа иаарзыпшит, рааира иаахыццакит. Зны данықаз иибаҳаз дреиуан урт руазәи, аха Лаврент раңақ илаңш даатцеңкүр. Қәрала акыр дышиеніхабызгы, диентқбызшәа лөыжытқаны, раңақ дамарамкәа, лөыргызмалшәа дихәапшуан. Ибра данамбаза, иумуазар иахьюмуа уқаз лхәан, лызқәа наиениарханы даагылеит, нас, дгәаазар акәхап, сыбла Анцәа уаимырбааит лхәоу, длалбааны дцеит.

Уажәааны, шамахаңақ акәымзар, ақәара ас итаңәни уағы ибомызт. Сынтаңа апшшыаңаңа раңаңаңы ихалаңаңеит ҳәа рхәалон есышықәсагы, аха уажәи иаҳагы ицо-иаау уи иалаңајажәалон. Апшшыаңаң ҳәа иқаз раара иеигәртқаңаң әкъоз дубарын, раңақ згәи иамыхәозгы ық-ан. Згәи иамыхәозрыкәша-мыкәша зегбы атагылазаашья аәапсахаушәа рбон, иқаларын уи ус акәзаргы, аха уи дара уеизгы-уеизгы иахашшартаңаңа иқамызт. Уеениужыны ашәшшыра үшыңаиу даанины азәи дааудхалар, уи итып ашәшшырақны иага иқазаргы, шәғыңызғы шәыткамзарашәа убозар акәхап. Ауағы акалақәашәа дшами: изышшыхуагы изышшытмұхуагы дрыткоуп зны, изхашагы изымхашагы иара иаҳа дрыхойт аеирманшәалашья дақәшәом. Ауархал дүкәа хәба-фба нышшытқаны упсы ахүшшаша ашәшшырақны, даеа фыңыз-хәғи руархалқәа нышшарттарғы иамоузей, аха, уара иумун, уи зхы зыхнахуа азә дааңырымтүр ауамызт. Уи акәын арақагы иқаз. Апшшыаңаңа ааузар, миллионғылагы иааит,

уара, аққара зегбы ирызхоит, уи зегбы ықәзойт, изтабылгъо амшын рзымхар ҳәа ушәоу?!

Абри аққара ықәыртәа ауаа ықәжкызыар ааста, уажә еипш итүкка иқазар ааиғышьеит Лаврент. Ақыр иапсоума үзғахәйтхәйтуа илоухәо ддирхарц ртахшәа, рлыимхақәа кыдданы уварағ шыуук апслымзра ианылабылгъо. Акы нароуҳәарц шұтахугы, урт урылацәажәзом, зынзагы ухы рылаугалацом уара: шыуукы рыңсы ршьарц иааит, ишыртаху еипш реоужъзаны амра цара реатаны аққара иқәиоуп, узыдтәалоуи уареи шәенәхәйтхәйтуа еибышәхәо усс ирымоума, ироухәозаргы ираҳар ртахума, дара рхатақәа еиғахәйтхәйтөйт, еибарығоны ицаны амшын рәаларыжыеит, уара ара, аққарақны, ухъапш-кәапшуашәа уахътәоу зынза рхахы иаамгазо.

Иара иеиҳагы, Ели лакәхарын, уи иаргәамтшаз, рыварағы унацәа узрыламтқо ауаа ахъелиаиз, насты, уи аиҳа еицәаз, адунеи атыхәантәи иааиз ауаа рығерыларғашшашәа, рөыргызмалшәа амшын еицтазар, уи иаанагозеи? Ирхәозеи, ихәйікатқағыцәашәа, икылпш-кылзырғушашәа нахъхыни еилағъекъуа ахәса? Еилагъекърасгы ирымазегыікамызыт урт, аиаша уашътазар. Дара рзықәангы, апшемацәа рзықәангы амат зуаз хазын: урт арахъ иаапхъан, ари аишәа-чара изақарааалак акы агымхарц азы. Иеиррұхашъозма Чемо! Иара дара рқынгыы даннеилак ишипылақәоз иғәаламшәоз! Урт еитаҳәашша рымамызыт. Абарт ауаа, афара-ажәра асасцәа рынасқыагара, раасқыагара ада абрин ажәған атақа изакәызаалак даеакы иақым угәахәрын. Реноужъзаны, имыццакжо ишпанеидтәалоз. Ражәақәа зегбы акы иантаны имазар, иғәи анаабжыыслоз деңтанаразызрығларын: ашәа хаак иағызан урт, ажәған ақынза ухазгалоз музикан. Убасқак агәи рытсан, ахы рыман, ағаға изеильмекааузаргы – ақәыш дызлақәышыз аққара ғынтә ддиркәышшан. Амала, зны дышрылатшыз еипш дрылацшыр итәхымызыт иара даеазныкгы. Уи акыр зхытуауз хтысахъан, ихайрштхъязар акәын, аха ихамыштит, изыхъказаалакгы ихы интыкәкәа имцеит.

Ишықарталаң еипш, еикәшаны қыаф уа еидтәалан ақалақ иналгашә айқаз тың сиркән. Уахъ днаргақәхъян уи үсқан адагы. Ари атың злассирқәз раңаң, аха изларылукаашаз: ауа маңғын арақа. Хаха-хымш утәазаргы, уағытәйфса уара дұптырхамызт, азәгы уирццакуамызт арантәи, икъақьаңа иаауршозаргы... Ахәса анрыңыз ыңған, ианрыңмызгы. Ахәса анрыңыз, атәңиңақәак аныржәлак, уағытәйфса излеимбациз ала иааңаңыртцуан ахаңа. Урт кәашағән, урт шәаҳәағән, дубарын аскрипка ааштызыхуз, ачамгәыр аанызкылоз. Дара ахәса ҳәа икәзгы, иалпшааны иааргашәа, иаарыламыз акы ыңқамызт. Асценәңни ихәмаруазар акәын дара, абас еипш ипхъаку тыңк ақны излашақәз зегы ңырырго акәымкәа. Арыжәтәгыи иара атәи ғанаттон, ҳәарада, ирыңхраауан, иарпрыруан, иқәнарғъежъяауан, аха акгы злам, арыжәтә ахала дыштыдааны ұбаргы дагағом, ус акы иеазикирғы, дарпхашьюит акәымзар, дыршанхагаха, дшәаҳәафха, дқәашағфа, уапхъа дазааңырғом.

Атх ргеит уи аухагы. Амра лتاғалахъаноуп иззыпшымыз асас дрыманы ианаакылкъа. Уи уағы еинаалак иакәын. Шәа имхәаңаргы, жәа имхәаңаргы, дыргыланы сихәапшланда ааугәахәрын. Анңаа иңшыоуп үсқан уи ахәса шықамыз акәымзар, уажәраанза ара изыдөйрбалоз аархаштны, анңаа-аяа, еибарығын иара иаҳь րығышынархоз. Гәыбансгы ирутаран икәхыз ари ағыза акъалантар инаигәйдипшылаз ахәса. Урт маңк ақарагы ыжәны икәмлоз, рхы апша аағағъежъын иаразнак.

Ижәни иааилатәахъан асас изыпшыз ахаңа. Азыпшразы иагызыпшымызшәа ибент уи аштыахы. Изыпшызтгы, уа рәааныркыларын, ақалақ ақны, дааиаанза ҳәа, раңақ аубжысқ арахъ рааири иара иеахъаархъигзази.

- Шәысцәйбналарц иакәышәкит акәу? - ихәеит уи амашына дтыңни арахъ иәшааихатқъа айқасын. - Адунеи үшәаңауп, уи еғъалымцит...

Инапқәа еитцыхъаны икын уи, абра еидтәалаз зегы зныкъярала иаандыланы, иааигәйтсаиҳәарапц итахызшәа.

– Уара ағстaa, уара апша иақетәоу, иабыкөү ҳауцәыбналаны ҳаҳыцо! – ғааиттит рапхъа аишәә инаххъаз. Уи иакәын ҭамадас арақа иқазгыбы. – Ақкәынцәа ирасхәеит сара уа, иахъа дааргыбы ҭалап, дааны джалозар, абридигы-абридигы атып ақны ҳжалоит ҳәа. Ҳабналеит ахъзы, уара ари? Ҳаузыпшын. Аңцәа-ауаа, ҳаузыпшын. Үс акәзам, ирхәаит, ачкәынцәа.

– Ҳаузыпшын, ҳаузыпшын! – аайлдыргеит ачкәынцәа ҳәа атамада дызғыз ахацәа. Саарылапшын, урт реиҳарағык рхахъы ашла ааланаңсахъан, аха ачкәынцәа реипштәкъя ақәын рхы шымғапыргоз. Аңт ахәса анрылатәаэз, – саргыбы саарықәымшәаҳахъаз үс еипшқәа раан, – зынза рыеңдирчкәынzon, мтәыжәфада ажәған ихаларц иалагон, рышлара ақәымзар абарт егъцкәынцәаҭәкъоуп үхәарын.

Асас иааиз Ролик ҳәа иархәон. Сымғашьозар, знык ақара, Роланд Евстаф ипа ҳәа ихы наиқәниит атамада, аха уи уа иагъазирхеит, аиаша қайтазаргыбы ҳәа сиқоуп: ихъзгыбы иабхъзгыбы раңаак ағағы иааниумызт, иагъузгәынкыломызт. Днамтасны икит иаргыбы иааниаҳаз ахъз. Иңасымшәаζеит. Иңеимшәаζеит уи Чемо ихъзгыбы. Рқышә иқәкыз ажәан. Рқышә иқәку ажәа хъзыс иуртазар, уи ами зынза ахазынаҳәа ақәимтәкәа дықам.

Ролик дахынзадырхәоз, дахынзахаракызы атәы еиңтахәаша амам. Атәыцақәак аныржә ашътахъ, – ағы ҳәа арақа ассир ықәғылан, аха иара кониакымзар ақгыбы ижәумызт, – Ролик, иеаарманшәалашәа даатәан, иааирзырғosit:

– Сара абри атәыла убас избоит, сара абрақатәи ауаа убас сырзааигәахахъеит, иааигәаӡаны сгәи иадыскылахъеит...

– Иаадыруеит, иаадыруеит, Ролик, – аайлдыргеит ахацәа.

– Иқоуп ижәдируа, иқоуп ишәзымдыруа...

– Уи арбануш? – дтцааит иаразнак атамада.

– Ишәасымхәо... Сара саагылазаргыбы ажәенинраалақәа зығуан, аха ицәырганы азәгыбы исырбомызт. Ара, шәара шәкны, зегъы ахъпоетцәоу споетны схы збо салагеит сара арақа...

Иеидтәалаз ахацәа, ажәакгыбы мхәаζакәа, заа уи реа-зығатданы иқазшәа, адыххәа рнаркәа ааиниркьеит.

– Асцена саақәлазшәа... – ихәеит Ролик, анапеинńкъарақәа маңқ ақара даарцәыпхашьан.

– Уара асцена иахңәйкәлаз азәырғы уреиғууп... Уара унапы злаку зегбы поезиоуп.

– Сара снапы злаку... пәрархароуп, – ихәеит Ролик.

– Убрақоуп апоезиа ахъалагогы, - нацицахт Чемо ивараेф итәз, иаақәымтүзакәа атаңын иахоз, алға зхыбыб ицоз ағамғыар ду.

Ацәхәйкъантазқәа роуп, аиаша шәтәхызар, ажәенираала бзиақәа зығуа, амал зку ракәымкәа. Малс сара уеизгы-уеизгы искузеи, аха иара убри сара иску амалғы апоезиатәкәа ақынза афеиразы акыр испырхагоушәа збоит, аха устыы акы ацәызығлоит... Абри атәила акәзар қалап сара иңәйтәгәаны исымоу цәйрызгарц зтаххазгы. Шәкәы хәычык ұсыжын, асасаиртәкны инсыйкит, шәыхъзала акака уақа ишътоуп, аха уанза, схақны икоу, сгәақны икоу, абри адғыыл иазку, шәара ишәйзку цәаҳәақәак... Иқалома? – дтцахт Ролик.

– Ҳарзыпшуп, ҳарзыпшуп. Рұаарха! – аайларыпсент ахацәа.

Ролик иажәенираалақәа ғырхәала идыруан. Анағстәи раамта аиҳарак уи ирекхәара иазыркит. Ҳхатәкәа ҳафуам, аха ажәенираалақәа ғырхәала ҳарғыы иаадыреит рхәан, инеимда-ааимдо, инагзаны ирдүруағыы ирзымдыруағыырыманы рұаархеит ахацәа.

– Ара упоетымхар қалазом, – ихәеит урт ирзызырғуаз Ролик.

– Уихәаңш, уара, иарғы дпоетхаз ұышыеит, ихәан, Чемо илымя әйнән атаптәжәеит иварағы итәз, иаақәымтүзакәа атаңын иахоз ағамғыар.

– Дзеицәам раңағуп...

– Үс уалагар, сарғы споетуп! Ихәаҳт ағамғыар. – Ианаамтаз саангылеит акәымзар...

– Уаанғылоу, уааныркылоу? – изырхәаз иғәалашәом, ағамғыар днаихәаңшил Чемо.

– Аиаша ухәеит, сааныркылеит! – дааицрашәеит ағамғыар.

- Сара стааует ақароуп... Ухы дырны үеаануқылазар еиғүп, уааныркылазар ааста.

- Сааныркылеит! - днацralеит иңәажәоз. - Азәы амц ихәап, сара сааныркылеит. Үмәа ахъоу уахъ акәзам, ачкәын, ианаамто үеаануқылар еиғүп, ари уара иусүзәм, - ихәеит сымәа иаанаҳалаз.

- Насыпшәа...

- Исылтшаз иалудыраауз... Иудыруеи иахъатәиқәа зегъы ираптызго саақтәгиларгы...

- Ус ргәи иаанагеит, ус ифашьеит азами, еибарқааяа изеилу зегъы – изығуагы изымғуагы.

- Иалудырааузеи уара уи, изығуеи, изымғуеи...

Сзымығызаргы, сапхъаф бзиахеит сара, удыруоу...

- Исыздырзом.

- Иұзымдыруазар иуасхәоит. Сара сақара аңғьеи абзиеи ахъықоу үағытәиқса издұрзом. Харантә снахәаңшит, ма слымха иаатәсит, иаразнак издұруеит...

- Иудыруа закәызеи зухәа? - пыткыры имжәхъаз, иөыргазашәа дтсаит Чыма. Ара акәын иаҳарак Чемо ҳәа иахъиштәз ҳәа, ағын шамахамзар Чыма ҳәа иархәон. Чемо рұғағы изымааниуз уара идыр...

- Аңғьеи абзиеи.

Ус ауп зегъы ҳәи ишаанаго. Аңғьеи абзиеи еилырфача иааганы ҳапхъа иаақтәхәоит, абри цәғьюума, абри бзиоума ҳәа азәгъы ҳаймазтцааңакәа.

- Үмтәақәа – иуархәап!

- Уи азоума узымтәауа. Уагызыңдаарызеи, уара иумдыруеи.

Сара сеипш, ани иеипш, даңғызәи иеипш...

Чемо иңәажәашықәа ааигәампхеит, ағамтъар, аха ичхашәа даатәеит. Аригбы дсасуп ааигәахәзар акәхап. Ролик иеипштәкъя дсасымзаргы. Дсасы акәым, уара уакәтәкъоуп арақа апшәма ҳәа иархәалон, уажәы усасуп ҳәа злаиархәарыз. Амала, иеемышт Чыма иватәаз ағамтъар ҳәа дахъихәапшуаз, ихъз ааифамыршәзакәа. Ихъзтәкъя уаштазар... Дундик ами! Ассир үтәхызар, Ролик еипш, арақагыы Дундик ҳәа акы

ықәдүргөржекеауеит. Ее, ахъз хъарпшгами, усгы ақәзааит, еғысыгы ақәзааит. Ауағы дығазааит, ихъз иара ирпшзорит, ахъызқәа иреиғыны иқаитзорит, ахъз хазына пхастоутәрыгры амүеи. Ролик ихъз рыбз иахагъежекеит макъана. Абри абра дмааиргы излацәажәараны иқааз, уара, абарт ауаа?!

Адырфәене деиханы дахъааз иғынеихеит Ролик. Аамта шимам, ишизыпшу хырпаша змам үскәак дышдырцакуа дналацәажәеит уи ара иахъаандтәалазгы.

– Абас ауп уара есымша ишықауцогы, – иғәы иаалирсит атамада. – Уаакылқоит, ҳазхара хнаудтәалаңза, пшак науцасны, уаашытнаңаауеит. Аусқәа зегын уара иузықатарым, Ролик! Уара иқаутцаша зегын қаутцахъеит. Уара узыхъзаз жәларык аштыуцаргы изахъзагәышом, баша рхы дыр-гәауеит ауп. Уаахалатәа. Еғыртқәа-егыртқәа зегын ракәым, ҳазхара ҳаңциәажәап. Арақатәи атып ссирқәа раңааны иұмыдруеи, иұхарбап иузымдыруагы. Мчыбжык ақара умазар, Ағснықагы хнықәларын...

– Ааигәа сыйкан сара уақа...

– Ҳара ҳадоу?! – иааңьеишшахт атамада. – Ҳара уҳаңны уа иубо еиҳаоит, сыгәра га...

– Избаша збахъеит ҳәа сыйкоуп сара уа...

– Ахаангы! Уара уа иубараны иқоу дунеи дүззак иазноуп. Ағсны хәычуп, аха уи иаңанакуа зақароу удыроуу? Ұиаздаа Чемо, ҳашшы...

– Издүруеит, издүруеит, – ихәеит Ролик.

– Амала, иидырны иумаз даеазназы, арахъ уанақәла, ҳара ҳада үөйнаумхан Ағснықа. Сыгәра га, ҳара иузхаҳартәаауеит уи адунеи хәыч, адунеи ду.

– Уи уатқәтәи усуп. Уатқәтәи амш абзиара ҳзаанагааит – ҳаргызы иҳао, даеазәгызы ихәо...

– Нас, уатқәи умцар қалом акәу?

– Мцашы сымам, – ихәеит Ролик.

Уатқәи захъзыз, амра нығашашон еиپш, асасааирта аресторан ақны Ролик ҳидтәалан.

– Шәқазшықәашықоуиахъаисымбеит, шәғеашәырхакәар,

уажәйтдәкәя сөғагыланы сөйнәссоит, ижәдүруазаргы стахуп: ари аишәя пшәымас иамоу сара соуп, сара садғылоуп...

- Ишпа, иажәоуп җәа уи шпоухәеи, Ролик ҳашья...
- Уи қалашья змам акоуп...
- Ус анакәха...
- Уаламцәажәан! Ҳапшәмара пату узақәзар, ҳаяуфра пату узақәзар... Абасқатәи жәенинраала ссир ззуқыз атәйла бзия иубатқәкъозар...

Анағстәи ажәақәа зегъы мңхәйн. Аибарххарақәа иааркәәтцын, инеидтәлан ағыжәра иалагеит. Ролик устыны кониакын иижәуаз. Даара акыр злағоз уафын уи ауаф. Ағ иархагаз акониак акғызы изнамузакәа, деилыкка дрылапшун реипыртцымтаз.

- Иахұәашаз зегъ ҳазхәашам, иаажәша зегъы ҳзыжәшам иахъала... Сара саамта нтәеит. Аҳайрплан ҳеагхархарым, - ихәан, ағылара иөыназикит алас.

- Ағныға унымғахымғазакәа, асасаирта үғнатәаны хнаупыртцеит. Ари иашам, ари ҳара ҳңас иатәым, ҳара ҳқыабз иатәым, Ролик. Үртқәа уара ибзиаҙаны иудыруеит, аха иіқаңтарызеи, уццакуеит. Ұаанаққылом. Амала, сызлауҳәо, иаха узығхъоз ажәенинраала ссирқәа үҳазрыпхъа дағазнык. Ақық-әбак ирыдамхаргы... Иага уццакуазаргы, Ролик...

- Гәахәара дула, - ихәеит Ролик иаразнак. - Арағеинпш, саҳненеуагызы исзығырфуа ауаа сымандаз, сусқәа зегъ кажыны, амғадуқәа срынғыланы, сағақынтыңзакәа ажәенинраалақәа сышрығхъоз жәбарын. Ұақа ауаа ажәенинраалақәа раха рымамшәа зызбозеи? Иікалап сөашьозаргы аха ұақа чахыки ажәенинраалаки еисөрхуазаргы қалап...

Ари иаарччаҳт иеилатәаз. Ағагылара зөйназызызы Роликгы ддүртәахъан.

Сылан санағхъо иаҳа смансәалоуп, - ихәеит асас-апоет. - Сантәоу, изыхұқьо сыйздыруам аха, акы сөанаҳәоит.

- Диашоуп, дғыланы дағхъозар - иаҳа апсартта иоуеит...
- Ҳәарада, ажәенинраала үқәианғызы узапхъом, - иажәа ҭәыш нарылеицейт иахъа ара ирыднагалаз қатца хахак.

- Даңхалааит. Акгыы, өбагыы... хәлаанзагы.
- Ахаирплан сагхаанзой?
- Иатаххар, ахаирплан өңицгы уақәхартәап. Уара узыгхо ахаирплан, уахъзаанза шытыпраашьа амазам.
- Ҳаргыы ҳахатгылоит ажәенираала, - рұқәан, иғеи-баргылақәеит.

Ролик ажәенираалақәа дрыңхъо иғааихеит. Иңбоушъартә иқан, ҭабыргны, ари абасқатәи ажәенираала өңірхәала иахыдыруаз.

- Сызмыпхъаз реиҳарак ишәйсіз ашәкәы иануп, – ихәеит Ролик пытрак ашытахь аңара иғыназкуа.

Ахацәа напеинкъарала днаскъаргон ырасас.

- Ари иахтаху үафуп, аеропорт ақынза днаскъагатәуп...

Изхәаз иакәым, ииҳәаз акәын аус злаз, иғеибаргыланы аеропорт ахъ рұғынархеит. Чыма иахъа уажәраанзагы ихаштуамызт, зеңпшатәыладамбацыз үағдук днаскъаргозшәа, – уи дпрезидентзаргыы ауан, – амашынақәа еишытахәхәа аеропорт ахъ амға ишықәыз.

Ролик арантәи аңара шиғахымыз инүпшуа дәртцеит.

- Мышкызыны, апсра саналагалак, шәара шәхш сеихоит, сөйзіздә, ижәдіруаз: шәара ауағы деңқәшәырхоит. Адамра зшыапы ҭазыргылахъо арахъ дшәйрхынхәеит. Сара сцеит ахъззам арантәи. Сара гәйла-псыла шәара шәкны саанхоит.

Ас еипш иқаз ажәақәа ышытахъ, днатәаны акыжыхәа атқәуыара далагар илшон ахатса, аха иара ус қаймцеит: даатғылан, дара рзынгыы, изаҳауаз еғырт рзынгыы даеа ажәенираалак дапхьеит. Ағәгәхәа анапеинкъара иалагеит анаскъагағацәа. Ари збаз, изаҳауаз еғыртгыы ақыап-чап ааилдышыргақәеит. Ролик ари игәи шытнахзеит, иарпшаақәеит.

- Сахъаахынхәыз, иахатәи ҳаипылара самырцәеит. Аа, атх иалызгаз даеа цәаҳәақәакгыы...

Ролик дзыпхъаз ажәенираала Чыма даара игәапхеит. Еғыртгыы иргәапхазар акәхап, иргәапхазшәа қартдоу, аха иара уаанза дзыпхъахъаз ажәенираалақәа раастагыы игәапхеит.

– Уи дңеит, шәаала, шың ӡык ҳшәыржә, – ихәеит Атамада, рапхъа дғыланы иғанааиха.

– Алакә збоит, уара абри изхара ғыжәра шәақамло! – иаағъеишиеит азәы, иштәхъә дхынхәрашәа дагъаатғылеит уи.

– Ағының сымхәеит сара, ӡык аажәып ҳәоуп исхәаз...

– Ус аүп есымшагы ишаххәо, нас, ҳахынатәо, уағытәығаса ҳизмыргылазо, ҳнейдүпсыла ҳцоит.

– Агроман ҳидыпсыла ҳцахъан, уара, ҳара-ҳара ҳандыпсылар иамоузел! – ихәеит Атамада. – Ажәенираалақәа ropyғрагы салагеит ҳәа даақылсыхт.

– Ицәғъазамызт урт ажәенираалақәа...

– Үағың, уара! Чемо уоума ари зхәо?! Ацәгьеи абзиен ззымдыруа уоума абри уара?

– Анцәа-аяа, ажәенираала бзиақәа дышрыпхъаз! – ныбжынгылеит Дундик. – Аңс еиңш икоу ажәенираалақәа сзығуа сыйкандаз ара, жәлар рпоет ҳәа ахъз шымаз убарын!

– Үпши, уара, абригы жәлар рпоет ҳәа хъзык дазхәыцуеит. Ус схәаргы, уара уеиңш ирызнымкылаз рами уажәы жәлар рпоет ҳәа ахъзқәа ирыштыу. Иқәақәра згааит сара уи, згәы итоу зәғи иззархәо, ианаамтөу иаанкылатәу даанызкыло. Ианаамтөу ирзаанымкылаз спрезидентхароуп ҳәа амбақәа дырныларгы қалоит. Үмбо, уара, ари иқаитдо, Ролик ҳәа икоу ағықәха: – ииғычхыу аниzymха, данақәыдмырз, уаҳа иқаиттара аниzymдыр, споетхоит ҳәа даақәыртцыргы цәгья ибом.

– Дцәырымти, иаха аахыс иаабо иара иами!

– Дцәырымтқәа, уажәраанза дабақаз ҳәа иеилагылоуп ажәлар. Иику амал аүп акәымзар, алапқыақәа ишькларто убахъазаарын иахъанзагы. Иахъа шың аламала узилакысуа дықам. Ипоетхара атәы аүп иуҗәо, уаңәы зны ахәынтырра сахагылоит ҳәа даақәгылар иқаутараны икоузей?!

– Ролику?!

– Ролик еги ҳәа дцъашьала уара! Иара зегыы ирапигар қалоит.

- Изла, уара?

- Имал ала. Дызсо амал далажып ҳәа акәзами, уара, ида псыхәа анумоу, уқәыхәхәа ифны уанцаз. Иахаахыс унапқәа шизеинүкъозгы азағы зықартазеи?

«Срыттәланат ирхәо бзиоуп сара сызгы, аха ирхәозеишь арт, снарпыршәар? Ирхәараны икоузеи, Анцәа иумхәан, аха аказы ҳагәкәа ааизынханы снарпыртыр? Иаарымхәо акгы ыккамзаап! Икоу анырхәо ухы иқәкып, - иғәи дтахәыцуан Чыма усқан, ашытакы, Лавренти иареи анааизаагәаха, дааганы ифны данаафонаиргылагы иааигәалаиршәалон, - икәм-ианым ыршо рөәанынархалак ауп амыхтә аныккало. Иашытапшуа иашытагылада, изырееиуада уй? Иагарыла уқәгъежъяауа уәааухаргы, үеапыражыны иагаңьара аанкылара уеазукыргы. Ирхәеит - ицеит, икәм икоу аастагы апсы ахартсоит. Уи сара сақара иақәшәахъада, сара сақара иарххахъада, иеибанаркхъада!..»

Дацыцкъалон изыцткъатәимыз, ирххон ирххатәыз, иғапыссеует ҳәа дашьталаны иғынеихон өапчесүшья змамыз. Ауаа акалақәашәа ишами, иухарам, узлаڭам уацыцкъо уалагар, уи удызкылаз рхы ианүкъарц уашыталар, абри абаскак дыңнаркъазар, хымпада, изырхәаз акы далаڭамзар аузом ҳәа дара ргәи иаатаркыз ақны рөәаныркылоит, уара уцаны ухы арагәапшыгы ианкъала утахызыр.

Раңәак агәра изымго акәын Лаврентгбы Чыма дышышкласпшуз. Дишиклахаанза. Афны ианаандтәала, ианаабаргәбызыг, дәқәатаңда даақалеит иара, Лаврент.

«Игәра ргозар акәын итегъ», - Чыма дааизхәыцит Лаврент.
- Уеизгы-уеизгы иғаркша ҳәа ирымоузей? Иаб итаца еғи ҳәа акы рхәалоит, аха уи абанзаиашоу? Избада, изахада? Ахаразы ауаа акы раҳақәахъан, аха иуаҳаяа зегъы иашоумат? Изхәо изиҳәо ҳәа акы ыкәми! Игәарартқаз апхыа иғәаразтаз икынза узнеир, ишырхәо еипш, ала ахы ахъжугы упشاаеит, аха узымнеир? Унеизшәа удырбар қамлои, уаҳынеиша унеиаанза амған ұзара уааныркылар? Узтамлаша аштахъ умфаҳыргоит ақәиккәа, пату уқәыртсоит, иаҳыа хәлаанза

урғыланы урныңәоит, нас, уаха шаанза, алахарт еипш, уқказа уңаа ааухырхуеит. Иѣартқо зегъы иреицәоу – аиаша ахыықоу сыпшаауеит, иѣаз шыїказ еилсиргойт ҳәа ушнеиуа, иухызы ұхатагы еилукаанза, умахцә уанкны даеацъара унымжахыргойт. Нас уара аиаша ахыықоу убрақоуп ҳәа утәаз. Иага үкәышзаргы, иагарыла зегъ нықәуңа-аақәуңдалозаргы, иағыстаацәами узлагылоу, иухызы узымдырзакәа уаақәдирхоит, ушдырфашьара удырфашьоит.

Убас идирфашьақәаз ракәхап Чымдахынтаауаз аилкаара иаштаалаз ахынеишаз иназмыштыз. Иудыруеи нара ихата днеир. Амфасцәа зегъы фнеигалом Чымдағыны. Уи бағәарап иағызоуп. Бағлашала дырчо, уи дығнартәаны димоуп Елисогыбы. Ели пшза, Ели хазына! Уи игәи даатцалацәо ибейт уи иахъагы. Чымагы Чымда иакәын, сасцәақәак сзаауеит, үкәзар стажуп анихәа, дышпамаауаз аранза, аха иаара цқыа даназхәыц, ара зегъ рагхъа иғылаз Ели лакәын. Лара агаңа хәыңгы иааира шақа дааигәрғызәе! Уи зегъы дреигәрғышәа адәи дықәын, адунеинағ изағаразаалк цәгъярап ықоуп ҳәа лгәи иаанагомызт, нара убри азакәхарын дығны зегъы дзынаргәйдхахалоз.

Иара дшиптылаз атәи еитаҳәашьа амамызт: ағәилацәа рыгәхъаа лымкит, аматуцәа дрызхъампшит, еихаб джамлеит, еитбы длызгәамтейт, зегъы днархыуааны, днарылкәрааны, дааини иапхъа даагылеит, «аа, саргы ара сахыықоу!» лхәарашәа.

«Издыруан издыр, бара ара бышықалоз. Ара бікамлар шамуа. Ара иѣало сыйздыруам, аха иѣоугы, иѣаларны иѣоугы зегъы бырхыңәоит, брылыңҷоит бара. Ибымдыруеи, уи ауп сара арахъ саазгазгы...» Игәи итихәауаз лақазшәа, дахъаандалаз идтшьа дақәымшәо дғылан пытрак ақара.

«Сара акгы сыйздырзом, – лхәозшәа иаҳауан нара. – Сара издыруа – уара ҳаузыпшын, уааит! Саб дааиргы шақа дуеигәрғо умбари! Ҳааигәа үкәзар шиғаху еилыскаауеижүтеи акраатцеит. Ицәажәашьала. Иғымтрана. Зегъ рыла. Сара уртқәа еилыскаауеит ҳәа зынза иихъагы

иааигар итахым, аха сара зегбы еилыскауеит. Зегбы здыреит. Уара иухәогъы, иумхәогъы. Иухәо ааста иумхәо еиҳазами уара?»

Абастәкъя дцаауоушь абри ахәычы? Ҳы, ахәычы! Ари илақароу ахәычқәа хатца ицахьеит, рхәычқәа ыкоуп. Дхәычуп ҳәа дышлыхәапшуа, ахьшь аныштысуюиңш, лөзыцәа даарылырдаара икоуп!

Ихы иааташәаз издыруамызт ари, аха иташәеит, дагъааруалыуашеит. Лгәы зызцахьоу азә дықахзаргы ҳәа даанапшы-аапшит. Уахынапш-аапшуа үзара азәи даацәыртцыр аухуазшәа уажәы. Арақагы дықазамзааит, аха үзара дықатәкъязар. Ихы итамшәацыз, иапхъа иқәымгылацыз зтцаараны иаацәыртцит уи. Иааниа асасцәа дрылазар уи агәйіқәх? Аратөушәа дышыкоу, зынза аратәымзар? Димангы дынтымтқәахъеи, иагацъара иагафы рылапш даатархъеит! Құштара данцозғы дигақәо далагахъан. «Атыпқа қынтаң думаны ушпацо!..» - уаҳа акагы нацымтқаа, уақа ләаанылқылalon ипхәыс.

Ари хыбааран. Аштыхьоуп уағтас даниназхәыциз, аха ари, ҳәарада, ихыбааран. Макъанатә ас узхыбаауа уалагаз, нас...

Настәи ихақны изаагомызт Лаврент.

Ражәақәа рымптыгабашәа Елисои иареи ақәара ианаақәх, иара акы ихәақәаргы, лара ғылымтуашәа аниба, үзара ак ҳәатәүп ҳәа акәу, ус итаххатәкъую сеидру, газзарак налаижкыт:

- Бааи, амшын ҳталап...

- Амшын?! Угазоума, мшәан, амшын ҳашпәтало?! - Иұаштьашәа ғаалтит Ели, угазоума ҳәа ахъылхәазғы аалцәымығханы.

Газзаран ари, газзаран, иамоукуа иқамызт. Асасцәа уажәи-ушыттан иааиранны иқан, дара ақьап-чапхәа ахәычқәа реиңш амшын интатәозма! Уа данаанкылатәыз даанылқылеит, илғүшшартәгъы иқан. Иаргы, ихәеит ақароуп ҳәа, агәйзхәа амшын иеналажыны ағықәабара далагомызт уажәы.

Асасцәа айт ианаашаз, ианырзыпшыз аамта иахмырпакәа.

Амашының шаанғылаз еипштәкә, егъырт азәгъы аčeиртсыыха имтәкә, архъя иғылаз даатыпсент Чымас. Уи инапы дөхашашәа иааикит, сасгы апшәымагы шәааипылақәа, шәааивагъежъкәа ҳәа аанаргашәа акәхап, Асасцәа уаа хъантақәан, аштыхъ иғылаз амашыны аштыхътәи атәартақәа рѣкитә иаатыпаз ида. Амшын ада уи иблақәа акгыры рымбейт азнык азы.

– Анцәа итәарта! Ассир! – ихәеит уи, ибжы зегъыирахартә, асеипштәкәа дзеигәрырғыша ааигәа акгыры ипымлацкәа. Уахъ икоу сыйзыруам, аха арахътәи ауп иқатәкьоу ҳәа амшын ахъ шъяғақәак неихигеит уи, аха афныка ҳәа апшәма инапқәа рұағаны иғанааиха, еиха-еигәо амашыны атытца иналагаз иғызыцәа рахъ иенадикылт.

– Амшынгы мшынуп, аха арахъгы ахъхъақәа азыхъ хзааниеит, зық аахғаҳтәақәап. Амшын азәыр иуцәигар ҳәа ушәома, Лаша! – ғәаитит Чемо.

– Ари ацәкәырләқәа шәара шәкынза иааниузар акәхап, зынза шәхықәтәлоуп, – ихәаҳт Лаша ҳәа иқаз.

– Ҳара ҳқынза имааниуа акгыры ықазам: азгыры апшгыры. Амшын аеаарыцәгъяр, апсуа иқазшы аанахәоит: өйнкылашы амазам.

– Амшын хъатцеит, иага аеарцәгъаргы, аха апсуа ишпақаит? – иөыргызмалшәа дтаахт ахатса шәпа-жәпа, арт иааибырхәэз илымча инағмыжъкәкәа. – Амшын мшынуп, уагәйдлар уамго...

Иагараангы дагахъеит, дықәназәзәаахъеит апсуа, аха макъана итып ақны дыкоуп апсуа. Макъана иага хырзаман азыпшуп, рхәоит апсуа, иага рыцхара ықәхашт арахъ иааниы, аха, ес иқалалакгыры, Апсни апсуеи наунагзаша еизынхоит. Ари ажәлар зыгера ганы ирхәо акоуп. Ажәлар зыгера рғаз дара ишырхәо еипш иагыықалоит... Анцәа абзиара қатса! – ихәеит Чемо.

– Анцәа абзиара қатса, абзиара қатса, – инеиларыпсент асасцәагыры.

Аилыхара иағыз аматуцәа, асасцәа ааит ҳәа анраҳа, иркызы зегъы ныштатаны, урт ирпүларц рәаархеит. Рәырпшәо, рәеиңекаауа. Атеатр ахь ицишәа рәеилахәаны иқан шьюукы, егырт, змахәар тәркәакәа зәаазхазгы ұйбааак рбахъеит ҳәа угәры иаанагомызт, иахъатәи рматурағны маңара акәымкәа, апстазаарагәтгы. Ахәса-аазақәа наскъя-ааскъан, иаҳа иахъырбашаз атыңқәа рәнни иаагылеит. Ели лакәын инкылкәыр-аакылкәыруа ирылаз. Апхъақа иааисыз ракәымкәа, убри лакәхап иаҳа ылапш назыдхалазгы. Улапш зыдумырхалашазгы лакәизмәлара, лытқы ғрачкәын дагәйлыпхаауа, дааскъацәар акы даңшәошәа, дмааскъаргы ант ахәса-аазақәа рған давахар лтахымкәа, рыбла даахгылеит.

Ари ахазына дызустада? – дтцааит Лаша.

– Ари сара стәылоуп, – ихәеит Чемо, уаҳа акғызы ацымтәкәа.

– Ахазына! – ихәаҳт ғапхъа Лаша. – Ибыхъуззеи?

– Ели, – лхәеит лара лыбжызы лызтәимкаауашәа.

– Иәахтәашәа ибхәоит, инагзаны ишпәкөуш?

– Елисо лоуп ари, Елисо! – лхәеит агәйлапхәис, азтәара лгәры ннархазшәа, изтіз аптырхәа ахахә еиپш лажәақәа наигәйдләжылан.

Чемо иааигәампхеит, Лашагы иааитахымхеит.

Лаврент дахъыгылаз иаҳагызы дааиланаргъежыт ахәычы дахъаахтаркызы, аха акғызы имхәеит, акғызы инимырпшит.

– Ари ағыза атың азы аибашъра иалагар қалоит үдүроуоу?!

– ихәеит уажәраанза ажәакгызы зымхәацыз, зегъ ырыштәхъшәа амашынына иаатыңыз ахатца.

– Иагарааны еибашъхеит, иагағызы рхы акәыртдахъеит. Икоу аума, иқамғызы ҳамдыруеи, – ныбжъаиргылеит Чемо. – Анцәа абзиара қатца, – ихәеит иара өазныкгызы. – Шәшүицәкуа аадыруеит – раңаақ аамта шәымам. Шәара шәғызыцәа аамта рымагәышам есымшагызы. Убри ақнитә, ҳайбамырххакәа ҳнатәаны какал ҳқып, ӡы хьшәашәақ ҳнағыхәап, ҳааи-цәажәақәап. Аамта шәымазар акынын абзиатцәкья, уаҳа ара шәыркәзаргызы ҳтахуп, аха, ишәхәаҳхеит, издыруеит, ҳәы-

лацәагы ирдыруазар стахуп: ҳасасцәа даара иццакуеит. Ус аума, сара шәссырцакуо?

– Ус ауп, ус ауп! – ихәеит зегъ рапхъаңа иааисшәа иғылаз иңиз зегъы рыхъзала.

– Ус анакәха, аус ахь!..

Анатәара рацәак иадымхалеит. Ели иаҳа дахыибартаз атып ақны иөйрманшәала даатәеит Лаша. Лаврент уи згәеитәз лгәры иахәашаз даеа ажәақәакгы нахъигзейт уи, рнапқәа ژәзәаны аишәахъ рәғанынархоз.

«Убла атәүршы ҭасааит, уаҳа наңшы-аапшырта умазами?! – гәаныла уи дааизағыт Лаврент. – Аөүрбара икны иагоит ара хәса гәартак, иухәаша азәы уналыхәыпшлар. Акы ухәаанза жәаба уалхәоит, дыпхашъа-пхатцо даагылап ҳәа үкоума! Дааины дагъааувамтәаит...»

Ари изырхәоз ыған Лаврент, аха уи бнарак иағызын, дылхо уи абнара далалар итахымхеит. Дылалозар, иара дылхо дылазааит уаҳь!

Иццакуа рәкны аныхәағақәагы аарлас-аарласны иаанкылатәын. Уи апшәма иаххыы игеит.

Амла шәакынгы шәыркүп, акрыфаха шәысымтазар қалап, сағәра аасәашәырххла, – ихәеит Чыма дааччашәа. – Иара абжъаапынгы, сара сеипш икоу аишәа мәғапимгозароуп: акрыфаха рымтакәа ауаа ағы иааиршүеит. Сара иахъа азәгыры арыжәтә идисциларц сгәры итазам...

Уи зегъы иргәапхеит. Өйкәрамызт, псааитқран ара иқаз. Асасцәа алыхәхәа иахъынтаауаз рымдыруаз, иахъцогы харан, убри ақнытә, ажәала ихәаны аус аилагара азәгыры иеазимкит.

Апшәма асасцәа иныхәеит, азәаузәала акәымкәа, иаандылашәа.

– Апшәма ихәтоу қатца, Чыма ухаткы сцеит, – ихәеит Гамажла даацәажәан. Уи дгәылан, арахъ дықәннагалеижүтеи рацәакгы тцуамызт, аха Чыма иапхъагы ара дапшәымахъязшәа акәын ихы шымғапцигоз. Уи гәеитқәаҳъан Чыма уажәадагыры, ианааигәампхалоз ыған, аха ажәа имеикуамызт. «Қәралагы

дсеихабуп, иңбабақәагы рацоуп атәйлағны, имаскыр акгы снатом, иара иғәры аағанатсоит, еиҳабык исхәз иаразнак дахатғылелит ҳәадаеакалаға ихы ибо далағоит... Ихы ибалаит уи ишитаху, иихәо аассырхар, уи азы сара акгы сыйхызом...» Абас иғәры даатәцәажәан, Гамажла ихы наикәникит Чима.

- Зегърыла уиашоуп, Гамажла, зегърыла, – ихәеит апшәма зегы иаараҳартә. – Арт даара ишаапсахью здыруеит ари абжыарак, уи ауп исыхызыз, сзаареицаҳаз...

- Рөаңаны ағыжәра иалагаит ҳәа акәым саргы исхәо, аха рыхыз зху ныхәағәк аанаңқылап. Дара ирымжәуазаргы, ҳара иаажәыр қамло?

- Иқамлакә! Ус ауп ишатахугы, Гамажла. Итаху шатаху уара үақара сара издыруама...

- Уара инеиҳанғы иудыруеит, Чима ухатқы, уи ҳасасцәа бзиақәагы еилыркааузар ҳәа сыйкоуп... Аамтоуп арт ирзымхо, раапсара адагы. Аамта рцәаагарым, ихәатәугы ҳархәа...

Гамажла иацәажәашьяқәа асасцәагы иргәапхеит, апшәмацәагы. Чима, абри дазыпшы дтәазшәа, иара иидыруаз амфала акәатахәа иғынеихеит. Уи иахъакәым икылнагаргы ауан: ағы ӡым, ианааурмцхәлак, иара иаҳо шықоуд үдәйкәнагалоит. Иагарааны ирыхъқәахьеит ус, арақагы, даеаңызаргы. Ус рмыхы жәаха Чима ицины иааиз ахақәагы: нахъхиң ұзара агара иадтәалазшәа ацәажәара иналаган, ианнықәла, иаархәаз зегы рхаштны, еибартызығы, ҳапсуазаргы абра ҳапсаит ҳәа иаатәеит. Иқаларын урт ауха ара иаанғасырғы, аха, ижәзаны дшықазгы, азәы деиханы ағныға ддәйкәымлар имуит. Уи инаиштәлеит егъыртгы. Атх акыр инықәлахъан. Арыжатә иаҳа иархагаз дцаны амшын иеаатимшыр имуит. Уи апшәма иааитахымхеит: Ахатда баапсыла ижәны дықан, иудыруазеи баапсыла ижәны икоу ихьуа. Дызсаны маңара мшын нырцә дагар ауеит. Уихъзаны дузырхынхәру? Иара иеипш, уарты уашызызар, уахықоу уцәелигә уалагахъазар. Чима ғытуа ақәара днықәлеит. Дизгәаит амшын изтәымгоз.

Ара уи ағыза дазыпшымызт апшәма, аха, ухәыцыр, зегы

урзыпшызар ауп ари адунеи ақнитә. Убри ақнитә... егни ақнитә...

Зегбы еидхәйцло, еидыхасабло, иөырманшәалаҙаны дааиуан апшәма. Гамажла икнитә уи уаҳа өыңғылхәа имоуит. Иара Гамажла ҳәа икәз, қәралагы әмбәд шытә, аха, Чыма иөкәа зеипшраз имдыруаз, дынзаашьшыла дцарц еғъаигымхеит.

- Ҳайбаныхәақәеит зегбы, аха абрақа высшыа змам ныхәафак ыкоуп, - ихәеит уи атәыхәтәаншәа. - Уажәраанзагты иныскылар ауан, аха ари авариантгы үәгъамызшәа збейт: зны ҳара ҳара ҳаибаныхәақәар, асасцәа ирахәатәу ажәақәа ҳайллыкка ҳышкоу инараххәар, нас ари аныхәағагы ҳаадгылон усгы. Иарала иххаркәшаргы зынза абзия.

- Излаххаркәшо ҳазхатәоу ачеиңыкалоуп, иумдыруеи, Чыма, ухатцы сцеит, - Гамажла абрыгы наихыигзейт апшәма.

Уи шәара ишәусуп - сасгы апшәымагы. Сара сакәзар, зда псыхәа ыкәм аныхәағақны сеааныскылоит...

Иихәарызиенш ҳәа ипшни иаамтәеит сасгы պшәымагы. Урт ибзиазаны ирдыруан Чыма дыззааниуз аныхәаға.

- Иахныхәап абри адгыил, ҳадгыил хазына! - ибжы әтицеит апшәма. - Ғәақтәақрас икоу зегбы зхызгахьоу, икәрыблахьоу, аха ирзымбылзаз згәи тадырчачахьоу, аха згәи камчаз, ихыршыаахьоу аха ирызцәыхәираттәиз, абасқафык рхы зқәиртцахьо...

- Ҳадгыил рыцхә! - ихәеит асасцәа реиҳабы.

Лаврент дахтәэз дөғытқашәа иуит. «Уара ианбаудгылызы уара, ари адгыил?..» Иациттарц ииңахыз акғы мхәакәа, иеенхагәашәа даатәеит Лаврент. Җымт атәыцақәак ижәхьеит иаргыы, иағера наимпүткәар ауп алакә! Аха ичхатәуп, зегбы چұтәуп, апшәма иаҳатыр азы, ағылаңақа раҳатыр азы... Аниакәымқәа ааибырхәар - дышпақалари Елигы? Даанаңшы-аапшәеит, аха уи үзаргы дубомызт. Данаархагылалак, Лаша илапш налылаирқаңон. Уи Лаврент иағижкуа дықахызма. Аптырқұхәа амца ғаиҳыдыуан. Абри еилылкаазар қалап Елигы: Лаша илапш данаатцахалак, акы лхаштызшәа лыштакхықа днықәгъежекъауан.

Акы наихъиқәақәар итаххеит Лаврент иватәаз. Дмыр-гәацәакәа, аха усгы инаихъиқәар итаххеит. Уи изырқатаз аиҳабы иажәақәа иаргы иахъя иеитеиқәаз ауп. Үағагы дыңгыланда, атоурых ишаҳәо ала еғби ҳәа иидыруаз – изымдыруаз акы иеналаижъқәан, иахъакәым үзара даақылсит.

– Ари ҳара ҳаңсадгыл ауп, иеицаҳахъчаз ауп. Иқалап шәара шәениҳа ҳара иаҳтәзызаргы...

– Уи шпа, уара?! – итачкәым нымғаниңтарашәа Лаша иахъ дынхъиаңшит Лаврент. – Ирзеилоу ңсадгыл ҳәа үзаралыр иуаҳахъоу, уара?!

– Аа, иахъиқоу, – ихәаҳт Лаша.

– Уашымзааит, ачкәын, – Лаврент дшааикәашәа зазгәеиңт Lаша. – Ауағы дахыиқазаалакгы, дахыиқәнагалазаалакгы ңсадгылк ауп имоу...

– Лаврент, уа ҳасасцәа пату аарықәтталеи, – ихәеит Чемо, ари иааимаркыз ақнитә аңыпжәаҳақәак илымча ақынза иааӡон.

– Уи аупеи ҳаатәазаргы ҳазғезоу...

– Ҳаагылазаргы, – ныбжъиңргылелт Гамажла. Уи имаҳакәа, еилимкаакәа дыікам арақа иқалаз, иқаларцгы ауаз, аха иеиргәзенит, акгы имаҳаңозшәа, еғырт акы нараҳәо, акы нарымакуашәа иөйненеиҳит.

– Абри уара ухъз апсышәала иаанаго удыруоу? – дцааит Лаврент, Лаша уаҳа иеиҳәарыз изымдыркәа. Адырразы ишпейизымдыруаз, аха иғәы иеанызтаз апшәма изхәыцира атахын. Уеизгы-уеизгы.

Ишаңсыуахъзу ақара здыруеит, еғыс... – ихәан уа даағаҳеит Лаша. Даахәыцхәыцит. Иаҳахъазаргы қаларын, аха уажәы иғәаламшәеит. Арыжәтә ақәхап изхароу ҳәа нақәитцеит. Арыжәтә иаҳагы иааигәланаршәар қалон, уи адагы, даәа пыт-чытқәақгы, аха уажәы ари арыжәтә иаҳареитцеит. Усгы акәзааит.

– Ауаа лашақәа анықаз зны, иахъынтаауазгы дырны иухъзырцеит ари ахъз. Ҳаҭала уара уакәымзаргы, уабаңаа рабаңаа, урт рабаңаа ибзиаӡаны ирдыруан уи ахъынтаауаз.

Уара иухаурштит. Иуцьысымшьеит! Ахъз хварпшгоуп ҳәа рхәоит, аха ахъз егътоурыхуп.

– Ҳзеипш тоурых исзаанагазар акәхап...

– Ҳзеипш псадгыл ҳәагьы нацуцар утакызар акәхап...

– Иудырит! Сгәи утатәоушәа зегын удырит!.. Уара иухъзузи, таара пхашъарам?

– Лаврент! – ихәеит Лаврент днақәығәен.

– Уагыруоума?

Уагыруастәып ҳәа сыйоуп! – даатқьеит Лаврент.

– Иабааугеи, нас ари ахъз?

– Кавказпшзаапахазына иңкытә! Уиарахъиаахалеимышызың акрыкомуа, ихъзгы ааганы сгәи инықәијкит.

– Ишытумхындаз.

– Исмазтцааит, умбо... Иахъа цәгъала исымпүтцаханы сыйоуп, аха иахъызго ҳәа акы аасыздыруам. Уааи, нас, ҳахъзқәа еитнахапсахлап. Иснымаало хъзык саталаны сааует, уаргыны иутәым ахъз удырхәалеит. Иаанаготқәйкылы уздыруам.

– Шытарнахыс исымдыруеи...

– Иухаштуюеит.

– Ус угәи изаанагозеи? Иңкамло егыйкам, ушнеиуа зны, иухадырштыргы ауеит.

– Ахаангыы. Уи сыхъзызтаз сан лоуп. Убри лаҳатыр азы маңрагыы. Сан лгәи дасмыргацызт лыпсы ахъынзатаз, лгәи лзырхъша қастараны сыйоума лара даныйкам!

– Уан... – ихәан, даанаңшы-аапшил Лаврент. Уажәоуп уи Лашагыы иаргыы еиманы аишәа ишынахытхъяз анаагәеитаз.

– Уангыы уан лоуп, аха уабгыы игәампхакәа дыйкам уи ахъз. Иңкалап иара иакәзар иухъзызтазгы.

– Мап, сан лоуп! – днақәығәеит Лаша.

– Уаб ипсү тоумашь?

– Дыпсхьеит.

– Апсцәа ыңтахымыргыло ҳалагеит, ҳашызызаргы қалап.

– Уара укеикеиуа угылоуп, аха сара сыхшығ аалиархәашьит...

- Зыхшың еиланархәашызың ана даеаӡгыы аңаажәара дағуп, хнаизызырығып... Аха уи ҳара иҳахәо акғыны имхәөзшәе саҳауеит. Уигыны, уара уеиңш, егъирт реиңш, сыйсадгыыл рыңға ҳәа иғәи дааҭасуа дғылоуп... Имкәалеи, уара, ауа! Рыңсадгыыл ахырко рыздыруам, иахынтааауа рхаштхьеит...

- Ус ауп адунеи зегбы ақны ишырко...

- Ус үзаргыы иқазам адунеи ақны! Абри шәара шәкны ада...

- Усыдызылазеи, мшәан, Лаврент, - иҳәеит Лаша иңааргәбзыңы... Сара сзықәан зегь акоуп сыйсадгыыл ахырказаалакгыы.

- Уи шпа, уара?!

- Ишпа умбо, убас... Иаха иахыззеиңү, иаха сахыныңәнаго сыйсадгыыл ҳәа саштыуп.

- Ант уфызыцәагыны ус иқами?

- Иқалап ус иқазаргыы.

- Жәларық ус иқалар ауоу, уара?

- Акрыздыруоу, - иҳәаҳт Лаша.

- Иудыруазароуп. Иудыруа ухадырштаанза икоу еилкааны иумазароуп. Икоу анухадырштлак уабацо.

- Уара уахы сааует, - иҳәан, дааччеит Лаша, Иижәыз шилсхъяз ақара уажәоуп иаха ианиба.

- Сыйсадгыыл ахь схынхәйт ҳәа уеааухозар акәхап уаргы.

- Схынхәйт зысқәозеи, сара ара сыркоупеи.

- Абри сара сабақоу?

- Уаргыны ара укоуп.

- Үңсадгыыл ақны?

- Уи уаргыны иупсадгыылууп ус акәү?.. Уара уан... лнағас ан думоума?

- Өңүңа анаңа зоухъада?! Иааңьеишьеит Лаша.

- Өңсадгыылкыны уағыны имоузац. Икоу уасхәап, уахатәни ала уаргыны саргыны еилхарго ҳәа егъиңкам. Уаала уи ааста еиғыми, ҳаныны амшын ҳталап. Арт ағыжәрахь иианагеит, ишубо еиңш. Ҳара ҳанцәйтцышышып...

«Днаган наң амшын днаңазар, - ааигәахәйт Лаврент. -

Ипсадгыыл ахыркоу ипшааларын... Еибархәхәо ишъталаргыы, ухатәи ала азәыр дауипшаахрыз...»

Ауафы ихы иаатамшәо акрыкоума акәымзар, ас убахьоу, уара, изакәзызи ихы иааташәаз! Амшын иаататәү зегбы астонит ҳәа уалагартгы, узлахәараны икоузei! Адәи икәзааит, рыцхәкәа, ихибартцәо, инибартцәо, рыйгышылқәа еимакуа, икәз рхарштуа, икало иазымхәыциа, ирахәкәаханы. Ус иаҳа еиғушәа рбозар. Ус anakәымха, иаақәиргъежъяаны зегбы ртыпкәа рәкни инагатәуп.

Уи ус мариамызд.

Амшын өәандашьшыраза итаиан. Ипсы аатанаатеит. Икәз ашоура анафсангыы, иахъантәарап акы дахәаеуан Лаврент, адгыл дықәымзәо, ажәфан далакнашәа даанханы дыкән. Ус дәалалон иара зны-зынла. Игәы бжызыхуз ак өалахъан ма икалараны икан усқан. Гәныхәтцысталы еиликаауда далагон, – икалараны икәз өамлацзар, – изааигәахоз закәыз. Икан изцәйбналатәиз, аха икан, уацәйбналарц уалагартгы изымуаз, ушиашу унаганы уағазыжъуаз. Икалараны икоу усгы икалоит, хырпашыа змам ақны уаннанагаша унанагоит рымхәои, убри акын араға икәзгыы. Иахъатәи аикәшәара зынза ихахъгы икәмызт, игәахъгы, даеағъара акын ихы ахъхаз, аха, аа, умбо, иара дшазыпшымыз ала ахтысқәа аахъын, дааганы абраға дааргылеит. Уагыруоума ҳәа иазхәази иареи мшынк еицтанаатеит. Амшын дуцәоуп, апстазаара иафзыоуп уззыпшым ауаа урывааргылоит, ухахъы иааумгацыз аманы иаакылсуеит, ақәара уқәиргыланы уарпшуюеит хара, хараңа. Алаңш ахынзанаゾ иаақоу зегбы узгәатар, гәныхәтцысталы уи анафс икоугы умбар аузом. Иумбагәышъозар – улашәуп, уапхъа ишътоугы узгәамтар қалоит. Адунеи атыхәән икоу аилкаара ҳашшәами абжеиҳан, ҳапхъа ишътоу ҳнахкъашо.

Лаврент бзия ибон ихала дцаны, Къалашәир аганахъшәа үзьара амшын данталоз. Уа шамахамзар ауаа маңғын. Уаф даныкәиршәзамызгы ыкән. Изакә псеивгараз усқан иара иоуаз! Даақәымтзакәа амшын дхыпшыло ақәара дыкәтәан. Илаңш ацхә аипш амшын ихыриалан. Уи дыкә-

ланы иғынеихон, уахынла игъамгъаму амза амшын ихнаршәлаз ацха дықәлатдәкъаны днеиуазшәа. Уажәгъы усқангы акы днаскъанагон иара нақ, изымдыруа, иимбаңыз акы дазааигәенатәуан. Ибла иаахгылон азы ихыхәхәала инеиуаз ағбақәа. Урт ӡыхгылан зны араға, Къалашәыр азиас азааигәара, еилаутыруа ауаа ргәйтәмз. Иқалашаз ҝалахъан акәымзар, урт рирхынхәышъак ықазар, зегъ зымчу Анцәа ду даарзылыпхазтгы...

Амшын унырыргыы, уаарыргыы, унеини ус унхықәтәларгы арт ахтысқәа рахъ уагоит. Итқозеи уи аахыс, аха рыңацашъак зықамлеит. Иагъзықамлозаап аринахысгы, арантәи азәйизатдәйк идамхаргы ақәара дықәгыланы уахъ дыпшуанаты, уахъ иагазгыы игәөи итоу игәөи итапсны, дхаҳәха, дбақаха, Трабзон азааигәара акәзаргы үзара, амшын дхылышыло, арахъ, хара ҳахъ даапшуанаты.

Мышынталара иңаз шынхаңаа анырба, рыбжъқәа аафуа иалагеит уахынтаи. Ижәни икоуп, азы иаҳцәамгазааит ҳәа лафқәакгы аархәазар акәхап, аха арахъ уи арыңхара ақынза инанагоз уаф дықамызт. Лаша иззаақәрылоз исахъа имамызт, ақдеипш дыхәхәаза амшын дхыжылан. Лаврент ибзианы азсашаа идыруан. Амшын ақны мацарагыы акәымкәа.

Иаафуаа абжъқәа ртак анықарымца, амашынақәа ааибархәхәеит. Лаша идырит иқалаз.

– Арт амфа иқәлеит, скажыны ициара икоуп! – ихәеит Лаша аеенлахәара дахъағыз.

– Уеипш зеипшу дахынкарыжълакгы ауама! – нацицеит Лаврент. Ари штәилатдараз ақара еиликааит Лаша, аха акгы ахимхәааит. Ажәкәхәа аеенлахәара дағын.

– Иашыны икоу ауаа иқартдо иудыруазеи, ушрыңыз рхаштыргы ауеит.

– Ушрыңу зхаштуа ауаа урыңымлалан.

– Саргыы раңаак истахыз үүшшө, аха срыңнагалт. Уақәымшәақәхъеи, урыңнагала акәым, рымбараз иумоу зегъы утиуа, аха арахъ, уанақәшәа, шәара шәенипш икоуп ауаа

бзиақәа срыцнамгаларгы срыцхамыз ҳәа, уғы акы архәо, угәы өәкы аанаго...

- Уи акгы иаңсам, уи псроп! – ихәеит Лаврент.
- Уақәымшәац азы...
- Еицәоугыякысақәшәақәахъеит, аха, срыцнагалајазаргы, ирахәатәугы расхәоит.

– Арти сареи акы ааймахамкыцкәа ҳааниуа ұышшома?!

– Иага узрымакуазаргы ирымакла, ирымоукыртә үказар, уиашоуша убозар. Уаниашам уцаны үнцәйтқышшыны... ма амшын үталала.

Абри шеибырхәоз ахухәа инеини амашына аталара иағыз иаарыдгылеит.

– Саӡ ғызыра ҳзыжәуит, – ихәеит Чемо, Лаша иааста Лаврент ихы наизырханы. – Иаажәрим ҳәан, аха иамуит. Иаажәгәышеит шәара шәызгы, ҳара ҳзгы.

Лаврент ари акгы ахимхәаит.

– Икоу уасхәап, Лаврент, – днавагалашәа ихы наиқәникит Чемо. Сара арт срыцымцар ада псыхәа сымазам Үатқәйтқәев схынхәуеит. Амш анцәамтаз...

- Акыр қалама? – дцааит Лаврент.
- Уахъ акгы қамлазеит...
- Арахъ иқалазеи? – изтцаара азтцаара наштыаирххит Лаврент.

– Арахъ иқалац қалеит... Еитаасыдгылеит... Аха уи иаайлажәкәашәа иuzeитасхәо ажәабжым. Саар, аха уоуны үқалозар иuzeитасхәап. Уажәы сғызыцәақәак рқынза сцароуп. Уахътәиқәа иаҳа срықәгәыша салагеит. Уи уара ухатагыы иудыруазар акәхап.

- Сара акгы сыйздырзом.
- Уи иаҳагы еиғыуп, иахъузымдыруа. Ара икоу зегвы удыруазар, уқетәнны, ухы ахынахоу уцап.
- Устәкьоу?! – иааңьеиштеит Лаврент.
- Иуасымхәашеи зны... Усқан иқақәоу иаҳагы ицюушшашт. Ус схәеит ҳәа, иара уара ухатагыы уаарыиддыргылар қалоит...
- Сзыдгыло?

- Изыдгылатәым. Урт ағстаацәа ишрыдгылатәым рхатқәагы ирдүреүит, убри азоуп, ес иқартталакгыы, ирыдымгылашагыы ирыдгылашагыы рыйдгылартә изықартдо.

- Изустцәадашь? Исзеилкааум...

- Уара иузеилымкаауа раңааны икоуп, Лаврент, арақа. Гөйбән узтода, уажәоуп уанааҳалагылаз... Уңара уталаанза иқаз ыкую ұышшоит иахъа уажәраанзагыы... Уртқәа - нас... Уажәы амға ҳамоуп. Уаасзырхылаپш. Уахак ара уаанхеит ҳәа акыр қалару?

- Иқалозеи! - ихәеит Лаврент днақәығәәаны. Стакәажәгы даазгаша ргәи инықәысшыит. Уи уажәытцәкъа дырхысхысуа ара дааргашт. Лгәи бзиам ҳәа акәын Ақәа дзыңсыжыз, аха, ара лықазаара анатахха, ара дқалароуп. Агәйлацәагыы срықәгәыгуеит. Урт ара санықамгыы ҳфазенда иахъылаپшуа роуп. Сара стәкәа уиақара срықәгәыгуам, дара шақа срықәгәыгуа ақара... Сажәа сроуцәеит. Инавалақәазгыы ааихъеит. Ҳара ҳцеит.

Акы еиликаақәон, аха инагзаны иқаз ҳәа акгыы изеилымкааит Лаврент. Иқалазеи иара усгыы, иаалыркъяны, иааиз асасцәа днарчехыныланы амға дықәымлар амуя?! Изустцәада уақатәи сәғизцәа ҳәа дызғу. Уақагыы ағызыцәа имахаштуи, дағаңызаралы, аха уажәытцәкъа иеынархымызгар амуя...

Иатахны ибозар, даахынхәир зегыы изеитеиҳәап. Иагъизтахзоузен Лаврент изымдыруа Чыма иғызыцәа. Изейлимкаауз - урт арақатәи иғызыцәа изларенгъхазеи? Уаагәа иғылуу иаҳа анышә анутижаауа ыкагәышшоуп, аха урт азәйик-ғызыңызрак ракәхап, ари иғызыцәа зегыы неибаргашәа дцәажәоит. Адәахъала акы инубаауа дықајам, аха аригъы ипжәо акы дақәтәазаап ҳәа нықаицент Лаврент.

Еилкаашья змамыз акы ыкай уажә арақа: згәи бзиамкәа иштәз Чыма ипхәыс, Елисо лхала даанхеит ҳәа дәфытпана арахъ ләаалхарызма? Агәйлацәа ыкую, шәаалхылаپш ихәазар, уи иаанагоз иара ихатагыы уаха арақа иаанхара акәын. Елисо ақалакъ ақны ақазаара ааста ара ақазаара

злеңгылшыоз ала, уажәадагы дынхақәахъазар акәын лымала, лымалатқәкъа акәым, лымала ахъзми шыта, ағылацәа лхылапшуа. Ишькырыуа ара иғназ ахәсақәа, атыпхәацәа, рысасецәа анца, ағны анааилдыргақәа, иныңың-аатыңзаргы, иааниузар акәхап. Иеидтәалоуп үсгыры, иагъанхозар акәхап Елисо лѣкни. Иара ара иѣказаара иаанагозеи, ипшзоума? Арахъ, ацара иѣыназикыргы, аамта игацәахъан, дгәенгәениуа амфадуқәа дабанарныларыз. Чыма ифазенда еиғрыкка, иара иеипш иагағ ғнаңзап.

Иааигәалашәеит Чыма иихәахъаз ажәақәакгы:

– Апхын ақалакъ уағ далагыло иѣкам рацәак, упхамшын, уара ағтәы умоуп, апхъатә, зхәаз өипш, апсшыарагы акратанамкуеи, унеила ҳфазендахъ. Хара уа есмыша ҳтәоу үүшүшома, ахыбра тყкка иғылоуп. Шақағ апсшыағцәа адцаало удыруоу, аха ҳара атәым уаа ҳзығнатом уаға. Иаадыруа, ҳаздыруа изы ҳгәашәкәа қыақьаза иаартуп...

Ижәынгы дыѣкан Чыма арт ажәақәа анихәоз, иара арыжатә акәзаргы қалап изырхәаз, аха, ишихәазаалакгы, изырхәазаалакгы, ихәеит. Даеағзәйзар уи адырфәениткәкъа ихы иαιрхөн: ихы кәағза Чыма ифазенда ағаңхъа ақәара дшықатәоу убaryн, аха Лаврент уи ихы изатәашьомызт. Ас анихәахъ, ажәа ақнитә, гәыкала ишихәаткәкъаз еилкааны, даазхәыцит. Уажә уи анааигәалашәа, уаҳа араға иаанхаргы егъамамызшәа ибейт. Изеильмкаауаз апхәыс чмазағ дызманы арахъ зәаазхоз иакәын. Ауаа имами Чыма, иара изхәонда, иагарыла имат руп. Рұқәткәа дықыртәаны даарымго ипхәыс!

Аха аусқәа даеақалашәа иѣалеит. Аусқәа үсгыры уара ишақәутаз ала мацара ицағом есқынгы, уара ушырзыпшәз ала рәғынархоит. Убасшәа қалеит уахагы.

– Ағылацәа аабхылапшааит Еличка, сара уаха уахъ инеиуа лсаҳыақәа сымазагәышам ател данас, ицюушьашаз, Ели уи лылахъ еиқәнамтәзеит зынзагы. Уимоу, иаҳаты деңгәиртәзшәа ибейт Лаврент.

– Уажәада ас бынхақәахъоу? – дцааит Лаврент ипшаза ағны архъа иғылаз ақәардәкәа инении ианынарықатәа.

- Ас шпа, схалоу? Схалатқа сынрыжъзом ҳәйлацәа. Цицина дааиуеит, уи данықам, ма дәнеилахоу – Мақәала.
- Аңсыуа днымхазо ааигәа-сигәа?
- Азәык-ғызық. Урт абжеихан ақытахь иахнагоит. Арт ара икоуп есимшагы.
- Излазбо ала, бара ара башыцылацәеит. Бхала баанхаргы бымшәаզой?
- Сзыршәозеи! Агәйлацәа ыкоуп, даөаәзә дқалап... Уара уқами уаха?
- Шыңа сабацо, сцап схәаргыы...
- Арахъ аара мариоуп, аха арантә ацара цәгьюуп. Машәйршәа иүкәшәаәз азәы уимгар, гәылак дузыбзиамхар...
- Шыапыла ибжьюзеиш амфаду ақынза?
- Уцарцу?! – лтцаашъя аағьеишьеит. Сцоит ҳәа иғынеихар, уажәы ишылныпшыз аастагы иаалцәымығхозаап.
- Мамоу, сабацо, ус стаауеит ақароуп. Верск ақара бжъами?
- Еиҳам, – лхәеит Ели.
- Амза ааңырцит ашъхақәа иғархыкны. Уи макъана иттәаамызт, адунеигыы аазмырлашеит Ели ишылтахыз еиңш.
- Амшын ахтә бжъқәак аағуан.
- Аңсшыағцәа роуп. Урт шыңа ақәара иқәхая иалагоит. Атх агәы аағнашаанзагы ақәара иавтцуам, зны-зынла ақәарақны идыршозаргы қалап урт.
- Амшын бзия ибымбо?
- Исымбакәа! Сынтәа сапхъа азәы дәләеит ҳәа сыйкам. Ахъта былабтцара быкоуп шырхәоз, хынта-пшынта рақара санрыцәтала, амшын қәандашшырағза иқазшәа реыртынчны иаатәеит. Уи уажәоуп иқәандашшырағза ианыкоу. Апхъа, са санталаз, итамлацыз анаасыршанхаз, ихшәашәацъян даара, аха сантала стәлеит ахъзын, амшын сеамаздеит, ҳаалиатқәеит иаргыы саргы.
- Ажәенираалала ацәажәара балагара быкоуп. Бара амшын бзия иббатқъозаап.
- Ажәенираалақәагыы, – лхәеит Ели.
- Уи еиҳагыы еиңүуп... Ари ағыза атып ссир ақны ажәенираалақәа бзия рбара акәым, рыфра уалагаргы қалоит.

Лаврент ипсү лылаханы Ели дналыхәаңшит.

- Издыруада, бара ажәенираалақәа бығуазаргы?
- Уи маңоуп, – ләхәеит Ели дааччашәа.
- Ус акәзар, зегъ еилкауп: имаңоуп бұазар, ара маңа ықаңам, бара ажәенираалақәа бығуеит.
- Изығуан.
- Уажәы, бықәрахь банные, афра бағәымтит. Ус акәу?
- Лаврент уажәгьы ажәенираалақәа шылышуаз лирхәар итаххеит, уи иара акғын шинамтозгы?
- Схазы. Зны-зынла.
- Ҳашцәажәоз акәарахы ҳагеит, бгәилацәа ааир?
- Имцахьеи урт! Аамта цахьеит, иаапсаны икәми, исыйдымтәаларгы ауеит. Сыбжы нарықасыргар, рәаархашт, аха рыргәәкәра атахымзар?

Иара ииҳәашаз лара илхәеит. Ари хәың гаӡаразар қаларын, дааршанхеит, аха нас иеъиңеиңштәны даалывагылт. Анағс ииҳәарыз изымдыуазшәа. Адырразы идыруан, иғәы иатхыз раңдаң, аха уртқәа ара иатыпмызт. Ағәилацәақәа ҳәа икәз ныңғабашәа иңеит, аха икылпш-кылзығуа итәазаргь ауеит. «Чыма деилагазаргы қалап, – ләхәазар ауан ант ахәса ааза заманақәа руаӡәи. – Ахәыңы атқ дналаршәни дцеит! Дхәыңынгы дықоума уи шытә, атыпқа наңа лакәханы даақәғылеит. Шә-блакы лықәкуп. Абарт еиуараларгыры мамкәа икәм акәымзар, ас қалашы амамызт...» Икәларын Лаврент ихақны иааниуз ахәсақәа ахынықәхаз итаххеахаа ицәахъазаргы, иара даазыруалыуашаз рхахы зынзагы имаизар. Амала, Лаврент дшынхаз зегъы иғәартеит. Ус иғәы иаанагоит иара. Иара убригы аиаша иаҳынзазааңғау еилкаала уара. Рұытықамзар – икәм, даргы ағны инығналанырыпсы ааитаркааит.

Ағны ианығнала адәахы алашарақәа каххаа ишаркыз имаанрыжыт. Ус қайталоит Чымагы. Уи иааигәа ұзара лашаралар ақызар ақын есымшагы.

«Ахатца иааигәара лашаралар ықазароуп уахгы-чынгы, – абасшәа дцәажәөн иара ығоны данықаз. Иагъааилымсхъяз,

уи акәзу изырхәоз, аха ус еипшшәа акы далацәажәон иара усқан. Илхәйсгы длашарами, убри илхытцуа алашара иәатәкшәа дгылазароуп. Илашара аниңыцәа, идирны иумаз, уара макъана учкыноуп ахатца длеимгәажә дцоит. Рацәазакгы ихымтүазаант, лашара змам, пхара змам иааинимпшыр ауам. Иумбахъеит уара акрызхытцуа абыргцәа, рычкәынра агәи рыманы, иөырбо ауаа раҳы инеиуа. Урт насып змоу уаауп...»

Диашан уи, диқәшаҳатын зегърыла.

Нақ-аақ зны, иқалаша анықала аңстазаара амшын еилахәашь, аңдәақьеиңш дыршәні ақәара данақәннаршә, ихыи иареи анаандхала, инымтәазоз тұхык дахъаларшәыз, иахъынтааанагаз уара идыр, иааигәалашәеит Чыма усқантәи иажәақәа.

Асаси иареи ғаны амшын рәеахъынтыршызы, иржәыз ахъаархдырпсааз бзианы ишықартаз дназхәыцит Лаврент уажәэ. Ас акы уаарласыр ауп ҳәа, иага умхәан, арыжәтә рыхжәтәуп, иаразнак инаухыпсаа ицом. Амға змаз амға шримаз рхаштшәа ажәра иағымызы, уа иаарыдхалазтгы, иага рығедырххаргы, даңа аңдәицақәак нацрымтар аушамызт. Уи уажәэ даруалыуашо адәи дықәзаарын. Иара устыры, иижәэз ихыпсааңдәкәзшәа дышқазгы дуалыуашо абаңда дықтәтәан Лаврент. Ели ағны днығонапқан, пытрак даанхеит уаҳы. Дағалылеит, деитанатәет, аха арахъ лара лхата дааңдәрцаанза длышиштамлеит. Дааниузар, ианаантәу лара илымдыруеи, ццакырас имоузеи уеизгызы-уеизгызы.

– Үгәи ғығыуа утәоуп, – лхәеит Елисо данааңдәрт.

– Аҳауа салачо стәоуп. Қша хәычыкгы аатысит, изакә пәшшартта хазыноузеи!..

– Уи азоуп сара Ақәа сзаламгылогы. Схала сыйазаргы сшәазом сара арақа, – нацылтцеит.

– Аңыңдахәа ауаа еилоуп арақагы, Ақәа бықоушәа, бзыршәаҳуазеи... Ус схәаргы, бара беипш икоу, ара акәым, Ақәагы лхала дузныжкуам...

Ари дааннакылеит лара маңк ақара, даархәытәи-хәытәит, диғампшәзакәа дааңышәырчашәа луит. Иара уи гәеитеит.

– Аңсаа маңқәоуп арақа, – ихәеит уи нашәа, ак ҳәатәүп ҳәа, даеакы ихы назымцакәа.

– Избан, аңсааагы ығақәоуп, егъырт рақара уағы илағш иткамшәөзаргы... Икоуп аурысқәа. Өыңға шәкәыфәңдәоуп...

– Ашәкәыфәңдә?! – иааңғеишъаht Лаврент, ара ашәкәыфәңдәа нхозар амуазшәа. – Ирыхъзүзеи, ирыжәлоузеи?

– Иsgәалашәом. Урт здыруа Кан иоуп...

– Кан бхәоу?! – иааңцәымығхеит Лаврент. Иқаидозеи Кан урт рәкны?

– Еиуарак рымазар акәхап, акрыздыруоу... Зны-зынла ағы бзиақәагы рзааигалоит.

– Дыфуам, дапхъом, ухатқы сцеит, дабарыннагалеи?! – фапхъа Кан дааңғеишъеит Лаврент.

– Дыфуазаргы қалап... Шыбыжыштыхък, ахагаңда реиңш, аббыхәа акы дапхъо ҳәашә дылсны дышнеиуаз, санаагәеңта, иааңцәымығхеит. Ажәенинраалак дшапхъоз ақара шеилыскааз идырын, иихәарыз даеакы дақәымшәәкәа акәхап, абри баргыы ажәенинраалақәа бмығзори ҳәа дсазтааит. Мап анысҳәа, бара санбықәлаз сара ажәенинраалақәа зығуан, газет еицаққагыы ианыстыхъан ихәан, дааччеит. «Иара уажәгыы зны-зынла исамхағлоит. Ажәенинраалақәа рұқынгыы сзаанымғылар қалап, ажәабжықәак схы итәгъежьеит» ихәеит.

«Ихы ағы ҭағъежъааит, уртқәа бара избейхәо закәыхзеи! – ихәеит Лаврент гәаныла. – Ант ашәкәыфәңдәа рахь дхысхысуа амға дзықәу уи азакәхап. Иганы ақытақны аңа рзишхъеит иабғы...»

Үс ихәеит, аха уи аңа ззыршызы ашәкәыфәңдәа ракемызт. Ашәкәыфәңдәагы аднақъалартә иқаидеит Кан, аха ауаа бара-барақәа Геронти Җулукиа иакәын. Уи усқан Қартынтәи өңіц даарыштын аиҳабза днаңтадыртәеит. Аиҳабы ҳәа иқаз, Рамшылхә ипа Лагәстан, баша-машакгыы иакемызт. Уитқатәенни итқаара уалагар, иухызы еилукаанза, убра улцәытқақәақәа уигар илшон. Ицыркыпуда уаанза арахъ иаарыштызы, – уи ихызтәкәагы рхаштхъан ауаа, – еғи ишьапгыы ааитхны, ихы ахыигара изымдыруа дааиртәеит.

Уажәтәи ус дыңамызт. Абға змоу абға шимоу инимирпшлар аузом. Инаиғоукша атак ақатцара иғәғтыр, угәры үеанны уаатәроуп. Узго ӡык хытны ағаанахаргы, ҳара ара ҳақоуп, аҳақай акы уацәымшәан ҳәа иархәазар акәхап, исымчу сшааитцәкъаз исмырбар, нас сыңрыхара дақөытцом ихәан, иңааиргәгәеит. Рамшыхә ипа Лагәстән, ари иенпш иагаф ибаҳъан, аиашатцәкъа утахызар, аниацыркъиаҳадығәзәзаргы keletalарын, иаармариаҙаны длаиштит. Ихъыз изымдыруа, ауағ қәыш, ауағы ғәғәа ҳәа изхәәпшуағ ахатца, дымчыдаха, иажәа ажәамкәа, иус усымкәа данаақәирхә, иара ихатагы иаағьеишиеит. Рамшыхә ипа ибаагәара иағызыамызт уи уажәраанза дызгәйдүртәкәахъаз, итәғәақацаға зығышыапык иқәғилаз азәи дааиткамхәзакәа, дааиткамхәзакәамоу, иагыныиңығаны, длеи длажәлар ицъыаны иштәртәрц иртахыз абаагәара днахысны даагылон. Иртахыз азә иакәын, иагыицәшәон Ацыркъ. Ишнеиуаз, ианаамтаз дахыынкылатәыз ұяра даанырымкылар, дара рхатқәегы днарыха-аарыхан, ахапа иара ихәарц далагашан, уи ргәи азғеит рхы дақәйхашәа арахъ даазыштыз. Ма аусқәа қанталап, ма Лагәистән- амыйда итып ақны дааганы дааиртәап ҳәа гәйіграк рыман. Уи ус иагыиқалеит.

Ацыркъишиңтарххиаазиакәын уажәи Каниабтыхәаршәшәа ацә кажыны иззишьуаз, ауа бара-барақәа здигалоз. Лаврент иаҳаҳъан Кан иаб итоурыхқәақ, аха урт уажәи ихақны иааигарц итахымхеит: ирацәацәан, акыргы еилағатан.

Кан иаб Арғәания Аабың иаша Тыкәа иакәын. Тыкәа дааргәалашәаанза Аабың архыа дзаадыргылоз, пшрасахъала иаҳа улапш дахъааташәоз азықәан маңара акәмымызт. Уи ауа дырдыруан цәгъамзар бзия қазымтоз уағы мыжданы. Азә дихәхъан, азә дишхъан, дтаркхъан, дытрыжхъан. Рахә гәартақ антсаны ишимазгы, дышқәыпшыз итиғаз ағычра дзақәытцуамызт. Даара характыв дцаломызт иара зны-зынла ағычразы. Ақыта аханшәа инхоз апхәисеиба лырахъ ахцаны шыоукы идирихәжаларын, Җаленұрыхъа дцаны аөйкәашагыры ыңғашынды даахъан. Дахърыңқоз убарын,

иахыхъоз убарын, еиғахысларын, анибартқаара ақынза инеибагаларын, еинишәаларын, нас, иқалаз рхаштит, аамта иатқаахзаргы иатқаахит аныргәахәуаз Аабың иөи икәадыри еиқәтданы дызғыз деңтанаалагон. Әапхъа аиғахысрақәа, анибартқаарақәа... Аабың инығала шәахстәқәакгы инын, уха урт ртоурых душырыгбы далацәажәомызд, иқалазеи ҳәа итцаазгы иара уақа даахыижәон, ажәакгы иирхәомызд...

Абриағызаатагылазаша иалиаазиакәын Тыкәа. Ағырпшы бзия, ағырпшы баапсы ҳәа ықоума, ағырпшы ғырпшуп, ибзиазаргы, ибаапсызаргы азә дағымпшыр қалазом. Тыкәа иаша дызлақәаз, итахы-итаҳым, ихъынхалақәеит. Ана цәгъак иуит, ара иакәымк қайтцеит, ана акы мтәирсит, ара акы итқаахит, аха, арбағы еипш, атыхәа арахъ ицәйтүхәхәон. «Аабың иаша иами, дағекалагы қалаша имазма», – рхәо иалагахъан ақытән. Иагарыла еипшхазаргы, пшра-сахъала зынзагы еипшымыз Тыкәа иашьеи иареи. Уағ аса хәызық, дахъааупылалакгы, өйрчча қайтозшәа, есымша дычча-ччо акалақәашәа дыған. Еиҳабык дибар иапхъа акаиара идыргәышъон уи. Аханатә аахыс еибыдыруашәа, днеины иғәи днагәзуан. Дқыағмыз, згәи дагәзуаз хакаалак иакәзар, ари ахәарсалеи иқайтцоз иғәи азғазар, иеаалайркәыр ақәын. Игәи дагәзырыц дшағу имғацәа дагәзыр пхашъаран, ауаа ақыркыр аайлдыргар ауан. Дадызсалаз уара идир, ңсрак ақны ари дарпхашъахъан Тыкәа. Апсы ихытңы ашта иаақәгылаз аиҳаб ду ифызцәеи иареи даарылағалан, апсәә реиҳәеит. «Уара ҳара ҳтәи уами, ухатқы сцаант, уааи угәи сагәзуеит», – ихәан днаитцахәарсалеит. Ҳара ҳтәқәа роуп ара еизаз зегъы ихәазшәа, иқышишә дынтасызшәа дааникылеит уи. Инапгы наимтакәа, уи инапы ижәғахыр хыныңсаақәа инарықәкны. Иеицыз аиҳабацәа, абри иакәын уажәи иҳагыз рхәан, Тыкәа инаидтңы ашта еғи атыхәахъ инаскъеит. Тыкәа дгъежы-хынхәуа ашта даақәхеит.

Убри ағены инаркны ицәүидағхеит уи аиҳабацәа днарыдпаланы ргәи ағәүіза, аха иара ақазшы шкаижъра изкамыжъит: ауа-атынха, адыр-ақәла дахъаарықәшәөз ргәи

днагәзуан. Ани аиҳаб иеипш дызырманшәалақәоз ыған, аха уи иеацәигон, лафк ахъ иниаигон.

Рамшыыхә иңа Лагәстан итадыртәаз ахатеи иареи еиқәшәеит абнағ ахәағ-чағәә ахысбжықәа го ианалага, иара ишәақьыз аакнихын, абрахах иөүнеихеит, ахысбжықәа ахъаағ шығаз ихы рханы. Рацәакгыры мыртықәа дәепхачачко абна илаз днарыдгылеит. Иаразнак иеиликааит арт баша-машақәак шракәмыз. «Иҳахәо уаазароуп, уажәытәкәа ағнықа имфаҳгатәуп!» – ааитданаҳәеит уи ихшығ. Афатә иара иман, ажәтә иара иман, рымат зуша ауаа ағны ыған, нас, иарбан уаҳа, ас еиپш иғоу ауаа дүкәа Анцәа ианизаишты, имфаҳимгар ауама! Иагагы дуағ дузааит, дихынхаланы дикуеит. Ачеиңүйка ус иағрагыланы ицом ламыс змоу ауаа. Арт ламыс змаз, атас, ақьабз атәы еилызкаауз шракәыз иғәы аззент. Абри дреиҳабызыр қалап ҳәа иғәы иззаанагаз уағ аағзак иакын. Длашәзга. Мракы иқәпхахъеит ҳәа иғәы иаанагарымызт.

Ихы дирдырит иаразнак, бзиала шәаабеит ҳәа реиҳәеит. Ашәрыциара бзия избо ауағы, иага матура ду имазаргы, иага деилахазаргы, ашәрыциара аамта ипшаауеит. Уи акәын араға иқазгы. Тыкәа зегъ реиҳа дзеигәирғаз, иаразнак инирпшыз уи акәын, асас шытрала д-Цаленңүйхатәын. Дара ртаца, Аабыңыпхәыс, уаҳынты имтәрсны иааргаз ахазынагы Цаленңүйхатәын.

– Иқалап аиуара ҳамазаргы... аиуара ҳамазаргы... аиуара ҳамазаргы, – ихәөон Тыкәа дцо-даауа, аиуара рымамзаргы ирымазар даара итахны.

– Зегъ ҳайуацәоуп, зегъ ҳайшыцәоуп, – ихәеит асас рхәы идырхиаз дахъахатәаз. – Сара сзықәан ауаа бзиақәа зегъы ешыңқәак реиپш срыхәаңшуюеит, шәаргыры ус акәхап шәшығоу...

– Ус ауп, ухатқы сцент, ус ауп, – ихәеит Тыкәа иаразнак.

– Аңсуаа шығоу умдыруеи, иргәапхаз ауағы иаразнак ешъас джарттар рылшоит, дааганы рыварағ дындырхоит.

– Ҷыоңыа ашәануа ишизиүз еиپш, – ихәаҳт иаарыхтыгәлаз Федра аишәа атыхәаҳшәа дахътәаз.

- Уи еиқәымшәак иақәын, изууазеи, дабоугәалашәеи уажәы? – иааңцәымығхан Федра иаҳ дынхъапшит Тықәа.

Иѣз рзеилымкааzt, иаазчелымжәхеit.

- Иѣаңцазеи зұхәа ашәануа? – ддааит Акакь. Ус ихъзын еиңىز реиҳабы.

- Иадиршаait, – ихәеит Федра, акгы шимжәыцызгы дәңиѣапшыааzа.

Иѣз уи акәын, шықасқәак уажә архъа, Ҷоңъа ирахә иманы ашъха дахъцаz шәануа хатқаки иареи еибадырит. Ашәануа ачеиңыка змаз, ауафра злаз азә иақәын. Ҷоңъа уи даара дигәапхеit. Ухатзазар, мышкы иадамзаргы афнынза усызнеi, тааңәашәала ҳайлатаap уақа аниҳәа, ашәануагы, ари дазыпшызшәа, мап имkit, уи moy иаразнакгы днақәашаҳатхеit. Ари иихәaz ихаштит, аха даақәларгы цәгъамызт ҳәа дышыпшыз зны, Ҷоңъа иашта дааталеit ашәануа. Ҷоңъа уи дышиенгәрыгъяз еиңаxәашъа амам. Аңә лкажыны изишьит. Агәылацәа азлацәа идигалеit. Иахъарнахыс ҳаишьцәоуп уаргы саргы аниҳәа апшәма, асасгы уи дааигәрыгъан, ҳаишьцәазар ҳаишьцәазаait, сара истәу акы уахызбаауam, сашта уаштеипш утала, сығоны уғонеипш утәала ҳәа иөйненіхан, ишашыра афы еибаршыаанза аишәа иахатәан.

Ауха ашәануа Ҷоңъа иѣны дынхеit. Адырфаенеi, иижәыз ихы арчшәа дышыкәзгы, дындәйлтңи абаrтца данаақәгила, Аңцәа итәартәкни дааини дышыкәз еиликаait ашәануа.

Икеиケиуа амшын агәи ухыпшылон арақа. ИиаңдәкәкараЗа инаштыз анаарақәа арахә рәeaхәуа инарғалахъан. Иѣкаkъаza иапхъа иштәз ашта днықәсны данаанаңш-аапш апшәма инхара уамашәақәа дааилахәйт ашәануа.

- Аххартта тың ссиркәа збахъеit, аха ари афызатәкъа сақәымшәац, – ихәеит алас. – Иагызылалухуазеи ари афыза атың ссир, ауафытәысса иааңтаху зегзы акәша-мықәша иѣаны, ахъхъаxәа азыхъ ааиуа, аатрағы абнара еихашшы, унапы неитүхъыр, амшын инхушшыло, ант ашъха ҳаракқәа ирғышшәа иааниа апша хьшәашәа пстатагаха... Аиаша

уасхәап, ауағы хышә-шәйқәса ахьниңша атып ақны унхозаап... Апхъя-апхъя иқаз зегыз аасызгәамтәйт, аха уажәы, зегыз анаагәаста, сылапш иаауманакит.

- Абасқак иүгәапхаз атып ақны инурхаша хшара гәартәк умоуп, - ихәеит Ҷоңға. - Азәы арахь ихы ааирхар, ҳаавиагылап. Сыварағытәкъя дынсырхойт иахъатәкъаягы...

Ашәануа иаҳаз агәра изгомызт. Қалашья амазма ари, мышқала, иаалыркъяны, абри адунеи қыақъахь дқылсны, абри атып ссир ақны ұзара атқәған аирсуа ашәануа!

Ҷоңға ииҳәаз ажәақәа ус баша ажәақәаны имхәеит. Абри ифыза ахатда дааини уварағ дынхозар, - иара иакәымкәа, ипәцәа руазәгыз иакәзаит, уигыз еғығыз акы акәын, иварағ дәжалон ари ауағ, ауағ ах, ауағ гәыраз, иатахызар зхы уқәызтоз, иатахызар...

Иатахыз зегыз иаарласны иқартәйт. Шыққасык-ғышиқәса рыла ашәануа дааини Ҷоңға дааиванхеит...

Ақакъ изеитархәоз илымхәақәа кыдтданы дазызырғуан.

Иара убрақа иара ихатагы дненины дрылатәазшәа акәын ашәтәхъы Кан арт ахтысқәа ртәи Лаврент ишизеитеиҳәоз. Имхәацыз ұшыңа ғыннтәкъагы еиғеиҳәахъан уи Ақакъ шәәрүциара дара рахь дышықәнагалаз атәи.

Ҷоңға даххаштит. Уи раңақгыз иғәапхомызт ашәануа изкыз ажәабжы асас иахъизеитархәоз, аха иара илымхәа кыдтданы данаатәа, ажәабжы инагжаны азызырғура анитахха, иара ихатагыз уи даара итәхызшәа даатәеит.

Ҷоңға иварағ иааиз ашәануа дынхеит-дынцит. Ипа пхәыс дизааиган, ахшарағыз дроуит. Абартқәа рыштәхъ ауп уи иөыргәгәа-өөиркәца данаақәгылаз. Иеиртбаар итәххеит, итсаңкыз адғыл мацишьеит. Аужәра хтуа абнарахь иғанынеиха, Ҷоңға уи иғәампхеит.

- Атла еилараа икаждызар, уи сара иахъа уажәраанзагы иқастцахъазаарын, ҳара адғыл еипштәкъя абнарагы ҳтахуп, - ихәеит Ҷоңға, иаарханы, ашәануа даашастаны.

Ашәануа уи дааикәанаршәеит.

- Бнарамзар икоузеи ҳакәша-мықәша, иааилхархаар дунеи

ńкаńкы ҳнықымпшри, уеизгы-уеизгы арт атлақәа ҳабацәа еитархазшәа ҳрыхәапшлар аума пىраенүнзә...

Итегь акы ихәақәарц итахызар акәхарын ашәануа, аха абра днеиуан еиپш Җоңъя ичхара нхыжжит.

- Сара уааганы снапсыргәйтца уқәсмыйтәеит, адгыл ńкаńкы ду уқәнсырхеит, итегь уеуртбаая Аңцәа уқайтцааит, усқан уаф дахәаپшып, даеа нхарта ҭыңкгы ҳапшаап, аха уажәтәи ала ара уаҳа алцуам...

Иеиртынчшәа ихәеит Җоңъя арт ажәақәа, аха ашәануа еиликаауан Җоңъя игәи шынирхаз, уи иихәаз шхәаз, дахыпарангы дышыкамыз. Абринахыс урт рыйгәкәа еицәыхышәашәо иалагеит. Ашәануа ичкәын цөылдыз ахымғаңгашья дақәшәомызт. Убри иоуп, ижәни дышықаз зны, Җоңъя ихәдапара иадызтазгыз.

- Ҳааипырымтىр амуит, - ихәеит Җоңъя иқалаз аахъааганы, уиала иара ихараз ара рацәак акгы шықамыз Акакь Доменти ипа иеилыркаауа. Доменти ҳәа гәыләхак дидыруан, акырцьара еиғаҳақәахъан аћнытә, Доменти ҳәа уажәы-уажә уи ихъз ахәара даламгеит Җоңъя, Акакь аћны мацара иеааникылон.

- Шәаамыццакын, ҳтаца, Таленцүыхаа ртყипча хазынағы, лассы дааниузар акәхап, - ихәеит Җоңъя, асасцәа иаалырғынан ацара рେаныназырк.

- Уи даеазны, уи даеазны, - ихәеит Акакь Доменти ипа. - Шәарыцара иагараан уқәнагалап арахъ, ҳаашәыдцаалап...

- Ашәарыцарагы бзиоуп, уи иара аамта амоуп, сара истахуп зны, аамта аншәымоу, псшьара мшык азы, уғызыцәагыз уаргы шәеицны шәаҳзаамғахытцырц...

- Уигъ бзиоуп, иқало аабап ҳапхъаڭа, - ихәан, агәашә ахъ днаскъеит Акакь Доменти ипа.

- Аңсышәоуп ҳәа исымхәеит сара исхәаз. Ауаа уныстсоит, сара сеиپш икоу ацәыххаакәа ракәымкәа, ауаа бзиақәа насыштыеит уара уұнны. Ҳанхацәоуп ҳара, аха ауаа бзиақәагыз ҳамоуп, атарауаа, аматтурауаа, уара уааигәасигәа иғылоу... Акы иеипшымкәа сүхәоит, мап сцәүумкын.

Иахъатәи ҳайдтәалара уара уеиңш икоу изы имаңцәоуп, раңзәак аанагом...

- Абри зегбы иреиңауп. Инаңданы уафы акғы изықатом.
- Иқасталакғы убап – мап сәүмкын...

Абри шихәоз, ишынеиңеиңәоз исасцәа наскъаганы даахынхәйт Тыкәа. Арғәния Аабың иаша Тыкәа.

Иаб иаастагы Кан иакәын ари аипылара зеазықаңтоз. Иихәашаз, ииушаз заа дазхәиңца далагахъан. Лагәстан иварағ итәоу ауағы адунеи амаа зку дисызоуп, излархәо ала, даазыштыз рымчра иманы, уи Лагәстан иаастагы илшозар қалап ҳәа дхәиңцаан Тыкәа. Сара уеизгы-уеизгы дызласыхәараны икоузеи, аха ҳапхъақа, иқалаша иудыруазеи, аққәын акы днаиттәа, мөакы днықәиттәп. Ҳазлатәоу ақытауағы ргәи иахапжәаны иаҳшып ҳәа дхәиңцаан Тыкәа. Ақакь Доменти ипа иеиңш икоу асас дахъ, ауаф ду уашта дантала нахысгы дағекала иухәәпшузароуп үкәшамықәша игылоу зегбы. Урт иаахтыңгы ирындмырпшайт, аха усгыы, дара-дара анеизынхалак, ианынеиңәхәйтхәйтлак, еибырымхәо ашыцира ргәаттәахы шакызы атәй. Ирхәошәа-иримхәошәа, аха усгыы ирныпшуа. Иара абри амацарагы акы иапсаны ибон Тыкәа.

Уажә аус злаз Рамшыхә ипа Лагәстангы дидкъаланы иаагара акәын. Дидкъалан ҳәа ахәара ара иатыпымзаргы қаларын. Рамшыхә ипа Лагәстан аپхъа дыргылатәын. Апхъа дагыгыламыз иара усгыы, апхъа дышгылоу, иаарыпхъогы ифыззәеи иареи шракәу наццаны. Апхъа дғылан усгыы аха апхъа дғыламшәа-егымшәа акы аауныпшыр қалозма. Рамшыхә ипа Лагәстан иқны. Ари иага мчы итаны даарыштәзаргы, ара адунеи зхагъежүаз Рамшыхә ипа иакәын. Уи ззеилымкаааз, Ацыркь апхъа днаргыланы, азы иагахъан, иамаххуеит ҳәагы уафытәыфса дрыштамызт.

Лагәстан иаҳәатәыз шиахәатәыз здыруаз ауаа иман Тыкәа. Убарт ракәын аус злаз уажәазы. Уртгы аагатәын ағнынза, ак рыйштәтын, азәы-ғыңыца рыйгалатәын. Иаргы иара иакәын, аха Аабың инапы иантазар, уи изеиңымкаауз ус ықазма

арақа! Аабыңь иеиңш иқаз дырцәыхарангы дғыламызт Лагәстән. Ана матцурा дук дахахеит акәымзар, Аабыңь ицәиккракәа ңсабарала иара ихатагы ишилаз имдыруаз, иатахханы ианықала, иара уажәгы, даамхъапшәзакәа, уззыңшым ак қаитдар илшон.

Лаврент иғәалашәөн Чыма изеитеихәаз ахтыс.

Зны-зынла ақалақь зегъ шыапыла далсны аусурахъ дцалон Рамшыыхә ипа Лагәстән. Зны, инапқәа иштәхъ иқатданы дышнеиуаз, иусура ақынза дназарц раңақгыры иғмызт, пхәыск дыкәацаланы ишакәым лаңаажәара дшағыз ибейт хатца өардағүк. Аспортсменцәа рсаҳья иман уи, илактақәа тылашыцаңа, дгәаңзаны дахықазакәа, иааигәараузнеирымызт. Ажәа еимазкуаз ахатцеи апхәыси акыр дырзааигәахахъаны еиңш, ахатца иेирцәгъазеит. Апхәыс илхәах сеидру, ахатца иғәы аапжәаңаны, аенышыбжыон, ақалақь агәта, лхы ағылә аақәиргеит. Уи ибон урт ирағсны арахъ зәаазхаз аққынгыбы. Ари еилагак иакәымкәа дықам, ихәан, данаарағс, знык ақаралы иштәхъка даахъапшит, аха даанымгылаңакәа, уимо инықәашәа итегъ инаңданы арахъ иғааихеит аққын. Рамшыыхә ипа Лагәстән, иибаз агәра изымго ашыршырхәа иапхъақа иғынеихан, икъяғ аашәхәдааны, иааниуз аққын инәниирkit. Аққын иқалаз изымдырит.

– Ари кны уаагыли, уара! – наидидеит.

Ахатца апхәыс лхы дағезныкгы ағылә аақәиргеит.

– Еи, уара, иууазеи! – ибжыы наиргеит Рамшыыхә ипа Лагәстән.

Ахатца, иблақәа ҭыңны ицо, ишхәа даақәгъежыит.

– Уца, уара, уахъци, умфала уца! – ихәеит уи иаарымчны.

– Абригы наутаны! – даеак нацымтәкәа, ишилшоз ирекалазаны дыкшеит Рамшыыхә ипа Лагәстән. Ахатца амшә еиңш дөйттәбүйн иғааихеит, аха Лагәстән аффбатәи итаңкәым иаңагы итәгәән апхъатәи аастагы. Уи акәхеит, амшә иағызаз ахатца дыңқәќъаны иғынеихан, дышнеиуаз атаз аашытреит.

– Умгылан, сүеихсүеит! – ибжыы өтицеит Рамшыыхә ипа Лагәстән.

Али-пси рыбжьара, иахынтаааз уафы изымдырзо, шьюуки аарыдыхылеит.

– Рамшыхэ ипа, уи итып ҳара дықәаҳтоит, уара...

– Шәара шәаҭахҗам, сара дықәысцахьеит, – ихәеит Лагәстан иҶааартынчны, ачкәынцәагы днарғаччеит. – Апхәис амфаду даныргыланы даалысуа дипқоит, дызхагада, уара, ари?!

– Уи ҳара еилаҳкааует, – рхәеит ачкәынцәа.

Лагәстан икъағ кны игылаз ачкәын арахъ дааскьеит.

– Итабуп, арпсы!.. Сабак җалеибарбылгъар ҳәа сшәеит ани ағадеи сареи. Аусурахъгы сызнеиумызт. Уара сурманшәалеит. Итабуп... Асаба сылаирбылгъаргы зуамызт. Уигыры удыруаз. Иансааз ани иеипшыз үвшома икаќыкъя илиасыштуаз... Итабуп, арпсы.

Рамшыхэ ипа Лагәстан егъкамлајазшәа дықәланы иусурахъ дцеит. Дахънеиз абри абри ауп ҳәа, иғы иаатыхны дзықәшәаз атәи азәгты иеимхәеит, аха тәахыша амазма, иара иеипш иқаз ачынуаф ду иакәымкәа, иқъаланы ақалақ иалаз дақәшәаргы ари афыза ахтыс. Инакәша-аакәшо нашәа зны иара икъинза ианаарго, уа узлаңдажәоз ҳәа акгы үікамызт, даеакы азбахә шәымаз ихәеит.

Тыкәа ажъра-цәара амат азызуаз уафын, ауа иуа кынтыжә мақа ҳәа ирыпхъязоз икъинзагы дна заны данаандтәалоз үікан. Уи, даазыдтәалоз, еилкааша ани замтоз үікан, Тыкәараи дареи еиуарас ирымаз, аха Тыкәа ицәйтципшаауз иахыцәтишәйзаалакгы днеиуан, нацәа тыпк иақаразаргы иаацәйтганы амра ақәирпхарц далагон. Рамшыхэ ипа Лагәстан аихабыра ду итаны арахъ данаадыртәа, абри үары акала дахзышәмзар аузом ҳәа апшаара далағеит. Рацәазакгы апшаара иқәымшәеит иара. Дышнеиуаз ачараҳәа гәашәк аатит, Тыкәа ижъра-цәара иацанакуа шьюуки раштагы дынтағшит. Лагәстан ара дықамижъети акраатуан, убри азакәхап, дызхазырштырц зтакыз дышырхаштра дзырхаштхъяз, аха зынза дахщәымзында ҳәа изыпшуаз, иага ҳара дагазаргы, иагаамта дықамзаргы, арахъ ишьапы анаақәиргыла, иаразнак дааргәалашәеит, дагъабаҳаштхъяз ҳәа иаатеит, иара иахъ

инцәырт-аацәыртқеенит. Изаяигәаз, ирзтәымыз идыруан иара ихатагы, аха дығони уртрышталаха имамызт апхъа-апхъа, ихышшәә-пышшәә арахь иааскыоз дара ракәын. Иңбоушьаша, иаҳа ицәыхарал ракәын иеибарығони арахь зәаазхаз, егырт, жыра-цәарала изаяигәаз, даҳцәызгода, Анцәа иңшыуп, ағоныға дхынхәйт, иагарааны ҳидтәалап, ҳидгылап ҳәә ипшын. Уи иара иеиликаауан, уи иаҳа еиңуп ҳәагы дааңшуан арахь, дара раҳь.

Тыкәа иипшааз ажыра-цәара, уи ус узазхәозар, рацәак мчы шамамыз ақара ибон, аха инаитцаиргәартә изықатцара, ихшара рұқынза изнагар, еихау ус имамшәә ибейт. Кан изы акәын уи еиҳарал дызгәақуаз. Рамшыхә ипа ишәшыра узаатғылар, рацәак уалақамзаргы, урыманы пхыақа рөынархоит. Иқататәу зегы дара иқартсоит урт, ашықылкәә. Уааштәаны убас өы-цишәк унақәдьртәап, убас еиңш дәеиужык унаганы унықәыртап... Ашықылкәә аатрақны игылоуп есымшагы, рөырхианы, аөысқәә реиңш, ишфатқьара. Иөйжәиртә адәи данаақәыргала, уара ухәара ртахзам, рхала арахь иаацәыркөйт, уааштәирпәаует.

Ихәомызт, аха убригы дазыпшын Тыкәа. Кан дкахәхәа изҳаит, ихәтоу ҭыңк ақны днаганы дузыргылозар, шытә дургылартә дықан.

Чымагы дықан акраамта Тыкәа дыззыпшыз, уи иеиҳагы Кан дыззыпшыз аиңларақны. «Махәис дигәапхазаргы алакә!» ҳәә аатагъежыт Лаврент ихы. Аха уи қалашья змамыз акакәын: Чыма иажәақәа ыргәра игазар, иагъзимгарыз урт ыргәра, ачара зыздырхиаз зегы атәеиңш ирылхәхәоз Кан иакәын. Зшыапы иқәгылаанза иқәқатәу ҳәә азә дықами, уи уихъзаны ағылаха иумтароуп акәымзар, ивагылоу зегы қақықъа инаиштүеит. Иара ихата имбазозаргы қалоит уи ус шакәхо, аха ауаа апышәаду рымами апстазаарағы, рилаңшқәә тәрими, иқоу шырбо еиңш, иқалашагы еилыркааует. «Ари дымғылар ауп ҳәә, дғылар – амыждараз дғылоит» ҳәә ззырхәоз азәырғы ус егыркәлеит. Нас, уара ауаа ак рыйгәатом, ак рафрыжкуам ҳәала! Ағылаха роуаанза ахәазара иалаго, Анцәа

иҳәаны, дара ртәи иакны, изығагыланы иқалар, уажәраанза изымтахәазоз рәапхъа асаба илабылгъаларц ртаахкоит. Убас уағ дызлағамыз акы далағаны дibeit Чыма Тыкәа бзиа ипа ҳәытәы-ҳәытә. Ианағахугы ианағахымғы мты рхарпрыр имуа раанигәа дгылан уи асасцәа, иаҳаракгы Рамшыхә ипа Лагәстәни Ақакь Доменти ицеи. Чыма иңеишшәз, Лагәстән иаастагы Ақакь дихагъежүазшәа ибейт. Апатреттыхфы ҳәа азә даарган, уажәы-уажә дцаны дқәацәза дырхагыланы ипатрет тиҳуан. Дара рпатретқәа тырхуан арақа. Иахъа уажәраанзагы итәахны ирыдтәалазар акәхап. Иахъыргара рзымдыруа, ирзыруа рзымдыруа. Зны инцәартәуа зегъы, упшыр, дағазны инаганы ахәынцәа иларыжьеит. Иұпсыхәоузен уара укәағза урт үзара урывағылазар?! «Ари усқангы далагахъан иахъа дызәу, – рхәашт үкъа уздыруа, узхазырштырц үтаху, аха, афы асыртә, узхамыштуа. – Дқәағза дырхагылоуп, аха дхәазаны адәйкәлароуп уи иаанаго. Ихәазаны мацара инеиуа хара дызцару? Зшыап иқәғылоу рааста дласны иахъытаху даннеиуагы убап. Илакәми ари апстазаара, илакә! Уахъыштынаңауда уздыруам, уахъахънархәуа уздыруам...»

Лаврент Кан изхәыцра аамта рацәа ақәирүзәеит. Ухахъы зынзагы дааумгар шеиғызы ақара идыруан, аха ихы атәи иаҳаргыланы иапхъа даацәыртцуан, дныңаба дцион, цас иуазшәа, деңтаацәыртцуан. Илаңш Елисо илықәккызышәа ахыбоз акыны, хымпада, дызмыртәоз, дызмырғылоз, уажә-уажә дзааипцахалоз. Ари хыбааран, татғәи змамыз хыбааран. Ари иаргыы идыруан. Аха ус акәхап ишықоу ахыбарагыы, уфаргыланы иғәенигәеиуа иқаз, иқам, қалашья змам ахтысқәа инарылалоит.

Имариямыйт ари атх ураҳатза уналсны ацара. Зулита даазтгыы, иусқәа даеакалаза иқалон, иқаларын, шыңа арантә дызгоз машыны шықамызгыы, Ақәанза шыапыла сцозаргыы сцоит ҳәа иғыненіхаргыы. Ахагацәа реиңш. Даеа хагахарак ықан уажә арақа. Анақа, егы ауадақәа руак ақны, дышталаны дыңзәарц дағуп Елисо, арахъ, асасааирта ҳәа изыштыу акы акәхап, даеа уадак ақны, иара дзыңәара үцишшоит.

Атх агәй аағнашахъазар қаларын, Елисо дшыцәамыз иғәй аазғеит. Лара ағстаагы илдыруазар акәхап цәаша имамкәа ус баша дшықәиоу.

- Елисо! Ихәеит иара ибжы шытихцәар, иудыруеи, дыңәазар, дарғыхар хәа дшәошәа.

Еғи аудақны тынчран. Қаса итынчрамызышәа шибоз, уажә иаҳа иаатынчрахеит.

- Быңаоу бара, Елисо? - иаҳа ибжы аатыгашәа дтсаит Лаврент.

Фапхы тынчран еғи аудақны. «Слыдышцалазеи ахәычы, лыекаршәни дыңәоуп, дсыршәаргы ауеитеи атхыбжыон илмаңац абжы лырханы! Дыңәазааит уа, дыңәазааит. Дыңәазар...»

Ауда атзамцқәа ирхәон уи дшыцәамыз. «Ассир ҳмыхыи ларгы саргы ҳазмыцәо атх ҳалазар. Ҳаицәажәо иаахаршар иаҳа еиғүп, ас ҳайбаргәтеиу ҳиазар ааста...»

Зулита дахылкамыз еиғызышәа шибоз, иеицәахазшәа иғәй иааинатеит. Уи лықазаарала маңара иаайллыргон: итаҳәахаа ицәазаарын зегбы. Амала, Зулита дзыңәозу сеидру. Уи лчымазарагы ара иабаархылыгзен. Иага ихәаргы, Чима уи уаха Ели лыварағы дышшұто үышызбар акәхап. Уи иара изы иаҳагы еиғүп. Иғәй ртүнчны амға дықеуп, ма, дахынеиша днеини, дтахәахаа дыңәахьеит.

- Елисо! - иалыркөян ибжы наиргеит Лаврент. Ибжы шимпүтқәацәаз гәеит, аха иргахъан, иахынағшаз инағхъан. Уажә ианымнағ, нас өырпсроуп икоу.

- Акыр қалама уа? - иаағит Елисо лыбжыгы. Уи дааигәрыт, даалианаңзызейт.

Лаврент азнықаз ииҳәарыз изымдырит. Даақетәан, иеаалиаиҳәашәа иуит уи затаххаз изеилымкаауа. Иеелилаҳәаны адәи дыңәазар еиғзаргы қаларын, аха иудыруазеи ара златш уташәо дызустоу, уи иахырхәаауа. Уи азы акәын иеырпсны уахантәарап дзыңәиазхәа, дғагыланы дцаны мшынк иеаатишыыр иаҳагы еиғышыон Икәшәақәахъан, бзия ибон уи уахынла амшын аталара. Өынла

аастагы еиғуп. ИтЫнчуп. Икәандашшыроуп усқан амшын. Амзагы гъамгъамуа иухагылазар – зыңза ассир!

Амшын дхыпшыло дгылазшәа игәы ишинаңоз, пшыала ашә аатын... Халаң еилүірга, халаң ласк лышетданы иапхы даагылелит Елисо.

– Акыр қалама? – деңгәтцааит лара.

– Икәмлаңыз, – ихәеит Лаврент дааччан. – Бареи сареи ҳамала, адунеңағ уаҳа уафытәйсса дыкәмшәа, абри атх ҳазныжыуп.

– Икәлазеи, нас?

– Икәлазеи ҳәа бтцааует! Еиҳаны икәлараны икоузеи абри ажәған атқа сара сзы! Сааигәа бықоуп, Ели...

– Иүжәйз ухымпсаац, – лхәеит Ели.

– Изжәйз амшын ақынгы исхыпсаахъан, Ели... Баатәеи...

Ели дахъааз аудадаҳ азареи амзареи дааимаркит.

– Баатәа, баатәа. Бангылах, ҳааицәажәап маңк ақара.

– Алашара аумыркын... Ағәйлаңа ықоуп, азлаңа. Урт рахытә измыцәаз даеа шьюукгы ықами...

– Бара бұқайшми... Иабатәи лашароу... Ауада лашаңа икоуп...

Адиван бнықәтәеи бнеини. Сара алашыцаарақынгыбыз болит.

– Ауағы дахъашыцылам дзыцәазом ауп икәлаз.

– Уи амацарагы акәындаз...

– Уи амацароуп, уи амацаара... Ааигәа ақытахь сырған, ҳаҳынеизиржәша аныржә, ирхәаша анырхәа, зегъыахынықәиаз итахәахаа ацәа иагеит. Сара лаңааиҳышь сзықамтейт. Сашыцыламыз сара уақа ацәажәара, иагьеильискааит, уаҳынанагалакгы, рапхъаңа акәны унанагазар, унықәханы ацәара ауам.

– Ибыңыз ыңаңаитеи!

– Урт уажәадагы инеиқәаҳан уаҳь. Ижәынгы икәмьиз, арыжәтә риааизар акәхап.

– Ижәны үкоуп бхәеит, сарғы исиааирауааз, нас, арыжәтә?.. Ара арыжәтә акәзам икоу... Икәзаалакгы, сызмыцәеит. Цаара пхашьарам, иара баргы быңаамызшәа сгәи иснатон...

– Сара сыңаан, аха нас сөхеит.

- Сара бсырғыхазар?
- Уара уакәхарым, ус сөыхазар қалап...

Иңәңгілан, иагызымариазшәагы ибейт Лаврент уи лааңғә анеира. Дақуа-даштыу, нас цәажәараха исны адиван данаақәтә, лара ағылара лөүназылkit, аха нас, акы дааннакылан, абри атх иалығуа ацәажәабжъ акәызшәа дыззыпшыз, дизызирғуа деңгаатәеит. Лаврент зыгера лгашаз, иғәи ақнитә иаауз ажәақәа ракын иихәоз.

Ауағы насып ду иманы, аха иара ианизымдыруа ықоуп, Уи насып ду шимаз анеиликаауа инасып данынаңаңхарахалак ауп. Дасу иара итәала насып иман уажә арақа, аха уи злашатқәйз, иахынзақаз аилкаара ағыншыны ирылшомызд.

- Иқоу басхәап, Ели, – ихәеит иара дышнеиуаз, – сара абрахь машәиршәа иаанамгаз уафуп. Иңоушъартә иқоуп уажәи абрақа баргы саргы ҳаҳьеидтәалоу, аха убригы машәиршәа иқамлаазеит...

Лара ари иахылхәаарыз лзымдырит, даанхеит ус, акғы ахымхәааңзакәа. Уиашоуп, машәиршәа иқамлатқәйеит ари аиқәшәара ҳәа акәхарын иаанагоз.

- Рапхья бандызбаз, шәара шәкны саннеиз, ибгәаламшәо... рапхья ҳалапшқәа анааңқәшәаз, сгәи ихықәалааха ак ташәеит. Иаразнак. Ишықалаз иара сара схатагы исзеилымкаау...

- Иатахым... – лхәеит Ели.

- Иатахы-иатахым, ус қалагәышеит, Ели. Сара усқанғы еильискааит шыта бара быда атхқәа рыхгара шысцәүудафо.

- Атхқәа? – иаалырқынаны ахъхвахәа дааччан, лызцаара ағыналырхеит.

- Атхқәаңы, Ели, амшқәаңы! Уахатәи атх иреиғү тұхызар қалап сара сзықтан.

- Уи здыруан. Атх иаабаң тұхык излеиңшым акғы ықам. Ҳазмыңдайт ҳәа уи акғы аанагом.

- Акғы аанамғону?!

Ели атак қалымтцеит. Лтәашьа өеимкәа илбеит уи. Ашырхәа дәғагылеит. Дәғагылеит Лавренттү.

- Газароуп атх ҳалагыланы ацәажәара ҳахъаңу. Ацәа ҳагуп...

- Насыпуп, ари насыпуп, Ели, сара сзы! Бара ибзеильмекааузар қалап... - иажәа намыгзакәа, инапы ағынаирхан, дышнеиуаз лнапы ааникылент. Нас, уха дымпшзакәа арах даалыхан, дааигәйдиргәлент.

- Иатахым, - лхәеит лара даапсырханы.

Лаврент ишилшоз ала иаҳагы дааигәйтчииргәлент. Лхы ипрылгарц иаалкьеит, аха уи дахымгзазакәа, лқышәкәа днарылаңс дцент...

«Уи ауха иқалаз бгәламшәо, - ихәон иара акыр шықәса тұханы, даеа тұхык даөхъалаңаң. - Ибгәламшәо, Ели?»

«Иқалахзеи, акгы қамлаžeит, - атак қалтқон лара. - Газа хәычык лымария ануу, дааухәутәрыц уалаган, аха уи акгы алымтит...»

«Дааухәутәрыц...» Сара ус акгы саламгазеит усқан. Сара сызлақаз, сыйташәаз акы акәын сызлаңәжәоз. Сара иаразнак иеилискааит быда псыхәа шымамыз. Ауа абри аилкаара шақа иадхало бдыруоу зны-зынла. Сара сеилыччамыз, сара иаразнак еилискааит», - ихәаҳт даөазныкгы.

«Иеилкаатәыз анузеильмекааңгы қалеитеи нас...»

«Уи арбан, исзеильмекаа?»

«Ҳасасцәа анца, уаргы уфагыланы умцашаз. Саб иқамзаара ухы иаурхәеит, сан... сан рыңқа дабақхызы, Зулита лықамзаара ухы иаурхәеит.»

«Бара боуп уи зхы иззырхәа: бысасцәа иаарыдтәалоз ҳәа ибымаз сара сакәын».

«Уабананагаз, мшәан, уара усқан уақа?»

Бызбандаz ҳәа сыйкамыз... Уаамғахытца ихәан Чыма, снымғахытцит. Уа бара асасцәа брылатәан. Апшәма дышықамыз рбон, ацашья изақәымшәазеи урт усқан уантәи?»

«Арыжәтәгы рапхыя инықәесмыргылаз, инзааҳалеит. Иара уаргы ус ухьит, амшапы кәтағ үдүркызышәа, уғапха-ғаччо уахъааҳалагылаз».

«Рдэылгара сахыццакуан, аха дара амықәшәатәкәа, арыжәтә рылсцыпхъаза ишцашаз рхаштуан...»

«Ашытахы уара ишуҳаштзаз еипш».

«Сара стәы даеакы иамусын».

«Уаргы усасын».

«Дара рааста сапшәыман схы збеит. Апшәымак иаҳасабалагъ ами урт сшаарыдтәалаз. Уи бара иаҳагъы ибгәәпхеит усқан. Апшәма данықамла, апшәмара нызкылоз ара азәы дахъаацәиртцыз».

Уи иашан. Ели дықәгежъяаны рымат луан, иара, апшәымак ишихәтоу еипш, дмыццакжо, иөоужыны аишәа дахатәан.

Асасцәа атж шцацәахъаз ангәартә, арыжәтә иаанахәахъан. Уи азоуп ацара зөазызыкыз ауаа акраамтаза ицо-иаауа ашә изылахаз. Елигы илтажын урт шытә рығонықақәа рахъ рөғинархар, аха арыжәтә қадың иаумызт.

Атцихәтәаны, ирулакгы, ршъамхы рәадыргеит асасцәа.

Абри ағнатә апшәма иара иакәызшәа, иижәыз деикәанарпхо, ибз аћәаќәа птәашәа, аха ақәажәара итажны даатәеит Лаврент.

– Баанин абра баасыватәар ићалари Ели аћәажә? – ихәеит иара дыччо. – Уаф дызкымсжакәа иқәгылоу ари ашампан ғы акы азутәуп. Ибааигеи Чымына ааҗәуаз ари ағыза ахазына?

– дтсааит дышнеиуаз.

– Изааргалоит, – лхәеит Ели иаахтәаны.

– Изазго дсыздыруам, аха ағы ссир изааргоит, бдыруоу?

Агъама ббахъоу бара ари ағы?

– Избахъеит.

– Ишпаббеи, нас? – ағы агъама ахъылбахъаз дааигәиргъашәа иеаариашеит Лаврент. – Акака еицаажәыр?

– Сароу?! – иаағъалшьеит Ели.

– Бара. Ара уаҳа уғ дыкам, сара стәала, Еицаажәып, баапсарақәагъы аабханарштын.

– Сара саапсазам. Сзыраапсараны сыйкааз сара?

– Аишәа ҳахахцәеит. Ҳамат ғымууз. Уи үъабаауп. Уи

иаразнак иараапсо ажәсақәа ыңкоуп. Бара бмаапсазаап. Уи еиҳагы еиғүп. Акака аанаҳқылап?

- Анцәа улпха ҳат ҳәә? – дааччейт Ели.
- Усгы акәзаат. Ҳайбаныхәап. Мап, сара бара бысныхәоит.
- Сшәымныхәахьеи уаха, зныкгы акәу ұышшо.
- Ус адыреует афы... Аха уажәы, бареи сареи ҳанеизынха, чыдала бныхәаға ааныскылар стахуп. Уи даеа тәкык амоуп.
- Уажәраанжатәи иамаз даеа тәкызма? Уи уафы иааңьеишшартә иңкоуп. Усқангы уажәгы сара сакәзар изныхәағо...
- Усқан исзымхәаз акы-әбә нацыстар қамлари?..

Дналагеит нас уи Ели лныхәара. Ашәкәы ианызтоз ма итазығуаз дабақаз акәымзар, жәенираала ссирк иағызахеит уи аныхәаға. Лаврент иажәақәа удумкылартә ихырчамызт, урт имцхәыз ажәактырыламызт. Уазк иағызан. Ааигәа Набжью Дадын цәгъапсышша зауз ипа дихагыланы иихәаз ажәақәа иреиңшшәа иѣкан. Ихақны изааңзазгы издыруам Дадын гәаѣк иажәақәа, аха урт убас иғәаттәнде иаауан, убас еилацалан, убас иғәтихажәан, иғәақажәан, уа иеилагылаз ажәлар анеилитгы ихырхәаара рыйздыруамызт, иңшаршыон. Зегь реиха ииашу атагылазаашья уадағоза, ма атагылазаашья бзиаза иудырхәо ажәақәа роуп. Урт изақараалак акы узрымырчом, ихыршәыгәха иаанхойт, ацәгъя иадхәалазаргы, абзия иадхәалазаргы.

Ели илызкыз ажәақәа ихы-ипсы зегъы иалыркәкәаны иааигоз ӡышхәан, лара дшықанатоз издыруамызт, аха иара ихы инаркны ишъапы ақынза даaimнадон. Игәеит, илнлмырпшырц дшалагазгы, урт ажәақәа Елигы дшаамырдаз.

Иикыз атәца нтыркәкәаны ианынықәиргыла, бара бзы иѣасымтара закәйзеи ихәарашәа дналғапшит.

– Иѣалозар, баатәа шыта, – ихәеит, ажәара мацара акәымкәа, дкаианы длыхәарц шиғахыз инырпшша. – Үеизгы-үеизгы, бара сықазаара бцәымғымзар... Сцоит саргы шыта. Ант сна-

рыңқадаңылтырғы амуаз ұзыншыома, аха сәғи самыштыт, исыханы сеитағаннагалеит арах...

- Атх цахьеит, – лұәеит Ели.
 - Издыруеит. 3ын тұхызар акы ухәап, шыға лассы төаашозар акәхап. Сара сцоит, аха бара... бсызныжкуам.

Ели акгы лымхәеит, аха иихәаз лылахь ааиқәнацеит. Даҳъагоз маншәаламкәа илбеит, аха ирхынхәышыас иҝаз лзейлкааумызт.

- Бышгылоу акәзаргы, атәйиңкысыңыжә. Иңалари иара баасықәнүхәаргы? Ныхәаңак иапсам дыббахъо!

- Сара изыжәуам.

- Аңдыңа? Ачымазағы илжәуеит, бара абзиара збаша, тұрыңа ағы, бара бакәым. Издируада абри ашампан ғы хахатыр еиха ибзегізар, гъамала бнауындаозар?

- Атак ақаңдахы лымтакә ашампан өңи ахса аахидаант. Ихыңды иандәйкәла, иапхъя иқәгылаз иатәца мачк ақара нтәтәнаны, анағос иааипыхъашәз атәца хыихәхә иртәнен иаакайрылт.

«Ари шыңа дсыңрыңзом, ижәны дыңоуп», – лхәеит Ели гәаныла, аха атәца аақәхра лңәүиадағает. Иара ашшыныңә, ағы иңәкәтәар хәә дшәозшәа иңанынеиха, дааипылан, атәца аанылдыр.

Даңазныкгы бара бзы, – иҳәеит Лаврент.

- Уныхээз...

Атээца нтыркәамчааны илимыржээр имүйт.

- Акы бнацха... Акрыбфахъеит ҳәагысы сыйказам... И҆калои аишәә хаахатәар?

- Атх цахъеит, - лхәеит Ели даәазныңгы.

Лылахъ еиңанеңкәйттазшәа аниба, лафхәараха исит. Ели илжәйз иаразнак лхылчы иқәлеит. Уи азмыйрхакәа даеа тәысат лиржәын, иазхоуп, абра ҳеанааныңкылоит ҳәа дааисны днатәеит. Деңгәфагылт. Даеа лафқәак иҳәеит. Ели аччара далагеит, акы иалахәазамкәа, илжәйз ахәычы лхы иасны. Иагхәычымызт уи лара лзы, уажәадагы илымжәицзар

କାଳର୍ଯ୍ୟନ. ଲ୍ୟଚ୍ଚାପଶ୍ୱ ଉବସକ୍ଷମ ିହାନ, ଉବସକ୍ଷମ ିଗେୟିକ୍ୟନ, ଦା-
ଇଲାନାକଶନ, - ଯି ଅକେୟ, ଏକ ଅକେୟ, - ଦାଙ୍ଗେୟିତାଙ୍କହେୟିତ...

Ашамтазшәа, иңәашәа-иңәамшәа, икараха еиваиан ағыньягбы.

Ашамтазшәоуп асыпсагы қыдығорны ианрылаңаң: ашәгүй дамыскәа, иштәбыжъ мырғаңзәакәа, арахъ дааоналеит Чима. Иzzыпшымыз, ааигә арахъ иқәлараны икәмиз Чима. Иаалыркъяны, иара абрақа ихы иташәеит апшәма икәтатәйз: зыпшрада, абарт ажәамшк рыхонуцқала, ауаа акы нарылаңаңза, Лаврент дааштыпаар акәын Ели. Ипсы зығәзәараз, ашә ақынза инаимыштыуз, зыда псыхәа имамыз Ели.

Ақкәын башагын длатшықәтсаны дааимгеит иара ағынша, нақ-нақ азы маҳәыс диоургың үлгісінде дааимбацыйт. Итара далганы даахьеит, ипшра ықоуп, исахъя, дахъаацәыргалакгың аказы уирпхашьом, дуваргыланы уаҳыненең даашәеилахап, шәаашыңырғап. Ари ихы иташәахъан, аха астәкъяның руғедырласп ҳәа дықамызт ахтысқәа.

Ашытакхышәа ауаа ирхәоз илымча ақынзға иааниуан, аха иеырдагәашәа иөүненіхеит. Ауаа ирхәо ухәар, ирымхәозеи ауаа, иахъанзагыи ирхәаз ақара нахаргыланы, ада ус рымамкәа иааниуент фны ҳәсақәакғы. Ағының ҳәсақәа реиҳа иеицәоу ахацәа усқан, иаалырқыан Ели лхатацияра анықала, анкъя-анкъяза Нартая раЖәабжықәа неитәхәо ирыманы ишаауаз еиңш, иахъа акы напшыуа, уатқәи дағакы нахаргыло рәғынархан, иқазғыи иқамызғыи убасқак рыйедыртбааит, иахъыргара рыздыруамызт, урт ажәабжықәа рхи-ртыхәеи рзеидкыломызт.

Згэй Ели илызцоз Кан, иқалаз ихы ихнахзар акәхап, ахәса бааңсқә раастагы деңгәханы, мци табырги неилакәхая днеиуан. Иага ивсны иказаргы, иага иимырхазаргы, аңаңжәарақә рхышшәшә-тышшәшәақәак аафуан Лаврент икынза. Икоутцарызын, нас, ауаа ус ишоуп, уара акы узырхәоит, лара акы лзырхәоит, утձыркъярц иалагоит, аха арақа тұқашынды ықамызт: даауәғылданы азәргы акгы уеүхәа зом,

иуеихәозар - абзия ауп, шәйнасың дшенигәрырғыз ауп. Үс қайтцеит Кангы. Зегъ рапхъаңагы игәирғатқа Лаврент инаигәйдхахалаз иара иоуп. Диғыза гәакъаха, дтынхаха, арахь - ишыга лаба иқәйршәтәны.

Пхәис дааигеит - ағны шкәакәәкны аусурагы далагеит Лаврент. «Ихъз ауп уи уахъ дназгаз, Лаврент ду иғызыцәа рғызыцәа роуп уа итәоу макъанагы», - рхәахт шьюуки. «Лаврент ду дарбан, уара?!» - реыргазашәа итцаауан шьюуки. «Дарбан шәымбо, абласаркъя!» - нарылаижъхт азәи. «Абласаркъя илгеижътеи, уанаңылбейт, ихъз ихъзуп ҳәа маңара днаган ағны шкәакәәкны ддүртәозма?!» «Уи амаңара акәхарым икоу, уи урт ршыагы илоуп маңк ақара. Лаврент ҳәа уи ахъз баша иртәз ұышшома ?! Иахынтаауа удыруазароуп иқалаз...» Абри шырхәоз, еғи шырхәоз, Лаврент ағны шкәакәа дығонаизшәа даақалеит.

«Ирхәақәо зегъы псажәоуп, зегъ қазтаз Чыма иоуп. Чемо ҳәа баша ихатқы камыршәуа дрыманы иқәу ұышшома?! Чемо имаҳә иахынтыпзы днаган димыртәар иуамызт. Уажәы икәнишшөшәа дыкоуп уи идыргалаз, - ағар рганахъала иаха иахықәацәу ұшара ддүртәеит, - аха нас, дышнеиуа, есәнни изҳаяу иғынеимхои, лада-фада дазнан дудырбал. Иара уажәгы дырхысқысуа аизара дүкәа рахъ амәа дықәйртцахъеит...»

Ари зәһөз иқатәәкъяз зегъы издыруамызт, аха аиаша акыр дазааигәан.

Лаврент усура ҳәа дахънаргаз игәи изақәымкращәа ибейт. Дахъдүртәаз ауда уада тбаа-тыңәк акәын. Дзызыгъы цқъя изеилымкауа, дхараҳапшуа истол данаахаха, дназаңајжәаша азә дықазаргы үәгъя имбеит иаигәара. Дыпшын, дшындәылтцуаз, дшаағналоз рапхъатәи амш ага дүззә ниасны ицеит. Машәйршәагы азәи ихы аағнеимкит арахь. Иғапхъақа астолқәа әбә гылан, уртгы шьюуки рхатәазар акәхап, аха иахъатәи ала урт арахь иқәымлеит. Пхәызба тәрышқәак лхы аағналықын, илтәхыз шықамыз анылба, дааччашәа лун, ашә еита нақ иныдылтцеит.

Анышәынтрақәа рѣнеңпш ишпәтынчроу! Ас акәзар абжыаапынгы ишикou, ари ауафы агәфыгъ дагангы дыңсиеит. Акгы һамтазо, аус иуашәа атәара Лаврент илшарымызт.

- «Аус умоур ҳәа умшәан, уаңаңыцәкъагы уғытсыркъаны акы унаштыртсоит, - ихәеит Чыма, иахватәи амш шихигаз ианаңаңәажәа. - Үаڭа аңкәйнцәа бзиңәа ыкou, ирөүцаашагы раңауп. Зегъ рапхъа иргыланы - ауаа раҳь анеира атахуп, еиҳаракгы - ағар раҳь анеира... Аамта зегъ унарбоит, иуеилнаркауеит... Зеңшыккам трамплинуп үаڭа унықасны убас хара укаңар ауеит, убас уззыңшым ақны унанагар ауеит, уара ухатагы иааңбоушашт нас-нашәа изакә тыңу иузаңшааз...

«Иузаңшааз» ихәеит Чыма, иузысыпшааз ҳәа акәымкәа. Уи, ҳәарада, шьюукгы ицирхыраит, уи ауп акәымзар, иара ихәан еиңш, үзара ус умузацикәа астәкъа ухарттңаланы унықәдиртәо икәм.

Адырфаенгы уафы димырғәамтит Лаврент. Иаңхъа иқәыз қъаадқәак тәағәо ирхәлеит. Ашыбыжъыштыахъ, длалбаан агаға данлавала, изыхъяз ихаңагы изымдырз0, игәи акы ибжынаххъан. Икәми, ибжызызхыз узымдырз0, угәи бжысшәа уанаңәехо. Убаскан, угәи аазырғыхо ауафы дүкәшәар, иаразнак уаалихуеит, иахъантәарап агәалаңазаара бзиңәа умазшәа уаңаңицоит. Уара уеңш изықәшәаңгъаны иааниуа азәи уааниниар, ухы ахъугара узымдыруа уаңаңирхоит.

Уажәазы ииңхытәкъаз иидыруаз азәгъы дикәымшәар акәын. Уара угәи ахъыбыжъису азмырхакәа даеаңәгъы игәи зыбжъухрызеи!

- Ус адыруеит афны шкәакәа, ус адыруеит! - ҳәа бжыык ааиһызеит асасаиртә днаңсны асқыла шиңаз днеңиуан еиңш.

Даахъапшын, Кан иоуп. Икәмхаша Кан! Папкакгы икын уи.

- Иудысныңәалоит, дорогои, иудысныңәалоит! - ихәеит уи днатахъәашәа, акы ахъаңагы имтәкәа. - Ишпоубо, нас, афны шкәакәа?

- Ишиккац икоуп.

- Ишықац икоушәа убоит, аха уи есеноң аеңсахуеит. Уареи сареи уах ҳаннанага нахысгы даңакала иқалар ами...

- Уаргы? - иааңашашәа дтсаит Лаврент.

- Сара сышпоубаз! Саргы ауаа сымоуп, дорогои, уара умацара уакөү ұышшома! Сығуа срыштеижкитеигы акраатцуан, изулакгы сөйөнасыжыт. Уара уеипш.

- Сара сөйөнасыжыжыт.

- Ұфнарыжыт акөү? - ақырқырхәа, ибжы ныхтаңаны дааччейтКан.-Усгыұххәарым,уараунаганыұнығнадырпәлеит.

- Ижәны үқазар?

Кан дааикәашәеит, даатғылелит, ипапка ааирқатымытит.

- Ағны шқәакәа акалашәа икоуп. Иаразнак унықәашәа апсахуеит. Исаҳайт, зегзы ианраҳаз саргы исаҳайт, уара ағны шқәакәәкны аусура ушалагаз, аха уи ус шакәыз здырит санынаушыклапш. Ұнапқәа уштыхъ иқатданы, ауафдурға үеақнны...

Ае иаҳәашаз акәадыр иаҳәон. Кан иақәын икәалаауда ауафдурға иаштыаз, уи уажәы иаалырқыаны дуағ дұхарашәа ибазар акәхап, иара иаҳы ирхатәыз ажәақәагы, Лаврент иаҳы ирханы, излаңқәажәатәымыз акы дағын.

- Ахәмара анцәа иҳагумырхан... Ишпәубо, нас, уусура ғың?

- Зынзагы избазом.

- Уи шта?

- Сара исусымзар қалап...

- Азәы иоумхәан! Иаалырқыаны уах ағеира зегзы насыпс ирымоу ұумышын! Убжы мұргазакәа уаатәа. Ус қастцейт саргы. Сара сахынаргаз ашырхәа ифагыло уағ дрылатәәзәм. Аххы ишынеилахара еилатәоуп. Урт зегзы еимдүрпүеит лассы. Еимдүрпәзаргы, ачалаа зкугы ааскъара дағыми, дааниы даарыдғылоит. Атыпқәа ҭаңәуеит...

Атыпқәа! Ифыңшәаанза еиханы атыпқәа инарыштыалаз Кан. «Ари хара ицо уағуп, – аатиҳәаит Лаврент игәи. – Азәы дихыныхаланы, егни дихыңданы дәәвықәлахьеит макънатә. Атыпазы иқаңдашагы Анцәа идырааит ҳапхъақа...»

Уахъ, ҳаңхъаңа, иңалаша уағы издырзом иахъа. Кан идіруан. Ираңән Кан иидыруағы. Изымдыруа шеиҳахағы. Идіруан ағны шкәакә дшаатқагылашаз. «Саб сипам, сыңсы штоу, ишызбо-ишсаҳауа, унаганы сара абарт алаңшықәа урывасмыргылозар, – ихәон уи иаб, Ақакъ Доменти ипа ҭынха дус данықаитца нахысгы. – Уара уеиңш икоу ракәү ұышшома уахъ инанагаз! Кәадаң азхарамфа иңагы днаганы убра Җара днавадыркъакъеит. Азықас днавадыркъакъеит, аха нас, иңсы анааивига, дахылаз анеиликаа, данаанаңш-аапш, ауаагы ирхазар акәхап, ифайханы дәғықәдьиртәеит. Уажәы, уизыңши, дәгаза, иөйрекәышни дахыләтәоу убап!..»

Кәадаң ипа иңашыңауз иакәмыйт Кан. Кан дзыштыаз еиҳан, Кан дзыштыаз ғәғән. Уи ағбагы унатон, үұзыбақәагы артәуан. Убри дырны ауп, ихы атәөи иахарғыланы, акыр шықәса уи атып дзаштыаз. Уахъ, рапхъаңа, еидысларақәакғы рзыпшын Лавренти Кани, аха уи макъана иабақаз, арантәи угыланы упшыр, изақараазаалак акғы убомыйт, зегъы еилахантон, апстхәа үлачкәа реипш еилалон, еилитцуан, еитеилалон, еитеилитцуан.

Җара сеаласырзып ҳәа иғәи итамыйт Кан. Уи иғәи иаанағомыйт ҭыпқ ақны абаққаамта дықғаҳап ҳәа. Дыққамхарғы қаларын, иңси-иңси еихымзо, иаатаңауз атыпқәа зегъы дырзығуа даламгазтты. Иарғы ихазы дәқыышын, аха иғыланы аганахъала ихәаңшуағы уаа газақәазма, абри ианаамтоу даанкыламзар, ихы ирдүримзар, дхампытқынаны дөнеиуеит, анышәгы ҳаитоит қартазар акәхап урт, уажәы-уажә иағәра ааиғадырххон, узықәтәоу аеы өүе-цишәк ауп уахымқааит ҳәа лафқәакғы наиархәон. Даара иекыдиқеит, иңә дәталеит, дтыңит, зхы дамығәзшаш рхы дагәзит Шъаһан ипа Ҳазарата итып агаразы. Уи изашшуағ ауаа цәйрцит, дыздырғоз ҳәа раңақ акғы ықамыйт, аха пхәыс уск далақышын, лашыңағы дамхәаны дынкарыйжыаанза ицрыңырц ргәи итамыйт. Азтаара знапы ианыз Агәхәа ұярғы дыңцакзомыйт, аус нықәтә-аақәтәо иманы даауан.

Ари ргәи ңнажәөн Ҳазараң ишъклахысуа ишьтаз, Рамшыхә ипә Лагәстан иқынзагы иназахъан.

Рамшыхә ипә Лгәстан ихатагы аҳаса ирызгагаз уағын. Агәхаа аус данахымццак, иаргы үйаргы дмыццакит, амала, зны-зынла, Шыаҳан ипә дзыхдыркъоз ссирзак лоуп ҳәа илымча ианаатас, дызбанда ҳәа даақалеит.

Ауаа ирхәо зегъы агәра злоугарызеи ақәымзар, Рамшыхә ипә Лагәстан уи ипхәыс лжынзагы днаζеит ҳәа нгәарартцеит иныңдакшәа. Уи иашазаргы җаларын, аха иаңәшәаны убас иртәахуан, икәз-ианыз аилкаара есааира иуадағхон. Икәиңдәр ахәатә змазгы, пхәыс мыжда лашыңдә ухы аахырсон иакәымк үхәеит ҳәа раҳар, Рамшыхә ипә Лагәстан, ағымақәа урыңзаргы, уанааигәампх ақәыңмейпш үңмақәа даарылагъежъуан, уаргы удрақәазшәа ағны уаадыртәон.

Агәхаа ила аусқәа сырццакуеит ҳәа дағын Кан. Иага иңәаргы убри атып абастәәкәа иеахшыаауа даақәғылап ҳәа дықамызт Лаврент. Акомбинат дүззәкны хныңғагағакгы шыңалашаң шпаизымдыруаз, аха усқан, иөыхәжәаны атып ғыңданаштыз, амла дакыртәгы дықамызт Кан. Пыт-чытқәек риңприқъаҳан иағера иғарххашәа даазгоз. Акгы змам пытқ аниоу нахыс нқылашы имамзаап. Иаргы иара иакәын, аха иара иаастагы деиңдәхеит ипхәыс хытқәаф, лыхцәы ыршаны лхы икәыргылашәа.

Кан сара саастагы ибзианы дыздыруаз Мамсыр ипә Арда иакәын. Сара саастатәкъоу? Ихы шизымдырра дыздыруашәа сыйкан сара уи. Ухәыцы аахыс убла ихғылаз, узғаз анаарақны зыпсы згәи икылахо, иуапысны ицаң инеиуаз, феишия ахыңкыз иағысфны идәйкәлоз, уцхыраара зтаххалоз, уи егъзуталоз ауағы уара уааста Мамсыр ипә Арда дызлеидырраны икәхыз! Аха иумхәан уара усгы: ари апстазаарақны ахтысқәа иагаңзара иагарыла еиларсуп, уара уапхъа ииасуа асахъақәа рымаспана ракәзам икоу. Үрт рнағос инхойт зынза ухахы иузаамго, угәи ззымфазо раңдәаны. Үрт уара мышкы зны дунеи ғыңк еипш иузаатыр

- Йнал, - ихәеит Арда, ахәышәтәиртә ағапхъа икәз абаҳчакын арымз ҳахъақәтәаз, - уцо-уаая Кан избахә баша уалаңајәօօит, уи шытә риашашья змам уафуп, дызлашо дшалашо дыңсыр ауп. Уи имаңара иоума, егыртгы ус ҳақоуп: ҳанмаңзаз зны иааштахъиз ақашшыңа ҳаманы ахүхәа ҳажәра ҳантагылоит...

Мамсыр ипа Ардеи сареи уажә ҳайдызылаз чмазаран: иаҳәшья апсразы дыштаң ахәыштәртәкны, сара санрыцхагы рацәак слықымгәйгү аиартә дыларшәын уақа. Еибыхәаны ҳақаңшәа, есыштың, ахақымцәа рапхъагы ҳанкылсуан ҳара ахәыштәртәкны. Иахынтааигоз уара идир Арда есыштың ашәткәа икүн. Шәтүк иадамзаргы имкыкәа дымнейит үи ахәыштәртәх.

- Адунеиақны ашәткәа иреиңғылшо лымамызт даагылазаргы. Азынраха, шәты анықа замызгы, иахысыңшаалакгы ипшааны, ашәткәа сыманы снейлар акәын уи лахь санынмөхәйтүауз. Аиаша уасхәап, шәты кәзмәа, снапқәа ыркало снымфахытцыр, инеиз сара сакәмыйз үңылшъаргы қаларын. Уажәы, лыблакәа ҭаа, атуан датсаңшуа дахыиоу, ашәткәа сыманы смаайлар қалома! Уажәааны, апхынха, шәты хұкс икоу зегбы анықоу аамтазы!

Сара санрыңға ашеткәе лбо-егыуа дықамызыт, аха Мамсыр ипа Арда ашеткәе иштәхь иавакшәе данаафоналалак, иааганы иаҳәшьба лапхъя ианаақайргылалак, ллактақәа аахаахон. «Аңцәа дышәхылаңшааит, шәенигимырхаяйт, нан» – лхәөн. Арда иаҳәшьба ҳәа ићаз лыңсы ааталон, лхъақәа аалхалырштуан.

- Ҳазхара дұмбазацыз, мышрақә иматура ныштыңған, - лхәон лара лашыңа дылзыымбо дахьихәапшуаз.

- Сматцара шыңастцама, бара, самырхитеи, - ихәон Арда, иматцара дахъамырхыз даара деигәрьгъаны дықашшә, аччарагы далағон. - Иаарласны даеа матурак сыртоит, усқан

сааини ас ара саазбыдтәалозар бымбари бара! Инал иаҳа ихы дақәитшәа дықоуп, даашәывагъежылап.

– Инал иоума, нан, зхы иақәиту?! – иааңылшыахт сан. – Инал ихы ларханы дыкнахауп, дыкнызхуагы димамкәа... Арахь сара сизаңлеит, сара анышә иагаша...

Ачымазцәа цәажәарыла ираапсаны, иагырччаны ҳандәйтцуан Ардеи сареи. Изырччатцәкъоз Арда иакәын. Длафхәафы, дқьачақыны, дуағылахғыхны сапхыя дааңыртцит уи уажәы. Иаҳәшья лчымазара акәмыйзтгы, сан рыңғай лареи уадак аћны иаҳыыштаң акәмыйзтгы издүруаз шиакәыз даанхон Мамсыр ипа Арда, зны Ағны шкәакәа зхагъежьюаз, злакта раңаак үтәзмырпшуаз, еиқәыхъшәашәа иааңылпшылоз, иара убас уагыныаскъязгоз ауағы. Уи усқан Ағны шкәакәа зхагъежытцәкъоз иара иакәмыйзт, инаихыҳәөзгүй ыѣкан, аха изыхъқыз здырхуада, зегъы иара иѣкны инанагон, зегъы иаңцаауан, инаивсны цашыа рымамкәа иаақәзырхоз акы далақан. Иара усгы ауағы еилкаара иаҭахзоузei, анаңылбеит! Иаҳыа дызбама ари, сыхенаңцәак реипш дыздыруеит ҳәа узхәаңшуа ауағы зыңза данузымдыруагы ыѣкоуп: иматтура аума уи дызлашақоу зегъ итәзтәахуа, даеакум, иаҳыцалакгы, адәахъала шақа даапшуа ақара, иара убриақара, инеиҳангы дтәахуп. Уаҳа арахь зеаңырымгазакәа инымғасуагы дубап.

Амра ашәахәақәа анааңыңцаз уара идыр Мамсыр ипа Арда. Иѣкалап уи иматтура дамхны аپшаҳәа даннавартцаз акәзаргы. Иарауаанзагы, зны-зыңла, даалбааны, апшаҳәақны акахуа зжәуаз даарылагылалон. Абри дамырхуазар қалап, ҳара ҳаҳы дааскъо далағеит ҳәа зхәақәазгы ыѣкан, аха усқан иара амхрахъ зыңзагы дықамызт, уимо иаҳагы иеыштырбъаны дтәан итყп аћны.

– Дааҳалагыло дзалағазеи, нас? – дтцаауан, дыпшаауан азәы.

– Дызлатәаз ддираапсейт, ңшак ааиғаирсырц иғааихеит, уара иумун! Ауағы игәы зықәпымтәо ҳәа акрықоу ұуашыома!

Уазхәыци уа дтәеижътеи шақа тұа. Шақағ иихъоу, шақағ хәцәахахъоу, шақағ аажхъоу...

- Ипсі штаз арахъ даақәлеит, ажәакала...
- Уи ипсі ҭан есымшагъы, дзеиңбыз раңғағын уақа. Ианааиғанагалалакгыны ихъатда инакәзам.
- Ихъамтуда хара дызызаом, – ихәаҳт арт ирзызырфуа, иаақәымтүзакә атағын иаҳо итәаз хатқа.

- Иара ариғыны дааини дықоуп ҳәа сыйкоуп...
- Арт злаңаңақәоз иаҳауан, иагниаҳауамызды Мамсыр ипа Арда. Акахуажәыртәкны иухәаәз акәым, упхәыс уаҳлыңыштыу иухәаәзгы ұқарына инағхъан, инағуан Арда икынзагы.

«Самызхуа амырханза ұқарғының сказом», – игәры дынтаңаңақәалон уи. Дамызхуа ҳәа икәзгыны зустәада? Үрт рамхра зәазызкуа дәқалар, иргөздіжылашаз, изиргашаз шақа итахыз ипшауан. Иара дызыргалараны иқоузеи?

Усгыры ак рყашаант. Хъзы амамшәа, пшра амамшәа икән иара, аха иандырчы, ифаханы ианааныркыл, акы иеипшызышәа иаақалеит, дыштырхәа заны ағынанахеит. Днарпыштар акәын. Рәаиібаркны иғәтасуашәа аниба, рөйиззыркыз иаҳымығзакәа днарыдтит. Зегъ акакәын, ари дамырхит ахъзын. Иахъззаалак, иажәлазаалак, уи шыңа ишытахъка икән, иара дааини абаҳчакәын сара даасыдтәалахъан.

– Кан утып данаштың ахъ уаанагоит уара уаҳыцалакгыны. Дастьтан, днеини сарғыны дсыдтәалан, аха уи азы уизамхызыма, Инал, усқан уара уматтура?

– Сизамымхәеит, аха дышиштағало дмаауз, акырынтың сшыапқәа цәиқыкьеит, акырынтың шыапғаршә сзиүйт маңала.

– Акғыны мазағам ари адунеиақны. Сара даеазныкгыны ишықасырғәтәрпүтахуп акәымзар, иарбан уара иузымдыруа. Иухаршт. Аңғылахәағыны дышыңғылахәағы дымғасуеит, уе-ушырыгыны дузақәыхзом. Ее, Иналхеит, сара издырқәо зегъын удыруа, апсәа зауқәо даарал ираңағхомызды.

- Иаадыруа, еиғыны урт зустәау.
- Ирзыдьруа, үгәхәуама ауаа риңғылахәағшәа, рәгымхәақәа, рыштәқәа? Ибзиазаны ирдыруеит.

- Ирылагылангы иаауеит!
- Иабацари? Арт зегъы ықәызгоит ҳәа уалагар - аибашьра уалагар акәхеит арақа. Аибашьра anakәxa, иxалшозар, ҳзеибашьыша ҳамоуп арақагыы антытгы. Дара ҳмабашьундаз, ҳара ҳшырмабашьрыз.
- Аибашьра зөазырхианы итәоу, иахъа думабашьыргыы, уатқәизны усгы дуабашьуеит. Ма, думабашьзакәа, ут҆жааны уныштыеиттоит. Кан иеипш.
- Өапхъа Кан! Үиқәат, духаршт уара убри Кан ҳәа икоу. Кан иааста иузицәоу даәе шьюукгыы ықазар қалоит.
- Уртгыы удыруеит уара.
- Иара уаргыы иудыруеит. Ишудыруа дара рхатқәагыы ирдүруеит. Ирзыымдыруашәа қарттоит, аха заманалатцәкъя ирдүруеит. Убри ауп зегъы нкыланы измоу - нақ-аақ иахъеибадыруа. Ус акәымзар акәын аусқәа иахъа ианеицәахоз.
- Ишықоугыы өеим.
- Иеемуш! Уара абзия мацара утаххеит. Иузтода уара абзия мацара! Уи үваргыы иқазам - абра инаркны адунеи атыхәензә. Уахънеилакгыы уахъкашоит аңаңыа, ажәа ақнитә исхәоит, уи уара ибзианы иудыруеит, уахънеилакгыы игәамха ишътоуп, улапалоит, угәы архынхәуеит, аха иқаутцарызеи!
- Иқәтатәуп!
- Иағымы. Иағуижъитеигыы итцуазеи, аха ирзықәымгеит...
- Изылшо ирылшо анықарымтталак... Сатамыз, Арда Мамсыр ипа, ҳара ара рыцхарак ҳайднакылан, зынза сыйеақаратәни сцәажәоит аха...
- Суеихаушәа убома? - дааччеит Арда.
- Иага умхәан... Иац акәын уараamatура du уанахагылаз, ҳнеини ушә апхъа ҳантәаз...
- Ихәатәым ауп уажә уара узлацәажәо... Сара усқангыы, уажәгыы азә сиеиханы схы сымпхъацацызт. Анапшфы дшықаз сыйздыруам, дышсыхәапшуз, аха сара усқангыы уажәгыы суафны схы збоит, Инал. Ауаа сагъреицъым, сагъреицәам. Убри ауп, уафроуп, сара сзы икоу, егыртқәа зегъы башоуп. Аматура закәызеи? Уи аамталатәи усуп. Иагагыы ухадыртцалааит,

унаганы зда царта амам ақынгы үкәдыртәаит, аха уа уабанзақәтәоу, арахь умылбаауе? Улбаауеит. Убри удыруазароуп. Убри удыруазар, иухамыштыр, умфашьар, нас изакәзызаалак акы уацәымшәан.

- Убра үкәтәанатцы, - аамтала ушыкоу умдыруеи, уматурағны үұканат иаанкуылаша раңағымы. Иаанкуылара акратахума иара Кан иеиңш икоу ауағы?

- Иитахыз акризықатцама, даанкуыламыз уи.

- Даанызкылада, днеини есымша шәышә дылатәане! Аңғаҳаара дағын даақыымтзакәа. Уи уара үұнны маңара акемызт дахьнеиуаз. Иуватәаз рұнны днеиуан. Днеиуан, днеиуан, даақыымтзакәа днеиуан. Рығонықақәа рахъгы днеиуан.

- Ипхәйиси сареи еиуарал ҳамоуп. Уи акәхап иузырхәо.

- Шәениуара атәы сыйздыруам. Уи акғыс снархәағом. Амцхә схәо салагазаргы қалап, аха уи уара даеакала уахъысзаатыз азоуп изысхәо. Ауағы иматура ду ақны дантәоу иеаиртыр амуз?

Арда азцаара атак қамтакәа иеаартынчшәа даатәеит.

- Ауағы иматура ду ақынгы еғириахъгы даартызароуп, - ихәеит уи насшәа. - Аматура ду анимоу даартызар еиҳагы еиғыуп - ауаа иаҳа игәра рго иалагоит. Акәуеипш ицәа дтланы данаатәа ма дрызгәамтө иалагоит, ма инаиғрагыланы ициоит. Ауағы ипсы штоу, мңла дешеибаркым иныңшузароуп. Ус сыйказ үүсысшыон сара есымшагы. Даеакы иамусуп, сара сахь иаапшуа ауаа икоу шырбо. Иаапшуа ирбогы нархәя-аархәшәа ирбар амуеи. Зегъ зхароу ҳәа хыхъ иқәтәоу даныхтаркуа ығоуп. Җақа игылуо иакәзар, уара, хыхъ икоу иаастагы, иаақало зегъы зхароу? Аригы иа兹хәицлатәуп. Ганкы маңара ҳеаташәа ҳааниеит ҳара зны-зынла. Ус акәзам аусқәа шыкоу. Аңтазаара аган раңа амоуп... Кан ҳәа ара уара зыζбахә умоу хыхъ икоу ҭақа игылоуи ирыбжыагъекъуа, ирыбжыссаарызеи ҳәа идәйкәу иоуп. Уи хыхъ иқәтәоугы дырбоит, ҭақа игылоугы дгәртәхъеит, аха иара нкылашья имајам.

- Ухабар арахь ихаумырбан, - ацәгъаҳәарагы уақеитң ҳәа иоуҳәар қамлаզои уи?

- Ацәгъаҳәаф ацәгъаҳәара уақеитң ҳәа иоуҳәар ацәгъаҳәара дақеитца дыкоума, Инал?!

- Дудыртәаланы иацәажәара уалагаргы дақеитран дыкәзәм. Уара абзиара узықалааит, уара уахь ирхам сажәақәа, аха уи фызас дыштызхызгы қалеитеи. Убри ауп арыцхара!

- Кан иеипш икоу ауаагыы ртахуп уақа. Фызас дыштызхуагы иара иеипшу роуп. Иага узаагозаргы иаагала ҳәа ицәгъақәа зтеитцаша амакәан наидыркуеит, иара, уизыпшыр, уатқызыны, иртәз амакәан нақ иныштатцаны, аацәа дук даталаны иғааихоит. Сахънеиуа ахыбжа сыртоит ҳәа.

- Иагыиртоит, уахымычザан. Ахыбжа ахъзми шытә... Ахыбжа ажны икоума уи! Ихы аланықәигартә икоуп. Ахнықәгараз мацара адә иқәлаз итәи цәгъоуп. Уи ихы иаақәанаимырго ҳәа егыкәзәм. Иан атакәажә дитиуеит схәйцқәа аласаазоит ҳәа. Уара уитин, сааихәан ҳәа акы уалацәажәақәоит. Укнахан уиштырғы қалоит ус еиپш икоу ауафы. Уи аамта Анцәа иааумган, аха иааир, даамбжакъязакәа азейбафара унахәлаиршәуеит.

- Уанза дызнагатәүзеи ус еиپш икоу ауафы?

- Инаигәйдәнди душүума? Ус схәаргыы, иршықәахъоукгы ыїками, уи уаф дааннамкылеит умхәозар. Исымхәахъеи, аштәкәа зегъы сшьеит ҳәа уалагар - еибашърахеит, еибашъра баапсхеит.

Хшаланагалацәаз ибон Арда Мамсыр ипа, дааҳәытәй-хәытәқәазшәа саақалеит, иара саргы шытә аәаанкылара шатахыз ажара еиллискаауан, аха сзырцәажәоз, салазхалоз: избахъаз иакәзәмкәа, даәакала дааини сапхъа даагылеит еиқәыхъшәашәа Ағны шкәакәа иғнаршәыз ахатца ҳәа абасқаамта сызхәапшуаз ахатца. Уи дуафтатан, дуағәыпшқан, иаҳәшъя илызнейгоз ашәткәеи лылахъ днамгәзыкәа дышындәйлымтцуази исархәоз рацәан.

Иахъагы, анышәынтрақәа рѣкны еиپш, иууаза, агәфыр уазыргоз ҭынчрак ахатәан Лаврент дааганы дахъаадыртәаз. Ус, ашә рацәак иаңыхарамкәа, цәажәабжык аафуа иалагеит. Иңәажәоз азлагара дахатәазшәа акын дышцәажәоз. Азлагарақны, ишәымбахъеи, алуқәа рыштыбыжү үкәнаргылom, убжы неитыхны умцәажәар, узаңәажәо уажәақәа зегъы иаңазом, иухәазеи ҳәа арах дуғақааяа далағоит. Уи дырны, шамахамзар, азлагарақны иеиңәажәо зегъы рыбжы рхарззалоуп ишеиңәажәо.

Иңәажәо ашә иазааигәахахъаз, ирхаштыз уара идыр, рыштыахъка еиңахынхәын, пытрапамтак ҭынчран акоридор ақынгы. Насеита арахъағаанаахатаңәажәабжы. Иеиңәажәоз фыңданы иକан, аха руазәи ибжы акын үкәйизмыргылоз. Арахъ иааниуа уаазар, иаиндаz ҳәагыы ааигәахәит Лаврент, аха дара ццакуамызт. Ус, ашә ааимпданы, даағнамлац шихәоз, даскъазаны иапхъа даагылеит руазәи. Данбаңәажәа, идырит зыбжы харззала амға иқәыз иара шиакәыз.

– Оо, ҳара ҳасасгы дааихъазаап! – ихәеит уи инапқәа рұағаны иаатихын. – Мап, мап, уара ара усасзам, азәи ҳәа уҳаңлеит, уи здыруеит сара, аха макъана уааихъеит ҳәа сыйкамызт. Сатамыз, ухъз схамышти...

– Иабоудыруаз? – ихәеит Лаврент, иаағналаз иааишьеи иңәажәашьеи рацәак иааигәамырпхакәа.

– Чемо исеихәахъеит. Уара Чемо имаҳә уами?

Изиңамығаз издьируам, ишиашаз абас аздаара ахынықәиргылаз игәампхеит Лаврент, атакгы қаймтәзеит.

– Ҳаибадыруаз, нас, сара Бено сыйхъзуп. Бено Галантия. Иуаҳахъазар ұаракыр?

– Исаҳахъазаргы қалап, – ихәеит Лаврент.

– Уабхәа иѣкны зынгы ҳаиқәшәахъеит, сөзыцәеи сареи уск атыхәала ҳнанаган, тәзыцак-тәзыцакгы нахқылеит ҳара уақа. Уабазбахъоу аастәахәын уажәы... Сара сыйхъзгы ұарап иу маҳацкәа үкам, аха, ус схәеит ҳәа, ара сара сыйхъз еиҳарап издьируа ахәса роуп. Ҳа-ҳа-ҳа! – ихәан, Бено иныхтазаны дааччеит. Уи ичашья иаразнак дааиланарзызеит Лаврент.

Абри адунеиаڭны зегбы здыруа, зегбы зхагъежкуа, ауалыр еипш итаңзә икоу ауафы иччаран уи аччара.

– Аа, ахәса зөйлесе адаеңдәгү дахылыкоу – Арзадин Ласыңцә...

Уи дааниегэригъяxt Лаврент.

Хытцынтаи иахзааз چәйеноуп, ара дыкоуижъеи акраатцеит. Иани иаби...

– Стоурых үеалоумгалани, хара уагоит, ихәеит Арзадин.

Уи иихәазгы ааигәапхеит Лаврент. Уажәы-уажә даанумкылар, аанкылашья змам иакәзар қаларын Бено ҳәа икәз. Бено... Галантия. Ижәлагы ааигәалаиршәеит.

Инеибартәақәеит.

– Арзадин ара дыкоуижъеи акраатцеит, аха уара арахъ уанбақәнагале? – иимтишаззцаарак иттиит Лаврент. Икаларын уи азцаара уажәы иаха иатахызаргы, нас акәымкәа.

– Сара... – ихәан, маңк ақара даағахеит Бено. – Иара саргы ара сыйкоуижъеи шытә акраатцеит.

Лаҳачангы ара үкамыз? – дааччашәа иуит Лаврент.

– Ҳа-ҳа-ҳа! – ихәан ибжы өхайрззала жеит Бено. – Ари длафхәаоззаргы қалап, удыруу, Арзадин ихы наиқәникит уи, нас Лаврент иахъ даахъаҳеит: – Сара ара сыйкоуижъеи амцхәгы түеит. Сара сықәыххәа үзарантә саит ҳәагыс схы сыйхъаңзом. Жәыргытгы зтәү шәара шәакәзами, уара? – дкылкааны Лаврент днаиғәпшит Бено.

Уажә Лаврент чарааха исит.

– Итцуазеи, уара, Жәыргыт арахъ иҳадышәтцеижъеи?

– Жәыргыт ахъззар аахысгы. Жәанаа ркыта ами, уара, Жәыргыт! Жәанқыт! Ахъз мацарагы иахәоит. Абри умахаңкәа үкаларым уара, ус лафшәа акы уасхәоит акәымзар... Жәыргыт инхо дарбанзаалакгы сапсуюп ҳәа ихы ипхъаңзит.

– Ус рхәы рфааит! – ихәеит Лаврент дааңытқъашәа, ус ухәы уфааит ҳәа иара иахъаңкәа имырхакәа.

– Зхы зымпхъаңзогы шьюк қалашт, аха сара сшы аңсыуа шынан избоит...

«Иулабааит, ус акәымкәаны иухәоззар!» – ҳәа наиғаижкырц

иңаххеит, аха иөааникылент. Ишаандтәалаз еиңш рыблақәа тибахуа иалагаргъы өөим.

– Ҳхы шаабақәо сыйздыруам, аха дасу ҳахығақәоу ҳақазаит, ихәеит Лаврент, ари аганахъала уаҳа реицәажәара иацырттар итахымкәа.

– Ҳара ҳахтәоу атып ари атемала аңаажәара азин зынзагъы иаҳнаңаңом, – ихәеит Бено иқалаз аатғылара ашытахь. – Ҳара ҳахуғалакгъы ҳаишьцәоуп, ғнаңак иатәу ҳауп...

Абра даанғылар иаҳа ишеңгызы ақара ибазар акәхап, иөааникәиңкын, истол амгәа дааханы қыаадқәак дрылапшуа иөааиңхеит Бено. Арзадин акгъы далаңаажәарц итахжамызт. Арт ралагашы злақас ала ҳәасапшы иқәатца иңеибаргылараны ишығамыз иғәи назғеит, маңк ақарагыы иааицәымығхеит, аха иөыпхъакшәа дахъаатәаз ус дтәан.

«Абрин сареи абра ҳайдтәаланы аусура ҳалагарцу? – иғәи дынтахәыңит Лаврент. – Цәгъя имхәазшәа дыкоуп, уаҳааңшыр, дахъаағоналаз, аха ииҳәаң хашшы змоугы ақәзәм. Иааицүргызыр, аиакәым ақны унеигоит. Иара иаҳыаңақъагыы. Жәыргытың ҳара иҳаитазаап. Жәыргытың дцаңы, жәыргытың зегъы иманы ара дыштәоу убап уаңәй! Дыштәоу сұхәхит, дымтәахъеи! Иагарааны ҳақазаргыы, мышкы зны еибашырак абра иалагозар, абри иғызцәа рылоуп ишалаго!.. Дығеназгалада абри абражы?!»

Абрахъ иара ихаңаңы дахъығнанагалаз раңаак итахымызт, уажәи ари ара данаандхала, нақ сыйнәйлікъанда ҳәа даақалеит Лаврент.

Аккаңәа иаагаз атәтцәабжыы инашытарххны Бено ашә ааимәаны дындағылъеит.

– Сара уажәитқа сааниеит, – ихәахит уи, дмаанызар акыр қалозшәа. – Аиҳабы дсыңхъеит, уажә даеаңъара ҳадырхонит, иаҳыақәу уара идыр. Жәыргытың ақәзаргыы сеидру. Ҳа-ҳа-ҳа! – ихәен, дшыиччоз акоридор дыбжыланы дцеит уи.

Арзадингы ус имазамкәа, аха уск имоушәа қатданы дтәан.

– Зшоура цәгъю уағуп, удыруоу, ари, – ихәеит Лаврент

индәйлөкъаз Бено дишьклаңшуа. – Шәеидтәалоуижъеи акраатцуама?

– Рацәакгызы тцуам, – ихәеит Арзадин.

– Абазақәен сареи ҳшеишьцәоудыруеит усгы?

– Исымдыркә! – ихәеит Арзадин иаразнак, ари ағыза азтаара зсуҭазазеи ихәарашибә. Лаврентгызы еиликаауан ари азтаара имтиргызы шауаз, аха итизааит, ари дыңкәынзәуп, даеазныкгызы иаҳазааит апсызуак иѣнитә ҳшеишьцәоу, егъама зам.

– Уани уаби ара икоу уахъ икоу?

– Ара икоуп, икоуижъеигызы акраатцуеит. Сара ароуп сахыз. Ауаса зыыхъ.

– Ауаса зыыхътәну уара? – Лаврент иаҳаз дааигәиргьеит.

– Ауаса зыыхътәуп. Схәычра зегызы уақа исхызгейт...

– Иара сара схәычра аиҳаракгызы уақа исхызгейт. Саншыцәа рѣкни. Ҳшыхәыцқәаз ҳәнинахъазаргызы қаларын.

– Қаларын, – ихәан уи дааигәиргьеит Арзадин.

Дымнеиц шырхәоз, ажәақәак ааймырдахъан, дхынхәны арахъ даафнацалеит Бено. Уи даара дзеигәиргъяз ажәабжык шиаҳаз мәашшо дылан.

– Уатқәаштыахъ уаргызы саргызы аус ҳауит, чемо Лавренти, – ихәеит Бено, истол днахатәаны қыаадқәак аайларгъежыуа.

«Чемо Лавренти» ихы ааихнахит Лаврент.

– Чемо Лавренти акәым аха, Лавренти Павел-ипа! – ихәеит Лаврент даазгәашәа, днақәығәғәаны.

– Ҳа-ҳа-ҳа! Игәарпхазаны дааччеит Бено. – Вот иуморист! Даеаңызара ианымаалар қаларын, аха арақа ианаалартә уахлафит.

– Ари лафзам, – ихәеит Лаврент.

Уи иаҳагызы дарччеит Бено ҳәа икәз. Нас, иччапшы наиғықәирбан, Лаврент дихәапшуа даацәажәеит:

– Уатқәы... уатқәагызы акәзам, уатқәаштыахъ Қәтешька ҳхы рханы амба ҳақәлароуп уаргызы саргызы.

– Қәтешька?! – иааңеишиеит Лаврент. – Икаҳтозеи, уара, қәалааая Қәтешька, иагъаныхәлам, иагъаншам...

– Икаххаа ашара адәы ишнықелалак амға ҳнанғылоит. Иҳатпраауа машинына ссиirkгы ҳнақәдыштәоит.

– Икоузеи, уара, уа, Қәтешь? – деңтатааит Лаврент.

– Қәтешькагы акәзам, Қәтешь амдан, Цаишни ҳәа еиңдердируа қытак аћни. Ныхыц-аахытсынта асасцәа еизыргойт. Ағар ирныхәоуп. Арантә ҳамцаргы қалајом.

– Сара сатахымзар?

– Уатахымзар ухъз рхәарымызд. Исаиз ачкәынгы дааштых, уара уажәы иүмбейт уахтәи аусқәа. Шәца, пшакгы нашәғашәйрсып, рхәеит. Аиашагы рымхәаз үүшшома. Абра ҳтәазар ааста, аихабыра рмашыныа ҳатпраауа...

– Аихабыра ишырмашыноу алахъ ианушәа...

– Иануп, иануп! – ихәеит Бено. – Үақәтәаны иара арағагы гәаррабжъарақәак унарыбжъалеи, аихабыра ишыртәу рзымдыруазар убап. Аихабыра рмашынеи сара смашына хәархәари рзеиғымдыраауа икоума ауяа? Сара стәы уақәтәаны амға уанылар, Қәтешь акәым, Жәыргытынзагы уазнагом... Ус акә, егыс акә, чемо Лавренти, уаргы саргы амға ҳамоуп...

Дағазныкты игәи аакылнатәеит Бено ииҳәа – «чемо Лавренти». Думшыуазар, шытә ари иузәкәымхуа иакәзар қаларын Бено.

– Арзадин дцар еиғзар уара? – ихәаҳт Лаврент уаҳа ииҳәарыз дағеакы изымдыркәа.

– Арзадин рхәама, уара ухъз рхәеит, чемо. Ари уара рапхъатәи унапынтоуп. Аөырххара уалагаргы ииашамкәан уеилыркаап. Ус атаххарым...

Ари даархәыцит Лаврент. Чыма ихатагыы игәапхашамызд Лаврент иеырххарақәа. Ус акә, егыс акә, дәфаган дықәиртәеит ахъзын уи азныказ дахъааирбыз. Анағс дәеа усқәакгы дрылацәажәон Чыма. Зны ари аус нагзалатәуп, уеааурбыроуп арақа, настәи нас уағы ибарын. Иҳадугалаз дызустада рхәозар акәхап, Лаврент иеанааиртәаҳә. Даҳыммахәыз мацара азхарымызд иусура, иматтура. Раپхъатәи ашыаға ииашамкәа ианургыла нахыс, нас абаа хүжәарц уалагаргы

рацәакрылапш ақны уааизом. Аранза уааирц азы шақауьара унеитат-аантатцыр ақәыз уазхәйцир Лаврент иеахъааирххаз зынзагыи изуенлекарымызт. Иеирххангы макъана Бено иеихәоз ақны дықан, еғырт рахь ус дашьтамлеит.

Уатқааштахъ захъзыз, ашара адәвияташтың азақалон еипш, дуар-уаруа Лаврент икны дынкылсхъан Бено. Лаврент иеипш, Елигыи илтахымызт уи игәи бжъа-жъо амға дахыықәлаз, аха амға мөсан, изындыргылаз ақәын, ианылатәйн.

- Амра гылаанзагыи уааит, хара ҳамнеир уи аизара рзымфаптом ҳәа сыйкоуп, - ихәеит Лаврент Бенои иарен апсшәа ааибырхәан, днеини амашына даныннатәа.

- Амра мғылац ухәоит уара, Кан амшын дталахъеит. Уии сареи ҳаигәилацәами, избалоит есыштыжъ мшынталара дышцо. Иахъак зегбыи ирапигеит. Иаха дмыцәазаргы қалап, иудыруеи ишәануа деитахынхәйзаргы...

- Дабатәи шәануоу? Дизтада Кан ашәануа?! - иаағыашьашәа дтцаит Лаврент.

- Уара иқалаз уздырзом!?

- Иалыздырааузей, Кани ашәануеи ирзеилоу, дызустоу иара ашәануа ихата. Уара иудыруа зегбыи ирдүруашәа...

- Издыруа рацәафцоуп, уара уқынзагыи инағхъазар ақәын ажәабжъ. Кан ихата ихәо дрылымсхъеи. Ихәатәйз үшшә... Амға ҳақәуп усгы, иқалаз сара иуасымхәо... Акы аңыстом, акы ағсырхом, иара иәала исзейтеиҳәаз ауп...

Иқалаз уи ауп, Кан ағны дықамызт. Днықәхәаша акылазрақәа идирүан уи есымшагы. Пұхыс дааигаанза, ақытәкны изтәаз иан лассы сааиуеит ҳәа налахәаны, днықәхәаша дцалон. Дцион, аха дабамцоз: ихы ахынахаз, иааихтәшәаз рахь. Урт реиҳарағык ҳәсақәан Самара ғыза бзиак диман, уи иахъ данагалозгы ықан, иара убрахъицарагы ифыза иааста ахәса ирыдхәалан. Самаратәи ахәсақәа.

Иан рыцхә агәашә дылагыланы дизыпшын уахгы өйнгүү, уажәымзар уажә даакылсует ҳәа агәигра лыманы, иара усқан, самаратәи ахәсақәа, ма дәеацьара данагалак,

уақатын ахазынаққа дрыдтәалан. Ишан данкыдхалацәоз, ишан өбақа мчыбжыбырыштахь дқылыгәгә даңаакылсуазғы. «Сығенәнә узымгаит, ак ухъзар ҳәа сшәаны сшыпшуаз, смыңқаңзакқа шақа тұхы схызгазеи, нан! Атакәажә сгәры уиақара алаzo икоума, зны сиарта сахыларшәу сыңқәтиңапс сцагәышьюит. Сүмбазакқа. Аха уара үқазаит, уара акғыры умыхъааит!» – лхәагәшшон Кан иан. Уаҳа снабцыршәаран сыйкам ҳәа даалыдтәалон аққаын иан, аха иихәаз ақны даанхомызт, пшак наитасны ғапхъа дааштынаңаауан. Атыхұтәаны итасыз апша хара дагацәеит, акраамтагы арахъ даанамгеит. Мызкы ақара тұхъаны дахъаакылсыз, иан деікәыхшәашәа дықған, ағәйла-азла, ауа-атахы еилагъежьюа ашта иқәын. Убри аштыахъ, иқалаша-иқамлаша анықала аштыахъ, инқылахәашараққа ааникылеит Кан. Иан рыңқа лыңсра дазыпшызышәа, иеааникылеит, анықәара хыдаққа ааникылеит. Аха иара убригы раңақ ахымтцит. Кан зныпшылара уадағыз амфаққа дырнын. Пхәис данааига аштыахъғы. Машк ақара дылхыбааушәа дықан уи ахытқааф, дшааигақәазғы иғәалашәозар акәхарын, лпыртца дахъылынагашаиздыруамызт. Ихы хәхәаза лектор қалтырк зныдлеиेырбон ҳәа иархәан, дахъааипылалак дааицрашәон, дзыхиркәланакғы акы дахыркъяны диаацәхарғы цәргәа ибомызт.

Уи алектори ипхәыс хыткәәфи реизыңазаашь изаауазеи, арахъ хырзаманк қаланы ићахупеи!

Кан ҭагаланк днықәхәаша дцахит анкытәи Самаратәи ихәсақәа рахь. Дцеит, ишихълац еипш, дагынхаңаңеит. «Даеа мышқәак сыйнеиум, икоу снейр ибасхәап» ҳәа ипхәыс телеграммакгы лзаиштыт. Ателграмма инаштархх, ғымшқагы аамтыцкәа, ихы аңыи даахаргыланы ашә даалагылент Кан. Ашьталаара иаамтахахъан. Ипхәыс иң-алшьеит, илакәылшьеит, ак ҳәаны даеакы ахы҆кантаз, аха усгы, ишы҆казаалакгы дхынхәни дахъааз дшенигәрыгъаз аалнлырпшит. Кан агәгәаҳәа азы датсаланы иенкәабеит, иеншышыит, нас дааини драҳатза адиван днылатәан аңә-

жәара далагеит. Дрылаңаңаң он дахылғаз иңаз, иңамыз, иибаз, инаңаң, иихәңцыз. Ипхәңис иллірхашаң, илымырхашаң.

Дааңсаны дыңамыз, амға дамыркарахъаң, даныштыала лассы дыңаңит Кан. Ихәңдәй-хәңдәүашә аиваңаң ипхәңис аңаң дағомызт. Уигыры гәеңитет Кан, аха атқаң ағәң аеңиңнашахъеит, дмыңаңар дабаңо ихәен, хаала аңаң иеңеңитет.

Иара убасқан ауп ахъарчбжықә аағуа ианаңаңа. Кан изаңаразаа алак акғыры имаңаңитет. Иакәймк ҳаңыран ҳаңаңа ал уаңа ләңән, дахылшыңаң лыңелрәсит Гәыгәңци, Кан ипхәңис. Уи еилүлкааит, – леңелшыңыргы лтаңын, аха лыңелшыңыз шыңызт, – азәңиң ңашаа ашә шааиртый.

– Кан, үеңхеи, уара, үеңхеи, – ләңаңитет лыңжыны ныңқаңаны.

Кан азнык азы ипхәңис лажәаңә имаңаңит. Ашә аазыртыйз иңапхакә ааирхъархъарит.

– Кан! – ләңаңитет Гәыгәңци днаңаңыңғәшәшә.

Кан, ахагаңә реипш, ахъышатхәа даақеттәйт.

– Ашә азә дылахеит, – ләңаңитет лқышишә илымхә инадқылашә.

Кан дәаңдәң, ашырхәа ашәаң иеңиңеңитет. Иара убраңа, ашә ақыңдәңә аңаңаңыз шыңызт. Иара убраңа, иалибааң ахатца.

– О, уара! – иааңеңиңеит Кан. Макъана аңаңаңыз даңымтыңызт цыңа иихәаралықы изымдырит, иңаңтаңаңыз. Ахатца ишьхәа даақеттәй. Уи уаң еиңрекка дук иакәйн, наң дымцаңә, арахъ иңаңаң, улеиларкәиңи уныштыңтартә даңаңшәа ибейт, аха усгың, дшәаңын ашә даңындаңләң, иарлықы диштапаны дыңдәйләңитет. Ари қалеит алакә ақнеипш, али пси рыбыңа, иааизгыны ихызыз еиликаанза, иштапазгыны дзыңкәшәа азхәңциха иоуаңаңа.

Амардуан аддыңәа иаңыңоршәа инеңуаң ахатца, исыштың дсыхъзар, ҳәңзбакгы шыңпааңар акәхап, сқәаңәа иа-лаиркәңеит қайтазар акәхап, ииулакгыны ишьамхы иеаиргарц итаххеит: ампүл аипш дкәимпүлүа дахылтапаз, уаңа иеңизаанымкылаңакәа илаңш дныңшәеит. Ари иаңаңы дархагеит Кан: дыңлаштапаз иеңкәа хәңиң ишьхаркъакъашәа дшылғаз агәхъаа мкәңакәа, иага диңгизнаскъарлықы, амфаду

дангәаланы дикырц. Иапхъа инеиуаз еиҳагы дааласхама угәахәиртә длыштууаан, амфаду днангылент. Иара абрақоуп уи дзыштаз дахынеихыпшыз. Абналағ арығтарахъ дцару, арымараҳ, агаға шықо деихару изымдыруа даанапшы-аапшит. Иага ихәаргы, иштаз уа үзара амардуан ақны иөааникылаз үчишьозаарын, иблақәа кылцаны арахъ дшааниуаз аниба, ақъачақъцәа реипш, дахыгылаз атрымхәа дөйиштүпкан, нас, бжъра-быжътәа дытсаларц итахызшәа, амфаду иөаакареитәйт, ара үзара дназватәарыз чықык ыкaszәа. Амфа қыақыза иштән, ахы инаркны атыхәензә, улаңш ахынзаназоз, дызустцаалакгы азәи данубауамызт. Уахынламыз, иага умхәан, амфа атыхәен үзара азә даацәэртүргы ауан, аха уи арантәи дубартамызт. Уафы дахымбоз, түхгәаны ари акомедия ахыыкалоз иахагы иааицышеит Кан. Дыздыруаз азәи дибаргы, дхагахагәышеит Кан рыцҳа ҳәа иғынеихон акәымзар, дзықәшәазаалакгы ари афыза ахәмарра иөалаирхәуеит ҳәа иихагы изаагашамызт.

Амшын ахъ зхы рханы иғатрысыз ахатца, ахыкәалаа ихымжо, зеипш джамлац аспортсмен инаиапганы днеиуан. Амардуан ақны, уи уеалырбганы уекаумыжкуазар, уаҳа ласышья ыкамызт, арақа, амфаду ақны, угылтсахеибакра уанытнаркъя, аанкылашья умоуазаап: Кан днеиуан зны, данхәычыз, дыфуа адәкәа данрықәыз аастагы дласханы, дзыштәнагалаз днаихъзар хъзы игарашәа, дааникылар избахә ада үбахә қамларашәа. Дибызталаз, дабеитахыз, ихы ахынахаз днылаҳагы дцандаз! Аха Кан уи дазхәыциуа даналагаз аштахъоуп, икалашаз қаланы, ауаа ирзеитахәо иғанынеиха аштахъ. Апхъа икәз шыкәз зегбы зеихәэз Гәигәтица лоуп. «Үпши, уара, упши, уара!» лымшын уи уажәй-уажәл, лхатца иааирпшыз ахатара акәудаеакы акәу, иңальшыз дамыртгыло, дамыртәо. Иаха исыхызы жәдируюу, уара ҳәа ақалақ дналалеит уи адирфаене.

Аха уажәазы ипси-ипси еихымжабналағы диштәланы днеиуан Кан. Иштәхъка бжъык аагазшәа иахайт уи. Даат-

гылелит, даахъаңшит, илымча нкыдидеит, аха абжы уаҳа ианимаҳа, даанапшы-аапшын, деңтафатқъеит. Дзыштаз дицәйзит, бжъра-быжътәа длыңапқа дцеит. Амшынгы акыр иааигәан. Издыруада, ари усгы ахы дағызын, иаатылары ихы иархәаны амшын ичейтазар. Иқаутцараны икоузи, уи дызсаны амшын агәахы днаскъар? Уеикәа хәың ушьхаркъакъаны ақәара уқәгылоума, арахь данааӡхыңду ҳәа упшны? Уи хыдaran, уи иқамлашаз акы акәын, али-пси рыбжъара уағы изалыршомызт. Усгы ақәара дныңәүпшыр итәххеит Кан. Уа уназаанза ирзықәымгаңыз будкажәк гылан, дхыкәалааха днавкъон еиپш, «ых» ҳәа бжъык аагеит. Аа, дахъыкъоу, уара, импүтпрааз! Уи абудкажә иөаварпсны дгылан, Кан данынаиафъя, даакәгъежын, дызлааз ала амфаду ианиршәлеит. Ианиршәлеит, аха ишпаниршәлеи! Шъамхы баапс зтаз уағын, еиңдердүрүаз спортсменк иакәзар қаларын. Дспортсмензамзаргы, ағразы арақа иаңызгоз уағ дшықамыз агәра игеит.

– Еи, уара, иқалазеи?! – ҳәа пенцьырк ихы аакылирхәхеит хатцак. Уи абжы еиликаартә илымча иаатасит Кан, иаҳазар акәхап дзышталааны днеиуазгы, аха уигыры аригыры уи иааннамкылелит, уимоу иприт, иңирзейт.

Кан ипсы игәи икылахо далагахъан, абналағ ишъапқәа анааитцааз. Уи ибартә даақалеит Кан, иара ипсгыры иаҳа иаакит, аха сыйсы-сынха ҳәа деңтафыштыууаит. Иахынтааигаз издыруамызт иара ари ағыза амч. Абналағ дышнеиуаз, 3мажк иетаижъирц итахызшәа инапқәа ааитцихит, уаҳа злоу ипсра убейт ҳәа ағынкыларахь дниасит. Иара убаскәан Кан, амаамын еиپш дыууаза дыңан, абналағ иқәақәа днахынпашалеит. Ишъапқәа итсымжахъаз уи, иөааизнымкылазакәа, Кан иқәақәа дшахынхалаз амфа ағъеөп ааниргеит. Ағыңыагы леилақәйбаса иңазшәа рбеит азныказ, аха нас, иаҳа зыңсаҳы еибакны иқаз дназқәаҳаз ихәлымшәа ткааны иааникылелит.

– Уцеит акәү... уцеит акәү убналаны?! Уара аңаиршәага, уара ағың, ақәылаш! Упсы арахь иңсыршәап!..

Иеизъя икажызы ахатда уағы ғламк иакөйн. Иааитаххар, абас деизъя дышқажызыгы, дөсіханы, Кан инацәа днахаиргыжырын угәахәрын. Кан амаамын асахь иматқәйян. Игмыз, ибағқәа хаххала ахатда ааза замана дахықәйршәйз, уи аха змадаз акәымзар, укъатеих птәарын.

- Сара сұзычзам, сара сқәылағозам... – ихәеит ахатда аарла.

- Ҳбара унеит акәү? Атқыбжыон. Ҳағнашә злааурту ацағхагы уманы... Ухы абра ақатран ианкъо маңара усшүеит...

Ауағы дшыр, амч қыда иламло, убри амч қыда акәйн уажәй Кан дзырмақаруаз. Инацәа тыпқәа анылахъазар қаларын ихәдацәа...

- Сара сәашьеит, сара дағаңзара снеираны сыйкан. Сара стәқәак рұнны...

- Уахынеиуаз усырпшаап сара уажәйтқәйя!..

Асғыы ихөон, аха анағс иқаңтарызыгы идыруа дықамызт Кан.

- Уагыруоума, уара алахшай? – дтсаит, уи дагыруоу, дшәамахы, дапсыую акраанагозшәа.

- Мап, сара сшәануоуп! – ихәеит ахатда, ипсы анаавига, днатахәхәашәа.

- Ашәануа Мырзақан!

- Мап, сара Мырзақан сакәзам, Отиа соуп, Отиа!

- Отиа-Мотия сара исыздырзом! Сара издыруа атқыбжыон ихақәлаз ағыыч уоуп...

- Уаангыл, уара, иршүуагы акы ахәаха иртахъеит... Сара сшәануоуп ҳәа уасхәеит. Сәашьаны ауп шәара шәахынанагаз...

- Үцағхақәа ырхъархъаруа?

- Исзынрыжызы цапхақәан... Атқ цахъан, аха пшыала ашә аартны снығналап қасымтаз.

- Убарт ацағхақәа ҳара ҳағнашә изыбызиахо, ацаражәа иаадыртуа ишпақалеи, таара пхашъарам? – иәаларпсны уажәй-уажә иааникүлоз ашәануа ихәдацәа аауиштын, ағыларагы илымшо дааиватәеит.

- Уи сара исыздыруам, ацаңхақәа сыйтаз иразтцаатәуп...
 - Уахатқәкъагы?
 - Утаххап - уахатқәкъагы. Иахынхо узыпшаару уашталарап?
 - Исыпшаауеит, – ихәеит ашәануа.
 - Үөрынаха. Сара ара тәйгәйгәкгүрү спыхышәеит, уи кны снауштагылап. Үзсиңәцара үйүмшьааит...
 - Сабацахуеи, – ихәеит ашәануа.
- «Сабеиго, мишән, ифныңа акәымзааит, – ааигәахәит, хымпада, ашәануа. – Иңхәыси сареи ҳайәаиргыларц иғәи итазар? Деилагоуп, уара, ари!

Сыбла уахъамбара, уахъимаара уца ҳәа ахъсихәашаз атыпдан, иапхъа сырғылан даауеит...»

Кан ифны изааигәахахын еипш, ипхәысгы иара иеипш еиқәымшәак лакәзаап, дыздыруа азәи дибар ҳәа дшәашәа, касык лыжәфахыр иқәыршәни дышгылаз илапш иаатшәеит. Гәыгәыца иааниуз еилылкаартә данықала лкастры лыжәфахыр иаақәдаашәа икны лхатца иах ләаалхеит.

- Ихәхъзеи, уара, уаха, иаҳзықалазеи? – дтцааит лыбжы иаҳартә данааскъя.
- Ашәануа биазтца, аа сапхъа дгыланы дахънеиуа.
- Атх шәалазааит иаргы уаргы! – лхәеит Гәыгәыца лгәи пжәаны. Цъара азәи ҳимбеит шәгәхәуама?
- Азә иоума, амшә ағы ианкны ақалақъ ианалырго еипш, зегры дырбо дәастцап сара ари!..

– Үннан, иусахъоузеи, уеиқәа хәыч калкало, убағқәа хаххала, утакны урымазшәа уеихда уахъашо шәануак дыштагәа дааныскылоит ҳәа, укәалаауа атх ушталоу! Шәеипхныфлозма, уара, иаргы уаргы еибамбаша, упсы угәи икылаханы укоупеи!

Хатцеи пхәыси рааиңәажәара ихы иархәаны, ишықаитцаац еипш дәуытбыбын, ақалақъ ахъ ихы рханы, дкәалаауа иғынеихеит ашәануа.

- Уара уеитамтын! – адтца қалцеит Гәыгәыца.

Кан дмаамынха дөөиңтәпейт.

- Акәүкәүхә сүмүрхәхән! Ауаа еизызгойт. Ишакәым атх ҳалаумырхан. Ус ҳаламхахьеи аха... Еицәоутәуеит.

Кан ипхәыс лажәақәа дыршыңаит.

- Иааизаасцахьоузei ахатда! Дыртаслымын аранза данаазга... Афны бзамкзеи, апхәыс еикәымшәашәа икоу?!

Ашәануа ишъамхы иеаиргахъан. Уи архәара даннаваζ нахысгы дышимпытпрааз еиликаахъан Кан.

Ауаа ахәатәы шпароуи адырфәаңы, ирызтазгы Кан иоуп. Уи далаөхәаны ихәон ашәануа ихы ақатран ишықәүкшоз, ипсы ихихыргы шауаз, аха апхәыс газа дшиптырхагахаз...

Абра дааниуан еипш, иихәоз цъяа ирмахәз0, дара иахыртахыз үзара инымфахнагон рыхшы0.

Дкыдиаалашәа дахъиаз, амашына данартысы, ацәагы икәхая далагеит Лаврент, аха Бено иеиңтәпхәоз ажәабжы ацәа уиааиртә уқазтоз ажәабжымызд. Иара ихатагы убас амца ацратданы ихәон, иара ихатә далахәйшәа уи ахтыс, иблала ибазшәа, илымча иаҳазшәа. Лаврент даахықәтәалашәа уи изызырғора далагеит. «Үпши, уара, упши, уара!» ихәон знызынла, аха зтцаара бжъаиргыломызд, зажәа нтәара ақәмиз Бено иихәашаиз ихәагәышшазар, даеакы ацитартә дқайткомызд.

- Дхәацзар, иара ихатә дахъзенеихәон, изыхыз иара иакәымкәа даеаӡәы ихъыизшәа атәы налатдо. Ацәажәара далағаргы нкылашья имоу үшүшома! Сара сеипш. Ҳа-ҳа-ҳа!
- ихәан, иччашьала ибжы ихаррззала аччара далагеит Бено.
- Саргыы сара соуп, аха иара иаптигозаргы қалап. Анцәа-аяа ишациго...

- Излазбоала, иеиңтәх ошөоуп ағыцьагы, - ныбжъаиргылеит Лаврент үзара акы ҳәәтәуп ҳәа.

- Мамоу, уа Кан исапигоит! - ихәеит Бено днацраланы.
- Жәаха Тқәарчал ҳақан Арзадингы, иаргыы, саргыы. Амған убас цәажәараха исит, убас аанкылашья имоукәа иөйненихеит, «ҳаргыы ҳуауп, акы ааҳархәа» анысқәа, зынзагы иимырхәзейт: ихы итихәааз хтыск убас далашығкны

далаңқәажәөн, Тұқарчал шығас ҳаннықәла, ҳаизызырғуазшәа аниба, иихәоз иашатәкъоуп ҳәа ихы агәра аиргейт. Убасқан иеилысқаант сара уи иихәоз амацара акәымкәа, ииуазғы шымцыз. Иқатцамыз қатоушәа иузырбо уи иеипш уағ дхалағзам ҳара. Даҳваарғаз иара иеипш икоу ауаа ракәзар қалап еиҳа иатахугы.

– Үа сүкәшаҳатуп, иқатцам қатоушәа узырбо, иқатсоу қазтаз рааста иқартқаз еиҳаушәа рбоит есымшагы. Азәы ажәала аханқәа иргылоит, азәы ақырмыйтқәа дрыңапсит.

– Ҳара ҳаипш! Ҳа-ҳа-ҳа! Деңтааччаң Бено.

Ҳмашына апсқы зқыз, апышәа змаз азәы шиакәыз ғашшомызт. Цәкыра имазамкәа, ҳара иаҳхәозғы имаҳаозшәа, дықәышшың днеиуан.

– Абар Жәыргыт ҳахъаалалазғы! – ихәеит Бено иаҳагы иеааирлахәйхын. – Жәанаа рқытада!..

– Ағырқәа рқынғы иуҳәалоу уара ари – Жәыргыт Жәанаа ишырқытада! – дәаит Лаврент иаразнак.

– Изысымхәозеи! Жәыргытада зегы ирзууазеи, аа сгәилацәа уи бзиазаны ирдыруеит.

– Иахырхәааузеи?

– Иахырхәааузеи, еиҳагы еиғырымшьои: Жәыргыт Жәанаа ирқытазар, уаҳ ҳара ҳашыцәа ыкоуп рымхәеи. Звамбаиак, сара сашыцәа рахъ смиасыр қалом ҳәа даақәғылелит ааигәа зны. Абасшәа субоит, аха шақаф Ақәа инаганы инсырхахью уудыруоу, уара!

– Жәыргытада еиҳахарц раңақ ығым шытә Ақәагы, – ихәеит Лаврент Бено иажәақәа иғәи иналакшан. – Иаанхазғы уара иҳазноугап, даеағәзәи иҳазнейнгап...

– Ҳа-ҳа-ҳа! – дышычоз исаса ааиҳығорзеит Бено Галантия.

– Зны ихыңғылаштада убри, – ихәеит Лаврент.

– Ихыңғылаштада? – Лаврент иажәақәа ртакы изеилымкаант, аччарағы даақәытит Бено.

– Жәыргытада зегы ықәтнү Ақәақа анеира иаҳьяғу, – иеынкылашәа атак қаитцеит Лаврент.

– Избан, уара, чемо Лавренти? – дәаит Бено.

«Чемо Лавренти» ихы ааихнахзейт Лаврент. Иркаланы сиғасызышшәа сығазар, сыйсгы ааивызгарын ҳәа игәы акы нтихәаант, аха уи ак нациттарц итахымхеит.

– Хзеилибамкаазар қалап, сысас, уи сара исхароуп, исхәарц истәхыз ахәашьа сақәымшәеит.

– Уақәшәеит, уақәшәеит, – ихәеит Лаврент.

– Нас, угәы зыннархазей?

– Сара сгәы акгы иннамырхазейт. Сараңәк сгәы нурхагы инумырхагы, уи акыр аанагома?!

– Ҳааит, ҳааит! – ихәан, даагәрыгъеит Бено. – Сани саби ҳзыпшны итәоуп, ҳнымфахыгроуп...

– Уи атахымзар қалоит, Бено, ауаа мғылацзаргы қалоит, макъана шыыжыуп, ҳнеини ҳөөизрылаҳажкуазеи?!

– Иахаахысгы иаҳзыпшуп, ҳриворны цаша ҳамоума, ухатцкы сцеит...

«Ухатцкы сцеит» игәа ааркәандахт Лаврент. «Ари даарғәғәазар, апсышәалагы ацәажәара далағоит», – аатихәаант игәы.

– Иага ус акәзаргы, – ичәаирххеит Лаврент, – амфа ҳамоуп, ҳамәа наһағзап, ҳанаахынхәау акы иамусуп...

– Ҳанаахынхәуагы ҳаадгылоит, ҳанцогы ҳнарыдцаалоит... Дрыцхами, уара, сан, абас сөйзә бзиак дсыманы снеиуеит, апсыуа хатқак анысқәа, – атхыбжыон үелла слаңажәон, – сышпаургәрыгъеи, шәаадымғылакәа шәымун, ҳқәйтқәа зегы шыны еиласыжкуеит уажәытәкъя, лхәеит.

Иуаҳау, уара, ҳқәйтқәа зегы шыны еилалыжыит! Ҳа-ҳа-ҳа!

– иргеит Бено.

– Лрыцхара уқәшәаант, дызургәаќзеи уара апхәыс? Ацәаха лутазтгыы, ҳшааниа ҳаадгылар, апсышәак нарахәаны, чеик ҳнағыхәаны ҳцар азымхоз.

– Қалашы амоума, уи ара иазхазом, уи ағыза ара икамлазац. Өада ицогы, лада ицогы ара иаадымғылаҗакәа ицајом. Азәырғы амфа ылырххеит арахь. Сара саныккамгы шақаф аадгыло удыроу ара! Ҳнеипи, ҳнеи, уи уара ухата агәра умгозаргы умбари. Жәырғыт ақалақ агәта ҳшалатәоугы,

иқбақыза ҳәашәкә аартуп. Апсыуа қытак аћнеиңш, апсуа ғнатак аћнеиңш. Баша Жәанаа ирқытоу үйумшын Жәыргыты!..

Хамғахымтыр адатынан шықамыз еиліскаит сара. Анафстән аеырххарақә ақгы иапсамызт.

Бено иқбақыза иаартны имаз агәашә ыларқаца иаркын.

- Мама, мама! Әбіро, Әбіро! - агәашә алғаежъра далағейт Бено. - Аиаша ухәеит, арт мөыхаңаңзарғы қалап. Иаха имыңаң изаха ашырын рылаңақә ааихырышын. Иатахтарым.

- Ихарғамтрым, - ихәеит Лаврент.

- Изакәүзеи иұхәо! Ҳәзырынан ишадтәалоу ҳниафрны ҳанца, арах үаҳа саарыштызом. Апсыуаң дсыманы снеиует аныңхәа, шақа деңгәрыңғаз удыруандаз сан. Сабғы ачеңшыка ғәтәа змоу үағуп. Сара сыйкамқаа иааниа зегъы днарыдтәаланы, ршьапы изықәымғыло иштүеит...

Бено абри ихәонаты Бено иаб, - Ҷылғынан уи, - абарта даақәғылеит, уантән инапы ғыштықынғы апсшәа ҳаиңәеит, нас, аддыңхәа амардуан днағалан, дааласны ашә ҳзаарит.

- Ижәуазеи, уара, ағыныңа ҳнашәыштыуамеи, - өңіпнұхәакыны наипигалеит Бено иаб.

- Шәаахаштыам иаузеи, иахаахысты ҳашәзыңшны хтәоупеи! Шаанза уа ҳәлоит ануңа, зынзагы ҳашшыларым ҳәен, аха ашамтазшәа ҳаңқәа ныңқаңцейт, нас... ҳамхаңаеит, ажәакала... Бзиала шәаабеит!

«Бзиала шәаабеит» ҳәа ауп арт ажәакәа Лаврент ишиахаз, аха Ҷылғы «бзиале уаабит» ҳәа ауп. Иара уигы ааңвоушъартә иікан. «Ухатқы сцеит» ҳәа Бено иіншітә ианааниа ышааңьеиңшыз еипш.

Апшәмаңа сасңаа гәартак ртаауазшәа аишәа дырхиеит. Иудыруазеи иаарыдбзиалах шыууки аанагар ҳәа ргәи иаанамгакәа иқам, аишәа иқәыз изызкыз рақара даеа пытқын үікәзарғыны ирызхон, иагырцәымцхын.

Акы инацхаанза Бено иаразнак атәыңаң аанқыланы аныңхәара далағейт. Иабғы дааизымпшит. Аб рыңға, - Лаврент

уи дрыцхан дзааипхъајаз, инапы хтәан, иркәаталеиуашәа иахыкыз иахъигара издыруамызт, – ичкәын иажәа иалгаха имтакәа иааиз даарықәнүүхәеит.

– Бено усгыры ццакыра аныкамгыры ианыкоугыры дыццакуеит, ҭынч акы шәнацха, абыргцәа ҳәмә ааќанаатап. Атакәажә апсуа дыстоуп ҳәа лычекыдъбан лөйлшырц дағуп усгыры, дышәмүрццакын...

Цього ипшәма агыршәамзар акгыры лыздырзомызт. Ипхатәигүхатәуа ачашәкәа ааганы иқәлүргүлон уи, еиғыхны иқәыз акәйткәа азымхозшәа, ари аума ҳара ихамоу ҳәа лхәошәа, даеа саңқәак ирынцанды итеге ақетүйж аалгон. Атыхәтәаны аилаңыры лыманы дааит. Агыршәамзар акгыры ахылзымдыруаз дацәигүхашшәа Бено илымча акы нәталхәон, иара уи дарчахуан, Лаврентгыры иаҳазшәа ихәы иөахажыны акрыфарагы дналагон.

– Агыршәамзар акгыры сыйздырзомызт сара Акәа саннеизгыры.

– Устәкъоу?! – иааңьеишшәа иуит Лаврент.

– Ихатца, утахызаргыры – ихоумтсан. Абри ашта сұйрымыжыңызшәа, агыршәамзар акгыры сыйздырзомызт. Схәыңымыз сара устәкан.

– Агыршәоуп иахъагыры уафтар сиудыруа, Бено, – ихәеит Лаврент дааччашәа. – Даара акрацуказшәа убоу уаҳыр уаҳынеиз?

– Уиашоуп, раңаак акгыры сзаңымтазеит, аха усгыры... Қылжәбыйжәкәак уоуп иахъыстыз.

– Апсшәа усгыры иумтцеит. Иуттарц утахымхоу?

– Апсшәа здыруазар стахуп сара иахъагыры, аха исзымтазгәышеит. Исзымтаз сзымтцеит. Апсшәа атара агыршәа атара иағызам – имариам.

– Ианутаху – агыршәа аастагыры имариоуп... Уи изаауазеи, иахъакәым үйара ҳагоит. Срыкәнүүхәарц стахуп сара абас ҳәәи қатданы иахъылаз ихааңа апсшәа ҳазхәа, дағазынгыры абрахь амфахытца ҳәәзәзирпхаз апшемаңа – гәыразкәа...

Ирахәатәыз, иртәхызы имдыруаз, акгыры агимырхеит Лаврент. Иахъааңцакыз итахымхеит Цього.

- Уажәоупеи, уара, шәанынатәаз, шәытцеибаркъаны шәышпәдәықәлеи, Бено! – иңкәын аеыпныхәа наинитеит уи. – Уапшәымами, уарабзиаракианиаша, асасдаазмырццакша уара уами, иапхъа угыланы ушпадәықәлеи! – иңаз еиликаауашәа дыікан, аха еиликаарцгы итахымхеит Ҷылого. Аишәа иахыңы иахъаагылазгы даңа өбақа атәыца димыржәыр имуит.

- Аңснынтәи иалыхәхәа иааяа зустәада ҳәа иғыланы иахъыпшееит, ҳара ҳагханы ҳнеир шпақало, саб? Ипшзахаруш?

- Амға змоу имға наигзароуп, иңаңтарызеи, – ихәеит Ҷылого, харак идушәа даагъежый-хынхәын.

- Ҳанааяа ҳаадгылоит, ускан цакыра ҳамаҗам, ҳшәызыңыңәгозар хаха-хымшгы ара ҳақоуп, – ихәеит Бено атыхәтәаңы.

- Арантәи Қәтешынза ибжьюзеи? – дәзаит Лаврент, амашына аақәрыгъекыны амға ианынанғыла.

- Қәтешынза шақа бжъазаалакгыы, ҳара уахь ус ҳамаҗам, – ихәеит Бено. – Ҳара Галактион ду иқытакх амға ҳақөуп. Цқыя иғәнүмкылазар қалап ма сара инатшыны иусымхәеит: атәыла ахы-атыхәантә ағар еизыргойт, уртрыздаарақәа роуп уа излаңаңәжәо, аха Галактион ду имшира иақәдиршәеит. Ә-жыл ркырц ртахуп: апоет имширагы аларбоит, ағар реизара дукгы мөапыргойт.

- Ус уаҳаҳью! – иааңьеишиеит Лаврент. – Иузаамырбуашәа сыйкоуп арт ахтысқә...

- Зынза иааибуеит, иаҳагы иманшәалахоит. Ағара поэзиами, иара ала ихыркәшазар ағар реизара дугыы, излаңаңәжәо иаҳагы амч аиуеит, атакы артбаауеит. Апоет ииубилеи дук ыңазар акы уәарын, уи алкааны иағәртәшан, аха ара имшира иақәшәеит ауп. Иақәдиршәеит ауп. Иумбари, уи иаҳагы еиғъхоит.

Иқалараны икоу акы идыруазшәа, ихы шытыхны тұхъақа дыпшуюн Бено. Ишжәенираалаз мөашьо, цәаҳәақәакгы дрыпхъеит ибжы ғәтілген.

- Ҳахьнеиуа ажәақәакгы ҳәатәхоит, ишудыруа еиңш. Өнүтқала уеазықатцашәа уқазароуп.

- Уара уазықатцами? Уи азхоит...

- Оо, уи зынзагы иазхазом! Уи азхозар, сара азәзатцәйк сакәын арахъ иаарыштыуаз. Шәнеибарпшны ажәақәак шәхәроуп ихәеит ҳайхабы. Уи даара джақәгәигын дцәажәон. Дыщакуан, үкә ҳацәажәахагы имоует, аха ҳанынеиңпиртүаз, даахъаҳәын, даеазныкгы ихәеит уи уаргы саргы дышхәқәгәигүа.

- Уара ажәеинраалақәакгы урыпхъар улшоит, ажәақәакгы ухәап, уажә иубама, инеиқааны, ишаҭаху еиңш. Сара сааузызырфуеит.

- Ухәмаршәа иухәозар қалап, аха хәмарشاқәгы иатахым ус ацәажәара. Узаан, нас, Ақәантәи уалыхәхәа, үкәра ажәақәак ухәарц угәи итамзар?

- Уара уааскъазгеит, - ихәеит Лаврент дааччан.

- Ухәмаруеит, ухәмар, еилыскаауеит. Уа иқало уақатәи атагылазашаа иаҳнарбап. Ажәаҳәаракәым, ашәаҳәара ҳақәшәозаргы ҳаздыруам. Ашәаҳәара анысқәа, уатқы ҳансамбль Қәтешь ишықәгило удыруама?

- Иуазхәада?

- Аминистр. Дкәалаауа уаргы душтын, уизымпшаазеи?

- Данбасыштыз, дабатәи министру, ииҭахузей? - дцаауан Лаврент. Арахъ ҳшаауаз ҳдәықәламтазшоуп ианеиликааз. Акультура аминистр иоуп сыйзөу. Үеизгыы-үеизгыы Қәтешь шәеырхыишәмүгзакәа шәымун ихәеит. Иекажыны дзыхәо уара уоуп...Ианаамтаз ахәашыагы сшақыымшәаз убарауазеи! Акәчышь еиңш схы төкъаны сыйкоуп ари абжъарак, схы иннамкылақәо рацәоуп. Аригы шыннамкылааз убарауазеи!. Аиеи, нас, абаапсы, Лаврент симшыааит, уақа иқәгылара даара иатахуп. Ҳакәашацәеи ҳашәаҳәацәеи ахьнеиуа ажәак рхызхәаая ауасы дрыцымтакәа ианакәызаалак үкәра иаҳмыштыц. Абрақада. Ара ус изықалаз, аконферансие ҳәа ихамаз амға инықәгылон еиңш, игра акы аатагъежын, дааштыхны ахәыштәөиртәхъ дыргеит. Дахънаргаз дпиркәр

акәхеит. Абри ағыза арыцһара ҳақәшәеит. Шәнапы ҳануп. Ҳансамбль шәара иахъа ишәымбеит, иахышәхәааша раңааны ишәымоуп, уртқәа зегъы шәыгерилашәымгалозаргы, ажәақәак усгы ихәатәуп, ихәеит аминистр. Лаврент, Лаврент шихәоз ибз азы атабеит. Уа сара сыйғылара зынзагы иаҭахзам, уара уқәгылароуп. Абри удыруаз...

Дахъцоз изымхозшәа, Лаврент даेа ускгы дакит. Абрахъ аара иқәымшәақәа убри ансамбль даңзар еиҳагы еиғызышәа игәы иаанаҭеит, аха арахъ даанагахъан шың.

– Дауфы хазыноуп, удыроу, ҳминистр, аказы мап иңәүкуа дыїкам. Иара ихатагы аказы уаниднагало, иаҭахны ићазар, Қөтешьынзагы шыапыла дуцааеит. Иара иааста деңгүп иашъагы.

– Иашъа дарбан, Арушъану?

– Арушъан! Уаргы дудыруазаап.

– Дсымдыркәа, Арушъан дыззымдыруа дарбан, уара!

– Үпши, уара, ауағ бзия зегъы дшырдыруа, – ихәеит Бено. –

Иашъа дминиструп, арахъ иашъа иаастагы иара дырдыруеит. Ауағ ҳзырымга, аинтеллигент. Днықәгыла-аақәгыло. Ахаан ихазы акы дамыхәац. Ас еипш иќоу аешъа дызмоу дзыхәаша, даазыхаша шыраңауғы...

– Уара узғу Арушъан иакәзами, уара?

– Арушъан иами.

– Игра ҭаҳаа, дәфағаза Анцәа дұаймырбааит уи уаргы сарғыы уаҳа. Изәкаразаалак акы даҳәом, азәы ихы даирхәом, иашъатәкәагы диеигзаны акы иимырқатцац... Ус аанагоит уара уцәажәара. Иќоу удыруама. Бено, сара Җәала ақәажәара сыйдисклиазом.

– Сара Җәала сәәжәазом зынзагы, – ихәеит Бено.

– Ус анакәха, уара Арушъан зынзагы дуздырзом. Ихәиркүиа ҭәгъала ақалақъ иалахаз Арушъан. Иашъагы ибға ყиңәагәышоит, аха дабеигари, иашъа иоуп. Дцо-дааяа сабхәагы ишъа иртәахъеит.

– Усс имоузei үи уара уабхәа иќны? – иааңьеишъаht Бено.

- Иабыкәү уи аус ахымам: акрыздыруа рұнны, егъыззымдыруа рұнны, аихабыра рұнны, аитбыра рұнны. Зегың ақазы дрыхәоит, дағақазы дрыхәоит. Дзыштаалаз қаңтаанза тәашья имазам, иаша уи дахылсааны ағарахә адримтахаузаргы, иара илаба аакыдхны дахьдәйқәлаз днаңароуп. Иітхугы аадирқатцароуп...

- Исыздыруамызт, - иҳәеит Бено.

- Издышырц қтахымызт саргы, аха издышреит. Ауаа ирымхәо рзымдыруа үүшшома. Излаңајәкәо аастагы изламцәажәо атәү бзиазаны ирдышреит. Бағжатәраны уи Аңцәа илеитказ, дызлашоу акәымкәа, зыңза дызлашам ала ауаа иөөидирбоит. Ижъоит-икәтәоит. Ауағ ах ззырхәо иоуп ҳминистр иаша ҳәа иаауеит ауаа ықеланы, абри уара уеипш... Исцәымгуп сара ә-цәак зхарпсоу ауаа. Избаны адунеи сақәгылом. Цәымгүс сқартсоит уи азы. Ауағы ағарахә аиша наигәйдүжкелар, упсыргы уимтәо даудхалоит. Срымтәуаант сара Арушан иеипш икоу ауаа. Абартқәа сзырхәо, уажә арақа сызлаңајәкәарц истахым акрышоуп. Сара сеипш, уара уртқәа зегың удыруазар, аңшәа иаҳәара уақәйтцыргы Қаларын. Аңшәа шәзеилами макъана?

- Ишпәхзейлам! - иҳәеит Бено. - Сара уи ҳминистр иаастагы деиғышшыоит.

- Деиғышала, деиғышала, ешъасгы дәкатса. Думаны унеила деилукаанза...

- Ауағ иеилкаара акратахгәышшоуп.

- Деилыркаарцаныртахым ауп ус анырхәо. Ауағ иеилкаара ақгың атахзам. Абри уареи сареи раңақ ҳайбадыруам, ус ами?

- Ус ауп. Макъана.

- Сара ибзиазаны уздышреит шыңа.

- Сышпоудыруеи, сышпоубеиши, анаңылбейт?

- Ушықатәкью. Угәы статәоушәа. Иүхәо аасырхая, иумхәогы сағмыжкуа.

- Уи шпа, исымхәогы уаҳауану?

– Ишпасмахауеи! Иүхәо ада акгы смахаузар, усқан сара акгы саха зом ауп.

Ассир! Уара аяа злақам акы уалақазаап, – ихәеит Бено.

– Аяа злақам акгы салақазам сара. Аяа злақам иалақоушәа қартцоит, сара сыйлақоу сыйтәахзом. Даңа зә дызлақоу шысзымтәахуа еипш.

– Уи злабзиоугы ыктоуп, аха излааеиқәамгы ыктоупеи...

– Икәмкәа, излааеиқәам еихагы еихауп, излабзиоу ааста.

Сқашшы сара раңаак акгы снаңзом, исымоу ахәычгы сымнахуеит ҳәа иахәапшуеит аяа, аха иахәапшлааит, сара ус иаха исзеиғыны збоит. Дасу иаха изеиғыны иибо дадгылоит, даңынкәоит, дыштанархо ибозаргы, уи иаха еиғұтқәкьюп ҳәа ағәаанагара имазар, ламыс хәызықгы изынханы дықазар, даңырымтсыр ауп, шытажъка ахъатшыа изымдыруазар ауп.

– Итархагоу аус, – ихәеит Бено.

– Итархагам арбан? Ухәаркыиа аяа уахърылоу? Азә дахьутиуа, даңа зә дааухәарц уахъағу? Ухәдацәа итқагыланы узхәйруа унапқәа ақәрышан иузкру?

– Зышхәа утоу иашәа ухәалар, упсы еиқәумырхо, уаңыл аанза уқәызго амша уаннатцошәа збоит уара узлаңдажәо.

– Иқалап ус акәзаргы, аха иқаицараны икоузен атәым шхәа итәнагалаз рашәа ззымхәаз.

– Даҳыршыааузар?

– Даҳыршыаар еиғыми, иитахым ашәа ахапа цәыригар ааста.

– Еиғызам! – ихәеит Бено.

– Иқалап уара узы еиғымзар. Арушъан изгы еиғызам. Арушъан ҳәа икоу иимфаша убасқак ҭагәаны ифаҳьеит, Кан дааидфыло ақынза днеихьеит. Канғы Арушъангы иеиғырго раңаак ықам, цқыа уаарышыклатшыр. Ус акәзар?

– Изышклатштәу Гәыгәыца лакәзар қалап, Кан иаастагы, – ихәаҳт Бено уажәы Гәыгәыца дааигәлашәан арақа.

– Гәыгәыца леипш икоу илышклатшзом. Бенохеит. Уи ус дырдыруеит, дахынзардыруугырыздыруаит. Иара Кан ҳәа

ићоугы, лхъаршшаара далагоит акәымзар, длышьклапшуа ахаангы длышьталазом.

- Избан, уара, ипхәйс лами?! Ашәануа иоума дзыпхәйсу?

- Уи дара еилдыргаант, ҳара хүс алам. Арушъангы дызлаћам ала уихцәажәо уаналага, сгәы иамуит акәымзар, дшыќоу дыќаз. Дзыриашараны ићоузеи уи адамра ада?! Иара адамрагы дазмыриашар ћалап, даанкылан ани ипынца хәахәа узыриашар аиҳа... Умбо ҳахъагаз, ҳахъаишазгы ҳаант ҳәа сыќоуп...

Қәтешька игаз амфа иааныңны, ӡиаск ирны, рха дгылк иқәланы рөһиархеит. Лаврент иимбациз ссиирк ипачаларашәа, амашына ихы нтырхәашәа адәахы апшра далагеит.

- Иахъада умааци арахъ? – дцааит Бено.

- Саазгоз, уара, арахъ, усс исымааз?! – иаацьеишьеит Лаврент. Уи ахъуеишъяз аацьеишъеит Беногы.

- Атып ссииркәа ыќоуп ари аганахъ... Аамта ҳамам акәымзар, убас еиԥш иќаз тып ссииркәак усырбарын, убас еиԥш...

- Атып ссииркәа уахънеилакгы ићоуп. Ацәхәырагы тып ссиирим ҳәа угәы иаанагома?

Бено уи иамеимкит, арахъ иахъаишазгы иааихъан, харантәгы иубартан ажәлар еилаќ адәқәа ишрықәиз.

- Асѣафык зкуа ахыбрагы абаќоу? – Бено иахъы имырхакәа, ихы днаztцааит Лаврент.

Стадион дук иаќараз адәаќны иақәнагахашаз асцена ду уқәыпшуан арантәи.

- Аа зегъ ахъдирхиахъоу! – ихәаht Бено. – Адәаќны иахъыїкарцо иаҳагы еиԥуп.

- Адә иқәгыланы ирхәо апша иамго, уара, иззынхода?

- Апша уи еиԥш иага агахъеит. Апша ирыңепаауа ажәаќәа рыматаца роума иžхью, изуа?

Бено, дызхычко ҳәа акгы ыќајамкәа, ибжы неитыхъзаны дычко, иара убастәќыа ибжы неитыхъзаны дцәажәо, ауаа рыйжәпара ҳалсны ҳөйнәнхеит. Ауаа рыйжәпара ахъыќаз адәениужь аганкәа рагъ акәын, иара адәениужь ахата макъана итацәны иааныжын, лассы ампыл асцәа аақәларашәа.

Лаврент иааигәлалашәеит шықәсқәак уажә аپхья, Үирқәтәылан, абас иеикәшаны ажәлар шеилагылаз ныңқәк ақны. Уи аныхә далахәхартә насыпс иахъиоуз деңгәрырғы дыштылаз, нахъхи, адәениужь ду атыхәан иаацәртцит иеилагылаз зегъы назызхъапшызың өңүңа ахацәа. Иқази иқалараны иқази бзианы издүриуз ауа агәгәхәа анапеинкъара иалагеит. Уахъ дзыңны днеиз днаразтцаан, Үирқәтәыла ахъз изныкымкәа итъизгахъаз, адунеи иадыриуз ақәпацәа ракәзаарын зегъы ирбартә-ираҳартә адәы иқәланы арахъ зәаазхаз. Урт ағыңызғы апсызуан. Лаврент ари аниархәа, дахъгылаз иблақәа лабжышла иааттәаит. Еитахәашы амамызт уи иғәы зырпшааз, сыйоны снарпыххыландазхәагы дақазтаз. Адәагәта иааниуан еипш, иагъырпрыргалеит урт ашәткәа зқыз, иғәырғытәа иаацәйркъяз өңүңа ахәыцқәа. Иагъхәыццәамызт урт, аха рыштәкәа кны изпүлоз рзы зынза исабицәан.

Хъзы змаз убрақатәи ақәпацәа реиңш адәагәта ааисөшаны хөфинаххар итаххеит Бено. Ибжы иаҳагыны иаахеицалт. Ҳаздыруа азәы дышпаацәрымтци ҳәа даанаңшы-аапшит. Дағбаацәртцит уи, абри аиңылары ду арпшзара, амфапгара знапы ианыз, аштыхыны ражәақәа нымтәаҙо зныхәаға анныркылоз, зхы аңыыка ықәйәзхъью, ажәлар ирзаапсацәаны, ишынкахара иқалахъяз Соко ҳәа Бақразек. Уи иаапсахъяз исахъа зынзагыны имазамызт арфаш дааткъязшәа акәын дааины ара душаагылаз, ладашәа иғылазгыны, фада иқазгыны даақөымтәзакәа апсәә нарахәо. Икартәағаны апсәә ҳайхәеит ҳаргызы.

– Ари Аңснынтәи иаарыштызың, ҳапхъя иғылоу, ҳатыр ду зқәу Лаврент иоуп, – ихәеит Бено, Соко дааимтахырхәашәа. Соко ҹыдала сара даасеигәртъязшәа сирбеит, дааскъан сіәақәа инапы нықәникит. Лассы-лассы ҳзеибабом, аха иеибаҭаху ҳами, ҳаишыцәами ҳәа акәхарын уи иаанагоз. Ауафра ду злаз азә иакәзар қаларын уи: иөызхъигзоз раңаасын, иидыруаны илапш иаацашәоз азәы днаиағижырғы иғәы итамызт.

Нас лассы аус ахъ иниасит. Асценахъ, асценахъ ҳәа қәынцәак ибжыны нырқәирган, урт ааилагъежъ-аалиахынхәеит.

- Ҳаргы ҳшәышты, шыңа иаамтоуп, – ихәеит Сoco.
- Ҳара асценахъ ҳамнеиргы ауеит, – ихәеит Лаврент, Сoco иихәаз заҳаз адәы аақәыртәаая асценахъ анаскъара ианалага.
- Иүхәо закәзызи, чемо Лавренти! – иааңьеишиеит Сoco.
- Шәара шәоуп ара апхъа ихаргыло, ҳаззыпшыз, зажәагы ҳазыпшу, шәара аганахъ шәыргыланы ҳныңәа мәфапаагартә ияузәи!..

Сoco ак имоукуа дыକамызт, ҳивагыланы ҳөйинаххеит. Иеикәшашәа игылаз адәы аатдыртәаант иаразнак. Ишьклаңшра зынза ишыстахымызгы саҳвааишклаңшыз, Бено ихымфапгашъәкәа уамашәақәа икән. Абри деихаб дузар ҝалап ҳәа игәи иззаанагоз, иахъада дшимбаңызгы, инапқәа нархханы иапхъаڭа дауижкуан, аханатә аахысгыы еибадыруазшәа иацәажәара далагон, иатыпзамкәа ұзара лаф бааңсқәаңгыы налаиргылон. Акы ихаشتызшәа, зны ишьтахъаңа дынхъаңшуан уи, нас, иңиз азәы иапхъаڭа диңгәзшәа, ихы раҳаны апшра далагон.

Сoco Бақразе днеиуан араڭатәи аусқәа зегы знапы иакыз, згәи раҳатыз апшәымак иеипш, дмыңцақжо, дынгыла-аатгыло. Уи иааңгәара ағылара шеиңшишыз гәастеит сара ҳанааибадыр нахысгыы. Еихыхәхәа-еитцихәшәошәа икән Сocoи иареи, аха, зегъ акоуп, иөниварғәәаны днеилар иаҳа дарпшәарапашәа ибон. «Ари ҳасасцәа дахъкәа дреиумкәа дыକам, уи азоуп Бақразе иөидкыланы маңара дзыକоу» рхәоит ҳәа гәаанагарап иоуан, излаڭаз ала аткысгыы ижәфахыркәа ныштыхны икын.

– Бено Галантия уара думатуфуп, – ихәон уи азәы дааиҳысыры, ишакәым днаидыкшалар.

– Аматцуңа ара ҳақоуп, уара иуузеи, – ихәеит Сoco, Бено иихәаң ғыннтә-хыннтә ианааитеиҳәа. Ари ак ианаңәазар ҝаларын Бено, асценахъ иинеиаанза уаҳа иғамшәеит абжыаапынгы ихы иаирхәалоз ажәақәа. Уи Лавренттүрь знык-ғыннтә раڭара иеихәақәаҳъан, аха иимырхуаузшәа аниба, иазырхашәа дааниуан. Ара өңиң иааңәыригахт.

Асцена ақнытә жөларық еилақ иахъеилагылаз да-наарылапш, ирасқаараны икоузен сара абарт ҳәа иғәы дынтацәажәеит Лаврент. Апсышәала ацәажәара иқәыштгы, ұзара дақыргы, ұзара даунаштырын, иажәа еиха еиқикаарын, аха, данақәшәа, арақагы акы ихәақәап, уеизгы-уеизгы дәфаббаза ихы ықәирхарым.

Бено иапхъагы ажәа иара иртейт. Иапхъа игыланы ицәажәаз ражәа шыдрууцәаз аниба, егъырт ақәгыларақәа изларылукааша уи акәхоит ҳәа, иажәа даара иркыағырц избейт. Ихағы иаанит дәеа ссирикгы: иара инағс апсшәа заҳаяу уағ дышрылагылам шидыруазгы, апсышәалагы ажәақәак нареихәап. Дагъалагап иара убри ала, иапсшәа ала. Заа ихы иташәахъазар Бено иеихәаргы қалон, аха дыширблакъашазгы Анцәа идыраит: уеилагоума, ихәар қалон уи, ара апсышәала ажәак злымча итакәо дықағзам, уара цас иуашәа, агәараҳәа апсшәа наганы инарылуажъыр, урыдрымкылар? Атрышә иасыр? Қашшарахар уи асасцәа рзгы, апшәмацәа рзгы?

Арт азцаарақәа зынза ихахъгы имаизеит Лаврент. Иааизтгы, дыршыаҳар ауан, ддирблакъон. Иқаларын, зынза дыдмырблакъаңакәа даңғацаргы... Ажәа иртәхъан, атрибунахъ днеиуан, абри абас ауп ҳәа дызлалагоз ажәакгы ихақны иқамызт. Абасшәа акәын иара аштыхъгы, аизарақәа рұнны ацәажәарақәа иқәшәо даналага, ишықаңтцоз: өазықаттарақ имағамкәа днеини днадгылон атрибуна. Ажәлар даарылапшуан, ихшығғы ааимшәон. Инамцхәынгы шақауыла даңғацары дықаз уи иапхъақа, иағера иқәиршәны апстазаара адәеижъқәа данынарықәлалак. Уи – иапхъақа акәын, аус анықатқәкәз уажәы акәын.

Абригыы абригыы Апснынтаи дахзааит, ажәа иахтоит анырхәа, уаанза маңк иаалияуатырқәахъаз ауаа, иеиқәлымхаха иаагылеит. Иара апсышәала ацәажәара далағеит. Иажәақәа раҳатқәкъозшәа, итәрхәызыданы, иқә-ықшаны акәын ишрызнеигоз. Ари иааршанхеит, иааргәапхеит ажәлар. Иуахая ажәақәа умаҳар ануұху ықоуп, арақа

ирмаҳауаз ажәақәа раҳар ртаххеит. Изыртакхаз уара еилкаа! Иахъада иахъырмачаңыз акөү, уамашәа ирбоу, иатаз аштыбжыкъ ихнаху... Ихызхызаалакгы акы ихнахит ажәлар. Дышнениуаз, иара убратқәкъя, даңа ссиркгы ихәыцит Лаврент: Галактион ду җәа иахъа арақа зымширагы азгәртоз ицәаҳәақәакгы идыруан. Убарт ацәаҳәақәа рхала, уағы итцаимхәаζакәа, иааини иқышә иаақәыххит. Абригы шәымаз, шәара ишәызкуп ихәазшәа, урт ацәаҳәақәа наганы ианынарылеиңса, агәгәаҳәа анапеинкъара иалагеит. Шыңа иага ихәаргы, иихәаз еиҳаз акгы изхәомызт. Иахъатыпзың үзара акәап ргылатәйн. Уи унахъиҳәәр, иқауңзагы ңұхастоутәуан. Үс акәзаргы, иара иитәыз, ихағы иааиз даңа ажәақәаң рыла далгарц итаххеит. Ипшашаит убарт ажәақәа – аңсуга ажәақәаны, аңсуга ажәапқақәаны, аха дара излеилрекаауз абышшәаҳы иеитаганы. Уи иаҳагы ргәи иахәеит Аңснынтаи инеиз рысас изыңырғуауз ауаа.

Иара иштыахъ, ахъажы өиңш атрибуна дааддапалеит Бено. Үзара ицәцар җәа дшәозшәа, нақ-аақ инапқәа акәыршаны икит уи. Ибжъгы ажәған агәы қылнатқәо убас ифтицеит, дназгәйдхахалаз атрибуангы иаргы еиманы днарылаҳар җәа дшәеит Лаврент. Уи ағар алекция дырзапхъарц далағеит. Иидыруазгы изымдыруазгы неишытато, зегзы идьруазшәа дирбарц далағеит. Уи мачк ақара иаантанарғәғеит аизара мәғаптызғоз.

– Бено Галантия шәара шәыматқаушыАңцәа дақәиршәааит, – ихәеит уи дышнениуаз. – Ағар шәыхъзала, уажәтәи амш ахъзала иага ҳзықатқозаргы иқаҳңалароуп ҳара. Итегъ санеитказ, абра иеилагылоу ағараңа азәырғы саншәықәлаз ажәенираалакәа зығуан. Дарбан ҳара ҳұны ажәенираалакәа зымғуагы. Апоэзия амхылдыз өиңш ауағы даднахалоит. Саунаштыум иара саргы иахъа уажәраанзагы...

Абасеиңшәа иқаң ажәақәаң нарыйхәааны, инымтәаζоз ажәенираалакәа дрыпхъеит Бено.

– Үзхымзо ари иаҳзынужыры, ҳара ҳапхъоит, – ихәеит атрибуна архъатқәкъя иғылаз ңұқына хахәы еилажәкәак.

Бено урт ажәақә изеилымкааит, аха раңақ ишимыхәоз ақара иғәи фазар акхап, атәи дахапдалашә ақы иғәи аайханакын, атрибуна днадтны иғынеихеит.

Уи ашьтахъ иқәгылаз ражәа еиҳагы еитырхит. Сосо Бакраζе асасцәа зегбы анирцәажәа ашьтахъ «шәышщәажәо ишәмүрхәлан, шәара шәеипш даңа шыуукгы ажәа ртахуп» ҳәа нарышклемиҳәо далагеит. Дышнеиуаз, иғәи кыдгылаzu, шытә изахоуп ихәан, ацәажәара ааникылеит. Уи шыуукы азыпшижытәи акраатуазар акәхарын, қыап-чапхәа рнапқәа ааиниркьеит. Дпоетзар қаларын, иқъаад бұрыцқәа имптыңшәшәо азәи атрибунахъ иғааихан, аха Сосо уигы дааникылеит. Иихәоз ауаа ираҳауамызт, аха дгәааны дышцәажәоз ақара еилыркаауан асцена иқәыпшуаз, иара уа иқәгылаз ажәақәакгы раҳазар қалап, аха ирмаҳаzазшәа иахъалбаара изыпшны иаагылеит.

Аизара ашьтахъ какал дмыркыкә амфә ишықәрымташаз ақара рдыруан, аха Лаврент рыцәцашъак ықазар ҳәа днакәарата-аакәаратацарц далагеит.

– Еғызлымтца аус збар издыруеит, – ихәеит Бено. – Арт ара чеиңүккә дмырхиар аушамызт, ҳара убра ҳнамгаzакәа, дара неидтәалону! Иқамлаша аус.

– Азы ҳеаҳтарц ҳалагар, ҳаашытпааны ҳагоит, ҳарцәырроуп, – ихәеит Лаврент рмашына ахъгылаз иенадкыло.

– Газарак ҳзыjәымун уа! – иаафит Сосо ибжы. Уи ауаа рижәпара далқышаа дааскыон, дааини даарыдгылахъан.

– Ҳара даара иццакуа уаауп... Қәтешьқагы ҳныдгылароуп, – ихәаҳт Лаврент, Қәтешьқа сцандаз ҳәа дгылазшәа.

– Қәтешь аус шәымазаргы, иахъатәи усхарым. Иахъатәи амш цахьеит ҳәа ишәыпхъаza. Акырбжьюма Қәтешьынза, сара схата сшәыццоит уаҳ, изакәызаалак уск шәагхархом. Уи азы ҳаицәажәеит, уажәи ҳнеиштәгыланы ҳөйинахъап. Шәапхъа сара стылоит, амфә шәсырбалап... Акыргы бжьюу ұзышшәшьома, арақоуп, – тып ңшзарак алхны иҳамоуп шәара шәеипш икоу асасцәа анааиуа азы. Аққынцәа рнапы ианысдеит, егырт асасцәагы рыманы реаархойт. Ҳара

ҳаекәа ҳнарсып, апсуаа!.. – Ҳа-ҳа-ҳа! – ихәан, уаҳа акғының тақағылаптың дааччейт Бено Галантия. Ажәада, иччарала зегъы ихәазшәа даақалеит уи.

Асасцәа ахъеизыргаз атып тып ссиртәкъан. Ахъхаша үни аскындың иконан анатыргаңда икәгылаптың аресторан. Лаврент дахъаарылапшызып, асасцәа раастагы апшамацәа ракәен ара итказ. Хышәфык инареихан ищхыму атәарахының зөннөн ауаа. Астолқәа еикәйрашаша аигылан, агәтаншәа, акәашацәа рзы акәхарын, атып ааныжын. Даеацьара абас иццакны астол инахало имбациздың Лаврент, аха ауаагының амла иакны икәмдүйсіз, рхәй-рыпхъ зегъы хианы ианаахагыла, иааибамырпүшзакәа атәарахының надырхеит. Ар рхының ибжыны иеипшшәа, инахараша иаафуан Соко Бақразе ибжы. Уи иааниникылаз атып иуанаҳәон арақагы аусқәа зегъы иара инацәа ишахагъежкуа – әмадас дәкалараны дышыкъас.

Бено ауаа рыхәпара далазит. Ара шәаатәеи, сара уажәйтәкъа сааниует хәа ганкы иенеиңдеит, ус, егын аганахыала деңтаакылсын, стып шәмәрзүн хәа дәқакгы нықатданы деңтаңхит. Иеилкаамыздың Агалантия ҹәен дзыршаша. Атыхәтәаншәа, итәашаз зегъы тәахъан, даакылкьеит, ахыбжа идыркыизшәа дычча-ччо.

– Соко иааигәара ҳақазарц итаххеит. Уи устың днеини атрон ақнұсаттың дтәеит. Шәаргыны сааигәара шәйіқазароуп, шәыжәфахының сицизароуп ихәеит. Уара уоуп, Лаврент, ажәа зниңдо, сара уи сақәашаҳатхахъеит...

– Абзиа, үкәз, нас, уара уа, ҳара ҳтыпқәа аанаңкылахъеит, иаҳзыпсахуам.

– Уи закәыхзеи, Лаврент, уаф икәимдәң сурқатнома: скәафза сцанды атамада сидтәалома, уара ара уааныжыны! Иагыысхыччоитеи!

– Азәгының дұхыччазом, Бено, уца, уа уара иаҳагыны уанаалоит. Ҳара ара шыуукы ҳаарыдыбызиялахъеит. Уртгыны уаами, икәккыны ҳабадәйкәло. Ҳарзейилкаарым.

– Соко дшәйпхъозар, шәң, ақкәянцәа, – ихәеит ҳмашынарның кәсафи сареи ихадтәалаз ақкәен. – Ара

даеа ғыңға-хөөртүп, имааир ҳәа шәшәома, ҳхала ҳаанрыжыам...

Бено ғ-мцакы дрыбжъахеит: дцар дзымцо, даангылар дзаанымгыло, ихы раҳаны ипхьоз иахъ дыпшуа, ара итып, ықаны, ҭыңғы имамкә...

– Җаңғыс сцазом, сарғыс ара сыкоуп, – ихәан, дааини дааҳаватәеит атыхәтәаны. Ҳапхъа итәазғы, иҳаватәазғы аарлахғыхит иаразнак. Дүашашәа ихәаңшуан уи зегъы: иара ида ааигәа-сигәа уаф дықамшәа, ибжыс ихаэрзала дцәажәон, «хә-хә-хә» ҳәа ичашьала зегъ арахъ иаахъаирпшуан.

«Ишәыгузеи, Бено Галантия шәара дышәматцуофуп» ҳәа ииҳәалоз ажәақәа арақагыс ихы иааирхәеит. Рнағсшәа итәаз пхәысқ, абри ахатца ихы атып аћны икоума ҳәа дшанхашәа дышихәаңшуаз, аеыпхәа дналалацәќеит. Уара ағстәа, уара аўыныш ҳәа лнаңқақарақәа аалырхәмарит аҳауаќны, итегъ арахъ дааигәазар лтахханы, даахытыршәа, лыварағы итәаз еғы апхәыс ллымхә ақы нталхәеит, нас ағыңғылы ааибарччан, иеибыхәан иқазшәа, рапхъа иқәғылаз атәцақәа ааштырхит.

– Апшзараз! – ихәеит Бено, иатәца ғыштыхны, урт ахәсақәа рахътәкъа имырхакәа, аишәа иахатәаз еғырт ахәсақәа зегъы аатданакыртә еипш. Ахәса раағс аңыяль пшра итаны хатқак арахъ дааңшуа далағеит уажәы-уажә. «Дрыдхәалазар сгәы бжыхуеит, азы дагеит!» – ихәеит гәаныла, уи ахатца дааизгәаашәа, дызизгәааяуз ихатагы изымдырзо.

Рапхъа иқәғылаз ағы ғы ссирик акәын. Ағы адагы арақа зегъы ссирин, зегъ еиғекаан, зегъ пшзан, аашаанзагыс абра утәазар ауа.

Җаңрак даазымтәазеит Бено. Атәыцақәак аажәхъан еипш, пшак еитаалантасын, дааштнапдааит. «Снеин сааниеит, шәаатәеи» ҳәа, зегъы дырхыкәашашәа аишәа атыхәаҳ дцон, макъана ихәомызт акәымзар уаҳъ иидыруаз шьюук ипшааит, сааниеит ҳәа нареиҳәазар акәхап уртгыс, ихы надирбон, нас арахъ деитаахынхәуан. Уажә дахъцоз дынхацәеит. Итыңғы

ирзит.Дымдаа-дымпшаа, дааини агәараҳәа иеаарываижыт злактаутазмырпшуаз,данынатәагыитәаззегыиаарылхәәз хатрак. «Ара ауағы дтәоуп» ихәарц итаххеит Лаврент, аха ибон, иаандығәләлар, уигы дшалазоз, ани иказгы арахь данаашаз Анцәа идырыр акын, иаабамгархәагы дшәоу дааир, диламцәажәеит, утәазар утәеит, ифала, ижәла, зегы зөү уи ауп, ухы уаафахартә узықалар ҳайбадырып ҳәа блаттыхәалашәа днаихәәпшиит. Акгы ахымхәааңакәа шә-граммк ләрпіканы акрыфара далағеит ахатца. Амла дақны дшықаз мәшәшшү, иаапыхъашәоз зегы ықәхәчауа дааниуан уи. Ахұхәа Лаврентгы дааидгылеит уи.

- Шыт ҳайбадырыргы ауеит - сгәы хәылц аақәысчит, - ихәан, игәарпханы даачеит. Ибжы ғыштыхцәашәа. Бено иччаша иман уи, Бено иеипшгы ұзара ак иааннамкылоз, ихәатәизгы зәһөз, инамцхәынгы изәһөз, иутәизгы зуаз азә иакәызшәа ибейт.

- Ҳайбадыруаз, - ихәеит Лаврент, аибадырраз иаҭахыз уаҳа акгы нацымтәкәа.

- Нико, атарауағ, - ихәеит ахатца иаахтәаны. Лаврент иаапиқшеит уи ихъз инацитаз ажәа. Дтарауағымкәа, ихы акарпыш жә еипш иқаланы ихагылоуп! Атарауағ старауағуп ҳәа дупылағом, ашәкәығысы сышәкәығуп ҳәа дшупымло еипш. Цара змам ракәхуп, ҳтарауаауп ҳәа зпартфелқәа ыргыло адәы иқәү. Атарауаатқәқба ырекаршәни аус руеит, шәттарауаауп ҳәа роухәаргыы пхаршьо. Абри сара санышәкәығахоз сырсыр иауааз, ағыбаба ҳәа иацузи ихәаҳт ҳара ҳтәыкгы. Иуазхәада уара ушәкәығуп ҳәа, ухы иаҳъзүцеит, уиала угәи уәкожоит, аха ирхароузен изоуҳәо! Старауағуп ҳәа иоуҳәаргыы, үтарауағтәкәуушәа дааудтәалома ауағы. Днауджаны дцоит. Цартта ықамызт араға. Дәйк иқәгылазар, днаскъаны даагылон. Идыруан иеырттарауағыны ацәажәара дахъалагоз шиламжоз. «Арзаҳал ағышшыа удыруоу, уара атарауағ? - иғәи дынтацәажәеит Лаврент. - Гха амтакәа ухы-утыхәа уалацәажәаны ҳапхъя иаақәутцозар, убасқан тарауағысгыы ухапхъязап, аха

исыздырцәом, исыздырцәа...» Даарауағтқазаргы ауан ахатса, аха устры сара старауафуп ҳәа ала даламгар акәын. Ус зәаазхо, дрықәшәақәахъеит, гәашәк узыңталаша ракәзам.

– Уара узустада, ағыза? – Сара... смашынарныңқәцафуп, – ихәеит Лаврент иаалырқынан.

– Аа, – ихәан, уа даағахеит ищауауз.

Даамхаччарц егъигымхеит амашынарыңқәцаф, аха Анцәа ииниҳәаша уи акғы имхәеит. Еғыи, сааины амашынарныңқәцафцәа саарылаҳама ҳәа ихы ғыштыыхны даанаңшы-аапшит. Азәгыы илих ианымызт дызустаз.

– Уагыруоум? – дтцаахт ижамхаша.

Лаврент алағимтит. Изхара шифахъазгы, иеақәырпәшә ақрыфара далағеит. Нико изтцаара атак анимоу, имаҳазар қалап иғәахәйн, деіттааит:

– Уагыруоум? Ағыршәақгы ухәо сахаҙом аха...

– Сышпагыруоу! – иааицәымығашәа өсаитит Лаврент, дагыруазар амуазшәа. Нико уи ааңеишишт. Иватәаз цқы дааихәаңшит.

– Ушәуануазар? Саргыы сшәануоуп, сашья...

– Сара сапсыуоуп! – ихәеит Лаврент днақәылғәәаны. – Аңсуа хатда! Ахаан аңсыуак сивамтәацызт, аа, уара, аңсуа дахьыңкоу! – ихы даағаханы зегбы даарылапшит.

– Апапуасцәа рұынгы ауаа нанагахъеит, ижалазеи иара аңсыуак уааидымтәалацкәа! Утакызма? – Лаврент иихәашаз ажәақәа ихәеит рнағосшәа итәаз уағы аамыстаңшәа. Уи ихы арахъ иаахырхәаашәа дааңшуан.

– Уара иумун, сидымтәалац! – ихәеит Нико.

– Аңсуаа рақара дағеазәи уидымтәалац, иуздыруам акәымзар...

– Уи шпа иара, еиқәымшәас супхъазома? Аңсуаа срыдтәалахъазар...

– Ишапсуаау узымдыржакәа азәырғы урыдтәалахъеит уара абрақагы... Рыжелақәа псахуп, рбызшәа ызит ҳәа, ргәы-ргәатцәа, ртеитпш ус инымхеи, уара... Уааимдақәеи ара, Қәтеш, Қәтеш амтдан, аңсуаа шақағ ыңкоу убап. Рыжелақәагы

псаҳзааит, рбызшәагы ыңзааит, урт ахъынтаааяа рдыреуеит.

Ари ацәажәара арахь ићазамызгы аахъанарпшит.

- Уара утәала, Қәтешь апсуаа иаҳцәыргахъеит.

- Изахцәыргазеи, дара иртәупеи!

- Абри ауағ ихы атып аћны ићоу, уара! – ирзызырфуаз даарылаңшит Нико. – Қәтешь апсуаа иртәызаап!

- Иртәзам, аха иртәын. Раҳтны-қалақь акемыз уара!..

Лаврент ирхәо иаҳалар итахын, иара иеаламгалакәа. Иагъааигәалашәеит изеитархәаҳыз хтыск. Уи қалеижъеигы раңаак тұумызд.

Қәтешь имғапысуан ныхәа дук. Уахь инапхъан Аңснытәи атарауаа азәырфы, ашәкәысфәа, ашәаҳәафәа, акәашаңәа. Аныхәа ныхәак еипш ицион, ираңаан аиңыларақәа, аидныхәаларақәа, аибарехәарақәа. Иргәаладыршәон ажәйтә-ағатә. Ажәйтә ахъ анаскъара раңаак иртәхымызт апшәмаңа, иаҳытәи амш иалағырбо иғылан.

- Ҳара иаҳыа ажәйтәи ҳаҳтны-қалақь аћны ҳааниы ҳаќоуп, – ихәеит Аңснытәи инеиз асасцәа рапхъагыла, атарауағ ду дцәажәо дышнеуауз. Ари заҳаз иааргәампхеит, инеиғапшы-ааиғапшит, иихәо закәызеи, деилагами ҳәа инаиҳәаңшқәағыз қалеит, аха ажәа змаз иара иақәын, иажәа азәғы иеилеимгейт. Атарауағ ибзиазаны идыруан иихәаз ҳақны иаазгарц зтахымыз ауағы шықалоз, аха идыруан дағақгы: ара ажәеимакра иатыпымызт, аха иатыпхазаргы имаркуағ ҳәа акғыры ымамызт, атоурых даара иаадыреуеит ҳәа итәазғы, иззымдыруағы. Мач-саңқәақ здыруағ иаҳыырлымхақәа аакъаңаҳеит, иацитарызеи ҳәа иаақалеит, аха атарауағ, иихәаз злашъақәиргәөз ҳәоуқәақ нацишын, иаҳытәи амш ахъ дааисит.

Лаврент иватәаз атарауағ Нико, машыннарны қәңцағык имоукраны ићоузеи ҳәа иेы азы ҭатәашәа даатәеит, аха иубартә ићан ари дшаархәытәы-хәытәыз.

- Иаажәрима? – Лаврент иаҳы даахъаңшит уи.

- Уи ами ҳазғеу, иаажәып! – ихәеит Лаврент, абри

дазыпшны дтәазшәа, итарцәны иапхъа иқәиргылахъаз атәца ақыркырхәа өйлә иааиртәын. – Иаажәып! – ихәеит уи даәезныкгы. Еибаныңәарак ығаңамкәа.

Ус, икылаңшәа иңаз Беногбы даакылсын, уаанзагы еибадыруаз уаазшәа иеаақатданы, даарыватәеит.

– Шәабанжанеихъоу? – дцааит уи, үйара ак ҳәатәуп ҳәа.

– Қәтешьынза ҳназарц егъұагым...

– Ҳа-ҳа-ҳа! Уи бзианы иқашәтцеит удыруоу, Қәтешька шәхы рханы шәахъдәйкәлаз. Уатәзы уа ҳақазароуп усгы...

– Иқашәтдозеи, уара, Қәтешь?! Иааңьеишьеит Нико.

– Қәашара ҳцоит, – ихәеит Бено. – Ҳара акәашараразгы хәартапш ҳама зам. Ус ами, чемо Лавренти! – Лаврент иахъ иха ааирнааит. – Аха анҳамоу, егъырт ҳускәа ааҳхарштны, акәашара ҳалагоит. Зыңбақәа ҭакны қәашара ица ҳәа апсуаа акы рхәоит еиңш, ҳаивагъежыны акәашара ҳалагоит. Ус ами, чемо...

Бено иажәа алгаха иимтәеит Лаврент.

– Изакәызеи узлажыу, мшәан, уаха, уцәажәашьала ахагацәа хреипшутәеит. Арахъ ҳара ҳнапы ианыртձа уск атыхәала ҳцоит Қәтешька. Қәашара акәымкәа. Икәашо даәа уаауп, икәашалааит еивагъежыны, ҳара ҳмышгацәоушәа ауаа идумырбан...

– Изжәыз спырхагахеит убама, исхәогы хырывирхазар акәхап... Издыруаз ҹқынцәак сныштарбағыа сыркын, атәыцақәаак неидаажәылеит, сахыцаз сагынхацәеит ҳәа сыйкоуп. Ус акәу, уара?

– Мамоу, ианаамтацәкъаз уааит...

– Изакә тұхы ссирузеи, изакә жәғанузеи иаҳхагылоу! – ғааиит Бено. Абасеиңшқәа раан изақаразаалак еимакык ҳамамшәа збо салагоит. Ҳара ҳажәған атәқа еимакык егъықамлароуп.

– Ҳара ҳажәған атәқагы атынчра Анцәа иқатца, – ихәеит Лаврент..

– Изакәызеи, уара, ҳара ҳажәған, шәара шәыжәған ҳәа

шәызылацәажәо. Ҳарт зегбы Қырттәыла пшза ажәған атақа ауп ҳахыңкоу. Аңсуа ижәған ҳәа даеа жәғанк ыңкоума?

– Идгыл ыңказар, ижәған зыңкамзей?! – дааицрашәаны дтцаат Лаврент.

– Аңсуа идгылгыы, ижәғангыы, итоурыхгы ҳара ҳтәы иалаζфоуп, ҳазтатәоу абри ажәған шаҳзеиңшү еиңш иаҳзеиңшүп. Зегбы жәғанк атақа ҳаћкоуп...

– Сара даеа жәғанк сатцагылоуп, даеа дгылк сыйәгылоуп!

– иихәаз иаҳагыы инақәирғәеит Лаврент.

– Уңши, уара! – иааңьеишшөйт Нико, атарауаф. – Ианбықәыз, уара, абри, шәара... Ианбықәыз... – Нико иғәы аапжәан, иғы акуа далағеит.

– Иухьи, уара, асас ажәа имоукуа егниуа! – иеааирғәеит Бено. – Дызустоу удыруама уара ари?

– Издыруеит.

– Иуздырзом. Ари ус аишәа уахатәаны аћатабаа ҳәа узацәҳая дреиуаζам. Асас пату иқтәшаша адагы иаадыруазеи уареи сареи. Ари иғызы ауағы хазына данхаднагала, дсасны акәымкәа, дапшәыманы ихы иҳарбар ами...

– Иаңшәымацәаны рхы дхарбеит азоуп, ари адгыл рәаларпсны изыркыз, ҳара иаҳтәыхуп егниуп ҳәа. Асас дышысасу идыруазаргы цәгъаζам.

Нико иихәоз иңшәоз ауаа штәаз ибеит Лаврент араћа.

– Сара сапсыуоуп, ачеңүйка сахатәаны апшәмәцаа рыхәлаћабыцира сзалағом...

– Уапсыуамкәа! Уапсыуоуп ҳәа уазхәада абри уара, Лаврент ухъзташәа?

Ари зынза дааңнажәеит Лаврент. Рамшылхә ипа Лагәстан зны ишыкайтказ еиңш, икъяғ ааишәхыртәрааны, атарауаф газашәа ићаз изамфақәа ныдиришаар итәххеит Лаврент, аха уи ћаташаша змамыз акәакәын.

– Сара сцеит! – иҳәан, ашырхәа дәғагылеит Лаврент.

Соко ибжыы аағит иғәағаза. Лаврент иғәеи෬йт уи арахъ

инапғызы шиқъоз. Беногы аишәа дахылданы даагылахъан. Абартқаа қалеит иаалырқынаны, ари ағыза ахырхарта аиуент хәа үағы игәры иаанамгаぞ.

- Сара Соко ииңдеги еилканы саиуеит уажытқа, -
иңдеги, зегзы ирыхъоз Бено Галантия дығони уаҳы иөйненеихеит.
Иккаппаз збаз Лаврент ак иштархәақөн, аха ажәоуп ҳәа акы
ниимырхайт.

«Қәтешь егни сыйздыруам, аха уахатқаңыз! – иңбейт уи иғән аапжәаны. – Ари ажәған сара даеа сааткүй саңағылому. Рыжәған саңағыланы саинуазаап уажераанзагы. Ирханааит, иакәхааит сара арахь сыйқалаанза... Абас сәғи иамыхәашаз акы сшалахауаз здыруан, убри азы акын арахь аара зыстахымызгы. Дыңказааит Бено, дримазааит даеа мчыбжыкүй! Сара уахатқаңыз схы ықәызгойт арантәи. Сцоит, шыапыла сцозаргы. Ани атарауағ ифызыцә ракәхап егыртгы. Егымхәазо, сымқақаңакә сылбаардарц ртахны ишпасыхәапшуаз, уара, аишәа иахатәаз зегбы! Усшәа збоу?..»

Бено, дыщаз еипш, джаңбышың даақылсит.

- Икалазеи, ишәыхъзеи уа ҳәа дтәаует Сoco.
- Акгы ҳмыхъзент, ҳаамта ааит, ҳылент ҳәа иаумхәазеит.
- Уи ибон ара еилафенласрак шықалаз. Иеиликар акәмыйз...
- Иоухәазеи, нас?
- Икалаz шықалаз, - ихәеит Бено. - Уажәтыңдәкъя думаны уаai аранза ихәеит уара узы. Сара симыргылаait, акы иеипшымкәа сүхәоит, ари дсасуп, алас игәи нырханы идаекәташа ҳама зам. Дааiaит абрانза, сыварағыңдәкъя дсыртаoit ихәеит.

- Сылмыртаеит тыпда саанхеит хaa иоухаама уара?

- Ус шпаиасхаз аха уғы шынлырхаз иасхает усгы

- Ионумхаапан ионухает

- Үсгүй, қаралыңыз болып...
- Үсгүй, әкәзаңт, аха абаңкак дансыңәа, уара дануңәа, иинеитәүп атамада икъынзә... Пхашъараҳоит дәғалыланы иара арахь иеааихар. Зеаазымхөгүй иакәзәм.

Лаврент ашъацхэа даёапалахъан. Сосо Бакразе зегъ

аанкыланы Лаврент инеира дазыпшны дгылан. Иәшааихаз аниба, ашырхә атып даахытит, дааскъаны Лаврент дааивагылт, инапқәа ааикәрышаны дааигәтыцаихәеит. Нас, ижәфахыр инапы шыққыз, днаганы иварағытәкъя днаиртәеит.

– Уаргы ара уқаз, уаргы! – ихәеит Беногы ибжы наиқәирган.

Бено ииңахызгы уи акәын, уара иүхәо аћны ҳаћами зегы ҳәа аанарго инапы өыштихын, Лаврент иварағытәкъя акәымкәа, аха атамада дизаигәаны днатәеит.

Азалаћны итәазирбон атамада икәша-мыкәша еиңакрақәак шыкалаz, аха уи зызхәаз рзеилкауамызт.

– Апаtхь! – ихәан, иапхыа игылаз шьоукы инацәақәа нарықәирхеит Coco. Даргы, абри изыпшызшәа, исфатибаркъян, ихыхәхәо апаtхь ртәны атамада иаандырkit. Апаtхь патхь дун, уаацәшәартә икан, аха Coco, иагағъара ижәхъан ари апаtхьқәа ҭыркәкәаны, тәыцак наидыркызшәа, иааидикылан, даацәажәеит:

– Ҳара, иахъа абрақа еизаз зегы, анкы ҳалхымшазаргы, анык ҳлыхшазшәатәкъя еизааигәахаз, еисфызциаахаз, аринахысгы еишьцәак реиңш иеидгыло ҳауп. Ҳайфызыроуп ҳара ҳазлагәтәоу, уи ала акәын ҳазхылтцызгы злағәтәаз, уи акәзан бгас ирымаз. Аиғызыра иазырkit ҳара ҳажәа сахъарк иреиңү ахатарнакцәа ropyттазаара, ropyимтәкәа. Ҳеар нцәахәык иеипш изтапшша х-Галактион ду аиғызыра инаатоз амч ду арғиаратә гәхәарагы инатон. Иаажәып, нас, ҳайфызыраз! Абри апаtхь сзыжәни сқалозар, ҹаанбзиала ҳәа истар стахуп ҳашъа ҳазына, Аңснынтәи иааз ҳасас, – ихәан, сыхъз нарыламыжъкәа, ихы сара иаасықәикит. Сахънеилакгыы исپырхагоу, сзышхахауа сыхъз ҝадың, Аңснынза сыйненир, схылдажә еипш исхырууааны хылағъарак итастсоит, исазхәо уаҳа аҳәара ргәампхо ирғасырбоит. Иахароузei ахъз, аха усгы...

Coco Бақраze, ипсы аамшыаζакәа ипатахъ итаз афы аатыркәкәааны инаанирkit. Уи иааира дук игазшәа шьоукгы

рнапқәа наизеиниркьеит.

Апәтхъыхәоианаадыртә, иаргыштыдаахъантамхахъаз, дызтамлашаз акы дшаталаз ақара еиликааит, аха ишытахъка царта ықамызт, иапхъа жәларык еилақы итәаны иаапшуан. Сосо уажә даамбейт, апәтхъ анааникыла дшанаишазгы аадыруан, аха уара иқаудо аабапи ҳәа рылапшқәа даарыткарт.

Ихәатәзыгы ҳәатәын, апәтхъгы ыжетәын.

Дақәшәеит, имжәыр дабацо, аха иихәарызеиш ҳәагыы иааизыпшит ауаа. Нахъхи иқәгылара ңәгъамкәа ирыдыркылт, уажәы деицәахар пхашъаран. Арыжәтә дархъантахъан, аха ибз иаҳа иаанартхъан.

Иқаитцац қайтцеит иара арақагы: апсышәала ацәажәара далағеит. Нахъхи ипимшәахъаз, уи иаҳагыы ауаа аарзыроуеит ааигәахәит. Ус егыйкалеит. Апәтхъқәа ркымзаргы, ауаа афыжәра иағымыз, акыргыы иаарылсхъан, уи ршықбжыы аашътнаххъан. Сосо иажәақәа рыштыахъ өапхъа иаалиашыкыр акәын, аха ажәа зыртаз дшапсыуаз анрача акәу, акы иааннакылан, Лаврент изыпшуа иаалиазырғен. Иахъынтаанагаз изымдырзо, иғәақны зтып ылышхъаз цәаҳәақәак иқышиш иаақәышхит.

Цвет небесный, синий цвет,

Полюбил я с малых лет.

С детства он мне означал

Синеву иных начал...

Абас дналагалан ажәенираала инагзаны дағхьеит. Агәгәахәа рнапқәа ааиниркьеит азал ақны итәаз. Арт ацәаҳәақәа арақа зынзагыы иртыпымзар қалап, аха ишыргәапхаз убарауен ҳәа иаағьеишьеит. Иахъа ирацәаны ажәа тацәқәа, ажәа гәафәақәа раҳахъан, – ахъеипш иөыңни ирылаңсоз ажәақәагыы ықан, аха ант агәафәақәа иаҳа ирацәахазшәа ибейт иара, – иаҳаракгыы аизара антәамтакх ианннықәла, – урт ажәа тацәқәа ирыштархх арт ацәаҳәақәа анынарылапса, даеа дунеик ақны инанагазшәа иаақалеит, ус даақалеит иара ихатагыы, азәы имаимырөхәазакәа, иха иаамаирөхәеит иқаитказ. Нас ауп апсышәала ацәажәара

даналагаз, Ажәенираала бзиак еипш убригы иазызырғуа ианалага, ижәйнгъы дықамыз, икәандаза пхарак наилсит, ихы игәы аазтанаңтает.

– Иахъа ағара иамшуп, апоезия иамшуп, – ихәеит иапсшәа анаазирха. Сара сзыған ағарагы апсшәагы поезия ҳаракуп, рнапқәа срықәыргыланы сааныркылазшәа збоит...

Длеи абас дналанагалан, иазпхъагәташәа имаз аамта даахыхәхәеит, имцхәызаргы қаларын шытатәи ицәажәара, аха рхы абзиара ақнты ақәхап иааиҳәаз зегыи иеигәырғытәа ирыдымылелит.

Нас акәын аус анықатцәкъаз, иага ахихәааргы, иагағьара дкәарацаргы, аратхъ ыжетәын. Дәамыз макъана, зегыи ишырбо абри антыркәкәара фырхатцарапашәа иааибейт.

Атцихәтәантәи ағамфа лалбааданы аратхъ анынадирк, ипсгы ааивигеит. Дыпшын, иапхъақа итәаз днарылс аарылсуа, азәы арахъ иғааиҳеит... Аа, ассир үтакызаргы! Ари Олег Петушенко иакәын. Апоет Олег Петушенко. Ес пхынра Аңснықа даауан, Чыма ибзиаӡаны дидыруан, иагъеиғызыцәашәа икан ҳәа дықоуп.

– Иаажәып! – ихәеит уи дшааниуз, Лаврент данааидгыла, апсышәала. «жә» атыңан «ж» амацароуп иихәаз, аха иара убригы акы иапсан, иапсышәан.

– Саргы исызташәтә! – ихәеит Петушенко дыччо даагылан. – Аңсны акырынтә изжәкәахъеит аратхъқәа тыркәкәаны, ароума иахысыымжәа! Шәаах! – Иеирхианы дылан Петушенко.

Аратхъ идыркаанзагы ажәенираалақәа рыпхъара далаңтуети. Иара убартажәенираалақәа рыпхъара ақәзаргы қаларын уи дызлатәаз дзаарылыхәзәз. Дагхашәа даазар қаларын акәымзар, аизарақынгы ажәа ирымтәр рушамызт, аха үзара дкыдхалеит уи, дакәшаны дахынтиңтәлазгыи анцәа идирүр акәын. Ижәны дыкан Петушенкогыи. Ара мацарагы ақәхарымызт, ара уажәи иқаңтоз уафы иааүьеишъартә икан: идрымцалаңаңкәа, иара иааңгәәпханы, аратхъ лаштениңон иижәхъаз.

Макъаназ уи ажәенираалақәа рыпхъара дағын.

Бұғыцқғыы иңбыяба иаатимгеит, ииҳәоз зегбы ғырхәала иңәон. Атыхәтәаны дзыпхъаз поемазар қаларын, ақыр иаун, аха рыблақә түрхаха изызырғуан ағы ихнаххъаз, згәы арпшқашхъаз ауаа. Иажәенираалақә рыпхъара данаалга, Галактион ду иажәенираалақә ҳәа даеакғыы аацәыригахт. Убарт ажәенираалақәагыы иңәон ғырхәала. Ухана аашаанза изызырғуазарғы даағамхазакә дапхъозаап ҳәа ааигәахәит Лаврент. Ижәны икоу ауағы үзара дааиласыргыы қамлои, үзара машәрышәагы дааиламсит Олег. – Ихы цқьюуп алахшажә, ихы цқьюуп! – иңәеит Соко Бақразе дахъылаз.

Абартқәа зегь рыштәхь ауп Олег Петушенко иңаатхь анааникылаз. Иааникылеит, – Ҳайғызараст! – иңәан, итәркәкәаанғыы инадирkit. Иажәенираалақә рзы аастарғыы итәркәкәа атаңхъазы рнаңқәа изеиниရъон уи.

– Сарғыы сапсыуоуп! – иңәеит уи Лаврент иаҳ даахъаңшын, нас, даасқын, иңәда инапы ахшыны даагылеит. – Уааи, ухатқазар, апсыуа ашәак ҳәаап. «Ауардын ашәа».

Лаврент ари дааигәрырғеит. Олег, ихы нарнаашәа, иеенпштәзаны иаацәыригейт ашәа. «Ауардын, са суардын...» аниҳәа, Лаврент днарымтасны егырт ажәақәагыы нацицейт. Азал иаағнығит апсуа ашәа, иззыпшымыз, иззызрығтәхаз апсуа ашәа.

– Зегбы злуо иоуп ҳасас, зегбы злуо! – ибжыы нарлылаирган, инапқәагыы ааиниқьеит Соко Бақразе Лавренти Олеги рашәа ҳәаны ианаалга. Зегбы злуо ҳәа дызғыз, ҳәарада, Петушенко иакәын, аха Лавренттеги уахъ днадқылашәа инаихәаңшит. Ашәа ргәапхеит, иахъеиңірхәаз иахагыы иргәапхеит. Үс акәзамзарғыы, үс акәзышәа ибейт Лаврент.

Уи ишаалгаз еиғш, аишәа атыхәан, иаха ауаа раңаашәа иахъеилатәаз акаөшәа даеа ашәакғыы аацәырыргеит.

Соко, ижәфахыр нәрсәа икны, дааганы Лаврент дааиваиртәеит. – Иқалаз шсоуҳәара шыта, – иңәеит ихты наидикылан.

– Иқалаз? Иабақалеи? – иеааирғазеит Лаврент.

– Нахъхыи уахътәаз угәы нзырхаз дызустана?

- Аа, азы дагеит, илыздырауазе! – ихәахт Лаврент.
- Шәеибамдырцқәа қаларымызт, угәры нирхазар, ишынирхаз ҳәагты акы ыікәми!
- Инирхеит, инирхеит, уа дықазааит, иахынирхаз, убри хишиңалома ҳайбарығыны?!
- Сханы икнахау акъағ умбо? – ихәан, ишытахъя даынхъапшит Соко Бақарзе. – Абрин акъағ итоуп стапанча...
- Атамада дызлаңақәоз изеилымкааит Лаврент.
- Иауазеи атапанча?!
- Угәры нзырхаз ихы акәамациара итасыртәоит. Уаҳа даеакы сазымхәйицәкәа, иара абыржәтыңдәкәа. Амала, уара унаца насызиқәк...
- Зңәазна ылжәны, зыңсы зымхараңаахашәа итәаз икъағ ахь инапғы наирххақәеит.
- Сан лыбағқәа арахъ иаатсыршәааит, уара угәры нзырхаз ауағы унаца анынаиқәүк, иара уатәкәа дышыны дныштыасымтозар...
- Акыр шықәса анца ашытахъыы иааигәалашәон Лаврент ари ахтыс. Ифызыцәа рәкны иаацәыригон район дук иахагылаз ауағы, уажәй-уажә итапанча ахь инапы нарххо, лаңшила дыпшаауа, асас иғәры нзырхаз ауағы дышиштыға.
- Бено унапы наикәукрауаз, иара уатәкәа иарғы ҳарғы ҳаатыңчымхоз! – рәкәон Лаврент ифызыцәа.
- Имашәкуазеи Бено, уи уа схатқы камыршәуа дсыцин...
- Уи уа, аха ара? Иштәйіз рапхъа дғыланы даацәрымди хыла-гәйла ҳанааилала!
- Уи ашытахъы, аха үсқан...
- Үсқанғы еицәаз иакәын, уара цқыа дузгәамтейт акәымзар.
- Дгәаста уақәыт, шәара шәеиҳағы дгәастейт, шәаپхъағы дгәастейт, аха уи арантә иқәгара цәгъахеит. Уи имацаарғы иакәыхызма, шаға рықәгара цәгъахазеи, иқәзыңәзәашаз азы аарыңалаанза!
- «Матуғыс иумоу соуп сара, Бено Галантия!» Иахъа уажәраанзагы иаҳаеит Лаврент Бено иажәақәа. Шағағ рыматқа аура дазыхианы дғылаз хатса қадыңы. Аха ус икоу, зөргө

рымат аура иазыхиашәа игылоу, азәгъы имат иузом, ихәoint ақароуп, ихы затәйк ауп зымат иуа, уаштазар.

– Сара уаха абри ажәфан сатсаңхъаран сыйказам, – снархәон сара исылсыз арыжетә. – Ари ажәфан атақа уапсыуам ҳәа сархәеит, ари ажәфан атақа...

– Саб сипам ихы ихапсымырххауазар!.. – иихәац ихәон Бақраže. – Дубар дудыруоу? – ҳәа дтцаахит уи атыхәтәаны.

Атцарагы имоуп иара, иәадарадагы... Старауафуп ихәеит... Уи уи еипш иага ихәап, макъана дабақоу... Дышнеиуа зны иуаҳәа иғырымхыр... Дшәаныуоу, дшәамахъу, дагыруоу узымдыруа...

Кан ишәаныуа дааигәалашәеит Лаврент. Игәы дынтаччеит. Амфаду даныжыланы Кан даниқәтәаз асахъа ибла иаахгылеит. Иара убастәкъа деизкъа дыштатазар акәын аригъы! Убас игәы ааизыпжәеит, дышнеиуаз иааиғагылархәагы даашәеит. Иижәыз илымсҗахъаз, газарак импытқъаргы қалон, уи ара иатахымызт.

– Ҳшәышты, ҳшәышты! – ибжы наиргейт Лаврент.

– Шәабацо, уара? – ихәан, иара убасқан, адгыл даатцытызшәа, даанини иапхъа даагылеит Петушенко.

– Ағныňка! Аңсныňка! – ихәеит Лаврент Олег днаидхалашәа.

– Галиа, Лариса! Арт Аңсныňка ицоит, хрыццаңтгы? – ибжы наиргейт Петушенко. – Сидоров дабақоу?

– Ара дыїкоуп, – лхеит Лариса ҳәа иќаз.

– Арахъ уааскьеи, Сидоров. Арт ачкәынцәа Ақәақа ицоит... Ақәақа ами? – дтцаахт Олег.

– Ақәақа, Ақәақа, – ихәеит Лаврент ғынтәгъы, знык ихәар ирмахарашибәа.

– Ҳашәзымгари? – дтцааит Олег. – Ҳара пшығыуаак ҳақоуп. Ҳаҳәсақәагы ҳаңуп. Ҳамкри?

– Апсызкәа реипш шәнеивапсазар, – ихәеит аламала ажәак зөымшәоз ҳмашынарныңқаң дахъгылаз.

– Угсты акәзааит, амала, ҳажәга...

Бено ипшаара иалагеит.

- Уи шыапыла Қәтешька ддәықәлазар keletalap, - ихәеит ацәажәара зцәымғыз ҳмашынарныңәцаф.

Бено данырпшаа, амашына италашас ҭалахъан. Италашас ракәым, итамлашазгы. Аха урт шыта итамлашас шәoup ҳәа узрахәомызт. Аҳәса еивацаланы иааиваиртәеит арныңәаф. Еғырт аштахъка инеикәтәақәашәа инталеит.

- Абарт зегбы Қәтешька ицо уааума? - дцааит Бено, амашына дызтамло дахъадгылаз.

- Қәтешька азәгбы дцаозом.

- Ҳара?! - дцааит Бено иаразнак.

- Ҳара ағныңа ҳцоит, Акәаңа. Ҳашиашоу.

- Ҳнарыштыуу, уара, Акәа? Қәтешь иаҳзыпшу ирыңсыхәоузей?

- Ирыңсыхәоузei үмбо, ашәа рхәоит, икәашоит рызхара, нас равтобус ду рөйнәтапсаны, ҳара ҳаипш, Акәаңа амфа икәлоит.

- Абри ҳхы ианыркъоит. Уара уеиҳагы сара схы ианыркъоит.

- Избан уара иаҳа ухы изаныркъо? - дцааит Лаврент дхыхәхәа дахъагылаз.

- Сара иаҳа сырзымариахоит. Уара рнапы улалом ҳәа сыйкоуп.

- Угәы ртүнчны амашына утали, уара! Иумуазар абра уааныжыны ҳцоит...

- Убастәкъоу, уара?

- Убастәкъа! Шаңа ухынхалаз, урхынхалаз үмбо, иқалозеи уахак уаарылапхъар?

- Аа, уара ағстaa, аҳәса хазынақәа анышәтүшәх, сара стырбганы скаужыргы цәгья иубом акәу? Ҳа-ҳа-ҳа! - дааччеит Бено.

- Амцхә ухәоит, Бено Галантия! Ауаа еиқәтәаны иузыпшуп...

Дхыршәтны данрыларыж, ирулакгы ашә нкыдкъаны иадыркит.

- Җеипш цәгья змаз сара! Сани саби ркынза снейаанза схәаене сыйсуазаап.

- Иагаңзара иуқәтәахъеит, аха ұбаргы урзымхәаөыцәа

уааниеит, уажәоума уанырхәаңу? Иаачха., Жәыргытынза раңдаак бжъам...

Итегер амға иқәхоз үышын үи Жәыргытынза, аха ижәны иахыықаз акәу, Петушенко даақәымтұзакә ақы дахьалацәажәоз акәу, ирымбазакәа Үзілдік иғәашә иаалагылеит. Ақәантәи ианаауз еипш, агәашә ыңдарқаца иаркын. Атқыбжын агәашә аартны инзыжъуада, аха иакәымк қалазшәа агәашә алғырек жыра даалегит Бено. Ибжы анырмаңа, ағны иқамзарғы қалап ҳәа даахыцит, аха иабацахуа алтыгажәи атақәажәи рыхны еигрыкка ааныжыны.

Амашына итә зегын, Анцәа иңшынаны, рыхсы рыманы аранза ианааи, арахь иаатибаҳәеит.

– Иқалазеи, уара, ҳанааузгы иҳаргәамтит, ауаа аңа аилоуп, апсшыха нарытанды, ҳамфахъ ҳцар? – дұсауан Лаврент.

– Қалашы амам үи! – иҳәеит Бено иаахтәаны. – Изакә сасқао умбазои иҳаңы иааз! Арт патурықәымтұзакә абри ағны иавғаны ианызга, саарыштыам сара уаҳа арахь! Анцәа ауаа сшаармышты. Петушенко инапғы өғеңде ианитцароуп ҳсасааирта атзамц!

Уи зызхәаз уағы изеилымкаит.

Убри аамтазы ағны архытәи аудақәа руакы ақны ағыпхәа алшара акит. Даагәырғеит Бено.

– Уаҳа ҳаауеит ҳәа иқаңамызт акәымзар, иңәозма иагараан иубарғы асасқаа ирзыпшны агәашә идагылоу ауаа! – иҳәаҳт үи.

Үзілдік, аңа дшалазгы, асасқаа рааира дшааигәрыз инирпшит. Лыңелізнымкылакәа, амардуан дағаланы арахь ләаалхеит Бено иангы.

– Аңа шәалысхит, аха закә сасқао ишәзаағаз! – иҳәеит Бено, иааиз асасқаа анаадирдыр аштахъ, нас иеиманы зегын ағнықа инығналеит. Петушенко ипхәыс ләаанкылашә атағын ахара дағын, аха уигын ашә ақны даатғыланы иштахъқа дшаахъапшыз анылба, ләағын нқалыршәын,

акәатаҳәа амардуан дәфағалеит.

Бено исасцәа шиашаз асасааиртахъ инеигеит. Асасцәа рәахъааныркылашаз азал аѣнны ианнеи, уақа атәаха римтейт, рапхъақа дааиасын, асасцәа дахъқәа иахыртыпу абрахъ ауп ҳәа иғыненеихеит. Лаврент иаацьеишьеит, - егыртгы ус акәхарын, - асасааирта ҳәа инеини иаазығнагылаз. Уи убасқак итбаан, убасқатәни қәардә татеи дивани ғнагылан, унеини уахынатәара уақәшәомызт.

- Өйрөйтәс иѣауцап, - ихәеит Лаврент даахәмаршәа. Бено иаҳаз иаразнак днамтасит.

- Ара шақағы срапхнығлахъо удыруу, уара! Ҳа-ҳа-ҳа! - ҳәа даарылаччейт, дааикәагъекит, шәтәақәа ҳәа ҭыңқәак надирбейт. Аҳәса ртыңқәа ааныркылахъан, Петушенко иакәын, амузеи аѣнны днанагазшәа, инеиааниуа асасааирта иғназ. Днатәахъан Лаврентгы.

- Ари атзы жәбоит, - ихәеит Бено, Петушенко уахъ иғанынениха, - асасцәа рвтографқәа ахъаанрыжыуа ҭыңуп.

Ари зегъ реиҳагы иүъашытәыз акакәын. Бено идам здам изымхәыциуз, адунеи зегъ уакәшаргы, ұбаргы иуپымлоз аиҭаҳәатә!

- Абра зшьапы аағназыргылаз дарбанзаалакгы, иқъаф қаитца, иқаимца, дыңқәыс, дхатца, зегъы рыхъзи рыхъелей ғағаза атзақны иаҳзаанрыжыеит.

Итәахъазгы ғеибаргыланы атҗахъы рەйнархеит. Иқъаадынгы иқъаадымкәа, аш иеипшшәа, аха икәашкакараңа акы адырчаблан атзы ахышәара-атышәара, иадырчаблангы акәымкәа, атзы иатәны, иузадымхуа, асасааирта егырт атызқәа пхастахаргы, ари акгы амыхъуа иқатдан.

- Изықоудои уаха бзия ибаны иааугаз, - ихәеит Бено, - ҳзеиңш бақа днаганы иаргы дaloусоит. Зегъ рапхъа знапы анызтазгы сара соуп. Сара сидеиа акәмыз, инаганы ахангыны инасыргылент сыйхъзи сыйжәлеи. Аа иаҳыан...

Ифаҳаракшәа, еилүкка уапхъартә ианын: «Бено Галантия».

- Шәыбла абзиахә абааит, арахъ имфаҳымтың уағ дықам,

аа, рыхъзқәеи рыхълақәеи өағаза иахъану! Иага аамта царгы, абри ағны еилахаанза, арт ахъзқәеи ажълақәеи ирыпхъалашт арахъ иаамғахытцу. Уи сара сгәи ардуеит.

– Акрахытцуо? – дцааит Петушенко.

– Раңаакгы ахытцуам, аха уамажә зегбы ахытцуашәа иқалахъеит. Изла? Атзы абжеихарак тұартәаахъеит. Убасқак мғахытхъеит арахъ. Иңасшы жәдірыуоу: зегбы рыхъзқәеи рыхълақәеи неитқәа-неитқәаны ианырттар ртахуп. Шәара шәзы исхәом, шәара ишааштату, аха ари уихәапш иқаиттаз? Атзы зегбы иара иааникыларц далағеит. Ижәны дықан, акыр сыйниаҳәозма!

– Уи уара зынзагы иңбоумшын, – ихәеит Петушенко, Бено ижәфахыр инапы аақәникын: – акгы иалақам, акгы иаанамго роуп нбан дула зыхъзи зыжәлеи антсаны инзыжкырц зтаххо. Аха уи башами, ухъз ықамзар, атзы акәым, итырффа ахахә иануцдаргы иаанхараны иқаизам. Абри рзеиламкаит иеиханы ҳаңхъақа инеиуа. Инеилааит, инеи, рәеахътарыжылакгы үзара рыеетарыжыеит, иаанхазшәа рбаргы аамта иқаизмызшәа ианнахуеит. Уи адунеи ааршазаргы икоу ауп. Ҳара иғыцу акгы ҳамхәыцит. Амала, уара ари амузен бзианы иухәыцит.

– Асасаирта, – ихәеит Бено.

– Иұтаху ахъзта, имузеизааит, иагысасаиртазааит, иара бзианы ихәыцип. Абас ак қастцароуп сара сференда ақынгы. Сүғыпшыр қалома?

– Изықамлозеи! – ихәеит Бено.

– Зегбы еиғыпшшәа иааниеит акәымзар, харагы изцо үзүшшома! Ҳнеиғыпшқәоит ҳәа ианалагалак, ишнеиуа ағычрахъгы иагагәышалоит, уи өеим. Сахъаауз ара үзара бақақәак збеит жәаҳа зны, аиаша уасхәап, аргамаду үзара иқәхны иааргашшәа сгәи иснағеит... Ақырүзара снықәахъеит, адунеи сакәшахъеит сара. Ағыц збар издыруеит, имтадырысыз иаразнак иғәастеит... Арт абақақәа ари адғыл иатәым, ианаалом. Дара рыда азә акы ибахъеит ҳәа иқаизам ахәашақәа. Ағыц ҳаманы ҳаауеит, амға ҳашәт, шәнаскья-ааскья ҳәа рыбжъқәа дыргоит ағстаацәа. Иzzымдыруа,

уаҳа акғызы зымбаң, упши, уара, ҳәа ишанханы иңәрыргаз иаҳәапшеит.

Цього ипхәйсі иареи рхабар ықамызт. Урт еикәкъашо асасцәа рхәы архиара иағын. Бено уажәы-уажә дцаны днарыдпалон, иааирцакуан.

- Акы ҳнағыыхәалапи, хәыпхак ҳхырыгзаргы аабап, - иҳәан Бено арыжәтә иманы даағналеит. Уи нықәыргыланы дцан, шәыр-қәырк ааигеит, хaa-мыхаақәак. Иан ачашәгызы ӡны иаархылыгзеит. Еипхыкәкәа шампан әқәак аағнеигалеит Цього.

- Изшәыржәуада, изғашәтқода абартқәа зегы?! - иаағьеишьеит Лаврент. - Ижәны ҳақоупеи ҳазегъ, аҳәса аластқом аха...

- Ҳарғызы хар ҳамаңам, - лхәеит Петушенко ипхәис, Галина. Лариса дахтәаз дааччеит. Уи иаанагоз сара санаахәахьеит ҳәа акәхарын, дыңқәар лтәхшәа дынкыдиаалашәа дтәан, аха афатәқәеи арыжәтәи րыманы рәанаарха даалтит, иаҳа даалахғыиххашәагызы даағалеит.

- Иаажәып! - иҳәеит Петушенко апсышәала, Лаврент ихы наикәйкын.

- Иаажәша ыжәны ҳалгахьеит, акрынхама иаамжәыц? - иҳәаҳт Лаврент Петешенко апшәа иаҳауазшәа. Олег уи атакс, дааскъян, Лаврент ижәғахыр инапы нықәйкит.

- Ари ажәа сзыртаз дызустоу удыруоу уара?

- Дабаздыруеи...

- Сара дығсәалашәоит. Иңбоушъаша, исгәалашәоит ихъзгы ижәлагызы. Уи дудыруазар акәхарын. Дузымдыруазаргызы, избахә уаҳахьеит угсыы. Аңанбақәа нымхо Аңсны?

- Инхойт, - иҳәеит Лаврент.

- Д-Цанбан сара ағысымакны изжәуаз, - Петушенко даағышәырччеит. - Ихъзгы сгәалашәоит. Алиас! Иласза икәми, игәнныскылеит. Акраатуеит, րыңқа, иптазаара далтижъети, аха уи инитңиз уареи сареи иаҳзынтыум.

- Ақәра ду нызтца ауаа ықоуп ҳара ҳұнны, паса иаҳагызы еиҳан, ахамакъаназгызы иқақәоул. Дықоупшәиғынәжәйкәаба

рұқынза инеизгбы.

– Ұанжатәкъя дықамызт, аха аригбы амбатә зегъы нитцит – акы, әбә ҳәа иаапхъазаны шәи ғажәа шықәса днартысит. Даеазныкъы дызбандаз ҳәа сшықаз ауп, ааигәа ипстазаара далтит ҳәа шсархәаз. Даара дуағ қәышын. Иацәажәара акыр иаңсан. Ауа қәышқәа ҳрықәымшәацқәа зегъы, аха ари ихшығ зынза даеакалаза иқан. Цара змам афилософ ус акәхап дшықало. Уи, ҳәарада, дфилософ дуун. Иихәаз рацәаны ақъаад иаңыстает. Абасқакъы ихытуа, ихшығ шпацқъаз ухәараязей! Изуеитеиҳәоз ақны үзара дааиласуамызт. Уи аиҳагы ицъасшьеитилазоз. Илаигзахъаз. Ҳасасцәаны, ҳаҳынеиз ххәы дырхиенит иаразнак. Амға ҳаркарар ҳақан, азбагы сакуан, аха, исгәалашәоит, азы анысхәа ағы шаасыдыргалаз. Ағғы бзиан уақа, азгы. Атаацәа хазынагы дрылатәан абырг.

Апçшәа ахъысзымдыруаз үьеимшьазеит, аха издыруазар цәгъя игәы ишахәоз ақара аасирдырит. Иихәоз сзеитаргон. Сара стаауан, иара атак қаидон. Убас еиғкааны, убас ахшығ ду рытатдан зегъы дрылацәажәон, сапхъа философ дук дыштәаз ақара еилыскаан, сызтцаарақәагы снарыцклапшуа салагеит... Дызбар стахын сара уи абырг даеазныкъы, истахын ицъизжәыргы. Ицъасшыоз, еиғацъасшыоз иреиуан ақера ду иатаз абырг абас арыжәтә ахылаоз. Ағғы ссиirk акәын, аха шәи ғажәа шықәса иртәгылу изы өатцәцакъы еидарами. Алиас әбә рұқынгы даанымгылеит, хпа рұқынгы. «Иаажәып!» – ихәон илазоз саргыы исылазозу исыламзозу еиликаарц итахызшәа. «Иаажәып!» – схәон саргыы, аха дышнеиуаз, инапы даафахан, сааникылт. Саанумкылар шытә аанкылашья шсымамыз ибазар акәхап.

– Арыжәтә иаааихью ҳәа уағ дықазам, – ихәеит Алиас дышнеиуаз. Уара иагаңъара иудырцалап, – ус рдирлоит ҳара ҳқны, – аха ухшығ ужәаанза уеаанкылала, сыйқәын. Хшығ дук зтахым абри аус ииашаны ианузеильмкаа, арыжәтә уахъаго уанацца – уарпхашъоит. Уара усасуп, ухарпхашъома! Иара саргыы, таҳмадак, асас дахъ даҳтоуп ҳәа исзымжәша зжәеует ҳәа салагар, уи иаанаго умдыруеи? Схы цеит ауп. Ауағы ихы

цаанза дцар бзиоуп...

Алиас избахэ эмэз Олег нахьхыт иижээз ихыгсаашэа дыжан, аха ара иацитцоз абырг иажаақэа иханарштыр ауан. Алиас икэра икэрамызт Цього, аха уигъы уаф быргк иакэын шыта, дахъаангылаша үзара акы ипшаар акэын, иара угсцы ижэны ижээз асасцэа ырпшэнэ имфацигар акэын, аха Беногъы акыр дааицырхагхеит.

– Итажымхаант акэымзар, ари зегъы ҳайхагы ижэеит, – ихэеит уи иаб дааихыгеханы. – Агэыхыртажны инапы ахэархь ихнатцэагэышахьеит акэымзар, дааа лакъакъак имоуц. Апстазаара дацкэашо дааниеит.

Ас ахыихээз акэу, ахэса акэашара ртажхеит. Урт инаддыркыз атцэцақэа иаразнак иаатдьиркэеит.

Олег уаткан иижэуаз. Афынташыра еиғыу рижэтэ үзаргы санымиац, акониакгы иузадкылом, авискигы анихээ, иаабахьоу рижэтэ иеипшымзар иаажэыпи рхэан, ахэса, Галинагы Ларисагы, акака нтадырпхеит. Нас, ианнныкэла, кэашарахеит, шэаҳэарахеит. «Хыдарахеит!» – ихэеит Лаврент дахьгылаз. Олег днеини, зныкгы азмырхакэа, афынтэ раангты ихьзы ижэлеи аницеит атзамц ду. Бено акатахэа аныхэафакэа раптцара далагеит. Иалкааны иныхэеитахэса. Днеини Галинагы Ларисагы атэах-атэаххэа игэйдикылеит. Петушенко изы шыта зегъы акакэизшэа даақалеит, ипхэыс дгээдьиркыламоу... Лариса лхатца, Сидоров, Бено ихымсаалгашаақэа даайларыкшеит, «иахъакэым укыдмыкшалааит» хэа ажэақэакгы ихэеит днарыкэыгэгэаны, аха Бено урт имаҳаит. Иахазаргы өалап, илымхаақэа хахаца дызлаахъапшыз ала, аха, сара афны сыйкоуп, сысасцэа ргэйдкылара-рхыдкылара азин сымызхуа дарбану ихэаху, дахьнеиз дыэрэдымцуа ахэса дрыдхалеит. Итэазу игылазу узеилкааумызт шыта араха: итээз уажэы-уажэ игылон, игылаз неини агэарахэа ажэардэ татақэа рэйнараыкэрыжкуан. Бено иан, фатэы хкыс ижээз зегъы ааганы арахь ианаақэылца нахыс ааира даақытцит. Ирхэозгы лахаумызт, ршоурагы лзычхаяумызт.

Акыр инаскъяхъан еипш Бено, ара ижээз рныхэафакэа

ааникылазшәа аниба, ићам, иаҳцәыпсхью ҳәа ныҳәафәк ааникылеит. Ари аныхәафә Петушенко игәи арпшааит даара. Сара саб аибашьра далазит, – иҳәеит уи, иаб дыштахаз уажә иархәазшәа ибжы қыңқыңыуа. – Уара иубаргәузеи унапы хыртәазаргы, еибгала ағныňа уааит, – иҳәан, днеини ҆ынго ичениагәйдикълеит. ҆ынго ићалаз цөкья изеилымкааит. Иабыкәү, ианбыкәү уи еибгала дхынхәни данааз? Ааигәа еибашьра ҳәа акрыїказма? Инапы ахыртәоу акәзар... «Ахәархъ ихнатәеит, уара, уи, ахәархъ!» – нтихәаит Лаврент игәи.

– Анцәа шәиниҳәаит зегы, Анцәа шәиниҳәаит! – дгәырғатәа исасцәа дрылапшуан ҆ынго. – Ари шәара шәахъ, Аћааќа, даннеиуаз ағыршәамзар даеа быйшәак издырзомызт. Уажәи аччаҳәа шабызышшәала дшәацәажәо даагылеит. Шәара ачара ду ззутәу уаауп...

– Апсәа аниҳартталак иаҳзууп, ҆ынго, ачара, – иҳәеит Лаврент атәи налаташәа, Бено иаҳартә.

– Апсәа сурткома?! – иҳәеит Бено даахъаҳәни. – Ҳа-ҳа-ҳа! Апсәа сиртозаап ачкәйи...

«Иаҳуытаргы убарымызт уадцалазар!» – игәи ааибафейт Лаврент, иижәхъаз ааихыпсаашәагызы дааќалеит. Аха уи ус иаразнак иухыпсаартәгызы ићамызт. Ихымпсаауаз зны иапсәа ичөыхни тәым быйшәала ацәажәара даналагаз акәын.

Дааигәалашәеит рапхъатәи ирцаф пхәызба. Уи абрахъынҭ инарыштыз азә лакәын. Дымфашьозар, ҆аленцыйхатәэр ћаларын, ићаларын Жәыргытынҭ днеизаргы. Жәанаа рқыта аћнытә! Уи ус акы лхәо имахацыз. «Ухы иалоу акатцақәа зегы ухы иқәысќәаќәоит даеазнык апсышшәала уанцәажәа! – лхәон уи аптырхәа амтқәа дырзыгъко. Дызлацәажәараны иќоузен апсышшәамзар даеа быйшәак ззымдыруа ахәычы. Дцәажәар – ихшыгә кылыртәозар, дымцәажәар – дәөхахозар... Ағаҳацәа реипш инап хәыцқәа еиқәыпсаны дтәан уи абжеиҳан, ирцафы ићаќаны ичөи италтоз ажәақәа лбааидаанза.

– Уара ибзиазаны атара умцалар ћалајом! – лхәеит ирцафы, хар имамкәа атара ито даналага. Уара зыхъз ныїќәуго дудыруоу уара – Лаврент. Дудыррангы укоуп абас

пытк унықелар. Кавказ зегбы шытызхыз, хызы ду змо ауасы ихъз анықегара уапсахароуп!..

Иахъанзагы илымха итафуашәа дыкоуп Лаврент рапхъатәи иртцағы лажәақәа. Уи илтахытқәйан ақкәын акы деңпшхар, аа исаағаз дзеиңшроу ҳәа длыманы дцәыртцир, аха иара ихы италаз ааста итамлаз еиҳаҳон, апқағғы аақәгалон.

Үрт амшқәа дахъаарылаҗаз итахымхеит Лаврент.

Петушенкои Ҷыгыи еидтәйуалонаң, абра дықаңзамызшәа, дааштпааны акы дагеит. Блааихақысрак иалагзаны ауасы иғапхъа ирацәаны ахтысқәа ниасыр ауеит. Ихы ағылгәхәа ианннықәсыз уажәе акәйзшәа, акы дааиланаңрызыйеит.

Рапхъатәи иртцағы атара иғәы ахлыршәаңза хатса дцеит. Иара усгыи арахь иаақәлоз, ртцағцәеи дареи уағтас иааибадыраанза, иааштпааны иргө иалагеит. Бызшәала ишзеилибамкааузгыы, арақатәи арпарцәеи дареи анааиғаңшлак, цәнныррак иаархагон, иаанднакылон. Уи абызшәағыы раңәак иаңырхагамзар акәхарын, даеакгыы. Иқан абзиабара абызшәа. Уи зегбы ираҳауан, еилыркаауан.

Иага дықәцаланы длымаңзаргыы, иагарааны ихы ақеақ аақәлырғақәахъазаргыы, днарылтны хатса данца, изыхъя издыруам, даара иғәы иалсит Лаврент. Аратәик дигазтгыы, лассы лусурахь даахынхәрын, аха уи дызгаз ағаға дғыыл даман, мышкы шыбыжъаңзагы дааини даарылатшыр имуит. Иқалап уи уа, дахънанагаз, аусура далағазаргыы. Үақагыы иатахымыз артцағцәа, уақа иаҳагыы иатахызаргыы қаларын, ағаға дғыыл ақны. Ус акә, еғыс акә, Лаврент рапхъатәи иртцағы диңәиргейт.

Уи длыштархх дааргейт даеа ртцағык. Апшзара дыкны даго өүрбарамзар уаҳа акгыы лыламкәа. Артцағцәа зегбы ааиланаңгъежекит уи лыпшзара. Ашкол адиректор ишъапгы ааитишиуюн, аха уигыы дазнымкылакәа, длывақәареаруа далағеит. Уи Лаврент иғәы аапнажәеит, адиректор иғағ ааинаркит.

Шыушьана ҳәа лархәөн артцағ өңиц. Адиректор лапхъа

дгыланы акласс данаағнала аддықәа зегъ өнейбаргылеит, иаалахұыххеит, иаагәйбызығит. Иаразнак иеилыркааит пасатәи рыртсағи ларен агеи ашхеи реиңш ишеиңәхараз, ари ахааназ уағы иғәи үәлікъарц лгәи иштамыз.

Иахамбасыз, иаҳзеилымкаауз акы далақатқәкъан уи. Апартакәа рыбжъара дыбжъаланы дшааниуз, даатғыланы ахәычқәа азәи ихы лнапы нықәылшыр ауан. Зәи тұқыаны иеилатәаз ахәычқәа ари ағыза абарбахыз, изырччақәашазғы лығашаауан.

Өнәк, ағра шрымаз, Лаврент дааихагылан, илымҳа дынтахәйтхәйтшәа, – умыццакын, агхақәа уамхақатоит, – лхәеит. Лаврент иғәи уи цәғыа иаарқәандеит. Ихы дәфаханы дналғаңшит. Ихы лнапы нықәшыны данаанақә, гхак қастаңтқәазарғы қалап ҳәа иааиңәымығхеит, маңк ақарагыы иеаириашеит. Убасқан итатаңа иқаз лгәыпхәкәа днарыңтағәгәеит. Днарыңтағәгәеит – дагъааилыңсаит. Шақа шықәса цахъоузен уи аахыс, аха иахъа уажәраанзагы уи аәнене инаихъысыз лгәыпхәи апхара иныруеит. Убасқан акәзарғы қалап, рапхъаза акәни, уи апхәис лахъ имаз ақәанырра анцәиртцызғы. Цас иқалтқозшәа, днарылстарылсуа дшааниуз, дағаңзыңғы дааихагылеит. – Ипшәнан уғуеит, – лхәан, үзара гхак қаймтазааит ҳәа деңтааихағәгәеит. Абра деилыңсаит уи дшенилыңсаара. Иртәф лакәын, дтыңх наңан, иара дабақаз, лара дабақаз, аха аңсабара азакәанқәа акалашәа иқами, даайларган, даадыруалыуашеит.

Иртәфы длызхәыңца маңара дцеит уи ағныңа. Ихыз изымдыруа, иғәи атәйуара иакуа, акалашәа дықан уи аәнинтәарап. Аухагыы акраамта дигәлашәон, акласс ақны дантәаз еиңш, ихы раҳаны длытцаңшуан, нас ақәара иеазикуан, аха дзыңәомызт. Ари дызқәымшәаңыз, раңақгыы изеилымкаауз акы акәын.

– Ушпапшзоу, мшәан, уаанкыланы усфап ҳәа сыйкоуп хәыңы қадың! – лхәеит лара өнәк, амардуан дылбаақашәа дышнеиуз даанылкылан. – Ашшыңхәа үқаз, ишакәым

укаҳар ухы ухапыххаа иugoит. Уабаццауеи? Акыр уагхома?

- Сагхойт, - иxæеит уаха иихæарыз анифамшæа.

- Умыццақын, умыццықын, уагхозаргы. Уагхар иаха еиғыми ағъесө ааштыргар ааста...

Шұышьана лажақәа иахайт, иагымдаған Лаврент. Арахъ иаханзагы иаафуеит илымхә ақынзa.

Артағ қæыпш днаганы ашкол рацәак иацæыхарамыз фнағат ақны дығнартцеит. Ус қарталон еғырт рзгы, аха дара убарт, еғырт ҳәа икәз, рхала акраамта изынхомызт, иеибaryфны инарыштalon, иааштәаңгы иргон. Абас лыхыр ҳәа дшæеит Шұышьанағы. Изылмыхырз, ари азæыр длеицæазма, длеицæазма ақны дықазма, унацәа тып лынхало, дыблаждығаха дгылан.

Адуқәа злацәажәо ахәыцқәа ркынзa инеиуеит ишиашоу. Адуцәа уи рхахыгы иаарғом. Ахәыцқәа русс иалоузei, уи адудәа роуп иалацәажәаша, иахылапшыша ҳәа ак рыманы рғынархоит, аха шыағақәак инаргаанза ахәыцқәагы ираҳаеит. Ахәыцқәа ирбо, ираҳая иалагеит Шұышьана блажкыға лықәша-мықәша икәзгы. Уи лыварағы акәыкәбаа еипш дғагылeит Махаз ипа Рушьa. Ма - лара, ма - сара, иxæеит уи артағ қæыпш илапш дшаатшәаэз еипш. Пхәыс диман, имазгы хеилагақәак драхәшьан, дқаужъ уақыт, лгәы нзырхоз акы анааүешәа, ухы ақды иқетден ихыртәар рылшон.

Иугәапхаз архәыс дааумгаргы, уара дутәхар амуеi! Иаueит. «Иауроуп!» - иxæеит Рушьагы. Усқантәекъа иқалаз иаразнак изгәамтeит Лаврент, акыр шықәса анца аштaх aup eиха иблақәа аныхтыз, аха иара убасқан иибазгы иблақәа тнаршәшәо иалагеит: Шұышьана длыштaланы ашкол агәашә даалагылон Рушьa. Днаскьеигoshәа, дааскьеигoshәа, лааигәара ақазаара иеazкны даагылeит Рушьa. Лара ахырхырхәа дыччон. Дыччон дызхыччозаныкәз, дыччон усегъаныкамызгы. Иара устыы лара леiпш зегы ирнаалоз, ирғағәыбзыгуаз, ирыидзытылоз даeа пхәыск дықенамгалацызт арахъ. «Дласуп!» - ҳәа ирхәо иахая далағеит Лаврент. Дхәыцымыз макъана «дласуп» рацәак лкапануам ҳәа иахайт, аха ахәычы

хшығғы адұцә рыхшығ еипш аус ауа иалагеит. Үи наұғыны дааитқанарғәеит. Изамғақә тұлғыбұғычаарқ лتاһызышә, лнапы пшқақә рыла иаанкыланы иаалырғәғәон, ихахәы аайлалыжәкәон, зны лөынаидырғәғәланы изамғағы днагәзит. Хәыңык дшыргәзыу еипш, бзия ирбоз ишизықоу еипш. Үиак ихы атып иақәнақъеит Лаврент. Рушьа данибалак иөөиҳаршәны, иқышә хыңсааза днаивсны иөынеихон. Рушьа ахәыңы ипсы қоуп қәагыры дықамызт, агәашә данаалагылалак Лаврент үи иаразнак дгәеитон, аха Рушьа иөиварххшә инаивсуаз ахәыңы зынзагы дгәеимтейт. Знызатқәыкъы.

Ибахъан Шъушьана агәашә дытқъаны Рушьа иаҳы днеиуа, уақа, агәашә антың, акраамта еидгыланы ищаажәо. Еибықәатәыс ирымоузеи артсағи аңағы еипш ибығофуа ақыта иаалаз Рушьен? Ари иара илымха ақынза иаағыз зтааран. Издирүада иара иакәзар рапхъа ари азтаара зызқәыртцыз? Иара иакәмьызт. Иқәзырғылаз иахиқәаара изымдыруа дадгылан үи, азтаара. Ахәыңы иөыцхәхараңа изцәыртуда лагеит үи азтаара. Атак изықатцаранғы дықамызт.

Иқазтозаалакъы ас еипш иақәғыло азтаара атак акы иқанатцароуп, азәи ианизықамтада – акы иқанатцароуп. Иаини иааигәйдхалеит иара уигъы, атак иоур амуя, иаурғы – даңәшәо.

Ишәыра ыргъало, амфаду даныланы ағнықа даауан. Тәгалантәи амш хъөнейж далағыланы. Шъатажә дахынынхоз шықоу данааскъалак, ихала данықаз, дшәашәа анапш-аапшра далағон. Абри атып ақны, абнарақны аус баапсқәа қалахъан, зны ауағыры дыршыхъан. Уртқәа идыруан иара, үи азакәхап, абра данаалилак, гәарабжъарак дыбжъқъаны дцарқ итахүшә дааццакуан. Үс дааццакит иара убасқанғы.

Убрі аамтазы, цас ируазшәа, абна иаалтны амфа иаангылеит Шъушьанеи Рушьен. Ибла даждыз үцишьеит иара азнық азы, аха, дыпшын, дара рхатақәа ракәын. Шъушьана амца лыхъқа дцон, апырлыл еипш деицрашәаны дықан. Рушьа, үи лапхъақа дааиасын, атрымхәа амфа дааныпалеит. Лаврент, дшәоу, дахъаатғылаз дытқәацрашәа ибоу, еилкаашъа

змам бжыкгы фтицан, ишътахъка даахъаңшит. Уахъ ицар акәын дара, абна иаалтцыз. Иапхъаңка деихеит. Даргы ақы ақәаха рымтакәа, иаргы уаха иғы аайлымгазакәа амфаду инаниршәлеит. Шыушана ачкәын лыбжыы наикәлүргар лтаххеит, аха илылмшент, уи еимаңдах ақы иакызышәа ићан. Рушъа, дгазаза, дәадаза, – ҳәи, ҳәи! – ҳәа ибжыы наиргеит, аха уи зызхәаз, иззырхаз еилкаамызт.

Дцион Лаврент ишътахъка дхъампшзакәа, ар ишъазшәа деиханы, иеилдыркаауз ажәақәак илымхә ақынза иаафыр, дырхыпсаарашәа. Архәара давалаанза зынзатәйкыы ишътахъка даахъампшит, данаахъаңш Жыыгәа иқъаптакынза дааихъан. Ақынта қыаптан, аандакгы ақәыршамызт, амала ажәйтәти атлақәа макъана игылан, руакы, зөеимыртатаға ићаз, Жыыгәа инапала ифнапхъа иенитеиҳаз атла, аеемыртатаға игылан. Ашыаңайаа шааниуз, иаҳаракгы апхын, атакарха, ахъаца амтсан иаатәалон, рыпсы ршыон, рыххара иениңәажәон, нас инеини ғапхъа рымфа инангылон.

Ишәыра ахәапхәа инкаижын ахъаца амтсан днатәеит Лаврент. Ладагы ғадагы уағ дыїкамызт. Иаалыръян акыныжықәа атәуара далағеит. Азәи дибозар иененикылашан, аха, Анцәа иќынта, ус уағ дыїкамызт ааигәа, иага дтәуаргыы, иухъзеи ҳәа азәгүф дизцауамызт. Шыушана насып лымны абна даалтцышәа ибент. Илыман, илыман уи насып! Лхыләңү амца шықызыгы, дагъаачашәа луит. Днызкылоз қалеит ақәымзар, ишыїкалдалаң еипш, чараҳа илысыргы қаларын, аха ахәычы ићаитказ дааиланапсейт: ибла иамбарц итахын, ишъамхы иеарганы, драғъаны иғынеихеит.

Ахъаца амтсан ахәхәаҳәа ғашакгы асуа ағаанахеит. Лаврент дахътәаз нақәацарап имамызт, адабла исызшәа, наҝ, хараза, ақгы ахъыїкамыз ұвара дыпшуан. Блала дыпшаауамызт, ақгы ахъыїкамыз ақгы ыїказамзар итахын. Уа ұвара, нахъхи, Шыушана дааңәыртцыр ҳәадшәеит. Шыушана лхала дыїкамызт, уи иаҳагы даршәеит, ипсахы ааибанаркит. Итачкәымкәа ааираңтәеит. Диниаиртә дыїказтгыы Рушъа ҳәа икоу ани аеадажә, днаихъзаны ицәа ӡы аанамго, митә изыїкайцон,

ишьапы дзықәымғыло, днаганы амфаду днаникълон. «Думшының зынза, дрыцхауп» – ихәаргы қаларын иаарыхъяз азәй, аха Лаврент уи ииҳәаз иирхәуамызт, уимоу, илшозар, алажә еиپш дырхәазаны, амға нымғахыт дныштыенцион. Убас игәат дыкны дагон иара уажәы. Уи ауп атәуырағы дақәйзхыз. Илағырзқәа ааирыцқъан, азәыр даауазар ҳәа даанаңшы-аапшит. Үафытәүөса дықәыршәымызт, ишыштаң итыкка ишьтан амфаду. Ағныңа ацараптахымызт. Акы дышыны дшамаз гәарымтар қаломызт ағны дахынеуаз, иқалазеи ҳәа иааисны дыркышан уақа. Иқалазеи? Еитаҳәашшы змоу акғы үікамызт.

Лаврент ихәыцрақәа дахырыгас дындырхәацәеит. Игәы изырхуаз ада акғы шықамызғы, ара акәымкәа, уаҳың үзара дықазар еиғызышшәа ибейт иара уажәы. Иаргы иара иоуп, илсны дтәоуп, аха арт иржәыз зынза иааихәнацәеит. Үс қазшыас илымазар акәхарын, данашы, дәғагыларғы лышапы дзықәымғыло, лкъатеиах птәо аччара дағын Лариса. Аа, уара, Шұушына дзеиңшугы дахылық! Иааңьеишиеит. Үңсны үқәызарғы уофатлырғон, днаулазытуан уи, Лариса ҳәа иқаз. Уажәраанза иғәеитахъазар ауан уи иидыруаз азәы дшааңгәалалыршәаз, аха ахәыцрагы раңақ итахымкәа даақанаңтахъан рыйжетә қадың, иахъатәи амш далганы ғыларғы дазымгейт.

Амашынарынқәцағ дзықәшшәа зиқәшәахъада, аха ичханы аатрақәа дриван. Аатрақәа дриван закәыхзеи, имашына итажкыз зегры анынтиршәшшәа, акғы днацхашшәа иун, даахынхәын, дтахъахаа дыңәеитиара уақа, амашынақны. Убри ауп иқоу! Иаамырцакыр иуамызт уи днеиғенуа аатрақәа дривазтгы. Дыңәоуп аққын, дыңәазааит, аиашатқәкәа қайцейт. Арыжетә зхы ұнақъаз арт аиқәымшәақәа дрылагыланы дкәашаларызма!

Лариса акәашара лтакын, аха лцәеижъ пшза лзыштыхуамызт. Лаврент длыхәаңшша, длыхәаңшша маңара данааилайрс, илжәызғы маңк иаалхыңсаазшәа даақалеит. «Утәаны узааңшузәи, уғагыланы арахъ уғааумхо» аа-

нагазшәа ибейт уи лылаңш. Лапшила ами ахатеи апхәйиси абжеиҳан ишеицәажәо, уи арақагызы изаңымцеит. «Дашьшәа дыңкоуп аха ани бхатса, Сидоров, илапш аабыхирпазом, убри иганахь быңшлар иаха ибзеиғзаргы қалап». Лариса даахәантеи-сантеин, деңеаачеит. «Уахь апшра сараапсахъеит сара. Шақаамтагы упшларызыи ганкахы! Иара ихатагызы даапсазар ҳәа сыңкоуп, аха инимырпышырц даңуп. Сиңәыргар ҳәа дшәоит, гәа! Сзыхъчо аасыдиргылар итахуп. Ус азәыр дизыңшаазтгызы, ихы нықәтсаны иңсы ишвашан пытрафамтак, аха имоитет ауаа. Дшәыхъча ҳәа упхәыс шьюук рнаපы данутдар қалошәа! Знапы данутказ рами, уара, иахагызы дыңзәйхъчатеу! Урт уара дыңцәухъчароуп. Ус anakәха, уахъцалакгызы, упхәыс уара дұхъчалароуп, Сидоров!»

Сидорови Петушенкои неиңанеитасуа Цього акы изеитархәон. Цқыа еиликааузу сеидру, аха ассир смаҳаи, уара, ҳәа уажәы-уажәы изнапык ыркаланы аҳаяна иналеитон, ипатағәаза иңаз егыи инапгызы аайркәаталеиуан.

«Уааскья, уааскья, арпыс, иғәағы! – ахәеит Лариса лылаңш.

«Упхамшызозо, Лаврент, ҳазхара ҳзейбамбац, тәым пхәыск уладш налкәынчабла ишпацеи! Макъанатә ари иалагаз, нақ-нақ иқауттараны икоузеи, Лаврик!» – Еилыкка иааниаҳант уи Елисо лажәақәа.

«Елис! Уи бара хъаас иқабымтсан. Пхәыс пшзак сналыхәаңшит ҳәа иаразнак схы атып иаақәқъарашәа зыббазеи! Ишраңаафу бдыруоу бара аҳәса пшзакәа. Сыфуа урт снарыштыломуа сара. Сара бара балысхит. Сара сахынапш-аапшлакгызы избо бара боуп, Елис!»

Лариса арахъ аапшра дақымтит. Уи лылаңш убасқак иғәыбзығын, убасқак ихаан, иага ухатса ғәғәазаргы өышылақәкышья умамызт.

Лаврент дәғагыланы Лариса лахь иғынеихеит. «Уара агаза, сара сеиңш арыжәтә уиаанины утәамзар, уажәраанзагызы уғағылахъазаракәмый... Умшәан, уааскья, азәгъы даҳпышхагам. Сидоров уара уаха имаҗам зыңзагы».

Дналхагылаанзагызы лнапы налырхахъан иара иахъ.

Уи аниба, дыштәазгы, днаимпыңқыаны дкаҳарашәа, дналыхъзаны лнапы ааникылент. Нас, ағылара шылцәүадағыз аниба, еғи инапгы ндәйкәитсан, дааиваиргылент. Ихааза асасааирта иғнығуаз амузика иаманы рәғинархеит ағыңғыбы. Зны пшыалашәа дааидикылент, атәцеинпш димптыңаңғырхәа длыңәшәаны. Лара уи лгәи ишахәаз анеиликаа, даалыхан итегь дааигәйткеекит. «Сидоров Қадыңғыбы ара дықоуп» – иҳәеит уи аганахшәа днапшын. «Уи уара акғы дұптырхагам. Ижәны данықоу акәым ижәны дықамзаргы дұптырхагахарымызт». Зегъ акакәын Сидоров ұзара ақала диптырхаган. Абра дахылқаз маңарала диптырхаган.

Бено иан дызлааиуаз, дызлацоз ашә аартын. Иаартын апенұңырқәагы, аха асасааирта ағнұңқа шоураңәан. Ашә ақынза икәашо ианнеи, «душно» лхәет Лариса. «Душно, конечно, душно», – наштаирххит иаргы. Уи иаанагоз еилкаан ағыңғыбы рзгы: адәахъы индәйлцын, пшак аарғадырсыр акәын. Адәахъытқәя имцағыбы, ма абарта ақынза... Абарта ақынза ииенаанза, Сциллеи Харидеи ирыбжысуашәа, ишәаны иаандығәалт. Ижәны дшықоу атәым пхәыс ҳаңу длыдығәалт: дналыдзытыла дцар ауеит. Ус ихыит Лаврентты: рхала ианааизынха, ианаандығәала, дналылапс дцеит Лариса. Лара ағәйкәхагы иахынзантахыз ҳәа лъенаигәйдлрышәлан, лгәйдкылара далағеит. «Иқалалакгы қалааит, ддәйлізгап, адунеи тбаауп, ұзара ҳаднакылап» ҳәа аатагъежекит ихы. Абартақны ианнеи, анағстәи ршыағақәа ирыңәшәаны, уақа рұааныркылент.

– Бзакә хазыноузеи! – иҳәеит Лаврент. – Бхатца րыңқа акғы шпаңқәмыйз...

– Уи шпа?! Схазыназар, схатца акғы зиқәымзеи?..

– Бара бимами, изиқәымзеи, аха усгы дрыңқаушшартә икоуп. Ахәса пшзақәа змо зегъы хрыңқаушшартә ҳаңоуп. Насып ҳамоушәа аабахуеит агаңақәа, аха ари еғнасыпдароуп.

– Избан?

– Уи бара заманалатқәя ибдүреит. Бара бхатца иғәы

каршәны адәы дықәу үзыбшьома?

– Дықәзаат! – лхәеит Лариса.

– Уи иаргыы итахуп, игәы каршәзаны адәы дықәзар, драхатзә дыңәозар, адунеи зегъы ақны акетағы былгьюшә бо адгыыл дықәзар, аха иаум...

– Избан? – деитатцаахт Лариса.

– Избан акәзар апхәйс пшза димоуп. Зегъ рылаңш зықәку апхәйс пшза. Уи даниңәир...го изымдырзо, атәыфакәа анихадыргыло изеилымкаая. Ари ауафы тыңчра инаңтоит ҳәа бгәйи иаанагома бара?

– Избоит дыштыңчым, уимоу атәы дшахатәоугы. Аха уи иаҳагыы изеигүп иара.

– Изла?! – иаацьеишьеит Лаврент.

– Атә иахоу иоуп апстазаара змоугы. Изахъзузеи иара апстазаара ҳәа икоугы?

– Уи атак ҳара иаҳзықатцаашам... Уажәазы... – ихәан, уа даангылеит Лаврент.

Уажәазы икоаз лара лакәын, Лариса. Лхатца ана дыштылоугы, даадәылтңы даарыдгылар шауагы, икоаз лара лакәын. Ишпәкou, мшәан, иара устыры ари апстазаара?! Нахъхи үйара дыକан Шыушъана. Дыକан, дагыыкамызт. Ихәычра апхыз даццахъан, далыххәә даахынхәуан, иагъаангәалайршәон ахъаца амтсан дтәаны данцәыцоз. Дыକан, дыକоуп Елисо. Зыда псыхәа имам Елис! Ели! Пхыз илбаргы деиланагар җаларын лара уажәи ари, Лариса дахълыдгылаз, диөазытыр ҳәа дшәаны дахъгәйдикылоз. Җалашъас ирымоузеи абаңкәа зегъы? Зегъы дрыхъзарц, зегъы иғәидиххәаларц зитахузеи ауафы? Зегъы дзырзыткъозеи? Рееишъа змам ақынза изнеигозеи рееишъа змоу? Рееишъа акгыы иамаму? Иага уекыдукъаргы, зегъы ахъыкou ушгылуу, ухы угәи шазтоу, акгыы ахъыкam узナンагозеи? Изатццахъада уи, акгыы ахъыкam анеира? Уа унениаанза икоу ами аус злоу. Ишпәндкылатәу, ишпәиларстәу зегъы, ацәгъагыы абзиагы?! Урт ишпарылхтәу иаҳа иухәаша, иувагылуу ирыхәаша? Зтак ыкам, иенжәибаца зегъы зтак иашштоу азтцаарақәа. Урт азтцаарақәа ртаккәак

рықатцара уахъзартә ианаамтоу иузцәыртыр, иагаңьара уаванажкыргы, уеизгыры пыт-чытқәак ртак қауткоит. Уи уара иузурхойт, ауафы изхө ҳәа акгыры шықамгы.

Еиларапташәа, еилыргаша ымамкәа ихағы иааниуаз азтаарапқәа раха имамызыт иара уажәи. Уажәазытқәкья иатахыз, Ларисагъ Лариса лакәйн лааигәа ақазаара насыпны ибазаргы, убригы днаалыдтны, егъыртгы злахаз аархырпсааны арантәи ағықәгара акәын. Шәца, шытә иазхоуп ҳәа уафы иреихәаран дықамызыт, дара рхала, идырны, ианаамтаз ақәтшыя иақәымшәар. Иақәшәеитеи наххьи ианаамтаз ақәтшы! Уеизгыры-уеизгы акы уаргәаар аума, утцнаркъар аума, узлашәаз азыблара алтразы?!

Иаалыркъаны зегбы ааирцакырц иақәникит Лаврент.

Убри аамтазы, ажәлар быштантәеит, абри бара бабақоу ҳәа арахъ даадәылтит Сидоров. Уи иибаз Лариса лоуп, Лаврент зынзагы димбазшәа қаңцеит.

– Иаамтоуп шытә, иаамтоуп, ихәеит иара. – Ашарагы адәи иаақәлоит. Ианаашо Ақәа ҳқалар, ҳашиашо амшын ҳтәларын...

– Амшын! Амшын! – лхәеит Лариса, уажәи адунеиақны зегь реиха дзыргәақуаз амшын ақәизшәа.

Лаврент даахынхәни дахынынылаз, Бено адиван дадиаалашәа дыцәан, дахтәаз дыцәан Галинагы. Җыгой Петушенко иаурыс ашәангы иаурыс ашәамкәа, даеа быйшәак алагыры иузиелмырго ашәак еицирхәарц иағын.

– Ҳара абра ҳақан, иғағаңа ҳаштагыры антсаны ҳдоит, – ихәаҳт Олег. – Иаажәг, исшәырба, даөазныкгы ианыстыoint снапы ахъанцатәу...

– Амхәыр аарха, амхәыр! – ихәеит Лаврент даахемарны.

– Амхәыр?! – иаацьеишьеит Петушенко. – Амхәырғы имоума, уара, ари? Иаажәг иааҳархап!.. Бено! – ибжыы наиргейт уи.

Бено ашырхәа даақәтәеит.

– Шәыматц аура сазыхиоуп сара есымшагы, Бено Галантия!

- иҳәеит уи дышиашаз Олег иахъ иғааихан.
 - Иабақоу уара умхәыр?
 - Амхәыр ухәоу? Изакә мхәырузеи?! - иаацъеишьеит уажәэ Бено.
 - Крыздыруоу, абри атзы амхәыргы аархатәуп, рхәеит...
 - Амхәыр! - еитацъеишъаht Галантия. - Ҳа-ҳа-ҳа!
- Амхәыргы аадырхозаап! Иаахмырхахъеи, уара, амхәыр!
- Исләалашәом.
 - Сара исгәалашәоит.
 - Ус акәзар, иааҳархахъеит. Уара иугәалашәозар. Уи егыртгыи иргәалашәозар акәхап.
 - Азәгъы акгыи ихаштзом, зегъы зегъы ргәаладыршәоит, - иҳәеит Лаврент.

Иргәалашәо, ирхаштуа, ирдыруа, ирзыымдыруа... Зегъы еилаңташәа икән. Арақа мацарагы акәызма! Еилхаргоит, ртып иқәаҳтсоит рхәоит зәаазхо зегъы. Ианакәызаалакгыи, иахъыіказаалакгыи. Зтып икәүдө иуштагыланы иааниа ихирбгалар, иувагыланы инеиа имырманшәалар? Уара дұптырхагахар, ихгы даңырхагахар... Нтәара зқәым арт азтсаарақәа дрылагылоуп Лаврент дахьцалак. Иара имацара иоума, егыртгыи ус иқазар акәхап. Агәымхара ишагара аиааира зазымгац ҳәа уи иидыруац үи акәын, ауаа бзиақәа еиҳа еиҳан адгыыл ақнны. Уажәгъы еиҳауп, пасагыы еиҳан. Иамазкуаз ықан, дызығыданы иара иҳәатәахъы ихъаирпшуз мачғымызт, аха усгыы, иага қаудтаргыы, зны-зынла, ацәқәырда баапс еиғш ацгъяа ихнағама ари адгыыл, аиааира агама ҳәа уцәа уаатрыхътшыааует. Убасқан ауп уззыпшзамыз амчәа анаацәртуазгы.

Урт аацәрымтцуазар, урт ықазамзар, иаазгоз ари адгыыл иахъа уажәраанза анапы иқәыргыланы? Афилософцәеи аполитикцәеидышрыдгылоз, дышырғағылоз, гәаныла мацарагы аикәлпаратадушцоз, рацәағзак шихымтцуазгыы, адунеи дақәлоушәа даақалалон, апстазаара уаҳа иламкәа даркарон. Ауағы дкарахойт, дыхәжәоит иқаймташа анықаитдо ма ианидырғатдо. Ицәгъя, ибзия, ауағы иитаху, иидыруа, дзықәшахату данаццо

хара дцоит. Аусурахъ дахынтыңзыгъы ииңахым акы дазырkit. Ииңаху усхал иара, аха иара ииңахым, иара дзаңныңкөом, арахъ ииңкөенатәуп. Уажә дшаңныңкөаз еиңш. Даңныңкөеитгъы ахъзызма ари! Иабхәа игәы нирхар ҳәа дшәаны, даазлагылаз дырзеильмкаар ҳәа дшәаны, дзыртаз азы қыдқәак нхыжыланы даңцеит. Ари Чыма имаңә иоуп, рхәеит, ари Чемо дитәуп, хидгылароуп, иаргъы ҳара иҳадгыло уафуп, рхәеит, ари Чам бзия ичкәын иеиңш иааивагылаз иоуп, рхәеит. Чемо-Чыма-Чам! Иааихаургылар, абасшәа икән уи ихъз. Нас-нас, данныңкәла, дилпшны даниба, иеиликаит уи еихаргыланы имаз ихъз маңара акемызт, еихаргылашәа иман уи еихаргылашья змамыз акыр, еинраалашәа дааниуан еиналашья змамыз. Еиналашья змам еипыргатәуп, инарыха-аарыханы иргылатәуп, икоуп зынза икәгатәугъы. Иара дықәхыргарц шитахымыз акын икәгатәизгъы рықәтгара дшадымгылоз. Икәгатәу ҳәа иззыпшуда ииңаху ракәзар? Икәгатәу ҳәа ихәаңшуеийкүтеи итцуазеи иара ихаңгы, аха даарзыңкәымгәзент. Дықәыргамоу... Анаңстәи анағосшәа ауп ианеилкааха.

– Изакә нхароузei, изакә тәгылазаашьюзеи иумоу уара арақа! Иууысхузеи Акәақа! Уаңыгыл, упсгы умшьари, – ихәеит Лаврент, агәашә интәңни ианаагыла.

– Уеилагоума, ийастозеи сара арақа?

– Узхарагы агыршәа умаҳари, – ихәеит Лаврент дааччан.

– Агыршәа сара ара аастагы уақа исаҳаеит, – ихәеит Беногбы даағамхәзакәа.

– Аиеи, жәырғытаа зегъы наганы уақа инурхахьеит, изумхәарызеи!

– Саргъы пытәвик амса рзаасыртит, аха сара сеиңа аус зүкәазгъы ыкоуп. Урт иқартцоз акы атнырхуан, сара изакәызаалак акы атнысымхит, ұвара азәи снаидтәаланы атәңицақәак ицзымжәизар...

– Апсуаагы уцымхраауаз?

– Апсуаа сыйымхыраакәа, урт рыда уа сара акрысзыңқатараны сыйқазма! Саргъы акы срыцхраап, ииңахы ианыңкала, сымтәйжәфә иааңаскып. Иудыруазеи ҳапхъақа

иѣало?!

Хапхъаѣа иѣалоз ак дырны имазшәа акәын Бено дышцәажәоз. Шықәса рацәагы атахымхәзент уи аѣынза анеиразы. Лаврент Бено ида псыхәа имамкәа Аѣә даалахо... Адунеи аахәыргы ари афыза знымзар зны иѣалап ҳәа ихахы изаагомызт Лаврент. Аха еснагы уззыпшым аѣноуп уахънанаго.

Аибашьра иалагеи уажәи рыбжъара Лаврент адәахы ддәылымтыцизд. Елисо ғынтәѣа ача алгейт, аха ҳапсуазаргы ара ҳапсааит, уаҳа адәахы схы ндәйлсырхәзом ҳәа даатәеит.

– Иѣалазеи, ибышъклахысма?! – дтцааит Лаврент дгәйтѣка-псытѣкхана.

– Исышъклахысир еиҳа еиғын, – лхәеит Ели. Саагылазар иахъа аѣара сымшәац. Чахык-чахык ҳауазар ҳәа еицрыххәа еиштәгылаз ирхылапшуа игылан нақынтаи иааз хаккалақәак, ршәақыкәа рхаррзала. Азәы ишъапы дзықәымгыло дашын. Дытцырѣкъаз уағы изымдырзо, уажәы-уажә иағера им-псытѣканы ауаа даарылаххаян. Дара неимб҃ыжәаауан. Иара дгыланы изхара дыцәҳауан, еилагылаз рыпсцәа никъумызт, рыбзацәа. Иеанааиртъинчлак ача ирагәаѣа еилагылаз агәаѣкәа р҃еаандыркылон, рыбзәа рыхәлашәаны рапхъаѣа ипшүан, акрыѣахызшәа уахъ, рапхъаѣа. Иѣан чахыкгы рмоуззакәа ианеилитцуаз. Аенеи Ели чахык рыллыгейт илулакгы. Уи ачахы аѣнди дназаанза ауп асадат цәылгара агәйзәа данынарылахысиз. Ижә заны дыѣамыз, дышгылаз дыцәазаап, дылхъыдырфны дышнейуаз дахъыныштәсиз ишәақъ агәиз аатнаргейт, иаргы иеенифырғашәа таѣа дныштәләеит. Азныказы еилагылаз ихы деихсыз ұырышьеит, аха уи акгы имыхыит. Ажәлар рыпсы анаи, инаицхрааны ддыргыларгы ртажхеит, аха ихы шымғапигоз рзымдырит: дәфагыланы аѣѣкәаҳәа рылахысра далағаргы ауан.

– Амла ҳаганы ҳапсуазаргы, сналбааны чак аазгараны сыѣазам! – лхәеит Ели дахъааиз.

– Иаабымгакәа, быст ҳәа иғылоуп! Ашьшыыхәа абра бтәаз. Сара сынтытцлоит...

– Иара дынтытцлоит! Уара уаҳцәыршьеит ҳәа ами,

схи қәацәза сара сызыралаз. Уқам үзыршыоит акәымзар, удәылгангыры ургахъазаарын... Идәылган иргаз азәыр ддирхынхәйма?!

– Идирхынхәуеит, – ихәеит Лаврент иихәаз ихатагы агера мгакә.

– Идмырхынхәйкәа, аккыыхәа ашәа рызхәо ирыманы иаакылсит! Дабақоу, Шыыбга? Дабақоу Кәағына ипа... Ихъузеи... Едрат?! Еиштақәшәо рәғинархеит. Уаргыныаудылашт. Иахъатқәкъагы иалттәуп Ақәа, иахъатқәкъагы!

– Изла? Ишпә? – иқаңцара изымдыруа дтцаауан Лаврент.

– Бено ишъталатәуп, анкъатәи ҳәйла...

– Беноагмыгиоумабараабзықәгәйгү?! Беноиҳаламкысыран иқазаргы ҳнаганы хритоит. Уи избахә сабымхәан!

– Ида дхама замеи! – лхәеит Ели. – Иара дәеизам, аха ида дхама зам. Абзиарақәагы раңәаны изықаутцахъанеи... Иаб иаша ипа Ҷыамал дырхәазаны Жәыргытынтәи данааигоз уара уакәзами ихысхысуа ирылаз, абри абра үзара даарбтәуп ҳәа...

– Схысхысуа ус азәгьы сиши тамла жеит сара усқан. Дансығрымзаа, рлымча акы нтысшықәеит ақароуп.

– Уи азхеит аус ақатцаразы. Уара уаҳатыр банды ауп днаганы дшынтарғыз, уара уаҳатыр банды ауп аусурагы дшаладыргаз. Сара уртқәа бзианы исгәалашәоит.

– Иара ихатагы дыбгәалашәозар акәхап...

– Иара ихатагы дысгәалашәоит! Дәампақъаза, деңқәатцәашәа. Зимбабвантәи уаама ҳәагыры зны атәи илоуцахъан, иахъаамфахытыз. Бено иғырақи раҳаны саатк уи дахыччен. Дыччартә дықамызт, аха уда псыхәа анимоу, исаса еихпә, ссирик ухәазшәа, дгыланы дыччен. Сара убригы сгәалашәоит. Уицхрааит убасқангы.

– Даҳгәяламыз, ишпәқастцарыз...

– Уи ҳара даҳгәяламызт.

– Бено даҳгәялан. Азы иагашаз еғи дабаздыруаз. Сара иқастцаз зықастцаз Бено изакәын. Сыхадацәа иахъынхәжалоз

Бено қадыңы...

- Уажә иара ихәда иахынындалатәуп. Икүркү пүтәозаргыы акала дұацхраароуп. Мап anakəxa, иеилыскаит, ҳаргыы ҳандәйлғаны ҳаргойт, ақәахәдеипш ҳабжъазуеит.

- Бышшәарабшәеитеибарақадыңы! Ҳампәниқәымлозаргыы быздыруамеи. Баб иахаңыр ақнитә ақәзаргыы...

- Ипсрахы кашәеитеи саб! Изгыло иакәзам. Дыпсхъазаргыы қалап, иузаазыцхаяада акәымзар...

- Уи ара дықазаргыы акғы дұахәомызыт. Ҳабға қиңәаргыы қаларын...

- Ииуазеи, ҳабға қиңәартә! - Лаврент иажәақәа даадырхагеит Елисо.

- Ииуазеи бымбо, ахеиқәырхаралы, ҳара ҳаиқәырхаралы рған иадцәиланы даагыларгы ауан.

- Уи – деилагар...

- Аибашыра еиланагаанзагы азәырғы еилагақәахъан, Ели. Уи изааузеи, иахмыхәо акы ҳаланагалеит.

- Ихәо Бено затәык иоуп.

- Дшәартөуп. Дұахәоит ҳәа ҳашихәаңшуда дааҳалгар? Уи даара сиңаңын ҳәа бәры иаанагома абжыаапынгы?

- Дызлаурпхашъаша умоуп.

- Уағ даныпхамшыз, иғығшәыгқәаха ианеилоу, сара Бено дырпхашъаны сүсқәа исырқатцахуеит!

- Иқаумтәң қауцароуп, Лаврик, иқаумтәң. Үс ҳақәшәеит. Үекажыны уихәроуп Бено.

- Сыршыуазаргыы! Сара сыекажыны Бено сиңәахуа...

- Ахәыңқәа урызхәыц. Абұар кны ғыңғы аибашыра иаңзалағылоуп. Удағыхаргыы уматхаргыы, урт ирыхәаша қауцароуп.

- Урт ирыхәаша дара иқартцахуеит: рабұарқәа аанқыланы Гәмисіта нырцә иненины иғылахъеит.

- Убри амаңара ҳахыршыааует. Иахыықатәжілуу цқыа ирыздыруам акәымзар...

- Заманалатәжіа ирдүреует!

- Мамоу – ирыздырзом. Լөыргазашәа Манана дразтцаауан.

Аибашьра иағызар акөхап анылхәа, саапкны сылғамғылеи, урт ағығынды Урыстәйла атара ртоит, уахъ икоуп ҳәа.

– Агәрагы лгазаап!

– Илсыргеит. Ишылгаратқәкъя илымгазаргы, дқәанызында даақесырхеит. Абас акы ирғашыны иамоуп егыртгы. Иахамхәо Бено ихатагы. Уи игәапхар, ҳнарылдааны уажәйтқәкъя ҳдәйкәиттоит арантәи.

– Игәампхар?

– Ихаштхьюигәаларшәа. Иабиашьы ипа Җыамал... Уи басгы дәқаитцахъан. Акрызкыз уағымыз, ишъапы даақәиргылеит. Иара убригы, исзыкоудаз атакс ҳәа Бено дицхраауан. Анапи анапи еибазәзәоит. Аиуара мацарагы азхом, иумдыруеи... Бено иоуп, Бено, уаҳа азәгы ишъаталатәзам! – лхәеит Елисо, Лаврент дәғагыланы абыржәйтқәкъя Бено дишъталарашәа.

– Дабаазго, анышә дабатысчуеи Бено?

– Уи раңақгы атахымхәзейт. Ател аартқенини дизасит – дуаруаруа дааңыртцит.

– Азамана, чемо Лавренти, – ихәеит Бено Галантиа. – Иахъатқәкъя сныдгылоит, афны ўқаз...

Атыхәтәантәи ажәақәа ачча даадыркит Лаврент.

– Афны ўқаз ихәахит, афны сыйкамкәа снеиааниуа ақалақ сналалара үүшшып. Иара аңыршәага иабын кны дыфуа ақалақ дахъалоу, сарғы ус сдәықеү үүшишьома?!

– Иаңајәашьша уақәшәа, абаапсы, – лхәеит Елисо. – Абжъааңы атәи шилаудалоз еиңш тәйик анынаилаута, иара уақа ҳаалгейт.

– Сара тәйик наламтқәа аңајәашьша сыйздырзом.

– Аа зхы здыруа ауағы дахъыкоу! Тәйик наламтқәа аңајәашьша уздырзом азоуп изуғынцәаая...

– Сара атәи злататәу роуп изластцо, зегъы иаурыластцахуа...

– Азәы илоутқагы, зегъы ирылоутқагы, дтәылатағуп рұәоит ауаа.

– Аиаша аласхәоит сара уи. Үеизгы-үеизгы тәйик нарыластцандаз ҳәа ахаангы ауаа срыламлацыт.

– Иурчон, исгәалашәоит, иузымгәаазашәа қартсон

азәырғы, аха ироухәоз ңсраенүнза ианырхамыштұазғы ықан.

– Ирхамыштыртә иқазар, ирхадмырштаант. Уи аус иахәоит, дара ирыхөоит. Ушшапаза ауаа урылагыланы уааузар акыр иапсоума! Ауағы ихы далырпшлатеүп, тәйік наилатданы акәзарғы. Ахәшә еиپш ихәоит.

– Уара усшәа убагәышъон есымша, аха ауаа атәымың еиپш ргәй иалоуп иахъагы.

– Дарбан бара абасқағык згәи нсырхахъаз?

– Иара Бено ихата апхъа днаргыланы. Иашы даанумыжыктит, иаҳәшъа даанумыжыктит...

– Аеҳәшъа димағзам уи.

– Иашыак ипхагы лакәзаант... Ироухәоз знық азы иарччақәеит, аха сара издыруеит уи урт шықанатдалоз... Аа, уажәйи рыда псыхәа ҳамағамкәа ҳаҳъаатәаз.

– Иаачха, ҳада псыхәа рымамкәагы ишықәхो ббаҳра бықоуп, – ихәеит Лаврент.

Бено иааира рацәак азыпшра ықәымшәеит. Уи дааит амшапы кәтәтъ диркырц итәхызшәа дгәиртъатқа, ар ыматәа ишәтканы. Лаврент ихы ааихнахит уи, ар ыматәа ахыишәйз. Аха уи атыхәала акғы имхәеит. Уажәраанжатәи Елисо лңәажәара акыр дааннакылеит акәымзар, убас акы наиеиҳәақәарын, убас акы наиеиҳәақәарын...

– Узаазгаз, – ихәан, иаразнак аус ахь дааисит Лаврент, – ҳтагылазашаа, ишубо еиپш, есааира еицәхойт.

– Избан? – ихәеит Бено иқазизеильмекааузшәа. – Аибашъра цоит, аха ара уеизгы-уеизгы... шәара ишәылакысуада?

– Ихалакысуеит, ихалакысуеит, Бено! – лхәан даағытәытқаңтәйт Елисо.

– Бара беаанкыл, Ели, – ихәеит Лаврент днақәытәғәар итәхны, аха днақәымығәәкәа.

– Илхәалаит, илхәала... Баатәа, Елисо. Лгәрытынчым апхәыс. Згәи тынчу ҳәа азәгы дықазам уажәйи араға. Ҳаҳынанаго уағы издырзом.

– Ауаа ҳалганы иргахьеит, ныбжыалыргылеит Елисо.

- Убастәкъоу? Иабаргөи зырхәа?! - иөыргазашәа дтцааузу, аха усгы дтцааит Бено.

- Азәир акридыруама! - өеаиит Лаврент Елисо ажәа аныбжьаргылаха лымтакәа. - Индәйлганы иргеит, иргеийкъеигы акраатцеит. Инхаз агәйткъа иаганы итәоуп.

- Изыхдыркъазеи, ирыдырбалазеи зырхәа? - дтцааует Бено Галантия.

- Рапсуара иахдыркъеит, уаҳа изыхдыркъазеи! Ирыдырбалаз ҳәа уаҳа ақғы ықам.

- Абұптар рыйдырбалазар?

- Мап, үшүшт, урт ахаанғы абұптар змаз уаамызт. Аибашыракъны иноугаргы бұйыркылап ҳәа сүкәм.

- Рыхшара еибашшыазар?

«Аа, уара ала аптында иқылкъаз уззаания! Шәара шәтәкәагыбы абұптар ркымкәа иқам ҳәа утсааует, уара афстаа?!

- Ҳара ҳтәкәагыбы абұптар ааныркылаз үшіршыазар ауеит, аха урт атараҳы икоуп, - ләеит Елисо еита дныбжыапдалан.

Бено уи ақағы ахимхәааит.

- Сара сызлашәыхәо икоузеи? - дтцааит Бено днавамла-авамлакәа.

- Ақалақ ҳалтцыртә ҳқауцароуп ма үзара ҳапхыаукроуп аамтала, ихәеит Лаврент.

- Апхыатәи иаҳа иуадаоуп, сөазыскып афбатәи. Җыамал дүгәлаламшәо уара?

- Җыамал?! Җыамал захъзу ғыңғы-хәғы здыруеит. Рыуа дарбан.

- Саб иашыя ипа Җыамал. Жәыргытынтаи уаргы сарғыи иаагаз. Ус дсыманы арақағыы сааихан. Иара дүгәлаламшәозаргы, иара ибзиазаны уигәлалашәоит. Абри ахатча иуал шықәйз сынхеит ҳәа хәас иман есымша. Ишәааит, нас, уи иуал: унаганы уизынсыжыуеит, дааухылапшалааит. Нас иқало нас иаабап...

Ари Елисо лыңсы ааивнагеит. Лаврент иахихәаара изымдыруа дтәан.

- Даеа варианкт ҳамам уажәтәи ала, иага ҳхәыңыргы, -

иҳәеит уи ицамтазы. – Җъамал иѣнни уѣ, ағба ута – ағбагы акоуп. Сара сааниеит, уатқәи анақәымхә, уатқәаштың, иѣалап уаха зны саадгыларгы уи иаҳагыи еиғзар қалап, атж шәйенәлакшәа шәйиндәшылтсыр...

Бено, абригбы иҳәеит, ахъышәтхәа дәғагылан, аусқәа шимоу, дышыцқакуа аадырдырны, ашә ахъ иғынеиһеит.

– Ҳақәгъежъааны ухәи ҳархиап ҳәа үказу... – ләеит Елис.

– Усгыи аамтак қалап. Шәгәи кашемыжын. Сара сааниеит ма шьюк аасыштырын...

Уи даацәшәеит Елис. «Дарбан, ұым-ұым, иаҳзааштыуа?!
Хыхтәақәак ҳандәилганы ҳаргар...»

– Иуцәиудағзамзар, уара уаадгылар иаҳа еиғхарын...

– Саргыи саадгылап, шьюкгыи аасыдыскылап. Ақалақ әхагацәагыи алоуп, иѣартқо уздырзом... Шәеильискааеит, ушәартә иѣоуп, аха шәара акы шәацәымшәан. Сара ара сыѣоуп!..

Бено данца, ирхәо рәамшәо, ртүзқәа инаркыдыпшыла-
ааркыдыпшылақәеит.

– Иzzынхажъуа даҳзымдырзо, ҳанхара зегъы шьюкы
инарзыны, ҳданы ҳабацәйтато, уара? – дتاаит Елис.

– Зәир изынхажъуама, ашәқәа ныткарқацаны иаҳмыркуеи...

– Ашәқәа ахмыркықәа, ирзаамыртра иѣоуп! Есыуаха
ақәйларақәа цоит ақалақ зегъы аѣнни. Ауа жәашықәасала
иаайдыркыла зегъы ндәйлхәаны амашынақәа ирықәижыны
иргоит.

– Иргааит, бара, иҳамоу зегъы ргааит! Ҳхы зқәаҳдо акыр
ҳамоума? Акыр иаңсаны иѣоума иҳамоу?

– Изҳамамзеи! Иаатаххалак зегъы ҳамоуп...

– Апстазаара ҳамоуп макъана, Ели. Убри еиқәирхатәуп.
Ҳсаанқәеи ҳамхатәқәеи ракәымкәа, ҳағнымтәеи
ҳаматәажәкәеи ракәымкәа...

Ели, егни аудаахь дцан, дтәаны атқыуара далагеит.

Ауха имыцәазакәа иаадыршент. Бено уажәымзар уажәи
дааирашәа иѣан, аха дахъцаз дынхеит. «Ҳайхаштзаргы
алакә! – ләеон уи лгәи дахътацәажәоз. – Ҳара ҳаипш

иагағ идгъежылоит, ишәнцаз ар рыматәагы ақы аанамго иқаларым. Дзызку Анцәа идырааит, дахъдырхысұса ддираапсахъазарғы акәхап. Аха, уахъихәаңшүа, иаапсаны икоу ауағы исахъа зынзагы имаңзам. Уимоу, ашъха дықоушәа, абжъаапны аастагы дпашәза дғылоуп. Ҳара ҳайпш чахык апшаара ипсі ауахтницаху...»

Бено адырфаяхагы дмаар, деилагар қаларын Елисо. Лаврентгыы, инирпшумызт, аха ишъара дықәкъаны ағны дығнан. Абжъаапынгыы, ари аибашъра иалагеи уажәи рыбжъара, атзамқәа дшыркылдара дғылан, аха уажәык иааиқәшәаңгьеит: иара иеихагы иашъа дицәшәеит. Зны үшыраарак иутахъан ҳәа, уи иғәи арпшаауа, ак ианаҳәо еғниуа дықазма: саамта айт, иаастаху зегы қастдалап ҳәа дғылазар акәхап. Ус акәзарғы, еғыс акәзарғы, ачхара атахын, дағазныңкы ачхара.

Аицәажәара иақәытшәа итәен хатсеи пхәыси. Гагрантәи Лаврент иаҳәшьапа ател данырзас, ишәаны ацәажәара рзыгәаңуамызт. Уи уантәи ақы ааицхәуеит, ипсі штоу дир-дирүеит ҳәагыы иқамызт, аха дасит, рыңға, рыңғы аағихит.

– Шәызтәоузеи, уара, уақа, ажәлар алтңы иаахъеит, дара шәрыдғыланы аибашъра шәалагарц шәгәи итамзар, шәеиха арахь...

Лаврент иаҳәшьапа ицәажәаша иғәампхеит. Ухәмаршәа акәзарғы шәрыдғыланы шәеибашырыц шәгәи итоума ҳәа ушпатаауеи! Ааигәа ара ұзара димандаз иеихәашаң идиррүин, аха уажәи, рыңғы ахаң иакны ианеидтәалоу, дахъасыз ишааңгәрығзаз ада уаҳа акғы иаламцәажәеит.

– Уасла, абаапсы, аха ануоуа уасла! – ихәеит Лаврент дыхәхәашәа. Ахыбағқа ҳаргоит, шәаңәажәаха смоур қалап анихәа, дааицәшәеит. Инаганы изгаша ақы иағарыжьеит ачқәынцәа! Аха иқауттарызеи, унеини өғагылашья змамтты уағамгылар...

Нас иқалоз уағы издырзомызт, уахатәи атх иалагжаны

Лавренти Елии ирзықалоз шырзымдыруаз еипш.

Бено дааит ашамтазшәа. Абыржәаанеипш. Усқанғыс ихы тууа дыккан. Уажәеипш. Умыцәаңакәа иуршар, изжәйиз иеипш уқалоит. Ижәны дагыықандаз усқан, апсеивгара иаҳа изымариахарын. Дызгози, дахыигози, дызтагылази данрызхәйцлак, аешьра иаҳа еиғышыон абрантәи шыағак ақатцара ааста. Иагараан иөдиршыхазаарын уи дызлаз, Ели дизыштыхамызт. Иара дхатдан, ихълакгыс ауан – ма ихигарын ма изихгарымызт дзықешәаз, аха Ели. Ихағы изаагомызт иара дыккамкәа, псышыацәгъя лыманы абри ақалақ даалахар дышықалоз. Иара усгы иибахъаз Ели дабақаз! Дұрыққаанаы ацара дағын. Асаркъя аныпшылара зынзагы итахымызт: уи инарбоз иибахъаз, иидыруаз Лаврент иакәзамызт.

Иапхъақа зны дахынанаго идьруазар, иқаимташа қаңтоит ауафы. Иимгәаңыша иғәаңуеит. Хәыцшы змам акы еидихәйцлоит. Ма дызгаша, ма деңқәзүрхаша. Издыруамызт, дыршыагы имамызт Лаврент иапхъақа изықалашаз. Егырт ишырзымдыруаз еипш. Аха, ус ухәаргы, ағәфарақәа рымамызт?

Бзия ҳақоуп ахъзын зехынцъара. Излаңајәзәоз абзия акәын. Еидыпсыланы иқоу реидыпсыламтаз рнапқәа анеикәдышшогы ықоуп.

Рнапқәа еикәрышаны, еидтәйуало еидгылан иахантәарап Ҷыгои Петушенко. Иеицирхыргаз акы иаҳаацәйнхаз иеигәртъаны ипсуан. Иеицирхыргазеи? Ураздаар, ирхәо рәғамшәо иааидхаларгы қаларын. Ахәархъ еицахозма? Ақыдқәа еицдырхәазозма? Ҷыго ахәархъ данағашәа, иааидыхылаз Петушенко иакәызма? Арыжатә усшәа унар-баргы қалоит. Аха нас? Зегы науҳыпсаар? Ишпағашәеи убри Ҷыго ҳәа иқаз инапы ахәархъ ҳәа азтцаара уалагар? Уаб дышицеибамшыуз иаразнак изузеилымкаазеи? Иара иҳәеит, аха уара иузеилымкааит, Петушенко! Уара иеилиукаарц иутахыз акәын еилукаауз, иуаҳарц иутахыз акәын иуаҳаауз.

Уи иазиуазеи, даеа философиак иеалеигалап. Иқынтаңза

иапхъа ишътоу ауп ара ићоу. Ухшың пыруа ажәған иахъалоу иубо, иуахая даеакуп. Аќәаћа амға иқәлахъеит, аха уара иара уажәгъы аракәзам уахъыћоу, Лаврент. Ицахъаз, иќаз үеузалгом. Арахъ уара үеалкәкәааны уапхъаћа уцалар утахуп, егырт ирымбо акы аќынзә унаざрц уашътоуп.

Егры ацха ианныкәс, ипсү ааталахит Петушенко. Амашыны на ианынҭатәа, ижәни дыїкамыз, иаразнак ацәа дагазшәа ибан, аха абар дахъаақәтәаз. Уама злазо уафуп абри Петушенко ҳәа ићоу: иихәо уафы изхәом, ииуа уафы изуам, иижәуагъы уафы изыжә-ум. Дагеит, дагазеит ҳәа ушихәаپшуа, даазкәыршәшәашәа даалтцеит, дызхысыз зегъы ирөыциеит.

- Лена сагахъан зны, - ихәеит зны, изхыхәааз ҳәа акгъы ыїказамкәа, - Лена умдыруеи, азиас Лена, - ҳилгеит ҳәа исыхәаپшуан, аха сара самтит, иахъа уажәраанзагъы еилкааны исымам уи амтшыас иќастказ, аха самтит. Лена азиас дуззоуп, афызцәа, уахәлашәар ацәцара мариам, аха, ус сәәргъы, аз хәычы уага, аз ду уага - уагеит!.. Сара салтәрааит. Ус еипш шаћаџъара салтәраахъоузен сара спстазаараәкны! Сзалтәраауазгъы жәдьируоу? - дтцааун Петушенко. Уи азәгъы атак ќаимтцеит, ишыїкаимтозгъы идыруан. Апстазаара бзия избацәон. Сағыгәхәааун. Иутахшәа-иутахымшәа апстазаара уалагылар, ушъапы уаақәнамкъар аузом. Ушъапы уқәгыланат апстазаара үеаларпсын иукызароуп. Бзия ибаны. Урыцханашьоит уи ус්кан, уаргәйбзыгъеит, ахәыч иеипш ухы ашышуеит, амч дугыи уланатдоит. Изтаку роуп амч зауа. Иазыкәпо. Уззымықәпаз уцәрымгар ќалајом. Упсадгъыл акәзаргъы...

- Уа суқәшаҳатуп, - ихәеит Лаврент, Петушенко иеипш иаргъы ацәа даалтцышәа, даахықәтәалашәа зхы иацәажәоз дагынаиәапшит.

- Уа мацароума.. Иабыкәу уахъықәшаҳатым?

- Зехъынцъара суқәшаҳатуп.

- Зехъынцъара усықәшаҳатхаргъы ќалом, - ихәаҳт Петушенко. - Ухатәык умами, убрى уацны уааилар иаҳа еиғууп,

сара зехъынцьара усықәшаҳатхар ааста...

Диашан, уиқәшаҳатхартә дыңан иара абрағагыы Петушенко.

- Сныңқаракәа рыштыхъ саапсаны сыйкоуп, каҳуак аажерин ҳаандтәаланы, – ихәеит Лаврент.
- Уныңқаракәамкәа, адунеи уакәшаны уааит! – схәеит сара.
- Адунеи уакәшаны уаар иаха еиңуп, Инал, Жәыргыт үцаны уаар ааста. Жәыргыттаа ауафы ддиркаройт.
- Жәыргыт акәйзма, уара, шәахықаз?!
- Жәыргыт ҳнахысит, аха Жәыргытгы ҳақан. Егырахъ ҳрыңцәеит, аха Жәыргыт ауп иахъаҳалгаз. Бено Галантия уицны амфа уанылар, упсы уманы ағныңа уахъыхынхәра ада ақагы уазхәыцзом... Уи изаауазеи, икоузеи арахъ ажәабжъ өңиц?
- Кәыбрык амаха аа-лак ирзыфом...
- Аиаша-аиаша?
- Аиашаахықоу уафы издырзом, – ихәеит Лаврент. – Иац ашыбыжъыштыхъ еизарак ыңан абраға, аиаша ахырхәоз, иахықазгыы убра ақаын.
- Изакә еизарахыз иаалыръянны иқартаз?
- Иеитатуа абирақ қапшы ҳзааргейт.
- Изакә бирақ қапшүзеи, уара, иабантәааргей?
- Иабантәааргарыз, уара утәала? Ақәцәақынтые илбааргейт.
- Ерцахә иқәгылазма?
- Ерцахә аастагыы иахъыхараку иқәгылан. Уажәадагыы иҳарымтақәахъаз уара? Иугәаламшәазо?
- Сара ара сыйкамызт. Иаабжыкъянны, инашәыркны иказар акәхап.
- Иаабжыкъянны... Инаҳаракны... Умбо ушалацәажәақәо! Шәара акгы шәйкәннагазом, уара, ағар. Ари абжъаракгыы иалацәажәозшәа сыйкоуп, уара зегъ рапхъаңагыы иуахъахъазар ақаын. Уабақаз?
- Снаганы сахъынғонадыртәа сыйкан. Аха уа сара нғылашья сымазам.
- Ишпа, уара, уфаганы уқәдиртәеитеи, исгәапхом ҳәа

уфагыланы уғынаухар қалома?

- Изықамлозей?

- Ауаа ирхәозеи? Ишпахәапшуен узланагалазгы? Ауаа уи атып, азы атла иқәлоит, Ерцахә ихалоит...

- Рхы аңьабаа адмырбацәаит, сара амалаҳәа инаганы ирыстоит.

- Изырузеи, уара, Жәыргыт уахъцаз? Даеакала иудырбама ари адунеи? Адунеи ааршазаргы ишықац икоуп, - схәахит сара.

- Инал, адунеи ааршазаргы ағыпсахуа иааниеит, өңпсахшы амоузеит акәымзар.

- Уи ами саргы исхәо! Адунеи ағапсахуашәа ҳнарбоит, арахь цқыа унашыклашыр ишықац икоуп. Идыргылоит, идырбгоит, еиларыжьеит, иштырхуеит, арахь уи зегы қаздо ауағы дышықац дыкоуп. Уахъишыуа уздыруам, уанишыуа уздыруам, уижъоит, уиқатәоит, уипсахуеит... Дышықац дықами ауағы? Дқәйлаауа ажәған далалеит, адғыл дакуам, адунеи зегы изымхеит. Игәила дитцашыңы дыпсует...

- Ашәкәқәа рыпхъара уақытың, Инал, уеиларгейт.

- Ашәкәқәа ракәзам, аңтазаароуп сара сеилазго, Лаврент. Убұзаауа ашәкәқәа уаргы урылоуп. Ихартазеи, суаздауеит, убарт ашәкәқәагы?

- Ихамоу ахәычы ҳазтаз урт рами, - ихәеит Лаврент. - Ашәкәқәа хрыдтәаламзар храхәхон, удыруоу... Даеаңъара ҳагеит, Изакә бирақузеи, зұхәа, ишәзааргиз?

- Абирақ қапшы!

- Агалстук зхартаз ахәың иеипш, шәгәрығацәаны шәхъцара шәйіздыруамызт, ус акәу?

- Иара убастәкьюоуп. Уаргы ухахъзеит, ужалатәан ҳәа сыйкоуп.

- Сара усқан жәыргытаа реишәа сахатәан.

- Аишәагы бзиоуп, аха ара иқаз унарылатшыргы цәгъамызт.

Абирақ қапшы шәзааргейт, уаҳа акрықазма?

- Аконцерт! Концерттын уи. Уи иналапшыз анағостәи

аконцерт абаңахыз! Ашытакы ишәаҳәо, икәашо асценагы ияақәымлеи, аха сара сзығән аконцерттәкъя захъзыз рапхъатәи ахәта акәын. Бираң дук рхаррзала азал иааңнаргалеит.

– Еитатцуеит рхәама уи абираң?

– Еитамтцуеи. Еитатца абираң ҳәа иашытоуп.

Шәшадтәалаз инеитатцны ицар акәын алакә! – ихәеит Лаврент.

Иагыннеитамтыңуушьо арантәи – хәынтәиаңцәыргахьеит, уажәы, афынтә акәны, ирхынхәны иааргейт.

– Изла? – стсаауан сара. – Ићартказеи ҳара ҳтәкәа уи ырхынхәны иааганы еита иааддышырып азы?

– Иаарылшоз зегъы. Аиаша утакызар, ирылымшозгы. Ићамгыы ыћоушәа ићартцеит.

– Ићам ыћам, ићоушәа ћаташьас иамоузei?!

– Акәац, ахш, ахәша, ашә... Абартқәа зегъы кажъми ҳара ҳѣны?

– Ишпа, убарт зегъы ааганы иқәрыжыма абарт амшқәа рыла? Ҳантытцны ҳаахынхәаанза?

– Уи акәын иаанагоз уаڭа иқәғыланы ицәажәөз ирхәөз. Иҳадыз аڭара әбә адҳаргылеит, пшыба адҳаргылеит, хәба адҳаргылеит ҳәа ицәажәөн ауаа пхамшызаңакәа. Рыблақәаңы ааиҳамкәысит. Аа, жәаха сзыңхъаз, дара иреипшу ауаа ирызку жәеинраалак шыќоу:

Мىلا иениабрку, иашак зымхәац

Иршон жәаха зны ирымам акәац.

Ихакәзә иғнатәан урт иргылам афны,

Иржәуан дара азы, аха ирбахуан ифны.

– Алакә утакызаргы! – ныбжъаиргылахт Лаврент.

– Уа инымтәазеит. Уазызырғ иацу.

Мىلا иениабрку, иашак зымхәац

Иеицхыраан, итцирхуеит ићам адац.

Игыламыз атла иғырхын ашәыр,
Иқамыз пұхының илтиуан Къалашәыр...

– Ҳа-ҳа-ҳа! – ихәан, игәарпханы дааччеит Лаврент. Үи ичаша Бено Галантия ичаша аасгәланаршәеит. – Мцила иеибарку, иашак зымхәац...

– Ацәхәырағ илаинан ицәан ашьац... – нацыстцеит сара.

Исаумхәыцуа ҳәа акы ыікам, Инал! Иабақоу, уара ацәхәырағ, ашьац?!

– Үи зхәыңыз сара сакәзам. Үи зхәыңыз сара сеиха здыруа иоуп. Иахъатәи ҳтагылазааша бзианы издыруа иоуп.

– Иидыруа ихы ианырымкъар.

– Ианыркъаргы... ихәалароуп аиаша. Амцгы ҳәақәек амоуп. Абирақ аазгазгы уи иеигәрырғыны ицәажәогы зхы атып ақны икоу ауағы деиларгон. Канғызы ддирцәажәеит уақа.

– Кан ухәоу? Иихәазеи, уара, Кан уақа?

– Зегъ реипш, атамъар дамысы уигыы, аха, сахызызырғызы, уи иагыралигейт. Аиҳабыра иртаху иидыруеит уи днарғаңшаанза. Ҳайҳабыра еиғыркааз аусқә ҳаҳыкылыргаз жәбонит ҳәа ихы ыркаткато икын. Ргәи дахәеит ҳара ҳтәқәагыы нақынтында иаазгыы. «Абас еиپш икоу ачкәынцә амға рыталатәуп» ихәазаап нақынтында иааз ахахәышла. Ихәаанза дааштыхны уара думаз ҳәа дизтоз ауағы тәен уа, азал ақны, аха ирзымхәеит. Аиҳабыра ртыхәа дамтасны икит Кан, иаауиштрангызы дықазам.

– Ианақәгъежъяая зны ршыапы даташәошәа збоит, аха днеилааит ус, дабоупырхагоу, – ихәеит Лаврент.

– Ршыапы датамшәақәа дынхаргы қалоит, усқан иаабап уаргыы саргыы дахъаңырхагоу: ҳхы дықәпдаланы, цхас ҳқатданы дцарц иғәи итоуп Кан. Даҳшыр даҳзымышыу, егъи абжъарақ, нкылашыа имамкәа...

– Ани арыцҳа иғызыцәа роума иныркылахъоу!

– Дныркылаанза шақағ ырпсы ифараны дықоузеи! – схәеит сара Ақакъ Доменти ипа шақа иеизааигәйтәхъоу

умбо...

- Акакъ Доменти ипа ҳәа узғу лассы дықәыргойт ҳәа саҳаеит, Инал. Уи убасқак иөырғәғәаны дтәан, Рамшыхә ипа Лагәстән ихатагы димыхәо, аха иааит, рхәеит, иғәара.

- Ирхәо ухәар... Доменти ипа дықәыргойт, аха уара уабхәа дәфаргойт ҳәа рылоуп...

- Ишпә, сара иаасмаҳазакәоу?! – иаацьеишьеит Лаврент.

- Ажәабжы зынза иғыңдоуп, үғы иаатыхны макъана азәы иоумхәан ҳәа сеиҳәеит сара исазхәаз. Сара уара иуасхәоит, еиңаңәатәсігьы иустом макъана. Ус сұхаргы, ауағы дамырхуеит ҳәа урылалар өеим. Аха дәфаргойт ҳәа ажәабжы бзия уаҳаны изумхәарызеи?!

- Уи уара узы ибзиоуп, аха дағеазә изы ишпәкөу? Дызтажым ауаа имам ҳәа угәры иаанагома уабхәа?

- Шақағ утаху ағаңа имоуп.

- Убри ауп иуҳәаша! Арахъ «Чемо, Чыма Чам аказы дырғыам» ҳәа иувагъекъуа, уара иахъуаҳая ус рхәоит иара иахъиаҳая зынза идыркыкъуеит, аха иишиықатцәкъоу еилкаая уәғынаухар...

- Иззықамда, уара, ус, ауаа еилагахъеит! – ихәеит Лаврент.

- Аамта акәзар зегъы зхароу? Аха аамта цәгъаны, ма ибзианы иқазтцо ауаа рами. Аамта ауағы дшубахъоу акәзамкәа зынза даархәны дықәнаргылар ауеит. Кан иеипшәа...

- Кан аамта даанамырхәзенит, уи даагылазаргы ус дықан. Каниабацәа ртәы иманы дааует. Иаб ихата-псата иоуп Кангъы. Ишыға лаба наикәыршәни уцартә дықан. Арахъ, уажәы, Кан уизызырғыр, иаб зхы хтәа жәлар рус азы иқәпәз азә иакын. Кәйидры ацха аменшевикцәа иантаптыртцәа ирғағыланы иеибашуауз дрылагылан. Нестор Лакоба диарғажәған. Иара Нестор ҳәа иқазгы Кан иаб даара ҳатыр иқәитдозаарын, иғны дтәахъан, дғылахъан... Артқәа зегъы иахъа Кан ихы итихәаауз ракәын, ауаа амци атабырги еилырганы ирыман, ихәалаит усгы, игәи алеиқәиҳәалоит, акыр ихәозар ихәалаит ҳәа инаивсузан. Акгы аниарымхәа, акы далақатцәкъаң ұышышеит. Уртқәа зегъы ухы иқәүүкүп, ибз Қыышымзар, ишыға лаба

наиқәрышәны уцартә иөйікаймтозар...

Акыр шықеса анты, Чам ифазенда иара изаанханы, Ели лхәйчқәелире иманы ақәрада дахылқәтәз, иахынтыаанагаз изымдырзо, иаигәлашәеит Кан изиуз, дызхишаашаз аус. Кан иакәымкәа, иара иеиштырц итаххеит усқан Лаврент. Иүхәан-сұғанни, аха иара иқәамтәни, илымча ақынза иаазеит... Уи ажәабжъ арахь иаазгаз Ақакь Доменти ипа иакәын, рапхъаза изеихәазгы... Бено Галантия изиеихәарыз өазәи иеихәаңза?

Дашын Ақакь Доменти ипа. Иагарааны афны дааигақәаҳын, иагарааны даршыны, дитқагыланы дигақәаҳын, аха уажәеипштәкәа димпышкамаңызт уи. Зегы звибашаз иааганы иваиртәаз ахәсаҳычқәа ракәын. Ақакь ахәса дышрызгагазгы имдыруаз, убас нцәахшак дизипшааит, ижәни акәым, имжәзакәа улыватәазаргы, лыпшзара уиаини, лыхаара уеилнашыаауа, узлақамыз акы ақны унанагон. Лара уаанылымылар, ухы узаанкылараны ўқамызт, уштызыпцааз азыблара уеикәаргъежекуа уаанагон, унаганы уахъ ұзара ухәйтсанакәаҳаанза.

Иимхәашаз ихәеит уи дашашъра дашыаанзагы, Кан дшықаз. Амала, ант ахәсаҳычқәа еибарығыны ұзара ирыцәаҳын. Ицарц әтакхатәкәаз урт руазә лоуп – лаб Кисловодскынтәи дыхынхәеит, лыпшара далағоит, ипсахы аайбалыркаанза дихьзароуп. Еғи арадаанхар ауан, ахалғыза дарызынмыла, ларгы даанымғылеит. Бено игәлашәо, урт шщара имцазеит, аусқәа ртып инықәтканы, Кисловодскынтәи иаахынхәыз иғәы аартынчны, еита арахь рәаархараны иқан. Уи рхәеит ақароуп, ианца ицеит, уахатәи ала урт арахь иқәлараны иқағам ихәеит иаразнак Ақакь Доменти ипа. Азы шщара ицеит, сара даеа шьюукы саарыпхъаргы сыйшоит, – ихәеит Бено. Хәдацәаҳы ахәса сыралтәоуп. Ақәатәи ахәса зегы ҳара ҳтәқәа рами, ҳа-ҳа-ҳа, – ихәан, ииасны ицозирахаратәи дааччеит.

– Сара исыватәаз лыда уағ дыстахжам, уи саауеит лхәеит,

усアナケハダガバアユ。イケバアザシハシアンザグリスターン
Сылзыпшүеит, лара уи дапсоуп. Уи сышлыпшу Жэыргытка
иуштыз упхәис даакылсыхыр?!

- Иамоузеи уи! Уара уеипш икоу ауаф ду иакәым, арт сара
сцәйххаақәа срылатәангры иагараан дааҳатыгәлахъеит.
Ажәак лхәараны дыкам. Уи ус дсааҙахъеит, - ихәеит Бено
Галантия.- Цыпх зны Гагра сыйсы шысшыоз, схәы-сыйхы
ћатданы днеит.

- Иара саргы мишқәак сұтан, - ихәеит Ақакь Доменти ипа.

- Убри аламтализшәоуп... Днеит аха дышпанени?! Өада
дук иақәутцаа изыштымхуа аидара лыманы: афатә-ажәтә,
ашәыр-қәыр, аңынчылхәа, алахарфа... Иаутаххалакгы.
Иагъзлаштылхзеи, шәанаңылбейт! Сгәы даарыцханашьеит.
Арахъ дахынеиз, ртатынқәа қәаң-қәаң-зәаң ирғакны
мәнрақәак хрыдтәалоуп. Уазхәыци даеаңәызар иқалтц...
Даақәгъекъыны өңіц хәыл лырхиеит, иага ыфанды үказаргы
үәы азы аая хәлтцеит, арыжәтә ҳәа иаақәлтыргылазгы
закәызеи... Анағстәиқәа ирзыжәуазеи, уи сара дышсааңаз
дыкәуп, уажәө абра дааҳалахаргы, дықәгъекъааны ҳамаң
лурц далагоит, ихалпрааны иңаз аахынхәны, ҳнапқәа
рықәыршаны ҳтәазаргы.

Рнапқәа рықәыршаны итәазшәаңәкъа даақалеит Ақакь
Доменти ипа.

- Өа шьюукы?! - иаааңьеишиеит Бено исас.

- Кан икны иааны икоуп ахазынақәа. Ргарта имамкәа
дрыдтәалоуп. Гәыгәыци қадың илуам акәымзар... Уи уарен
сареи ҳаастагы дениәоуп: ахәса рзы атла иқәло дреиуюуп
Кан. Ҳа-ҳа-ҳа!

Қаташья змам акы еиғыскаауеит ҳәа үағуп.

- Қаташья замамзеи, сасцәақәак стоуп схәар, усасцәагы
уман уааи ҳәа сыйжыы наиқәсиргар, ихы қәаң-зәаң сышә
дышлагылуу убап.

- Убасцәкъоу?!

- Убасцәкъа. Үмбари... Сара уажәытәкъа...

- Гәыгәыциагы сшәыциымцар қалом ҳәа даақәгылар?

– Сара иаасыңхъо сөйзә иоуп, Кан, Гәыгәыца илусхузей?
– Иара иоуп лыгәра зымго ҳәа, лара игәра зылымгахуеи! –
иҳәеит Бено. – Аңт рысасецәагы ргәры ықәыпцәахьеит, арахъ
усқәак ртыхәала изхыңшы уаауп, даңа шықәсык иқазаргы
ирыздәйләгәзом. Лыңгызы аалымшьари. Уи сара ибзианы
издүреит. Ани ашәануа итоурых шыздыруа аиңштәкъя.

– Ашәануа дарбахын?

– Уиуасхәахьеит. Укъатениахгыңнатәонеи, иагъанбоухашти!

– Аа, иаргы уаргы афы ақәақ ҳәа ишәысаит, исгәалашеит,
– иҳәеит Акакь Доменти ипа. – Иқазу, уи уара игәароутаз акы
акәу?

Сара ишпагәарастцеи, иара иғала исеихәеитеи!

– Иғалацәкъо? Дәзәмшәа дыкоуп, абри ажәабжыуп ҳәа
ауаа ишпәрәлеңтцеи! – иааңышиенеит Акакь Доменти ипа.

– Ашәануа дызрабеит имхәеи...

– Уи бзиоуп, аха иқам ҳашрыштыу, иңа аар, уара, Бено?!

– атагылазааша акалашәа ишыңказ ихы назишиңтит Акакь
Доменти ипа.

– Иаар – бзиала иаабеит, ҳаикәшаны ҳаатәап. Арыйкәтә
умами?

– Жәыргыңтаа ыротәытәкәа зегъ ана ихәйтәргыланы
исымоуп, ҳа-ҳа-ҳа, – даачеит Бено.

– Жәыргыңтаа ыротәытәкәа ирзууазеи, ара афы
ҳамамшәа...

– Ағғы ҳамоуп, азгы ҳамоуп, иҳамам ҳанзыжызы
ҳаззыңшыи роуп...

Иззыңшыз раара раңаак атахымхеит, аха уанза...

– Кисловодск узлаңшыз атәи, әжәак ыла акәзаргы, –
иҳәеит Бено Галантия.

– Уи ҳаатәымзаргы қалап, уара...

– Ҳара ҳабжъара маңа ыңкамшәа сыйкоупеи, – иаҳарц
иитахыз иенадихалеит Бено.

– Уи ҳара ҳабжъара затәык иқазароуп.

– Псраенынза, – иҳәеит Бено Галантия.

Кисловодск дызлаңшыз өеитәкъамызт, еитоуҳәогыы

иқамызт, аха ас еипш иқоу ажәабжы, иага иуцәахырғы, бжъра-быжътқа инаганы анышә иоутарғы, мышкы зны ұзара ахы ааңытқамырхәәр аүзом.

Рамшылхә иپа Лагәстән уахынтың да шаахынхәйиз еиңш, иеаибытаны уахъ амфа днықәгылеит Акакь Доменти ипа. Аңсның даан уажәи рыбжъара есыышыңәсагы пәшшара дахъцалоз Кисловодск ақаын.

— Уажънеиуа Чемогъы қыф уа уақа дтәоуп, — ихәеит Дагастан.

- Иңда? - дыздааз издыруам, аха иаразнак дцааит Доменти ипа Ақакъ, уигы дқәацәза дцаны уа дшықтәамыз дназхәыцины. - Ипхәыс диварпало дигазар акәхарын...

- Ипхәыс! - иааңызшыент Рамшыыхә ипа Лагәстан. - Ани ипхәыс еицақъа диманы пշыара дцахуеит.. Иигаша апха хазына димами, дааштыхны, инапы дықәыргыланы Кисловодск дынкыдсит.

- Чемо апха диману?

- Диаазоит уи, аха пұс дұқтаны димоуп... Ее, санққаыназ акәзар, изақараазаалак акы сыннақыломызд, дааштыңдааны слылахәаша сцон...

- Иагыңаумтарыз цүшь!

- Уи иулмырқацара икоузеи! Думбари... - ихәеит Лагәстан.

Дагыбейт, иаҳахъаз ажәақәгъы аигәалашәеит Ақакы Доменти ипа. Чемои иареи лассы-лассы еиқәшәо ианалага, акырынтә Ели илаңш аалыңхалаңаңаеит, дымғашьозар, уи Чам игәеңтәйт, илахъгы ааиқәнаңаеит. Сара ахәычы ҳәа слыштыуп, арахъ ахаңаа рылапш лыдхалаңаңа иалагеит ҳәа иаахъааимгакәа дыңкам. Аха иңауцарызызи, апстазаарда пәтказаароуп, иаңтәи ахәычы иаҳаа лңәа дтыпханауда даагылоит, уи ахаңаа дырғаңхап, илыштылангъы, уаңызны дылғыңсауда иғааихаргы ауеит азәы. Убродаңаңа дыңказшәа ибейт.

Акакъ Доменти иң, иағирқыаңаар шиғахымызғы, амыйдараз Елисо лаҳь ддәйқәнагалаңаңаит цәаныррак. Ус дибалар итаххаңаит ақароуп уаҳа акғы ықамызт уақа,

аха ахызатқа еиңш иааини Чемо иғәс иаатқагылелит. Угәс иаатқагылаz усгы уаргәтәнеит, уархәйтәшәйтәуеит, ихъааха инауцралоит.

Елисо диманы иеыпхъеикуа далагеит аб. Длабтәкъоуп акәымзар, диаазоит ҳәа уафытәысса издыруамызт арақа. Уахърыхәапшуаз пшра-сахъалагы урт убасқак иеиңшын, аби пхай ракәым ҳәа ҳәашьа уағы имамызт.

Хәылбыгехак заа илаңш итшәацәеит Ақакъ Доменти иңа еиңрымшәо идәйкәыз аби пхай. Иекыдышхала-аакыдышхала, днеиааниуа ддәйкәын уи акраамта. аха нас, иғәс аныңтәа, снарыдцаалапи ҳәа, пшъаала иахъығоназ шықаз иғынеихеит. Аамтагъ цацәахъан, аха усгы макъанаңтәкъа имышталап қаңдан, пшъаала рышә днылагылелит. Данынагәтас ашә аатит ашьшығәа. Уадак ақны лашара хәычык аркызшәа ибан, уахъ иғынеихеит. Ибжыгы нарықәмымргакәа, убарқатәи ашәгы днагәтасны иааирит.

Иимбашаз ахъибазгыы иара убрақоуп... Излеитоухәари, агәра злоугари ари? Иумбашаз акы акәымыз ари, иумбандаз, азыршенипш уаламхандаз, уқәнамгалазандаз арахъ. Үртқәа иаҳа еиғын. Аха абзия уаниараны ўқазар – уаниоит, ацәгъя уалаҳараны ўқазаргыы, ухы итамкәа, угәс итамкәа, унеини агәараҳәа уналаҳаеит.

Чемо ипхай иареи еиңшытән! Атықъхәа ашәақъ төкъаргыы, еиҳаны абжы згарымызт, убас акы төкъазшәа ибейт иғонуцқа. Итаххеит икъақъаза иааиртыз ашә агәараҳәа иныдыкшаланы, аддыхәа амардуан длалбаақъаны дцар, аха уи иаразнакытәкъа изалмыршеит. Иибаз убас даршанхеит, исаса ахъаираҳаз, ишъапқәа итзаашәа даархахеит. Елисо лытәаабжы лығнуцқа үзара иаанхеит, дааиқәнаршәазаргыы қалап ҳәа дхәыциун иара ашътахъы. Ишпарцәынхеи ашә амыркыкәа! Ишпеихъи... дышпенилагеи... иигәғызызи... Азтцаара дыргақәа зыштагылаz ажәақәак еиштагыланы иааинуан Ақакъ Доменти иңа, ихъ ахъигарагы изымдыруа ишъхәа даақәгъеҗыит.

Иааркъағәзаны иеитахәаз, аха ашътахъы Ақакъ Доменти

ипа ирғыцны дызланагалаз ажәабжын ари.

Ишпабзиоу ауағы ибз иғы ианизтакуа! Уеизгы-уеизгы иантақтәу ҳәа ықами, абжыаапны иамургы, убасқан, уеизгы-уеизгы ауағы ибз иғы иантекші изтакыр, иарғы изеиңтүп, аусгы иазеиңтүп. Уи рымшешит иқалаз збазгы уи зеихәазгы.

Иқамгы ықоушәа ақара ахарғыланы ақалақъ иалаз Бено Галантия иаҳаз амтәйжәфәкәа атаны ажәған ахъ аштыхра даңашәеит. Уи ажәған ахъ изхагалатқәйөзар, агәхъа имкыргы қаларын, аха иажәабжъ гәымхаха, аарғара аан ацәматәа адғыл иузаламыркықъо ишноуго еиңш даштагыланы иғынеихар, дышыны ағъара дыхрыжылар ҳәа дшәеит. Аха зыбз зөһи итамғыло дахуугалакгы иимхәаша имхәар иузом.

Иаҳаз Кан иқынза ишнагатәымыз шидыруазгы, имцызаргы издыруамызт, даапшыргы амуаз, аха, ахыбжа иртөзшәа, ауада ишаадәйлигас еиңш, аберта ақынзагы инамгакәа иаацәыригейт Бено. Иржәыз анрылс, Ақакь Доменти ипа ахәсахәыцқәа ыргәйбзыгу иаҳтәаа иааныжыны, ҭатынк иаҳарц ҧшак нарғадырсырц иаҳындаелтүз иаразнак иаацәыригейт.

– Ассир қамлеи, уара, ассир! – иҳәеит уи, ибжы мырдуцәакәа, Ақакь Доменти ипа иаҳар ҳәа дшәозшәа. Иғы иаатыхны ԥсы зхуу азәы иеимхәарашәа уажәраанза дызлацәажәоз азы инағаны, дааҳәны Кан дааиғагылеит.

Кан иаҳаз хеимтцеит ма ихеимтазшәа қайтцеит. Аштыхы дахъазхәыцуаз, иаҳахъаны имхәацызшәа, иҳәарцгы иғәи итамызшәа ихақны акы ааиқәеит, аха уи ахынзанааш шықәыргылашы амамызт.

– Алакә ухәоит, уара! – ғәаиңтит Кан. – Иара саргы алакә смыхъуаз, – нацитцеит уи.

– Уара иуузәеи?! – иаацьеишәеит Бено Галантия.

– Саргы слыштымыз сыйғыаса...

– Үстәкөу?! – уи иаҳагы иаацьеишәаит Бено.

– Схы каканза раатра сшавагылаз ауп Лаврент дشاа-

цәйртсыз. Чемо-Чыма, Чам ҳәә зархәо уи иаҳа дигәаңхеит. Запхъақа акахы икылсуа ҳәә днаихәаңшит. Иаразнак иғнашә изааиритит. Иаххәом акәымзар, даршыны ауп дышинтазгызы, аха уи изаауазеи, ара ассиртәкә қаланы иқазаап... Сыбға аапылымтәоз, уара! – иҳәаҳт.

Ибға птәаны дғылазшәаңдәкәа ааибентүи. Гәыгәыца қадың иңылтәаҳхәаңшәагы дыңан, аха уи агәра игарң итахымызт, иааганы арахь уафы иғәиммәжьцызт. Азәыр акыр иғажытәзар, абри ауп инаганы Лаврент иғажытәу! «Дүңәызгейт, баша ухы умыргәаңлан» ҳәә дсыхәампшуаз зны, димазааит ихы даникъалааит ҳәә иғәи дааңаңәажәеит Кан

Беногы Бено иакәын, аха уи иааста деицәаҳеит Канғы: иаҳаз изымтәаҳит, ибз иғәи итамгылеит.

Лаврент икынза ари ажәабжъ неишьас иқанаңтаз аилкаара даара иус хъантоуп. Шьюукы Кан ихарартәйт, шьюукы Гәыгәыца даларкъашыит, даең шьюукых иаалыркъаны зыпстазаара иалтыз, Лаврент иғыза Җарнас дадырбеит. Уи Лаврент ипсеинш бзия иибоз ҹәынан, зыгәра узымгашазгыы акгы уаҳаумызт иара иқнитә. Ижәны дыңан, рхәеит, уи аниамхәаңз. Зынзагыы иамхамхәаңзит, иҳәарң итахны дааниуан, аха изеипштәуамызт. Иус мариоума, абасгыы абас ауп, улахъ ада птәоуп, адунеи аћны иеицәоугыы ак қалахъеит, аха иудыруазароуп, уи иаҳа ак ухнахуеит, иухәо-иууа иаҳа иуғанаршөоит ҳәә иааңаңырганы ахатца иапхъа анықәтца! Җарнас уи иғәағыт, нас иқататәыз шизымдыруазгыы. Нас иқататәыз, иага иуадағзаргы Лаврент иакәын издыршаз.

Җарнаси иареи ахьеидтәалаз арыжатә иеенитет уи. Арыжатә хәшүүшә анибогы ыңами ауафы, ипсы үзара акала иғнахрашәа. Ус шибо дархагазаргы қалоит, аха уабаңари, ауафы, упсы еивтцахазазар, уеузымшүуазар уштажыкәа иғылоу урзымхәыцир амуазар, уапхъақа инеиуа, амфа иқаңдо уда псыхәа рымамзар? Газара дук қауцар, ухымзұха ауаа унарылахар еиңа еигүума? Акыр зычхаз акрибейт, рымхәеи.

Елисои сареи ҳаандтәалар еицаажәеит ҳәә ашампан фы

иманы данаахалалоз ықан иара арахь, иуадақәа рахь. Иара уажәгъы, ижәзаны дышықазгъы, иқаитталоз ихамырштықәа, Җъарнас днаскъаганы, ишампан өфө иманы даакылсит.

Икъақъаза ашә анаалырт, иаразнак иғәалтейт ғәғәала ижәны дышықаз. Днеиғаачеит. Ус қалтталон лара есымша, ижәны данықаз. Арыжәтә үеатаны уааит, изцүжәуаз рахь уца, даргъы уаргъы шәеибамбааит ҳәа ауаруаррақәа здыруаз ахәса ұылшыон: ауағы иара усгы арыжәтә дараапкны дықоуп, уара зынза дзыраапкуа ажәақәа иғәидцо үәааухар, иқаиттараны иқоузен үи? Иқаимтара иқоузен! Ағны ааирхәып, ипхәыс псышыңацәгъя литарц далагап. Иагарааны ижәны даақәахъан Лаврент, аха знызатәыкгы ажәа наак иалымхәацызт. Илхәаңзаргъы, илдыруан үи дхагаханы дшаалғамгылоз. Үсқан иара иаҳагъы дгәйбзығын. Даанкыланы дааигәтыцаирғәөон, абжыаапны аиҳагъы бзия дшибоз леилиркаауан. Үеизгы-үеизгъы илеилсиркаауеит ҳәа далагомызт, аха лара лхата ибзианы иеилылкаауан үи ус шакәйз. Даарыцхалшыон, даалыргәйбзығуан, даеазныкгы днаиғаачон. «Үгәнаха рықәшәаант!» – лхәон шьюукы рзы, үи азлырхон, дағыны изакәызаалак ак нацилткомызт. Ицәымығхон иара дашыны, ахәыңқәа ағны ишықаз данааниуаз. Иеырцәиңзарц далагон, аха дабацоз, ағны дааихъан, даарылагылахъан, арахь арыжәтә даганы дықан.

Уажәеипштәкъя даганы длымбацизт үи. Дзыцәшәаз ак қалеит арақа иаразнақ, ашәхымс дшаахытцыз еипштәкъя. Данынеиғаачча, иаргъы дылғамыччалоз, даахшәаант. «Ибуазеи бысғаеччартә» ихәазшәа дналыхәаңшифт. Даршәеит лара үи. Илнылмырпшырц лтажхеит, аха иамузар ҳәа дықоуп. Иқамлаң ак қалеит, дызнымиац акы даниеит, аха изакәызеи? Азтаарагъы лылымшеит. Ләйнкылашәа дааихәаңшифт.

– Ахәыңқәа ағны иқоума? – дтцааит үи, ихы атып ақны имааизо.

– Ахәыңқәа саҳәшья ләкны инүіжъыны ҳмааи, уара, иофуа ашта иқәми, – лхәеит Елисо.

– Уахагъу?

– Уаха иаузеи, иахъантәарак ифуа ашту икәзар акәхарын.
Лассы ҳнеиуеит ҳәә раҳамәеи...

– Ҳнеиуеит... ҳнеиуеит... – ихәеит Лаврент.

– Уара уаатәа, Лаврик, уара...

– Сара Лаврик сакәзам, сара Лаврент соуп! – ихәеит апшәма. – Анцәа иңшыоуп сара Лавренти Павел-ида сахыпкам. Лаврент ҳәә изакә хызузи инасхындырхалаз!
Сахънеилакгы испырхагахо...

– Уаатәа, уңсы аашья, – имахәар днахъысны аудаахь ихы налышеит. Илымамыкәа уахъ иғынеихан, апхъа дназыдгылаз қәардәык иченықәникит.

– Иаажәуама? – дцааит иара, иикыз ағы астол инықәиргылан.

– Уатәэ, – лхәеит Ели иаарпсыңезаны.

– Уатәэ... Уатәынза анеирагы акратыхими... Акрыбжыоуп уатәынза. Уаха изхабго уағы диздирзом, аха... уаха изхабго иакәытәйкоуп уатәтәи аусқәа ирылацәажәо...

Ели иаалцәымыңхазеит Лаврент ицәажәашь.

– Угәнаха рықәшәаант! – лхәеит лара лажәақәа илымча ақынза инеир зынзагы илтахзамкәа.

– Сыгәнаха... Сара сыгәнаха... бара быгәнаха... Агәнаха!..
Дарбан уи, нас, агәнаха иацуо, ахаанты изатыцран иѣкам?!

– Анцәа дибоит уи, – лхәеит Ели.

– Анцәа зегзы ибоит, зегзы иаҳаеит, зегзы идыруеит...

Хара ҳауп акгы ззымдыруа...

– Иаҳзымдыруа ҳирдирп...

– ..ҳагъаиргап, – ихәеит лажәа алгаха лымтакәа.

– Ҳашпаирго, ҳагозаргы ҳөйхуеитеи, – лхәеит Ели.

– Ҳөйхуеит, ҳөйх, – ихәеит дналықәашаҳатханы. Нас, иблақәа күдхалашәа, иѣкицара изымдыруа, асаара дыштапшуда даатәеит.

Ус ахагацәа реипш, ашырхәа деиханы дәғалеит Лаврент. Даахызазан иеааникылеит. Атызқәа днаркыдыпшыла-ааркыдыпшылеит.

– Ағны ҳақоу, бара? – дцааит Лаврент.

- Иууазеи, мшәан, ағны ҳақамкәа ҳаба��о?!

- иихәаз аафьашьаны дңааит ларгы.

- Ағны ҳақаӡам ҳара! Ҳара сабхәа иуадақәа рѣни ҳақоуп. Сабхәа ауағ ду, ицгәаны данғарга, иуадақәа ҳазныжъыны дңеит. Ус акәзами?

- Ус ауп, - днақәашаҳатхеит Ели.

- Ус анакәха, арт ауадақәа ҳара иаҳтәзам. Сыхъз сара ишыстәым еиپш. Санхәычыз сара Хытцәыр ҳәа сархәон. Убри ауп сара сыхъзтәкъя. Убри ауп сара иаҳъарнахыс иныкәзгалогы. Уатқәынза сызнеир... Ах, шаҝа ихароузei үатқәынза! Ари атх уагәйлсаанза хәы-мышынк урырп...

Ели лгәи лылағырзى еилатдәо дгылан.

Абарт ағныматәақәагы сабхәа иоума иаҳзынзыжъыз? – дңааит Лаврент.

- Ҳара иааххәақәазгы ыћами...

- Егырт зегы сабхәа иаҳзынижъит... Уи иаҳзынижъит... Шаҝа еиқәысыпхъаざрызеи? Уи иаҳзынижъитуахатәи атхгы... Нәк идәйлгатәүп иаҳзынижъыз зегы. Еилаћәыбаса ишъасттар стаҳуп уи иаҳзынижъыз зегы... Бара брыңгасшыит... бара... схәычкәа ран... Исзыштымхуа бара... Ибхабмырштын, ҳара иаҳтәым зегы абра иандәйлааго сыхъзгы атәағәа ахъшыны нәк идәйлгатәүп. Сара Хытцәыр сыхъзуп. Бзия ишпәлбоз сан уи ахъз. Знызатқәыкгы Лаврент ҳәа салымхәеит...

Лаврент ихы астол икәгәашәа даатәеит. Итахын уи акыжыхәа атәиуара далагар, данхәычыз еиپш, иааигәалашәаз иан лкалт ихы ылагәан. Дыштәиуоз маџара игәи изырдар, иудыруазеи ұзара псеингашъакгы қалар.

Иқалтцара лзымдыруа, длызмырғыло, дылзыштамтço, ацәашьеипш Лаврент дааиҳахеит Ели.

- Аңцәа срыцхаша, – лхәеит уи, лапхъаҝа әбаҝа шыағә неихылган, ажәған аќны Аңцәа иаҳарц лтахны, арахь апшәма длырғыхаргы лтахымкәа.

- Аңцәа срыцхаша! – ихәеит Хытцәыр ихы даафаханы.

2008

СОДЕРЖАНИЕ

Сыбжыы сырғар стажны.....	3
«Сыңғаштамаңыз краатцуан ауаңың..».....	4
Гәалашәарак	5
Ауахәама.....	7
«Атқәс сахан, сааузыртәомызд...».....	8
«Ишааң иааиуеит, апстазаара тәгәтасуеит...».....	9
«Санақтәаз сөйиң цышиш кәадырны...».....	10
«Бзия дбаны Сталин ихъз ахырхәаз...».....	11
«Ақамзаара ахысспеиңшү сгәс ахәуеит..»	12
Ачарахътә.....	12
«Ажәфан салоушәа зызбазеи сқылан?..»	13
«Избаз раңаацәоушәа, исақазшәа исмақашаз...».....	13
Ареанимацияғ.....	14
Чараз	15
«Сгәс сыңпраан санханагалоз...»	15
«Узлагылоу уңсы тарңоит ма иухырхуеит..»	16
«Узатңа, ухъапш-кәапшуа уанныңкәо...»	17
«Абжыржә ғыфорит, абар, аға өнеиуеит...»	17
Сыңкан ахъзын, ихәеит.....	18
«Дцион, уара!...»	19
«Иреиңымзаант, аха усгы...».....	19
«Ахааң цыара мңы имхәацыз Сит...»	20
«Иумбара икоузеи усгы!...»	20
Сыңказар.....	21
«Сара сзыхъчоз зыңзагы дыхъчамызд..»	22
«– Бнейима? – маңа бнаныстсан...»	22
«Сара соуп издыруа, ихәеит, инсыжкуа...»	23
«... Аха уи нас-насшәа....»	23
«Ицахъоу еиҳауп икоу рааста...»	24
Аңартаз	24
«Даагәиргъялар лтахуп, аха иауамеи...»	25
«Уңсы тнахуа, аха усгы настымхуа...»	25
«Дқәаң-қәаң, длышиңапало...»	26
Икәм инижъыз цәаҳәақәак	26
Псык	27

«Азия ташәеи абаҳәкәа еимаҳан...».....	27
Тамара Шыңырлұх.....	28
«Иахқызыгода, икоу ықоуп усгы...»	29
Миха Бажәба	30
«Ируа, ирхәо акы узахымдо...»	31
Испыхашәаз бұрыцқ.....	32
«Уапсыуами, иууазеи, сымшын...».....	33
«Шытака ицеит аамта еитаңдан...»	34
Аиашаз дағазныкгы.....	35
«Дшааниуз уигы, ифызыңа дрыңсаһын...».....	35
«Схынхәны саауан арахь исышыклахысуа...».....	36
Аконцерт	37
«Ихалшозеи аңра ағапхъя, дадхеит...».....	37
«Сыпстазаара қыаад бұрыцны исымтдан...».....	38
Фыңғыза.....	39
«Скыдәзәхәалаз саштызышәа...».....	40
Алыхәта.....	41
«Хәасқыя иавагылаз уи аңаңха...».....	41
«Слыдзытыла сцен зны пашаҳәала...».....	42
Аңхыз.....	43
«Акғын умбахуазар ублақәа рыла...»	43
«Амфа сыйқыын, сыйцакцәоу...»	44
«Ухы ануба иуеиҳау уеиҳаушәа...»	45
«Дысзыңшааум исыңу. Дысынпес исыңым...».....	45
«Хара ҳатәцәам, хара ҳтәйтәыхцәам...».....	46
«Сәара аниас сажәымта сархагоу...»	46
«Санхәыңыз сдыршәалон, сандухагы...»	47
Хъемингүеи сизхәыңца	47
«Амш еилымгар, атх насхәшар...».....	47
«Ипсхью драңәажәо, икәм дағаапкуа...»	47
Үсқан	48
«Хайдтәалан....»	48
«Дигәйтсаиҳәөн...»	48
«Псрак ағғы инанамгац асқағык аҳәса....»	48
«Акы ықәхәуеит, иқәйисхеит уи сәекә...»	49
Шыуки рұнны.....	49

«Гәйрәаран, аныхәа сыман...»	49
«Баатәа иңеит, бааини, бзыгәзә...»	50
«Сыңтазаара мариамхеит, ашәеңкәа салан...»	50
Кыршыал инаицхәаны	50
«Уалсла иахъа хынтағы ақыта...»	51
«Сыңтазаара скын, ағатхъ еипш, сфаҳан...»	51
«Хара ицо исахъа сымам...»	52
Атарақа, ағнықа!	53
Исызгәаaz	53
«Икөу схәоит, азәгъы сиқәмақаруам...»	54
«Иааизар иааит, издыруеит сышзаңыымцо...»	54
«Шытә саргы лассы сниасп...»	55
«Изулақ, мчылашәа схы санааиуеит...»	55
«Дызласхаштран сыйкоузеи уи, ҳшеициз...»	56
Даныңсы ашътахъ	56
«Дыңхәизбатәкъан уи, рапхъатәи сыңхәис...»	57
Ахътаха, асоураха	58
«...Иқалап шытәтәи еиңәазар...»	60
« Сабаанагеи сара арахъ, санбақәнагалеи...»	60
«Аөйкәаша ҳамтас иртән...»	61
Агәала	61
«Укәаша, ушәаҳәа, сылашара...»	62
«... Иабықәу ражәа ахъалам...»	62
«Бхазыноуп, акымзарак быгзам...»	63
«Сара исгәалашәоит уи аамта...»	63
«Сыңсы ацдан ибыстеит уи амш...»	63
«Ассир, абрыгъы деихабыхын...»	63
«Изымбаша збоит арантәи...»	63
«Ианаңыжьеит ианаумыжышагъ – дрыцхауп...»	64
«Апстазаара, сара уаха сылам...»	65
«Сыңсы ҭаздо шытә дакгъы ансылам...»	65
«Уи жаауан асымкәыл рала...»	65
«Ианағсыжкуа ауаа ирхәо, ируа...»	66
«Амардуан дзағысуам ахрақәа ирғысуаз...»	66
«Апсы хьшәашәа дааин данухагыло...»	67
Ачамчамыта	67

«Ушпақәхеи уларца-фарцо!..»	68
«Сызңаңызыңызыңзар стажымызды...»	68
Хәймсаң Құрған	68
«Адғыл сыйқәымзә салагеит...»	70
«Сшаламызғы аибашыра ду амца...»	70
«Өнек Багдадқа амфа сыйқәлеит...»	71
«Схыни сымчи еиқәымхө санаңа...»	71
«Амфа өсімізді, аха уи ҳанымызды...»	72
«Ақалақ амфаду қынтаңқәа...»	73
«Иұтахызар ауаарашәа унхарц...»	73
«Ишпастаху иахъя ауаа уаазар...»	73
«Сықан, сқаларанғыры сыйқаңам пасеңпш...»	73
«Сеңтаатеит сазхәыңца сшыңсыша...»	74
«Саагылазарғы схы саштығуа саштыоуп...»	74
«Аамта сымам, ишәахъя, уара аамта сымам!..»	75
«Сааиует, ихәеит, сшубо, схаха-чахо...»	75
«Иара итәала амцхә идырцәон...»	76
«Иғапхъя харакғыры сыйдзәм...»	76
«Даақылсит өнек, зегъы днарпсыны...»	76
Кәйидры сирны...	76
«Ара сыйқан, сыйқамызды иагараан...»	77
«Иұбаршыланыт стажцәақғыры сдырцәеи...»	78
«Нқылашъя имаңам, уи, еиқәырхашъягъ...»	79
Уаңыл шааигәхаз анубо.	79
Махаз – ипсүмтаз	80
«Исқәан – ирмақант. Сықхәәаны...»	80
Иқаз ықан	81
«Асаркъя садғылоуп, избо дхазушәа...»	82
«Сара исеиңгү...»	82
«Иқамғыры икоугыры срыштыоуп...»	83
«Ицаша цароуп, инхашагыры нхароуп...»	83
«Изеиңәажәом, афаст...»	83
«Даарылагылт дцәыртңы...»	83
Бабақой?	83
«Бхы бжьеит, ихәеит...»	84
Сықәра сфеит	84

«Рхы ргәи азтаны иxaлоуп...»	86
«Гәыграк сымоуп: сықәхәашашам...»	86
Иааниа.....	87
Аәакы сықәлашо саауеит.....	89
«Ичча-ччо, рхы ргәи азтаны иаацәыртцеит...»	89
«Зыбз исуса инеиуа дызуста...».....	90
«Ирыцхасшыацәо адунеи хысгы-гәысгы саман...».....	92
«Иахъа – ашәахъа, уатцә – афаша....»	92
«Еитеиғаҳахит! Имеибарпсында....»	93
«Уара уагхоит адунеиажә, саргыы сагхоит...».....	93
«Сыктоуп, иxәеит, ауаа срылоуп...»	94
«Сыктоушәа-сыкамшәа... Сыкамзар акәхап...»	94
Изеилыгца	95
«Сыңсы талттар лылшон уи, ҳәарада...»	96
«...Сааит арахъ, исыманы сыңсы...».....	96
«Аусқәа шықатәкью абас ауп...»	97
Ижәны	97
«Үсқан...»	99
«Икюзеи, нас, архын ақытән?..»	100
Икахаз	101
Азын	102
«Дшааниуз длыштығуа, длыхзызо...»	103
«Ишпассирыз дгылгыы жәфанды...»	104
Апстазаара игәи анацәца.....	105
«– Иеем, уара, иеем исзыжәуа...»	105
«Деилагазар акәхап, усшәоуп...»	106
«Утәоуп ухы укәаө, угәи акы алан...»	106
«Икуюп убас реиңш аамтакгы, иxәатәыми...»	106
Дарбан, иxәеит, арақа гәи зызтазам?!.....	107
«Ари амш ацақьеинш уадхеит...»	108
«Умгылалан ус уқәацәза...»	108
Исанажь	109
«Усыштыз, угәақуа мәхәаста-шәк урныз...»	110
«Саатәхит аңса сазхәыциа...»	110
Нцамтак	111
Саамтаз	112

«Сацқашт, издыруеит, исымам аңацашья...».....	114
Пәтәзаарак	114
Аепатафия	115
«Икәышқәан, раға ишинышәаша рдыруан...».....	115
«Даанғылазаргү ддәйікәуп иқам раҳәо...»	115
«Уи анбақаз, уи анбықәyz?..»	115
«Зны санааиуеит, зны исанааиуеит...».....	116
«Изызбазеи шыңа зегъ башан!..».....	116
«Бұнунеи ҭшәацәоуп, уи азакәхап бзамкуа...»	117
«Иныбжъаз-аабжъазлоит схызызхәо...»	117
«Сара ақера ду ныстыдит...».....	118
«Улахъ еиқәуп, акыр қалама...»	118
«Датталт изаамгаша датсақ...»	118
Иңасшыо	119
«Аптаазаара ныңқәан са сзыхәан...»	119
«Схала, ихәеит, адәы чанықәха...»	119
«Исымаз нтәан – сынрыжыит...»	120
«Сызмыргәақша акы сарғәақуо...»	120
«Үнтың, пхъақа унеила ҳәа...»	120
«Ауағы дуағуп дахъугалакғы...»	121
«Насып зшоз драғнагеит ағыңғызғы...»	121
«Сара срыңхара амш саннаха...»	122
«Сәғи ишпалоу, рыңхә, сәғи ипшалоу...»	122
«Дараапсейт, избоит, уаҳа илам...»	123
«Ажәра сеазықатдан сыйкамызт даарак...»	123
Шәкәык ианысхыз	124
«Сарғы исымоуп аамта ианнахыз...»	126
«Скараха, скыңқаха, санаахың катқаарак...»	126
«Гәала сымам, хара сыйзам...»	127
Аққынраз	128
«Дааргон рапхъа дыргылан...»	128
«Уаҳа уабацо убғыаая...»	129
«Сааует абриала, иныштаңдан стәы-сыммаа...»	129
«Сахымғахыңқәаҳьюо раңаоуп, сахымғахымтцың...»	129
«Изаакәала иңеит ғбакы...»	130
«Анцәа дуеиңәоумтәын иуштағылан иааниа...»	130

Гәаҳәарак	130
Пылада	130
Абыда	131
Лцәа иалоу	131
«Сэрырғыруеит, спаңдауеит...»	132
«Аңтазаара снанагеит атыńәаф...»	133
«Уца, рхәеит, уахынтаааз, ағнышқа...»	134
Шырыф	134
«Сааит иахъанза, ишыжәбо, сара еибгала...»	135
«Еипцыртшыа ҳмоуит ҳаипылан...»	135
«Убас быгәра згон, ихәеит, усқан...»	135
Адлаңса. <i>Арман</i>	136
Аиларс. <i>Ароман</i>	379

КӘҮІТЦНИА НИКӘАЛА ҖАРАШЬ-ИПА

Ағымтақәа реизга

Ажәыбжытәи атом

Ажәенираалақәа

КВИЦИНИА НИКОЛАЙ ТАРАСОВИЧ

Собрание сочинений

Том семнадцатый

Стихотворения

Романы

На абхазском языке

Аредактор И. Аҳашба
Компьютерла аиқәлышыршәф С. Аргәын

Аформат 84x108/32. Атираж 300.
Иқатцә. акь. бѓь. 19,25. Инықә. акь. бѓь. 32.
Ағаңапка №

